

קונטרס "שמונת הימים"

על דיני ומנהגי שמונת הימים
שקודם הברית

חלק א' - ב'
מהדורה חדשה עם הרבה הוספות

דיני הקדמת ניתוח קיסרי וזירוז לידה * דיני ברכת הטוב
והמטיב * דיני ברכת הגומל * דיני חיובי עליה לתורה לאבי הבן
* דיני ומנהגי ה"שלום זכר" * דיני ומנהגי ליל הברית "ברית
יצחק" ו"וואך נאכט" * דיני בחירת המוהל * דיני בחירת הסנדק
* דיני הכנות אבי הבן לברית * פרטי דינים בענין המנהג לא
להזמין לברית מילה * דיני ומנהגי יום המילה לאבי הבן * דיני
ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה * בירורי הלכה בעניני מילה.

יו"ל לברית מילה
ו' אייר תשפ"א

קונטרס שמונת הימים

מהדורה חדשה

קונטרס

"שמונת הימים"

על דיני ומנהגי שמונת הימים שקודם הברית

חלק א' - ב' - מהדורה חדשה עם הרבה הוספות

דיני הקדמת ניתוח קיסרי וזירוז לידה * דיני ברכת הטוב והמטיב * דיני ברכת הגומל * דיני חיובי עליה לתורה לאבי הבן * דיני ומנהגי ה"שלוש זכר" * דיני ומנהגי ליל הברית "ברית יצחק" ו"וואך נאכט" * דיני בחירת המוהל * דיני בחירת הסנדק * דיני הכנות אבי הבן לברית * פרטי דינים בענין המנהג לא להזמין לברית מילה * דיני ומנהגי יום המילה לאבי הבן * דיני ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה * בירורי הלכה בעניני מילה.

מהשו"ע והמשנ"ב ועד פוסקי זמננו

עם פסקי רבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל

ומרן הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א

לעילוי נשמת זקני הרה"ח ר' יעקב נחשי
ז"ל בן הרה"ח ר' מנחם מנדל הי"ד
וזוגתו האשה הצדקנית מרת אסתר מלכה
ע"ה בת הרה"ח ר' יעקב ירוחם ז"ל

ולעילוי נשמת זקנתי האשה הצדקנית מרת
חיה לאה ע"ה בת הר"ר שלמה אלינגר
ז"ל אשת מו"ז הגאון רבי מרדכי רבינוביץ
שליט"א

הסכמות ומכתבי ברכה שקיבלנו על ספרי הקודם

"שו"ת שמעתתא כהלכתא" ו"שו"ת לקראת שבת"

בדרגת מתן תורה שניתנה ע"י הקב"ה, והוא עומק דברי הזוה"ק וז"ב לח במה שאמרו ר"ח ור"י אחר שביאר להם רשב"י רזי תורה במכת בכורות ע"י ספר "עמלות התורה" בדברי ההקדמה].

בהאי ספרא רבא הועמד הלכתא גבירתא באור התורה, באשה ושלחבתה, "אש התורה" דנכתבו מקורות הנאמנים והאיתנים מדברי חז"ל, ורבותינו ראשונים ואחרונים, ערוכים בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, ו"שלחבת התורה" הוו הציצים ופרחים בחכמה ותבונה בסברות ישרות בליבון ובירור בכל פרטיו, חקורים וברורים. באור גדול זה זכי מן שמיא להעביר אמרי שפר, החתן המפואר דעסיק באורייתא תדירא, חכמו ממתקים וכולו מחמדים במחמדי התורה, להגות בה בעמל ויגיעה, ויראת ה' טהורה לו מצומדה, במידות נעלו נתיבתו, שמן תורק שמו בטעמו ונימוקו עמו, זך השכל והרעיון, רבי רפאל אלחנן למשפחה המפוארת והמיוחסת, רבינוביץ, שליט"א, מבחירי ישיבה"ק פוניבז', בעמ"ח חיבורים העולים על שולחן מלכים, ואיתמחי גברא ואיתמחי קמיעא כי שתולים ועומדים המה בחצרות יושבי דת ודין, והמה עונים ומהללים כי הפיץ התורה לעדי עדרים, ולפני הלומדים המה כשולחן ערוכים.

יהא רעוא דבסייעתא מלעילא יוסף איש תבונות תת כחו להדלות ולהשביע נפשות שוקקות, להלכות צרופות כדרך המסורה, לפתוח בפניהם האוצרות מזהב ומפז יקרות. בדברים שמחים ומאירים באור האמת, דברי אלוקים חיים, - יפוצו מעינותיו חוצה לעולמה של לומדי תורה והוגיה בטהרה, עד ישמע פעמי מבושר בהרים, בביאת גואל צדק ובנין בית עולמים.

באעה"ח ביקרא דאורייתא

מרדכי גרוס

ברכה והסכמה ממרן הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א

מרדכי גרוס

רב ואב"ד 'חניכי - הישיבות' ורב מרכז ב"ב

הכתובת: חידושי הרי"ם 3 בני ברק

בסיעתא דשמיא. יום שני אחד ועשרים יום לחודש טבת, שבוע תנינא דשובבי"ם, לסדר "וידעתם כי אני ד' אלוקיכם" (שמות ו ז), ה'תשע"ח לכה"ע.

מכתב ברכה

יתרונן הלב ותרבה הדעת כאשר ביום אתמול קבלתי גליונות מהספרים הנקובים בשמותיהם "שו"ת שמעתתא כהלכתא, ושו"ת לקראת שבת", הנה חמותי ראיתי אורה של תורה, אור עולם דמיניה מגנא ומצלא גם בעידנא דלא עסיק בה (סוטה כא א), וע"כ נקראת תורה "חיי עולם" (שבת י א) כי אורה מבהיק כאור המנורה, כגמ' ב"ב כה ב הרוצה שיחכים ידרים וסימנך מנורה בדרום, וכתב רבינו גרשום דכתיב "נר ד' נשמת אדם" (משלי כ כז) שהוא קיים לעד דאמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומיטיב את הנרות (רש"י במדבר כ ב), דהארה תמידית וגם אחר חורבן ביהמ"ק אורה מאירה, וגם נרות שבת וחנוכה מכחה הוא האורה, כברכת התורה " וחיי עולם נטע בתוכנו" שהוא תושבע"פ (טור או"ח סי' קל"ט), ותושבע"פ אור המנורה נטוע בנשמת ישראל, וע"כ קיים לעד, שמאיר בלי גבול וזמן.

ואש התורה, תרתי נכלל בה ד"בית יעקב אש ובית יוסף להבה" [עובדיה א יח] וכדברי הגר"א בליקוטים "דמים" תושב"כ ו"אש" [הלא כל דברי כאש [ירמיהו כג כט] הוא תושבע"פ ד"יעקב" "תפארת", "אמת", שהוא אש התורה, ו"בית יוסף להבה" כדכתיב "בן זקנים הוא לו" [בראשית לו ג] ובתרגום בר חכים הוא ליה, ו"חכמה" הוי שורש לבינה דדעת, שהוא מאסף כל האורות שהוא "יסוד", ונקרא "כלל", שהוא התאספות אור התורה עד שבכח פורצת בגילוי גדולל"בינה ודעת" הוא שלחבת של תורה, והוא כח התוספת בחידוש דברי תורה להיכנס לעומקה ופנימיותה, שהוא "והנה פרח מטה אהרן ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים" [במדבר יז כג], דמבואר בתוספתא סוטה פ"ג שהם "דברים של הארון", כלומר עמלות התורה שמוציאה ציצים ופרחים משורש התורה, והוא המנורה בשלחבתה להמשיך מוחין חדשים שמתחדשים בכל יום שהוא נותן התורה, כי כל יום נמשכים אורות תורה מחודשים, ובהא הוי דבקות ישראל להקב"ה, ותושבע"פ שהוא מלכות כמבואר פתח אליהו בלהבה של תושבע"פ נבנה בנין המלכות ונפרד ממנה אחיזת החי', [ובהתעלות זוכים לדרגת שכינה מדברת מתוך גרונו,

מכתב ברכה ממרן הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א

הרב עזריאל אויערבאך
בית וגן ירושלים ת"ו

אפריון נמטי' להחתן המופלג המצוין בתורתו ובגודל יראתו ותפעם רוחי בראותי אותו כאיש הלכה מובהק אשר עניו כיונים על אפיקי הפוסקים לבררם וללבנם במיטב כשרונותיו ויזכה בקרוב לאפריון בשעטו"מ עב"ג בתו של ש"ב הרב הגאון רבי דוד סופר שליט"א חתן גיסי הגר"י ישראל זצ"ל ויזכה לבנות את ביתו בשמחה רבה בית שמגדליו בו תורה ולהגדיל תורה בהמשך עיון בעמק הלכה בס"ד ויבנה בית נאמן לשמחת ההורים הדגולים הי"ו לשם ולתפארת.

עזריאל אויערבאך

מכתב ברכה ממרן הגאון רבי אליעזר דינר שליט"א

אליעזר הלוי דינר

רב דק"ק "עדת ישראל" בארה"ק,
ורב ביהכ"נ בית הרפואה "מעוני הישועה"
רח' צאנז 5 בני ברק

בס"ד יום ד' לסדר "ונתתי אותה לכם מורשה" כ"ג טבת תשע"ח

יראו עינינו וישמח לבנו על החיבור הנפלא "שו"ת שמעתתא כהלכתא", מעלה ידיו להתפאר של הבחור החתן המופלג בתורה ויר"ש, חריף ובקי טובא, הרב רפאל אלחנן רבינוביץ שליט"א מבחירי ישיבת פוניבז', שעומד להוציא לאור לרגל השמחה השרויה במעונו, בנישואיו עב"ג שתחי' בת מחותננו הגאון רבי דוד סופר שליט"א.

האמת אומר שמיד בעברי על דברי תורתו שהוא קנקן חדש מלא ישן, עלה בדעתי דברי יהושע בן חנניה בגיטין (נח). "מובטחני שלא יהיו ימים מועטים עד שיהיה מורה הוראה בישראל".

אגב, בקשר למנהג ותקנת איסור כלי זמר בחתונות הנערכות בירושלים שהאריך בזה בטוב טעם ודעת, חשבתי קצת אסמכתא ומקור מה שתיקנו חז"ל בנוסח הברכה השביעית של השבע ברכות ע"פ דברי הנביא ירמיהו (פל"ג) "מהרה ה' אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון, וקול שמחה קול חתן וקול כלה", דלכא' צ"ע שהרי גם היום יש קולות אלו בחוצות ירושלים, ולג' הכוונה לקולות של כלי זמר, ואע"פ שלא החמירו בערי יהודה, מ"מ בחוצות ירושלים שמרו חומרא וזו.

וצרופה בזה ברכתי לרגל שמחתו ושמחת התורה, יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שתזכה לבנות בית נאמן לשם ולתפארת בישראל ולראות דורות ישרים מבורכים, ולהמשיך לעלות מעלה מעלה לשקוד על התורה ועל העבודה, ולזכות את ישראל בספרים רבים להגדיל תורה ולהאדירה ורבים ילכו לאורו.

הכו"ח לכ' תורה ולומדיה

אליעזר הלוי דינר

מכתב ברכה ממור"ר ר"י פוניבז' מרן הגאון רבי שמואל מרקוביץ שליט"א

כ"ג טבת תשע"ח

ברכת מזל טוב נאמנה לידידי היקר ממצויני ישיבתנו הקדושה הרב רפאל אלחנן רבינוביץ נ"ו למשפחת רבינוביץ מרביצי תורה בישראל בבואו בברית הנשואין עם הכלה המצוינת ממשפחת רם ה"ה בית רבינו עט"ר מרן הגריש"א זצלה"ה וידידנו משפחת הגאון המופלא ר' יוסף ישראל זצלה"ה וידידנו משפחת הגאון המובהק רבי אשר סופר שליט"א ואבי הכלה ידידנו הגאון רבי דוד סופר שליט"א רב ומו"ץ בעירנו.

ובשמחה כפולה זו נתבשרנו עוד חידוש מרנין כי החתן מוציא לאור ספר שו"ת בהרבה מקצועות בתורה מלא עיון ובקיאות על אפיקי הש"ס והפוסקים פרי עמלו ושקידתו וכשרונותיו בשנות לימודו בישיבה הקדושה.

ועתה עת הברכה מלב עמוק כי הבית הזה יהיה קיים לעד ותהיה הברכה שורה בו ועל סביביו והמשך השקידה על התורה והעבודה לתפארת ברכה בעם קודש

מנאי המצפה לישועת ד'

שמואל מרקוביץ

מכתב ברכה ממורי חמי הגאון רבי אהרן דוד סופר שליט"א

הרב אהרן דוד סופר

רב בית הכנסת "בני הישיבות - אלפי מנשה"
ראש כולל "הלכה למעשה"
ומו"ץ בבי"ד "חניכי הישיבות"
רח' רבי עקיבא 113 בני ברק

י"ג טבת תשע"ח

לחתן ביתי היקר והמצוין השוקד על התורה יומם ולילה וזוכה לאסוקי שמעתתא כהלכתא ומזכה לרבים החתן החשוב והנכבד מאד ר' רפאל אלחנן רבינוביץ שליט"א.

הגיע לידי החוברת הנפלאה ובה תשובות על שאלות שנשאלת דבר הלכה את המעשה אשר יעשו. וראיתי שזכית על ידי עמלך הגדול לענות תשובות מצוינות בכמה מקצועות התורה בצורה נפלאה ביותר. עונג ושמחה רבה נגרמו לי לעבור על התשובות המיוסדות על אדני פז בעומק, חריפות, ובקיאות רבה.

והנני לברכך שתמשיך בדרכך הנפלאה ללמוד בבינה והשכל מתוך נחת והרחבה רבה ותזכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ולהאיר עיני ישראל בתורתך בסייעתא דשמיא.

אהרן דוד סופר

אברהם דוד ליווי
רב קרית שומרי החומות רמת שלמה
נראה"כ אהל רבינו יונתן ובלומא
פעיה"ק ירושלים תנב"א

יום ה' לסדר וראך ושמה בלבו מו"ב טבת תשע"ח לפ"ק

כ"ה

שמח ורחב לבי בראותי פרי ביכוריו של הבחור החתן עדיו לגדולות עוסק בתורה ורב הילה לאסוקי שמעתתא, ה"ה הכה"ח מו"ה רפאל אלחנן רבינוביץ שליט"א, הבן יקר לידידי מאד נעלה, מוקיר ורחים רבנן רב פעלים הרה"ח מו"ה מנחם אליעזר שליט"א, אשר אתא ואיתי מתניתא בידו מחברת חידושים אשר נפשו אוותה ויעש להוציא לאור עולם, ובשמו יקבנו 'שמעתתא כהלכתא' וראיתי כי טוב הוא וראויים לעלות על שולחן מלכים, וטוב עשה במלאכתו מלאכת מעמר לקבץ כעמיר גורנה דברי רבותינו ראשונים ואחרונים עד לפוסקי דורינו בהלכתא גבירתא שבחלקי השו"ע אור"ח ויו"ד, והוסיף עליהם נופך משלו להשלמת המלאכה.

ולפעלא טבא אמינא יישר כוחו וחילו לאורייתא ובפרט כאשר ביודעי ומכירי קאימנא אשר טיילתי אתו ארוכות וקצרות בדברי תורה ומצאתיו כלי מחזיק ברכה, ועתה בראותי ראשי ביכוריו מעשי ידיו להתפאר אצטרף גם אני בצירופא דרבנן לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל לתועלת הרבים אשר יתענגו על דברי תורה הנאמרים בחן ובצדק.

ויהי"ר שיוכה לעלות עוד מעלות רמות כמעלות התורה הרהבה מני ים, ולהגדיל תורה ולהאדירה לעשות לה ציצים ופרחים ויהי"ד דיימר טילתא דתתקבל בבי מדרשא, ויזכה לרב טובה ומרבה הכלולה ברכת התורה, ויבנה ביתו קודש לה' יראה זרע יאריך ימים עדי נוכח לפעמי גואל הולך תמים ופועל צדק בב"א.

הכ"ד המגברו בידידות
בברכת התורה

אברהם דוד ליווי

שמחה בן ציון אייזיק רבינוביץ

בעמח"ס פסקי תשובות על טו"ע ומשנ"ב

רח' הרב ברים 5 רמת שלמה טל. 5710702

פניה"ק ירושלים תיבב"א

ב"ה, יום ראשון י"ג טבת תשע"ח

החיים והשלום לכבוד הבהוד החתן החשוב והנעלה מאוד,
גריס באודייתא תדירא, מו"ה רפאל אלחנן רבינוביץ
שליט"א, בן ידידי הנעלה ירא שמים מרבים, נקי כפים בר
לבב, מוה"ר מנחם אליעזר שליט"א

אחדשה"ט כמשפט, בשמחה רבה ובקורת רוח קבלתי גליונות מספרו 'שמעתתא
מהלכתא', והוא אוצר נפלא מאד של בירורי הלכות נחוצות המקיף הלכות באו"ח ויו"ד
הנחוצות מאד, בחריפות ובבקיאות נפלאה.

ונתברכת בכשרון מן השימים בלשון עט סופר מהיר, ושם הספר כשמו כן הוא,
לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ונכתב בבחירות ובשפה השווה לכל נפש, אשר בלא ספק
מעורר השק ורצון ללמוד ולהשכיל בהני הלכתא גבירתא שבהם עוסק ספר זה.

והנני בזה בעדות נאמנה כי אני העני עלעלתי בגליונות הספר זעיר הכא וזעיר התם,
ואכן הוא כלי מחזיק ברכה, ובודאי ראוי הוא למסדתו להקנות דבר ה' זו הלכה, ומשמיא קא
זכו ליה לחבר חיבור טוב ומועיל, ואשרי הוריו ומוזיו שזכו להעמיד צורבא מרבנן חריף ובקי
טובא, ובלתי ספק שבעזה"ת שמשוימשיך לעסוק בדבר ה' זו הלכה, יהיה למורה הוראה
בישראל ורבים יתנו לאורו מי טוב.

ויה"ר שיזכה עוד רבות בשנים לעסוק בתורה כאוות נפשו, ולבנות בית נאמן לה'
ולתורתו, ולזכות את ישראל בעוד חיבורים מועילים, מתוך בריחת גופא ונהורא מעליא והיי
נהת והרהבה ומט"ס.

רפאל רבינוביץ
מר
רפאל רבינוביץ

מתתיהו דייטש

רב שכונת רמת שלמה

ד"ר מ"צ העדה החרדית

עוזק ירושלים תשכ"א

מח"ס שרת יתיבות אדם

בס"ד, מבת תשע"ח, ירושת"ו.

הנה מה מאוד נהניתי לראות עליהם לתרופה פרי ביכוריו של האי צורבא מדרבנן ה"ה חב' החתן תמים למעלות, מופלג ומצוין גדול בתורה ויר"ש, קנקן חדש מלא ישן, חריף ובקי ולן בעומקה של תורה בשקידה רבה מו"ה רפאל אלחנן רבינוביץ שליט"א - אשר זכה בס"ד לקנין התורה הנקנית ביגיעה והעלה עלי גליון ביאורים וחידושים ובירורי הלכות למעשה בכמה ענינים באו"ה ויר"ד, וכבר בהשקפה לטובה ניכר עמלו ויגיעתו בתוה"ק, צולל במצולות הים בסוגיות הש"ס ובדברי רבותינו ראשונים ואחרונים והולך מישרים בביאור ובירור דבריהם בעומק וברוחב בסברות ישרות ונכוחות במיטב הגיון, ומעלה פנינים יקרים מערכות סדורות וערוכות הדק היטב בדרכה של תוה"ק בתבונה ובחכמה, ומיסרה קא מריח לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא בטוב טעם ודעת, אשרי חלקו ועמלו.

ואמינא לפעלא טבא איישר כוחו וחילו לאורייתא ובטוחני בו בעזה"ת"ש כאשר ימשיך כן בשקידת ועמל התורה יעלה ויפרח לאילנא רברבא ולהורות הוראה בתוך עם סגולה, ורכים יהנו מאורו ותורתו כי גם יראתו קודמת לחכמתו, וזכות אבותיו מסייעתו ה"ה אביו הנערץ ידי"ג האי גברא רבא ויקרא מחשובי ויקרי ת"ח והעוסקים בעבוה"ק במעשי חסד וצדקה והרבצת תורה כאן בשכונתנו הק' ה"ה הר"ג הנעלה מוה"ר מנחם אליעזר שליט"א - ומיגו דמזכי לאהרינא במסירות נפלאה יזכהו השי"ת לראות ברכה והצלחה בעמלו בהיגוך יו"ה לתורה ויר"ש וירווה שפע נחת ממנו ומכיו"ה לכבוד ולתפארת ולנח"ד להשי"ת בשמחה ובטוב לבב לאוישט"א. ואסיים בברכה שיזכהו השי"ת שתה"י החתונה בשעט"מ ולבנות בית נאווה לה' ולתוה"ק בדור ישרים יבורך, ולילך מחיל אל חיל ויפוצו מעינותיו הוצה להגדיל תורה ולהאדירה בשמחה ובטוב לבב וזכרו"ס לאוישט"א.

הג"ח דהר"ג ב"ר

מנחם אלחנן רבינוביץ שליט"א

Rabbinical Court

Ezer Mishpat

Rabbi Pinchus Rabinowitz
Ravad

בית דין צדק

עזר משפט

הרב פינחס אליהו רבינוביץ שליט"א
ראב"ד

Tel. (845) 641-4345

100 Park Ln. Monsey NY 10952

בעזה"ת

שמחתי מאד על המראה הגדול שעשה ידידי ש"ב הבה"ח ר' רפאל אלחנן שליט"א, חיבורו החדש שאלות ותשובות על עניני אורח חיים ומקצת יורה דעה אשר בשמו יקבנו שמעתתא כהלכתא.

במעט שהתבוננתי ראיתי כי חיבור זה הוא תועלת גדולה הן לבחורים צעירי הצאן העוסקים בהלכה, הן לאברכים תלמידי חכמים השוקדים על לימוד הלכה, כי בו ילובנו שאלות השכיחות מידי יום ביומו שלא נתבאר בפנים השו"ע ובנו"כ, ובזה הראה המחבר כחו בבקיאאות נפלאה, גם הוסיף נופך מדיליה לברר וללבן, והרחיב הדברים ודימה מילתא למילתא עד שהעמיד שמעתתא כהלכתא.

אשרי להחתן ר' רפאל אלחנן נ"י שזכה לחבר ספר חשוב הזה ע"י יגיעה רבה ועמל לקראת השמחה השרוי' במעונו יום חתונתו ושמחת לבו, והנני בברכה דיהא רעוא מן שמיא שהזיווג יעלה יפה יפה, בקשר של קיימא בנין עדי עד, ויזכו לבנות בית שהשכינה שורה בו ובכן תוסיף לחבר עוד חיבורים מחוכמים.

החותם לכבוד התורה ולומדיה י"א טבת תשע"ח
פינחס אליהו רבינוביץ

דברי פתיחה:

בשבח והודיה להשי"ת על כל הטוב אשר גמלני, ובפרט בהולדת בני השני שיחי, ועל אשר זיכני לישב בד' אמות של הלכה, ולכתוב חיבורים וחידושי תורה, ולזכות בהם את הרבים, ובפרט בהוצאת חיבורי "שמונת הימים" חלק א' שהוצאתי לברית מילה של בני בכורי שיחי, וכעת זיכני בוראי וקוני להוציאו במהדורה חדשה עם הרבה הוספות יחד עם חלק ב', ובנוסף לדיני ומנהגי שמונת הימים שקודם הברית, אשר יש בהם הרבה דינים ומנהגים שאינם מצויים כמעט בספרי זמננו, כמו מנהגי ה"שלוש זכר" וסעודת "ברית יצחק" וה"וואך נאכט", וכן הרבה פרטי הלכות בדיני ברכת הטוב והמטיב, וברכת הגומל ליולדת, וכן דיני ומנהגי עליה לתורה לאבי הבן, ודיני בחירת המוהל והסנדק וכו' וכו', שכל זה התבאר בחלק א', בחסדי ה' הוספתי בחלק ב' גם דיני הקדמת ניתוח קיסרי וזירוז לידה, ודיני הכנות אבי הבן לברית, ופרטי דינים בענין המנהג לא להזמין לברית מילה, וכן דיני ומנהגי יום המילה לאבי הבן, ודיני ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה, וכן בירורי הלכה בעניני מילה.

וכל זאת עמלתי בעזרת החונן לאדם דעת ובסייעתא דשמיא לכתוב ולערוך את כל ההלכות והמנהגים בצורה ברורה ומסודרת ע"פ כל השיטות והפוסקים לתועלת הלומדים, ולכן גם הוספתי את הוראותיהם ופסקיהם של גדולי פוסקי זמננו, כמו רבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ושאר הפוסקים, ורבות נעזרתי בספריו של מורנו הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א כמו הספר 'שיעורי טהרה' ו'הכל יודוך' ו'בדמיון חי', וכן כתביו על ה' מילה ההולך לצאת בקרוב אי"ה, (וכתבתי בספר בשם "כתבי הגר"מ גרוס"), ומשולב בחיבור זה עשרות מפסקיו והכרעותיו, ולכן גם כתבתי מפתחות לפסקי מרנן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל והגר"מ גרוס שליט"א לתועלת המעוניינים, והכל בתקווה ובתפילה שלא יצא שום תקלה תחת ידי.

וכאן המקום לבוא בהודאה, ראשית לבורא כל עולמים, על החסד העצום אשר גמלנו מאז ועד עתה בכל עת ובכל עונה. וכן אכיר תודה מקרב לב **לאבי מורי** הרודף צדקה וחסד ומחזיק תורה הרה"ג ר' מנחם אליעזר שליט"א **ואמי מורתי** שתחי' שמסרו נפשם בשבילי מיום לידתי ועד היום, ולא חסכו ממני מאומה.

כמו"כ זכיתי ונכנסתי לבית הגדול של **מורי חמי** הגאון רבי דוד סופר שליט"א (רב ביהמ"ד "אלפי מנשה"), בית שמלא באהבת תורה, בירא"ש ודקדוק ההלכה, ובהזדמנות זו אכיר תודה מיחודת על שעזרני רבות ברוחניות ובגשמיות, ובפרט במה שעזרני בכתב ובע"פ במה שיש לתקן בקונטרס ולהוסיף עליו.

ועל כולנה שלוחה בזו ההודאה והברכה **לרעייתי** האשה הצנועה והצדקנית, עטרת תפארת שמוסרת נפשה ומאדה למען אוכל לשקוד על התורה והעבודה מאין מפריע כפשוטו ממש, וקונטרס זה יוצא מכוחה ובזכותה, ורב חלקה בקונטרס זה, ישלם ה' פעלה ושכרה עד אין קץ.

ורק אדגיש בזה **שאין לסמוך על הנכתב הלכה למעשה** בלי לעיין במקורות הפוסקים, וכמו"כ אסיים בברכה ותודה לכל מי שיעיר לי או יתקן אותי בטעויות שמצא בכל עניני הקונטרס.

ויה"ר שכשם שנכנס בנינו לברית כן נזכה בעז"ה לגדל את בנינו שיחיו לתורה לחופה ולמעשים טובים.

רפאל אלחנן רבינוביץ

להערות והארות - 0583288647.

ניתן להשיג הקונטרס

בבני ברק משפ' רבינוביץ - 0583288647

בירושלים משפ' רבינוביץ רח' חזו"א 24 רמת שלמה - 025860648

תוכן הענינים לחלק א' :

מפתחות לפסקי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל.....עמ' י

מפתחות לפסקי מרן הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.....עמ' יב

מפתחות להערות מורי חמי הגר"ד סופר שליט"א.....עמ' יז

דיני הקדמת ניתוח קיסרי וזירוז לידה.....עמ' יח

א. יולדת שע"פ דעת הרופא צריכה ללדת בניתוח אם מותר לקבוע זמן לניתוח לפני שמרגישה שצריכה ללדת / ב. בענין האיסור לעשות זירוז לידה / ג. זירוז לידה כשהרופאים אומרים שצריך לעשות זירוז / ד. זירוז לידה באשה שעברה את התאריך.

פרק א' - דיני ברכת 'הטוב והמטיב' ו'הגומל' וחיובי עליה לתורה לאבי הבן....עמ' כג

א. נוכחות הבעל בחדר לידה / ב. נסיעה עם היולדת לביה"ח בשבת / ג. אם מברך ברכת הטוב והמטיב / ד. זמן ברכת הטוב והמטיב / ה. מי מברך ברכה זו / ו. דיני אופן ברכת הטוב והמטיב / ז. ברכת שהחיינו על לידת הבן / ח. ברכת הטוב והמטיב ושהחיינו על לידת הבת / ט. ברכת הטוב והמטיב ושהחיינו על תאומים / י. היולדת אם צריכה לברך הגומל / יא. מתי תברך הגומל / יב. מדיני ברכת הגומל / יג. שמירה ליולדת אחר הלידה / יד. עליה לתורה לאבי הבן / טו. עליה לתורה לאבי הבת / טז. עליה לתורה לאבי הבן או הבת בשבת הראשונה שהיולדת באה לביה"ח / יז. חיוב עליה לתורה ככלות מ' יום לזכר ויום פ' לנקבה.

פרק ב' - דיני ומנהגי ה"שלוש זכר".....עמ' מה

א. במנהג ה"שלוש זכר" וטעמו / ב. אם ה"שלוש זכר" נחשב סעודת מצוה / ג. לקרוא קריאת שמע ב"שלוש זכר" / ד. מה אוכלים ב"שלוש זכר" / ה. אם מותר לאכל להשתתף ב"שלוש זכר" / ו. "שלוש זכר" כשהתינוק נולד בשבת או בביה"ש ער"ש / ז. שלוש זכר ביו"ט שחל בשבת ובר"ה שחל בשבת / ח. "שלוש זכר" בשבת חזון ובת"ב שחל בשבת / ט. "שלוש זכר" ביום כיפור שחל בשבת / י. "שלוש זכר" לב' תינוקות מאנשים אחרים / יא. "שלוש זכר" כשהברית תדחה / יב. כשלא עשו את ה"שלוש זכר" בשבת שקודם המילה / יג. זהירות המשתתפים ב"שלוש זכר" /

יד. נשים השתתפותם ב"שלוש זכר" / טו. קילוף בוטנים ואגוזים בשבת / טז. פתיחת בקבוקי בירה ובקבוקי שתיה בשבת.

פרק ג' - דיני ומנהגי ליל הברית – 'ברית יצחק', 'וואך נאכט'.....עמ' נח

א. מקור מנהג סעודת 'ברית יצחק'-'וואך נאכט' בליל המילה / ב. טעמי ומנהגי הסעודה ואם נחשב לסעודת מצוה / ג. במנהג להיות ער כל הלילה ומנהגי וסדרי הלימוד בלילה הזה / ד. מנהגים נוספים לשמירת התינוק / ה. 'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל שבת ויו"ט וליל פסח יוה"כ ור"ה / ו. 'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל שבועות והושענא רבא / ז. סדר לימוד 'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל תשעה באב / ח. במנהג ה"קריאת שמע ליינען".

פרק ד' - דיני בחירת המוהל.....עמ' סט

א. איזה מוהל יזמין / ב. שיהיה מוהל מומחה / ג. מוהל המוחזק אצלו כבר מבניו הקודמים / ד. סדר עדיפות המוהלים / ה. אבי האב רוצה מוהל מסוים ואבי הבן רוצה מוהל אחר / ו. אבי הבן רוצה מוהל מסוים ואם הבן (אשתו) רוצה מוהל אחר / ז. הבטיח האב למוהל מסוים אם יכול לחזור בו / ח. האופנים שמותר לאבי הבן לחזור בו / ט. לשלם למוהל שכר עבור המילה / י. שיבדוק המוהל את התינוק קודם יום הברית.

פרק ה' - דיני בחירת הסנדק.....עמ' פו

א. איזה סנדק יבחר / ב. סדר הקדימה בבחירת הסנדק (אביו חמיו זקנו ואחיו הגדול) / ג. אבי הבן רוצה סנדק מסוים ואם הבן (-אשתו) רוצה סנדק אחר / ד. אב אבי הבן רוצה סנדק מסוים ואבי הבן רוצה סנדק אחר / ה. הבטיח האב לכבדו בסנדקאות אם יכול לחזור בו.

פרק ו' - דיני הכנות אבי הבן לברית.....עמ' צה

א. קביעת מקום הברית / ב. קביעת זמן הברית / ג. איחור הברית כדי לקיימה בעשרה / ד. איחור הברית כדי לקיימה 'ברוב עם' / ה. איחור הברית כדי לקיימה ע"י מוהל מומחה / ו. איחור הברית עבור מוהל או סנדק צדיק / ז. איחור הברית עבור השלום / ח. איחור הברית למנוע ביטול תורה / ט. ציוהו אביו לאחר את הברית / י. תכנון הכיבודים / יא. סדר חשיבות הכיבודים / יב. כיבוד

הקוואטער / יג. כיבוד הקוואטער לאשה נדה ולזוג מאורסין / יד. כיבוד הקוואטער לאשה מעוברת / טו. שהאב ילמד הלכות מילה / טז. שהאב יסתפר לכבוד המילה / יז. תספורת לאבי הבן בספירת העומר / יח. תספורת לאבי הבן בבין המצרים.

פרק ז' - פרטי דינים בענין המנהג לא להזמין לברית מילה.....עמ' קיב

א. אם מותר להזמין לברית ולא לסעודה / ב. אם מותר להימנע מלהשתתף בסעודת הברית / ג. להזמין ת"ח השוקד על תלמודו / ד. להזמין לסעודת הברית מי שגר מחוץ לעיר / ה. להזמין לסעודת הברית יום קודם הברית / ו. להזמין לסעודת הברית לפני שיגיעו לברית / ז. להזמין לסעודה מי שידע שהוא יטעום מעט מיני תרגימא בברית / ח. אבי הבן - להזמין לסעודת הברית ע"י אדם אחר / ט. להזמין לסעודת הברית כשמזמין רק פעם אחת / י. להזמין לסעודת הברית כשיש שם מנין בלעדיו / יא. להזמין לסעודת הברית מי שיהיה לו מזה הפסד ממון / יב. להזמין נשים לסעודת הברית / יג. אם יש היתר למוזמנים לא לבוא לסעודת הברית / יד. האופן שבו לכו"ע אסור להימנע מלהשתתף בסעודת הברית.

פרק ח' - דיני ומנהגי יום המילה לאבי הבן.....עמ' קיח

א. לבישת בגדי שבת ביום המילה / ב. טבילה במקוה ביום המילה / ג. אמירת פרשת העקידה ופרשת הקטורת / ד. עליה לתורה ביום המילה / ה. אמירת תחנון ולמנצח ביום המילה / ו. אכילה ושתייה לפני הברית / ז. עשיית מלאכה לפני הברית / ח. רחיצת התינוק לפני הברית [ובשבת] / ט. לבישת התינוק לכבוד המילה / י. מה להביא לברית / יא. שישמח האב ביום המילה / יב. הנחת תפילין בשעת המילה / יג. מנהג הדלקת נרות במקום המילה / יד. התפילות לבעלי הברית קודם המילה

פרק ט' - דיני ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה.....עמ' קלד

- א. אמירת תחנון בביהכ"נ שבו מתקיימת המילה / ב. תחנון בעזר"נ כשהברית בביהמ"ד או להיפך
- ג. תחנון בשטיבלאך כשהברית בביהמ"ד הגדול / ד. תחנון בשחרית כשהברית אחרי מנחה /
- ה. תחנון במנחה כשהברית נערכה בשחרית / ו. תחנון בבית הכנסת שספק אם יתקיים בו המילה /
- ז. תחנון בביהכ"נ שהבעל ברית מתפלל שם / ח. תחנון כשהבעל ברית יצא מביהכ"נ לפני תחנון /
- ט. תחנון כשהבעל ברית נמצא בביהכ"נ ואינו מתפלל שם / י. תחנון בביהכ"נ שהמוהל מתפלל שם.

בירורי הלכה

סימן א' - בענין ההיתר ללמוד תנ"ך ב"ברית יצחק" וב"וואך נאכט".....עמ' קמב

- א. במקור האיסור ללמוד מקרא בלילה / ב. אם יש ראיה להתיר מהגמ' בברכות / ג. אם יש ראיה להתיר מהמשנה ביומא ומהגמ' בקידושין / ד. אם יש להתיר למי שאינו יודע ללמוד כי אם במקרא /
- ה. אם יש ראיה להתיר מהגמ' בקידושין / ו. אם מותר ללמוד באופן שהתחיל לקרא מבעוד יום /
- ז. אם מותר ללמוד מקרא בציבור / ח. אם מותר ללמוד מקרא בליל שישי ושבת / ט. אם מותר ללמוד מקרא במוצש"ק / י. אם מותר ללמוד מקרא בליל ר"ח / יא. אם מותר ללמוד מקרא בליל יו"ט / יב. אם מותר ללמוד מקרא במוציו"ט / יג. אם מותר ללמוד מקרא בליל עריו"ט / יד. אם מותר ללמוד מקרא בליל יוה"כ / טו. אם מותר ללמוד מקרא במוצאי יו"כ ובליל עריו"כ / טז. אם מותר ללמוד מקרא בלילי חוה"מ / יז. אם מותר ללמוד מקרא בליל פורים / יח. אם מותר ללמוד מקרא עם תרגום או פירוש / יט. אם מותר ללמוד מקרא אחרי חצות / כ. אם יש להתיר מטעם שפסוקי התנ"ך קשורים אל הלילה ויש בהם צורך השעה / כא. אם מותר ללמוד מקרא דרך תפילה ותחנונים או דרך אמירה / כב. אם מותר ללמוד סדר ליל הברית גם בדרך לימוד / כג. העולה להלכה.

סימן ב' - בענין אם מותר לאכול קודם ברית מילה.....עמ' קנז

א. אם יש מקור לאסור אכילה קודם המילה / ב. אם האיסור לאכול קודם המילה הוא רק למוהל או גם לאבי הבן / ג. אם יש להתיר מטעם שזה מצוה שאין גוף המצוה עוברת / ד. אם יש חילוק בין קביעות סעודה לטעימה בעלמא / ה. אם יש היתר ע"י שיעמיד שומר / ו. העולה לדינא.

סימן ג' - בענין כיבוד סנדקאות לאביו או לאבי אביו ובגדר חיוב כבוד זקנו....עמ' קעג

א. אם חייב אדם בכבוד אבי אביו / ב. ראיית התשובה מהאהבה שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ג. ראיית המהרש"א שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ד. אם הגדר בכבוד זקנו הוא כמו הגדר בכבוד אביו / ה. דחיית האחרונים את ראיית המהרש"א / ו. הטעמים שחייב אדם בכבוד זקנו / ז. ראיית הגר"א שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ח. בחיוב לכבד את אבי אמו / ט. בחיוב לכבד את אמו ואם אביו (סבתא) / י. בחיוב לכבד את אבי זקנו (סבא רבא) / יא. העולה לדינא בענין כיבוד סנדקאות לאביו או לזקנו.

סימן ד' - ציוהו אביו לעשות הברית אחרי חצות אם חייב לשמוע בקולו.....עמ' קפא

א. אם זריזין מקדימין למצוות זה חיוב מה"ת או הידור מצוה בעלמא / ב. אמר לו אביו לעבור על חומרא או הידור מצוה אם חייב לשמוע לו / ג. מתי מבטל דין זריזין מקדימין למצוות / ד. מה עדיף כיבוד אב או זריזין מקדימין למצוות / ה. העולה להלכה.

סימן ה' - מה עדיף במילה 'זריזין מקדימין למצוות' או 'ברוב עם הדרת מלך'.....עמ' קפה

א. הוכחת האחרונים מהגמ' בר"ה שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם / ב. דעת האחרונים ששניהם שקולים או שברוב עם עדיף / ג. דחיית הראיה מהגמ' בר"ה ע"פ הראב"ד והמאירי / ד. דחיית הראיה מהגמ' בר"ה ע"פ היד אליהו / ה. דעת המשנ"ב והביאור הלכה בענין זה / ו. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ המהרי"ץ דושינסקי / ז. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ הריטב"א / ח. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ המהר"י אלגאזי / ט. החילוק בין קידוש לבנה לשאר מצוות / י. דחיית הראיה מהמשנ"ב / יא. אם בברית מילה שייך מעלת 'ברוב עם' / יב. אם יש ראיה מהמשנה בביכורים דזריזין מקדימין עדיף מברוב עם / יג. בענין הוראת החזו"א בנושא זה / יד. העולה לדינא בענין זה.

מפתחות לפסקי רבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל

לפרק א'

- א. נוכחות הבעל בחדר לידה.....הע' 3
ב. נסיעה עם היולדת לביה"ח בשבת.....הע' 9*
ג. אם מברך הטוה"מ בלידת בן.....הע' 12, 46
ד. אם ברכות השבח צריך לברך בעמידה.....הע' 31
ה. אם מברכים שהחיינו על פירות חדשים שאינו שמח בהם.....הע' 35
ו. אם עדיף שהבעל יוציא את אשתו בברכת הטוה"מ.....הע' 38
ז. שהיולדת תיטול את ידיה קודם ברכת הטוה"מ.....הע' 40
ח. ברכת הטוה"מ על לידת בת אחרי שנים רבות שלא היו לו ילדים.....הע' 48
ט. אם מברך שהחיינו בראיית בתו שנולדה.....הע' 53, 57
י. מנהג ירושלים שהיולדת מברכת הגומל.....הע' 73, 75
יא. ממתי יולדת יכולה לברך הגומל.....הע' 80
יב. נולד לו בן בשבת אם עולה לתורה בשבת זו או בשבת השניה.....הע' 106*
יג. חיוב עליה לתורה ככלות מ' יום לזכר ופ' לנקבה לבעל היולדת בנייתוח קיסרי.....הע' 122*

לפרק ב'

- א. אם מותר לאבל בתוך השבעה להשתתף ב"שלוש זכר".....הע' 21
ב. אם מותר לפתוח בקבוקים בשבת.....הע' 52, 51
ג. אם מותר לפתוח בקבוקים בשבת ע"י עשיית נקב בפקק.....הע' 54
ד. הנוהג להחמיר בפתיחת בקבוקים בשבת אם מותר לו לומר למקיל שיפתח לו.....הע' 57
ה. אם כשפתחו את הבקבוק בשבת אם יש איסור מעשה שבת בפקק.....הע' 59

לפרק ד'

- א. אם נזדמן לו למוהל ת"ח גדול יותר מהראשון אם מותר לחזור בו.....הע' 44*
ב. אם מותר למוהל ליטול שכר טירחה.....הע' 60
ג. הטעם שמותר למוהל לקחת כסף על המילה.....פ"ד ס"ט באות ו'.
ד. אם מותר למוהל לקחת כסף עבור מילה בשבת.....הע' 67
ה. אם חייב אדם בכיבוד אב בדבר שאינו נוגע אליו.....במילואים להע' 31

לפרק ה'

- א. מנהג הגריש"א כשמתכבד בסנדקאות.....הע' 3

לפרק ו'

- א. לעשות הברית בביהכ"נ.....הע' 1
ב. איחור המיל האחרי חצות כדי לקיימה במנין.....הע' 21

- ג. אם במילה שייך ענין של ברוב עם הדרת מלך.....הע' 25
 ד. לאחר הברית עבור מוהל או סנדק צדיק.....הע' 27, 29
 ה. אם מותר לאחר הברית בשביל למנוע ביטול תורה.....הע' 33
 ו. ציוהו אביו לאחר הברית אחרי חצות אם חייב לשמוע לו.....הע' 35
 ז. ענין ה'חיקה' בברית מילה.....הע' 39
 ח. לחלק ברכת אשר קידש ידיד וקריאת השם לב' אנשים.....הע' 40
 ט. קוואטער לאשה נדה בב' כריות.....הע' 47
 י. כיבוד הקוואטער לאשה נדה ע"י אדם שלישי.....הע' 50
 יא. כיבוד הקוואטער לאשה מעוברת.....הע' 55
 יב. כיבוד הקוואטער לאשה מעוברת כשלא הוכר עוברת.....הע' 56
 יג. אם גם בעין הרע אמרינן "דמאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה".....הע' 57

לפרק ז'

- א. אם מותר לבעל ברית להסתפר בספיה"ע בליל הברית.....עמ' 79
 ב. אם מותר למוזמן לברית להימנע מלבוא לסעודת הברית.....הע' 88, 89
 ג. הטועם מיני תרגימא אם נחשב כמשתתף בסעודת מצוה.....הע' 95

לפרק ח'

- א. אם הסנדק קודם לאבי הבן בעליה לתורה ביום המילה.....הע' 13
 ב. אם אומרים למנצח ביום המילה.....הע' 20
 ג. אם גם אבי הבן אומר למנצח ביום המילה.....הע' 21
 ד. אם מותר למוהל לאכול לפני המילה אם מעמיד שומר.....הע' 31
 ה. אם מותר לרחוץ התינוק לפני המילה במים חמים.....הע' 37, 39
 ו. אם צריך להקפיד ללבוש כובע לתינוק לכבוד המילה.....הע' 42
 ז. אם גם בזמננו יש להדליק נרות במקום המילה.....הע' 69

לפרק ט'

- א. אמירת תחנון בשחרית שמתפללים אחרי הברית.....הע' 7
 ב. תחנון בביהכ"נ שספק אם יתקיים בו המילה.....הע' 19
 ג. אם מותר לבעל ברית להעלים מהציבור שיש לו ברית כדי שיאמרו תחנון.....הע' 32
 ד. אם מוהל קבוע צריך להימנע מלהתפלל בציבור כדי שיאמרו תחנון.....הע' 36

לבירורי הלכה

- א. אם מותר לאשה לאכול לפני שבעלה מדליק נ"ח.....סי' ב אות ב
 ב. אם מותר למוהל לאכול לפני הברית מילה.....סי' ב אות ה, ו
 ג. בטעם ההיתר לקרא לאור הנר כשמעמיד שומר.....סי' ב אות ה
 ד. ציוהו אביו לעשות הברית אחרי חצות אם חייב לשמוע לו.....סי' ד
 ה. אם במילה שייך ענין של ברוב עם הדרת מלך.....סי' ה' אות יא ד"ה אמנם ראיתי

מפתחות לפסקי מרן הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א

לפרק א'

- א. נוכחות הבעל בחדר לידה בשעת הצירים כשהיא מכוסה.....הע' 1
- ב. נוכחות הבעל בחדר לידה בשעת הלידה.....הע' 3
- ג. השתוקק שיולד לו בת ונולד בן אם מברך הטוה"מ.....הע' 11
- ד. אם ברכת הטוה"מ על לידת בן חובה או רשות.....הע' 14
- ה. ממתי אפשר לברך הטוה"מ בלידת הבן.....הע' 17
- ו. עד מתי אפשר לברך הטוה"מ בלידת הבן.....הע' 21, 22, 24
- ז. אם יש לברך הטוה"מ בעמידה.....הע' 30
- ח. אם גם היולדת תברך הטוה"מ בעמידה.....הע' 31
- ט. אם ברכת הטוה"מ יברך בשחיה לצד מזרח.....הע' 33
- י. להתבונן ולכוין בברכת הטוה"מ.....הע' 34
- יא. אם לא מרגיש השמחה בברכת הטוה"מ אם הוי ברכה לבטלה.....הע' 35
- יב. אם ראוי לברך ברכת הטוה"מ בפני אחרים.....הע' 37
- יג. אם ברכת שהחיינו הוי ברכת הנהנין או ברכת השבח.....הע' 43
- יד. הטעם שלא מברכים שהחיינו בלידת הבן.....הע' 44
- טו. אם מברך שחיינו בראיית בתו שנולדה.....הע' 51, 54
- טז. אם גם האמא מברכת שהחיינו בראיית בתה שנולדה.....הע' 50
- יז. ברכת הטוה"מ כשנולדו תאומים ב' בנים.....הע' 59, 61
- יח. ברכת שהחיינו כשנולדו לו תאומים ב' בנות.....הע' 63, 62
- יט. ברכת הטוה"מ ושהחיינו כשנולדו לו תאומים בן ובת.....הע' 66, 65
- כ. אם ברכת הגומל רשות או חובה.....הע' 69
- כא. מהטעמים שיש נוהגים שהיולדת לא מברכת הגומל.....הע' 69
- כב. יולדת שאין לה מנהג ברור אם תברך הגומל.....הע' 75
- כג. במנהג שבעל היולדת עולה לתורה ואומר 'ברכו' ואשתו עונה אמן.....הע' 76
- כד. עד מתי היולדת צריכה שמירה.....הע' 90, 89
- כה. אם גם בתוך הבית היולדת צריכה שמירה.....הע' 94
- כו. כשיש שומר בבית בחדר אחר אם נחשב שמירה ליולדת.....הע' 95
- כז. אם השומר ישן אם נחשב שמירה ליולדת.....הע' 96
- כח. סגולה ליולדת שלוקחת עמה סכין.....הע' 99
- כט. במנהג לתלות קמיע בבית היולדת לשמירה.....הע' 100
- ל. הטעם שנוהגים לקרא שם לבת בקריה"ת.....הע' 111
- לא. במנהג היולדת שיוצאת מביתה בפעם הראשונה לביהכ"נ.....הע' 115
- לב. אם יש ענין שהיולדת תיתן דמי חטאת ועולה שהיא מחויבת.....הע' 123
- לג. אם אפשר לעלות לתורה בימות החול ככלות מ' יום לזכר ופ' לנקבה.....הע' 126
- לד. שהאשה תקרא פרשת היולדת והוא במקום קרבן.....הע' 130

לפרק ב'

- א. אם יש הידור לעשות "שלום זכר" גם ביום השבת.....הע' 6
- ב. אם יש לעשות את ה"שלום זכר" במקום שהתינוק נמצא.....הע' 7
- ג. אם צריך שהתינוק יהיה באותו חדר שעושים ה"שלום זכר".....הע' 7*
- ד. אם מותר לערוך "שלום זכר" בביהכ"נ.....הע' 8*
- ה. אם מותר להזמין ל"שלום זכר".....הע' 12*
- ו. במנהג לקרא ק"ש אצל התינוק ב"שלום זכר".....הע' 14
- ז. הפסוקים שאומרים בק"ש ב"שלום זכר".....הע' 14*
- ח. במנהג אכילת ה'ארבעס' ב"שלום זכר".....הע' 16
- ט. אם צריך ליטול ידיו לאכילת 'הארבעס'.....הע' 16*
- י. אם מברכים על ה'ארבעס' באמצע סעודה.....הע' 17
- יא. במנהגי אכילת עדשים ב"שלום זכר".....הע' 18
- יב. במנהג אכילת אגוזים ב"שלום זכר".....הע' 19
- יג. להביא ל"שלום זכר" גרעינים ופיצוחים הצריכים קילוף.....הע' 20*
- יד. זמן ה"שלום זכר" כשהתינוק נולד בשבת.....הע' 23, 24
- טו. זמן ה"שלום זכר" כשהתינוק נולד בער"ש ביה"ש.....הע' 24
- טז. "שלום זכר" בראש השנה שחל בשבת.....הע' 26*
- יז. "שלום זכר" בשבת חזון ובת"ב שחל בשבת.....הע' 27
- יח. "שלום זכר" ביו"כ שחל בשבת.....הע' 29
- יט. "שלום זכר" לב' תינוקות מאנשים אחרים.....הע' 30
- כ. מתי לעשות את ה"שלום זכר" כשהברית תדחה.....הע' 32
- כא. אם לערוך "שלום זכר" לתינוק שנולד ספק בר קיימא.....הע' 32
- כב. כשלא עשו "שלום זכר" בשבת שקודם המילה אם יעשו בשבת שאחר המילה.....הע' 33, 34
- כג. זהירות המשתתפים ב"שלום זכר".....הע' 35*
- כד. נשים השתתפותם ב"שלום זכר".....הע' 37

לפרק ג'

- א. שהלילה שלפני הברית נקרא "וואך נאכט".....הע' 3
- ב. סגולת ומעלת הלימוד בליל הברית.....הע' 6
- ג. במנהג להביא הכסא של אליהו בליל הברית.....הע' 8
- ד. הטעם שעושים סעודה בליל הברית.....הע' 12
- ה. אם סעודת הברית הוי סעודת מצוה או לא.....הע' 15
- ו. נוהגים שאבי הבן לובש בגדי שבת בסעודת ליל הברית.....הע' 19
- ז. יש מקומות שהסנדק עושה הסעודה שבליל הברית.....הע' 21
- ח. במנהג לקרא פרשת הקטורת בסדר ליל הברית.....הע' 33
- ט. אם יש ענין שיהיו עשרה שלומדים בליל הברית.....הע' 37
- י. במנהג להרבות בנרות בליל הברית.....הע' 38

- יא. במנהג לרקוד ולשמוח בליל הברית.....הע' 35
 יב. במנהג לזמר שירות ותשבחות וזמר "אליהו הנביא" בליל הברית.....הע' 41
 יג. שלא יהיה אסיפה של שיחה בטילה בליל הברית.....הע' 42
 יד. במנהג להניח את סכין המילה תחת ראש התינוק לשמירה.....הע' 43*
 טו. אם גם בליל שבת יש לעשות את ה"וואך נאכט" וסעודת ברית יצחק.....הע' 49*
 טז. אם גם בליל הסדר יש לעשות סדר ה"וואך נאכט" וסעודת ברית יצחק.....הע' 50
 יז. בליל שבועות והושע"ר להקדים התיקון ואח"כ סדר הלימוד של ליל הברית.....הע' 52
 יח. לימוד סדר ליל הברית בליל ת"ב.....הע' 53
 יט. במנהג ה"קריאת שמע ליינען" בליל הברית.....הע' 57
 כ. אם יש ענין לקרא ק"ש בכל לילה שעד הברית.....הע' 59

לפרק ד'

- א. הטעם שיש לחזור אחר מוהל טוב וצדיק.....הע' 5
 ב. אם ראוי לקחת מוהל שיש לו מידות רעות.....הע' 11
 ג. שמוהל צדיק ויר"ש ממשיך קדושה על התינוק.....הע' 12
 ד. אם צריך להקדים מוהל שהוא כהן.....הע' 13
 ה. מוהל כהן ת"ח אבל הישראל ת"ח יותר גדול מי קודם.....הע' 14*
 ו. אם יש לדקדק ולחזור אחר מוהל יר"ש.....הע' 17
 ז. עד כמה יש להוציא מכספו עבור מוהל מומחה.....הע' 20
 ח. מוהל בקי ומוהל צדיק שאינו בקי מי קודם.....הע' 20
 ט. מוהל מומחה ויר"ש ומוהל מסוים אם יכול לשנות.....הע' 21*
 י. אם רגיל לתת לבניו למוהל מסוים אם יכול לשנות.....הע' 22, 22*
 יא. בכמה פעמים יש למוהל חזקה שצריך אביו לקחתו.....הע' 23*, 24*
 יב. רבו ואביו מוהלים מי קודם.....הע' 28
 יג. אם מוהל שהוא קרובו קודם לת"ח.....הע' 30
 יד. אביו רוצה מוהל מסוים והוא רוצה מוהל אחר מה יעשה.....הע' 31
 טו. האב רוצה מוהל מסוים ואשתו רוצה מוהל אחר.....הע' 32
 טז. אם המוהל מאחר אם יכול לקחת מוהל אחר.....הע' 48
 יז. הזמין מוהל בשכר ומצא אח"כ מוהל בחינם אם יכול לחזור בו.....הע' 52
 יח. אם מותר למוהל ליטול שכר בטלה והוצאות הדרך.....הע' 57
 יט. אם מותר למוהל לקחת כסף על החבישה.....הע' 64
 כ. אם מותר למוהל לרחת כסף עבור מילה בשבת.....הע' 65, 67
 כא. אם יש ענין שאבי הבן ישלם למוהל שאינו דורש שכר.....הע' 69
 כב. כשאבי הבן נותן למוהל כסף אם נחשב המוהל כפועל של האב.....הע' 70
 כג. כשמשלם למוהל אם חייב לשלם לו ביום המילה.....הע' 72, 73
 כד. שיבדוק המוהל את התינוק יום לפני הברית.....הע' 76

לפרק ה'

- א. אם הסנדקאות הוא תיקון לפגם הברית.....הע' 2
- ב. מהו העשירות שהסנדק זוכה בה.....הע' 3
- ג. בטעם הדבר שאין ראוי שאבי הבן יהיה סנדק.....הע' 4
- ד. אם צריך להקדים סנדק שהוא כהן.....הע' 9
- ה. אם אביו וחמיו קודמים לת"ח צדיק בכיבוד סנדקאות.....הע' 11, 12
- ו. שזכות כיבוד הסנדק שייך לאב.....הע' 14
- ז. בכיבוד סנדקאות מי קודם אביו או רבו.....הע' 16
- ח. אביו או חמיו מי קודם בסנדקאות.....הע' 19
- ט. אביו וחמיו או סבו וסב אשתו מי יקדים בסנדקאות.....הע' 23, 26, 29
- י. אבי אמו וחמיו מי קודם לענין צדקה.....הע' 27
- יא. אבי הבן רוצה סנדק מסוים ואשתו רוצה סנדק אחר.....הע' 37
- יב. אביו רוצה סנדק מסוים והוא רוצה סנדק אחר.....הע' 39
- יג. סדר חשיבות הכיבודים.....הע' ס"ה

לפרק ו'

- א. אם לעשות המילה בביהכ"נ.....הע' 1
- ב. לעשות המילה בביהכ"נ במקום מואר.....הע' 7
- ג. להכין הכיבודים.....הע' 36
- ד. מקור לענין ה"חיקה".....הע' 38
- ה. ענין ה"חיקה" וזמנו.....הע' 39
- ו. לחלק את ברכת אשר קידש ידיד וקריאת השם לב' אנשים.....הע' 41
- ז. סדר חשיבות הכיבודים.....הע' סעי' יא
- ח. זכות כיבוד הקוואטער לאב או לאם.....הע' 44
- ט. כיבוד הקוואטער סגולה להיפקד בוש"ק.....הע' 45
- י. כיבוד הקוואטער לאשה נדה בב' כריות.....הע' 47, 48
- יא. כיבוד הקוואטער לאשה נדה ע"י אדם שלישי.....הע' 50
- יב. כיבוד הקוואטער לאשה נדה ע"י שתניח על הכסא.....הע' 51
- יג. כיבוד הקוואטער לזוג מאורסין.....הע' 52
- יד. כיבוד הקוואטער למעוברת כשהוכר עוברת.....הע' 53
- טו. כיבוד הקוואטער למעוברת כשלא הוכר עוברת.....הע' 56
- טז. שאבי הבן ילמד הלכות מילה.....הע' 60
- יז. אם מותר לבעל ברית להסתפר בספיה"ע בער"ש כשהברית ביום א'.....הע' 73
- יח. אם מותר לבעל ברית להסתפר בתשעת הימים.....הע' 77
- יט. אם מותר לבעל ברית להסתפר בביהמ"צ לילה לפני הברית.....הע' 78
- כ. אם מותר לבעל ברית להסתפר בביהמ"צ בער"ש כשהברית ביום א'.....הע' 80
- כא. אם מותר לבעל ברית להסתפר בשבוע שחל בו ת"ב כשחל בשבת או ביום א'.....הע' 81*

לפרק ז

- א. אם הזמנה לחתונה בכתב נחשב הזמנה שאסור לסרב.....הע' 83
- ב. זהירות מתערובת נשים וגברים בברית מילה.....הע' 88*
- ג. הטועם מיני תרגימא בסעודת הברית אם נחשב כמשתתף בסעודת מצוה.....הע' 95

לפרק ח'

- א. אם מותר לבעלי ברית ללבוש בגדי יו"ט בת"ב.....הע' 2
- ב. אם מותר לבעל ברית לרחוץ ולטבול בחמין בתשעת הימים.....הע' 5, 6
- ג. לומר פרשת העקידה ביום המילה.....הע' 7*
- ד. אם אבי הבן צריך להעלות לתורה ביום המילה.....הע' 8*
- ה. אם אבי הבן יעלה לתורה ביום המילה כשעלה לתורה בשבת שלפני.....הע' 9
- ו. אם יש לקרות לתורה את אבי הבן ביום המילה גם כשהוא אורח.....הע' 10
- ז. אם המוהל קודם לאבי הבן לעלות לתורה ביום המילה.....הע' 12
- ח. אם הסנדק קודם לאבי הבן לעלות לתורה ביום המילה.....הע' 13
- ט. אם אבי הבת בשעה שקורא לה שם קודם לאבי הבן בעליה לתורה.....הע' 14
- י. אם אומרים למנצח ביום המילה.....הע' 20
- יא. אם גם אבי הבן אומר למנצח ביום המילה.....הע' 21
- יב. אם מותר לאבי הבן לאכול לפני המילה.....הע' 25, 29
- יג. אם מותר לאבי הבן לאכול לפני המילה כשמעמיד שומר.....הע' 27
- יד. אם המוהל צריך להחמיר לא לאכול לפני המילה.....הע' 31
- טו. אם מותר לאכול לפני המילה כשהברית אחרי חצות.....הע' 32*
- טז. אם אבי הבן מותר בעשיית מלאכה לפני המילה.....הע' 31
- יז. אם יש ענין להקפיד ללבוש כובע לתינוק לכבוד המילה.....הע' 41
- יח. שלא יביא כוס חד פעמי לברכות בברית מילה.....הע' 46
- יט. בטעם לבישת התפילין בשעת המילה.....הע' 53
- כ. אם בני תימן נהגו להניח תפילין בשעת המילה.....הע' 56
- כא. אם יש להניח תפילין בשעת המילה גם אחרי שחלץ התפילין.....הע' 58
- כב. הנוהגים להניח גם תפילין דר"ת, אם בשעת המילה יניחו תפילין דרש"י או ר"ת.....הע' 59
- כג. אם יש להניח תפילין בשעת המילה גם בר"ח אחרי מוסף.....הע' 60
- כד. שאבי הבן ואמו יתפללו קודם המילה.....הע' 73, 75
- כה. מותר לומר נוסח התפילה קודם המילה גם בשבת.....הע' 76

לפרק ט'

- א. אם בכל המניני שחרית שלפני המילה לא אומרים תחנון.....הע' 6
- ב. אם אומרים תחנון בשחרית שאחרי המילה.....הע' 8
- ג. אמירת תחנון בשטיבלאך כשהברית בביהמ"ד הגדול.....הע' 11
- ד. תחנון במנחה באמצע הסעודה כשהתינוק אינו שם.....הע' 16, 26
- ה. אם הסנדק והמוהל אומרים תחנון במנחה.....הע' 18

- ו. כשהבעל ברית חזן במנחה אם הציבור נגרר אחריו לענין תחנון.....הע' 26
- ז. אם הבעל ברית יצא לפני תחנון אם הציבור אומר תחנון.....הע' 27
- ח. תחנון כשהבעל ברית נמצא בביהכ"נ ואינו מתפלל שם.....הע' 31
- ט. אם הנסדק יכול להימנע מלהודיע שהוא סנדק כדי שיאמרו תחנון.....הע' 32
- י. אם סנדק או מוהל קבוע צריכים להימנע מלהתפלל בציבור כדי שיאמרו תחנון.....הע' 36

לבירורי הלכה

- א. אם מותר לאבי הבן לאכול לפני הברית כשמעמיד שומר.....סי' ב' אות ה
- ב. בכיבוד סנדקאות מי קודם אביו או חמיו.....סי' ג' אות יא

הערות מורי חמי הגאון רבי דוד סופר שליט"א

לפרקי ההלכות

- א. עד מתי זמן ברכת הגומל.....פ"א הע' 23
- ב. אם ברכת הטוה"מ יברך בשחיה לצד מזרח.....פ"א הע' 32
- ג. בטעם המ"ב שפסק לברך שהחיינו על ראיית בתו שנולדה.....פ"א הע' 54
- ד. בטעם שלא מברכים על ראיית נכדה שנולדה.....פ"א הע' 56
- ה. כשלא עשו "שלום זכר" בשבת שקודם המילה אם יעשו בשבת שאחר המילה.....פ"ב הע' 35
- ו. הנוהג להחמיר בפתיחת בקבוקים בשבת אם מותר לו לומר למקיל שיפתח לו...פ"ב הע' 57
- ז. אם המשנ"ב פסק שסעודת ליל הברית הוי סעודת מצוה.....פ"ג הע' 15
- ח. מוהל ת"ח או קרוב ומוהל שמוחזק אצלו מבניו הקודמים מי קודם.....פ"ד הע' 30*
- ט. אם זריזין מקדימין בברי"מ עדיף מביטול תורה דרבים.....פ"ו הע' 33
- י. אם במנהג לא להזמין לברית כולל גם לא לתלות מודעת הזמנה על הקיר.....פ"ז הע' 83*
- יא. אם מותר להזמין לברית ולא לסעודה.....פ"ז הע' 84

לבירורי הלכה

- יב. אם יש ראייה מהגמ' בשבת שמותר ללמוד מקרא בלילה.....סי' א' אות ח
- יג. אם יש חילוק בין ביעור חמץ לברית מילה לענין אכילה קודם המצוה.....סי' ב' אות ג
- יד. אם יש ראייה אם החיוב לכבד את זקנו הוא מה"ת או מדרבנן.....סי' ג' אות ו
- טו. אם יש ראייה מהגמ' שאין אדם חייב בכבוד אבי אמו.....סי' ג' אות ז
- טז. אם טעם האחרונים בחיוב כבוד זקנו שייך גם בכיבוד אבי זקנו.....סי' ג' אות י' הע' 1
- יז. ציוהו אביו לאחר את הברית אחרי חצות אם חייב לשמוע לו.....סי' ד' אות ה

דיני הקדמת ניתוח קיסרי וזירוז לידה

שאינן לעשות כן, ואף יש פוסקים שאסרו זאת מדינא, וכתבו³ "דודאי איסור גמור לזרז את הלידה, בין בכתיבת קמיע, וכ"ש בסמנים וזריקות, או בניתוח, ואם בכותבי קמיע שאינן עושה פעולה בידים, קוראו בעל הספר הקנה 'רוצח ורשע', ק"ו היכא דעושה מעשה בידים, שע"י זה גורם רציחה ממש, וגזל, והפיכת סדרי בראשית ורצון הבורא, השם ישמרנו ח"ו מכל זה, וח"ו להקל בזה שום קולא בעולם", ויש להוסיף בזה שלא מצינו שום פוסק או מורה הוראה מובהק שמתיר זאת בלי שום סיבה, ורק במקום שיש סכנה לאשה להמתין עד הלידה, או כשיש צורך לנתח מפני פיקוח נפש, בזה ודאי אין מקום לאסור, כמבואר בפוסקים, ונביא מעט מהטעמים שהזכירו הפוסקים בזה, ועיקר שיטותיהם בקצרה וכדלהלן:

1. בשו"ת אגרות משה⁴ כתב, דכיון ש'לידה בזמנה' כדרך הנשים, לא נחשב לסכנה כלל, שכן ברא השי"ת את העולם שיפרו וירבו, ובודאי ברא שיהיה לברכה ולא לסכנה, והיינו

(תורת היולדת סי' א ס"א), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ו סי' קכח), הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' תתצד וח"ה סי' שפט), והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה), וכ"פ הג"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' קפד) שכל יר"ש יזהר בזה, ולא יקל בזה שום קולא, וכ"כ בפרי טהרה (סי' קצד אות ג), ובנשמת אברהם (או"ח סי' רמב).
³ כ"ז מלשונו של הג"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (שם).

⁴ יו"ד ח"ב סי' עד, ואו"ח ח"ד סי' קה אות ר. וכע"ז כתוב גם באמת ליעקב להג"ר יעקב קמינצקי (או"ח סי' שלא ס"ג).

יולדת שע"פ דעת הרופא צריכה ללדת בניתוח אם מותר לקבוע זמן לניתוח לפני שמרגישה שצריכה ללדת

א. אשה שצריכה ללדת ע"י ניתוח, כגון שבלידות הקודמות ילדה בניתוח והרופאים אומרים שיש סכנה שתלד עתה בלידה רגילה, אין לה לקבוע זמן לניתוח, כי זה כמו זירוז לידה, אלא צריכה לחכות עד שתרגיש חבלי לידה ויאמרו הרופאים שא"א לחכות ורק אז יעשו הניתוח, ורק אם לדעת הרופאים יש סכנה לאשה לחכות, אז יהיו מותרין לקבוע זמן לניתוח ולהוציא בזמן שיאמרו¹. ולכן יש לעורר את אותם אנשים שלא יודעים, והרופאים קובעים להם זמן לניתוח (כגון שהעובר שוקל יותר מדי וכד') גם כשאין שום סכנה לחכות עם הניתוח עד שתרגיש צירי לידה, שאינן לעשות כן.

בענין האיסור לעשות זירוז לידה

ב. בענין זירוז לידה, בין ע"י קמיע, ובין ע"י זריקה, וכ"ש ע"י ניתוח, הסכמת כל הפוסקים²

¹ כן פסק הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ב סי' עד, ואו"ח ח"ד סי' קה אות ר) משום שע"י קביעת עת לניתוח הוי לידה שלא בזמנה, וגם שאינן להקדים את החולי וחשש הסכנה שיש בכל ניתוח, שיש בזה משום חיי שעה, וגם להולד טוב יותר להיות בבטן האם עד הזמן שנקבע בדרך טבעי, וגם אפשר שתלד דרך הרחם שלא כאומדנא דהרופא, ולכן צריך לחכות עד שתרגיש חבלי הלידה ויאמרו הרופאים שא"א לחכות, אם לא במקום סכנה דאז מותרים להוציאו קודם הזמן.

² כן פסקו מרנן הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ יו"ד ח"ב סי' עד, ואו"ח ח"ד סי' קה אות ר), הסטייפלר (תשובות והנהגות ח"א סי' תתצד), הגרי"ש אלישיב

3. ובשו"ת שבט הלוי ובשו"ת משנה הלכות שם כתבו עוד טעם, משום שאין לשנות זמן הלידה ממה שקבעה חכמתו יתברך, ולעשות נגד הטבע שקבע השי"ת, שיש בזה חסרון מצד הקדמת ביאת הולד עצמו קודם שנקבע ע"פ ההשגחה העליונה.

4. הראב"ד⁸ כתב בענין הקדמת לידה ע"י קמיע וז"ל: "לפיכך ראוי לך להתבונן כי המוליד בשם, ר"ל כותב קמיע למקשה ומולידה טרם זמן עתה, פעמים שהורג שתי נפשות ופעמים שגורם לנולד ימים רעים וצרות משונות זו מזו, והאלק'ים יבקש דמו, ובאור זה על דרך משל נאמר, כי העובר זה ראוי להוליד ביום פלוני במילוי הלבנה וכו', בא המשביע, ובהיות מביט אליה משונאיה וממבטלי כוחה, הנה הולד ההוא שנולד בזמן ביטול כח חיותו, ימות בימים מועטים, ודמו מיד זה הפושע יבקש האלק'ים, כי ביטל גזירת יוצרו והמית את הנפש הזאת והולידו בלא זמנו, וגורם לו ליקח ממון שאינו שלו ולישא אשה שאינה שלו, וכללו של דבר, שינה עליו כל סדרי בראשית, ודי בזה לכל מבין", עכ"ל. וכ"כ הרוקח (קהלת ג יא) "שממיתין את עיתו וכו' לכך אין לעשות למקשה לילד בין תלד במזל רע, וכדכתיב הידעת עת ללדת", עכ"ל. וכ"כ בספר הקנה⁹ בשם האריז"ל¹⁰, שהכותב קמיע ליולדת המקשה לילד, וגורם לעובר

שיבטיח השי"ת שלא יהיה בזה סכנה לעולם (ומה שאירע שיש נשים שמתות בשעת לידתן הוא רק מחמת שמחויבות עונש כדתנן בשבת לא:), וכל זה הוא רק בלידה בזמנה, שע"ז איכא הבטחת השי"ת בבריאתו ובציווי העשה דפריה ורביה שלא תסתכן, אבל כשרוצים להקדים לידה שלא כפי שהיה צריך להיות, ליכא הבטחה, וממילא נכנסה לסכנה דלידה, שלולא הבטחת השי"ת הרי זה סכנה, א"כ ודאי שאסור לעשות תחבולות להקדים לידה, אם אין סכנה בהמתנה, וכ"כ בשו"ת שבט הלוי⁵ שאין להקדים את 'סכנת הלידה', מפני שעצם הקדמת הלידה יכולה לגרום סכנת נפשות, כאשר שמע מפי רופאים מומחים, וכתב שכבר ידע מקרה של מיתה ע"י הקדמת הלידה, וכ"כ בשו"ת משנה הלכות⁶ שלא מיבעיא לעשות ניתוח אם אין הכרח לזה, שודאי אסור להכניסה בסכנה גדולה, אלא אפי' ע"י זריקה או סמים, אסור, משום שמכניס האשה לסכנה שלא בזמנה - שהוא שלא כדרך הטבע, ועי' הערה⁷.

2. עוד טעם כתב בשו"ת אגרות משה שם דגם מצד הולד יותר טוב לו להיות בבטן האם עד הזמן שנקבע בדרך טבעי, ונמצא שמריעין להילד שג"כ הוא איסור, מצד שלהולד טוב להיות בבטן האם עד הזמן שהיתה יולדת מעצמה.

⁵ ח"ו סי' קכח.

⁶ ח"ט סי' קפד.

⁷ ואף שהמשנה הלכות, וכן בשו"ת שבט הלוי חולקים על האג"מ במה שכתב שאין סכנה בלידה בזמנה, ומוכיחים שגם בלידה בזמנה איכא סכנה, מ"מ הסכימו עמו בדיון שאין לעשות זירוז לידה, וכתב המשנה הלכות הטעם משום שעצם הזירוז

שהוא שלא כדרך הטבע זה סכנה, וכן מעור טעמים המבוארים לקמן.

⁸ בהקדמתו לספר יצירה (מהדורת וארשא דף ח' עמ' 16), והביאו והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה).

⁹ שכל דבריו נתגלו לו ע"י אליהו זכור לטוב, בדף מז, ב, והביאו והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה).

¹⁰ בשמונה שערים שער רוח הקודש תקון ד'.

בשפור אברים, ובא זמנו לצאת, וקודם לזמן זה אפי' רגע, עדיין יש דברים שצריכים חיזוק באיבריו החיצוניים או הפנימיים, וע"י שיצא קודם זמנו לא יתקנו בו האברים הללו, או החושים, ויהיה חלוש באיבריו כל ימיו, או שימות קודם זמנו עי"ז.

6. ועוד טעם כתבו המשנה הלכות שם ועוד פוסקים¹¹, מצד שמחסר טובה רוחנית להולד, שאמרו בגמ' (נדה ל:) דבזמן שהולד במעי אמו, נר דלוק לו על ראשו, וצופה מביט מסוף העולם ועד סופו, ואין ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים, ומלמדין אותו כל התורה, ומשביעין אותו ומזמנים אותו לחיי עוה"ז, ואם יוציאוהו לפני זמנו, הרי מחסרים לו האי טיבותא שלומד עמו המלאך תורה כולה, ואולי עוד שאר עניינים שהיה צריך עדיין להזמין עצמו בקדושה ותורה, וגם לקח ממנו חלק מאותו הטוב ששרוי בו באותם ימים, ולכן ודאי דעושה בזה רעה גדולה להולד להוציאו לפני זמנו, מלבד מה שהכניסו לסכנה.

ונמצא שאין לעשות זירוז לידה מכמה טעמים:
א. משום סכנת האשה (כמש"כ האג"מ השב"ח להמשנ"ה). ב. מצד הולד (כמש"כ האג"מ). ג. משום שאין לעשות נגד הטבע שקבע השי"ת (כמש"כ השב"ח להמשנ"ה). ד. משום שינוי מזלו (כמש"כ הראב"ד והרוקח והאריז"ל והמשנ"ה והגרמ"ש). ה. משום בריאות והתפתחות הולד (כמש"כ המשנ"ה והגרמ"ש). ו. משום שמפסיד אותו מהטובות הרוחניות שלומד התורה במעי אמו (כמש"כ המשנ"ה והגר"י בעלסקי).

שיצא טרם זמנו, גורם לו מיתה טרם זמן הראוי לו, ולפעמים גורם לנולד ימים רעים וצרות משונות זו מזו, והאלק"ם יבקש דם הנולד מיד בעל הקמיע. וכ"כ בשו"ת משנה הלכות שם, שהרי מבואר בגמרא (שבת קנו.) שיום ושעת הלידה קובע את זמנו של הנולד, וכל אחד ואחד נולד במזלו, וכפי המזל שנולד, כן הוא משתנה בכל ימי חייו, ואם ישתנה זמן הלידה ישתנה לו כל סדרי בראשית, וכמה רעות לפעמים יעשה לו להולד, ויגרום לו כמה צרות, וח"ו לפעמים אפי' מיתה שלא בזמנו, ואמרו בזוהר (מדרש הנעלם פ' וירא) שבשעה שהאשה יושבת על המשבר הקב"ה מעיין באותו הולד, אם ראוי הוא לצאת לעולם, פותח דלתות בטנה ויוצא, ואם לאו, סוגר דלתותיה ומתו שניהם, וכיון שבשעה שיושבת על המשבר, הוא 'שעת הדין' על הולד, ודאי אין לשנות ולהקדים הזמן הזה, והביא את דברי האריז"ל הנ"ל, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך בתשובות והנהגות שם, שידוע שמזל הילד תלוי בזמן שעת הלידה ועלולים לשנות לרעה, והביא דברי האריז"ל הנ"ל וכתב שגם גאוני ירושלים התנגדו לזירוז הלידה.

5. עוד טעם כתבו בשו"ת משנה הלכות והגר"מ שטרנבוך (שם), שחיות הולד הוא קטן וקלוש, והקב"ה בחכמתו נתן ט' ירחי לידה שבו נוצר הולד עד שיהא ראוי לצאת לאויר העולם, ולפעמים אפשר שינוד הולד ממקומו בלי עת לידתו, וחיותו קטן, וח"ו יגרום לו שימות, או היזק אחר שידחוף יותר מדאי, שלא כדרך הטבע לצאת, ובלא"ה, פשוט דלכל ולד יש לו זמן מוגבל לשהות במעי אמו, שאז נגמר כל בשולו ברחם אמו

¹¹ וכ"כ בס' עת ללדת (פ"ה הע' 20) בשם הגר"י בעלסקי (ר"י תורה ודעת).

התחילה הלידה, מותר לזרז הלידה, אפי' אם עי"ז תלד בשבת.¹⁵

זירוז לידה באשה שעברה את התאריך

ד. אם כלו תשעה חודשים מתחילת העיבור ועדיין לא ילדה, כתבו הפוסקים¹⁶ שאין לדאוג, כי דבר טבעי ומצוי הוא שאינה יולדת בזמנה ויולדת אח"כ לחיים ולשלום, ובגמרא (יבמות פ:) ובשו"ע (אה"ע"ז סי' ד סי"ד) מבואר שיכול הולד להשתהות עד י"ב חודש, והאבן עזרא (שמות ב, ב) כתב שיותר חיים ונכבדים הם הנולדים בחודש האחד עשר, ועוד כתב שאף שההריון הרגיל רע"ג יום, יתכן גם שיהיה רפ"ז יום, ולכן אין לחשוש אם מתאחרת ואינה יולדת עד שהיא בתוך החודש העשירי, ועכ"פ עד עשרה ימים בחודש העשירי, ואם עברו שבועיים מהחודש העשירי (ולפי החשבון שלהם משנכנסה לשבוע 42),

אמנם יש פוסקים שפעמים מקילים בזה בעת הצורך ועיין הערה^{11*}.

זירוז לידה כשהרופאים אומרים שצריך לעשות זירוז

ג. אם הרופאים אומרים להקדים הלידה, כתבו הפוסקים¹² שהרבה פעמים כוונתם לטובת עצמם לנוחיותם וכד', ויש אף שכתבו¹³ שאם הרופאים אומרים שיש להקדים הלידה צריך לברר שזה אמת כי ע"פ רוב רופאי זמננו אינם מהימנים, ולכן יש שכתבו¹⁴ שיש להתיר רק כשיש לפי שיפוט רופא מומחה סיכון יותר בהמתנה ללידה טבעית, כדרך שמתירים לעשות ניתוח עבור זה, ודלא כדעת הרבה רופאים קלי הדעת שבסיבה כל דהו מקדימין הלידה. וכ"ש שאין לעשות כן מיום רביעי עד שבת שגורמים בזה שיהיה צורך לחלל שבת בשבילה^{14*}. אמנם אם יש חשש סכנה כגון שיש מצוקה עוברית, או שיש דלקת, או אחר ירידת מי השליא שיש חשש זיהום, או כשכבר

^{11*} שמעתי ממורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שהגרי"ש אלישיב לא אסר זאת מדינא, ולכן פעמים שמו"ח הורה בעת הצורך כגון שבעקבות כך יש בעיות של שלום בית וכד' שאפשר להקל לעשות זירוז לידה וכדעת המקילים.

¹² כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה). וכ"כ בס' עת ללדת (פ"ה הע' 30) שיש להיות עירני בזה, שלעיתים מיד עם הגעת הזמן המשוער, ממליצים הרופאים ולוחצים לזרז את הלידה לשם נוחותם, והרבה פעמים אין לכך באמת סיבה רפואית, כפי שהעידו רופאים יראי שמים, ועוד כתב הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פ"א הע' א) בשם הגר"ר מנשה קליין, שלפעמים אף טועים בהשערותם במילוי החודשים, וגורם סכנה לנולד ביציאתו.

¹³ כ"כ הגר"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (שם) ועי"ש שאף הרופאים שומרי תורה ומצוות, אינם נאמנים.

¹⁴ כ"כ הגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי (שם).

^{14*} כמש"כ הסטייפלר (קריינא דאגרתא ח"א סי' קפד), וה"ט, משום שאם אין סכנה להמתין, אין לגרום שתצטער בשבת, כדין היוצא בשיירא (או"ח סי' רמב ס"ב), שג' ימים לפני שבת אסור לעשות מעשה שיגרום להפריע את העונג שבת, ובפרט שאשה יולדת עיקר צערה וחולשתה הוא בג' הימים הראשונים, וכ"ש שלא יעשו זירוז מיום חמישי ואילך באופן שתלד בשבת עצמה, משום שפעמים לוקח הזירוז יום או יומיים, ואם יעשו זירוז מיום חמישי ואילך היא תלד בשבת. ורק אם יש סכנה כמו מצוקה עוברית וכד' מותר לעשות אפי' בשבת עצמה.

¹⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה).

¹⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעה).

כמובא בהע' 19*, ואם בכל זאת לא ילדה, והרופאים אומרים שיש בזה סכנה, כגון שהשליא הזדקנה, או שהעובר עולה על משקל 4.5 קילו וכד', הורו הפוסקים²⁰ שמותר לעשות זירוז, ולכן בכה"ג יעשה שאלת חכם.

מונח בסדר, אמר סגולה נפלאה ולדבריו זה בדוק ומנוסה, שהאשה או חברתה תעסה את דדיה כעשר דק' עד שמתחמם ויתחיל אצלה בעזהשי"ת חבלי לידה כפי טבע כל אשה, וזו פעולה טבעית שניתן לעשות ולא כזירוז הלידה עצמה בידים, והוסיף לספר ששאלו לעשר נשים שעשו כן אם הועיל להם, תשע אמרו שהועיל, ועל האחת אמר אולי לא ידעה האיך לעשות, עי"ש.

²⁰ כ"כ הסטייפלר (קריינא דאגרתא ח"א סי' קפד) בשם החזו"א, וכן מובא בשמו באורחות רבנו (לידה ח) שאף שאין חשש סכנה בעיכוב הלידה אף כשעברו שבועיים מהחודש העשירי, ואף זמן ממושך אחר זה, מ"מ ככל שעובר הזמן ראש הילד גדל, והלידה תהיה קשה, ולכן אחר שבועיים מהחודש העשירי, הורה החזו"א לזרז את לידתה (ע"י שמן קיק וכהיום זה ע"י זריקות או כדורים), ועי"ש שהביא עובדה באשה שהיתה יולדת ילדים במשקל 4.5 ק"ג (בערך), ובהריון השישי רצו הרופאים לעשות לה זירוז לידה, והורה הסטייפלר שימתינו עד שבועיים בתשיעי (לפי החשבון העברי), ואח"כ אפשר לעשות פעולה לזרז הלידה. ובדידי הוה עובדא שאשתי עברה את התאריך בשבועיים ונכנסה לשבוע 42, ולא היה שום בעיה או חשש סכנה, וגם לא הרגישה שום צירים, והרופאים אמרו לעשות זירוז, כיון שבשלב זה הדבר עלול להיות מסוכן אם השליא תזדקן, ושאלתי את הגר"מ גרוס, והורה לי שבשלב זה (-בשבוע 42) אם הרופאים אמרו לעשות זירוז אז כן יש לעשות.

הורו הפוסקים¹⁷ שתטייל הרבה ותנוח מעט, או שתעשה שאר דברים טבעיים המסייעים להתחלת הלידה¹⁸, כגון הליכה וטיול ברגל ובמדרגות, שהייה באמבטיה, עיסוי, וכד', [וכהיום יש נשים שעושות זירוז טבעי¹⁹], ויש סגולה נפלאה ממרן הסטייפלר זצ"ל בזה

¹⁷ כן הורה הסטייפלר (אורחות רבנו בענין לידה ח) ועי"ש באות ו' בשמו שאם טיילה הרבה ואעפ"כ העובר לא ירד למטה, ולא התחילה הלידה, הרי זה הוכחה שההריון עוד לא נגמר, ונתעברה יותר מאוחר.

¹⁸ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעו), ועי"ש שכתב שיש דברים טבעיים המסייעים להתחלת הלידה, כגון להרבות בהליכה, או לשנות רביעית חלב אם מינקת עם חלבון ביצה בלי החלמון, ונראה שמקורו מס' זכירה (עמ' 54) שכתב למקשה לילד, ליתן לה לשותות לובן של ביצה מעורב עם חלב מאשה אחרת, וכתב שזה בדוק, ובס' גילת הזהב (מפתח של חיה אות תקמד) כתב סגולה למקשה לילד, ליתן לה בכל רבע שעה כלי חלב מדדי אשה מינקת, ויותר טוב לערב בהחלב לובן של ביצה חיה, ותשתה.

¹⁹ זירוז טבעי הינו ללא התערבות רפואית אלא נשים פועלות באשה דברים גופניים ופסיכולוגיים הגורמים לסייע לפעמים להתחלת לידה. ויש לציין שזה לכו"ע מותר לעשות כמש"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פ"א הע' ה) והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרעו), אך אין לעשות כן בער"ש או בשבת כדי שתלד בשבת אם אין בזה סכנה להמתין.

^{19*} הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' תתצד) כתב ששמע ממרן הסטייפלר זצ"ל שהתנגד מאד לזירוז לידה, ואם ברור שכבר עברה תשעה חודשים מלאים והיא כבר בשבוע או יותר בחודש העשירי שהולד

פרק א' – דיני ברכת הטוב והמטיב והגומל וחיובי עליה לתורה לאבי הבן

לכו"ע מותר לבעל להיות שם, וכ"ש בחדר צירים שהאשה מכוסה כל העת שמותר², אבל בחדר לידה בשעת הלידה עצמה שהיא אינה מכוסה, אף שרוב הפוסקים³ אוסרים לו להיות

או שמעה מחברותיה שעושין כן, ולכך, יש להסביר לה את הדין, שאסור משום 'סחור סחור אמרינן לנזירא לא תקרב', ובודאי תייתב דעתא בלי זה, וכן היו כמה מעשים שאמרו כן לאשה, ונחה דעתה, וכן דעת הגר"מ הלבברשטאם מו"ץ בהעה"ח, ועוד רבנים, וכן הסכימו גאוני הזמן, לאסור לבעל להיות בחדר בכל אופן, ובפרט כשפועל לפי הוראות הרופאים ומוסר לאשתו הנחיות מה לעשות, יש בכך איסור גמור, דבכה"ג חמור טפי, שהחוש מעיד שמן הנמנע שלא יבוא לידי איסור בהסתכלות, ורק אם ביארו לאשה את האיסור, ובכל זאת מבקשת שאינה יכולה לעמוד בכך, ואצלה זה בגדר פיקוח נפש, ומרגישים שהבקשה אינה נובעת מתוך זלזול בד"ת, מותר להיות עמה בלא להסתכל, עכ"ד, וכ"פ הגר"נ קרליץ (חוט שני נדה עמ' רכה ס"ד ועמ' שני ס"ד) שאין לבעל לשהות בחדר לידה בזמן הלידה, וכ"פ הגר"מ גרוס (נאות מרדכי הל' טהרה על דיני הרחקות עמ' יא ס"ה, והכל יודך פרק א, כ) והוסיף, שאף אם יש וילון מפסיק, לא יהיה בחדר לידה, משום דמכניס עצמו לידי ניסיון, אך בספרו שיעורי טהרה (עמ' תרפב) הביא גם את דעת האג"מ שמתיר ולא הכריע, וכ"פ הגר"ר משה הלבברשטאם (שו"ת דברי משה ח"א סי' נב) שאסור, גם משום שלא יבוא להסתכלות ושלא תתגנה על בעלה, אלא יאמר לה דברי חיזוק קודם הלידה, שע"י התחזקותם בענין זה יזכו לבנים הגונים וכו', ושמירת הצניעות תשמור עליה וכו', עי"ש, וכ"פ הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' רעב) דמה שמיעצים הרופאים לבעל להכנס לחדר הלידה, וטוענים שיש בזה כדי להקל 'צער הלידה', לא תהא כזאת בישראל, וזה מעשה יצר ורשע מצד השטן, וח"ו לבן תורה או בכלל לבן שומר המצות ליכנס בחדר הלידה ללא הכרח כפקוח נפש, וכל מי שנכנס שם בשאט נפש, גדול עונו מנשוא, ומה שמצוי בני תורה וחסידים

נוכחות הבעל בחדר לידה

א. לענין נוכחות הבעל בחדר לידה, הורו הפוסקים¹ שבשעת הצירים כשהיא מכוסה

¹ פשוט, וכן הורו הגר"ש וואזנר (שיעורי שבט הלוי סי' קצה ס"ז אות ג ד"ה בזמן), הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפב ד"ה הרחקות בשעת לידה), והגר"י זילברשטיין (תורת היולדת ח"ב סי' קצה הע' ד).

² הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת שם) הביא דעת האוסרים ודעת המתירים במקום צורך, וכתב, שלדעת האוסרים, אין זה אלא ב'חדר לידה' אבל ב'חדר צירים' שהאשה מכוסה כל העת, מותר, ולדעת המתירים, כתב, דאם הבעל נמצא בחדר הלידה, יש לו לעמוד ליד ראשה של היולדת, כשפניו מוסבים, ואינו רואה את המקומות המכוסים, וציין לגמ' בשבת (דף לג) 'נפל תורא חדר לסכינא', דהשטן מקטרג בשעת הסכנה, 'ולכן יזהרו הבעל והאשה על צניעות, ובפרט בשעת הלידה, ובזכות זה תלד לשלום', עכ"ד.

³ כ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' ל אות ב) שהורה לבית החולים 'שערי צדק' לאסור לבעל להיות בחדר בשעת הלידה אף אם אינו מסתכל במקומות המכוסים שבה, מפני שיבואו למכשולים, ורק אם יש חשש סכנה לאשה אם הבעל לא יהיה בחדר מותר, וכן העיד הגר"ד מורגנשטרן (פתחי דעת ח"א עמ' קלו הע' ז, ואשרי האיש יו"ד ח"א פכ"ט ס"א) על הוראת הגר"ש אלישיב שאין ראוי שישתהה הבעל בחדר הלידה בשעת הלידה, וכ"פ הגר"ש וואזנר (שיעורי שבט הלוי סי' קצה ס"ז אות ג ד"ה בזמן) שבזמן האחרון חידשו המודרנים שהבעל יוכל לשהות עם אשתו בשעת הלידה ויש למנוע מזה ואע"פ שאינו מסתכל, ורק בזמן הצירים מותר כדי לחזקה, וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' תתסב) שעיקר בקשה זו שהאשה רוצה שבעלה יהיה עמה בשעת הלידה, וטוענת שבזה 'מיתבא דעתה' על ידי שנמצא עמה ומעוררה בדברים, אין זו דרישה טבעית, ולא שמענו כן מעולם, אלא בזמן האחרון, וכנראה למדה

בראשונים וכ"ש שלא בש"ס ובשו"ע, כי איסור זה חידשו רק כמה מפוסקי זמננו, וכ"ש אם האשה מפחדת שאז גם מרן הגרש"ז אויערבאך מתיר⁶, ובפרט אם היא צריכה לכך שמצוה גדולה לחזקה ולאמץ לבבה⁷, ומסתבר עוד שגם המחמירים אסרו רק באופן שיש

השלט"ג שהתיר וחלק עליו, וכתב המג"א על דברי הבאר שבע שכל דבריו דחויים הם, והלכה כהרמ"א שהפאה נכרית מותרת, ולכך, הלא המג"א רב גובריה, וגם הא"ר בסי' שג העתיק את דברי השלט"ג להתיר וגם הוא היה רב גובריה ונצטרף אליהם הפמ"ג שהביא ב' השיטות והכריע להתיר וא"כ אף אם אומרים שיש שישים פוסקים לאיסור א"א לאוסרו ואף לו יהיו אלף כמותם אנו סומכים על הני רבבות הנ"ל שהתירו, ולכן מותר לצאת לכתחילה בפאה נכרית ברה"ר, עכ"ד, (ועי"ש שהוסיף שכל זה בפאה רגילה ולא בפאות שמייפים ונראים כשערה ממש), וא"כ גם בנידו"ד כיון שהאג"מ רב גובריה התיר לבעל להיות בחדר לידה אפי' יהיו שישים פוסקים שאוסרים ואלף כמותם אין לאסור זאת.
⁶ כמובא בס' נשמת אברהם (ח"ב עמ' קח על יו"ד סי' קצה הע' ד) בשמו שאם היא ממש מפחדת, אז ודאי מותר.

⁷ כמש"כ באג"מ (שם), ובטהרת הבית (שם) שמותר לבעל להיות בחדר לידה בשעה שאשתו יולדת כדי להשגיח שהכל יעשה בסדר נכון, וגם כדי לחזק את רוחה ולאמץ את לבבה, ומכל שכן כשרואה שהיא רגישה מאד, ונתקפת אימה ופחדים בשעה שאוחזים אותה צירים וחבלי לידה, שאז נוכחותו נחוצה ביותר, אולם אסור לו להסתכל בה בשעת יציאת הולד, אלא יהפוך פניו לצד אחד. ומסתבר שבכה"ג שהאשה מפחדת מאד שלכו"ע יהיה מותר, שהרי אפי' חילול שבת התירו לבעל כאשתו מפחדת, כמו שהתירו רוב הפוסקים (כמובא לקמן בהע' *9) לבעל לנסוע עם אשתו לביה"ח בשבת באמבולנס למרות שיש שם מספיק רופאים, ורק האג"מ (כמובא בהע' שם) מפקפק קצת בהיתר הליווי ומחמיר בזה, כיון שאין שום טעם לפחדה, אך גם הוא מסיים בזה הלשון "אבל מכל מקום לדינא כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד מיהו שיכול לסמוך על חילוקים

שם, מ"מ כיון שמרן בעל האגרות משה זצ"ל כתב⁴ שמותר לו להיות שם, ורק להסתכל אסור, א"כ אפי' יהיו אלף שאוסרים⁵ אין למחות במקילים כיון שהאג"מ רב גובריה ואינו צריך סיוע לדבריו, מכיון שאיסור זה לא נזכר בשום מקום בפוסקים לא באחרונים ולא

ואנשי מעשה שמדקדקים בכל המצות ובחומרות ולא מנעו עצמן מליכנס שם, הוא מחמת חסרון ידיעה, שלא ידעו שזה 'איסור גמור', ומי שמסתכל במקומות המכוסים, גורם בזה רעה ח"ו לבניו, וסכנה לאשתו, מלבד מה שאין יכול להתפלל שם עליה בשעת סכנתה, עי"ש שהאריך בחומרת הדבר שמסתכל במקומות המכוסים, אך עי' בס' גפן פוריה (עמ' רא הע' טו) שכתב שמדבריו מבואר שנשאל רק בענין שהרופאים מייעצים שהבעל יסייע עמה, ומוכרח להסתכל במקומות האסורים, אך במקום שבודאי אינו מסתכל, כגון שיש וליון וכד', לא גילה דעתו, וכ"פ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ד סי' קכה) ועי"ש שהחמיר בזה מאד, ודעת הגרש"ז אויערבאך (נשמת אברהם ח"ב עמ' קח על יו"ד סי' קצה הע' ד) שעל אף שעקרונית אין כאן איסור לבעל להיות בחדר הלידה עם אשתו אם הוא נזהר מלהסתכל במקומות המכוסים, וכ"ש במקום התורפה, וכ"ש שלא יגע בה, אבל אין הדבר יפה ויש בזה משום מיאוס, אך כמובן אם היא ממש מפחדת, אז ודאי מותר.

⁴ כ"כ בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ב סי' עה ד"ה ובאם הבעל) שאם יש צורך, אינו רואה איסור, ואף בלא צורך אינו רואה איסור, שהבעל יעמוד שם להשגיח שתעשה הדבר בסדר הנכון, וגם לחזק אותה ולאמץ לבה, אבל ודאי שאסור לו להסתכל ביציאת הולד ממש, שהרי אסור לו להסתכל במקומות המכוסים שבה בנדתה, אך כשיזהר שלא להסתכל ליכא איסור, וכ"פ בס' טהרת הבית (ח"ב עמ' קמו).

⁵ ביטוי זה מצאתי גם בס' הערות למרן הגרי"ש אלישיב (עמ"ס שבת סד:) לגבי פאה נכרית שכידוע בשו"ת יביע אומר הביא יותר משישים פוסקים שאוסרים זאת, ואילו הגריש"א הביא בשיעורו את המג"א שהעתיק את הבאר שבע שהביא דברי

וואזנר זצ"ל להרב אופנר (רב ביה"ח מעיני הישועה) שיאמר לבעלי היולדות, שנוכחות הבעל בחדר לידה בשעת הלידה עלול לגרום לבעיות בשלום בית שרואים את האשה במצבים לא טובים, ועי' הערה⁹.

נסיעה עם היולדת לביה"ח בשבת

ב. יולדת שצריכה לנסוע בשבת לבית חולים, לענין אם מותר לבעל ללוותה באמבולנס, נחלקו פוסקי זמננו, ויש בזה כמה פרטים, ומובאים כל השיטות בהערה^{9*}.

"שאין" לבעל לשהות שם, והגריש"א אמר רק שאין זה ראוי ולא שאסור, וגם המנח"י אסר משום שידע שאם יתיר, יבואו למכשולים, ואינו יכול לחלק ולהתיר רק למי שנוהר לא ליכשל כי אז כל אחד יגיד שהוא לא יכשל ויתיר לעצמו ליכנס, וגם המשנה הלכות אסור רק בכה"ג שהוא יסתכל כמש"כ בס' גפן פוריה כמובא בהע' 3, ולכן נראה שמצד הדין ליכא איסור מדינא וכדברי האג"מ "שאינו רואה בזה איסור", ואם יצא מפה קדשו של האג"מ שאינו רואה בזה איסור מי אנו שנראה בזה איסור.

^{8*} כלשון הגר"ש וואזנר "שבזמן האחרון חידשו המודרנים שהבעל יוכל לשהות עם אשתו בשעת הלידה", וכלשון הגרש"ז אויערבאך "שיש בזה משום מיאוס" כמובא לעיל בהע' 3.

⁹ ומסתבר שכזה הכל לפי הענין, ומי שיודע בוודאות שאצלו זה לא יגרום לבעיות בשלום בית אין לו מה לחשוש, ובדרך כלל מי שמקבל הדרכה טובה ללידה ויודע מה טיבה של אשה בשעת הלידה לא אמור להיות אצלו בעיות של שלום בית, והמציאות מוכיחה שהרבה היו בחדרי לידה והעידו שלא היו אצלם בעיות כאלו, אך כמובן שמי שיש לו ספיקות ומוכרח להיות בחדר לידה אם זה מפני שאשתו רוצה שהוא יהיה שם בשעת לידה או מכל סיבה שהיא, יש להתייעץ עם רב בנוגע לנוכחותו בחדר לידה בשעת הלידה.

^{9*} כידוע שהחזו"א התיר זאת, כמו שמובא בקובץ אגרות החזו"א (קובץ אגרות קמא) "שמזרז אני

חשש שיכשל בראיה במקומות האסורים, שאז יש לאסור וככל האיסורים שבתורה שאסור להכניס עצמו לנסיון ולחשש שיכשל בעבירה, אבל אם יודע בוודאות שלא יכשל בראיה, [וצריך זהירות גדולה בזה], כגון כשנכנס בעצימת עינים ואח"כ מסתובב ומפנה את גבו כלפי אשתו נראה שבזה יש לנקוט לדינא כדעת האגרות משה שאין שום טעם לאסור⁸, אך אם אשתו אינה צריכה לכך ראוי להימנע מלהיכנס שם כיון שגדולי ישראל רואים זאת כדבר מודרני ומאוס^{8*}, וידוע מה שאמר מרן הגר"ש

בחשש פיקוח נפש, ולכן אם היא אומרת שהיא מפחדת אף אחרי שמסבירים לה שאין מה לפחד ליסוע בעצמה, יש בזה חשש פיקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסוע עמה", ולכן נראה בפשטות כהאג"מ, שלענין חילול שבת שזה איסור גמור (גם אם זה איסור דרבנן של ריבוי בשיעורים) אף שרוב הפוסקים מתירים וחלקם מתירים גם אם האשה אינה מבקשת זאת, מ"מ האג"מ אוסר כל עוד שהיא לא מפחדת שאז יש בזה חשש פיקוח נפש, אבל לענין ליכנס לחדר לידה "בלי להסתכל" שאין בזה איסור לא דאורייתא ולא דרבנן אלא רק גזירת פוסקי זמננו, ואף שהיא צריכה לכך אף שרוב הפוסקים אוסרים, מ"מ האג"מ כותב שאינו רואה בזה איסור, ולא מסתבר לומר שאשה שמפחדת להיות בחדר לידה בלי הבעל אין זה פחד כמו לנסוע באמבולנס עם כמה רופאים בלי הבעל, שהרי כל אשה לפי טבעה, ולא שייך לומר בזה כללים, ואם התירו חילול שבת בשביל ליתובי דעתה של היולדת כ"ש שיש להתיר גזירת פוסקי זמננו בשביל ליתובי דעתה של היולדת, ולכן נראה שאם האשה מפחדת בשעת הלידה וצריכה היא את הבעל שיש להתיר לבעלה ליכנס שם בלי להסתכל כמובן.

⁸ שהרי גם המחמירים רובם לא אסרו זאת ממש כמובא בהע' 3, שהרי הגרש"ז אויערבאך פסק להדיא שזה מותר, ורק שיש בזה משום מיאוס, וגם הגר"ש וואזנר והגרנ"ק לא אמרו להדיא "שאסור", אלא רק

בנים¹⁰, ואם היו לו כבר כמה בנים והוא משתוקק שתיולד לו בת ונולד לו בן נחלקו

הצטרפות עוד בן המשפחה הוא בעיקר לצורך עצמו לידע אם הלידה עוברת בשלום ומה ילדה, אסור הדבר, ועי' מש"כ בזה בס' שצט, ועי' גם בנשמת אברהם (אבהע"ז סי' כב סוסק"א) בשם הגרש"ז אויערבאך שאם האשה חוששת להתייחד עם הנהג שצריכים ליסוע עמה, אמנם דוקא בזה הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ ח"א סי' קלב) מפקפק קצת בהיתר הליווי ומחמיר בזה, כיון שאין שום טעם לפחדה, אך גם הוא מסיים בזה הלשון "אבל מכל מקום לדינא כיון דמצינו ביולדת שעלולה להסתכן מחמת פחד מי הוא שיכול לסמוך על חילוקים בחשש פיקוח נפש, ולכן אם היא אומרת שהיא מפחדת אף אחרי שמסבירים לה שאין מה לפחד ליסוע בעצמה, יש בזה חשש פיקוח נפש וצריך הבעל או האם ליסוע עמה", ועי"ש שכתב שאם הנסיעה בתוך העיר ועל ידי גוי שאין בו בעצם חילול שבת, דגם אם נאמר יש ריבוי הבערות במנוע עקב ריבוי כובד משקל של המכונת הרי זה ריבוי בשיעורים על ידי נכרי דליכא איסור, ואולי רק מראית העין, וכ"פ הגר"ב צאבא שאול (שו"ת אור לציון ח"ב פל"ו תשובה כג) שאם אין היולדת מבקשת שילוו אותה, ויש מי שיוכל לדאוג לה בשעת הצורך שאסור לנסוע עמה. וכ"ד הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פל"ז ס"ג) שבפשטות אין לבעל או לאחרים לנסוע עם היולדת לבית החולים ללדת בשבת, אלא א"כ לצורך יתובי דעתא דהיולדת (כגון בלידה ראשונה, או בנסיעה בלילה וכדומה), ואין איסור מצד תוספת הבערת הדלק בשל תוספת המשקל שמתווסף למכונת, דנראה שזה בטל ואין לאסור בשל כך, אלא האיסור מצד זילותא דשבת, ואם מצד זילותא דשבת, אין הבדל אם נוסע באמבולנס או ברכב פרטי. וע"ע מה שהביא בזה בס' אוצר הברית (ח"א פ"ב סי' א' הע' לו) עוד הרבה פוסקים בענין זה.

¹⁰ כ"כ המשנ"ב (סי' רכג סק"ג) בשם הט"ז בפ"י דברי הרשב"א (ח"א סי' רמה), וכ"כ בעטרת זקנים.

אם מברך ברכת הטוב והמטיב

ג. מבואר בשו"ע (סי' רכג ס"א) שמי שילדה אשתו זכר מברך 'הטוב והמטיב', וגם היא צריכה לברך כן, ואפי' אם יש להם כבר כמה

שיסעו עמה", והיינו שדעת החזו"א שכיון שהאשה מפחדת אם כן זה בכלל פיקוח נפש ומותר לבעלה ללוותה, וכן ביאר דבריו הגרי"ב זילבר בשו"ת אז נדברו (ח"א סי' כט) דחיישין דבאמצע הנסיעה יתקדם מהלך הלידה או יארע איזה קלקול אחר ותפחד להיות מבלי בן משפחה ותבוא לידי סכנה, וכ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לו) וכתב שמשמע מדברי החזו"א שאפילו אינה דורשת זאת צריך אחד מבני המשפחה להצטרף עמה, וכ"פ הגר"נ קרליץ (חוט שני ח"ד פצ"א אות ג) שאף אם היא אומרת שאינה מפחדת מכל מקום יש לנסוע עמה שמא תצטרך היולדת את עזרת בעלה, וכ"פ בקצות השולחן (סי' קמ סק"ג), וכ"פ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ו קונ' אלקטריק סי' נא), וכ"פ בשו"ת שולחן הלוי (ח"א פ"י אות ד) שמותר ומצוה לבעל לנסוע עם אשתו במכונת בשבת, כי הימצאותו של הבעל היא מהדברים היותר נצרכים ליישוב הדעת וחיוזוק היולדת, אך הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פי"ד הע' א) כתב בשם הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' קעז) שדוקא בלידה הראשונה הדין כן, אבל אחר כך אם היא מפחדת מותר, אבל אם היא אומרת שהיא לא צריכה אז לא ילווה אותה. ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' פט) כתב שאף שיש להתיר הנסיעה משום דאפילו נאמר שבהוספת אדם במכונת מבעיר יותר דלק, אבל כיון שאין הדבר ניכר ונראה, ולא חשוב אצלו, שהוא אין כוונתו להבעיר יותר דלק ואדרבה לא ניחא ליה, אין בזה איסור ריבוי בשיעורים, מ"מ מאחר שמנהג ישראל להחמיר מאד בנסיעה במכונת ונחשב הדבר לחילול שבת, ומה גם שבחתם סופר (ליקוטי תשובות סי' צז) מבואר דהנוסע ברכבת עובר בזה איסור דאורייתא דיש מצוה מהתורה שיהא יום שבתה ומנוחה, ולשיטתו הנוסע במכונת עובר באיסור תורה, לכן אין להתיר כי אם בלידה הראשונה, אבל אח"כ יש להתיר רק אם היא מפחדת, והוסיף, (וחזר ע"ז בס' קעד) שאם

ואף יש שכתבו¹⁵ שברכה זו חובה לברך ואינה רשות.

שידוע שכלו לו חודשיו, או נגמרו שערותיו וציפורניו, וגם במילה שסומכים שכלו לו חודשיו שאינו נפל, אבל לגבי ברכת הטו"מ יש לידע בבירור טפי שהוא בר קיימא דאז השמחה היא בשלימות, או דמילה מסורין למומחין ויודעים שכלו וכו', משא"כ לגבי ברכה יכול לטעות בזה עי"ש.

¹³ כ"כ בחסד לאלפים (סי' רכג ס"ד) וביפה ללב (סי' רכג), וכ"כ הבן איש חי (שנה א' פ' ראה אות ח) שאין המנהג לברך על בן, וסומכים על ברכת שהחיינו בשעת המילה, וכ"פ הכה"ח (סי' רכג סק"ו) שמנהג בני ספרד לא לברך, וכתב הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פי"ד הע' מז) שכיון שאין נהוג לברך בשם ומלכות, טוב שיתכוין בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון גם לחיוב ברכתו מחמת בנו.

¹⁴ וכן מובא באור אלחנן (כמובא בס' עת ללדת פ"ח הע' 2) שהגר"א ווסרמן בירך כדעת רבו בעל המשנ"ב, וכ"ד הג"ר יעקב קמינצקי (אמת ליעקב סי' רכג) שיש לנהוג לברך, וכ"פ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פל"ז ס"א), ועי' מה שכתב בזה הגר"ש וואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' מו).

¹⁵ כ"כ הגר"ז בסדר ברכת הנהנין "לדהה אשתו זכר חייב לברך הטוב והמטיב", וכ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך פ"ב הע' ח) עי"ש שהביא מקורות לזה, וכתב שמה שכתב ברמ"א (סי' רכג ס"א) שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות, ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות, מבואר בעולת התמיד (סי' רכג סק"א) ובשכנה"ג (סי' רכג) שלא קאי על ברכת הטו"מ אלא על ברכת שהחיינו, אמנם בהמשך בהע' מח כתב בשם הכה"ח שדברי הרמ"א הם גם על ברכת הטו"מ, אך צ"ע מאי יעשו על הני פוסקים המבואים בהע' 12 כמו הגר"א קוטלר והגר"ש אלישיב שס"ל שהמנהג לא לברך, ואולי סומכים על הכה"ח הנ"ל שסובר שדברי הרמ"א שמיקל הוא גם על ברכת הטו"מ.

גדולי ההוראה¹¹ אם יברך, אך יש שאינם נוהגים לברך כלל ברכה זו על לידת בן שאינה אלא רשות¹², וכן נוהגים הספרדים¹³, אבל המשנ"ב (סי' רכג סק"ז) כתב שאין נכון להקל בזה, וכן כתבו לנהוג כמה מפוסקי זמננו¹⁴,

¹¹ בביה"ל (סי' רכג ד"ה זכר) נשאר בזה בצ"ע, אך בערוה"ש (סי' רכג סק"א) כתב שאין חילוק אם הם שמחים על לידת זכר או אינם שמחים, וכ"ה הגר"נ קרליין (לפאר ולברך עמ' קכה) שכיון שהביה"ל לא הכריע, יש לברך הטוב והמטיב על בשורת לידתו, אך הגר"מ גרוס פסק (הכל יודוך עמ' עה הע' ט) שלא יברך כי צריך שיהיה לו שמחה, אך בשיעורי טהרה (עמ' תרפג) כתב שהמברך לא הפסיד.

¹² כ"כ בשו"ת הרשב"א (סי' רמב) שהעולם אינם נוהגים לברך על לידת הבן, וכ"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' רכב) בשם פי' אזולאי על ס' חסידים, שכיון שלא הביאו דבר זה בשאר הפוסקים, לכן לא יברך בשם ומלכות, וכ"כ בשיעורי הלכה מהגר"ש פעלדער מהגר"ר עפשטיין בשם הגר"א קוטלר (מובא בס' עת ללדת פ"ח הע' 2) שלא נהגו לברך, וכ"ד הגר"ש אלישיב (שיעורי הגרי"ש עמ"ס ברכות עמ' תרנ) שהמנהג שאין מברכים הטו"מ בלידת זכר אלא סומכים על שהחיינו שמברכים בברית, אך בחו"ל שאין מברכים שהחיינו בברית אכן יש לברך הטו"מ, וכן בשו"ת דברי יציב (או"ח ח"א סי' פח) כתב שלא נהגו לברך, עי"ש כמה טעמים וביאורים בדרך דרוש בזה, וכ"כ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (חי"ח הנדמ"ח סי' קלז) שמנהג העולם שאין מברכים הטו"מ ושהחיינו אפי' על לידת זכר, וכ"כ עוד פוסקים כמובא בהע' הבאה, וכ"כ בערוה"ש (סי' רכג ס"ב) שהטעם שהקלו בברכות אלו הוא משום שדין הבריתא לברך אינו מובא ברי"ף וברמב"ם כלל, וכיון שהם דחו דבר זה מההלכה, פשיטא שאין לנו להיכנס בספק ברכה, ופירש הדבר, שהבריתא עסקה במי שדאג ותאב ללידת זכר, ולא בכל אדם, והברכה היא על שהתמלאה תאוותו, ולא על עצם לידת הזכר, ובתורת חיים (סי' רכג סק"א) כתב שהטעם שהרמב"ם השמיט דין זה, משום דס"ל דהגמ' קאי רק בגוונא

זמן ברכת הטוב והמטיב

ד. לכתחילה ישתדל לברך תיכף כששומע גם אם לא נמצא אז אצל אשתו¹⁶, ויש שכתבו¹⁷ שגם אי"צ להתמין מלברך עד שיפרידו את השליא (שבדר"כ הוא כעשר דק' אחר הלידה, ופעמים יכול להימשך עד שעה) ועד שיסיימו לעשות המעקב אחר הנשימה ובדיקת חום הגוף של התינוק ומשקלו וכיו"ב, אך יש שכתבו^{17*} שיברך רק אחרי שפסק צער הלידה ובדקו את הולד ונמצא שלם, ומ"מ נכון לברך תוך כדי דיבור משמיעת הבשורה על לידת הבן¹⁸, אך אם לא בירך מיד יוכל לברך כל זמן שהשמחה בתוקף בלבו¹⁹, והגדרת שיעור זמן

¹⁶ כמבואר בב"י ובב"ח (סי' רכג) בשם הרא"ש והמרדכי (ברכות דף נט:): על מה דאיתא, אמרו לו ילדה אשתו זכר, ש"אע"פ שאין אשתו באותו מעמד, כגון שהיה הבעל בעיר אחרת, מברך הטוב והמטיב.

¹⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סד הע' יט).

^{17*} כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' ר).

¹⁸ כ"כ בא"א בוטשאטש (סי' רכג).

¹⁹ כמש"כ המשנ"ב (סי' רכג סק"ג) בשם הפמ"ג שאפי' אם לא בירך תיכף כששמע ג"כ יברך לכו"ע, דעדיין הטובה נמשכת, וכ"כ הכה"ח (סי' רכג) שיכול לברך כל זמן שתוקף השמחה בלבו, אבל אח"כ יברך בלא שם ומלכות.

²⁰ כ"כ בתורת חיים (סופר סי' רכג סקי"ג) שאין לברך אלא בשעת שמיעה, ומ"מ יוכל לברך אפי' לאחר כדי דיבור, וכ"כ בא"א בוטשאטש (סי' רכג ס"א מהדו"ק ד"ה עוד ומהדו"ת ד"ה זכר וד"ה עוד) שאם לא בירך מיד לא יברך שוב.

²¹ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סד הע' כ) בשם ס' ברכת אברהם לר"א צרפתי (מזמן הב"י) שמברך כל זמן שלא הסיח דעתו מכח התפעלות השמחה, וכשהסיח דעתו בשינה אין מברך יותר, וכ"כ בקצוה"ש (סי' סד בדה"ש סקי"א) ובברכת הבית (שער כג) שכשעסוקין עדיין באותו ענין ולא הסיח דעתו מהבשורה יכול לברך, וכ"פ הגר"מ שטרנבוך

זה מצינו כמה דעות בפוסקים, י"א²⁰ שאין לברך אלא בשעת שמיעה ואם לא בירך מיד לא יברך שוב, אך כמה פוסקים²¹ כתבו שכל זמן שעסוק בענין השמחה [בהודעת שמחתו לאוהביו וידידיו וקרוביו] ולא הסיח דעתו מכח התפעלות השמחה יכול לברך, אך כשהסיח דעתו בשינה אין מברך יותר, ויש מי שכתב²² שהזמן הזה הוא בדרך כלל באותו יום, ומ"מ אם לא בירך עד ג' ימים מהשמיעה, לא יברך יותר בשם ומלכות²³, אלא א"כ ברור לו שמרגיש תוקף השמחה גם אחר ג' ימים שאז יוכל לברך, ושכיח הוא לכה"פ עד הברית מילה²⁴, ובכל ענין אם שכח לברך או שהוא מסופק אם יכול לברך שיכוין בהטוב והמטיב

(תשוה"נ ח"א סי' ר) שיברך כל זמן שעסוק בשמחה בהודעת שמחתו לאוהביו וידידיו וקרוביו. ומה שכתב בס' שער העין (פכ"א הע' י) שפשוט שאפי' אם הסיח דעתו מהשמחה כגון שישן, וכשקם עדיין שמח, שיכול לברך משום ששמח בטוב שקיבל, לאו כל כמיניה שיחלוק על כל הני פוסקים דלעיל.

²² כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סה הע' כא).

²³ כ"כ היעב"ץ במור וקציעה (סי' רכד ד"ה אבל אם רצה) שאחר ג' ימים לשמיעה, שוב לא יברך בשם ומלכות דומיא דברכת הגומל שמברך עד ג' ימים כמבואר בב"י סי' ריט בשם הרמב"ן, אך עי' לעיל בהע' 20 בשם התורת חיים שפסק שיברך רק בשעת השמיעה, והשיג על המור וקציעה, שאין לדמות ברכת שהחיינו לברכת הגומל שמברכים עד ג' ימים שהיא ברכת הודאה, משא"כ שהחיינו שהיא ברכה על השמחה והיא רק בשעת השמיעה עי"ש. ומורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) העיר על דבריו, דגם בברכת הגומל לדינא מברכים אחר ג' ימים כמבואר בשו"ע (סי' ריט ס"ו) שאם לא בירך עד ג' ימים יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה.

²⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סה הע' כב), וכ"ה הגר"נ קרליץ (לפאר ולברך עמ' קכה) שיכול לברך אפי' עד שעת הברית אם עדיין השמחה בליבו.

לברך, אך הביה"ל²⁸ מפקפק בהיתר זה, ולכן הרוצה לברך עדיף שיברך בלא שם ומלכות²⁹, או שיכוין בברכת הטוב והמטיב שבברהמ"ז ולא יכניס עצמו לחשש ברכה לבטלה.

דיני אופן ברכת הטוב והמטיב

ו. יברך ברכה זו בעמידה³⁰, והאשה שקשה לה לעמוד אחרי הלידה יכולה לברך בישיבה או בשכיבה³¹, וכשמברך ישחה לצד המזרח³², אך אין זה חיוב³³, וקודם שמברך יתבונן בטובתו

יח) שמסתפק אם ברכת השבח וההודאה צריך להיות מעומד.

³¹ כ"כ הגר"מ גרוס (שם) מכיון שגם בהלל נמי העמידה אינה לעיכובא, ויש לציין שכן דעת הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות הי"ז) והאבודרהם (דיני ברכות השחר עמ' מה) לגבי ברכות השחר, שאי"צ לברכם מעומד, וכ"פ הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"א פ"מ ס"ב) והגר"נ קרליץ (חוט שני הל' ברכות ההודאה עמ' קפד) שמעיקר הדין אין צריך לברך ברכות השבח וההודאה בעמידה, ולכן אם יתרבה כוונתו בישיבה מבעמידה הורה הגרי"ש שאין צורך לעמוד.

³² כ"כ המג"א (סי' רכג סק"ב) בשם מצאתי כתוב שישתחוה כנגד המזרח ויברך, והובא במגן גיבורים (סי' רכג באלף המגן סק"ב) ובכה"ח (סי' רכג סק"ב), והוסיף הכה"ח שהיינו דוקא לאלו שמתפללין לצד מזרח, אבל במקום שמתפללים לצד מערב או צד אחר, פשוט שישתחוה כנגד ההוא, והוסיף לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שכ"כ גם בתפארת ישראל (ברכות פ"ט), וכ"כ הג"ר בצלל שטרן בשו"ת בצלאל החכמה (ח"ז סי' ז), ועי' בהע' הבאה.

³³ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סט הע' לו) משום שהגר"ז והמשנ"ב השמיטו דין זה, וגם הערוה"ש כתב שלא ידע טעם לזה, וגם הגרי"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים סי' קמא) העיר מהמבואר בשו"ע סי' רפא שאין לשחות אלא במקום שתיקנו חכמים, אך כתב הגרי"ח שהמקור להשתחויה מהמבואר כן במדרש בקרא "ויקד האיש וישתחו לו",

שבברהמ"ז גם על לידת הבן או שיברך על יין וכפי הדינים המבוארים בסי' קעה, ויכוין גם על לידת הבן²⁵. ודע, דיש שכתבו²⁶ שלא יחזיק טובה למבשרו עד שיברך תחילה.

מי מברך ברכה זו

ה. בשו"ע (ריש סי' רכג) מבואר שרק האב והאם מברכים הטוב והמטיב, אך יש שכתבו²⁷ שגם הסבא והסבתא או מי שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק וחסיד ויש לו שמחה גדולה שיכול

²⁵ כ"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פל"ז) בשם הגר"ח קנייבסקי, וכ"כ בס' לפאר ולברך (עמ' קכה) בשם הגר"נ קרליץ.

²⁶ כ"כ בס' חסידים (סי' תתמד) ובהערות מקור חסד שם כתב שהטעם הוא שלא יקדים ברכת עבד לברכת קונו כמבואר בנדריים (דף לב).

²⁷ כ"כ הביה"ל (ד"ה ילדה) בשם הס' חסידים (סי' תתמג), וכתבו המפרשים שם לפרש ע"פ הנפסק בשו"ע (סי' ריט ס"ד) דיכול לברך על טובת חבירו אם הוא שמח בה, דהוי טובה גם לעצמו, וכ"פ הגר"ז בסדר ברכת הנהנין, וכ"כ בקצוה"ש (סי' סד סק"י) ותמה בכמה אנפי על הביה"ל שמפקפק בזה, ומסיק דכל שליבו שמח יוכל לברך הטו"מ על לידת נכד ושהחיינו על נכדה.

²⁸ סי' רכג ד"ה ילדה, וכתב כן ע"פ שו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עז), וטעמו דאין ברכת הטו"מ אלא על הנאה שיש עמה תועלת, ולאב ואם יש תועלת שהבן תומך בהם לעת זקנותם, ועוד שהוא כירך אביו ואמו, ויש למעט בברכות שלא נזכרו בתלמוד עי"ש.

²⁹ כ"כ החיד"א (בפירושו ברית עולם על הס' חסידים).

³⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סח סי"ג) שיש לברך ברכה זו בעמידה כדין ברכת השבח, ובפרט לפי הרמב"ם (פ"י מברכות ה"ח) שברכת הגומל מברך בעמידה, וביאר הכסף משנה והא"ר דהוי כהלל דהוא בעמידה, והאי סברא שייכא נמי בברכת הטוב והמטיב, ועוד הביא היעב"ץ (בסידורו) דס"ל דכל ברכת השבח וההודאה צריך לברך בעמידה. אך עי' בפמ"ג (סי' תלב סק"א, ובפתיחה להל' ברכות אות

באשה, אלא יחזיר את פניו ויברך³⁹, וכמו"כ האשה צריכה ליטול את ידיה קודם שמברכת או שומעת את הברכה, כיון דנגעה בזמן הלידה במקומות המכוסים, ויש לנקותם מכל לכלוכי הדם וכיו"ב⁴⁰, אך דם שאין לו ריח, אינו אוסר לה להתפלל ולברך⁴¹, וכן יכולה לברך אפי' כנגד אשה אחרת שאינה צנועה או שאינה מכסה את שערותיה⁴².

ברכת שהחיינו על לידת הבן

ז. י"א⁴³ שמברך גם ברכת שהחיינו על לידת הבן, אך המנהג הוא שאין מברכים ברכת

שמוציא את אשתו חשיבא ברוב עם כמבואר במשנ"ב (סי' ריג סק"ג) עי"ש.

³⁸ כן הורה הגר"ש אלישיב (וזאת הברכה פי"ח, וס' לפאר ולברך עמ' קיד), וכתב בס' שער העין (פכ"א הע' ח) שטעמא נראה שכיון שמברכים הטוב והמטיב מחמת השותפות בשמחה, ממילא יהא ניכר יותר ההודאה ע"י שיוציאו זה את זה בברכה, אך כתב שפשיטא שאין זה אלא מעלה וענין, ואם מחמת זה יתאחר הברכה, וכמצוי שהאשה אינה בנקיות, ודאי שיברך תיכף ולא ימתין להוציאה בברכתו, ואח"כ היא תברך לעצמה.

³⁹ כמבואר במשנ"ב (סי' עה ס"א סק"ב).

⁴⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' סז הע' כח) ע"פ השע"צ (סי' קפא סק"ב).

⁴¹ כ"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פל"ח הע' ז ופל"ז ס"א).

⁴² כ"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת שם) וכדעת הרשב"א והכרעת המשנ"ב (סי' עה סק"ח) עי"ש, אך עי' בפסקי תשובות (סי' עה הע' 19) שהביא כמה פוסקים שמחמירים בזה וכדעת הרא"ש והרמ"א, עי"ש.

⁴³ כ"כ הט"ז (סי' רכג סק"א) בדעת הרשב"א, וכ"כ בשכנה"ג (סי' רכג) ובשו"ת חוות יאיר (סי' רלז), וכ"כ בשלהי שו"ת מהר"י בי רב (סי' סב) בשם מהר"ש אלגאזי דמברך ב' ברכות, וכן בשולחן הטהור (סי' רכג ס"א) מחייב לברך ברכות אלו, וכתב

של הקב"ה אליו, דההודאה היא כפי הכרת הערך שקיבל, ונצרך שההודאה תהיה בשלמות ללא חסרון כלל³⁴, ויש לו להרגיש את השמחה דאל"ה הוי בחשש ברכה לבטלה³⁵, ויש אומרים קודם הברכה את הפסוק "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו"³⁶, וכמו"כ ראוי לברך ברכה זו בפני אחרים, ולכן כשבידו בזמן השמועה לברך בפני שלשה ינהג כן³⁷, ויש שהורו³⁸ שטוב ועדיף שהבעל יברך באופן שאשתו תשמע ויוציא אותה בברכתו, כיון שהברכה היא על דבר המשותף שביניהן, ומ"מ יזהר הבעל לא לברך נגד מקום המגולה

ומ"מ הביא הגר"מ גרוס בשם ס' פרי הגן (סי' ג סק"ג) שכתב שהמג"א לטעמיה בסי' קלט סק"ו דמתיר לכרוע בברכת התורה, כיון שכוונתו לכבוד התורה, וה"נ כוונתו בהשתחויה לכבוד השי"ת, ועוד הביא מהאפיקי מגינים שכתב דכוונת המג"א שישחה, הוא כשאומר את הברכה בישיבה, עי"ש עוד בזה.

³⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נה הע' ז) כדכתיב "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה" (תהילים קיא, א) עי"ש.

³⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נד הע' ה) כדין ברכת שהחיינו על כלים ופירות חדשים כיו"ב, דאין לברך כשאין לו שמחת הלב, כמבואר בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' כה) ושו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' מג), אך יש להעיר דדעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"א פל"ט ס"ב) שעל פירות חדשים מברכים שהחיינו גם אם אינו שמח, כיון שהברכה היא לא רק על השמחה מעצם הפרי, אלא שהפרי מסמל את העונה החדשה, ולכן מברכים על הפרי, ועוד, דמכיון שכך קבעו חז"ל מסתמא יש לו שמחה, אע"פ שאינו חש השמחה כל כך בפועל, וכ"ד הגר"ח קנייבסקי (וזאת הברכה עמ' 158 אות א) מהאי טעמא.

³⁶ כ"כ הכה"ח (סי' רכג סק"ב).

³⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נז סוף הע' ז) שכיון שמבואר בחיי אדם (כלל סח) דבשלושה חשיבא ברוב עם ראוי שיברך בפני שלשה, וכן בגוונא

שהחיינו על פרי או מלבוש חדש ולכוין גם על הבן.

ברכת הטוב והמטיב ושהחיינו על לידת הבת
ח. על לידת הבת אין מברכים הטוב והמטיב⁴⁷, אלא א"כ לא נפקד בילדים שנים רבות ונולדה לו בת שאז נחלקו פוסקי זמננו⁴⁸ אם יכול לברך

⁴⁵ בשעה"צ (סי' רכה סק"ה) הסתפק האם ברכת הטובה"מ כוללת אף ברכת שהחיינו על ראייתו, ונפק"מ אם בא לביתו בתוך ל' יום לשמיעת הבשורה אם יברך שהחיינו על הולד, אך בשו"ע הרב (סי' רכה) הכריע שבאופן הנ"ל אין לברך שהחיינו על ראייתו, ומאידך, בכה"ח (סי' רכה סק"א) כתב בשם שו"ת הלכות קטנות (סי' רא) שיש לברך שהחיינו כשרואה לראשונה את בנו הנולד, אף שבירך כבר הטוב והמטיב על בשורת לידתו. אמנם המנהג הוא שאין מברכים כלל שהחיינו על לידת הבן, משום שמברכים בשעת המילה כמש"כ.

⁴⁶ כמש"כ הבן איש חי (פ' ראה אות ח), וכ"ד הגרי"ש אלישיב (שיעורי הגרי"ש"א עמ"ס ברכות עמ' תרנ) שהמנהג שאין מברכים וגם לא ברכת הטובה"מ בלידת זכר אלא סומכים על שהחיינו שמברכים בברית, אך בחו"ל שאין מברכים שהחיינו בברית אכן יש לברך הטובה"מ, אך לענין שהחיינו הורה (לפאר ולברך עמ' כה ועמ' לד) שהמנהג שלא מברכים כלל.

^{46*} כ"כ הכה"ח (סי' רכג סק"ו) שיש לפטור בשהחיינו על פרי או מלבוש חדש.

⁴⁷ כמבואר במשנ"ב (סי' רכה סק"ב), וכתב בשעה"צ (שם סק"ג) הטעם משום דהאשה שאינה מצוית על פריה ורביה לעולם ניחא ליה בזכר.

⁴⁸ דעת הגרי"ש אלישיב (לפאר ולברך עמ' צט עניני לידת הבת אות ז) שמי שנולדה לו בת לאחר שנים רבות שלא היו לו כלל ילדים שיכול לברך על שמיעת לידתה הטובה"מ, רק שלא אמר כמה הוא שנים רבות שאפשר לברך, וצ"ע, מאידך, דעת הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך שם ופסקי דינים שם עמ' קכז) שאין לברך על כך הטובה"מ, שכיון שחז"ל לא תיקנו לברך על לידת הבת 'הטוב והמטיב', אין לברך אף אם לא היו כלל ילדים קודם לכן, ובביאור

שהחיינו על לידת הבן⁴⁴, וגם בשעה שרואה את בנו פעם ראשונה אינו מברך⁴⁵, אלא האב יכוין בברכת שהחיינו שמברך בשעת המילה גם על הלידה⁴⁶, (ועי' לקמן אם מברכים שהחיינו בשעת המילה), ויש נוהגים^{46*} לברך

שהמיקל בשבח והודאה להשי"ת מקילין לו ימיו ושנותיו רח"ל, אך עי' בצל"ח (ברכות נט: ד"ה שלו) שהקשה היאך אפשר לברך שתי ברכות על דבר אחד, והגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נט הע' ט) כתב שאפשר שטעמם שמברכים גם שהחיינו, דסבירא להו דברכת שהחיינו הוי ברכת הנהנין ולא ברכת השבח, והכי ס"ל לכמה מגדולי האחרונים כמבואר ביעב"ץ (מור וקציעה סי' תלב, ושאלת יעב"ץ סי' סג) ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קמג ויו"ד סי' רחצ) ובישועות יעקב (סי' תרנא ס"ו) ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' פט), וע"כ מברכים ברכת הטוב והמטיב שהוא שבח וברכת שהחיינו שהוא ברכת הנהנין עכ"ד, עי"ש.

⁴⁴ כמש"כ הרמ"א (ריש סי' רכג) שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות, וכתב המשנ"ב (שם סק"ז) דקאי על ברכת שהחיינו, וגם דברי הרמ"א מיירי רק כשמתה אשתו, דאי לאו הכי בכל ענין אינו מברך שהחיינו כמבואר בדרכי משה (סי' רכג אות א) שהקשה על הרשב"א בתשובה (סי' רמה) שכתב לברך שהחיינו, דהא בגמ' אמרו דמברך הטוב והמטיב ולא שהחיינו, ולכן פירש בדעת הרשב"א דדוקא בשמתה אשתו מברך שהחיינו, וכ"כ המאמר (סי' רכד סק"ו) בדעת השו"ע, וכ"כ הכה"ח (סי' רכג סק"ו) שאין נוהגים לברך שהחיינו, וכתב שיש הפוטרים ברכה זו בברכת שהחיינו שמברכים בעת המילה, וכ"כ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (חי"ח הנדמ"ח סי' קלז) שמנהג העולם שאין מברכים שהחיינו והטוב והמטיב, וכתב הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נט הע' ט) שהטעם שלא מברכים שהחיינו משום דזה נכלל בברכת הטוב והמטיב, עי"ש שהביא מקורות לכך.

שרואה את חבירו לאחר ל' יום ושמח בראייתו דמברך שהחיינו, ולפי"ז גם האשה תברך שהחיינו⁵⁰, וכן הסכימו כמה פוסקים⁵¹, אך אם לא בירך בראייה הראשונה שוב אינו מברך⁵², אמנם כמה מגדולי ההוראה ופוסקי זמננו⁵³

כהמשנ"ב, וכן מבואר מדברי הגר"ש וואזנר בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' לה), וכ"ד הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך סי' א עמ' כו ופסקי דינים עמ' קכו, ושער העין פכ"א הע' טו), והוסיף הגר"ח שאינה נכונה השמועה בשם החזו"א שאמר לא לברך, וכ"כ בדרכי חיים ושלום להגאון ממונקאטש (אות רנו), וכ"פ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פה הע' ו) וכתב שבפרט דבברכת שהחיינו דעת רבים שגם בספק אפשר לברך, כמבואר בשו"ת הריב"ש (סי' תקה), ובשו"ת הרה"ז (ח"א סי' שצט) ובב"ח (או"ח סוס"י כט), ובא"ר (סי' כב סק"ב), ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' נה), ויש להוסיף על דבריו שכן מבואר גם בצל"ח (ברכות ס.).

⁵² כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פו ס"ו) ע"פ המשנ"ב (סי' רכה סק"ג), וכתב שם (בהע' יא) שמ"מ אם לא בירך מיד, אבל לא יצא ועדיין עסוקים בלידה, יכול עדיין לברך. אמנם בס' קיצור דיני ברי"מ ופדיה"ב (אות א') הביא תשו' הגר"ח קנייבסקי שנשאל על מי שלא בירך שהחיינו בפעם הראשונה כשראה בתו אם יכול לברך אח"כ, והשיב שיכול לברך כל זמן שהשמחה קיימת. אך הוראה זו צ"ב, וכן מה שדימה בס' מסורת הברית (פ"א הע' טז) בין ברכת הטוה"מ לבין ברכת שהחיינו לענין זה, אינו דומה כלל, דהא ברכת הטוה"מ זה ברכה על הבשורה והשמיעה ואי"צ כלל לראות, אבל ברכת שהחיינו זה ברכה על הראיה בלבד, וצ"ב.

⁵³ כן תמה על דין זה בא"א בוטשאטש (סי' רכג), וכ"פ הגר"ש אלישיב (וזאת הברכה עמ' 169, ושיעורי הגר"ש א"א עמ"ס ברכות עמ' תרנא, וברית אפרים עמ' שמא, ובס' לפאר ולברך עמ' כה ועמ' לד) מהטעם הנזכר, וכ"ד הגר"ש ז"ל אויערבאך כמובא בששה ספרים (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' ד וסי' ס אות ט, והליכו"ש תפילה פכ"ג ס"י, וזאת הברכה עמ' 169, ואוצר הברית ח"א עמ' טז, ונשמת אברהם או"ח

הטוב והמטיב על שמועת לידתה, ולענין ברכת שהחיינו כתבו [הפמ"ג⁴⁹] והמשנ"ב (סי' רכג סק"ב, וסי' רכה סק"ה) שבפעם הראשונה שרואה אותה מברך שהחיינו דלא גרע ממי

דעת הגריש"א י"ל דזה בכלל מש"כ השו"ע (סי' רכב ס"א) שעל שמועות שהם טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב, אך יל"ע בזה, דמי שלא היו לו שנים רבות ילדים, השמחה הגדולה שלו בעיקר זה מאז שהוא שמע שהיא נכנסה להריון, ולא משעה שילדה, וא"כ לפי"ז היה צריך לברך מאז שנודע לו שהיא נכנסה להריון, וצ"ע.

⁴⁹ דין זה כתב המשנ"ב בב' מקומות, בסי' רכג סק"ב כתב כן מדעת עצמו, ובסי' רכה סק"ה כתב כן לגבי בן בשם הפמ"ג שאם רואה את בנו שנולד לו מברך שהחיינו, והטעם שלא כתב בסי' רכג שהמקור הוא מדברי הפמ"ג, ביאר הגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך סי' א) שיש לחלק שהפמ"ג לא דיבר על בת.

⁵⁰ פשוט, וכ"ד הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך עמ' צ ועמ' קכו), וכ"כ הגר"י זילברשטיין (פל"ז ס"ג), והגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פה אות ה), וכ"ד הגר"ש ז"ל אויערבאך (הליכו"ש תפילה פכ"ג ד"ה אות יד) שלדעת המשנ"ב גם האמא צריכה לברך, אמנם בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' כ, וחי"ד סי' כא וכב) דן בזה וכתב שלפי טעמו של הנצי"ב (מרומי שדה עמ"ס ברכות דף נד) שאפשר שזה לא גרע מהקונה עבדים ושפחות לשמשו שהרי מעשי ידי הבת לאביה, וכתב הצי"א שלפי טעם זה האמא אינה מברכת כיון שמעשי ידיה אינה שלה, אך עי"ש מה שהסיק למעשה.

⁵¹ וכ"כ הקצוה"ש (סי' סו ס"ב) בשם השו"ע הרב (בסדר ברכת הנהנין סי' יב אות יב) שמי שרואה פעם ראשונה את בתו שנולדה ונהנה ושמח מברך שהחיינו, וכ"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח סי' מג אות ה) דלמעשה יש להורות כהמשנ"ב שצריך לברך, והוא דבר פשוט כמש"כ המשנ"ב, ולכן לא הוצרכו הפוסקים לכותבו, וכן נהגו בבית הסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' צב אות קח), וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' כ) דלהלכה יש לפסוק בזה

חדש או ילבש בגד חדש לפני שהולך לראות את בתו ויכוין בשהחיינו גם על ראיית הבת, ולא יכנס לחשש ברכה לבטלה.⁵⁸

ברכת הטוה"מ ושהחיינו על תאומים

ט. לענין הברכות על תאומים יש לחלק זאת לג' אופנים. א. אם נולדו לו ב' בנים - הדין הוא שמיד כששומע על לידת הבן הראשון מברך הטוב והמטיב, וכששומע על השני יברך שוב, אך אם לא בירך עד ששמע ששניהם

⁵⁶ וכ"ד הגרשז"א (הליכו"ש תפילה פכ"ג ד"ה אות יד) הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך עמ' עז ועמ' קכו) שסבא וסבתא אינם מברכים שהחיינו על ראיית הנכד או הנכדה, שאין לנו אלא חידושו של המשנ"ב, וכ"כ לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) ששמע מהגר"ש אלישיב ששמחת סבים אינה כשמחת הורים ולכן א"א לחדש יותר ממש"כ המשנ"ב, וחזינן מדבריהם שהדין לברך שהחיינו על לידת הבת זה חידושו של המשנ"ב ולא דין פשוט, ולכן אין לך בו אלא חידושו, ושאר קרובי המשפחה אינם מברכים, אמנם האג"מ כתב (כמובא בהע' 51) שהטעם שדין זה לא הוזכר בדברי רבותינו הקדמונים, משום שדין זה כל כך פשוט, שהוא בכלל הדין שהשמח בראיית חברו מברך, ולפי דבריו יוצא שאין זה חידושו של המשנ"ב (ודלא כהגרשז"א) אלא זה דין פשוט וא"כ גם הסבא והסבתא וקרובי המשפחה ששמחים בראייתה יכולים לברך, ואכן, בפסקי תשובות (סי' רכג הע' 15) כתב שגם הסבא והסבתא מברכים שהחיינו כשרואים פני נכדם או נכדתם לראשונה, דלא שנא מברכת שהחיינו על ראיית פני חברו שלא ראהו שלושים יום ע"ש.

⁵⁷ כ"ד הגרשז"א אויערבאך והגר"ש אלישיב והמשנה הלכות (כמובא בהע' 53) שהמנהג הוא שאין מברכים שהחיינו, וכ"כ בשיעורי הלכה מהגר"ש פעלדער (מובא בס' עת ללדת עמ' רלה הע' 8) בשם הגר"מ ביק והגר"ט גולדשטיין שהמנהג הוא לא לברך.

⁵⁸ כ"כ הכה"ח (סי' רכה סק"ו), וכ"כ בס' וזאת הברכה (עמ' 169) שנכון לפוטרה בפרי חדש.

חולקים על המשנ"ב וסוברים שאין לברך שהחיינו על ראיית הבת, דהא מבואר בשו"ע (ריש סי' רכה) דאין לברך על חברו שלא ראה אותו מעולם, וה"נ לא ראה את בתו מעולם⁵⁴, ומעוד כמה טעמים⁵⁵, וכן מסתבר שאין לברך שהחיינו, דלפי דעת המשנ"ב א"כ גם הסבא והסבתא וכן האחים והאחיות ששמחים בראייתה יברכו שהחיינו, וזה לא שמענו שיברכו⁵⁶, וכן המנהג שאין מברכים שהחיינו בראייתה⁵⁷, ולכן נראה שהרוצה לברך יקח פרי

סי' רכג, והליכות ביתה עמ' קכב) שבראיה הראשונה אין מכיר עדיין את בתו, משום שאין מזהים בוודאות את התינוק והוא מתחלף לו באחר, ולענין ברכת שהחיינו מסתבר שצריכים ראייה ברורה ולא רק ידיעה או ראייה מקופיאה, ולכן אין נוהגים לברך שהחיינו בלידת הבת, וכן טען הגר"י פישר (שו"ת אבן ישראל ח"ט סי' סג עמ' עא) ועי"ש שדין אם זה נחשב כברכה על הראיה או על השמיעה, וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' קלז), וכ"פ הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (מהדו"ת ח"ג סי' לב, וח"ה סי' קלז), והגר"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ב סי' יג), וגם הגר"מ קארפ (משמרת מועד על ברכות ח"ב עמ' שכה) העיר, דבעינן שמחה המשותפת לשניהם וכאן אין הבת שמחה באביה, וכ"ד עוד פוסקים כמובא בהע' 57.

⁵⁴ טעם זה הקשו הגר"ש"א והמשנה הלכות (שם), וכן העיר בס' השיר והשבח (מע' סו), וכ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פד הע' ו) בשם ס' ההודיה (סי' רכה ס"ב). וכתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) לחדש שלכאורה דוקא חברו שלא ראה מעולם אין סיבה לשמחה אבל בביתו ודאי יש סיבה, ויל"ע לפי"ז אם גם האחים והאחיות יכולים לברך דזה שמחה בביתם.

⁵⁵ טעם נוסף הובא בהע' 53 בשם הגרשז"א, ועוד טעם העיר הגר"מ קארפ (משמרת מועד על ברכות ח"ב עמ' שכה) דבעינן שמחה המשותפת לשניהם וכאן אין הבת שמחה באביה.

ברכה אחת על שתיהן⁶³, וכל זה רק לנוהגים לברך שהחיינו וכדעת המשנה ברורה, אך כאמור לעיל בסעי' ח' דעת גדולי ההוראה שאין לברך ברכת שהחיינו כלל על ראיית בתו שנולדה וכן המנהג. ג. ואם נולדו לו בן ובת - אם הבת נולדה קודם וראה אותה ובירך שהחיינו, כששומע אח"כ שנולד הבן מברך גם הטוב והמטיב⁶⁴, אך אם שמע שנולד הבן קודם שראה את בתו נחלקו בזה הפוסקים, י"א⁶⁵ שיברך על הבן הטובה"ט וכשרואה את הבת יברך ברכת שהחיינו, ואם⁶⁶ השמועה על לידת הבן וראיית הבת הם באותו זמן, יברך קודם

נולדו מברך פעם אחת הטוב והמטיב על שניהם⁵⁹, אלא שנחלקו פוסקי זמננו אם לכתחילה ימתין עד שיולד השני ויברך ברכה אחת על שניהם⁶⁰, או שאין צריך להמתין עד לידת שניהם, אלא אחר ששמע על לידת הבן הראשון מברך על הראשון ואח"כ שישמע על השני יברך על השני⁶¹. ב. ואם נולדו לו ב' בנות - גם כן הדין הוא, שאם ראה את בתו הראשונה מברך עליה שהחיינו, ואח"כ כשרואה את בתו השניה מברך שוב, ואם ראה את שתיהן כאחת מברך ברכה אחת על שתיהן⁶², ולכתחילה יראה שתיהן כאחת ויברך

⁶³ כ"ד הגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך עמ' צא-צג), וכ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' עו ס"ז, בדמיק חיי סי' כב, ושיעורי טהרה עמ' תרפג) ובספרו הכל יודוך (שם) תמה על הגר"י זילברשטיין שפסק לברך רק ברכת הטוב והמטיב שבכלל זה גם ברכת שהחיינו, וכ"כ בס' שער העין (פכ"א הע' טו). ונלע"ד לבאר מחלוקתם, דכל הטעם שמברכים שהחיינו על ראיית הבת שנולדה הוא משום דלא גרע מרואה את חבירו ששמח בראייתו שמברך שהחיינו, ולכא' טעם זה שייך גם ברואה את בנו שנולד, אלא שבבן לא מברכים שהחיינו כי כבר מברכים עליו הטוב והמטיב ונכלל בזה גם ברכת שהחיינו כמבואר בשע"צ (סי' רכה סק"ה) וכמש"כ הגר"מ גרוס בעצמו בספרו הכל יודוך (עמ' נט הע' ט) והביא מקורות לכך מהראשונים עי"ש, וכ"פ הרמ"א ריש סי' רכג שאין נוהגים לברך שהחיינו על בן, וא"כ זה מוסכם שבבן לא שייך לברך ב' ברכות גם הטובה"מ וגם שהחיינו כי הוא נפטר כבר בברכה אחת שבכלל הטובה"מ גם שהחיינו, אלא שהפוסקים הנ"ל נחלקו גבי תאומים שהם שני גופים, אם ברכת הטובה"מ שמברכים על הבן פוטר את ברכת שהחיינו שמברכים על הבת.

⁶⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' עו הע' טו) דחשיבא חיובו של הברכה על הבן קודם כיון שהוא בשמיעה, ועוד דברכת הטובה"מ הוא חובה, וברכת שהחיינו לדעת רבים היא רשות, והביא שכ"כ בס' מערכת שיר ושבח (סי' סב).

⁵⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' עה ס"ו, ושיעורי טהרה עמ' תרפג) וכ"כ הגר"ר שמאי קהת הכהן גראס בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' עב סק"ה), וכ"כ הפסקי תשובות (סי' רכג הע' 7) ע"פ המבואר בשע"צ (סי' רכב סק"ג) שאפשר לברך ברכה אחת על כמה שמועות, וכן הורו הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך עמ' עג ועמ' קכה), והוסיף הגר"ח"ק שאם אחרי ששמע ששניהם נולדו בירך הטו"מ וכיון לברך רק על לידת האחד, אינו חוזר ומברך גם על השני כיון ששניהם היא טובה אחת.

⁶⁰ כן הורו הגר"נ קרליץ והגר"ח קנייבסקי (לפאר ולברך שם) שיש להמתין עד שיולד השני, ויברך ברכה אחת על שניהם.

⁶¹ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך שם) שאי"צ להמתין עד שיודיעו לו שנולד הבן השני, משום שעדיף לברך בזמן הסמוך ביותר לשמיעה לכן לא חשיבא ברכה שאינה צריכה.

⁶² כ"כ הפסקי תשובות (סי' רכג אות א), וכ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פו הע' יג) שכשלא היה בידו (כגון כשראה כל אחת בנפרד) יברך ברכה אחת על כל אחת בנפרד.

⁶³ כ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' פו הע' יג, ושיעורי טהרה עמ' תרפג), משום דהכי הוא כללא בעלמא שלא להרבות בברכות כשאינו צריך.

⁶⁴ פשוט, ואין מי שחולק בזה.

מנה⁶⁸, ונראה שכן יש לנהוג למעשה משום שבלא"ה לדעת כמה מגדולי פוסקי זמננו אין לברך כלל שהחיינו על ראיית הבת כמובא לעיל הע' 53.

היולדת אם צריכה לברך הגומל

י. לענין אם היולדת צריכה לברך ברכת הגומל מצינו הרבה שיטות ומנהגים כמבואר בהערה⁶⁹, ומה שנהוג למעשה הוא שמנהג

מבואר הטעם לפי שברכה זו נאמרת בפני עשרה אנשים, וכיון שאין לך יפה מן הצניעות וכל כבודה בת מלך פנימה, לכן אין זה מהכבוד שתעמוד ותברך בפני עשרה, וכ"כ הטעם בשו"ת תורת חכם (סי' יז).
2. במג"א (ריש סי' ריט) מבואר שהטעם שנהגו לא לברך משום שסבורות שברכה זו היא רשות ולכן מקילות בזה, אמנם עי' בפמ"ג (שם) שתמה שלא ראה דעות בפוסקים על ברכה זו שהיא רשות, ולכו"ע היא חובה, וכ"כ הגר"מ גרוס (הכל יודוך עמ' נז הע' ח) שלא קיי"ל שברכת הגומל רשות. 3. בא"ר (סי' ריט סק"ה) כתב שהטעם שנשים אינם מברכות הגומל הוא כמו בקטן, וכדאי' שעונשה של אשה היא בחטא בעלה וכמו שקטן שנענש בחטא אביו. 4. והגרצ"פ פרנק כתב הטעם שאין מברכות, מפני שאין שייך אצלה לשון "לחייבים", כיון שהסכנה לא בא בתור עונש אלא מחמת שכך טבעו של עולם, וביאר הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פכ"ג הע' 12) שכיון שהסכנה היא משום הפסוק "בעצב תלדי בנים", הרי הוא כעונש על חטא, וכ"כ הטעם הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) בשם שו"ת וידבר יוסף (סי' מא) ושו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' נט), ועי' בשו"ת מטה לוי (ח"ב סי' ח) שכתב שאין שייך אצל יולדת לומר "לחייבים", אך מטעם אחר, לפי שכל מה שהגיעה לסכנה זו היא מחמת מצות ה' לקיומו של עולם, ולא שייך לומר ע"ז לחייבים, שהרי זכות הוא לה, ואדרבה האומרת כן היא ממחסרי אמנה, אך הגרש"ז אויערבאך (אוצר הברית ח"א עמ' טז) העיר על טעמים אלו, שגם באניה בלב ים מחור"ל לא"י דקעביד מצוה ג"כ מברך ואמר לחייבים, וא"כ למה לא תגיד יולדת, ועי' מה שהעיר ע"ז הגר"פ

ברכת הטוהמ"ט ולאחריו ברכת שהחיינו על הבת, אמנם י"א⁶⁷ שמסתבר שברכת הטוהמ"ט שמברך על לידת בנו, מועילה גם על ראיית בתו, ואינו צריך לברך על כך שהחיינו, כיון שיש מקום לברכת הטוהמ"ט לחול גם על לידת הבת, וכ"ש אם בירך הטוהמ"ט לאחר שכבר ראה את הבת שוב לא יברך שהחיינו, שבכלל הטוהמ"ט גם ברכת שהחיינו, ובכלל מאתיים

⁶⁷ כ"ד הגר"נ קרליץ (לפאר ולברך עמ' קכז), וכ"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פל"ז ס"ד). ועי' לעיל הע' 65.

⁶⁸ כ"כ הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פל"ז ס"ד). ויש לציין שסברא זו של בכלל מאתיים מנה מוזכרת כבר בבית"ל (סוס"י רכג ד"ה שהיא) עי"ש.
⁶⁹ א. היעב"ץ בסידורו (דיני ברכת הגומל אות ב) פסק וז"ל: "גם הנשים לא יזלזלו בברכה זו, ויאמרוה בעזר"נ וישמעו אנשים ותרי דרבנן, ואם א"א לה תברך בביתה, ולפי"ז פשוט, שכל היולדות כשעומדות מלידתן חייבות בברכה זו, ולא ידעתי למה ועל מה הקלו בה" עכ"ל, וכ"פ הגר"ז בסדר ברכת הנהנין (פי"ג ס"ג) וז"ל: "כל אשה יולדת כשתקום מחליה תברך בביהכ"נ של נשים וישמעו עשרה מבפנים" (בביהכ"נ של האנשים), וכ"פ החי"א (כלל סה ס"ו), הברכ"י (סי' ריט סק"ב), הבן איש חי (שנה א' פ' עקב אות ה), הכה"ח (סי' ריט סק"ג), הקצוה"ש (סי' סה ס"ב), הקיצו"ש"ע (סי' סה ס"ב), והגר"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים סי' רב), וכ"פ בשו"ת ויען אברהם (סי' יז).

ב. מאידך, רוב הפוסקים כתבו שהמנהג הוא שאין נשים מברכות הגומל מכמה טעמים, וכ"פ בא"ר (סי' ריט סק"ה וסקי"ב) בשם התורת חיים, ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קסא), ובנוהג כצאן יוסף (עמ' צה) ובמשנ"ב (סי' ריט סק"ג) ובערוה"ש (סי' ריט ס"ו) שהמנהג הוא שאין נשים מברכות הגומל, וכ"פ הגרצ"פ פרנק (שו"ת הר צבי או"ח סי' קיג), וכ"פ רוב הפוסקים כמובא בהע' 72, וכמה טעמים נאמרו לזה, 1. בשו"ת הלק"ט ובמשנ"ב ובערוה"ש

האשכנזים, אז מנהג ירושלים⁷³ [ואנשי הישוב הישן] שמביאים מנין לבית היולדת ואחר התפילה מברכת בפניהם, אך יתר קהילות האשכנזים נוהגים שאין האשה מברכת כלל הגומל כלל ועיקר וכמבואר במשנ"ב (סי' ריט סק"ג) וכדעת רוב הפוסקים⁷⁴, וכן יש להורות

והאשה יוצאת יד"ח ע"י שמיעתה, אך גם מנהג זה לא התקבל כלל, כיון שהביה"ל (סי' ריט ס"ד ד"ה ואין זה) פקפק בעיקר סברא זו, וכתב דכי היכי דבברכת על הניסים אינו מברך בעל על אשתו וכמש"כ בסי' ריח, כמו"כ ה"ה הכא, ע"ש.

⁷⁰ כמו שפסקו הברכ"י (סי' ריט סקב) הבן איש חי (שנה א' פ' עקב אות ה) והכה"ח (סי' ריט סק"ג), וכ"פ בשו"ת יבי"א (ח"ח סי' כב סק"י וסי' כג סקט"ו) ושו"ת יחו"ד (ח"ד סס"י טו בהגהה).

⁷¹ כן מבואר בכנה"ג (סי' ריט), ביעב"ץ (בסידורו) בברכ"י שם בשם הר"י מולכו, ובבן איש חי שם.

⁷² כמש"כ הכה"ח (סי' ריט סק"ז) והקצוה"ש (סי' סה סק"ו). ובטעם הדבר כתב הגרי"ד ויסברג בספרו אוצר הברית (ח"א פ"ב סי' ד הע' ז) שכנראה הטעם לזה, לפי שכשבאים לביתה, אין בזה חסרון מצד כל כבודה פנימה, ובפרט אם הבאים הם קרובים ומיודעים.

⁷³ כמו שפסקו גדולי ירושלים הגרי"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים סי' רב) והגר"ח נאה (קצוה"ש סי' סה ס"ב), וכן הורו הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' ד' אות לא, וסי' ס אות י, והליכו"ש תפילה פכ"ג ה"ד) והגר"ש אלישיב (ס' הערות להג"ח זייבלד עמ"ס ברכות דף נד:): שכן הוא מנהג ירושלים, אך מי שנהג שאין מברכות, לא התיר לו הגרש"ז לשנות ממנהגו (הליכו"ש שם הע' 12), וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ט סי' נג), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' נג) שיש נוהגים כן בירושלים, וכ"כ בס' הליכות בת ישראל (פי"ד סמ"ד) שכן המנהג בירושלים. ועי' בשו"ת שולחן הלוי (ח"א פ"ג הי"ז) שכתב שאם קשה לאסוף מנין בבית, יש לסמוך על מנהג העולם שלא לברך.

⁷⁴ וכמו שכתבנו לעיל בהע' 69 אות ב שכן פסקו הא"ר בשם התו"ח, והלק"ט, והערוה"ש, והגרצ"פ

הספרדים שהיולדת מברכת ברכת הגומל בפני עשרה אנשים⁷⁰, ונוהגים שהאשה עומדת בעזר"נ בזמן שנמצאים שם עשרה אנשים, ופונה כלפי ההיכל ומברכת⁷¹, ומנהג הספרדים בירושלים שמביאים מנין לבית היולדת ואחר התפילה מברכת בפניהם⁷², ולענין מנהג

שיינברג (תורת היולדת סי' סב הע' ח), ועוד העיר על הגרצ"פ פרנק בס' אוצר הברית להגרי"ד ויסברג (ח"א פ"ב סי' ד הע' ד) שהיעב"ץ כתב לפרש ש"חייבים" קאי על שאר אינשי דעלמא, והביא מס' זכר דוד (מאמר א פרק ס') שכתב בשם ס' תורת שלמים (סי' ה') דלא ניחא ליה בהך פירושא, דהוי כפותח פיו לשטן וכו', אלא פירש "לחייבים" הוא מלשון חוב שהאדם יש לו טובות הרבה אצל המקום, ואעפ"כ הקב"ה גומל לו תמיד טובות נוספות ע"ש. ומצינו עוד ב' שיטות ומנהגים שלא התקבלו כלל:

ג. במשנ"ב (סי' ריט סק"ג) בשם הכנה"ג הא"ר והחיי"א כתב שנכון שהאשה תברך בפני עשר נשים ואיש אחד, (ועי' בס' אוצר הברית ח"א פ"ב סי' ד הע' ח שהעיר שבכנה"ג אי' "בפני איש אחד או בפני נשים" ושכן הוא בא"ר, אך הבאר היטב והמשנ"ב העתיקו "בפני נשים ואיש אחד"), אך בכה"ח (סי' ריט סק"ג) כתב דמש"כ הכנה"ג דיכולה לברך בפני איש אחד או נשים היינו לסברת האומרים דאם בירך בפחות מעשרה יצא, אבל לסברת האומרים דלא יצא הוי ברכה לבטלה, וא"כ לדידן דחיישינן לספק ברכות אין לאשה לברך אלא בפני עשרה אנשים ע"ש, ואכן, שיטה זו לא נתקבלה כלל כמו שהורה הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש פכ"ג הע' ג) וכמש"כ בברכת הבית (שער כז סק"ד) ובשו"ת יחו"ד (ח"ד סס"י טו בהגהה) מהטעם הנ"ל.

ד. עוד מנהג הובא בא"ר (סי' ריט סק"ב) ובמשנ"ב (סי' ריט סק"ז) ובשו"ת נשמת חיים (או"ח סי' ב), ובשו"ת ויען אברהם (סי' יז) בשם הבית יהודה, שהבעל מברך בפני עשרה אנשים בנוכחות אשתו, ואומר "בא"י אמ"ה שגמלך כל טוב", והאשה עונה אמן, ויוצאת בזה ידי חובתה, והמאמר (סי' ריט סק"ו) כתב שיברך בנוסח הרגיל "שגמלני כל טוב" שמורה על הטובה שנעשתה עמו בהצלת אשתו,

והודאה להשי"ת על אשתו שיצאה בריאה מהלידה, והיא עונה אמן על ברכתו⁷⁶, ויש נוהגים לאסוף מנין בבית הולדת והיא שומעת ברכו מהחזן ולאו דוקא מבעלה⁷⁷, אך י"א⁷⁸

⁷⁶ מקור מנהג זה בא"ר (סי' ריט סק"ה) בשם התורת חיים (סנהדרין דף צד ע"א) והביא סמך לזה מדכתיב "הודו לו-ברכו שמו", שהחיוב הוא להודות, וגם ברכו הוי הודאה, דברכה והודאה חדא מילתא היא, ויוצאת בזה יד"ח, וכ"כ בשערי אפרים (שער ד' הע' כח), וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' נט), וכ"כ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' ס אות י) שיש נוהגים כן, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' נג) שיש נוהגים כן בירושלים, וכ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) שכן היה המנהג בירושלים וכמבואר הטעם בשו"ת זכרון יהודה (או"ח סי' מו) עי"ש, וכ"כ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קכ) והג"ר בצלאל שטרן בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' עח), וכ"כ בשיעורי הלכה מהגר"ש פעלדער (עת ללדת עמ' רמא הע' 38), וכ"כ בזכר דוד (מ"א פרק ס') בשם הסולת בלולה (סי' ריט סק"ה). ועי' בפסקי תשובות (סי' ריט הע' 53) שכתב שמדברי השערי אפרים והתעוררות תשובה הנ"ל משמע שסגי נמי שהבעל עולה לתורה ומכוין להודות עבור אשתו ואי"צ דוקא שהאשה תהיה שם ותשמע ותענה אחריו. ועי' בשו"ת יחו"ד (ח"ד סי' טו) שפקפק על המנהג הזה, דאין על ברכו דין ברכה כיון שאינו אומר מלך העולם, ולכן פסק שתברך הגומל וכמש"פ הברכ"י הבן איש חי והכה"ח.

⁷⁷ כמש"כ הג"ר שטרן בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' עב) שאי"צ שתשמע דוקא הברכו של הבעל, וכ"כ בפסקי תשובות (סי' ריט הע' 53) בשם כמה פוסקים, וכ"כ הגרי"ד ויסברג בספרו אוצר הברית (ח"א פב סי' ד הע' יג) שכן ראה נוהגים בכמה קהילות עי"ש. ⁷⁸ כ"כ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קכ) שצריכה לשמוע דוקא כשבעלה עולה לתורה ועונה לברכו שהוא אומר, וחולק על אחיו בעל הבצל החכמה שסובר שאינה צריכה לשמוע דוקא מבעלה.

למי שאין לו מנהג ברור שלא תברך⁷⁵, אך מ"מ נוהגים כשהיולדת באה בפעם הראשונה לביהכ"נ, בעלה עולה לתורה, והיא שומעת אותו מברך ברכו את ה' וכו', ומכוון לתת שבח

פרנק עי"ש, וכ"פ גם בשערי אפרים (שער ד' סכ"ח) ואף שלדעתו לאו שפיר עבדי והיה להם לברך וכמו שציין בפתחי שערים שם, מ"מ מכריע כן בספרו כי כן המנהג, וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' נט), וכן הורו החזו"א והסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' צא), וכ"ה הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' ד' אות לא, וסי' ס אות י) שלא נהגו הנשים לברך, מלבד מנהג ירושלים שנהגו לאסוף מנין לביתה ולברך, וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' יב) ובשו"ת דברי יציב (חאבה"ז סי' לה), וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' מב וח"א סי' קצה) שהטעם שלא נהגו לברך, שאין היום כל כך סכנה בלידה, ובמקום אחר (שם סי' נג) כתב גם שאינן מברכות מטעמי צניעות, והוסיף, שמאחר שאין הלידה סכנה היום, אין לברך אלא בד' אופנים שתקנו חז"ל, ולכן במקום שלא נהגו לברך אין לברך, והביא שכן המנהג בחו"ל שלא נהגו לברך כלל, וכ"פ הג"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ח סי' קכ), וכ"פ הג"ר בצלאל שטרן בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' עח) שכן היה מנהג עירו בהונגריה שלא לברך, וכ"כ בשו"ת מטה לוי (ח"ב סי' ח) שמנהג עירו פרנקפורט מאז ומקדם שלא לברך, וכ"פ בשו"ת קנין תורה (ח"ד סי' כב) ובשו"ת ויצבור יוסף (סי' מא) ובברכת הבית (שער כז סי"ז), ועי' בשו"ת סופר המלך (סי' לא) שכתב שהנשים סומכות על מה שמברכים הגומל חסדים טובים, וכן ייעץ הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פכ"ג ה"ד) לכוון בברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל.

⁷⁵ כן הורה הגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שסא) שמי שאין לו מנהג מאבותיו אינו מברך, והוסיף, שאין ענין לברך בלא שם ומלכות, וכ"כ בשו"ת מטה לוי (ח"ב סי' ח) שבמקום שאין מנהג שהאשה מברכת, לא תברך. ודעת הגרי"ש אלישיב (ס' הערות להגר"ח זייבלד עמ"ס ברכות דף נד:) שבירושלים נהגו לברך, אך בשאר המקומות אין מנהג ברור.

מג' ימים, אך אם איחרה, יכולה לברך כל זמן שתוצה.⁸²

מדיני ברכת הגומל

יב. לכתחילה תברך ברכת הגומל ביום דוקא⁸³, ובעמידה⁸⁴, ובדיעבד יצאה אף אם בירכה בלילה⁸⁵, ובישיבה⁸⁶.

שמירה ליולדת אחר הלידה

יג. מבואר בגמ' (ברכות נד:) שהיולדת צריכה שמירה מעת לידתה⁸⁷, ונחלקו הפוסקים עד

ועי' מה שאסף והביא בזה בפסקי תשובות (סי' ריט אות יח).

⁸³ כמש"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' נא) ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' פט) ובבן איש חי (פ' עקב סק"ג) ובכה"ח (סי' ריט סק"ד), וטעמם משום שהוא זמן הכשר להקרב קרבנות, וברכת הגומל במקום קרבן תודה, וכ"כ השד"ח (מע' ברכות סי' ב אות י') בשם הפתח דביר (סי' ריט אות יב) שיש לברך ביום משום דדומה להלל ואין אומרים להלל בלילה.

⁸⁴ כמבואר במשנ"ב (סי' ריט סק"ד) בשם הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"ח).

⁸⁵ כ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' יז) ע"פ דברי החת"ס (או"ח סי' נא) שכתב בטעם הדבר שיש לברך דוקא ביום, מכיון דנהגו העולם לברך הברכה כשעולין לתורה וכדברי התוס' בברכות (דף נד:) ואין עולין לתורה בלילה, ולפי"ז כתבו הציץ אליעזר והגרי"ד ויסברג (אוצר הברית ח"א פ"ב סי' ד הע' יט) שאשה שאינה עולה לתורה אפשר דיכולה לברך בלילה.

⁸⁶ כ"כ המשנ"ב (סי' ריט סק"ד) בשם האחרונים שבדיעבד יצא אף בישיבה.

⁸⁷ כמובא להלכה במשנ"ב (סי' רלט סק"ט), ובטעם הדבר שיולדת צריכה שמירה מצינו ב' טעמים, רש"י (בברכות שם ד"ה שימור) פירש שצריכה שימור מן המזיקין, אך רבינו יונה (על הרי"ף ברכות מג.) פירש מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה, ובשעת השמחה, ולפי"ז כתב בס' גפן פוריה (עמ' רמג)

שצריכה לשמוע ברכו דוקא מבעלה ולא מאדם אחר.

מתי תברך הגומל

יא. הנוהגים לברך הגומל אין ליולדת לברך אלא לאחר שהחלימה והולכת על בוריה כשאר נשים⁷⁹, ולכתחילה לא תברך קודם ז' ימים ללידתה⁸⁰, אבל אם מרגשת עדיין חולשה, טוב שתמתין מלברך עד שתבריא ותעמוד על בוריה לגמרי כאשר ראוי לצאת מן הבית⁸¹, ועכ"פ, משהגיע זמנה לברך לא תאחר יותר

⁷⁹ כ"פ הגרי"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים סי' רב) ע"פ המבואר בשו"ע (סי' ריט ס"א) ובא"ר שם שאין לברך עד שיצא לגמרי מהסכנה, ובחולה עד שילך על בוריו, והובא לדינא במשנ"ב (סי' ריט סק"ב) עי"ש.
⁸⁰ כ"כ הכה"ח (סי' ריט סק"ז) והגרי"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים ח"א סי' נא), וטעמם לפי שעד זמן זה היא נחשבת כחולה כמבואר בשו"ע (סי' של ס"ד), ואין לה לברך עדיין. אך דעת הגרי"ש אלישיב (שיעורי מרן הגרי"ש"א עמ"ס ברכות עמ' תרמב) שאף שיולדת תוך ז' ול' יש לה דין חולה לגבי חילול שבת וכד', מ"מ המנהג שמברכת הגומל גם בתוך שבוע ללידה, אולם אם עדיין אינה מרגישה טוב תמתין מלברך.

⁸¹ כ"כ הגרי"ח זוננפלד (שלמת חיים שם), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' מב) שכאשר ראוי לצאת מן הבית, מברכת. ועי' בשו"ת באר משה להג"ר משה שטרן (ח"ח סי') שכתב שהאשה תמתין עד שתוסיף כח לאחר הלידה והוא בערך עד עשרה עד י"ד יום לאחר הלידה.

⁸² כמבואר בשו"ע (סי' ריט ס"ו) שאם איחר, יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה, ונכון שלא לאחר ג' ימים, ועי' בבה"ט (סי' ריט סק"ט) בשם העטרת זקנים שבדיעבד אפשר לברך רק עד ה' ימים, ועי' גם בערוה"ש (סי' ריט ס"ז) שאם הפליג זמן רב עד שנשכח הענין אין לו לברך עוד ואיבד הברכה, אך שאר הפוסקים פסקו כהשו"ע שמברך כל זמן שירצה,

בביתה י"א⁹⁴ שלא תהיה יחידה, וכשיש שומר בבית אפי' בחדר אחר נחשב שמירה⁹⁵, וגם אם השומר ישן מהני לזה⁹⁶, וי"א⁹⁷ שאף התינוק שנולד נחשב כשמירה עבורה, אך גוי אינו מועיל לשמירה זו⁹⁸, ואם היא צריכה לילך בחדרי הבית ביחידות, סגולה היא שלוקחת עמה סכין⁹⁹, אך יש נוהגים¹⁰⁰ שבתוך ביתה

כן רק ביום שקודם המילה עי"ש, והוא מה שנקרא היום 'קריאת שמע ליינען'.

⁹³ כ"כ הערוה"ש (אבהע"ז סי' סד ס"ג) שאפי' ביום צריכה שמירה וכמשמעות הגמ' (ברכות שם) והפוסקים, וכ"כ בס' סגולת ישראל (מערכת י אות ו) ובשפתי חכמים (בברכות שם).

⁹⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) בשם הגהות היעב"ץ שאף בבית שבתוך העיר צריכים שימור, והביא שכ"כ הערוה"ש (אבהע"ז סי' סד ס"ג) לגבי חתן, אך כתב שמדברי המהרש"א (בברכות שם) משמע שאי"צ שמירה אלא בדרך, ועי' בשו"ת מחנה חיים (אבהע"ז ח"ב סי' נו) שהביא מעשה נורא שלנה יולדת אחת יחידה בבית, מה שעלתה לה ר"ל.

⁹⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד).

⁹⁶ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) הביא את דברי היעב"ץ שכתב דאפשר ששומר ישן לא מהני לזה, אך כתב לחלוק עליו שלהלכה מהני שומר ישן. ⁹⁷ כ"כ הגר"מ קנייבסקי (משנ"ב מהדורת דרשו מהדו' חדשה סי' רלט בביאורים ומוספים מס' 22).

⁹⁸ כ"פ בשו"ת שולחן הלוי (ח"א פכ"ג אות ו).

⁹⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) בשם היוסף אומץ (קכט, א), הו"ד גם בברית אבות (קוני' ישוע הבן אות מא). ובס' גילת הזהב (מפתח של חיה אות תקסה) וס' סגולת ישראל (מערכת י אות ו) כתבו שאם היא יחידית בבית תניח סכין בצלחתה.

¹⁰⁰ וכמשמעות המהרש"א (המובא לעיל הע' 94) שרק בדרך צריכה שמירה, וכ"כ בשיעורי הלכה מהגר"ש פעלדער (עת ללדת עמ' רלח הע' 26) שמנהג העולם שבתוך ביתה אינה צריכה שמירה, וכ"פ בשו"ת שולחן הלוי (ח"א פכ"ג אות ו), ועי' גם בפסקי תשובות (סי' רלט הע' 71) שכתב שאין להתעלם כי מצוי הוראת היתר בזה שתשאר לבד

מתי צריכה שמירה, י"א⁸⁸ שצריכה שמירה עד אחר טבילה ראשונה, וי"א⁸⁹ שצריכה שמירה עד ל' יום מהלידה, וי"א⁹⁰ עד ז' ימים מהלידה, אמנם להלכה ננקטו רק ב' הדעות האחרונות, אך בעיקר צריכה ליזהר בליל שישי ללידתה⁹¹, ובלילה שקודם המילה⁹², ולכן אין לילדת לצאת מביתה בלא ליווי ואפי' ביום⁹³, ואף

שיולדת צריכה שימור מתרי טעמי, הן מצד הסכנה שעברה בלידתה, והיא בגדר חולה עד ל' יום, והן מצד השמחה, שזכתה ללדת בן או בת, במזל טוב.

⁸⁸ כ"כ בס' גילת הזהב (מפתח של חיה אות תקסה).

⁸⁹ כ"כ הגר"מ קנייבסקי (שמירת הגוף והנפש סי' קפ הע' א, ואוצר הברית ח"א פ"ב סי' יא הע' יא) והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) בשם המהרש"ל (שו"ת מהרש"ל סי' מה), וכן מצדד הגר"י זילברשטיין (תורת היולדת פ"ל הע' ב) ע"פ דברי הגמ' (שבת קכט.) והשו"ע (סי' של סעי' ד, ו, וסי' תריד ס"ג) דיולדת מיקרי כל ל' יום.

⁹⁰ כ"כ הגר"מ קנייבסקי (שמירת הגוף והנפש סי' קפ הע' א, ואוצר הברית ח"א פ"ב סי' יא הע' יא) והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) בשם החזו"א, וכ"כ בשם החזו"א באמרי יושר (אות קיח), וכ"פ הגר"מ גרוס (שם) שכן ההוראה שאינה צריכה שמירה אלא שבעה ימים, ובשו"ת שולחן הלוי (ח"א פכ"ג אות ו) נקט שזמן השמירה ליולדת היא עד ג' או ז' ימים מעת הלידה,

⁹¹ כמש"כ הבן איש חי (בן יהודע עמ"ס גיטין פ"ז דף סט ד"ה ודע) וז"ל: "ודע, כי פה עירנו בגדאד מנהגם לעשות שמירה ליולדת בליל שישי ללידתה, וחוששין לה מפני המזיקין באותה לילה יותר משאר הלילות..." עכ"ל.

⁹² כמש"כ המטה משה (עניני מילה פ"ד) וז"ל: "נוהגין לעשות שמירה ליולדת ולילד תיכף אחר הלידה וכו' ובפרט בליל שקודם המילה, שבזכות מילה ניצולים ישראל מדינה של גיהנם, וכתוב, ואתה את בריתי תשמור", וכ"כ בס' זוכר הברית (סי' ג, יג) בשם השל"ה, והוסיף, שמטעם זה נוהגים המלמדים להוליך הילדים לבית היולדת, בכל יום קודם המילה לפנות ערב, לקרוא ק"ש, והמלאך הגואל, ויש עושים

שהוא במקום קרבן ולכן הוא אחד החיובים הראשונים בעלייה¹⁰³, ובביהכ"נ שנוהגים כל שבת למכור כל העלויות לתורה, נחלקו הפוסקים^{103*} אם יש חיוב לכבד את אבי הבן לעלות לתורה בלא שיקנה עליה, ולכו"ע אינו דוחה ליארציט אם הוא חל באותו יום, אלא א"כ היארציט אינו חל ביום השבת שאז אבי הבן קודם¹⁰⁴, וכל שכן בשני וחמישי שיארציט קודם לאבי הבן¹⁰⁵, וכשאבי הבן

¹⁰³ כמבואר בביה"ל שם מנה זאת באחד החיובים הראשונים בעלייה, ע"ש.

^{103*} בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"א ס"ד) הביא שנחלקו בזה הפוסקים, שבשו"ת מחנה חיים (או"ח סי' מד) כתב שבכה"ג אין חיובו של אבי הבן יכול להפסיד לציבור, ואילו בשערי אפרים (שער באות יד) כתב שיש חיוב לתת לאבי הבן גם בלא שיקנה עליה, וכתב שכן משמע מהביה"ל (סי' קלו ד"ה בשבת) שכתב שאותם שאינם מחוייבים מן הדין רק ממנהגא אין לתת להם עליה לתורה בלא שיקנוה, משמע שהחיובים מעיקר הדין יש להעלותם לתורה גם בלא שיקנו עליה.

¹⁰⁴ כמבואר בלבוש ובמג"א ובשערי אפרים (שם דין ז). אך ע"י בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קח) שכתב שדוחה אפי' אם היארציט אדם חשוב.

¹⁰⁵ וכ"פ בנימוקי אורח חיים (סי' רפב), והביא בשם זקנו הגה"ק מהר"ש בתשובה, ע"ד עובדא ביום שני בקריה"ת היה אחד שיש לו יארציט באותו יום, ואחד שאשתו באה היום לביהכ"נ, ונשאל ע"ז מי שהרי אין רק עליה אחת לישראל, והשיב ע"ז, דכיון דהא דהבעל עולה לתורה הוא משום דכשנודר עבודה נחשב כהקרבת קרן תודה, וכיון שבמדינתנו אין המנהג לנדור בחול ע"כ לא נעשה התקנה ומנהג רק בשבת, ואפי' אם ינהגו בעיר לנדור גם בחול אין הבעל דוחה את היארציט כיון שמעיקרא לא נתקנה ולא הונהג לימי חול, וגם משום דהיארציט הוא לטובת המת ע"כ היארציט קודם, ובפרט שבעל היארציט אם לא יעלה היום יחסר להנפטר הטובה שמגיע לו מהעליה, משא"כ בעל האשה יוכל לעלות בשבת הבאה, עכ"ד ע"ש.

אינה צריכה שמירה. ויש נוהגים¹⁰¹ לתלות קמיע בבית היולדת לשמירה בל' ימים הראשונים לאחר הלידה, ונוסח הקמיע שנהגו לתלות מובא בס' גפן פוריה (עמ' רמו) ע"ש כמה נוסחאות בזה.

עליה לתורה לאבי הבן

יד. אשה שילדה זכר יש חיוב על הבעל לעלות לתורה בשבת שלפני המילה¹⁰², והוא חיוב

בביתה, ואפשר דבזמננו שרבים דרים בבתי משותפים, ובדירות הסמוכות ישנם אנשים, סומכים על כך ע"ש.

¹⁰¹ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) שיש נוהגים כן ומקורו מהחיד"א (עבודת הקודש בס' יוסף בסדר שין סי' ו) שכתב וז"ל: "מצאתי כתוב מכתב יד מר זקננו הרב עיר וקדיש בעל 'חסד לאברהם', לכתוב על קלף נוסח זה, וליתן אצל היולדת, וטוב מאד לשמירת היולדת והבן, בשם ה' אלקי ישראל" עכ"ל, אך כתב הגר"מ גרוס שיש ליזהר שלא לעשות דבר מגונה כנגד הקמיע, מפני קדושת השמות שיש בו ויש לנהוג להופכו לצד השני, והביא דברי המהר"ם שיק שכתב שלכן נמנע החת"ס מלתלות הקמיע כמובא במנהגי החת"ס (פי"ג אות ט) שהחת"ס לא נהג במנהג זה ע"ש, וכ"כ בס' זכר הברית (סי' ג ס"ב) שכבר נודע ונתפשט בכל תפוצות ישראל הקמיע לסגולה מהבעש"ט זי"ע, וכן הובא בארחות רבנו (ח"ז מילה לז) בשם החזו"א שגם בבית אביו נהגו כן, אך הגר"ח קנייבסקי העיד שבבית אביו לא תלו שמירות וקמיעות ליולדות, וכתב בס' מסורת הברית (עמ' כד) שבבתי החלמה ליולדות בדרך כלל הקמיעות המקובלות תלויות בחדריהן ובחדרי התינוקות, וע"י בקובץ אור ישראל (קובץ לו עמ' רל) בשם הגר"ל פריינד שכתב שעיקר הסגולה בקמיע היא לכותבה ע"ג קלף ולא על גבי נייר בעלמא וכלשון החיד"א "לכתב על קלף נוסח זה".

¹⁰² כמש"כ הלבוש (או"ח סי' רפב) והמג"א (סי' רפב) והשערי אפרים (שער ב אות א), וכנפסק בביה"ל (סי' קלו ד"ה בשבת).

להיות דוקא ע"י עליה לתורה ולכן אינו חייב לעלות לתורה, אך י"א¹¹⁰ שכשרוצה לתת לה שם יש חיוב לקרותו לעלות לתורה, ולמעשה נוהגים לתת עליה לאבי הבת גם בקריאת התורה הראשונה לאחר הלידה וגם בשבת שאח"כ אם עדיין לא נתן לה שם בקריאה הראשונה¹¹¹, אך נחלקו הפוסקים אם נדחה הוא מפני החיובים האחרים, י"א¹¹² שנדחה הוא מפני כל החיובים האחרים, אך י"א¹¹³ שבשבת שקורא לה שם הוא קודם אפי' לאבי הבן בשבת שלפני המילה, וי"א¹¹⁴ שהוא קודם גם ליארציט ואפי' באמצע השבוע אם רוצה לתת לה שם קודם הוא ליארציט.

(ח"ד סי' קז) ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' כא), וכמש"כ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' סז ואבהע"ז ח"ד סי' קב) וביאר, שהנהיגו כן כדי שקריאת שמה תהיה בקדושה, כמו שראוי לקיום רצון ה' שיקראו בני אדם בשמות, וכע"ז כתב הגר"מ גרוס (שמא גרים פ"ב) שהטעם הוא משום דקריאת השם היא זמן נתינת נשמה, לכן נהגו לעשותה ליד הספר תורה ע"ש.

¹¹² כן מבואר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קז).

¹¹³ כן לומדים השערי אפרים (שער ב' ס"ד), והדעת תורה למהרש"ם (סי' רפב) בדעת הלבוש המובא במג"א ע"ש, וכ"פ בקיצוש"ע (סי' עח סי"א), ובכתבי הגרמ"ג (על הל' מילה פ"א ס"ט), וע"ש בשערי אפרים שכתב שהוא קודם לאבי הבן רק בשבת שלפני המילה, אבל אין הוא קודם לאבי הבן בשבת הראשונה שאשתו בא לביהכ"נ, דבזה חיובם שווה, ואם א"א להעלות שניהם יטילו גורל ביניהם, ע"ש.

¹¹⁴ כן הורה הגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל פל"ח הע' קה) שאף אם רוצה לתת לה שם באמצע השבוע, יתכן שהוא קודם לאדם שיש לו יארציט באותו יום.

עלה לתורה בשני וחמישי שוב אין חיוב לעלותו בשבת, אלא רק מצד המנהג יתכן שיש להעלותו שנית בשבת¹⁰⁶, וכשנולד לו בן בשבת עדיף שיקבל עליה בשבת הבאה שהיא לפני הברית ולא בשבת זו של הלידה, כי העליה של השבת בה מתקיים הברית יותר חשובה^{106*}, וכשהמילה חלה בשבת נחלקו הפוסקים¹⁰⁷ אם אבי הבן דוחה ליארציט או לא, והכרעת הביה"ל (סי' קלז ד"ה בשבת) שיארציט דוחה לאבי הבן.

עליה לתורה לאבי הבת

טו. ביולדת בת אין חיוב לאבי הבת לעלות תורה כלל¹⁰⁸, ורק אם רוצה לתת לה שם בעליה לתורה נחלקו הפוסקים אם יש חיוב לעלותו לתורה, י"א¹⁰⁹ שקריאת שם לבת אינה חייבת

¹⁰⁶ כ"כ באשי ישראל (פל"ח הע' קג) בשם הגר"ח קנייבסקי, ע"ש.

^{106*} כ"פ הגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד ח"ב פנ"ו סמ"ח).

¹⁰⁷ בלבוש ובשערי אפרים שם כתבו להדיא שאף אם המילה ביום השבת אינו דוחה ליארציט שחל בשבת, וכ"פ בהג' חת"ס על השו"ע (סי' רפב), אך בשערי חיים (על השערי אפרים סי' רפב) ובדעת תורה למהרש"ם (סי' רפב) בשם שו"ת סת"ם פסקו שכשהמילה בשבת אבי הבן דוחה ליארציט. ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ).

¹⁰⁸ כ"כ במחצה"ש (סי' רפב), וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קז).

¹⁰⁹ כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' קז).

¹¹⁰ כ"פ בדעת תורה למהרש"ם (סי' רפב ס"ז), וכ"פ הגר"ח קנייבסקי (יד בקריאת התורה פט"ו ס"ד), והגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א ס"ט).

¹¹¹ כמוזכר מנהג זה בדרישה (יו"ד סי' שס סק"ב), וכן נהגו בכל מדינות אשכנז שיעלה האב לתורה, ואחר העלייה יאמר הגבאי 'מי שברך' לילולת, ובתוכו קוראים שם לבת כמובא בשו"ת מנחת יצחק

לעיל בס"י) והבעל אינו מקפיד לעלות לתורה ביום ההוא¹¹⁹, אמנם בכה"ג עדיין חייב הבעל לעלות לתורה ככלות מ' יום לזכר ופ' יום לנקבה כמבואר בסעי' הבא.

חיוב עליה לתורה ככלות יום מ' לזכר ויום פ' לנקבה

יז. ביום מלאת ארבעים יום ללידת בן או שמונים יום ללידת בת נהגו שהבעל עולה לתורה, כיון שחייבת בקרבן, והבעל מחויב בקרבנות של אשתו¹²⁰, והעליה היא במקום

עליה לתורה לאבי הבן או הבת בשבת הראשונה שהיולדת באה לביהכ"נ

טז. בכמה מקומות נהגו, שכשהיולדת עומדת כבר על בוריה הולכת בשבת הראשונה לביהכ"נ¹¹⁵, ובשבת זו יש חיוב לבעלה לעלות לתורה¹¹⁶, וחיובו קודם לכל חיובי עליות מלבד בר מצוה וחתן בשבת שלפני החתונה¹¹⁷, והבעל יכול לתת הודאה בשביל אשתו שנתרפאה וחזרה לאיתנה¹¹⁸, אך אצל המון העם נשתבש המנהג מחמת שבהרבה מקרים קשה לנשים ללכת לביהכ"נ בשבת מחמת ריחוק מקום, ובמקום ההודיה בשבת בביהכ"נ נוהגות חלק מהנשים לצאת ידי חובתן ע"י ברכת הגומל בהתאספות עשרה אנשים בביתה וחלקן שומעות ברכו (כמבואר

הגרמ"ג שלטעם זה באם אמרה ברכת הגומל ליתא לחייבו בעליה. ועי' בדעת תורה למהרש"ם (סי' פח) בשם הפענח רזא טעם למה אינה באה חדש ימים לביהכ"נ, משום דכתיב "ואל המקדש לא תבוא" זה ביהכ"נ לכן ממתינים חדש ימים או יותר מלילך לביהכ"נ.

¹¹⁶ כמבואר במג"א (סי' רפב), ועולה לתורה בשבת דוקא כמש"כ בנימוקי או"ח (סי' רפב).

¹¹⁷ כמבואר בביה"ל (סי' קלז ד"ה בשבת) עי"ש.

¹¹⁸ כמבואר בשערי אפרים (שער ד' סכ"ח).

¹¹⁹ כ"כ בשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' מו) ובשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ו סי' עח) בשם החתן סופר (שער הקורבנות) עי"ש.

¹²⁰ כמבואר במג"א (סוס"י רפב) ובשערי אפרים (שער ד' סכ"ח) ובביה"ל (סי' קלז ד"ה בשבת). ועי' בקיצוש"ע (סי' עח ס"א) שביאר דהחיוב הוא רק ביום מ"א ופ"א, ובפאת השולחן (שם) הסביר שהוא לפי שהקרבת הקרבן היתה בימים אלו, ועי' עוד בלחם הפנים שם, וכ"כ הגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שסג) שהחיוב לעלות לתורה אחר מ' יום לזכר ופ' לנקבה הכוונה ליום מ"א שהוא אחר יום הארבעים ופ"א שהוא אחר יום השמונים.

¹¹⁵ מנהג זה הוא מימות הקדמונים כמבואר בשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' מו) שכך נוהגים, וכ"פ הלבוש (סי' רפב) והמג"א (סי' רפב) שאבי הילד בשבת שהולכת אשתו לבית הכנסת, הוא חיוב שהוא במקום קרבן, וכתב בשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ו סי' עח) שיסוד המנהג שהולכת לביהכ"נ הוא לפי שהיולדת הרי צריכה שמירה ואינה יוצאת מביתה, וכשמרגישה שכבר התאוששה ויכולה לצאת כבר מביתה, מדקדקים שיהיה דרכה הראשון מפתח ביתה החוצה דרך של מצוה קודש לה, ולכן הולכת בשבת לביהכ"נ ושם בעלה עולה לתורה שהוא לה במקום קרבן, וכן הביא הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפד) משו"ת פנים מאירות (סי' קכד) שכתב שנהגו שאין היולדת יוצאת מביתה אחר הלידה, ובפעם הראשונה יוצאת לביהכ"נ ושם בעלה עולה לתורה, ורמז לזה "ואל המקדש לא תבוא עד מלאת ימי טהרה", ועוד הביא בכתבי הגר"מ גרוס (פ"א הע' לא) מהתוספת שבת (סי' רפב סקט"ו) בשם התורת חיים (סנהדרין צד). שכתב הטעם לפי שהיולדת צריכה להודות, ואמירת "ברכו" נקראת הודאה, כמש"כ "הודו לו ברכו שמו", והבעל שאשתו כגופו מכין באמירתו להודאה במקום אשתו, וכתב

אחרי שאשתו כבר נתרפאה וחזרה לאיתנה ובכוונה כדי להודות בשבילה להשי"ת ואף עשה מי שבירך ונדר עבורה צדקה, אז נפטר הוא מלעלות לאחר מ' או פ'¹²⁷, אם כי נכון להדר לעלות שוב לאחר מ' או פ'¹²⁸. וי"א¹²⁹ שבמלאת ארבעים יום לבן ושמונים יום לנקבה יאמר הבעל פרשת קרבן יולדת שבפ' תזריע, מתחילת הפרשה עד "וכפר עליה הכהן וטהרה", לקיים ונשלמה פרים שפתינו, אבל אי"צ לקרוא פרשת עולה ופרשת חטאת שבפ' ויקרא, וי"א¹³⁰ שהאשה תקרא בעצמה פרשה זו, ותאמר יהי רצון כאילו הקרבתי קרבן יולדת, ואפשר שאין יכולה לקרוא במקום

¹²⁷ כ"פ הגרש"ק הכהן גראס בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' סד) ועי"ש שרק אם עשה מי שבירך ונדר צדקה נפטר גם מלעלות לאחר מ' או פ', אך בלא"ה נפטר רק מעליה לתורה בשבת הראשונה שבאה לביהכ"נ, ועי' גם בשו"ת בצל החכמה להגר"ר בצלאל שטרן (ח"ו סי' ח) שיש נוהגים לשלב ב' הענינים יחד גם ההודאה על שהאשה חזרה לאיתנה וגם זכר להקרבת הקרבן, ונוהגים לעלות לתורה גם קודם יום מ' או פ', דכיון שאינו אלא לזכר אף שעדיין לא עבר מ' או פ' לית לן בה.

¹²⁸ כ"כ הפסקי תשובות (סי' קלז הע' 65 ו68).

¹²⁹ כ"כ הפתחא זוטא (סי' קצד סק"א) בשם דרך פיקודיך (מצות מילה חלק הדיבור אות כה) בשם התבואת שור, וכ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפה) בשם שו"ת בנין שלמה (סוס"י א), והביא גם הפתחא זוטא שכתב רמז לזה דלכך "זאת תורת היולדת" הפסוק קודם קרבן של יולדת דהוא גם בזה"ז, וכתב הגר"מ גרוס שבזה"ז אין נפק"מ אם קרבן עני או עשיר, ולפי"ז די לומר עד אחר "זאת תורת היולדת" ושכן הוא בבנין שלמה שם עי"ש.

¹³⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה שם) בשם י"א, וכ"כ בס' סגולת ישראל (אות יולדת) דהיולדת תאמר פסוקים של ריש פ' תזריע הנ"ל, והבעל יפרש לה פירוש המילות והוי במקום קרבן שצריכה להביא ביום זה.

קרבן¹²¹, וי"א¹²² שהנדר לצדקה שנודר אחר העליה לתורה הוא במקום קרבן, וחיוב עליה זו היא אף ליולדת בניתוח קיסרי שאין לה דין יולדת לגבי קרבן^{122*}, ויש נוהגים¹²³ ליתן דמי ב' ציפורים לכל הפחות לצדקה, והמנהג לעלות לתורה אפי' אם אשתו לא באה לביהכ"נ¹²⁴, ואם אשתו לא היתה מהלידה אפי' פעם אחת בביהכ"נ ובעלה לא עלה לתורה, הרי שעליה זו היא חובה ולא רק מנהג¹²⁵, ואם יום המ' או הפ' אינו חל ביום הקריאה, יעלה לתורה ביום הקריאה הסמוך שלאחריו, ובפשטות אפשר לעלות לתורה לחיובים אלו גם בימות החול¹²⁶, ואם הבעל כבר עלה לתורה

¹²¹ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפה) כתב שכן נראה מדברי החת"ס (או"ח סי' נא) שהעליה היא במקום קרבן, ועי' גם בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' נט).

¹²² כ"כ השערי אפרים (שער ב סק"א).

^{122*} כ"פ הגר"ש אלישיב (אשרי האיש יו"ד ח"ב פנ"ו סמ"ט).

¹²³ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"ד סי' מב). אמנם הגר"מ גרוס כתב (שיעורי טהרה עמ' תרפה) שלא מצינו שצריך ליתן דמי חטאת ועולה שהיא מחויבת, ואף לא דמי שני תורים או שני בני יונה, וכ"כ הגר"ח קנייבסקי (גפן פוריה עמ' תל) שלא שמענו שראוי ליתן סך השווה למחיר קרבן.

¹²⁴ כן מבואר במג"א (סוס"י רפב), ובטעם הדבר כתב הגר"ד ויסברג (אוצר הברית ח"א פ"ב סי' י הע' ו) שאולי י"ל שהוא ע"פ מש"כ הרמב"ם (פ"א מהל' מחוסרי כפרה ה"ה) שקרבנות אלו אי"צ שתהיה הבאתן מדעת הבעלים, ואפשר להקריבן גם בלי ידיעתן, ולכן כשהגיע כבר יום החיוב עולה הבעל גם אם אין אשתו בביהכ"נ עי"ש.

¹²⁵ כמבואר במג"א (סוס"י רפב).

¹²⁶ כ"ה הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' תרפה), וכ"כ בפסקי תשובות (סי' קלז הע' 69) ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ב סי' י סוף הע' ו).

הבאת קרבן אלא לאחר שנטהרה, כמו שאין
יכולה להביא הקרבן אלא לאחר שנטהרה,
אבל הבעל יכול לקרא אף קודם שנטהרה,
להסוברים שהאשה משלחת קורבנותיה ע"י
בעלה אף שהיא טמאה.

פרק ב' – דיני ומנהגי ה"שלוש זכר"

טעמים יש למנהג זה כמבואר בהערה²,
ובלשון חז"ל נקראת סעודה זו "ישוע הבן"³,
וכהיום המנהג לקרותו "שלוש זכר"⁴, והטעם

(ח"ב עמ' תשעז אות ט), ועי' בס' מילה שלמה (עמ'
תקפה הע' 18) שהביא עוד כמה טעמים למנהג זה,
ואכמ"ל.

³ כמבואר בתוס' בב"ק שם (פ. ד"ה לבי ישוע הבן).
⁴ וכמה טעמים מצינו למה נקרא שמו כך, א. היעב"ץ
(במגדל עוז בפתיחה להל' מילה) כתב שהטעם
שנקרא "שלוש זכר" מפני שהתינוק שכח תלמודו
ולכן נקראת "שלוש זכר" מלשון זכירה, ועי"ש עוד
טעמים, ב. ובאוצר כל מנהגי ישורון (סי' כז) כתב
דהטעם דנקרא "שלוש זכר" הוא ע"פ מה שאמרו
חז"ל בנדה (לח:): כיון שבא זכר בעולם בא שלום
בעולם, ג. ובס' ברית אפרים (עמ' שלה) הביא מס'
אמרי אש שכתב שהטעם שנקרא שמו "שלוש זכר"
ע"פ מה דאי' במדרש (ויקרא רבה כז, י) דאמרו
שהטעם שאמרה תורה מילה לשמונה הוא בכדי
שתעבור תחילה שבת על התינוק ויקבל פני השכינה,
והנה כדי שתבוא השכינה לבית צריך שיהא שלום בין
האיש לאשה בבית שנולד הזכר, כמבואר בגמ' סוטה
דף יז "זכו שכינה ביניהם", וכיון שהשכינה צריכה
לבוא מוכרח לשרור השלום וזה בזכות הזכר שנולד
ולכן נקרא "שלוש זכר", ד. ובטעמי המנהגים (אות
תתקג) כתב שנקרא כך מחמת שהשבת נקראת שם
"שלוש", והכוונה היא לסעודה שנערכת בשבת לרגל
לידת זכר. ה. ובשם הגרש"ז אויערבאך הביא (בברית
אפרים שם) שהטעם שנקרא "שלוש זכר", כי סעודת
"שלוש זכר" בליל שבת באה להראות שאע"פ שאין
לנכרים חלק בשבת וכמו שאומרים בתפילת שחרית
בשבת "ובמנוחתו לא ישכנו ערלים", מ"מ עם "זכר
ערל" זה הננו "שלוש" ומשום שאינו ערל במהותו
וכמו ששנינו (נדרים לא:): שהנודר מערלים מותר
בערלי ישראל, ומשום זה עושים הסעודה דוקא
בשבת ונקרא "שלוש זכר" שאנו "שלוש" עם זכר זה.
וע"ע עוד טעמים בתהלה לדוד על תהילים (קד, יד)
להרה"ק מבוטשאטש, ובנחלת בנימין (מצוה ס'),

במנהג ה"שלוש זכר" וטעמו

א. בליל שבת שאחרי לידת בן זכר, נוהגים
האשכנזים לעשות סעודת 'שלוש זכר'¹, וכמה

¹ כנפסק ברמ"א (יו"ד סי' רסה סי"ב) ומקורו
מהתרה"ד (ח"א סי' רסט) ושכן הוא בערוך בשם
ר"ח, ומהתוס' בב"ק (פ. ד"ה לבי ישוע הבן) שכתב
שפירש ר"ת שהיו עושים סעודה על כך שהולד נושע
ונמלט ממעי אמו.

² א. בתוס' ובתרה"ד שם כתבו שטעם המנהג של
ה"שלוש זכר" לפי שהיא סעודת הודאה על שנושע
הולד ונמלט ממעי אמו, אך בדגול מרובה (יו"ד סי'
קעח ס"ג) הקשה לפי טעם זה דא"כ היה צריך לעשות
סעודה זו גם לנקבה שנולדה ונושעה ממעי אמה,
ומשום כך פירש שכוונת התוס' לסעודה שנוהגים
לעשות בלילה שלפני המילה כמבואר לקמן בפ"ג. ב.
בט"ז (יו"ד סי' רסה סקי"ג) הביא מהדרישה (יו"ד סי'
רסה) בשם ר' מנחם מקאנטי שהטעם הוא לנחם את
הנולד על אבילותו, על תורתו שנשכח במעי אמו,
כדאי' בגמ' (נדה ל:). ג. ועוד טעם כתב הט"ז (שם)
משום דאמרו במדרש שטעם מילה ביום השמיני הוא
בכדי שתעבור עליו שבת קודם המילה ויקבל פני
השכינה ולכן עושים סעודת "שלוש זכר" בשבת, ועי'
בחת"ס (דרשות ח"א ד' קעח) שכתב דשני טעמים
אלו שהביא הט"ז אחד תלוי בשני משום דאם לא היה
שוכח תורתו א"כ היה ראוי לקבל פני השכינה כל
שעה "בין בחול בין בשבת", ורק משום ששכח
התורה שלמד אינו ראוי לקבל פני השכינה קודם
שתעבור שבת, ונמצא דשני טעמים אלו טעם אחד
הוא. ד. והיעב"ץ במגדל עז (בבריכה עליונה טו)
כתב שהטעם הוא להזכירו את תורתו או את השבועה
שנשבע בלידתו, ועוד שעושים סעודה זו להתחלת
התורה ושמירתה. ה. באבן ישראל (ח"ב ש"א) כתב
הטעם, ע"פ מש"כ המג"א (סי' רפח סקי"ד) בשם
הר"ר יוסף בביאורי סמ"ג שהתינוק הוא צדיק,
הולכים לקבל את פני התינוק, שהוא נקי מחטא
ונחשב כצדיק, וכעין המנהג ללכת בשבת להקביל את
פניו של צדיק שבא לעיר. ועי' גם בסידור יעב"ץ

שם⁷, ולא צריך שיהיה באותו חדר, ואדרבה, עדיף שלא יהיה בחדר משום עין הרע^{7*}, אמנם יש שכתבו⁸ שהמנהג כהיום שעושים סעודת שלום זכר אף אם התינוק אינו בביתו,

ועי' גם בדרישה (יו"ד סי' שה סוסק"ג) ובערוה"ש (יו"ד סי' רסה סל"ז) שהביא שכך היו נוהגים אחר התפילה בבוקר, להיכנס אצל היולדת ליתן מזל טוב עי"ש. ועי' בליקוטי מהרי"ח שהביא טעם למה נקבע ה"שלום זכר" בליל שבת ולא ביום שבת.

⁷ כ"כ הגרי"י פישר (באבן ישראל הו"ד בס' אוצר הברית ח"א פ"ג סי' ב הע' טו) שבין לפי טעם התרה"ד והרמ"א (כמובא לעיל הע' 2) שנכנסים אצל התינוק, דמשמע דצריך לעשותה אצל התינוק, ובין לפי טעמו של הדרישה (כמובא בהע' 2 שם) דנכנסים כדי לנחם את התינוק, וכן לטעם דבאים לקבל פני התינוק ודאי דאין לעשותה אלא אצל התינוק, וכן הורה הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שמג) שלכל הטעמים, "שלום זכר" הוא רק במקום שהתינוק נמצא שם, ואם לא כן הוא רק זכר ל"שלום זכר", ולפי"ז הסתפק הגר"ח (עמ' שנ) שמה"ט צ"ע אם מותר לעשותו בביהכ"נ, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' יט ס"ג) שמהראוי לעשותו באותו דירה שהתינוק נמצא בה, וכ"כ בס' עת ללדת (עמ' רמז הע' 60) שמשמע מלשון הפוסקים שענין ה"שלום זכר" הוא דוקא אצל התינוק, במקום שהתינוק נמצא, וכתב שלפי הטעם של הדרישה שהוא כדי לנחם את התינוק, מובן למה צריך להיות דוקא אצל התינוק, אך כתב שלפי טעם התרה"ד שהטעם הוא להודאה על שנמלט ממעי אמו צ"ב מאי שנא, אך כתב שלמעשה משמע מהרמ"א שכל הענין הוא דוקא אצל התינוק, וא"כ אין לערוך את השלום זכר במקום שהתינוק לא נמצא, כגון בביהכ"נ או כשהתינוק עדיין בביה"ח והאב בבית.

^{7*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' מט).

⁸ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ב סי' רב) שכן המנהג, וכתב שע"פ הזוהר, עיקר הטעם הוא משום שכל ימי השבוע מתברכים משב"ק, ולכן שבת שלפני המילה או החתונה שייכת לו, ולכן בשבת מודה האב על השפע והברכה של המילה שבאים כבר בשבת, ולכן ניתן לעשות ה"שלום זכר" במקום שאין התינוק

שקבועה דוקא בליל שבת, כיון שאז כולם מצויים בבתיהם⁵, ומעוד כמה טעמים⁶, ולפי הטעמים של ה"שלום זכר" יש לערוך את ה"שלום זכר" דוקא במקום שהתינוק נמצא

ובס' עבודת ישראל להמגיד מקאזניץ (פ' אמור), ואכמ"ל.

⁵ כ"כ הטעם בתרה"ד (ח"א סי' רסט).

⁶ א. בדרישה (יו"ד סי' שה אות ג) ובט"ז (יו"ד סי' רסה סק"ג) מבואר שהטעם שנקבעה סעודה זו בליל שבת, לפי מה שאמרו חז"ל שהשבת משלימה ומכשירה את התינוק למילה עי"ש, ב. ובס' ברית אבות (קונטרס מפתח של חיה אות מג) כתב הטעם משום דהתינוק נקי מחטא חשוב כצדיק, והוא מעין המנהג שכשבא אורח הגון לעיר, ובפרט כשהוא מפורסם לאיש צדיק הולכין אליו בשבת לקבל פניו, וע"כ הולכין אליו בשבת הראשונה לקבל פניו, ג. ובמגדל עוז להיעב"ץ (בפתיחה להל' מילה) כתב הטעם כיון שנתקנה מפני הזכירה תקנוה בשבת שנאמר בה זכור, ועי"ש שכתב עוד טעמים אחרים, ד. המהר"א מבעלזא (פ' תזריע ד"ה אשה) אמר בשם אביו הגרי"ד דבאים לנחמו דוקא בשבת, דלכו"ע בשבת ניתנה תורה, ובאים לרמוז לתינוק שע"י קדושת השבת יוכל להשיג כל התורה ששכת. ה. ועוד טעם ביאר הגרש"ז אויערבאך למה נקבע דוקא בשבת ומובא לעיל בהע' הקודמת. ועי' בדרך פיקודין (מ"ע ב חלק המעשה אות כו, וחלק המחשבה אות יב) שכתב שהיו מקומות שנהגו לעשותה ביום השבת והיינו כדעת הזוה"ק (פ' תזריע) וברוב המקומות עושים בלילה וכדעת המדרש, ולפי"ז כתב הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' נ) שהידור הוא להניח ממאכלים אלו לצורך היום ג"כ לחוש לדעת הזוהר שיש לעשות סעודה זו ביום, ושכן היה המנהג בהרבה מקומות בליטא, וכ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסב הע' 364) שיש מדקדקים לאכול גם בסעודת יום השבת בבית אבי הבן ממאכלי ה"שלום זכר" כדי לצאת ידי שניהם, והביא מהבית לחם יהודה (יו"ד סי' רסה סק"ב) שכתב "נוהגין בקצת קהילות שהולכים בשבת שחרית אחר יציאת ביהכ"נ לבקר התינוק שנולד, מפני שהוא אבל על תורתו ששכח",

ולכן ראוי שהגבאי לא יכריז בלשון הזמנה, אלא כגון "הקהל מתבקש לשלום זכר אצל פלוני במקום פלוני"^{12*}, אך י"א¹³ שמותר להזמין ל"שלום זכר" ואינו כסעודת ברית, וכן נוהגין לתלות מודעה של הזמנה בביהכ"נ על ה"שלום זכר".

לקרוא קריאת שמע ב"שלום זכר"

ג. כשהתינוק נמצא בבית יש נוהגים¹⁴ ב"שלום זכר" לקרות ק"ש אצל התינוק אע"פ שאין

ש"בליל שבת שלפני המילה נכנסין אצל התינוק, ואוכלין פירות ומיני מתיקה, וקורין אותה סעודת זכר, והיא סעודת מצוה" עכ"ל.

¹¹ כ"כ בס' כורת הברית (בפירוש נחל הברית סי' רסה ס"ק סח) ובס' חותם קודש (סי' ט אות ז) ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב ס"ט) שנהגו להכריז על כך בביהכ"נ.

¹² כ"כ בטעם הדבר בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב הע' יז) שהטעם שנהגו להכריז הוא כנראה לפי שנהגו שלא יזמין אבי הבן בעצמו לסעודה זו, והביא שכ"כ בס' נוהג כצאן יוסף שבפרנקפורט אין מזמינים לסעודת זכר, אלא מכריזים בביהכ"נ, כל הקהל יבואו על הזכר אצל פלוני.

^{12*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' יט ס"ד ובשו"ת סי' א שבעמ' נ).

¹³ כ"כ בברית אפרים (עמ' שנד) בשם הגר"נ קרליץ, וכתב בס' מילה שלמה (עמ' תקפו הע' 23) שכן המנהג, ועי' בס' הזכרונות לר"צ הכהן מלובלין (מע' ב) שכתב דאף אם אבי הבן מזמין אדם לסעודת "שלום זכר", מ"מ אם הוא ת"ח ואינו רוצה להיבטל מלימודו, יכול להקל, כיון שאין עושים עושים סעודה ממש, אלא טעימה בלבד.

¹⁴ כן נהג הסטייפלר כמובא באורחות רבנו (ח"א עמ' רמח עניני ברית מילה אות ג), ועי"ש שאי"צ לקרא ממש בחדר שהילד שם ודי לקרוא בחדר שבו המסובים, ופעם אחת קרא ק"ש בבית חתנו הגם שהיולדת והתינוק היו בביה"ח, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ט ועמ' מט) שכן נוהגים, אך בברית אפרים (עמ' שנז) כתב בשם הג"ר יעקב

ולכתחילה אין לערוך "שלום זכר" בבית הכנסת^{8*}.

אם ה"שלום זכר" נחשב סעודת מצוה

ב. אם כי יש מי⁹ שמסתפק אם "שלום זכר" נחשב לסעודת מצוה, מ"מ הסכמת כל הפוסקים¹⁰ ד"שלום זכר" נחשב לסעודת מצוה, ולכן נוהגין להכריז בביהכ"נ שאבי הבן עורך סעודת "שלום זכר"¹¹ מכיון שאין מזמינים להדיא משום דהוי סעודת מצוה¹²,

שם, וכן המנהג, וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבנו עניני ברית מילה אות ג), וכ"כ בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב ס"ז) שהמנהג בהרבה מקומות שעושים הסעודה אף אם התינוק אינו בביתו ולכן עושים הסעודה בביהכ"נ, והגם שלא שייך הטעם דמנחמים אותו, מ"מ מקיים בזה הטעם הראשון להודות שנושע ממעי אמו.

^{8*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ סי"ב), וכ"ד הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שנ) שכוין שעיקר ה"שלום זכר" הוא במקום התינוק ורק בכה"ג נחשב לסעודת מצוה, א"כ צ"ע אם אפשר לעשות "שלום זכר" בביהכ"נ.

⁹ כן הסתפק בשו"ת חוות יאיר (סי' ע), וכתב שם לדחות את ראית התרה"ד (ח"א סי' רסט) שהוכיח דהוי סעודת מצוה מהא דאי' בחולין (צה:) שרב לא נהנה מסעודת הרשות, ובב"ק (דף פ) מבואר דרב נכנס לסעודת ה"שלום זכר", ודחה החו"י הראיה, שאפשר שרב נכנס שם אבל לא אכל עי"ש.

¹⁰ כ"פ בתרה"ד (ח"א סי' רסט) והוכיח כן מהא דאי' בחולין (צה:) שרב לא נהנה מסעודת הרשות, ובב"ק (דף פ) מבואר דרב נכנס לסעודת ה"שלום זכר", וכ"פ הרמ"א (יו"ד סי' רסה סי"ב), וכ"פ הדרישה (יו"ד סי' שה סוף אות ג), והלבוש (יו"ד סי' רסה סי"ב), והשכנה"ג (יו"ד סי' רסה) בשם היש"ש (בב"ק פרק מרובה סי' לז), והפמ"ג (משב"ז סי' תמד סק"ט), והחכמ"א (כלל קטו סכ"ד), והגיליון מהרש"א (ביו"ד שם), והבית לחם יהודה (ביו"ד סי' שצא ס"ב אות ו), וכ"פ היעב"ץ (בסידורו אות ברית סק"ו)

מה אוכלים ב"שלום זכר"

ד. המנהג לעשות ה"שלום זכר" אחר סעודת השבת, ואין עורכים שם סעודה בפת, אלא אוכלים מיני תרגימא ופירות וקטניות¹⁵, ונוהגים לאכול מין קטניות הנקרא "ארבעס" (חומוס)¹⁶, והנוהגים ליטול ידיים לדבר שטיבלו במשקה, יש ליטול ידיים באם יש עליהם מים, גם באוכל פחות מכזית, אך אם הם רק לחים בגלל רכותם מהבישול אי"צ ליטול ידיים^{16*}, וכשאוכל ה'ארבעס' בתוך הסעודה אם צריך לברך עליו עי' הערה¹⁷, ויש

מה שהביא בזה בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 368).

¹⁶ כ"כ בס' כורת הברית (סי' רסה סקס"ח) משום שהוא מאכל אכלים, וע"פ טעמו של הדרישה שבאים לנחמו, וכ"כ בס' זכר הברית (סי' ג ס"ו), ובאבן ישראל (ח"ב ש"א), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ו), ובס' עת ללדת (פ"ח הע' 62), וכ"כ במכתבי שפע חיים להאדמ"ר מצאנו קלויזנבורג (קונ' שפע חיים מכתבי תורה ח"א עמ' קעה אגרת נ וח"ב עמ' מט) שאוכלים 'ארבעס' על שם הכתוב "ארבה את זרעך", וכ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 368) בשמו ובשם האמרי אמת מלובלין (פ' פנחס) שהוא גם מלשון "ארבה אות" דהיינו שהאות ברית קודש שיהיה בנימול יתרבה בזרעו, עי"ש, ועי' בתהלה לדוד להגאון מבוטשאטש (על תהילים מזמור קד) שכתב ענינים נשגבים באכילת ה'ארבעס', ועי' בס' מילה שלמה (עמ' תקפו הע' 24) שכתב שמחמת החשש לתולעים, יש להקפיד במיוחד לקנותם מהשגחה מהודרת, ומ"מ גם אם לא נבדקו קודם הבישול, אפשר לבדוקם אח"כ כמובא בס' בדיקת המזון כהלכתא להגר"מ ויא עי"ש.

^{16*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ו).

¹⁷ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סי"ח) כתב שיש לברך עליו כיון שאינו בא מחמת הסעודה, וכ"פ בשולחן הטהור (סי' קעז ס"ד), ומאידך, בשו"ת דברי חיים (יו"ד סוס"י סו) מבואר דכיון שזה ספק יש לאוכלו עם הפת, ובדעת תורה למהרש"ם (סי' קעז)

מלין אותו בשבת, והנוהגים להוסיף פסוקי שמירה יש לומר רק הפסוק "המלאך הגואל" ולא ויהי נועם וכו' כיון שהוא שב"ק, ויש מוספין פסוקי ברכת כהנים, ויש לומר את הק"ש כמה פעמים במתינות בכוונה ובנעימות, ויש לומר זאת לפני התינוק ולכן טוב וישר שיהיה התינוק נקי^{14*}, אך אי"צ שהתינוק יהיה באותו חדר, ודי לקרוא בחדר שבו המסובים כמובא בהע' 14.

אדלשטיין שס"ל שכ"ז רק למנהג ירושלים שאומרים ק"ש כל לילה עד הברית (כמובא בזכר הברית סי' ג אות יד), אבל למי שאינו נוהג כן אין ענין לומר, אלא א"כ הברית למחרת בשבת.

^{14*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ט).
¹⁵ כמש"כ היעב"ץ (במגדל עוז בסידורו אות ברית סק"ו) ש"בליל שבת שלפני המילה נכנסין אצל התינוק, ואוכלין פירות ומיני מתיקה, וקורין אותה סעודת זכר, והוי סעודת מצוה" עכ"ל, וכן מבואר בא"ר (או"ח סי' תקנא סקכ"ו), וכ"כ בתהלה לדוד להגה"ק מבוטשאטש (קד, יד), ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב הע' יב) כתב שהמקור לזה אינו ברור, אך הביא שכבר נזכר כן בשו"ת חוות יאיר (סי' ע) שכתב בתוך דבריו דלא מיקרי סעודת מצוה משום דאין אוכלים שם בקבע רק אלו נכנסים ואלו יוצאים ושותים מזעיר וכו', והביא שכ"כ בס' נוהג כצאן יוסף (דיני מילה אות א) שנכנסים אחר הסעודה אצל היולדת וטועמים שם מיד, ועי' גם בערוה"ש (יו"ד סי' רסה סל"ז) שהעיר על לשון הרמ"א שכתב (יו"ד סי' רסה סי"ב) "עוד נהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת לאחר שנולד זכר נכנסים אצל התינוק לטעם שם והוא ג"כ סעודת מצוה", והעיר הערוה"ש דלשונו אינו מדויק שמתחיל בסעודה ומשתה ומסיים בטעימה, וכתב בס' אוצר הברית (שם) דכוונת הרמ"א שהתחיל בסעודה וסיים בטעימה שהקהל באים אחר הסעודה רק לטעום עי"ש. וע"ע

פתיחת בקבוקי בירה ובקבוקי שתיה בשבת שם בסט"ז.

אם מותר לאבל להשתתף ב"שלוש זכר"

ה. מותר לאבל על אביו ואמו, אפי' תוך שלושים, להשתתף וליכנס לסעודת "שלוש זכר"²¹, אך אבל בתוך השבעה אסור לו להשתתף ב"שלוש זכר"^{21*}.

שהוסרה הקליפה, אם מונחת איזה חתיכת קליפה בין חתיכות פרי, אם מסירה משם חייב חטאת וסקילה משום בורר פסולת מתוך אוכל, ואפי' אם הקליפות מונחות לבדן יש איסור גדול בטלטולן משום מוקצה כנודע, וקשה לזוהר בכל זה "עכ"ל, וכ"כ בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ה סי' שיט הע' 246) שלדאבוננו המכשלה אכן מצויה שמשחקים בקליפות אשר על השולחן, ונכשלים בעוון טלטול מוקצה, ובודאי יש לגעור באלו הנכשלים בכך ולהפרישם מן האיסור ע"ש.

²¹ כ"פ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קפ), ובבית לחם יהודה (יו"ד סי' שצא) בשם מ"א, וכן בגיליון מהרש"א (יו"ד סי' שצא ס"ב), וכ"פ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' קסא) שמותר לאבל להשתתף ב"שלוש זכר" שעורך קרובו וידידו בליל שבת תוך י"ב חודש לפטירת אביו או אמו באופן שאם לא יבוא יעורר תמיה ויוודע שמשתמט מפני אבלותו, מפני שנראה כנוהג אבלות בפרהסיא האסור בשבת, וכן הורה הגר"נ קרליץ (ברית אפרים עמ' שנד) שמותר לו להשתתף, ועי' בדברי סופרים להגר"נ יברוב (פמ"א הע' קלז) שכתב שכ"פ גם הגר"א ז' מרגליות, וכתב שאפשר לסמוך על היעב"ץ והגר"א ז', כי כפי הנראה נתפשט המנהג ע"פ דבריהם להקל, ובדבר שבמנהג כיון שנתפשט המנהג להקל אין להחמיר, שהרי המנהג עכשיו להקל, עי"ש, וכ"פ הגר"מ קארפ בספרו משמרת שמחות פרק ל' סכ"ג שיש להקל, אך סותר עצמו מפרק ל' ס"ג שכתב שם שרק להשתתף מותר אבל לא לאכול שם.

^{21*} כמש"כ בפתחי תשובה (יו"ד סי' שצא סק"ד) בשם האדני פז (סוס"י) שאם שכח והיה על סעודת זכר

נוהגים גם לאכול תפוחים^{17*}, עדשים¹⁸, אגוזים¹⁹, ושקדים²⁰, ומהראוי שלא יהיה דברים הנצרכים קילוף כבוטנים וגרעינים, כי הבאים נכשלים בטלטול מוקצה על הקליפות שעל השולחן, אלא אפשר בוטנים ואגוזים קלופים וכיו"ב^{20*}, ולענין קילוף אגוזים ובוטנים בשבת עי' לקמן בסט"ו, וכן לענין

פסק דתלוי ברגילות כל אחד ואחד, דאם רגיל לאכול למזון ושובע יקפיד לאכול עם לחם גם כשמביאים אותו לקינוח סעודה, ואם אין רגיל לאכול למזון ושובע יברך עליו.

^{17*} כ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה אות מ), ובס' מילה שלמה (עמ' תקפו אות ז) ועי' מש"כ בזה בס' עושין בשמחה (ח"א עמ' קיח).

¹⁸ כ"כ בס' כורת הברית (בפי' נחל הברית סי' רסה סקס"ח) ובליקוטי מהרי"ח (בסדר המילה), ובתהלה לדוד להגאון מבוטשאטש (על תהילים מזמור קד) והוא ע"פ טעם הדרישה דבאים לנחם את התינוק על התורה ששכח, וכתב שם עוד סמך לזה ע"פ המדרש רבה (פ' תולדות) דעדשים יש בהם משום שמחה, וכ"כ בשו"ת מור ואהלות לבעל כורת הברית (ברכת הודאה סוס"י נא), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ו).

¹⁹ כ"כ בכורת הברית (בפי' נחל הברית סי' רסה סקס"ח) והניף ידו שנית בספרו שו"ת מור ואהלות (ברכת הודאה סוס"י נא) שנוהגים לאכול אגוזים ע"פ המדרש שיר השירים (פ' ו, יז) עה"פ "על גנת אגוז ירדתי", שנדרש על שם המילה, וגם דרשו בתיקוני זוהר (תיקון כ"ד) פסוק זה על המילה, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ו).

²⁰ כ"כ באמרי אמת למהרי"ל איגר מלובלין (פ' חוקת בלק תרכ"ד) שיש נוהגים לאכול שקדים לרמז שהחסידים יתגלו בשקידה ומהירות.

^{20*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ז ועמ' נ), ועי' גם בסידור הגר"ז (בהלכתא רבתא לשבתא) שכתב וז"ל: "טוב למנוע מלאכול אגוזים ולוזהרם אלא א"כ הוציאם מקליפתם מער"ש, כי לאחר

הורו הפוסקים²³ שמנהג העולם לעשותו בשבת השניה, ובפרט כהיום שאין התינוק בבית בשבת שנולד, לכן עדיף לעשות בשבת הבאה אם יהיה במקום התינוק, כי צריך התינוק להיות שם כמבואר לעיל בסעי' א'²⁴.

בשבת כותב הפמ"ג דנראה שאם נולד בן זכר בליל שבת אחר צה"כ והקהל התפללו כבר ערבית עושין השלום זכר בליל שבת זה כיון דעושים הסעודה קרוב ללידה משום דנושע הולד ממעי אמו, וטעם הסעודה בשבת כיון שאז הכל מצוים בבתייהם ולפי"ז זמן הסעודה היא בשבת הקרובה ללידה, עי"ש. מאידך, בכורת הברית (בפי' נחל הברית סי' רסה סקס"ח) כתב לעשותו בשבת שלפני הברית, וכתב הטעם, שמנין לו לאבי הבן לידע דיולד לו זכר שיוכל להכין הסעודה מקודם, ועוד שבליל שבת הבא שהוא ליל ח' מתאים השם שבוע הבן (שאמרו בב"ק פ.). שיש שכתבו דקאי על הסעודה שבליילה שלפני המילה, (אך יש להעיר על טעמו הראשון דכהיום שיש גמ"ח של 'ארבעס' ופיצוחים בשבת למקרים אלו לא שייך טעם זה), וכ"כ בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב' הע' יט) בשם ס' חותם קודש (סי' טו אות ז) שכתב שמלשון המגדל עוז להיעב"ץ שכתב שעושים סעודה בשבת שלפני המילה, משמע קצת דתלוי במילה, והביא שכן הוא הלשון בחכמת אדם (כלל קמט סכ"ד).

²³ כן הורה הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש על מליה הו"ד בס' מילה שלמה עמ' תקפו הע' 21), וכ"כ הג"ר בנימין זילבר בשו"ת אז נדברו (חי"ג סי' עד) דמדברי החכמ"א והקיצושים משמע דבכה"ג יש לעשות את סעודת ה"שלום זכר" בשבת הסמוכה למילה, וכ"כ הגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שסא) שהמנהג לעשות בשבת הבאה, והגם שהפמ"ג ס"ל לעשות בשבת הראשונה, מ"מ אין נוהגים כן אלא בדרך הידור בעלמא. ובשם הגר"ח קנייבסקי הובא (ק' דיני ברית מילה משיעורי הגר"ח ק"הו"ד בס' מילה שלמה עמ' תקפו הע' 21) שיכול לעשות כרצונו. ויש לציין שכהיום בהרבה מקומות יש גמ"ח של 'ארבעס' ופיצוחים ושתייה בליל שבת למקרים אלו.

²⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סי"ז), וכן העיר בס' מילה כהלכתה (עמ' נח במטה בנימין

"שלום זכר" כשהתינוק נולד בשבת או בביה"ש ער"ש

ו. אם נולד בליל שבת לאחר צאת הכוכבים נחלקו הפוסקים²² אם לערוך ה"שלום זכר" בשבת הראשונה או בשבת השניה, ולמעשה

בליל שבת וכו', הרי שאסור להיות בסעודה זו, וכן הורו הגרי"ש אלישיב (ציוני הלכה על אבילות ח"א פל"א הע' יא ופט"ז עמ' רצא), והגר"נ קרליץ (ברית אפרים עמ' שנד), ובתוך השלושים עי' מה שהביא בציוני הלכה (שם בפל"א עמ' תפד) בשם הגריש"א. ²² בפמ"ג (או"ח במשב"ז סי' תמד סק"ט) כתב לעשותו בליל השבת הראשונה, וטעמו לפי דברי התרה"ד שהסעודה היא סעודת הודאה על שנושע הולד וכו', ולכן יש להסמיכה ללידה ככל האפשר, וכן הסכים בליקוטי מהרי"ח (בסדר המילה), והוסיף בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ב' הע' יח) שכן משמע בפשטות מלשון התרה"ד שכתב שעושים סעודה בליל שבת הסמוך ללידה, ומשמע דצריך להסמיכו ללידה, וכן הורה הטעפליקורוב כמו שסיפר הגרש"ז אויערבאך (ברית אפרים עמ' שלו) שמנהג היה בעיירתו של הרב מטעפליק בשבת הראשונה למינוי רב, הקהל היה מלווה את הרב בליל שבת בניגון מביהכ"נ לביתו, ולאחר שהרב קידש על היין היו חוזרים לבתייהם וזו היתה הכתרת הרבנים, והנה בשבת הראשונה למינוי של הרב מטעפליק לאחר שמזג את הכוס וכל הקהל מלאו את ביתו לשמוע הקידוש, נדחף ילד אחד ושאלה בפיו, אמי שלחה אותי לשאול את הרב ברגע זו נולד לה בן זכר "אימתי לעשות השלום זכר בשבת זו או בשבת הבאה", השיב הרב מטעפליק לאותו תינוק לך אמור לאמך אם יש בביתה עוגה ויין שתעשה "השלום זכר" כבר הערב, הרב מטעפליק כשסיפר הוראה זו לתלמידו מרן הגרש"ז אויערבאך הוסיף ואמר בא ראה הסייעתא דשמיא שנתנו לי מן השמים "לשאלה הראשונה לעיני כל הקהל" כיון ששאלה זו אינה נמצאת בפוסקים בשו"ע יו"ד סי' רסה במקום שמדברים על "שלום זכר" אלא שבער"ש של ההכתרה שלי החלטתי שכיון שחג הפסח ממשמש ובא "אשנן כל הפמ"ג הל' פסח", ושם בסי' תמד בדיני ער"פ שחל

בשבת²⁷, ובת"ב שחל בשבת לא ישירו שם שירים²⁸.

"שלום זכר" ביום כיפור שחל בשבת

ט. בליל יום כיפור שחל בשבת, באים לבית התינוק לברך מזל טוב וכו' ולומר ק"ש וכו' כסדר הנהוג²⁹, ויעשה הסעודה "שלום זכר" בשבת הבאה או בימות החול כמבואר בסי"ב.

"שלום זכר" לב' תינוקות מאנשים אחרים

י. אפשר לעשות סעודה אחת לשני תינוקות מאנשים אחרים, וכל שכן בתאומים, ואין צריך להרבות או להוסיף מאכל³⁰.

"שלום זכר" כשהברית תדחה

יא. גם אם לא ימולו את התינוק בשבוע זה כגון שהוא חולה וכד', מ"מ יש לעשות את ה"שלום זכר" בשבת ראשונה שאחרי הלידה³¹, וי"א^{31*} שבכה"ג יש לעשות ה"שלום

ואם נולד ביום שישי בין השמשות ומשום זה הברית יהיה ביום ראשון, לכתחילה יש לעשותו בשבת הראשונה^{24*}.

"שלום זכר" ביו"ט שחל בשבת ובר"ה שחל בשבת

ז. יו"ט שחל להיות בשבת, עושים ה"שלום זכר" כמו בכל שבת²⁵, אולם בראש השנה שחל להיות בשבת, אין עושין בריבוי עם כבשאר שבתות, וגם לא נהגו להכריז על כך בביהמ"ד²⁶, וכמו"כ עושים סעודה זו בלא מאכלים עגולים שהם סימן לנחמה, כי אין זה סימנא טבא בריש שתא, וצריך להתנהג בכבוד ראש מפני תוקף קדושת היום^{26*}.

"שלום זכר" בשבת חזון ובת"ב שחל בשבת

ח. המנהג הוא לערוך שלום זכר בליל שבת חזון כדרך כל שבת גם כשחל תשעה באב

²⁸ כן הורה הגר"מ שטרנבוך (במענה לשאלתי ע"י נכדו רש"ז שטרנבוך).

²⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סכ"ב).

³⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"א).

³¹ כ"כ בזכר הברית (סי' ג ס"ז), ובאות חיים ושלום (סי' רסה אות עג), וכ"כ בחמודי דניאל (אות יב נדפס בסו"ס כורת ברית לראשונים, והו"ד בס' ברית אבות קונ' מפתח של חיה אות מט), וטעמו דהא עיקר טעם הסעודה משום דבשבת זו הוא רואה פני המטרונא כדכתב הט"ז ועוד (עי' לעיל הע' 6), ומה ענין לעשותה בשבת השניה כיון שכבר ראה פני המטרונא, וכבר ראוי הוא למילה, וכ"פ הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ג מילה אות לו), והגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"ג).

^{31*} כ"פ הגר"מ בנימין זילבר בשו"ת אז נדברו (חי"ג סי' עד) דמדברי החכמ"א (כלל קמט סכ"ד) שכתב "בליל שבת שקודם המילה", וכן הלשון בקיצוש"ע

סקפ"ו), וזה טעם נכון, שהרי הבאנו לעיל בהע' 7 בשם הגר"ח קנייבסקי שאם אין התינוק שם אין זה "שלום זכר" כי אם רק זכר ל"שלום זכר". ועי' מש"כ בזה בס' עת ללדת (פ"ח הע' 60), ואכמ"ל.

^{24*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סט"ז).

²⁵ כ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה אות מ).

²⁶ כן הורה הגר"ש ז' אויערבאך (הליכו"ש מועדים ח"א פ"ב סק"ג, ואוצר הברית ח"א פ"ג סי' ב הע' יז).

^{26*} כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סכ"א).

²⁷ כ"פ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי עמ' נ ס"ז), הגר"ש דבילצקי (דיני ת"ב ביום א' אות טו), הגר"מ שטרנבוך (במענה לשאלתי ע"י נכדו רש"ז שטרנבוך), הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא ס"כ), והגר"מ קארפ (הל' ומנהגי ביהמ"צ פ"ה ס"ה).

זהירות המשתתפים ב"שלוש זכר"

יג. המשתתפים ב"שלוש זכר" לא יאריכו בישיבה בזה מפני ביטול הזמן, וכמו"כ יש להם להימנע מלעסוק בדברים בטלים וכו', אלא יעסקו בד"ת וענינים רוחניים, דהעיקר שיהיה כינוס וסעודה שאומרים בה ד"ת ודברי ברכה ולא כמו שנפרץ לאחרונה שבחלקו הוא קיבוץ מרעים המדברים בעניני פוליטיקה וכיו"ב^{35*}, וי"א³⁶ שראוי להזכיר ולזרז את הנאספים אודות שמירת הלשון בזמן ה"שלוש זכר", כי אם יש שם לשון הרע וליצנות לכו"ע לא הוי סעודת מצוה^{36*}.

זכר" בשבת הסמוכה למילה. ואם הולד ספק בר קיימא, אי"צ לעשות עבורו "שלוש זכר" עד שיצא מכלל סכנה³².

כשלא עשו את ה"שלוש זכר" בשבת שקודם המילה

יב. כשלא עשו את ה"שלוש זכר" בשבת שקודם המילה משום איזה סיבה, [כגון שהשבת שקודם המילה הוא יום כיפור], יעשוהו בשבת לאחר המילה³³, וי"א³⁴ שיכול לעשותו גם בימות החול, אך י"א^{34*} שזמנו דוקא בליל שבת ולכן לא יעשה ה"שלוש זכר" גם לא ביום השבת, ועי' הערה³⁵.

יעשנה בימות החול יהיה לפני המילה בכה"ג אולי עדיף שיעשה זאת בימות החול, וכמו שהספרדים עושים סעודת "ברית יצחק" בליל המילה, אך אם כבר עבר יום המילה אולי עדיף שיחכה עד שבת ולא יעשנה בימות החול.

^{34*} כ"פ הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שנ).

³⁵ ומורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) כתב לי שלכאור' אם מגיע זמן הברית יכול במקום לעשות "שלוש זכר" בשבת אחרת, שיוסיף עוד משהו לסעודת הברית להודאה על מה שמודים ב"שלוש זכר", אך יל"ע דמאחר שנהגו לעשות סעודת "שלוש זכר" להודאה, א"כ אולי אין לעשותה בסעודת הברית, משום דאין מערבין שמחה בשמחה, וצ"ע.

^{35*} כל זה העתקתי מלשונו הזהב של הגר"מ גרוס בספרו "שבוע וישוע הבן" בכמה מקומות (בעמ' כ ס"ה וס"ח, ובעמ' מט ס"א).

³⁶ כ"כ בס' מילה שלמה (עמ' תקפו אות ט) בשם השפתי צדיק (פ' וירא אות נ) והנוצר חסד (פ"י משנה א).

^{36*} כ"כ בס' מילה כהלכתה (עמ' נח במטה בנימין סקפ"ז) בשם היש"ש והחוות יאיר (סי' ע).

משמע דבכה"ג יש לעשות את סעודת ה"שלוש זכר" בשבת הסמוכה למילה, עי"ש. אמנם נראה דלשון זו לאו דוקא, וכתבו בלשון זו משום שבדרך כלל שבת שאחרי הלידה היא השבת שקודם המילה, ואין מזה ראייה לנידוד.

³² כ"כ בשו"ת תשורת שי (מהדו"ק סי' תקיא), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סי"ד) שיש לעשות סעודה זו בין שהוא חולה מאד ח"ו ובין שנולד מוקדם שהוא קטן ביותר, אם ע"פ דעת הרופאים יש לקוות שהתינוק יחיה בעזר ה'. ועי' מש"כ בזה בס' אות חיים ושלום (סי' רסה סקל"ג).

³³ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סט"ו), וכ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 378) שכן שמע שהורו כמה מגדולי הדור האחרון, והביא מס' קדושתו של אהרן למהר"א מבעלזא (עמ' שנב) שהורה לאחד שלא עשה "שלוש זכר" לבנו, שיעשנה אפי' לאחר כמה שנים, וכתב שהכי מסתברא, דרוב הטעמים של ה"שלוש זכר" שייכים גם לאחר המילה. ³⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כא סט"ו), ודבריו צ"ב דענין ה"שלוש זכר" נקבע בשבת דוקא מכמה טעמים כמש"כ לעיל בהע' 6, ואולי משום שעיקר ענין ה"שלוש זכר" לעשותו קודם המילה, ואם

אין בו משום מלאכת דש, ומשום כך, הקליפה הקשה שהדרך לפרקה בשעת האכילה, אין בפירוקה משום מלאכת דש, אמנם בזמננו שנקלפים הם בבתי חרושת ומובאים לבית כאשר הם קלופים, ובפרט לענין בוטנים, שבזמננו רוב הבוטנים נמכרים שהם קלופים, יש שכתבו⁴¹ לאסור לקלף את הקליפה הקשה של הבוטנים, ובפרט שהאוכל שבפנים אינו מחובר לקליפה החיצונה כלל⁴², וגם כי הקליפה האדומה אינה נאכלת למרבית בני אדם, ובשני קליפות זה על גבי זה יש יותר לחשוש לאיסור דש בהסרת הקליפה החיצונה⁴³, אך גם בזה רוב פוסקי זמננו⁴⁴

הפמ"ג מהירושלמי (שבת פ"ז ה"ב), ומטעם זה כתב הקצוה"ש (סי' קכו הע' ח ד"ה ושום) שלדינא יש לזהר להסיר הקליפה העליונה של השום מער"ש לחוש לגירסת קרבן העדה והב"י (סוס"י שכא) בירושלמי הנ"ל, וכ"פ במנחת שבת (סי' פ סקס"ט) שמי שרוצה לאכול שום בשבת צריך להפריד הקליפה החיצונה מעל השום מער"ש, כי יש בזה חשש תורה כשיפריד הקליפה בשבת, והעולם אין נזהרין בזה, ובדיעבד שלא הפריד מער"ש, אפשר דיש להתיר ע"י שישבור השום ויאכל כך בלי פירוק הקליפה ביד עי"ש, ועי' מה שהביאו באורחות שבת (פ"ד ס"ו) בשם הגר"נ קרליץ.

⁴⁴ כ"פ החזו"א (אורחות שבת פ"ד הע' ז משמיה דהגר"נ) וכ"ה בחוט שני שבת ח"ב פכ"ד סק"א), והגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ ח"א סי' קכה), וכ"פ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קח), וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' לב) שאין העולם נזהרים בזה, ואף לא בבוטנים, וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' רט), וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כד), וכ"פ בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' קלג) אם כי בסיום דבריו כתב לענין בוטנים "והרוצה לזהר יקלפנו ע"י שינוי ותבוא עליו הברכה", וכ"פ הגר"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"א סי' לח), וכ"פ בשמירת שבת כהלכתה (פ"ג הע' קד), וכ"פ הגר"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פ"א סי"ב), והוסיף, שאף שראוי

נשים השתתפותם ב"שלוש זכר"

יד. המנהג שאין הנשים משתתפות ב"שלוש זכר", ואם רצו יכולין לבוא³⁷.

קילוף בוטנים ואגוזים בשבת

טו. מותר לפצח אגוזים ושקדים בשבת³⁸, וכמו"כ מותר לשבר הקליפה הקשה ולקלוף גם הקליפה הדקה שעל האגוז גופא³⁹, ובטעם הדבר ביארו האחרונים⁴⁰ שמלאכת דש היא פירוק אוכל מפסולת שהדרך לעשותו קודם הבאת הדגן או הפרי לאיחסון או לבית, אבל פירוק אוכל מפסולת הנעשה בסמוך לאכילה,

³⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כ ס"י).

³⁸ כמבואר במשנה בשבת (קכב:) "נוטל אדם קורנס לפצוע בו את האגוזים".

³⁹ כמש"פ המשנ"ב (סי' שיט סקכ"ד).

⁴⁰ כן ביארו האגלי טל (מלאכת דש סק"ג אות ב וסוסק"א), והתפארת ישראל (כלכלת שבת מלאכת דש), והשביתת השבת (מלאכת דש סק"ה), והקצוה"ש (סי' קכו הע' ז), וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קח).

⁴¹ כ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"א סי' עט וסי' פא), וכן דייק הפסקי תשובות (מהדורת תשע"ה סי' שיט הע' 237) מדברי הקצוה"ש (סי' קכו הע' ז) שהתיר משום שהקלופים הם מיעוטא דמיעוטא, ומשמע שאם הם הרוב כפי שהוא בזמננו לענין בוטנים, יש להחמיר.

⁴² כ"כ הגר"ש וואזנר (שבה"ל שם) ע"פ המהרי"ל (הל' שבת עמ' רז הו"ד במג"א סי' שיט סק"ח) שכתב לתרץ על מה שמקילים להוציא הקטניות מהשרביטים, כי כשהאוכל מחובר לשרביט אין בו משום מפרק, ולפי"ז בבוטנים נפל היתר זה, כי הבוטן מנותק לגמרי מהקליפה כידוע, עי"ש.

⁴³ כ"כ הגר"ש וואזנר (שם) ע"פ הפמ"ג (סי' שיט א"א סק"ח) שכתב ששומין יש להם קליפה חיצונית וקליפה לכל גרעין וגרעין, י"ל דקליפה חיצונית הוי מפרק, ונשאר בצ"ע, והפוסקים הביאו ראיה לדברי

חשש והוא כעין שבירת המגופה מע"פ החבית שהתירו חכמים⁴⁷, וכמו"כ בקבוקי בירה שיש להם 'פקקי כתר' שמתעקמים תוך כדי פתיחתם, אין שום חשש לפתוח מכסה ההברגה ב'ואקום' בשבת, ואף רשאי לנקב את המכסה כדי לשחרר את לחץ ה'ואקום' כדי להקל על הפתיחה⁴⁸, אבל בקבוקים עם פקקי הברגה אשר עם פתיחתן מתנתק טבעת הנשארת על צוואר הבקבוק או נקרעת כמו שיש בכל הבקבוקי שתיה כהיום, רבו הדעות בזה כיודע, ולמעשה מצינו בזה ג' דעות בפוסקים, א. י"א⁴⁹ שיש לחלק בין פקקי מתכת (כמו שיש בבקבוקי יין) שאסור לפותחם בשבת, לבין פקקי פלסטיק שמותר לפותחם בשבת, ורק אם אין עומד להמשיך להשתמש עם פקק זה אלא בדעתו להשליכו לאשפה מיד

מתכת יש איסור סותר וכמש"כ השו"ע סי' שיד ס"ז, מ"מ פקק זה הואיל ולא נעשה אלא בשביל לסתום את הבקבוק עד פתיחתו, ולא לצורך שימוש נוסף, עיקומו בשעת הפתיחה נחשב כשימוש בפקק, ולא כסתירה, וכתב טעם נוסף לכך שאין בעיקום זה משום איסור סותר, שמשעה שהידקו את הפקק על הבקבוק בטלה ממנו תורת כלי, שכן עומד הוא להתעקם בפתיחתו, ולכן לא שייך בו איסור סתירה, וכ"פ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש מהדו"ת סי' לב וח"ב סי' יא סק"ה) שמותר לפתוח פקק זה, לפי שהרחבת הפקק ע"י עיקומו אינה נחשב סתירה כלי, שכן אף לאחר הרחבתו משמש הוא לכיסוי הבקבוק, וכ"פ בשמירת שבת כהלכתה (פ"ט סכ"ב).

⁴⁹ כ"פ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש מהדו"ת סי' לב וח"ב סי' יא סק"ג-ו, ושש"כ ח"ג פ"ט הע' סא, ומאור השבת ח"ב מכתב כג אותת ז), ע"ש טעמו, ואכמ"ל, ועי' בס' פיה פתחה בחכמה להגר"ר פסח אליהו פאלק (פ"ז ס"ו, ועי' שם בעמ' שצד הע' ח) שכתב ששיטה זו היא דעת יחיד, ורוב הפוסקים אין מחלקים ביניהם כלל ע"ש.

הסכימו להיתר, שאין כלל מקום לומר שיחול על קילופם איסור דש או מפרק, הואיל ורבים קולפים אותם בשעת האכילה, לא בטלה דעתם, והרי זה כדרך אכילה⁴⁵, ועוד, מכיון שבטבע הפרי עצמו לא חל שום שינוי, ומצד טבעו וברייתו זקוק הוא לקליפתו עד סמוך לאכילה, אלא תחבולות האדם הצליחו להשיג אפשרות קילוף ועיבוד ושימור כדי להקל על האדם שיהיה ארוחתו מזומנת וערוכה לפניו בלא טורח קילוף והכנה, ומ"מ לכו"ע מותר להסיר הקליפה הפנימית האדומה, ואפי' למי שאין אוכלה, ואין בזה שום סרך של מפרק⁴⁶.

פתיחת בקבוקי בירה ובקבוקי שתיה בשבת

טז. בקבוקי יין שיש להם פקק 'שעם' התקוע בחוזק בתוך הבקבוק, אשר משחררים אותו מהבקבוק ע"י כלי המיוחד לכך, אין בזה שום

להחמיר, מ"מ אם מקלף אחד אחד אי"צ להחמיר משום דמבואר בתפארת ישראל (כלכלת שבת מלאכת דש) דאין לאסור אלא כשמקלפין הרבה ביחד, אבל מקלף אחד ואחד ואוכל מותר, והביאו גם המנחת יצחק (שם) וכתב להתיר רק כשיפרק אחד אחד ויאכל ולא כשמפרק הרבה ביחד אפי' לצורך אכילה מיד, וכן הביא בפסקי תשובות (מהדורת תשע"ה סי' שיט הע' 236) להתיר בשם שו"ת קנין תורה (ח"א סי' פו), ובשו"ת דברי ישראל (ח"א סי' צז), ובשו"ת עמק תשובה (ח"א סי' מט), ובשו"ת מגדלות מרקחים (סי' סא), ועי' באורחות רבנו (ח"ג עמ' רמה) שהחזו"א והסטייפלר היו פותחים שקדים ואגוזים וכו' ואוכלים.

⁴⁵ זה הטעם שהובא בשם החזו"א (חו"ט שני שם).

⁴⁶ כמש"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' לב).

⁴⁷ כמו שפסק המשנ"ב (סי' שיד סק"ז).

⁴⁸ כ"פ החזו"א (או"ח סי' נא סק"א) שמותר להסיר מהבקבוק, ואע"פ שבשעת הפתיחה מעקמים את הפקק, אין בכך משום איסור סותר, לפי שפקק זה דומה למגופה של חבית, ולא מצינו איסור סותר במגופה, והוסיף החזו"א שאע"פ שבפותחת של

הפוסקים⁵¹ שאסור לפתוח גם פקקי פלסטיק וכ"ש פקקי מתכת, משום איסור מתקן כלי, ויש שאסרו⁵² זאת גם משום מחתך, ד. ויש פוסקים⁵³ שדנו בזה אך לא הכריעו למעשה.

סכ"ז וסכ"ח), והג"ר פסח אליהו פאלק בעל המחזה אליהו (פיה פתחה בחכמה פ"ז ס"ה וס"ו וכן בנספחים עמ' שפו), וגם הג"ר משה שטרן שצידד בשו"ת באר משה (ח"ג סי' צ) להתיר, חזר בו בסוף לאסור (כמובא בהסכמה לקונ' שומר שבת כדת, ובמכתב המובא בשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' צו), וכ"פ בשו"ת שולחן הלוי להגר"י בעלסקי (ח"א פ"ח סק"ח), ובשו"ת ישועות משה (ח"ז סימן כז-כט), ובשו"ת ויען יוסף (ח"א סי' קמא), ובשו"ת מאזני צדק (ח"ג סי' כא-לא, וח"ד סי' טו), ובשו"ת דברי שלום להג"ר שלום קרויז (בהסכמה לקונ' שומר שבת כדת), ובשו"ת מגדלות מרחקים (או"ח סי' לח).

⁵² כ"כ הגרמ"מ קארפ (משמרת מועד שבת ח"ב בסוה"ס) בשם הגרי"ש אלישיב והגר"ש וואזנר, וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"א פט"ז סוסק"א), הג"ר פסח אליהו פאלק בעל המחזה אליהו (פיה פתחה בחכמה פ"ז ס"ה וס"ו ובנספחים עמ' שפו) דיש לחשוש בזה גם לאיסור מחתך, אך הגרי"ש אלישיב הסתפק אם איסורו מדאורייתא או מדרבנן. ופלא גדול על כל הפוסקים המובאים בהערות הקודמות שלא מתייחסים בדבריהם לאיסור מחתך, וגם המתירים לא כתבו מה אם איסור מחתך, מלבד הגרש"ז אויערבאך שכתב למה לדעתו אין בזה איסור מחתך כיעוי' בדבריו, וצ"ע.

⁵³ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' מז) כתב לדון בזה, ואף שהוא מצדד להתיר, אך מסיים דבריו בזה"ל "אמנם היות כי מיראי הוראה אני, וכיון שראיתי שהרבה מגדולי הזמן החמירו בזה וכו', והדבר נוגע לאיסור שבת החמורה, לכן אין אני אומר דברי להלכה וכ"ש לא למעשה ואין לאדם לסמוך עלי בזה להתיר כלל וכלל, אם לא שיש לו קבלה מגדולי הוראה שפוסק להיתרא" עכ"ל, וכן בשו"ת חושב האפוד (ח"ג סי' צג) כתב ג"כ לדון להתיר, אך גם הוא מסיים בזה"ל "ומ"מ לעצמי אני מחמיר בזה ואיני פותח בקבוק כזה

אחר פתיחתו מותר לפתוח אפי' פקק מתכת, ב. ורבים מגדולי הפוסקים⁵⁰ מתירים לפתוח את כל סוגי הבקבוקים, בין פקק מתכת ובין פקקי פלסטיק, ג. אך דעת רוב גדולי

⁵⁰ כ"פ הג"ר ישראל יעקב פישר (שו"ת אבן ישראל ח"ט סי' כא, ובספרו אבן ישראל ח"ד הל' שחיטה סוף פ"ד), והגר"נ גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ז סי' כא וח"ח סי' יט), והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פכ"ז סק"ח), וכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' מה), והגר"מ אהרנברג בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' מה), ובשו"ת קנין תורה (ח"ד סי' לד), ושו"ת יחווה דעת (ח"ז סי' מב).

⁵¹ כ"ד הסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' קמז), והגר"מ פיינשטיין (שו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' צה, ושו"ת ודברת במ' סי' צה, ועי' גם בשמו במ' פיה פתחה בחכמה עמ' שעט הע' ב), והג"ר יעקב קמינצקי (אמת ליעקב שו"ע סי' שיד ס"ח בהערה), והמנחת יצחק (ליקוטי תשובת מנח"י סי' לה), והגרמ"א פריינד (פיה פתחה בחכמה עמ' שפה אות כב), והגרי"ש אלישיב (שבות יצחק ח"ג פט"ז וי"ז, והל' שבת בשבת ח"א פ"ד הע' 68, ומשמרת מועד שבת ח"ב בסוף הספר אות ו, ואורחות שבת פ"ב הע' לא, ואשרי האיש פל"א ס"א), והגר"פ שיינברג (כן העיד הגר"א גרינבלאט בהסכמתו לקונ' שומר שבת כדת הו"ד במ' פיה פחתה בחכמה עמ' שפא אות ז), והגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"א עמ' נט, ומשמרת מועד שבת ח"ב בסוה"ס), והגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ב פל"ז סק"ג), והגר"ח גריינמן (חידושים וביאורים עמ"ס שבת סי' יח סקי"א), והג"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"ג סי' מ, ושלמי יהודה עמ' קד), והג"ר משה הלברשטאם (שו"ת דברי משה סי' יז), והג"ר בצלאל שטרן בעל הבצל החכמה (במכתב המובא בשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' צו), והג"ר אפרים גרינבלאט (בהסכמתו לקונ' שומר שבת כדת), והג"ר שלום כהן ר"י פורת יוסף (קובץ בית הלל ס' הזכרון להגר"ע יוסף עמ' תמז), והג"ר אשר וייס (שו"ת מנחת אשר ח"א סי' טו), והגרמ"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פ"ד

אז לא תועיל כלום עשיית הנקב⁵⁶. [ובטעם האוסרים והמתירים עי' מש"כ בס' פסקי תשובות (מהדורת תשע"ה סי' שיד אות ו) ובס' פיה פתחה בחכמה (פ"ז ובנספחים עמ' שעז) בהרחבה]. והנוהג להחמיר י"א⁵⁷ שאסור לו לומר למי שנוהג להקל שיפתח לו את הבקבוק,

הגר"ד פיינשטיין, ואילו הג"ר בנימין זילבר בשו"ת אז נדברו (ח"ג סי' כח וסי' מ) מתיר לפתוח ע"י עשיית הנקב רק בשעת הדחק. ובטעם הדבר שאם עושה נקב בפקק גם אין איסור מחתך לפתוח את הפקק כתב הגרמ"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פי"ד הע' 70) משום דיסוד מחתך הוא תיקון כלי כדאי' בביצה (כח:; וברמב"ם (פי"א ה"ח) ואם אין פה תיקון כלי אז גם אין בו מחתך, עי"ש.

⁵⁵ כ"ד הגר"ח גריינמן (חידושים וביאורים עמ"ס שבת סי' יח סק"א) שאסור לפתוח הפקק ע"י עשיית נקב, חדא משום דיש לגזור דילמא יעשה פתח יפה ועוד דהוי סותר, ולדבריו יוצא שאם כבר עשו נקב שיהיה מותר לפתוח את הפקק, ועי' מה שהשיג על דבריו בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שפד הע' יז), וכ"ד הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ב פל"ז סק"ג) שאסור לפתוח הפקק ע"י עשיית נקב משום שהוא עושה בזה את הבקבוק לכלי, וכ"פ הג"ר אפרים גרינבלאט (פיה פתחה בחכמה עמ' שפד הע' טו) שאסור לעשות נקב מקודם ואח"כ לפתוח, וכן הורה הג"ר יעקב קמינצקי (אמת ליעקב שו"ע סי' שיד ס"ח בהערה) שאף שיש שמיעצים לעשות נקב קטן בראש הפקק, לא היתה דעתו נוחה כלל מעצה זו, כיון דיש לחוש שימשיכו להשתמש עם הפקק ואז לא הועילו כלום, ובפרט שלפעמים אף נקב קטן בראש הפקק אינו משווה את הפקק כאינו ראוי לשימוש עי"ש.

⁵⁶ פשוט, וכ"כ בס' פיה פתחה בחכמה (פ"ז סי"ד), ויש לציין שאחרי שניקב את הפקק ופתחו הפקק נהיה מוקצה שאינו ראוי לשימוש, כי אם הוא ראוי לשימוש אז שוב יהיה אסור לפותחו, וכיון שזה מוקצה אפשר לקחתו לפך רק אם זה גרף של רעי, ויל"ע.

⁵⁷ כ"ד הגרי"ש אלישיב (וביום השבת ח"ז עמ' עב בהע' 40, ושערי הוראה קובץ ח' עמ' עג) שמי שנוהג

ואם עושה נקב גדול בפקק מעבר לעבר ששוב אינו ראוי לשימוש כפקק, ובדעתו להשליך את הפקק לאשפה ולא ישתמש בו כלל, לדעת גדולי הפוסקים⁵⁴ רשאי לפותחו בשבת, אם כי יש שמחמירים⁵⁵ גם בכה"ג, אבל אם יש בדעתו להמשיך להשתמש בפקק אפי' שיש בו נקב,

בשבת, אבל איני רגיל להורות לאחרים להחמיר בזה עכ"ל, וכן דן בזה בשו"ת עמק תשובה להגר"ר יחזקאל ראטה גאב"ד קארלסבורג (ח"ד סי' יז) ומסיים בזה"ל "ולכן לענ"ד אף שאינני מהמתירין היות שכמה גדולי הוראה אוסרין בזה, אמנם איני נמנה עם האוסרין בזה משום הטעם שכתבנו ובפרט שיש בזה ג"כ משום הנח להם לישראל מוטב וכו' שכמעט א"א להפרישם מזה" עכ"ל.

⁵⁴ כ"ד הגרי"ש אלישיב (ארחות שבת פי"ב הע' ל, וביום השבת ח"ז סי' ע, ובס' עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קסו), ודעתו (הל' שבת בשבת ח"א פי"ד הע' 70), שגם אין צורך להוציא המשקין דרך הנקב, וכ"ד הגר"ש וואזנר (משנ"ב למעשה סי' שיד), (הל' שבת בשבת ח"א פי"ד הע' 70), וכן נהג הסטייפלר (ארחות רבנו ח"א עמ' קמז) שהיה עושה בשבת נקב במכסה ההברגה שעל בקבוקי היין, אבל אינו מוריד אח"כ את המכסה לאחר הניקוב אלא שופך דרך הנקב וכן ממשיכים לנהוג כן כל השנים בבית, וכ"ד הגר"ש"ז אויערבאך כמובא בשש"כ (פ"ט הע' סא), אך בארחות שבת (פי"ב הע' ל) הובא בשמו דיש מקום להחמיר ולהצריך שישפוך את המשקה דרך הנקב הזה דוקא, אמנם בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שעח הע' א) כתב דלפמש"כ בשש"כ מוכח דאצל פקקי מתכת אין בזה שום חשש, וכ"פ הגרמ"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פי"ד הע' 70), וכן מביא בס' המטבח בהלכה (הל' שבת במטבח עמ' 186) שפעם היה נוכח אצל הגר"מ פיינשטיין בסעודת שבת ושכחו לפתוח את הבקבוק מער"ש, והורה הגרמ"פ שיעשו חור בפקק ואח"כ לפתוח אותו, אך בס' פיה פתחה בחכמה (עמ' שעט הע' ב) מובא בשם בעמח"ס ודברת במ שאמר שלא יתכן שהגרמ"פ התיר את פתיחתו ע"י עשיית נקב מקודם, שהרי דעתו שיש בזה גם איסור עשיית פתח כמו שהעיד בנו

להשתמש בפקק⁵⁹. אך מהיות טוב ראוי להביא ל"שלוש זכר" את כל הבקבוקים פתוחים כבר מער"ש.

אמנם העיקר לדינא נראה כדעת הפוסקים⁵⁸ שסוברים שרק אם הוא בעצמו סובר שאסור לפתוח פקק זה שאסור לו לומר לנוהג להקל שיפתח לו, אך מי שלא בירר בעצמו את ההלכה אלא רק נוהג להחמיר פשוט וברור שמותר לו לומר למי שנוהג להקל שיפתח לו את הבקבוק, וכמו"כ גם הנוהג להחמיר אם כבר פתחו את הפקק אין איסור מעשה שבת

לחבירו להדיא שיעשה לו הדבר, וכ"פ הג"ר אשר ווייס (שו"ת מנחת אשר ח"א סי' יא, וח"ב סי' כז) והביא שכ"פ גם הברכ"י (סי' תקיא) והכת"ס (שו"ת כת"ס או"ח סוס"י סו), ועי' בכת"ס שם שכתב שאף השער המלך (פ"ט מהל' אישות הט"ז) שמחמיר, בכה"ג יודה שמותר, וכן הביא בס' פיה פתחה בחכמה (פ"ז הע' טו) בשם המבי"ט (ח"א סי' כא), והכת"ס (יו"ד סי' עז) שמקילים, שאף מי שסובר שמעיקר הדין אסור מ"מ מותר לומר למקילים שיעשו עבורו את המלאכה.

⁵⁹ פשוט, משום דמבואר במשנ"ב (סי' שיח סק"ב) בשם הפמ"ג שכל שיש ספק מחלוקת אם זה אסור או לא, אין לאסור בדיעבד מצד מעשה שבת, דכל האיסור הזה הוא רק מדרבנן, וספק דרבנן לקולא, וכן הורה הגרי"ש אלישיב (וביום השבת ח"ז עמ' עב בהע' 40, ובשערי הוראה קובץ ח' עמ' עג) שאין בזה איסור מעשה שבת, כיון שהפותר סמך על רב שמתיר, אין טעם לקונסו. וכ"ז רק לגבי השימוש בפקק, אבל פשוט וברור שמותר לשתות את השתיה שבתוך הבקבוק ואין בזה משום הנאה ממעשה שבת, משום שלא נעשה מלאכה בשתיה, אלא בפקק, וכן הורה הגרי"ש אויערבאך (מאור השבת ח"א מכתב יח אות ב).

כפוסקים האוסרים לפתוח פקקי בקבוקים בשבת, אסור לו לומר למי שמתיר שיפתח עבורו, כיון שאצלו זה אסור, הרי הוא מכשילו באיסור, והוסיף, שכן הדין בכל מקום כעין זה, עי"ש, ומדבריו משמע שאף מי שאינו סובר שאסור אלא רק נוהג כפוסקים האוסרים ג"כ אסור לו לומר למקילים שיפתח בשבילו, וכן מבואר בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' נג), וכ"כ לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שלכאור' אם חושש לדעת האוסרים לפתוח נמצא זה מעשה של חילול שבת א"כ אסור גם לומר לאחרים שיעשו, אך דבריהם תמוהים עד למאד, שהרי לא מצאנו בשום מקום שלתלמידי בית שמאי שמחמירים יהיה אסור להם לומר לתלמידי בית הלל שמקילים שיעשו עבורם מה שהם סוברים שאסור, כי לא שייך איסור לפני עור במה שהשני סובר שמותר, כי אין כאן מכשול לפני העור, אלא א"כ נאמר שאין כאן צד להתיר ואין כאן ב"ש וב"ה, אבל אז יהיה קשה א"כ למה אנו לא מוחאים במי שנוהג היתר בדבר שהוא עושה איסור, וצע"ג.

⁵⁸ כ"ד הגרי"ש אויערבאך (מאור השבת ח"ב מכתבי הגרשז"א מכתב כב-א) שרק אם הוא נוקט מעיקר הדין כדעות האוסרים אסור בהחלט, אבל כשהוא מחמת הנהגת חומרא בעלמא אפשר שמותר לומר

פרק ג' - דיני ומנהגי הלילה שקודם הברית – 'ברית יצחק', 'וואך נאכט'

לסעודה זו מקור בראשונים⁴ ובזוה"ק (פ' לך לך דף צג), ויש אף אומרים⁵ שזהו "בי ישוע הבן" הנזכר בגמ' בב"ק (פ.), וטעמי ומנהגי הסעודה מבואר בסעי' הבא, והלימוד בלילה הזה הוא לכבוד מלאך הברית אליהו הנביא זכור לטוב, ולשמירת הילד מכל רע ונזק וצער וחולי⁶, כי בלילה שקודם הברית צריך התינוק שמירה יתרה, כי השטן מתכוין להזיקו ולמנעו ממצות מילה⁷, [ויש שהביאו את הכסא של

מקור מנהג סעודת 'ברית יצחק'-וואך נאכט' בליל המילה

א. הספרדים לא נהגו לעשות "שלום זכר", אלא בליל הברית מתאספים בבית היולדת ולומדים שם כפי הסדר הנדפס בספרים ועושים סעודה, והוא הנקרא "ברית יצחק"¹, וגם במדינות אשכנז יש שנהגו לעשותה², וקורין אותו "וואך נאכט", ע"ש שנעורין בו כל הלילה ועוסקין בו בסדר לימוד מיוחד³, ויש

סעודה זו בכלי זמר, וכן הובא מנהג זה בב"י (או"ח סי' ריג) ואור צדיקים (הל' מילה סי' מא), וכ"כ בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קסט) שכן הוא מנהג ירושלים, וכ"כ בשו"ת נחלת שבעה (סי' יב), ובש"ך (יו"ד סי' קל סק"ו), ובדרך פיקודיך (מ"ע ב חלק המעשה אות כז), וכן הביא בכללי המילה לר"י הגורר (עמ' סו) בשם המדרש תנחומא (פ' תזריע אות ה).

⁵ כ"כ הדגול מרבבה (יוד סי' קעז ס"ג) בדעת התוס' שם (ד"ה לבי ישוע הבן) כמובא לעיל בפ"ב הע' 2, וכ"כ האורחות חיים (הל' מילה) שהיה מנהג ללמוד מעת לידת התינוק ועד המילה בלילה, ושיבח מאד מנהג זה, וכתב שהוא הנקרא בלשון חז"ל שבוע הבן ושבוע הבת.

⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"א).

⁷ כ"כ המטה משה (הל' מילה ח"ז פ"ד ס"ב עמ' גמ"ח) שטעם שנהגים להיות ער בלילה הזה, מצאתי כתוב שהשטן מכוון להזיק לנער ולמונעו ממצות מילה, לפי שקשה לו שישאל מקיימין המצוה שבזכותה ניצולין מדינה של גיהנם, וסמך לדבר, ואתה את בריתי תשמור, שבשעת הברית צריך שמירה, וכ"כ השל"ה הק' (מס' חולין ענין מילה) "אמרה התורה השמר לך ושמור נפשך, בכך ג"כ ראוי שמירה יתירה לילד הילוד ועיקר השמירה להיות נעור בלילות עד המילה, וללמוד תורה ולעסוק במעשים טובים, ובפרט הלילה שקודם יום המילה שאז מתקנאים הקליפות ביותר", וכ"כ בקב הישר

¹ כ"כ בדרך פיקודיך (מ"ע חלק המעשה אות כז), ובטעם הדבר שזה לא נקרא 'ברית אברהם' כתב בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 383) ובס' מילה שלמה (עמ' תקצט הע' 109) בשם אהבת חיים, שאברהם אבינו נימול ביום שנצטוו ולא היה שייך אצלו לילה שלפניו, משא"כ יצחק שנימול לשמונה, וכע"ז כתב בס' ברית אפרים (עמ' שלג אות רכ) בשם העטרת משה, ועי' בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' שכג) שכתב טעם נוסף למה נקרא שמו 'ברית יצחק' ולא 'ברית אברהם'.

² כמובא בש"ך (יו"ד סי' קעז), ובמג"א (סי' תרמ סק"ג), ובשו"ת שבו"י (ח"ג סי' לו), וביעב"ץ (בפתיחה), ובשע"ת (סי' תקנט סקט"ו).

³ כמובא באוצר דינים ומנהגים, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"א). ועי' בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 382) שכתב בשם החידושי הרי"ם שצריכים להיות ערים כל הלילה מפני ההשתוקקות לקיים את המצוה, ולכן קורין אותו "וואך נאכט" מלשון עומד על המשמר.

⁴ כמש"כ במחזור ויטרי (הל' מילה סי' תקו עמ' 627) "שמנהג אבותינו תורה ויאחז בה צדיק דרכו, אור שמיני בעל הברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה", וכן מבואר בהגהות מיימונית (פ"א מברכות) "בלילה שלפני המילה רגילין לקבוע עצמן על היין ועל הפירות", וכ"כ בשו"ת מהרי"ק (שורש קטו), ובשו"ת מהר"י ברונא (סי' קנב), וכ"כ באורחות חיים (הל' מילה) וכתב שנהגים לעשות

ממעי אמו, וי"א¹¹ שהטעם הוא מפני שהוא שמירה ממזיקין שמתאמצים למנוע את קיום המצוה בזמן, וי"א¹² שהטעם הוא כמו בעיוהכ"פ שאוכלין ושותין בתשיעי שיודעין שמחר יסלח להם עוונותיהם, כמו"כ במילה שהנמצא בברית מוחלין לו על כל עוונותיו, ויש עוד טעמים^{12*}. ונחלקו הפוסקים אם סעודה זו נחשב לסעודת מצוה, י"א¹³ שהיא סעודת מצוה, אך דעת רוב הפוסקים¹⁴ שאין

אליהו ופורסין עליו מפות מפוארות לכבודו⁸, ומנהגי וסדר הלימוד בלילה הזה מבואר לקמן בס"ג.

טעמי ומנהגי הסעודה ואם נחשב לסעודת מצוה

ב. טעם הסעודה בלילה הזה, הוא כדי להרבות בכבוד המצוה העומדת להתקיים למחר⁹, וי"א¹⁰ שהטעם הוא על שנושע הולד ונמלט

^{12*} מהרי"ד מבעלזא זי"ע (ס' סדר ליל הברית עמ' יא) אמר הטעם, שבאמת היה צריך לומר שהשמחה במעונו בסעודת הברית, אלא משום צערא דינוקא אין אומרים, על כן מקדימים לעשות סעודה בלילה שלפני המילה, שאז עדיין אין צערא דינוקא, ויכולים לשמוח.

¹³ כן הביא המג"א (סי' תרמ סק"ג) בשם הנחלת שבעה (סי' יב מחודשים אות א), וכ"מ ביש"ש (בב"ק פ"ז סי' ז), וכ"פ בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קסט), וכ"פ הפתחי תשובה (יו"ד סי' קעח סק"ב), וכ"פ הגר"ש קלוגר בס' החיים (בהשמטות לסי' תקנא), וכ"כ בדרך פיקודיך (מ"ע ב' חלק המעשה אות כז), ובס' הברית כתב דלפמש"כ הדגול מרבבה המקור לסעודה זו (כמובא לעיל בפ"ב הע' 2), א"כ הוי סעודת מצוה, דהא רב לא אכל אלא בסעודת מצוה עי"ש.

¹⁴ כ"פ המג"א (סי' תרמ סק"ג) וחולק על הנחלת שבעה, והביא שכ"פ המהרי"ק (שורש קעח), וכ"כ הפתחי תשובה (יו"ד סי' קעח סק"ב) בדעת הש"ך (שם סק"ו) אך הפת"ש חולק עליו, וכ"פ הפמ"ג (או"ח סי' תמד במשב"ז סק"ט), והיעב"ץ (במגדל עז בפתיחה), והשע"ת (סי' תקנא סק"ג), וכן הוא בשו"ת שבו"י (ח"ג סי' לו), ובשו"ת חוות יאיר (סי' ע), ובקיצוש"ע (סי' קכב ס"ח), וכ"פ הגר"ח פלאג'י (מועד לכל חי סי' י אות כ), וכן הביא בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ז הע' ו) מהדעת תורה שצ"ן לשו"ת מהר"י ברונא (סי' קנב) דמשמע שם שאינה סעודת מצוה, והביאו השכנה"ג (סי' תקנא), וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק סב) בשם היד אפרים.

(פע"ג) ע"פ הזוה"ק, ועי' בשל"ה הק' (מס' חולין אות מח) ובמגדל עוז (ברכה העליונה אות יג) שכתבו כן על כל הלילות שקודם הברית שהתינוק צריך שמירה, אך בבית לחם יהודה (יו"ד סי' רסה) כתב שאנו נוהגים רק בלילה שקודם הברית.

⁸ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"א), וכ"כ בזכר דוד (מאמר א) ובאות שלום (סי' רסה סק"ב), וכ"כ בזבחי צדק (יו"ד סי' קעט סק"ט) שנהגו בבגדד להביא את הכסא של אליהו לבית היולדת בליל הברית בחדר שבו עורכים את הלימוד ופורסים עליו מפות מפוארות ועוטרים אותו ברימוני ספר תורה וקושרים עליו הדסים ומניחים עליו חומש או תנ"ך ובבוקר מוליכין את הכסא ברוב עם לביהכ"נ, עי"ש.

⁹ כ"כ בכללי המילה לר' יעקב הגוזר (עמ' 65), הו"ד בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ז הע' ד), וכע"ז כתב בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קס) "יצא לנו טעם נכון למנהג וכו' שלא רק מחמת שמחה על העתיד שיעשה ברית מילה, אלא גם על זה שמקיים עכשיו המצוה בהתעסקות והכנת צרכי מילה, עי"ש.

¹⁰ כ"כ הדגול מרבבה (יו"ד סי' קעח ס"ג) בדעת התוס' שם (ד"ה לבי ישוע הבן) כמובא לעיל בפ"ב הע' 2.

¹¹ כ"כ בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קסא), וכתב שלכן עושים סעודה זו גם בלילי שבת, בליל פסח, ובליל יוה"כ, ובליל ר"ה, עי"ש.

¹² כ"כ בס' ברית אבות (בקונ') ליל שימורים הו"ד ס' סדר ליל הברית עמ' יב), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ח).

שאבי הבן לובש בגדי שבת כמו ביום המילה¹⁹, ומדליקים נרות בשעת הסעודה²⁰, והמנהג לדרוש בעניני המילה^{20*}, ונהגו להזמין לסעודה זו את המוהל והסנדק ושאר קרובים ואוהבים²¹, ויש לעשות סעודה זו דוקא בבית

הוי סעודת מצוה, מ"מ כתב להתיר בשר או יין אבל לא שתיהם משום שיש לגדור בזה, וכיון דמביאים מין אחד יש בזה זכר לחורבן וכו' הו"ד בשע"ת (סי' תקנא סק"ג), וכ"פ בשנות חיים להגר"ש קלוגר (על רבינו ירוחם נתיב א אות ח) שיש להתיר בשר ויין, וכ"פ בכורת הברית (אות סה), אך רוב הפוסקים כתבו לאסור כמו שפסקו בשע"ת (שם), ובשו"ת מהר"י ברונא (סי' קנב), ובא"ר (סי' תקנא סק"ו), וכ"פ המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק סב).

¹⁸ כמש"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' 65), ובשו"ת מהר"ק (שורש קעח), וכ"כ בא"ר (סי' תרמ סק"ו) בשם הגהות מיימונית, וכן הביא בס' ארץ חיים בשם השולחן גבוה (סי' קעח סק"ד) שמנהג ירושלים לעטר את השולחן במיני פירות ולאכלם, וכן הביא בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ז הע' י) מס' ויקרא אברהם שכתב שכן הוא מנהג אר"י.

¹⁹ כ"כ המאמר מרדכי (או"ח סי' תצג סק"ו), והאות שלום (יו"ד סי' רסה סק"ל), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ה).

²⁰ כמש"כ הדגול מרובה (סי' קעח סק"ו), והביא את דברי הגמ' בסנהדרין (דף לב:): אור הנר בברור חיל משתה שם, דהיינו נרות שהיו דולקים בלילה שקודם המילה למשתה זה, ואמרו שם בגמ' דאור הנר סימן למילה.

^{20*} כ"כ בזכר דוד (מאמר א).

²¹ כמש"כ המג"א (סי' תרנ סק"ג) בשם הנחלת שבעה, ובמחזור ויטרי (עמ' 627) ובכללי המילה לר"י הגוזר כתבו שהסנדק עושה סעודה זו, מפני שגם הוא מסייע לדבר מצוה, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ה) שיש מקומות שהסנדק עושה סעודה זו, ועכ"פ טוב אם אפשר לו להשתתף בסעודה זו שעושים אצל התינוק, ועי' גם בארחות חיים (הל' מילה) שכתב נהגו בכל מקומותינו

לה דיין סעודת מצוה שאינה אלא מנהג בעלמא, וכן נקטינן להלכה שאין דינו כסעודת מצוה¹⁵, ויש נוהגים¹⁶ לעשות סעודה זו בפת ובבשר ויין, [ואם זה חל בתשעת הימים לענין בשר ויין עי' הערה¹⁷], אך יש נוהגים¹⁸ לקבוע סעודה זו רק על פירות ומיני תרגימא, ונוהגים

¹⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ה) שכן נקטינן להלכה, ונראה שנקט כן להלכה משום שכן הביא המשנ"ב (סי' תקנא ס"ק סב) בשם היד אפרים. וכתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) דלמה המשנ"ב שהוא רבן של ישראל צריך סייעתא מהגר"מ גרוס, וי"ל דהמשנ"ב כתב כן בשם היד אפרים, ולא הביא את מקור דבריו מהיד אפרים בשעה"צ אלא במשנ"ב עצמו, וכבר כתב הגר"ר יעקב קמינצקי (אמת ליעקב עמ' קפא) וז"ל: "בדרך כלל נוכחתי כי בכל מקום שהמשנ"ב מעתיק בשם איזה מחבר בפנים, ולא סתם הדין אלא שהראה מקומו בשעה"צ (-כלומר שלא סתם בפנים וציין המקור בשעה"צ, אלא ציין המקור בפנים המשנ"ב), מוכיח שלא הסכים לגמרי לאותו הפוסק אלא שאמר הדבר בשם אומרו, אבל אין דעתו נוטה כן" עכ"ל, וה"ה בענינינו.

¹⁶ כלשון הראשונים שכתבו "שעושים סעודה", וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ה) שיש נוהגים כן ואף בבשר ויין, וכן משמע במחזור ויטרי בס' תקן שכתב "עושה סעודה ומשתה", ובסי' תקב כתב "חמשת מיני דגן כגון אובליאש וקנטייל, היכא דקבע סעודתיה כמו שאנו עושים בלילי ברית מילה, מברכין עליהן המוציא, ולאחריהם ברהמ"ז. וע"ע מה שהביא בזה הגר"מ קליין בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' תמב).

¹⁷ לכאן זה תלוי במח' הנ"ל אם סעודה זו נחשב לסעודת מצוה, ולפי מה דכתבנו דקיי"ל דאי"ז נחשב לסעודת מצוה יהיה אסור בו בבשר ויין, אך בס' ברית אבות (אות ז) הביא מס' אות ברית (סי' רסד סק"ד) שכתב דאפי' לדעת הסוברים דלא הוי סעודת מצוה, מ"מ נראה דהאב והאם והמוהל והסנדק מותרין לאכול בשר ביום ח' דיו"ט שלהם הוא, ומיד בצה"כ מתחיל היו"ט, וגם השבו"י (ח"ג סי' לו) שס"ל דלא

שמירה יתירה²³, ויש עוד טעמים ללימוד בלילה הזה^{23*}, ואם אינו יכול לכל הפחות יעשה כן עד חצות, כי עיקר השמירה היא מתחיל הלילה עד חצות²⁴, וגם זה מקורו בזוהר הקדוש (פ' לך לך דף צג.), ועריכת תיקון זה הוא אינו רשות אלא חובה, שמחובת האב לעשות כל המנהגים הנעשים לטובת הילד וזהו בכלל חובת העשה המוטלת על האב ללמד בנו תורה^{24*}, ולימוד זה מסוגל להמשיך

ימים. ומצות מילה מקיים אדם לעיתים נדירות יותר ולכן עליו להיות ניעור כל הלילה, לחכות ליום כי יאיר שיוכל לקיים את המצוה, ב. בקונ' ישוע הבן (אות יד) כתב בשם ס' שרביט הזהב שטעם הלימוד בלילה זה, לפי שכל התנאים הקדושים הנזכרים בלימוד יליצו טוב על הילד הנימול למחר שלא יקרא לו שום תקרה ח"ו ע"י המילה, ג. ועוד טעם כתב וכ"כ בס' הבט לברית (מאמר ליל שימורים) ובס' ברית אבות (בקונ' ליל שימורים הו"ד בס' סדר ליל הברית עמ' ט) שנהגו להיות נעורים בליל הברית בעסק התורה כל הלילה ע"פ הכתוב (תהילים מב, ט) "יוםם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי", ודרשו חז"ל בע"ז (ג): אימתי יצוה ה' חסדו בזמן שבלילה שירה עמי, ללמדך שכל אדם הלומד תורה בלילה מתנהג עימו השי"ת בחסד כל היום שלאחריו, וע"כ ביוה"כ ובליל הושענא רבא שהם ימי דין ומחילת עוונות וצריכים אנו לחסדיו עוסקים בתורה כל הלילה שקדם להם, ומטעם זה נוהגים להיות נעורים כל הלילה שמקודם המילה שהוא ג"כ יום מחילת עוונות.

²⁴ כ"כ הזכר דוד (מאמר א' פ"ל) בשם המעבר יבק, וכ"כ בס' מילה שלמה (עמ' תקצט הע' 113) בשם ס' וימל אברהם, ועוד הביא (בעמ' תקפח הע' 35) בשם קונ' אורה ושמחה (עמ' עז) בשם הדברי יציב שבזמננו אין לנהוג כן, ואפי' בלילה שקודם המילה, סגי עד חצות בלבד.

^{24*} כ"כ המוהל המפורסם הרב יצחק לאנג בספרו הבט לברית (מאמר ליל שימורים עמ' צז), והוסיף להרחיב במעלת הענין וכך כתב, "כי תקנתו של הרך הנימול תלויה בכוונת המטפלים עמו... שכבר העיד

היולדת^{21*}, וכן נוהגים לעשות סעודה זו בשמחה כמבואר לקמן בהע' 39.

במנהג להיות ער כל הלילה ומנהגי וסדרי הלימוד בלילה הזה

ג. נוהגים שאבי הבן נשאר ער בלילה הזה אצל התינוק ועוסק בתורה²², והוא משקיעת החמה ועד המילה^{22*}, משום שבלילה זה צריכים

שמי שמל בנו וכו' שמשלים עם כל שונאיו קורא אותם לאכול ולשמוח עמו כדי שיברכוהו וכו', וגם מתקבצים כל הקהל זקנים ונשים וטף בליל השבת ובליל שמיני וכו'.

^{21*} כמש"כ בא"ר (סי' תרמ).

²² כמבואר באורחות חיים (הל' מילה), ובשל"ה (מס' חולין פרק נר מצונו דף פ"ג), וביעב"ץ (במגדל עוז בבריכה העליונה אות יג), ובקב הישר (פע"ג), ובפלא יועץ (ערך מילה), ובבית לחם יהודה (יו"ד סי' ריש סי' רסה), ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קסט), ובאור צדיקים לר"מ פאפירש (בהל' מילה). ועי' בזבחי צדק (יו"ד סי' קעט סקכ"ו) שכתב שבמקום שאפשר, ראוי שהתינוק עצמו ישהה בחדר שבו לומדים, ואפי' לזמן קצר.

^{22*} במעבר יבק (בפירושו על זוהר שיר השירים) כתב שהלימוד משקיעת החמה ועד חצות, ואילו בס' סדר ליל הברית (עמ' ט) הביא מהשל"ה להיות ניעור עד המילה, אך כתב בס' סדר ליל הברית שם שנהוג כי בהגיע עלוה"ש ישנים עד התפילה.

²³ כמש"כ המטה משה (הל' מילה פ"ד) שהטעם ללימוד בלילה הזה משום שמצא כתוב שהשטן מכוון להזיק לנער ולמונעו ממצות מילה, לפי שקשה לו שישראל מקיימין המצוה שבזכותה ניצולין מדינה של גיהנם, וסמך לדבר, ואתה את בריתי תשמור, שבשעת הברית צריך שמירה, עי"ש.

^{23*} א. בחידושי הרי"ם (הובא בס' סדר ליל הברית עמ' ח) כתב הטעם, משום שהרה"ק מברדיטשוב זי"ע היה ניעור בכל לילה של מוצאי פסח וסוכות, עומד ומחכה ומשתוקק כבר ליום כי יאיר ויבוא, ושוב יקיים מצות תפילין, אחרי הפסקה של שמונה

נאמן לאלקיו, ולא יטמא את בריתו לעולם²⁹, אך אנו נוהגים כן רק בלילה שקודם הברית³⁰, וקבעו סדר לימוד מיוחד ללילה זה, מפסוקי תורה נביאים וכתובים, ומאמרי חז"ל בש"ס ובזוה"ק העוסקים בעניני מילה³¹, ונדפס

כל שבעה הוא תיקון לילד שישמור בריתו והלימוד הוא לא רק בלילה אלא גם ביום וכל המרבה הרי זה משובח", עי"ש. ובקונ' עטרת שלום להגרי"י הלל (סדר ברי"מ למנהגי הספרדים בעיה"ק י-ם) כתב שאם התינוק בבית, ראוי לאב להשתדל שיהיו לומדים ביום ובלילה בביתו, ומי יתן שבבתי החולים ובתי ההחלמה יקיימו במקום צנוע לימודים לקדושתם של ילדי ישראל.

²⁹ כ"כ בס' חמדת ישראל (ח"א דף ח) ששמע שאם יעשו סדר הנהוג בבית היולדת כל ח' הימים, או לפחות ד' ימים קודם המילה, יהיה ההוא נאמן לאלקיו, ולא יטמא את בריתו לעולם.

³⁰ כ"כ בבית לחם יהודה (יו"ד ריש סי' רסה), וכ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 381) שמנהג זה להיות ער בכל הלילות שלפני המילה מסור ליחידים שיש בכוחם לעשות כן ולא לכל אחד.

³¹ והוא ע"פ מה שסידר היעב"ץ בסידורו (סידור בית יעקב), ונדפס סדר לימוד זה לראשונה בס' שומר הברית (שנת תע"ט). וכתב בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' שיח) בשם קונ' דברי הברית שהמנהג ללמוד בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ בדברים המדברים מעניני המילה כמו פ' מצות מילה בראשית (פי"ז ופכ"א עד פס' ח) ובספר שמות (פ"ד פסוק יח עד פס' כח) ובספר יהושע (פמ"ה) ובמשנה שבת (פי"ט) ובגמ' שם, ובגמ' נדרים (לא:): עי"ש, והביא מס' שרביט הזהב שכתב שיש מעלה עצומה בלימוד דברי הזוהר הקדוש פ' לך העוסק בעניני דיומא בליל המילה לשמירת התינוק מכל רע, וכתבו הטעם בקונ' ישוע הבן (אות יג) ובס' סדר ליל הברית (עמ' ח) בשם ס' עדות לישראל כי אין לך דבר שמבער הקיצים כמו דברי הזוהר הקדושים, עי"ש.

חוט של חסד וקדושה רבה על הנימול וכל המתעסקים במצוה זו²⁵, ולהמשיך קדושה לילד שישמור בריתו בלא פגם, ויהיה ירא ה'²⁶, ועי"ז אליהו מתגלה בהארות גדולות של רצון העליון, ועי"ז גורם הרבה טובות וישועות לישראל²⁷, ויש שנהגו לעשות כן בכל הלילות שלפני המילה²⁸, ובכך יהיה התינוק ההוא

חמדת הימים בשם רבו שאם יעשו הסדר הנהוג בבית היולדת כל שמונת הימים או לפחות ארבעה ימים שקודם המילה יהא התינוק נאמן בבריתו ולא יטמא את מקדש ה' כל הימים", עי"ש מה שהביא מהיעב"ץ, ואכמ"ל.

²⁵ כ"כ היעב"ץ בסידור בית יעקב (באות ברית), וכ"כ בפלא יועץ (ערך מילה) שזה מועיל לנפש הילד להמשיך עליו קדושה ולב טהור ורח נכון, ועי' בס' שם הגדולים להחיד"א (ח"ב מע' ז אות מג) שכתב מעשה נפלא באחד שהיה חולה מאד ונתרפא עי"נס, וסיפר הרב ז"ל שנגלה אליו אליהו זכר לטוב ואמר לו שיקבל עליו ללמוד בכל ליל ברית מילה לכל הנולדים בעיר ויתרפא וקיבל עליו ותיכף נתרפא, ומהיום ההוא כך היה מנהגו לילך בלילה שלפני המילה במקום שיהיה ולעסוק בתורה כל הלילה, עי"ש.

²⁶ כ"כ ביסוד יוסף (פע"א) וז"ל: ועוד מועיל לדעת פשוט שהילד ישמור בריתו לבלתי לפגמו עי"כוונת התורה שעוסקים בעניני ברית בליל הברית" עכ"ל, וכ"כ בס' הוד ברית להחיד"א (דף קסז) שיש בזה סיוע להמשיך לילד שיהיה שומר הברית וירא ה', וכ"כ הגר"ח פלאג"י בספרו תורת חיים (פ' לך עמ' ע) שיש בזה מעלה רבתי לתינוק שיהיה שומר את בריתו.

²⁷ כ"כ בקב הישר (פע"ג).

²⁸ כמבואר בשל"ה (מס' חולין אות מח), וביעב"ץ (במגדל עוז בברכיה העליונה אות יג) שעיקר השמירה להיות נעור בלילות עד המילה וללמוד תורה ולעסוק במעשים טובים, וכ"כ באורחות חיים (הל' מילה) שיש נוהגים להיות נעורים כל שבעת הלילות בבית היולדת לשמירה, והובא מנהג זה גם בבית לחם יהודה (יו"ד ריש סי' רסה), וכ"כ הגר"ח פלאג"י בספרו תורת חיים (פ' לך לך) "הלימוד בבית היולדת

נפש רוח ונשמה בכח אור כי יהל עליו כל היום
ההוא³³, אך לא יאמר הקטורת לפני חצות³⁴,
ויש המספרים סיפורי צדיקים³⁵, ורבים נוהגים
לספר את המעשה הידוע מהבעש"ט זי"ע
כסגולה לשמירה³⁶, ומה טוב אם יהיו שם
עשרה שלומדים³⁷, וסגולה גדולה להרבות
נרות בלילה זה³⁸, ונהגו לערוך לילה זה

³⁴ כ"כ בזכר דוד (מ"א פל"ט) והוא ע"פ האריז"ל
דאין לומר קטורת קודם חצות עי"ש.

³⁵ כמש"כ היעב"ץ בסידורו (סידור בית יעקב), וכ"כ
בזכר הברית (סי' ג ס"ח) וז"ל "ואומרים ד"ת
וסיפורים מצדיקים, וגדולים מעשה צדיקים, בשגם כי
הם ביטלו כל המעיקים ומשחיתים מאתנו חלושי
הדעת ומעוטי כח", ע"כ, וכ"כ בקונ' ישוע הבן (אות
יד) שמי שאינו בן תורה ואינו יודע ספר לכל הפחות
ראוי לו לספר מעשיות הצדיקים המקרבים לבבות
ובשום אופן לא ישב בטל, עי"ש.

³⁶ כ"כ בס' ברית אבות (קונ' ליל שימורים אות ד)
שסגולה גדולה היא לספר המעשה הנפלא המובא
בס' עדת צדיקים, מה שעשה הבעש"ט זי"ע בליל
ה"וואך נאכט" בכפר אחד במי שמתו לו מכבר ד'
בנים בליל ה"וואך נאכט", והילד החמישי נשאר חי
ע"י פעולת הבעש"ט זי"ע, עי"ש, והמעשה עם
הבעש"ט זי"ע הובא גם בס' מגילת סתרים
להאדמו"ר מקאמרנא זצ"ל (עמ' לא בנדמ"ח), ובס'
סדר ליל הברית (עמ' קג), ובס' למען בריתו (עמ'
שמב).

³⁷ כ"כ בזכר דוד (מאמר א' פ"ל), וכ"כ בס' מילה
שלמה (עמ' תקצט הע' 112) בשם ניצוצי הזוהר
שנהגו שיהיה מנין, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע
הבן עמ' כב פ"ב ס"ד) שהמנהג בלילה זה שעשרה
לומדים יושבים ולומדים כסדר המסודר ללילה הזה.
³⁸ כ"כ השל"ה הק' (ס' הזכירה מס' חולין דף פג)
וז"ל "גם זה סגולה, להיות הבית מלא אורה, רמז
לדבר ליהודים היתה אורה ושמחה, ודרשו רז"ל זו
תורה", ע"כ, וכ"כ בדגול מרבבה (יו"ד סי' קעז על
הש"ך סק"ו), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן
עמ' כב פ"ב ס"ב) שנהגו להרבות בנרות בלילה זה,
שיהיה הבית מלא אורה, והיא סגולה גדולה. ועי'

בכמה ספרים³², נואף הנוהגים ע"פ קבלה שלא
קוראים מקרא בלילה, מ"מ בלילה זה מותר לקרוא
בסדר הלימוד פסוקים מהתנ"ך^{32*}, ועי' מה שכתבנו
בזה באריכות בבירורי הלכה סי' א', ויש נוהגים
לומר גם סדר פטום הקטורת, שהוא מועיל
ודאי לתינוק המוכן להראות קרבן שי ומנחה
לפני המלך ה' צבאות ביום שלאחריו, בתוספת

³² כנדפס ביסוד יצחק, וברית יצחק, ונדפס גם
בספרים שיצאו בזמננו על הל' מילה, כמו בס' אוצר
הברית למוהל המפורסם הרי"ד ויסברג (ח"א פ"ח),
ובס' מסורת הברית למוהל רבי דוד צבי קרמר (עמ'
רלד), ובס' "סדר ליל הברית" למוהל ר' אהרן יוסף
קרמר, ובס' "ילקוט ברית אברהם", ובס' "למען
בריתו", ועוד.

^{32*} כ"כ הג"ר בצלאל שטרן בשו"ת בצל החכמה
(ח"ד סי' מד), וטעמו כי דוקא מזמורים ופסוקים
שאינם שייכים ואין להם ולאמירתם קשר אל הלילה
הזהיא האר"י מלאומרם בלילה אבל פסוקים
ומזמורים שיש להם קשר אל הלילה מותר וראוי
לאומרם בלילה, ובהכי ניחא מה שאומרים פרקים
רבים מהתנ"ך בלילה שלפני המילה כמו שתקן
היעב"ץ, כיון שמקראות הנזכרים הם תיקון להמשיך
חוט של חסד וקדושה לולד הנוול שייכים הם לאותו
לילה ושפיר דמי לקרותם, עי"ש. ועי' מה שכתבנו
בזה באריכות בבירורי הלכה סי' א'.

³³ כ"כ בס' מעבר יבק (במאמר ענן הקטורת פ"ה,
הובא בהג' מהר"א על הלבוש ריש סי' רסב) וז"ל:
"צא ולמד מדורות הראשונים דלאו הוי פסקי פומייהו
מלימוד כל אותה הלילה בסודות המילה כמוזכר
בדברי הזוהר סוף פ' לך לך, ומה טוב לומר פטום
הקטורת עם שירי דוד לפניו ולאחריו לפני כסא
אליהו, כי יועיל בודאי לתינוק המוכן להראות קרבן
שי ומנחה לפני המלך ה' צבאות ביום שלאחריו,
בתוספת נפש רוח ונשמה בכח אור כי יהל עליו כל
היום ההוא, לא כאלו שמתלוצצים בלילה ההוא
אנשים עם נשים וגברים עם טף כי הוא כאש בנערות"
עכ"ל, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב
פ"ב ס"ג) ש"א לקרות בראשונה פרשת הקטורת
לפני ק"ש.

ועוסקים בדברי שיחה ומעשיות של הבל, ואם עושים גם סעודה אז ודאי שאין זו סעודת מצוה ואפי' סעודת רשות לא הוי, אלא ראוי לגעור בהם ולעסוק בתורה^{42*}, ולא כאלו שמתלוצצים בלילה ההוא אנשים עם נשים וגברים עם טף כי הוא כאש בנערות⁴³.

מנהגים נוספים לשמירת התינוק

ד. יש נוהגים להניח את סכין המילה מתחת לראש של התינוק תחת הכר לשמירה^{43*},

⁴¹ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"ד), ומקורו מהגר"ח פלאג'י (בס' תוכחת חיים בראשית עמ' עב), ומס' ברית אבות (אות ג) שכתב בשם ס' הקדוש יסוד יצחק שישכרו מלמדים שיבואו עם תינוקות של בית רבן, והטעם כדי לזמר עריצים ולהכרית כל הקוצים הסוככים את השושנה העליונה עי"ש, והוסיף (שם אות יא) שיאמרו הזמר של אליהו הנביא של מוצש"ק, וכ"כ בקונ' ישוע הבן (אות יד) ובס' הברית לברית (קונ' ליל שימורים) שראוי לזמר בשעה זו את זמירות אליהו הנביא שמזמרים במוצ"ש.

⁴² כ"כ בזכר דוד (מאמר א' פל"ט), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"ד) שיש ליזהר שלא יהיה ח"ו אסיפה של שיחה בטילה.

^{42*} כ"כ בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' שיח) בשם ס' שריביט הזהב.

⁴³ כ"כ בס' מעבר יבק כמובא לעיל הע' 33.

^{43*} כמש"כ בס' מטעמים (מע' מילה אות כ), ובזכר הברית (סי' ג סי"ט), ובדרכי חיים ושלום (אות תתקיח), ובברית אבות (בקונ' ליל שימורים אות י), ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קס), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כד סי"א) שיש שנהגו כן, וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (סדר המילה דף קכג) והביא סמך למנהג זה מהא דאמרי' בפ"ק דברכות (ה:): "כל הקורא ק"ש כאילו אווז חרב פיפיות בידו", ופרש"י להרוג את המזיקין, הרי דחרב פיפיות הוא סגולה להרוג המזיקין, וחרב פיפיות הוא סכין של מילה, עי"ש, ובטעם מנהג זה כתב בס' מטעמים שם שהוא משום שמירה להתינוק שבזכות המילה יהיה שמירה

בשמחה וריקודים³⁹, ויש מקומות שנהגו בלילה זה אף בכלי זמר⁴⁰, אך היום נשתקע המנהג לרקד ולשמוח^{40*}, אך אומרים שירות ותשבחות ובאמירת ספרי תהילים כדי לזמר עריצים, ואחר הלימוד מזמרים שירות ותשבחות ופזמונים כגון זמר אליהו הנביא של מוצש"ק⁴¹, ואוכלין מגדנות, ויש ליזהר מאד שלא יהיה ח"ו אסיפה של שיחה בטלה, שאם ח"ו מתרשל בלימודו ח"ו ישא באחריות ובנזק⁴², ולא יפה עושין המון שמתאספים שם

בקונ' עטרת שלום להגר"י הלל (אות ד) שכתב שכתב שיש נהגו להעביר בין הקהל קערה מלאה נרות וכל אחד מדליק נר אחד ואומר: 'לכבוד אליהו זכור לטוב' ונותן סכום כסף בקערה לצדקה וכו', ומקורו מדברי הכה"ח כמובא בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' שכ).

³⁹ כמש"כ בארחות חיים (הל' מילה), ובכללי המילה לר"י הגוזר, ובבית לחם יהודה (ריש סי' רסה), ובאור צדיקים (סי' מא), ובחקי דעת (יו"ד קצז), וכ"כ בזכר הברית (יח ט) וז"ל: "הסעודות שעושין בליל שבת אחר הלידה ובליל הוואך נאכט ובפרט ביום המילה ישתדל בהם כפי כוחו לשמוח ולשמח אחרים כי זאת המצוה קבלו בשמחה ועדיין עושין אותה בשמחה" עכ"ל, וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כב פ"ב ס"ד) שבימים הקדמונים יש שנהגו לרקוד ולשמוח בלילה זה.

⁴⁰ כמש"כ הארחות חיים (הל' מילה) וז"ל: "בליל שמיני בכל מקום מנגנין ומשחקים שם" עכ"ל, וכן הוזכר מנהג זה בשו"ת חיים שאל להחיד"א (סי' פא) שדן לענין יולדת אבילה בתוך י"ב חודש אם מותרת בכלי זמר בלילה זה, והתיר לה משום דיו"ט שלה הוא. ועי' בס' פנינת המקדש (פ"ה הע' מד).

^{40*} כ"כ בזכר דוד (מאמר א) שישתקע המנהג הרע הזה, דהא אפשר לבוא לידי חטא, ויתבטלו משמירת הילד להתעסק בדברי הוללות בשחוק ומחול", וכ"כ בדרכי חיים ושלום (סי' תתקיח) שלא יעשו לטפל עיקר... ובליל וואך נאכט העיקר רק ללמוד שם אצל התינוק.

להניח (כיס בתוך כיס) את הספה"ק "נועם אלימלך" בסמוך לתינוק.

'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל שבת וליל יו"ט וליל פסח יו"כ ור"ה

ה. כשהמילה בשבת ובליל יו"ט, יש שכתבו⁴⁹ שאין לעשות בו כל הענינים הנזכרים לעיל, כיון דשבת ויו"ט אינו צריך שמירה, ויש

ומעור טעמים⁴⁴, וגם בשבת מותר להניח הסכין תחתיו ואינו מוקצה⁴⁵, ויש שכתבו⁴⁶ שאי"צ דוקא הסכין שימולו בו, ואם א"א סכין של מילה אפשר סתם סכין ובלבד שיהא עטוף וסגור היטב שלא תצא מזה תקלה ח"ו, ויש נוהגים⁴⁷ שתולים קמיע עם שמות הקדושים המסגולים לשמירת התינוק, ויש נוהגים⁴⁸

⁴⁷ כ"כ בזוכר הברית (סי' ג סי"ב) וז"ל: "וכבר נודע למכביר ונתפשט בכל תפוצות ישראל סגולה מרבינו הבעש"ט זי"ע לכתוב על נייר ולתלות בבית היולדת ונגד מטתה, ועתה כבר נדפס הקמיע הזאת", עי"ש, וכ"כ הגר"מ גרוס בשם החיד"א כמו שכתבנו לעיל בפ"א הע' 101.

⁴⁸ כ"כ הגר"ר משה שטרן בשו"ת באר משה (ח"ג סי' קעז), וכ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסה הע' 405). וכן כתבו בס' סדר ליל הברית (עמ' יב) ובס' מילה שלמה (עמ' תקפח הע' 36) שכן המנהג בצאנז, ועוד הביא בס' סדר ליל הברית שם בשם ס' הברית המנהג לתלות פרק תהילים שיר למעלות אשא עיני וכו' (תהילים קכא) סמוך לתינוק לסגולה.

⁴⁹ כ"כ בזוכר הברית (סי' ג ס"ד) דבליל שבת אין נוהגין לעשות שמירה לתינוק הנולד, כיון שליל שבת הוא זמן המשומר מן המזיקין, וכדאי' בשו"ע (או"ח סי' רסז) דמהאי טעמא אין חותמין בתפילה שומר את עמו ישראל לעד, כיון שאין צריך שמירה בליל שבת, אך הוסיף, שגם בשבת עושין קצת שמירה ע"פ הזוה"ק שהובא במג"א (סי' רסז סק"ג) דיחיד צריך שמירה גם בשבת. וגם בזכר דוד (מאמר א' פ"ל) כתב, דאף בליל שבת היו נוהגים לעשות קצת שמירה, שאע"פ שאין צריכים שמירה בשבת, מ"מ יעשו קצת לימוד, אך נהגו שלא עושים את הלימוד בליל שבת אלא קצת מחבורת חצות לילה, או יחיד היה שומר התינוק בליל המילה, וכתב שה"ה בליל יו"ט לא נהגו לעשות הלימוד בליל המילה, כיון שאף ליל יו"ט משומר מן המזיקין, אמנם במאמר ג (פע"א) כתב, דאף בליל יו"כ צריך שמירה קצת וביחיד, וכן הדין בלילי שבת ולילי ימים טובים, וצ"ע.

להולד בלילה זו שהוא מסוכן, ועי' טעם נוסף בהע' הבאה, ומה שכתב בס' שריביט הזהב לר' שבת ליפשיץ (קונ' ליל שימורים אות א) שלדעתו אינו נכון לומר טעם זה, ואדרבה ע"י זה מתגרה בו השטן דוגמא למה שאמרו חז"ל שלא יאמר האדם גירא בעינא, כבר השיג עליו בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' שכד) והביא מקורות לכך מדברי האחרונים שמנהג זה יסודותו בהררי קודש ויש בזה סגולה גדולה לשמירה, אמנם גם בס' ברית אבות (הו"ד בס' סדר ליל הברית עמ' יג) כתב שאין שום שורש ויסוד למנהג זה, עי"ש.

⁴⁴ בס' ברית אבות (בקונ' ליל שימורים אות י) הביא בשם ס' המטעמים דהטעם הוא משום גדר של שבת ובעיקר כשחל ח' שלו בשבת, והביא עוד שכ"כ גם בכורת הברית, ובאות א' כתב שהטעם הוא גם משום שהוא הכנה לקיים המצוה בזריזות מחר, ודחה הטעם של שמירה, וכ"כ בזוכר הברית (סי' ג סי"ט) שזה אינו מטעם שמירה, ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קס) כתב שיש לומר בזה ג"כ טעם למנהג שמניחין אזמל המילה תחת ראש התינוק שזה הוראה לכך שמתעסקים כבר בצרכי המצוה עי"ש.

⁴⁵ כ"כ הגר"ש וואנזר (שו"ת שבה"ל ח"ד סי' קלה), וטעמו, דאף כי נחלקו הפוסקים אם הסכין מוקצה מחמת חסרון כיס בשבת או לא כמבואר במשנ"ב (סי' שי סקט"ו), מ"מ בכה"ג לפני המילה י"ל דלא חל עליו דין מוקצה מחמת חסרון כיס בבין השמשות, ורק לאחר גמר המצוה יל"ד שחל עליו איסור מוקצה, עי"ש.

⁴⁶ כ"כ בס' וימל אברהם (פ"ו).

'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל שבועות והושע"ר

ו. בסדר הלימוד בליל שבועות יש שכתבו⁵² שיש להקדים את אמירת התיקון ליל שבועות ורק אח"כ את סדר לימוד ברית יצחק, וכמו"כ בליל הושענא רבא יקדימו את קריאי מועד חומש דברים ורק אח"כ את סדר לימוד ברית יצחק.

סדר לימוד 'ברית יצחק' ו'וואך נאכט' בליל ת"ב

ז. אין ללמוד עניני לילה זו בליל ת"ב שלמחרתו יהיה הברית, וכן אין להרבות בנרות

אומץ לאסוף הביתה לומדים שילמדו כל אותה הלילה עש שיאור היום תמיד לא יחשו, כי בזה זוכה ומזכה", וכ"כ (במאמר ג' פע"א) גבי יוה"כ"פ, שגם בליל יוה"כ"פ התינוק צריך שמירה, דאף שהסט"א אינה גוברת אז כשאר הימים בתקפה מ"מ שולטת קצת, ובזוכר הברית (סי' ג' ס"ב) הבין שכוונתו היא שצריך ללמוד את סדר הלימוד כרגיל, וכ"כ בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קסא) לענין ר"ה ויוה"כ, ועי' גם במקו"ח לחור"י לענין יוה"כ (סי' תרכא ס"ב) שכתב וז"ל: "ואחר יציאת ביה"כ"נ ליל כל נדרי הולך הסנדק והמוהל ועוד ריעים וקוראים ק"ש אצל היולדת כנהוג". אמנם בזוכר הברית (שם) כתב גבי ליל פסח וליל יוה"כ"פ שכמדומה שלא נהגו כן, ובפרט בליל יוה"כ"פ שאין שטן ואין פגע רע ח"ו, וכ"כ בס' מילה כהלכתה (עמ' נט באות ברית אות רכ) שבזמננו כמעט ולא שייך לאסוף צבור בימים אלו ולכן המנהג פשוט שלא עושין.

⁵¹ כהוראת הגר"ע יוסף (ילקוט יוסף שובע שמחות עמ' יא).

^{51*} כ"כ הגר"ש משאש בשו"ת שמש ומגן (ח"א סי' כח אות ג). ועי' גם לעיל בהע' 50 בשם הזכר דוד.

⁵² כ"כ בזכר דוד (מאמר ג' פמ"ד), ובזוכר הברית (סי' ג ס"כ), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כד סי"ט).

שכתבו^{49*} שאף בליל שבת ויו"ט עושין כן, ויש שכתבו⁵⁰ לעשות כן אף בליל פסח ושבועות ובר"ה ויוה"כ, ומנהג הרבה ספרדים לעשות הלימוד בליל שישי כשחלה המילה בשבת⁵¹, ואצל האשכנזים בלא"ה עושים בליל שבת את ה"שלוש זכר", ויש שכתבו^{51*} שמ"מ בליל פסח אין ראוי לבטל את ההגדה וסדר של ליל פסח בשביל קריאת תיקון ברית יצחק, אלא אם יספיקו טוב וראוי להם לעשות את סדר התיקון לאחר סיום קריאת ההגדה, וכמו"כ בליל יו"כ לא ראוי להניח לימוד התשובה בליל יו"כ בשביל ללמוד את סדר תיקון ברית יצחק, אלא יעסקו בלימוד הלי' תשובה בבית היולדת.

^{49*} כ"כ בכורת הברית (סי' רסה סקס"ח), ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קסא), ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ז סי"ג), והגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כד ס"כ) הביא את ב' המנהגים, ולא כתב מה נוהגים למעשה, אך בס' מילה כהלכתה (עמ' נט באות ברית אות ריט) כתב שהמנהג בזמננו לעשות כמו בכל יום. ⁵⁰ כ"כ בזכר דוד (מאמר ג' פכ"ה) גבי ליל פסח, דאף שליל פסח משומר מן המזיקין מ"מ גם בלילה צריך התינוק שמירה, ולכן צריך להתאסף אחר הסדר וללמוד אצל התינוק לעשות לו שמירה, ולמען לא ישאר בשעות הראשונות של הלילה בלי שמירה, יש להשכיבו בחדר שעורכים בו את הסדר, ואמירת ההגדה תהיה לו לשמירה, ולאחר גמר עריכת הסדר עד שיתאספו כל הקרואים לסדר הלימוד, יש לומר שם השירים ופרקי תהילים, (ועי' ש בפל"ב שכתב גבי ברי"מ שחלה בשביעי של פסח, שבליל שש"פ יש לו לאבי הבן לאסוף לביתו או אוהביו ורעיו ולספר בנפלאות קריעת ים סוף), וכ"כ בברית אבות (בקונ' ליל שימורים אות ח) שיש לעשות שמירה גם בליל הסדר, וכ"כ הגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שסב שאלה קלד) שנוהגים לעשות גם בליל פסח סדר ליל שימורים, וכ"כ בשו"ת שמש ומגן (ח"א סי' כח אות ג), לענין ליל פסח. וכ"כ הזכר דוד (מאמר ג' סו"פ סא) גבי ר"ה, "ואם אירעה מילה ביום ר"ה, אז יחזיק

אלקי' ישראל וכו', רגזו ואל תחטאו וכו', ומזמרי' פיוט אדון עולם וכו', ומחלקין להם מיני מגדנות, ואין לבטל שום מנהג, שכן הוא המנהג בכל תפוצות ישראל, ובאים אדעתא דהכי, אמנם אין ליתן להם מאכלים הצריכים בדיקה מתולעים⁵⁷, ויש נוהגים^{57*} גם לקרוא את מזמור קלו בתהילים "הודו לה' כי טוב" וגו' הנקרא הלל הגדול, ויש נוהגים⁵⁸ שמביאים עשרה אנשים לק"ש, ויש נוהגים⁵⁹ כן בכל הלילות שלפני הברית, וטעם הענין הוא בכדי להגן מן המזיקין⁶⁰, ויש שכתבו⁶¹ שהטעם בזה הוא על דרך שאמרו חז"ל שתחילה יקבל עליו עול מלכות שמים, ואח"כ עול מצוות, וכיון שהתינוק עומד מוכן לקיים מצוה הראשונה למול, לכך מקבלים תחילה

^{57*} כ"כ בס' נחלת אבות (מנהגי המילה אות ו) שכע"ז נהגו בלוב לקבץ תינוקות לבית היולדת וקוראים את מזמור קל"ו בתהילים הנקרא הלל הגדול, ומחלקים להם מטבעות ופולים וחומוס קלויים וכיבוד קל.

⁵⁸ מנהג זה הוזכר במנהגי וורמיישא (סי' קנו בהגה וסי' רלט), וכ"כ במקו"ח לחווי"י (סי' תרכא ס"ב).
⁵⁹ כמובא בזוהר הברית (סי' ג ס"ד), ובבית לחם יהודה (סי' רסה ס"א), וכ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ו) שיש שעושין כן בכל לילה שלפני הברית.

⁶⁰ כמש"כ בזוהר הברית (סי' ג אות טז).

⁶¹ כ"כ בקרבן אשר (קונ' נר מצוה אות כה) בשם ברית שלום, וכ"כ בס' צרור החיים (אות קסו) בשם החזן מזאסלאב שטעם לק"ש אצל התינוק, שהוא ע"פ מה דאי' בגמ' שקדמה שמע לוהיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ יקבל עול מצוות, וכאשר הילד צריך לקבל למחר עול מצות מילה צריך לקבל עליו מקודם עול מלכות שמים, והיות שאין בו דעת הולכים לתינוק לקרות ק"ש ולהמשיך עליו עול מלכות שמים, ואמר החזן הנ"ל כן להרה"ק מהר"פ מקוריץ זצ"ל, ונענה שהוא כפתור ופרח.

לאורה⁵³, אלא ילמדו בדברים הרעים המותרים בלימוד בת"ב⁵⁴, ויזהרו שלא לומר שלום זה לזה ולא לשמוח⁵⁵.

במנהג ה"קריאת שמע ליינען"

ח. בלילה זה נוהגים שמוליכין התינוקות של בית רבן לבית התינוק והיולדת, [ואין ענין שיהיו דוקא עשרה ילדים כי קטן ממילא לא מצטרף למנין⁵⁶], ואם א"א לומר במקום התינוק יאמרוהו עכ"פ בביתו, ואומרים שם התינוקות בפניו [וטוב וישר שהתינוק יהיה נקי] במתינות ובנעימות קריאת שמע פרשה ראשונה, שיר של פגעים-ויהי נועם, המלאך הגואל, ועוד פסוקי דרחמי כגון יברכך וכו', הנה לא ינום וכו', לישועתך וכו', בשם ה'

⁵³ כ"כ הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כד ס"ח).

⁵⁴ כ"כ בזוהר דוד (מאמר ג' פ"ג) ועי"ש שסידר סדר לימוד מיוחד לליל ט"ב מענינים ההלו מתנ"ך, משנה, גמרא, מדרש וזוהר.

⁵⁵ כ"כ בס' מילה כהלכתה (עמ' נט באות ברית אות רכב).

⁵⁶ כ"כ בס' ברית אפרים (עמ' שנו) בשם הגר"י אדלשטיין.

⁵⁷ כל זה כתב הגר"מ גרוס (שבוע וישוע הבן עמ' כג ס"ו), ומקור ענינו כתוב כבר בזוהר הברית (סי' ג ס"ד) ושם כתב שמחלקין להם מיני מגדים, ואין לבטל שום מנהג ישראל עי"ש, וכ"כ בס' ברית אבות (קונ' ליל שימורים אות יג) שכן הוא מנהג פולין שהמלמדים מוליכים התינוקות לבית היולדת בלילה שלפני המילה, אומרים עמהם ק"ש, ויהי נועם וכו' המלאך הגואל וכו', עי"ש. וכ"כ בחותם קודש (סי' ט אות ו') וכתב שמחלקים להם מיני מתיקה, ועי' בספר ברית יצחק (בסוה"ס) שהביא כל נוסח ק"ש שעל המטה שבסידורי אשכנז מלבד ההתחלה [הריני מוחל והמפיל] והסוף [רגזו ואל תחטאו ואדון עולם], אך בזוהר הברית שם משמע שנהגו לומר רק ק"ש פרשה ראשונה והמלאך הגואל.

היולדת מכריתים ומבריחין כל הקליפות
והרוחות רעות מבית היולדת.

בק"ש שאומרים אצלו, וזאת⁶² הוא ודאי
סגולה מעולה ובדוקה כי על ידי הבל פיהם של
צאן קדושים האלו שקוראים ק"ש בבית

⁶² כ"כ בקונטרס ישוע הבן (אות יג).

פרק ד' – דיני בחירת המוהל

איזה מוהל יזמין

א. על האב מוטלת החובה להזמין מוהל¹, ואם יש לו מוהל שרגיל ומוחזק למול אצלו אפי' פעם אחת, אם חייב לקחתו עי' בזה בס"ג, וכתב הרמ"א (יו"ד סי' רסד ס"א): "ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל ובעל ברית (-סנדק) היותר טוב וצדיק", והיינו, "טוב", בדברים

שבין אדם לחבירו, "וצדיק", בדברים שבין אדם למקום², ויש מפרשים³ ש"טוב" קאי על המוהל שיודע האומנות בטוב, ו"צדיק" קאי על הסנדק, ויש מפרשים⁴ "טוב וצדיק" שלא פגם בריתו, והטעם בכל זה, כדי שיבוא טהור ויטפל עם הטהור⁵, ועוד כדי שיכוונו במילתו כוונה מובחרת ומעולה ויגרמו שיהיה הולד כמותם⁶, ולכן צריך ליזהר מאד שלא יקח מוהל

¹ כ"כ בס' מילה שלמה (עמ' תקפט הע' 41) בשם המקנה (קידושין כט. על תוד"ה אותו), ושם במקנה כתב וז"ל: "ולדעת הרמב"ן והריטב"א נראה דס"ל דהכא שאני דכל עיקר המצוה זו על האב אינו על המילה שימול בעצמו, אלא עיקר המצוה הוא העסק להתעסק ולחזור על מילת בנו וכו', ומזה נראה לי ליישב המנהג שהביא הש"ך בחו"מ (סי' שפב) שנוהגין שהאב מכבד למול את בנו ע"י אחר אע"פ שהוא בעצמו יכול למול, ותמה בזה הש"ך וכתב דיש לב"ד לבטל דבר זה, ולפמ"ש י"ל שהם סומכים על הרמב"ן והריטב"א דאין המצוה על האב אלא ההתעסקות בלבד" עכ"ל, וכ"כ גם בתוס' רי"ד בקידושין (כט.). וז"ל "אבל האב שצוהו הבורא להתעסק במילת בנו וכו'", עי"ש.

² כן פירשו דברי הרמ"א בזכר הברית (סי' ט אות ז), ובשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר (ח"א יו"ד סי' רלא).

³ כן פירש בכורת הברית (סוסק"ז), והביאו באות שלום (יו"ד סי' רסד סק"ו) וכתב על דבריו, דאם כי מסתברים דבריו כי אצל המוהל צריכים קודם לדקדק אם הוא מוהל טוב ואומן, שלא יביאהו לידי סכנת נפשות ולא ישתירו ציצין המעכבים וכיוצא, וזה עיקר המצוה, אמנם באמת דהרמ"א כתב זה בשם האור זרוע כמצויין ברמ"א, ושם באור זרוע לא משמע כלל כפירוש הכורת הברית, וז"ל האור זרוע: "וצריך לחפש אחד יהודי טוב לעשותו בעל ברית כדי שיבוא אליהו הנביא ז"ל וישב על הקטידרא אצלו בשעת המילה וכו', ואח"כ כתב וצריך נמי לחפש אחר המוהל יהודי טוב, כדאמרי' במדרש שיר

השירים המול ימול יבא טהור ויטפל עם הטהור" עכ"ל, הרי מפורש שהתוארים קאי על שניהם.

⁴ כן פירש בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סי' ק). אמנם לכאור' א"א לפרש כן, שהרי הרמ"א כתב כן גם לגבי סנדק, ומבואר באחרונים שהסנדקאות זה תיקון לפגם הברית.

⁵ כ"כ האור זרוע (הל' מילה סי' קז) שהוא מקורו של הרמ"א, שצריך לחפש אחר המוהל יהודי טוב כדאמרי' במדרש שיר השירים (ד' טו) "המול ימול" יבוא טהור ויטפל עם הטהור, וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' יג) בשם הריקאנטי (סי' תקצא) וס' שרביט הזהב לספר סוד ה', ושו"ת יד הלוי (יו"ד סי' קמג).

⁶ כ"כ הלבוש (יו"ד סי' רסד ס"א). ועי' בסידור רבי שבתי (דף קג ע"ב וכו' בספר הליקוטים פ' לך לך) שמביא מהאריז"ל כוונות שיכוון המוהל בשעת המילה והוא תועלת גדול לילד שלא יטמא בריתו לעולם ויזכה להיות מורה הוראה בישראל, והביאו בזכר דוד (מאמר ראשון פמ"ח), והטעים הזכר דוד דברי הלבוש ע"פ המדרש (ב"ר פל"ט כא) עה"פ "ואת הנפש אשר עשו בחרן", שהם הגרים שגיירו אברהם ושרה, ונאמר "אשר עשו" דכל מי שמקרב תחת כנפי השכינה נחשב כאילו עשאם ובראם, וה"נ במילה, דאי' בחדס לאברהם עין הקורא נהר נב, שלא תחול הנשמה של נפש אלא ע"י המילה, וא"כ המוהל נחשב כאב, וכפי קדושת האב כן יהיה הבן, וכוזה"ק (בראשית דף נד ע"א), עכ"ד, וכ"כ המקובל הג"ר יעקב הלל (בקונ' עטרת שלום אות ט') שאם יזכה למוהל היודע בכוונות האריז"ל והרש"ש אשרי

התינוק ח"ו לידי חולי נופל⁹, וכמו"כ יקח מוהל תלמיד חכם ובעל מעשים טובים¹⁰, ואם יש למוהל מדות רעות אין ראוי לקחתו כי כח הפועל פועל בנפעל¹¹, ויהיה המוהל איש הגון כי ע"י כך ממשיך על התינוק קדושת הנפש¹², ואם יש מוהל שהוא כהן י"א¹³ שצריך

במקום כהן המקריב ומשפיע בילד הנימול בכונתו שפע רב טוב, ועי"ש שכתב שענינם הרואות שכל הצלחות התינוק הכל תלוי במוהל הגון ואומן, וכ"כ בס' אור תורה (פ' שמות) וז"ל: "והנה בחינת נפש האלוקי אשר נאמר בזה"ק "זכה יהבין ליה נפש קדישא", היא בעת כריתת הערלה, שאז מכריתין הנחש ומסלקין ממנו הס"מ הנאחז בערלה וממשיכין עליו נפש קדישא, כאשר הוא נימול ע"י אנשים כשרים ההגונים הראויים לבוא בסוד ה', ועכ"פ לא יהיו בעלי עבירה בדברים מכוערים ח"ו וכו', וכאשר יזכה התינוק ה' מזמין לו מוהלים כשרים והסנדק ביותר שהוא ממשיך על התינוק כל הכוחות שלו, אם בקדושה ואם בס"א ח"ו, וכאשר הם הגונים ממשיכין על התינוק קדושת הנפש וכו', ואילו הוי ידעי בני נשי חומר המשכת הטומאה מאנשים שאינם מהוגנים, הוי נקטי בשפולי גלימם והביטו אחר המוהלים והסנדק בעלי תורה והמצוה ביראה והאהבה" עכ"ל.

¹³ כ"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ג' אות כב), וכ"כ בפנים חדשות (הנדפס בשו"ע סוף הל' מילה) שכהן מוהל בקי קודם לכל אדם מדין "וקדשתו", וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (חיו"ד סי' רלט) והכריח כן מלשון הרמב"ם הטור והשו"ע שכתבו לשון "הכל כשרין למול וכו', ואם יש גדול שידוע למול קודם לכולם", והקשה, אחר שהשמיעונו הפוסקים שהכל שווים במילה מה באו לחדש לנו בכותבם "ואם יש גדול שידוע למול קודם לכולם", אלא ודאי שהכוונה שאם כולם שווים ואחד מהם גדול במעלתו כגון כהן הוא קודם, וסיים בזה"ל, "צריכים אנו לילך אחר המוהל היותר יפה והבקי יותר וגם שהוא כהן הסברא נותנת שהדין עמו", עכ"ל, ובס' ברית אפרים (סי' יח) הביא לזה ראיה מהמדרש (מדרש פליאה אות מה) דשם איתא: "המוהל והסנדק יהיו כהנים", והביא את

או סנדק רק מחמת שאוהבם או מסיבה אחרת אם אינם ראויים לכך, כי תקנת הנער הנימול תלוי בכוונת המטפלים עמו⁷, ולכן יבחר לו המוהל היותר בקי ויר"ש שיש בעיר⁸, [וסדר הקדימה בזה מבואר בס"ג], כי כשהמוהל אינו טוב יכול להיות שלא יהיה מוליד ח"ו הנימול על ידו, גם ע"י שהמוהל אינו טוב עי"ז בא

חלקו, והגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי חלק התשובות סי' יא אות ד) כתב דכיון שבנקל אפשר ללמוד סוד המילה המפורש שם, בודאי מהראוי שכל מוהל ילמדנו ויכוון זאת בזמן הברית, ועכ"פ יש לו לאבי הבן לבקש מהמוהל ללמדו דבר זה ולכוונו בברית, עי"ש.

⁷ כ"כ במהרי"ל (מנהגי מהרי"ל הל' מילה ס"ה), ובס' חסידים (סי' תתקעג), ובהקדמה לס' סוד ה', וכ"כ בשל"ה (מס' חולין אות מו) וז"ל "ולא יקח מוהל באהבת אדם רק אומן ומוחזק לכך", וכ"כ היעב"ץ (מגדל עוז נחל ט ראש א' יאור ד' ס"ב) וז"ל "ולא יקח אדם סנדק ומוהל בשביל תועלת או בשביל אהבתו, אם אינם ראויים".

⁸ כ"כ הפלא יועץ (ערך מילה), עי"ש.

⁹ כ"כ בס' המידות למהר"נ מברסלב (ערך מוהל אות א') ועי"ש באות ג' שכתב שהמוהל נותן הבנה להנימול בלימוד התורה.

¹⁰ כ"כ בכורת הברית (סי' רסד סק"י), ועי"ש שהעלה דבעל מעשים טובים קודם לת"ח ע"פ הגמ' ביומא (ע"א), וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' ע) שצריך שיהיה ת"ח.

¹¹ כ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמ"ך חיי פ"ב (ס"ח עמ' כב) ובכתבי הגרמ"ג (על הל' מילה פ"ג סי"א) ע"פ היעב"ץ (במגדל עוז נחל תשיעי ראש ראשון יאור ד' אות ב), ועי' מש"כ (בדמ"ך חיי בשו"ת סי' ו עמ' ע) בענין מוהל שהוא גם שוחט וסני שומעניה.

¹² כמש"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' יג) בשם ס' עוד יוסף חי (דרושים בראשית יסוד שלישי) שאם המוהל צדיק ויר"ש ועושה המילה כראוי לשם שמים ממשיך קדושה על הולד ביום ההוא, וכן הביא שם מס' "סוד ה'" בשרביט הזהב שכתב שהכל תלוי במעלת ובכונת המוהל העומד

שניהם ת"ח אף שהישראל גדול יותר הכהן קודם, ואם¹⁵ המוהל לוי יש להסתפק אם חייב להקדימו למוהל ישראל, וי"א¹⁶ שלא נהגו האידנא להקדים אפי' כהן כלל, ויש שכתבו¹⁷

לעשות את הכהן שליח, רק כיון דמצוה דיליה היא בידו לעשות שליח למי שירצה, ולא מצינו בכל התורה כשיהיה לאדם איזה עסק ורצה לעשות שליח שיהיה מחויב לעשות הכהן דוקא שליח, כן הכא נמי בזה, כיון דהמילה הוי חיוב על האב ואם מכבד לאחר הוי רק בתורת שליחות להיות כמותו בזה למי שליבו חפץ יכול לעשות שליח, ובזה היה נראה להכריע דהיכא דליכא אב דעל ב"ד למולו בזה לא שייך שליחות אז ראוי לכבד את הכהן יותר, אבל היכא דאיכא אב מותר לו לכבד את מי שירצה "עכ"ל, ועי' בס' ברית אפרים (סי' יח) שהעיר על דבריו, דכ"ז שפיר רק לשיטות דמועיל שליחות במילה, דכיון דמקיים האב מצותו ע"י המוהל שהוא שלוחו אין ענין שיעשה האב דוקא את הכהן שליח בכדי שיקיים האב המצוה, אך לשיטות דלא מהני שליחות במילה, וכשמל אחר הפסיד המצוה א"כ מדוע שלא יהא חיוב להקדים הכהן מדין וקדשתו כדי שיזכה המוהל שהוא כהן במצוה, ולכן כתב סברא אחרת מדוע אין חיוב להקדים את הכהן, והוא ע"פ המבואר במור וקציעה (סי' קלה) ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' נט) שאין חיוב להקדים כהן אלא בביהכ"נ של רבים, אבל בשל יחיד אין חיוב, ובעה"ב יכול לכבד מי שירצה, והרי מילה דומה לביהכ"נ של יחיד, עי"ש.

¹⁷ כ"כ בשולחן גבוה (סי' רסד סק"ב) דלפי המדרש שאליהו אומר שאינו הולך לברית אם יש שם איזה רשע והקב"ה מוחל לעוונות של כולם כדי שילך אליהו לשם, א"כ אין צריך לבקש איש תם וישר להיות מוהל, דכל העומדים שם הם מכופרי עון, ומסיק שם דכן המנהג שלא לדקדק אחר זה, ומה גם דכל ישראל הם בחזקת כשרות, עי"ש. אמנם בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' יג) הביא מהתוכחת חיים להגר"ח פלאג'י (עמ' סו) ומשו"ת יד הלוי (יו"ד סי' קמג) שכתבו לדחות דברי השולחן גבוה, שאף שמדינא אפשר להקל בזה מ"מ לכתחילה אין לקחת אלא מוהל יר"ש. וכ"כ המנחת יצחק (בהערותיו לס' אוצר הברית שנדפסו בשלהי הסכמתו)

להקדימו למוהל אחר, ודוקא¹⁴ אם שניהם שוים גם ביר"ש, אבל אם הישראל מוחזק לירא שמים יותר מהכהן, וכ"ש אם הישראל ת"ח והכהן ע"ה, יקדים את הישראל, אבל^{14*} אם

הדברי יוסף שביאר (וראיתי שכן ביאר גם בדמשק אליעזר ערך מילה בשם ספר ישן) בדרך דרוש הטעם שלא נתנה התורה רשות למול קודם שמונה משום דהמילה היא דוגמת קרבן שנאמר בו "וביום השמיני והלאה ירצה לקרבן", וזה מה שבא המדרש להוכיח דעיקר הטעם שהמילה היא ביום השמיני הוא משום שהיא כעין קרבן, וא"כ צריך שהמוהל והסנדק יהיו כהנים דוגמת קרבן שעבודתו בכהנים, עי"ש, וכ"כ בס' אות ברית שצריך להקדים כהן, משום דמילה דומה לקרבן, וכ"פ הגר"מ גרוס בספרו בדמיון חיי (עמ' כב סי"א) ובכתבי הגר"מ ג (על הל' מילה פ"ג ס"י ועי"ש במילואים אות ה מה שהביא מס' ברית שלום אות ל), והגר"נ גשטטנר כתב (ברית אפרים עמ' שנט) שכל הענין להקדים כהן הוא רק מצד "וקדשתו", אך אין ענין לקחת מוהל כהן מצד המעלה שהוא כהן.

¹⁴ כ"כ בשערי דעה (סי' רסד סק"ג) ובכורות הברית (סי' רסד סק"ז), וכ"כ בילקוט ברית אברהם (עמ' קלז הע' לח).

^{14*} כ"כ הגר"מ גרוס (בדמיון חיי עמ' כב סי"א).

¹⁵ כן הסתפק בכורות הברית (סי' רסד סק"ז) אם יש להקדים לוי לשאר אדם, דלפ"ד המהרשד"ם דמשום חשיבות הכהן קודם לישראל, ה"ה דיש להקדים לוי לישראל דגם הוא מובחר כדאשכחן גבי קריה"ת, אמנם למש"כ בס' אות ברית דהטעם דצריך להקדים כהן במילה הוא משום דמילה היא דומיא דקרבן, י"ל דלוי אינו קודם, עי"ש בארוכה.

¹⁶ כ"כ הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (או"ח סי' רא ס"ב) בשם ס' שרביט הזהב (דינים מחודשים שם אות א), והגרש"ק הסכים לדבריו, וכתב בזה"ל: "ולפענ"ד בלא"ה אינו ענין למצות "וקידשתו", דכל מצוה זו לא נאמר רק בענין שאין בו שליחות כגון לקרות בתורה ראשון בזה הטילה התורה חיוב להקדים הכהן, אבל במילה שעיקר החיוב הוי על האב רק אם האב רוצה או שאינו יכול הוא עושה שליח במקומו לאחר וכיון דשלוחו הוא בזה אין חיוב

ולכן מוהל שהוא בקי קודם לצדיק שאינו בקי²⁰, אבל אם מוהל אחד מומחה אבל אינו יר"ש, והאחר אינו מומחה כל כך אך הוא יר"ש, יש שכתבו²¹ שבכה"ג עדיף למול ע"י המוהל יר"ש, שבכך מיטיב עם התינוק לכל ימי חייו ודוקא אם יודע הוא את מלאכתו היטב, רק שאינו מומחה כל כך, אבל אם גם המוהל המומחה ת"ח יר"ש אך הוא פחות יר"ש מהמוהל שאינו מומחה, יש שכתבו^{21*}

אתם לא יודעים, ולא אכתוב השמות מפני הכבוד... ובכל זה צריך התמדת הראיה ולימוד מפי זקן ורגיל וכו' עכ"ל, ע"ש. ובכתבי הגרמ"ג (על הל' מילה פ"ג הע' יב) כתב שהיכא שיש לפניו כמה מוהלים ואחד מומחה במלאכתו יותר מאחרים, יש להוסיף בתשלום עד שליש כדי להשיג המוהל המומחה, כדין הידור מצוה עד שליש, והוצאות מצוה זו יתנו לו משמיא, ובפרט במילה שסגולתה לשפע של פרנסה כמבואר בספרים הקדושים, עכ"ל.

²⁰ כ"כ בזוהר הברית (סי' ט ס"ח), ובכורת הברית (סי' רסד סק"ז), ובאות שלום (סי' רסד סק"ז), וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' כ) גם בשם שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' רלט), ושכן משמע מהיעב"ץ (במגדל עוז נחל השלישי אות כג) שכתב לחזור אחר מוהל היותר צדיק ובלבד שיהיה בקי כראוי, משמע שאם אינו בקי כראוי יש להעדיף המוהל היותר בקי, ע"ש.

²¹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' תקפד/ה). ^{21*} כ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמיון חיי (עמ' כב ס"ט) ובכתבי הגרמ"ג (פ"ג ס"ט), וטעמו, ע"פ מש"כ לעיל בהע' 20 בשם האחרונים שכתבו שמוהל בקי קודם לצדיק שאינו בקי, אך יש להעיר על דבריו, דנהי דכן מסתבר לומר, אבל א"א ללמוד זאת מדברי האחרונים הנ"ל, כיון שיש חילוק בין צדיק ליר"ש, שרק בצדיק כתבו האחרונים שאינו מעכב, דצדיק אינו אלא מעלה, ומוהל מומחה עדיף טפי, אבל יר"ש זה דבר עיקרי שצריך שיהיה במוהל, ומטעם זה הבאנו בהע' 21 מהגר"מ שטרנבוך שפסק שאם אין לו בכלל יר"ש עדיף לקחת את הפחות מומחה שיש לו יר"ש, אך זה

עוד שהמנהג שלא לדקדק אחר איש תם וישר להיות מוהל, דכל ישראל הם בחזקת כשרות, אבל לכו"ע צריך שיהיה המוהל מומחה ואומן ובקי במלאכתו וזה קודם להכל, וכמבואר בס"ב.

שיהיה מוהל מומחה

ב. כתבו האחרונים¹⁸ שלא יקח מוהל באהבת אדם, אלא רק אומן ומוחזק לכך, ושיהיה¹⁹ בקי ומומחה במלאכת המילה, וזה קודם להכל,

בהע' 8) שדבריו של בעל השולחן גבוה הם דלא כהאור זרוע והדרכ"מ, וכן נוהגים בכל תפוצות ישראל להדר ולקח מוהל יר"ש וטוב. ועי' בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סי' ב) ובשו"ת מנחת אשר (סי' פז) שביארו מ"ט לא די בחזקת כשרות של כל ישראל. ¹⁸ כ"כ המהרי"ל והשל"ה (מס' חולין ענין מילה אות מו), וכ"כ הכה"ח (יו"ד סי' קטז ס"ק קפג).

¹⁹ כמבואר בס' חסידים (סי' תתקעג), וכמש"כ בכורת הברית (סי' רסד סק"ז באות ברית סק"ו) שצריך שיהיה אומן ובקי, וכ"כ באות חיים ושלום (סי' רסד סק"ו), וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' רלט) וז"ל: "דהשתא במקום דליכא אלא דררא דממונא צריכים אנו לילך אחר ב"ד יפה, במקום דאיכא דררא דנשמה עאכו"כ דצריכין אנו לילך אחר המוהל היותר יפה והבקי יותר", עכ"ל, וכן החזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' קנב) זירז מאד לבדוק ולברר מומחיות המוהל. ועי' גם בס' ברית אבות (פי"ב סכ"ח) בשם ס' שומר הברית שכתב, "מלאכת המילה צריכה שקידה ולימוד והשגה בעין ברה שלא יעשה מלאכת ה' רמיה, וכל הקרב אל המלאכה בלי טעם ודעת, מלבד שלא יעלה לו המצוה כתיקונה, הלואי שלא יזיק ותחת כבודו יעלה למו בושה וחרפה" עכ"ל. ועי' בשו"ת משנה הלכות להג"ר מנשה קליין (חט"ז סי' פב) שכתב וז"ל: "מצות מילה אומנות גדולה הוא וצריך ללמוד כיצד לקיים, ולא כמו שהוא בעו"ה שכל מי שיש איזמל הולך ומל, ופעם שמעתי על גדול אחד שמל ולא היה מומחה, והסנדק (אחד מגדולי ישראל) אמר לו "גם אני מוהל", ואמר המוהל לסנדק ולמה אין אתם מוהלים למעשה, א"ל כי אני יודע למול וגם

למוהל אחר, וכן כשיש לו סיבה מיוחדת יכול להעבירו ע"פ שאלת חכם^{22*}, [וכגון, אם עד עתה לא היה מוהל מהחוג שלו והיו לוקחים מוהל מחוג אחר, ועכשיו נעשה מוהל מומחה בחוג שלו יכול לקחת המוהל החדש אבל בדרכי נועם²³], וחזקה זו י"א^{23*} שאפי' כשמל בן אחד בלבד, החזיק כבר, ושוב אין לאב ליתן למוהל אחר, וי"א²⁴ שרק כשמל ב' פעמים יש להחמיר ולחשוש לשיטות דב' פעמים הוי חזקה, וי"א^{24*} שחזקה זו היא רק אם מל ג'.

²³ כ"כ הג"ר שמאי קהת הכהן גראס בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' רמז אות א). וע"ע בשו"ת אבני ישפה (ח"ד יו"ד סי' עח) ובס' מסורת הברית (פ"ד הע' לה).

^{23*} כ"כ בזכור לאברהם (חאו"ח ערך חזקה) ובגיליון מהרש"א (יו"ד סי' רסד ס"א) בשם שו"ת אדמת קודש (ח"ב בהשמטות ליו"ד הל' מילה סי' ט), וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ב סי"ב ובחלק התשובות סי' א'), ובכתביו על הל' מילה (פ"ג הע' נ) הביא מהשע"ת (סי' תקפא סק"ז) בשם היעב"ץ, והמשנ"ב (סי' תקפא סק"א) שכתבו לענין חזקה במצוות שסגי בפעם אחת, עי"ש.

²⁴ כן הורה הגר"נ קרליץ (ברית אפרים עמ' שנג).
^{24*} כ"כ בס' מילה כהלכתה (סי' רסד באות ברית אות כו) ע"פ המשנ"ב (סי' תקצז סק"ד) שכתב לענין מי שהיה רגיל להתענות בער"ה שרגיל הוא מי שהורגל בכך לכל הפחות ג' פעמים, וכ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמ"ך חיי (בשו"ת סי' א עמ' סג) ובכתבי הגר"מ (על הל' מילה פ"ג הע' נ), אך לא כתב דוקא ג' פעמים, אלא כתב שמקור דין זה דאיכא חזקה במילה הוא מהמהרי"ק, והתם כתב כדין מכירי כהונה, ואפשר דלא נחית מדין הוחזק במצוה בעלמא, כיון שהמצוה מקיימו באחרים ומה דאית ליה טענת חזקה לדידיה הוא רק משום זכות דמכירי כהונה, ומה"ט אפשר דגם לדעת הסוברים דפעם אחת סגי להחזיקו וכו', מ"מ גדר מכירי כהונה הוא רק בכמה פעמים כלשון רש"י בגיטין (דף ל.) והרמב"ם (פ"ז מהל' מעשר ה"ו) וכן הוא נמי לשון המהרי"ק שכתב "מאחר שהורגל ראובן למול בני יעקב", עכ"ד עי"ש,

שבכה"ג יש לכבד את המוהל שהוא מומחה יותר אף שהוא פחות יר"ש.

מוהל המוחזק אצלו כבר מבניו הקודמים

ג. מוהל שמוחזק למול אצלו כבר מבניו הקודמים י"א²² שחייב לקחתו למוהל ואין לאב ליתן למוהל אחר, ואפי' לא נדר לו שיתן לו למול אלא רגיל ליתן לו בסתמא, אלא א"כ כעת יש לו חסרון באומנותו או בצדקותו אף אם כיבדו כבר אצל כמה בנים יכול להעביר

ודאי שכשיש לשניהם יר"ש רק המומחה פחות מהשני, שעדיף לקחת המומחה כמו שפסק.

²² כ"כ הב"י (סי' רסד) בשם המהרי"ק (שורש עו) שהיכא שרגיל ליתן לו כבר ועכשיו עדיין לא נדר לו אלא בסתמא אסור לחזור בו, וכ"פ בשו"ת חכם צבי (סי' ע), אלא שכתב שם דת"ח הוא קודם למכיר ורגיל, וכ"ש קרוב דעדיף מת"ח לענין זה, וכ"פ ביעב"ץ (במגדל עוז נחל השלישי אות כ), ובכנה"ג (הגב"י סי' רסד סק"ד), ובכתבי הגר"מ (על הל' מילה פ"ג הע' נ) הביא כן גם בשם שו"ת מים עמוקים (סי' ע), ושם בפ"ג (הע' לח) הביא כן גם מהיש"ש (בב"ק פ"ח סי' ס) שכתב שהיכא שרגיל לתת למוהל לכו"ע אינו יכול לחזור בו, ואם קדם אחר ומל שלא מדעתו צריך ליתן לו עשרה זהובים, אך הביא מס' הברית (סי' רסד במקור וביאור סי' ב בסוף אות א) שהביא משו"ת הרא"ש (כלל יב ג) דלא כהיש"ש, עי"ש.

^{22*} כ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמ"ך חיי (עמ' כג סי"ב) ובכתבי הגר"מ (על הל' מילה פ"ג הע' נא) בשם היש"ש (בב"ק פ"ח ס"ס) והערוה"ש (סי' רסד סי"ב). וכתב הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי שם בחלק התשובות סי' א') שבמקרה שנתברר לו אח"כ שאין אנשי ביתו של המוהל נוהגים כדבעי בצניעות הלבוש וכד', ובידו למחות ולתקן דבר זה ואינו עושה כן, רשאי האב להזמין מוהל אחר במקומו, וסיים דעכ"פ בכל כה"ג יש להוועץ במורי הוראה, עי"ש. ועי' בס' מילה שלמה (עמ' תנב אות ה) שכתב בשם הגרי"ש אלישיב שאין לשנות למוהל אחר, אלא רק כשיש סיבה חזקה לכך, עי"ש, ועי' לקמן בהע' *44 בשם הגרי"ש א.

סדר עדיפות המוהלים

ד. סדר עדיפות המוהלים הוא²⁶, א. אומן ובקי (וכמבואר בס"ב), [ואצ"ל יר"ש²⁷], ב. רבו של אבי הבן²⁸, ג. אבי האב²⁹, ד. קרוב³⁰, ה. בעל

(סי' ט סי"ח) באריכות את סדר מעלת והקדמת המוהל ואלו מעלות יש להעדיף בבחירת המוהל.²⁷ פשוט, דזה בכלל דברי הרמ"א שצריך שיהיה המוהל "היותר טוב וצדיק" וכמ"ש"כ לעיל בס"א, ועי' גם לעיל בהע' 8 ובהע' 21.

²⁸ באוצר הברית שם הביא מס' ברית אבות (סי' א אות ט) שנסתפק לענין אם אבי האב ורבו שוים באומנות למי דין הקדימה, והעלה שם דיש להקדים את הרב, כדין אבידת אביו ואבידת רבו קודמת כמבו' בשו"ע (יו"ד סי' רמב), וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' טז) בשם שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שי), והרי"ד ויסברג הביא בריש הספר (עמ' י') את הסכמתו של המנחת יצחק שכתב לו בהערותיו לספרו (שם בהע' 6) שהרמ"א (יו"ד סי' רמב סל"ד) הביא י"א שסוברים דהא דרבו קודם לאביו היינו שלומד עמו בחינם, אבל אם אביו שוכר לו רבי ומלמדו, אביו קודם לכל דבר, וכתב שכן נראה לו עיקר, ובש"ך שם (ס"ק סו) כתב דאם הרב לא היה רוצה ללמד אלא בשכירות ויהודי או יהודית נותנים לו השכירות ללמדו, אז אבידת הנותן קודמת, והעתיקו להלכה ג"כ הש"ך (חור"מ סי' רסד סק"א) עי"ש, וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' טז), שהיכא שנותן אביו דמים לרבותיו על הלימוד, אבידת אביו קודמת ויש להקדים אביו לרבו.

²⁹ כ"כ בכורת הברית (סי' רסד סק"ז), וכן הביא בס' אוצר הברית משו"ת רעק"א (סי' מב) שדן אם יש שייכות לאבי האב במילה יותר משאר אדם, והסיק שכן, וכתב שאפי' לסוברים דאין חיוב מ"מ משום כבוד אביו ודאי דצריך להקדימו לשאר אדם.

³⁰ כ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' ע הו"ד בפת"ש יו"ד סי' רסד סק"ב), ובכורת הברית (סי' רסד סק"י) הוסיף, דאפשר דהיינו דוקא בקרוב יורש, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי עמ' כב סי') שאפשר שה"ה בשבעה קרובים הקרוב קודם, ואף לת"ח ובעל מעשים טובים, ומאידך, בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ו הע' ו) הביא

פעמים רק אז אסור לו ליתן לאחר, אך יש שכתבו²⁵ שהעולם אין מדקדקין בכל זה.

וכ"כ בס' למען בריתו (עמ' לא בליקוטי ברית ד"ה אסור) ובס' פסקים ותשובות (סי' רסד הע' 48) בשם ס' הברית (סי' רסד סקמ"ז) שמפשטות לשון המהרי"ק לא משמע כהאדמת קודש, מדכתב "שהיה רגיל למול את בניו", וכ"כ בס' תורת הברית (עמ' קמג הע' לד) שכמדומה שאין העולם נוהגים כהאדמת קודש.

²⁵ כ"כ בזוכר הברית (סי' ב אות לב) אחרי שהביא דברי המהרי"ק שהעולם אין מדקדקין בזה, וכתב בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' נ) שאם כן הוא המנהג ליכא טענת מכירי כהונה, כיון דיודע שלא בהכרח יהיה הוא המוהל, וגם בשו"ת עצי חיים (יו"ד סי' כט) כתב דרב אחד רוצה לומר דמשמע מדברי המהרי"ק דמי שהיה רגיל למול בניו אצל מוהל פלוני אסור לשנות ליתן למוהל אחר אפי' אם לא הבטיח עדיין למוהל הרגיל, משום דדמיא למכירי כהונה, אך כתב לחלוק עליו, דמהרי"ק מיירי דוקא אם כבר כיבד אותו, אבל אם לא הבטיח לו כלום לא עלה ע"ד המהרי"ק שיהא שייך בזה משום מכירי כהונה. ועי' גם בס' מילה שלמה (עמ' תנב אות ה) שכתב בשם הגר"ח פ' שיינברג שנראה שבזמננו ובמקומותינו שב"ה יש ריבוי עצום של בריתות, מסתבר שלא שייך ענין של 'חזקה' משום שרובם מהדרים למול בבוקר כזריזין, והרי לא יתכו שמוהל אחד ימול את כולם, וביאר במילה שלמה (שם בהע' 279) כוונתו, משום שכל הבריתות נעשות בערך באותו זמן ובמקומות המרוחקים זה מזה, אך כתב שלסברא זו יל"ע אם קודם שמכבד את המוהל השני צריך לשאול את המוהל הראשון אם אמנם אינו בשעה זו, או דלמא היות וזהו המצב בדרך כלל בעלמא ממילא נתבטלה כבר החזקה לגמרי ואי"צ לשאלו, עי"ש וצ"ע.

²⁶ סדר זה הוא ע"פ המובא בס' אוצר הברית להרי"ד ויסברג (ח"א פ"ג סי' ו ס"א), ועי' בס' זוכר הברית

או עגמת נפש באם יקח את פלוני למוהל יש לקיים בקשתו³¹.

אבי הבן רוצה מוהל מסוים ואם הבן (-אשתו) רוצה מוהל אחר

ו. זכות כיבוד המוהל שייך לאב, אמנם אם האמא רוצה לכבד לאחר שהוא חשוב יותר משל האב ושניהם מומחים בשה, או שמוהל של האם מומחה יותר משל האב ושניהם שוים במעלתם, אם כי יש מי שכתב³² שבכה"ג הזכות בידה, ורק אם אין לה קורבה וכד' למוהל אפשר שאין לה זכות לזה, אף אם הוא חשוב יותר משל האב, אבל אם הוא מומחה יותר הזכות בידה, מ"מ הכרעת כל גדולי

להמנע מכך, ובהע' יט הביא משו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' יט) שכתב שאף לדעות שאין חייב לשמוע לציווי אביו כשאין לאב תועלת והנאה מיניה, אם כשלא ישמע לו יצטער חייב לשמוע לו.

³² כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי עמ' כג סי"ד). אך דבריו צ"ע, מפני שאיזה זכות יש לאמא במילת בנה, וכבר כתב הרמ"א (סי' רסד ס"א) שאשה אינה יכולה ליתן לאחר למול דהרי אינה שייכה במצות למול את בנה, ופירש הערוה"ש (יו"ד סי' רסב סי"ג) שכוונת הרמ"א, אם האב כיבד לאחד, והאם כיבדה לאחר, אין כיבודה כלום, שהרי על האב החיוב למול את בנו ולא על האם, ודבריו הם נגד הרמ"א ונגד כל האחרונים המוכחים בהע' הבאה, וגם אם היה לה זכות במילת בנה כבר אי' בתנא דבי אליהו (רבא פ"ט) "אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה", והו"ד בהג' מיימונית (פי"ד מאישות אות ס), ועי' גם ברמב"ם (פי"ד מאישות ה"כ) שכתב: "וכן צו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל מה שישנא" וכו', עי"ש.

מעשים טובים (וכמבו' לעיל בהע' 10), ו. תלמיד חכם (כמבו' שם בהע' 10), ז. מי שרגיל ומוחזק למול אצלו (כמבו' לעיל בס"ג), ועיין הערה^{30*}, ח. כהן (כמבו' לעיל בהע' 13). ולענין סדר כיבוד, אבי אמו, חמיו, אחיו הגדול, ודודו, עי' מש"כ בזה בפ"ה ס"ב.

אבי האב רוצה מוהל מסוים ואבי הבן רוצה מוהל אחר

ה. כשאביו אמר לו לקחת את פלוני למוהל, ויש לאביו נחת רוח בכך כגון שהמוהל הוא רבו וכד', צריך לשמוע לאביו ולעשות רצונו, וכשיש סיבה דכבוד שמים שלא לעשות רצונו יכול להמנע מכך, ולהיפך אם יהיה לאביו בזיון

מס' הברית (סי' רצד בביאור אות ב' בסופו) שיש הרבה אחרונים שכתבו לחלוק על חידושו של החכ"צ לגמרי עי"ש.

^{30*} כתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שלכאור' כשיש חזקה למוהל אין אחרים קודמים לו משום מעלתם רק כשיש חסרון במוהל, ובאמת יל"ע מהיכן לקח האוצר הברית את סדר העדיפויות הנ"ל שהקדים קרוב ות"ח למוהל המוחזק.

³¹ כ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמ"ך חיי (עמ' כג סי"ט). ובכתבי הגרמ"ג (על הל' מילה פ"ג הע' ס"ח) כתב טעמו, ע"פ הח"ח (עה"ת פ' יתרו) שכתב שבכלל כיבוד אב ואם הוא גם לכבד את אלו שהאב והאם מכבדם, והביא הגרמ"ג שנחלקו הראשונים והפוסקים אם יש מצות כיבוד אב ואם בדבר שאינו לצורך תועלת והנאת האב והאם, שדעת התוס', הרמב"ן, הרשב"א, המהרי"ק, וכ"פ הרמ"א (יו"ד סי' רמ סכ"ה) ורוב האחרונים שאין בזה חיוב כיבוד או"א, ומאידך, דעת המאירי, ורבינו ירוחם, והמקנה, וכ"פ רעק"א והחזו"א שיש בזה חיוב של מצות כיבוד או"א עי"ש, ואכמ"ל, ולשיטתם נקט הגרמ"ג הדין הנ"ל שצריך לשמוע לאביו, ועי"ש בהע' יח שהביא מהערוה"ש (יו"ד סי' רסד סי"ג) שכשיש סיבה דכבוד שמים שלא לעשות רצון אביו יכול

הפוסקים³³ שאין בכח האשה למחות בבעלה שלא למנות מוהל מסוים שמל רק פעם אחת בטענה שאינו בקי, מפני שלאשה אין זכות במילת בנה.

הבטיח האב למוהל מסוים אם יכול לחזור בו

ז. אם הבטיח למוהל שהוא ימול את בנו אסור לו לחזור בו, משום דישאל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב³⁴, (ועי' בהע' 37 בחומרת מי שאינו עומד בדיבורו), ואם חוזר בו עלול להיגרם נזק לתינוק, ומשא"כ כשהולך באמונה אין פתחון פה לקטרג עליו³⁵, ומ"מ אם חזר בו הוי חזרה אלא שמותר לקרותו רשע³⁶, ואין רוח חכמים נוחה הימנו³⁷, ואם אבי הבן ת"ח

³³ כ"פ בשו"ת חכם צבי (סי' סט-עא), וכתב שם שאף במקום שאין אב, אין תוקף למה שהבטיחה למוהל למול את בנה ויכולה לחזור בה, וכ"כ בנו היעב"ץ במגדל עוז (נחל שלישי סי' ח), וכ"כ בשו"ת שער אפרים (סי' ע) שאם נשבע למוהל פלוני שאם יולד לו בן הוא יהא המוהל, ועכשיו נולד לו בן ואשתו מתנגדת ורוצה שאחר ימול את בנה, אסור לו לחזור בו, מפני שלאשה אין זכות במילת בנה, וכן דעת הרמ"א וכמו שפירש הערוה"ש המובא בהע' הקודמת, וכ"פ בס' מילה כהלכתה (עמ' לה במטה בנימין אות כב) שאם נחלקו האב והאם למי ליתן המילה והסנדקאות, נותנים למי שהאב רוצה.

³⁴ כ"כ הרמ"א (יו"ד סי' רסב ס"א), ומקורו מהב"י (סי' רסד) בשם המרדכי עי"ש.

³⁵ כ"כ הזכר דוד (מאמר א' פמ"ג).

³⁶ כ"כ הרמ"א (שם) בשם המרדכי, והוסיף בשם המרדכי והרא"ש שאין מועיל בזה קנין משום דהוי קנין דברים בעלמא, ומה שכתבנו שמותר לקרותו רשע כ"כ הב"י שם בס' רסד בשם מהר"ם מרוטנבורג. ועי' בס' תורת הברית (עמ' קמא הע' כט) שכתב שלדעת רבינו יחיאל המובא בב"י שסובר שאם הבטיח לראשון קודם לידת התינוק לא חל הקנין דהוי דבר שלא בא לעולם, משמע דלאחר לידת התינוק חשיב דבר שבא לעולם וחל הקנין מדין

סיטומתא ומנהג בני אדם ואינו יכול לחזור בו, וכן הוא לדעת המהר"ם מרוטנבורג המובא במרדכי שכתב שאסור לחזור בו, דהואיל ומנהג בני"א שנודרים בניהם זה לזה ומקיימים צריכים לקיים אף בדבר שלא בא לעולם, דהוי כסיטומתא, עי"ש.

³⁷ כמש"כ השו"ע (חו"מ סי' רד ס"ז) וז"ל: "הנושא ונותן בדברים הרי זה ראוי לו לעמוד בדיבורו אע"פ שלא לקח מהדמים כלום ולא רשם ולא הניח משכון וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אע"פ שאינו חייב לקבל מי שפרע הרי זה ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו", עכ"ל. ועי' בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן קא) שכתב וז"ל: "וכן שמעתי מהר"ם ז"ל עשה מעשה בכה"ג בווינא באחד שלא רצה לקיים דיבורו וטען שלא קבל קנין ולכך רוצה לחזור בו, והרב הנ"ל הזהירו ואמר לו פלוני מ"מ מוטל עליך לקיים דיבורך, שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולא קבל ההוא פלוני תוכחת הרב ואזהרתו, וציוה הרב לש"ץ לעמוד על המגדל ולהכריז, שמעוני רבותי פלוני לא רוצה לקיים דיבורו כך וכך, לכן אין רוח חכמים נוחה הימנו והינו בכלל שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, כי זה האיש כזבן ושויה נפשיה הדרנא. וכן אני ח"מ פסקתי מעשה בכה"ג" עכ"ל.

האופנים שמותר לאבי הבן לחזור בו

ח. כתבו הפוסקים שיש אופנים מסוימים שמותר לאבי הבן לחזור בו מהמוהל שהזמין בכה"ג דאנן סהדי שאם היה יודע לא היה מזמינו, והיינו דוקא אם הודיע למוהל הראשון לכל הפחות יום או יומיים קודם הברית, אבל אם עדיין לא הודיע לו עד יום המילה בביהכ"נ או שכבר הוציא הוצאות, לא יחזור בו, כדי שלא יגרום לו בושה וצער ברבים⁴¹. ונפרט כאן כמה מהאופנים המצויים שמותר לחזור בו.

³⁹ כ"כ הב"י (סי' רסד) בשם רבינו יחיאל, וכ"פ היש"ש (בב"ק פ"ח סי' ס), וכ"כ בכורת הברית (סי' רסד סק"ח) בשם תשובת הרדב"ז (ח"א סי' רעח), וכ"פ בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שו) דאמרי' בגמ' (בב"מ טז) דדבר שלא בא לעולם אינו קונה מטעם דלא סמכה דעתיה לכן שפיר י"ל דלכתחילה יכול לחזור בו.

⁴⁰ כ"כ במהרי"ק (שורש עו ענף א) בשם מהר"ם, ובהג' מנחת פיתים להגר"מ אריק (ריש סי' רסד על השו"ע שם) דאף דלא הוי קנין מ"מ אית ביה משום שארית ישראל וכו', וכ"פ בשיירי מנחה (חו"מ סי' רד סי"א), וכ"כ בנחל הברית (ח"ב סי' לב) דמכיון שהטעם הוא משום מחוסר אמנה א"כ אף אם הוא דבר שלא בא לעולם ואינו חל בו קנין מ"מ אסור לחזור בו משום שמחוסר אמנה, שהרי אף לאחר לידת הבן אינו מועיל בזה קבלת קנין כמש"כ הרמ"א שם דהוי קנין דברים, הרי דאף שאין חל קנין מ"מ אסור משום מחוסר אמנה, וכתב בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ו' הע' טז) שכן משמע מרהיטת לשונו של השבות יעקב (ח"ב סי' פ) והזרע אמת (ח"ג סי' קלא).

⁴¹ כ"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמו) דיכול לחזור בו דוקא ביום שקודם המילה, אבל ביום המילה בביהכ"נ או שכבר הוציא הוצאות אין יכול לחזור בו, דלאו כל כמיניה להרויח בממוניה או בהלבנת פניו של זה. וכתב בס' מסורת הברית (פ"ד הע' לג) שבאם לא הוציא הוצאות ולא נגרמת לו כתוצאה מכך בושה

הוא עובר גם על חילול השם³⁸, וי"א³⁹ דהא דאסור לחזור בו הוא רק אם הבטיח לו למול לאחר שנולד הבן, אבל אם הבטיח לו קודם שנולד אין שום איסור לחזור בו, ויש חולקים⁴⁰ וסוברים שגם אם הבטיח לו קודם שנולד אסור לחזור בו. אך יש פעמים ואופנים מסוימים שמותר לו לחזור בו ויתבארו בסעי' הבא.

³⁸ פשוט, ויש לציין בזה מה שכתב הרמב"ם בהל' דעות (פ"ה הי"ג) לענין ת"ח וז"ל: "ומתנו של תלמיד חכם באמת ובאמונה, אומר על לאו לאו ועל הן הן, מדקדק על עצמו בחשבון ונותן ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי המקח לאלתר ואינו נעשה לא ערב ולא קבלן ולא יבא בהרשאה. (אינו) מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה": ובהלכה י"ד הוסיף הרמב"ם וז"ל: "די שיעמוד בדבורו ולא ישנהו, ואם נתחייבו לו אחרים בדין מאריך ומוחל להן ומלוה וחונן, ולא ירד לתוך אומנות חבירו, ולא יצר לאדם לעולם בחייו, כללו של דבר יהיה מן הנרדפים ולא מן הרודפים מן הנעלבים ולא מן העולבים, ואדם שעושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" עכ"ל. ובעצם עוון חילול ה' כתב הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ה הי"א) וז"ל: ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילים, ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילל את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר וכו' וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה וכו', ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין וכו' עכ"ל עי"ש.

שבכה"ג דסליק אדעתיה ממוהל אחר שוב אינו יכול לחזור בו.

2. וכן אם נזדמן לו אח"כ מוהל שהוא מומחה יותר, וברור לנו שאילו היה פה מתחילה היה נותן לו מותר לו לחזור בו⁴⁴.

היינו כמש"כ התוס' בב"מ דיוקרא וזולא הוי כמו מתנה מועטת, אבל הכא אם נזדמן לו אחר שהוא אוהבו הוי כמו מתנה מרובה דדעתו של אדם קרובה ביותר ליתן לאוהבו, וגם למי שהוא צדיק משום שהוא מצוה יותר כמש"כ הרמ"א שם, ויש לאדם לחזור אחר המוהל היותר טוב וצדיק ע"ש, וזה פשוט דאם מקיים בזה מצוה מן המובחר הוי כמו מתנה מרובה, עכ"ד, והביאו המנחת יצחק (בהערותיו לס' אוצר הברית ח"א עמ' יא הע' 9), ודבריו צע"ג דמתנה מרובה זה הוצאת ממון מרובה שבזה אמרי' דלא סמכה דעתיה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם, אבל נתנית התינוק למולו אין זה הוצאת ממון (שהרי לא נותנים כסף למוהל על המילה), וגם אין הרגילות להזמין מוהל ע"י קנין כמו שרגילים לתת מתנה מרובה, וא"כ מהיכי תיתי לדמות מילתא למילתא בזה, וצ"ע, ושוב ראיתי בס' מילה כהלכתה (פ"ט עמ' קטז) שכבר תמה על תירוצו העצי חיים והמנח"י הנ"ל, וכתב שעל כרחנו צ"ל שהחת"ס סובר שלא קיי"ל כהכרעת הרמ"א אלא כב"ח שפקפק על דברי הרמ"א והביאו הש"ך שם, וכתב שכ"כ גם הגר"ש וואזנר בשבט הלוי (ח"ד סי' 16) שכתב בשם הערוה"ש דבתרי תרעי זה רק מדת חסידות לא לחזור, ושוב ראיתי שכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' מג) שהחת"ס סומך על ספיקו של הב"ח, וס"ל להלכה שמותר לחזור בו בתרי תרעי, וע"ע בשבט הלוי שם שכתב שאף לדעות דבתרי תרעי אסור לחזור, אם משתנה השער בשיעור גדול שיכולים לתלות שע"ז לא חשב והוי אונס דלא שכיחא מותר לחזור בו.

⁴⁴ כ"פ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ג' סט"ו), וכ"כ בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ו' הע' יט) בשם שו"ת קרן לדוד דכ"ש כשהוא מומחה יותר דאפשר לחזור יותר מבצדיק הרבה.

1. אם נזדמן לו אח"כ מוהל שהוא צדיק, וברור לנו שאילו היה פה מתחילה היה נותן לו מותר לו לחזור בו⁴², רק שנחלקו הפוסקים⁴³ אם זה גם בכה"ג דסליק אדעתיה ממוהל אחר, או

והלבנת פנים ברבים אפשר שרשאי האב לחזור בו אפי' ביום הברית עצמו.

⁴² כ"כ הט"ז (יו"ד סי' רסד סק"ה) והיעב"ץ (מגדל עוז נחל ג' אות טו), וכורת הברית (סי' רסד סק"י).

⁴³ דהנה בטעם דברי הט"ז כתב בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רמו) שהוא ע"פ מה דקיי"ל בחו"מ (סי' רד סי"א) דבתרי תרעי לית ביה משום מחוסר אמונה, ולפי"ז כתב שאם בשעה שאמר לראשון שימול סליק אדעתא ממוהל אחר, שוב אינו יכול לחזור בו אפי' אם השני מוהל יותר טוב, אך בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ו' הע' יח) הביא משו"ת קרן לדוד שתמה על החת"ס דהא בחו"מ שם הביא הרמ"א ב' דעות, וסיים שנראה עיקר כסברא שניה דאף בתרי תרעי יש בו משום מחוסר אמונה, והביא שכן תמה על החת"ס בשו"ת זכרון יהודה (ח"ב סי' קלז) וכתב הזכרון יהודה ליישב דכיון שיש מצוה לקחת מוהל צדיק יותר, במקום מצוה לא איירי חכמים, ועי' בקרן לדוד שהסיק שם דהכא עדיף מתרי תרעי כיון דהרבה מקפידין לחזור אחר מוהל יותר צדיק, וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' ע) דכשחוזר בו לא משום חסרון אמונה אלא לפי שרוצה לעשות מצוה מן המובחר מותר לחזור בו, והוכיח כן החכ"צ מעובדא דרבא ורב ספרא בחולין (קלג.), ומשמע מדבריו דאפי' היכא דאסיק אדעתיה מותר לחזור בו, כיון שחזר בו משום שרוצה לעשות מצוה מן המובחר, וכתב בהג' מנחת פיתים להגר"מ אריק (על השו"ע שם סי' רסד) דלפי"ז כ"ש כשרוצה לחזור בו וליתן לקרובו דמותר, דהא לחכם צבי שם, קרוב קודם לכיבוד זה, כמו בעניני צדקה דקרוב קודם, אך בשו"ת פרי יצחק (ח"ב סי' לא) דוחה ראיות החכ"צ, וס"ל שגם כה"ג אסור לחזור בו, ועי' בשו"ת עצי חיים (יו"ד סי' כט) שכתב ליישב התמיהה על החת"ס הנ"ל, דלי"א שברמ"א צ"ל דטעם הט"ז דאע"ג דבתרי תרעי אסור לחזור

ונדחתה המילה, אסור לאב ליתן אח"כ לאחר, דכיון שנתן לראשון סתם, כוונתו בין בזמנו ובין שלא בזמנו, אלא א"כ התנה בפירוש עם הראשון שכוונתו רק אם תהיה המילה בזמנה⁴⁹, אך אם הראשון אמר מתחילה שהוא לא יכול למול באותו יום מפני שאינו בעיר וכד', והאב נתן לאחר, ואח"כ חלה התינוק ונדחתה הברית, והמוהל הראשון רוצה כעת למול בזמן החדש, כתבו הפוסקים⁵⁰ שאין לראשון שום טענה כיון שכבר סילק עצמו מתחילה מהמילה, אלא ימול השני, ודלא כהפוסקים⁵¹ שכתבו לפשר ביניהם שזה יעשה החיתוך וזה הפריעה וכד'.

3. וכן אם נזדמן לו תלמיד חכם גדול יותר מהראשון, ואנן סהדי שאילו היה פה מתחילה היה נותן לו י"א^{44*} שמותר לו לחזור בו.

4. וכן אם שמע דבר רע על המוהל שהוא בעל עבירות, יכול לחזור בו⁴⁵.

5. ואם נזדמן לו מוהל שהוא אוהבו יותר י"א⁴⁶ שיכול לחזור בו, וי"א⁴⁷ שבזה אינו יכול לחזור בו. אמנם אם המוהל השני הוא חבר של האב במידה כזו שתהיה לו קפידא עליו על שלא כיבדו במילה, י"א^{47*} שמותר לו לחזור בו.

6. אם המוהל מאחר, יש שכתבו⁴⁸ שיכול לקחת מוהל אחר ואין לראשון שום טענה.

7. אב שביקש ממוהל אחד שימול את בנו ביום פלוני והסכים המוהל ואח"כ חלה התינוק

⁴⁷ כ"פ היש"ש (בב"ק פ"ח סי' ט), והיעב"ץ (במגדל עוז נחל ג אות טז), והכורת הברית (סי' רסד סק"ט).
^{47*} כן הורה הגר"ח פ' שיינברג (מילה שלמה עמ' תנב אות ה).

⁴⁸ ביעב"ץ כתב (במגדל עוז נחל ט' יאור ד' אות ט) גבי סנדק וז"ל "צריך הסנדק להיות זריז לבא בהשכמה ואם לא בא מיד מעמידים אחר במקומו שאין מחמיצין המצוה", וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' קיג) בשם זוכר הברית (סי' ד אות ו) וחקי דעת (דף סד ע"ב) כי לא לכבוד למלאך ה' להמתין לאדם עפר מן האדמה, ואין למוהל שום תביעה על אבי הבן, דהאיחור בא מצדו ואיהו דעוית אנפשיה, וכ"כ בס' מילה כהלכתה (פ"ט עמ' קטו) שלפי דברי היעב"ץ גבי סנדק פשוט דה"ה למוהל, אך כתב שמ"מ המנהג להמתין להם.

⁴⁹ כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' פט).

⁵⁰ כ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ד סי' קלא), והגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' קסז).

⁵¹ כ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' פט), ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' נד) עי"ש.

^{44*} כן הורה הגר"ש אלישיב (מילה שלמה עמ' תנב אות ה), ועי"ש עוד שדעתו שאם המוהל השני 'תורתו אומנותו' והראשון רק 'קובע עיתים' בלבד, שאי"ז סיבה לשנות למוהל השני.

⁴⁵ כ"כ הים של שלמה (בב"ק פ"ח סי' ט), ועי' בס' מילה כהלכתה (פ"ט עמ' קטו) שדייק מדברי היש"ש שאם ידע האב מתחילה שהמוהל בעל עבירות ואעפ"כ הוא רצה בו מחמת מומחיותו, וכעת מבלי שנתחדש דבר החליט האב שמוטב לו ליקח מוהל יר"ש, שאותו גם היה יכול להשיג מתחילה, לא יוכל לחזור בו, דהא אין כאן אנן סהדי וכו', ורק אם כעת נזדמן לו מומחה גדול ויר"ש ומעיקרא לא היה אפשר להשיגו, ודאי שיוכל לחזור בו, דאנן סהדי שאם ידע מתחילה שיוכל להביא את השני, לא היה מזמן לבעל עבירות, עי"ש.

⁴⁶ כ"פ הט"ז (יו"ד סי' רסד סק"ה). ועי' בס' מילה שלמה (עמ' תנג פ"ב הע' 277) שכתב ששמע מהגרמ"מ פרבשטיין זצ"ל (ר"י חברון) הגדרה מחודשת של 'אוהבו': אם הקירבה ביניהם היא במידה כזו שלולי הדין שאסור לחזור בו - היה מתחרט וחוזר בו מהמוהל הראשון למרות אי הנעימות הכרוכה בכך, ב'דרגה' כזו יכול לחזור בו, עי"ש.

אי אמרי' דחשיב כנתחדשה לאב ההלכה דזריזין, ואנן סהדי שאילו ידע מתחילה לא היה מסכים לשעה המאוחרת ולכן מותר ואולי אף מצוה לחזור בו, או דלמא יוכל המוהל לטעון שלא נתחדש כאן דבר והיה על האב ללמוד מתחילה ולדעת את מעלת זריזין, וצ"ע, אך כתב שאם ידע האב מתחילה את מעלת זריזין אך אביו וכד' ציוהו שימול מאוחר והאב נתן למוהל אחר, וכעת הסבא מסכים שיהיה הברית מוקדם והמוהל אינו יכול, נראה שמותר לאב לחזור בו, כי נתחדש כאן דבר, שדעת הסבא נשתנה ושייך לומר אנן סהדי.

והכלל בזה הוא, שבמקרה שנתחדש איזה דבר אחר שמינה את המוהל הראשון, יכול לחזור בו, כיון שעל דעת כן לא מינהו, אולם אם ידע זאת בעת שמינה את הראשון אסור לחזור בו, ובכל מקרה יש לעשות שאלת חכם.

לשלם למוהל שכר עבור המילה

ט. אף שאין למוהל ליטול שכר על המצוה⁵⁵, כי אין זה דרכן של זרע אברהם ואדרבה

⁵⁵ כמבואר בגמרא (נדרים לח. ובכורות כט.) שדרשו מהפסוק "ראה למדתי אתכם וגו'", מה אני בחינם אף אתם בחינם, ודין זה נוהג בכל המצוות כמבואר בקידושין (נח:) ובמתני' בבכורות שם 'הנוטל שכרו לדון דיניו בטלים, להעיד עדותיו בטילין, להזות ולקדש מימיו מי מערה אפרו אפר מקלה', ואף שבאבן האזל (הל' גזילה פי"ב הי"ג) האריך בדעת רש"י והרמב"ם שלא נאמר דין זה אלא בלימוד התורה ובהוראה, אלא שהביא דברי הרמב"ם (בתורת האדם) דכן הוא בכל המצוות, (וכ"כ בתוס' ר"י הזקן קידושין נח:) דכן הוא בכל המצוות, מ"מ כן פסק השו"ע (יו"ד סי' שלו ס"ב) כמו שביאר הט"ז (שם סק"ב), וכן הביא השד"ח (ח"ט מע' ר"ה אות יז) בשם הפוסקים שה"ה לשאר המצוות שאין ליטול עליהם שכר, והביא דברי החקרי לב (מערכי לב ח"א

8. אם הזמין מוהל שנוטל שכר, ומצא אח"כ מוהל זול יותר י"א⁵² שיכול לחזור בו.

9. אם האב רוצה לשנות את השעה או את המקום של עריכת הברית, והמוהל אינו יכול להגיע באותו שעה או באותו מקום, יש שכתבו⁵³ להסתפק בזה, כיון שהאב יכול לומר למוהל איני חוזר בי ועדיין רוצה אני בכך ואיני מחוסר אמנה, ומה שאינך יכול בשעה החדשה זה אונס מצדך, אך מאידך יוכל המוהל לטעון שזה גופא שהאב משנה את השעה או המקום זה חוסר אמנה, וצ"ע, אך כתב שאם האב קבע לשעה פלונית או במקום פלוני בגלל איזו סיבה, ואח"כ נתחדש דבר ונסתלקה אותה סיבה, אם אנן סהדי שבאמת אילו ידע כן האב מתחילה לא היה קובע לאותה שעה או מקום, רשאי לחזור בו.

10. אם האב לא ידע מתחילה את חשיבות הזריזות למול בבוקר ואמר למוהל שימול אחה"צ ביום פלוני, ואח"כ נודע לאב חשיבות הדבר, וברצונו להקדים ולמול בבוקר, והמוהל אינו יכול להגיע מוקדם, יש שכתבו⁵⁴ להסתפק

⁵² כ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג סכ"ג) בשם השולחן גבוה (יו"ד סי' רסד), וצ"ע דאין לך תרי תרעי גדול מזה, והרי נפסק ברמ"א (חור"מ סי' רד סי"א) שהעיקר לדינא כדעת הפוסקים שגם בתרי תרעי אסור לחזור בו, וגם מה שהתירו הפוסקים לחזור בו כשמצא מוהל צדיק יותר כמש"כ לעיל בהע' 43, אי"ז אלא משום שזה עדיף מתרי תרעי כמש"כ הקרן לדוד, או משום שזה כמתנה מרובה כמש"כ העצי חיים, אבל הכא אין לך תרי תרעי גדול מזה, וצ"ע, ואלי השולחן גבוה סובר כדעת הב"ח (והחת"ס) שגם בתרי תרעי מותר לחזור בו כמש"כ שם.

⁵³ כ"כ בס' מילה כהלכתה (פ"ט עמ' קיג).

⁵⁴ כ"כ בס' מילה כהלכתה (פ"ט עמ' קיד).

והוצאות הדרך, ב. וכן מותר לו לקחת שכר חכמתו⁵⁸, ג. אם צריך המוהל למעשה ידיו לפרנסתו ואם יתעסק במלאכתו לא יוכל למול, רשאי לכתחילה לבקש שכר⁵⁹, ד. ויש

מוהלים מהדרין שיתנו להם למול⁵⁶, מ"מ מבואר בפוסקים שיש כמה היתרים למוהל לדרוש שכר עבור המילה, והם, א. כתבו הפוסקים⁵⁷ שמותר לו לקחת שכר בטלה

ובשו"ת דברי סופרים (סי' קכז), ועי' גם בס' עלינו לשבח להגר"י זילברשטיין (בראשית עמ' תמב) שהביא בשם הגר"ח קנייבסקי ב' עובדות על מוהלים שנפטרו והגיעו בחלום לתבוע על שלא שילמו להם על הברית, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת משנה הלכות (מהדו"ת ח"ג סי' כ).

⁵⁸ כמש"כ בזוהר הברית (סי' ב אות כה) שיכול ליטול שכר חכמתו, וכ"כ בהג' יד שאול לבעל השואל ומשיב (יו"ד סי' רסא), דהא מבואר בשו"ע (יו"ד סי' שלו ס"ג) גבי רופא שאם פסק וקצץ דמים חייב ליתן לו כיון שחכמתו מכר לו, ואע"פ שהרופא מחויב ברפואתו מותר ליטול לו שכר על רפואתו, כיון שהוא דבר שיש בו חכמה, ה"נ גבי מילה מותר ליטול שכר עליה כיון שיש כאן חכמה ורפואה, ולא גרע דינו מרופא שיכול לקצוץ שכר, וכ"כ בברכ"י (יו"ד סי' רסא).

⁵⁹ כ"כ בהג' יד שאול (יו"ד סי' רסא) והוכיח כן ממה שכתב הט"ז (יו"ד סי' רכא סקמ"ב) בשם הראב"ד (פ"ו משבועות ה"ט), וכ"כ בשו"ת הרמב"ן (סי' ערב), וכ"כ בנהר מצרים (הל' מילה אות ב) שטעם ההיתר מכיון שהמוהל מתבטל ממלאכתו ומוציא הוצאות כדי ללכת מעירו לעיר אחרת, ועי' בשד"ח (ח"ו מע' ר"ה סי' ב אות יז) שכתב שהיתר זה קיים רק באופן שהמוהל הולך למרחקים ומתבטל ממלאכתו, ועי' גם בערוה"ש (יו"ד סי' רסא ס"ו) שכתב וז"ל "ושמעתי מעיר אחת גדולה שישאר מרובים ומוהלים מועטים, והמוהלים מסרבים מפני שיש להם בזה ביטול פרנסתו, ששכרו טובי העיר מוהל אחד שלא יעשה שום פרנסה ויקבל מכל מילה כך וכך והוא כמושכר לאנשי העיר למול בניהם, ונכון הוא מאד ובפרט בעיתים הללו ה' ירחם" עכ"ל.

דכ"ט) שכתב להקשות בהא דנחלקו הפוסקים לענין תקיעת שופר אם מותר ליטול שכר על התקיעות, מפני שהוא שכר יו"ט, והקשה דאמאי לא הביאו הפוסקים לאסור נטילת שכר מדברי הגמ' בנדריים הנ"ל גבי ת"ת שאסור למלמד ליטול שכר, וכן הקשה על מה שכ' הב"י (סי' תקפה) שיכולים החזנים ליטול שכר על חזנותם, ואמאי, הא מחויבים לקיים המצוה בלא שכר, ותירץ החקרי לב, דיש חילוק בין היכא שכל אחד יכול לקיים בעצמו את המצוה, דבזה יכול ליטול שכר, כגון תקיעת שופר שהרי יכול לתקוע לעצמו, משא"כ בת"ת שאינו יכול ללמוד בעצמו, לפיכך אין למלמד ליטול שכר, ולפי"ז כתב בס' תורת הברית (פ"ה הע' כו) שבמילה שהאב אינו יודע למול יל"ד שאסור ליטול שכר על המילה, אך לענ"ד דברי החקרי לב תמוהים עד למאד, שהרי גם בתק"ש וגם במילה יש כאלה שיודעים לתקוע ויש כאלו שלא יודעים לתקוע, וכן יש כאלו שלמדו מלאכת המילה ויודעים למול ויש כאלו שאינם יודעים למול, וא"כ הדרא קושיה לדוכתיה למה לא כתבו הפוסקים לאסור ליטול שכר על תק"ש, וצ"ע.

⁵⁶ כ"כ הרמ"א (יו"ד סי' רסא), וביאר הגר"א (שם סק"ו) כמו שאמרו ביבמות (ע"ט). דג' סימנים יש באומה זו, רחמנים ביישנים וגומלי חסדים, וכ"ש כה"ג.

⁵⁷ כמש"כ בזוהר הברית (סי' ב אות כה), ובהג' יד שאול לבעל השואל ומשיב (יו"ד סי' רסא) שיכול המוהל ליטול שכר בטלה, דכה"ג אינו שכר מצוה, וכ"כ בערוה"ש (יו"ד סי' רסד סי"ד) שכשיש למוהל הוצאות הדרך צריך לשלם לו, וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' נח) בשם ס' נהר מצרים (הל' מילה אות ב) שמותר למוהל ליטול שכר בטלה והוצאות הדרך, וכ"כ בנחל ברית (סי' רסא סק"י).

עליו, כי יכולים לקחת מוהל אחר, לכן מותר לדרוש תשלום בגלל שרוצים דוקא אותו, ח.ועוד, מכיון שהמוהל לא חייב למול בשעה מסוימת, לכן רשאי לדרוש תשלום תמורת הטירחה לבוא בזמן שנקבע, ט. ועוד, שהשכר הוא רק על הריפוי⁶³. ויש שכתבו^{63*} אף שאפי' אם המוהל רוצה לעשות בחינם, עדיף טפי שיעשה בשכר, אך מ"מ יש שכתבו⁶⁴ שלא ידרוש שכר עבור החבישה שעושה לתינוק לאחר הברית. וכתבו הפוסקים⁶⁵ שאף במילה בשבת מותר לו לקחת שכר המילה בהבלעה

שהתירו⁶⁰ לקחת שכר על הטירחה, ה. ויש שהתירו⁶¹ למוהל לקחת שכר הליכה, מכיון שהמוהל לא חייב ללכת למרחקים למקום שעושים את המילה, ו. ויש שהתירו⁶² למוהל לקחת שכר תמורת ביקור התינוק אחרי המילה, שאין המוהל חייב לבקרו, ומותר לקחת שכר בטלה על הזמן והטורח בהליכה ובטיפול שאחרי המילה. ובס' מילה שלמה (פי"ב סי' ו תשובה ז) כתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל עוד ג' טעמים להתיר למוהל לקבל שכר, ז. כיון שהחיוב למול אינו מוטל

^{63*} כ"כ הרדב"ז (הל' שבועות פ"ו ה"ט), וטעמו, משום שכבר אמרו חז"ל (בב"ק פה.) 'אסיא במגן מגן שויה' פי' 'רופא בחינם אינו שוה מאומה', וה"נ גבי מילה שאם לא יקבל כלום לא ידקדק כ"כ לעשות המצוה כתיקונה, וכע"ז כתב בשו"ת דברי סופרים (סוס"י קכז). ועי' בשו"ת דבר אברהם (סי' ה) שכתב שעם זאת לא ידרוש המוהל שכר מופרז אלא באם יש עוד מוהלים בעיר המלים בחינם, כי אם לא כן יש לחוש בזה משום סרך גזל, והוכיח כן מדברי הרע"ב (בכורות פ"ד משנה ו') עי"ש.

⁶⁴ כ"כ בס' פסקים ותשובות (סי' רסא הע' 21) כי החבישה היא בכלל רפואה, וע"פ רוב בשעת המילה אין שום אדם אחר שיכול לעשות התחבשות חוץ מהמוהל, ובכה"ג בודאי אסור ליטול שכר על הרפואה כמב' בשו"ע (סי' שלו), ומכאן העיר על מנהג כמה מוהלים הסבורים שאסור ליטול שכר עבור המילה, ולכן מתנים שאינם נוטלים שכר אלא על החבישה, ולפי הנתבאר הוי כלפי לייא ושביק התירא ואכיל איסורא, עי"ש, וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' נח) שיש לדון אם על החבישה אפשר ליטול כסף, דהיא בכלל רפואה ואסור ליטול שכר על רפואה כבשו"ע סי' שלו.

⁶⁵ כ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמיק חיי (תשובה ה) ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה (פ"ג הע' נח) ע"פ המבואר ברמ"א (או"ח סי' שו ס"ה) ששכר שבת בהבלעה לכו"ע שרי, וכ"כ בשו"ת נשמת שבת (סי' שלא סקי"ח).

⁶⁰ כמש"כ הבית מאיר (או"ח סי' תקפה) שמותר לקחת תשלום בכל מצוה שיש בה טירחה, אך הגרי"ש אלישיב (ס' הערות עמ"ס בכורות כט.) תמה עליו, מדוע אסור ליטול שכר עבור לימוד התורה, הרי יש גם טירחה בלימוד התורה, עי"ש, אך אולי י"ל שאין כוונת הבית מאיר על טירחת עצם המצוה, אלא כוונתו על הטירחה שמסביב למצוה, כגון בעל תוקע, שצריך לטרוח לפני ר"ה להתאמן לתקוע כמו שצריך, וכן חזן צריך להכין התפילה לפני שניגש לעמוד, וכן כל כיו"ב, אבל טירחה על לימוד התורה שזה טירחה מעצם המצוה, זה כמו הטירחה של הבעל תוקע לתקוע בשעת המצוה שלא ע"ז דיבר הבית מאיר.

⁶¹ כ"פ הגר"ב"צ אבא שאול (מילה שלמה פי"ג סי' א' אות ג).

⁶² כ"פ הגר"ב"צ אבא שאול (מילה שלמה שם).

⁶³ והיינו שכר ריפוי של הטורח והבטלה, ולא שכר ריפוי על החכמה והלימוד, כמש"כ השו"ע (יו"ד סי' שלו ס"ב) שהרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל שכר הטורח והבטלה מותר, וביאר הערוה"ש (יו"ד סי' שלו ס"ג) ששכר החכמה והלימוד הוא כשאומר לו קח סם פלוני, אבל כשהולך אצל החולה הוי שכר טירחא, וכן כשכותב לו מרשם לבית הרוקח ליתן כך וכך הוי שכר טירחא ומותר. וע"ע מש"כ בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ד סי' נב), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה ברמת רחל סי' כד), ובס' נשמת אברהם (סי' שלו בהע' בסוף ס"ב) בשם הגרש"ז אויערבאך.

ביד האב ראוי שישלם לו, וכמבואר בזוה"ק (ריש פ' תרומה דף קכח ע"א) ובספרים הקדושים שיש מעלה מיוחדת למצוה שמוציא עליה הוצאות, ובפרט שכתבו הפוסקים⁷⁰ שע"י שהאב משלם למוהל נחשב המוהל כפועל של האב, והרי הוא כידו ונחשב כמל בעצמו, אך יש שכתבו⁷¹ שלא יקח מוהל שאין כוונתו למול אלא לשכר ובלא נטילת שכר לא ימול, כי יש בכך חסרון בקיום המצוה, ומ"מ כשנוטל המוהל שכר, כתבו הפוסקים⁷² שיש

(ההפטרה), וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (מועו"ז ח"ב סי' קפא וח"ח סי' קפא, ותשוה"נ ח"א יו"ד סי' תקפט) שראוי לשלם למוהל כשר, שהרי ע"י שנותן לו שכר ונחשב המוהל כפועל של אבי הבן ואינו רק כשלוחו בעלמא, ויד פועל כבעה"ב ונחשב כאילו מל ממש בעצמו, ומקיים מצוה בו ולא בשלוחו, ועי"ש במועו"ז שכתב שיש הידור רב שיקצוץ האב עם המוהל שכרו לפני המילה כפי ערך שכר בטלה, והגר"מ גרוס (בדמין חיי חלק התשובות סי' יח, ובכתבי הגר"מ ג' על הל' מילה פ"ג הע' נח) כתב בשם ס' עבודת עבודה להגר"ש קלוגר (עבודה זרה דף כו) שכתב שאפי' בעכו"ם שאין בו דין שליחות כשעושה בשכר אמרי' יד פועל כיד בעה"ב, ושכן הוא במחנה אפרים (הל' שלוחין סי' יא) שכתב בתיקון מעקה ע"י עכו"ם כשמקבל העכו"ם שכר דיכול הישראל לברך, דנחשב כאילו הוא עצמו עשאו דיד פועל כיד בעה"ב, והוסיף הגר"מ גרוס (בדמין חיי שם) שעדיף שיבטיח למוהל קודם המילה את הדמים, והוסיף שם עוד דכיום שהמנהג הוא לשלם לרוב המוהלים יל"ע אם מי שאינו נותן הוא בכלל עושק שכר שכיר.

⁷¹ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ג סי' טו) שאם נוטל המוהל שכר, אם אין כוונתו אלא למצוה ולא שכר, והיה מקיים את המצוה גם אם לא היה מקבל שכר, הרי אין פגם במצוותו, אך אם אין כוונתו אלא לשכר, ובלא נטילת שכר לא ימול, יש בכך חסרון בקיום המצוה, ולפיכך ראוי שלא למול ע"י מוהל זה, שהרי אין מצוותו שלימה, עי"ש בכל דבריו.

⁷² כ"כ הגר"ש דבילצקי (מילה שלמה עמ' תריד הע' 240), וכן הובא בשם הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים

על הביקורים שעושה המוהל קודם השבת ואחרי השבת לראות התינוק, ובאופן זה ישלם לו אבי הבן בזמן הבדיקה שאח"כ⁶⁶, ואף אם המוהל לא עשה שום פעולה לצורך המילה מער"ש, ולא בא לבקר את התינוק אחר השבת, אף שגם בזה נוהגים להקל ליטול שכר, אך אינו רואה בזה סימן ברכה⁶⁷, ורק אם ירצה אבי הבן ליתן לו בתורת מתנה, שפיר דמי⁶⁸, ומוהל שמחמת צניעותו ודקדוקו בהלכה אינו מבקש שום שכר, יש שכתבו⁶⁹ שבודאי אם יש יכולת

⁶⁶ כ"כ במסורת הברית (פ"ד הע' יד).

⁶⁷ כ"כ בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"ג הע' נח) שנהגו להקל ליטול שכר המצוה, כדעה השניה בשו"ע (או"ח סי' שו ס"ה) וכמשנ"ב (סקכ"ד) שהביא מהבה"ט בשם המהרי"ל והב"ח והגר"א, [וכ"פ הגר"ז סי' שו ס"א] שנוהגים להקל לשכור חזנים לשבתות לחוד, דס"ל דבמקום מצוה לא גזרו רבנן על שכר שבת בזה, ושכ"כ הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א סי' כט) שאפשר להקל כדעה השניה בשו"ע, והביא המשנ"ב שם שכתב בשם השע"ת שהחושש לדברי האוסרים לא יקצוב בתחילה, ומה שלוקח אח"כ י"ל שהוא בדרך מתנה, עי"ש.

⁶⁸ כ"כ בשו"ת נשמת שבת (סי' שלא סקי"ח), והוא ע"פ מש"כ המשנ"ב (סי' שו סקכ"ד) שכתב בשם השע"ת שהחושש לדברי האוסרים לא יקצוב בתחילה, ומה שלוקח אח"כ י"ל שהוא בדרך מתנה.

⁶⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמין חיי סי' יח ובכתבי הגר"מ ג' על הל' מילה פ"ג הע' נח) דמעלה המצוה טפי כשנותנים עליה דמים, דכשמוציאים ממון לקיום המצוה מסלקים הסיטרא אחרא מהמצוה, והביא מהאור החיים הק' (פ' משפטים כא, ד) שכתב שכל דבר טומאה בא בחינם, ודבר מצוה וקדושה צריך להם טורח גדול ודמים יקרים, ומה"ט עדיף שיחייב עצמו למוהל דמים, עי"ש.

⁷⁰ כמבואר בש"ך (חו"מ סי' קה סק"א), וכמש"כ בברית אבות (סי' א אות י) ובדרכי תשובה (יו"ד סי' כח סקמ"א) בשם הישמח משה (פ' עקב בדרוש על

אחר המילה, יכול ליתן לו אז את שכרו. ובמילה בשבת שנוטל המוהל שכר בהבלעה, אינו חייב לפרוע אלא לאחר שיסיר את התחבושת⁷⁵.

שיבדוק המוהל התינוק יום לפני הברית

י. מנהג המוהלים היה לבקר את התינוק יום לפני המילה, לראות האם הוא כשיר וראוי למילה, ואף היו קהילות שתיקנו תקנה שלא ימולו אלא א"כ יבקר המוהל את התינוק קודם המילה, והוא מנהג טוב ויפה⁷⁶, ויש שכתבו⁷⁷

חת"ס (יו"ד סוס"י רמח) וז"ל: "ועתה שמעוני אחי וישמע אליכם אלקים תקנו ביניכם תיקון גדול שלא ימולו שום תינוק אם לא יבקר והוה המוהלים תחילה ויעיינו בו היטב, כמצווה עליהם בספר שרביט הזהב" עכ"ל, וכן תיקן בנו הכת"ס (כמובא בס' זכור לאברהם עמ' ו') וז"ל התקנה: "המוהל יבקר ערלת התינוק איזו זמן קודם שימול כי יש שינויים בערלות ויתיעץ עם מוהל אחר הבקי איך לעשות, כמצווה על המוהלים בס' שרביט הזהב" עכ"ל, וכ"כ הזכר דוד (מאמר א' פנ"ה) וז"ל: "והירא אל דבר ה', חכם עיניו בראשו ילך לבדוק את הילד, ויום או יומיים יעמוד אצלו, לראות אם יש לו איזה חולי וכו', עי"ש, וכ"כ בילקוט מעם לועז (פ' לך לך עמ' שלג) וז"ל: "יש הכרח לראות התינוק יום קודם הברית אם הוא ראוי למילה, וזוהי אומנות מיוחדת וכו', עי"ש, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ו סי"ד, ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ג הע' עו) בשם מלחמות ארי (סי' רסג סק"ד), וחותם קודש (סי' ה ס"ד), ולכן פסק שטוב שיבדוק המוהל את התינוק יום לפני הברית מילה.

⁷⁷ כ"כ בס' תורת הברית (פ"ה סל"ז עמ' קסד), וכ"כ באות הברית (סי' רסג ס"ד) כי כיום שבבתי החולים עושים לתינוק את כל הבדיקות היסודיות ומדווחים להורים בזמן שחרור התינוק אם יש נתונים העלולים לעכב את המילה אי"צ לבדוק את התינוק לפני המילה. ועי' בס' מסורת הברית (פ"ד הע' סב) שכתב שיש לדון בדבריו, שהרי כידוע לא פעם מתחדשות אצל התינוק לאחר שחרורו מבתי החולים תופעות שיש בהן צורך לדחות את הברית, עי"ש.

בזה גם מצות "ביומו תתן שכרו", ויש לפרוע מיד לאחר המילה, ואין להמתין למחרת עד שיבוא המוהל לבדוק התינוק ולהוריד התחבושת, דעם גמר המילה הסתיימה מלאכת המילה, ועכ"פ לא יאחר משקיעת החמה שאחר הברית, ועוד כתבו⁷³ שאפי' אם המוהל אינו תובע שכרו אלא שנוהגים לתת לו, צריך להשתדל לשלם באותו יום ע"מ לקיים מצות "ביומו תתן שכרו", ויש שכתבו⁷⁴ שאם המנהג ליתן שכר למוהל בעת שבא לבקר את התינוק

עמ' שדמ) שאם המנהג לשלם מיד חייב לשלם מיד, ולא למחרת בעת הסרת התחבושת, וכ"כ הגר"מ גרוס בספרו בדמ"ך חיי (פ"ג סכ"ג) ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה (פ"א סנ"א, ופ"ג הע' נח), וכ"כ בס' אות קודש (פ"ב סט"ז).

⁷³ הגר"ש דבילצקי (מילה שלמה שם), והגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי שם).

⁷⁴ כ"כ הגר"ר יוסף ליברמן בשו"ת משנת יוסף (ח"ח סי' מב).

⁷⁵ כ"כ במסורת הברית (פ"ד הע' יד).

⁷⁶ כ"כ בס' תורת הברית (פ"ה סל"ז עמ' קסד) בשם היעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' יאור טו ס"א), ושם ביעב"ץ כתב וז"ל: "צריך המוהל עכ"פ לראות הנולד לעיין ולבדוק גיד הנימול ביום שלפניו שלא יעמוד מבוהל ביום המילה כשימצא בו דבר חדש וזר" וכו', עי"ש, וכ"כ החכמ"א (כלל קמט אות ד) וז"ל: "ובק"ק פראג המנהג שהמוהלים הולכים ביום שלפני המילה לראות אם הוא ראוי למול", עי"ש, וכ"כ בזכר הברית (סי' יז ס"ו), וכ"כ בס' שרביט הזהב (סדר המילה בקצרה אות ט) וז"ל: "עצה טובה קמ"ל לילך לנער ההוא יום אחד לפני המילה ויראה בעיניו ערלתו, כי יש הרבה שינויים ולאו כל האצבעות שוות, וכו', וכשיבוא לידו בשעת מילה בלתי נודע הדבר הזה מקודם אזי נרתת ונבהל ויבא לידי קלקול, משא"כ כשהוא מקדים ביאתו לילד הנולד יום לפני המילה ויראה איזה חידוש יתייעץ עם המוהל היותר בקי או בדומה לו כיצד יעשה" עכ"ל, וכ"כ בשו"ת

להגיע לבקר את התינוק כדי לבודקו ולהחליף לו את התחבושת, וכן כדי לבחון אם אכן המילה בוצעה כהלכתה בשלמות או שמא יש צורך בתיקונים⁸⁰. אמנם כמדומה שגם זה אין נוהגים רוב המוהלים בזמננו וצ"ב מדוע.

שכחיום אין כל המוהלים נוהגים בכך, ומ"מ במקרה שיש ספק בנוגע לבריאותו של התינוק עליו לראותו קודם המילה, וכמו"כ יש שכתבו⁷⁸ להזהיר היולדת שאם תבחין בתינוק באיזה מיחוש שתודיע על כך למוהל. וכמו"כ יש שכתבו⁷⁹ שגם למחרת הברית על המוהל

אחר המילה הולכין המוהלים ובודקין התינוק אם נימול כהוגן, וכ"כ בזכר דוד (מאמר א' פנ"ג) בשם ס' הזכרונות למהר"ש אבוהב (זכרון ט'), וכן הביאו בס' זכור לאברהם (עמ' ה'), ובס' ברית אברהם הכהן תקנת בית דינו של הכת"ס שגם אחר שמל ופרע כתקנה מחויב המוהל ביום מחרת של מצות מילה לילך לבית הנימול לבדוק ולראות מקום ברית בשר, כדי לקיים התיקונים הראויים, ע"ש.

⁷⁸ כ"כ בקיצוש"ע (סי' קסג ס"ג).

⁷⁹ כ"כ בזכר הברית (סי' יז סי"ח) כי על המוהל לבקר את התינוק לאחר המילה כדי לבדוק אם נעצר הדם ואם צריך איזה תיקון כגון אם נשמטה התחבושת וכד' ואם צריך לחבוש שוב, עי"ש, וכ"כ בזכר דוד (מאמר א' פנ"ג).

⁸⁰ כ"כ החכמת אדם (כלל קמט סי"ז) כי ראוי לתקן בכל הקהילות כפי שנהוג בקהילת פראג דאיזה ימים

פרק ה' – דיני בחירת הסנדק

בעצמו יהיה סנדק, ובסנדקאות יש גם תיקון לפגם הברית², וסגולה לעשירות³, אך יש

איזה סנדק יבחר

א. יש שכתבו¹ שלתחילה ראוי שאבי הבן

במצוות סנדקאות ולא התעשרו, שמא החטא גרם, והביא ראייה מהמדרש (מדרש רבה פ' וירא פמ"ח פס' ד, ה) שמצוה זו מעשרת, וז"ל המדרש: "ר' יצחק פתח מזבח אדמה תעשה לי, אר"י מה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה, רבי לוי פתח, ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה', אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל לשמי הריני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה", וע"ז כתב החת"ס ונראה פשוט דאותו ק"ו בעצמו יאמר אקרא ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ברך ה' חילו, ומה זה שלא הקטיר אלא קטורת לשמי יברך ה' חילו, זה שנימול לשמי על אחת כמה וכמה, וע"ע שם בסי' קנט, שכתב שכל העוסק במצות מילה בשעת המילה בחינם, מתעשר. ובפתח עינים להחיד"א (יומא כו) כתב דלפי חיבת עשיית המצוה כן הוא העושר. ובמקור חסד על צוואת ר' יהודה החסיד תירץ, ע"פ מש"כ המאור עינים בפ' ראה על מאמר חז"ל "עשר בשביל שתתעשר" (תענית ט.), דרואים כמה אנשים שמעשרים ואינם מתעשרים, אלא שזוכים למידת ההסתפקות, ואז נקראים עשירים, דאיהו עשיר השמח בחלקו, וכן י"ל בעשירות הסנדק, והגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה במילואים לפ"ד אות ב ד"ה ברכת עשירות) כתב שי"ל דהעשירות דהסנדק אינו דוקא עשירות בממון, אלא גם עשירות בדעת, באריכות ימים, וילדים טובים, וכד', דעשירות רוחנית נמי עשירות היא, וכ"כ בקונטרס פתח אליהו (להגרא"ז מרגליות בתחילתו) בשם האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל שכוונת הרמ"א אינה לעשירות בממון דוקא, אלא לעשירות בדעת, באריכות ימים, בנים טובים וכו', וכן הובא בשם הסטייפלר (דרך שיחה עמ' סב) שאמר על עצמו כשישמש כסנדק, שאף עשירות רוחנית עשירות היא, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ה סי' רצב) שמרגליה בפי הסטייפלר שתולה שמה שהצליח

¹ כ"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' עד), ובשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לה), ובשו"ת דברי מלכיא (ח"ד סי' פו) לפי שהסנדק מסייע למוהל למול ומסייע יש בו ממש, והרי"ז כאילו האב מל בעצמו, וכ"כ בפלא יועץ (ערך מילה) לפי שהסנדק הוא כמזבח וכשהוא סנדק לבנו הוא כמזבח להקריב עליו בנו לקרבן, וכ"מ בלקט יושר (עמ' 52) דלכתחילה אין לאב ליתן הסנדקאות לאחר, אלא אם רוצה לכבד אחרים משום הבאת שלום או כבוד הבריות, עי"ש, וכ"כ בס' תורת הברית (פ"ו הע' יט) בשם המקובל הג"ר מרדכי שרעבי זצ"ל שראוי שאבי הבן בעצמו ישמש סנדק, ולא יכבד אף לא לאדם גדול בתורה.

² כ"כ בחכמת אדם (כלל קמט סכ"ב), ובקיצושי"ע (סי' קנא ס"ז), ובברית אבות (סי' ה סק"ה), וכ"כ בדרך פיקודיך (מצות מילה) שאדם המשמש כסנדק, הרי הוא מבושר שנתכפרו לו כל חטאי הברית שחטא מעודו ועד היום הזה, וכ"כ החיד"א בברכ"י (יו"ד סי' רסה סקי"ז) ובעבודת הקודש (ציפורן שמיר סי' ו' אות ק') שיש המחזירין להיות סנדק בימי השובבי"ם, כיון שהוא מכלל תיקוני הברית, וכ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ד הע' ז) בשם היסוד יוסף (תיקוני החטא אות א).

³ כמש"כ הדרכי משה (יו"ד סי' רסה אות יא) בשם רבינו פרץ שאין רגילים ליתן לב' ילדים לבעל ברית אחד דכל פעם ופעם צריך לברור לבעל ברית אחר, משום דאמרי' בפ"ב דיומא (כו.) כל כהן שהקטיר פעם אחת לא היה מקטיר פעם שנית מפני שהקטורת מעשרת דכתיב (דברים לג, י) "ישימו קטורה באפך" וכתיב בתריה "ברך ה' חילו" א"כ כל פעם היו מעשרין בה אחר שלא הקטיר, ה"נ ברית שהיא דומה לקטורת, עי"ש, וכן פסק ברמ"א (סי' רסה סי"א), ומה שתמה ע"ז בביאור הגר"א (יו"ד סי' רסה סקמ"ו) שמעולם לא ראינו סנדק שמתעשר, עי' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנח) שתירץ, שאע"פ שראינו אנשים שזכו

אומרים⁴ שעדיף לכבד ת"ח או מישוהו אחר
שיהיה סנדק, וכתב הרמ"א (יו"ד סי' רסה

מנכסיו, ע"ש, וכ"כ הגר"מ שטרבנוך (תשוה"נ ח"ג
סי' רצ) שאמר לו הגר"ח קרייזוירט בשם הלב שמחה
מגור, כי גם סגולת העשירות שבסנדקאות היא רק
באופן זה שכתב התו"ח, שהסנדק מיושב משמש גם
כסנדק מעומד ואח"כ שותה מן היין, ובס' הבט
לברית (שער ג' פ"ג עמ' תיז) כתב שאכן כך רצונו של
הגרי"ש אלישיב כשהוא סנדק, ובס' מילה שלמה
(פי"ד הע' 199) כתב שגם הגר"ח פ' שיינברג מהדר
לנהוג כן. ועי' בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ק)
שכתב לבאר, דעיקר כוונת התור"ח שם היא שישתה
מי שהיה הסנדק בשעת המילה מן הכוס של ברכה,
אבל אי"צ להקפיד כל כך שיחזיק את התינוק בשעת
הברכות.

⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה
פ"ד הע' יא) בשם שו"ת תירוש ויצהר (סי' קלד), כיון
שהסנדק מיושב וברכת האב צריכה להיות מעומד
ולכן אין לאב להיות סנדק, והביא גם משו"ת דברי
יוסף (סי' כו) שכתב דהא דאמרי' מצוה בו יותר
מבשלוחו הוא כשאין עדיפות בשלוחו יותר מבו,
אבל בשליח ת"ח להיות סנדק עדיף טפי שתעשה
המצוה ע"י שליח, ושכ"כ בתבואת שור (סי' כח
סקי"ד) שאם ע"י השליח מתקיימת המצוה ביותר
הידור, לא אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו, והסכים
עמו החיד"א בברכ"י (סי' רסד סק"א). ומה שהביא
מהתירוש ויצהר שכתב שאין לאבי הבן להיות סנדק
כי צריך לברך את ברכת 'להכניסו בבריתו' מעומד,
עי' בס' מילה שלמה (סי' טו אות יא-יג עמ' שצח)
שכתב שהעיר על דבריו שכ"ז אינו אלא לדעת
הרשב"ם (המובא בתוס' בשבת קלז: ד"ה אבי
ופסחים ז. ד"ה בלבער) והרשב"א (בתשובה ח"א סי'
שפב) ובעל העיטור (בהל' מילה והל' ציצית) שס"ל
דברכת להכניסו בבריתו הוי ברכת המצוות ולכן צריך
לברכה מעומד כמש"כ בעל העיטור, אבל לדעת ר"ת
(המובא בתוס' פסחים ז. ד"ה בלבער) והר"ן (שבת
נה: מדפי הרי"ף) והכס"מ (הל' מילה פ"ג ה"א)
שס"ל שזה ברכת השבח, שפיר יכול אבי הבן להיות
סנדק. אמנם גם ברכת השבח כתב בסידור היעב"ץ
שצריך לברכה מעומד. ועי' בפמ"ג (סי' תלב מ"ז

בספריו הוא העשירות שזכה ע"י הסנדקאות, והגר"ר
יעקב קמינצקי (אמת ליעקב יו"ד סי' רסה בהגהה)
כתב שמעלת הסנדק היא דוקא כשמשלם את
הסעודה, ולכן אין הסנדק מתעשר היום כיון שעכשיו
פסקו ליתן את הוצאות הסעודה ואין כאן צדק בגילה
ולכן אין ברכת עשירות, וכ"כ הגר"מ שטרבנוך
(תשוה"נ ח"ד סי' כד) שי"א שהסנדק סגולתו הוא
כשמשלם עבור הוצאות כל הסעודה בבשר ויין ושמח
בו, ולכן נקרא בעל ברית, והדבר מוכח מנוסח הרחמן
שאומרים בברהמ"ז, הרחמן הוא יברך בעל ברית
המילה אשר שש לעשות צדק בגילה, דהכוונה הוא
לסנדק שנקרא בעל ברית המילה, והיינו שהוא משלם
הכל, ע"ש. ובס' ברית אברהם הכהן (על היעב"ץ
נחל ט' יאור ד' ס"ו הע' יג עמ' ריד) הובא בשם
הגר"ח קרייזוירט זצ"ל (גאב"ד אנטווערפן) שדוקא
באופן המבואר בהג' רעק"א (יו"ד סי' רסה ס"א ד"ה
המברך) בשם התורת חיים (סנהדרין פט:) שהסנדק
המחזיק הילד על ברכיו בשעת המילה הוא יחזיקנו
ג"כ בשעת הברכה וישתה מהכוס יין, ודלא כאותן
שנוטלין את הילד מהסנדק לאחר שנימול ונותנין
אותו לאדם אחר להחזיקו בשעת הברכה והוא כוס
של ברכה, דאיהו לאו מזבח יחשב ומה לו לשנות
כוס של ברכה זו, ע"ש בתור"ח, וטען הגר"ח
קרייזוירט שזהו עיקר מצות סנדקאות, ודוקא באופן
זה שהוא מחזיק את התינוק גם בשעת הברכה הוי
כמקטיר קטורת ומעשרת, אבל בשאר מקומות
שמחלקים הענין סנדקאות להרבה אנשים, נמצא
שאף אחד אינו מקיים מצות סנדקאות בשלימות,
ולכן אינם מתעשרים, וסיפר הרב ז"ל, ששמע מרב
אחד מתימן, שהמנהג בתימן הוא שלא לחלק
הכיבודים, והכל נעשה ע"י הסנדק, הוא מביא את
התינוק והא אוחזו על ברכיו בשעת הברית וגם אוחזו
בשעת הברכה, וגם מחזיר התינוק לאחר הברית,
וסיפר שכשכבדוהו אחרי כן בסנדקאות קיבל רק
בתנאי שיתנו לו כל הכיבודים עם הסנדקאות, וכך
היה שהיה קוואטער וסנדק וגם נתכבד בעמידה
לברכות, ובתוך ימים ספורים קיבל הודעה מעורך דין
שיהודי שנפטר שם הניח לו בצוואתו סכום חשוב

עליו קדושה ולב טהור ורוח נכון⁸, ולענין אם יש להעדיף סנדק שהוא כהן עי' הערה⁹, ויש לוודא שהסנדק יכול למלא תפקידו והיינו שידיו אינן רוטטות, והוא מסוגל לראות דם¹⁰, ומ"מ בראשונה יש לכבד בסנדקאות את אביו או חמיו או זקנו [וכסדר הקדימה המבואר בס"ב], גם אם ביכולתו לכבד צדיק ות"ח יותר מהם¹¹, וידוע הנהגת מרנן הסטייפלר והגרא"מ

לכהן דין קדימה, ולפי דבריהם לכאן ה"ה גבי סנדק כהן שיש להקדימו.

¹⁰ כ"כ בס' מילה שלמה (פי"ד הע' 74 עמ' תקצד) למוהל המפורסם רבי שלמה שוחט שליט"א, וכתב שבדידי הוי עובדא שהסנדק קיבל התקפת לב ר"ל תוך כדי הברית ושמט את התינוק מידיו.

¹¹ כ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' ע) שיש להעדיף לכבד בסנדקאות את אביו או חמיו או אחד מקרוביו מאשר לכבד ת"ח, ע"פ מה שפסק הרמב"ם (פ"ז מה' מתנו"ע הי"ד) גבי צדקה שעני שהוא קרובו קודם לכל אדם ואפי' לת"ח, וכ"כ הזכר דוד (מאמר ראשון פמ"ד), וכ"כ בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' יא) בשם הגר"צ אבא שאול, וכן הובא בשם הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה עמ' רפו) שאם אביו מבקש סנדקאות מבנו והבן חפץ לכבד בה אדם גדול, שאם האב שומר תורה ומצוות, כיבוד אב קודם, ועוד מובא בשמו (ברית יצחק הלכות עמ' קיב) שראוי לתת לסבא גם כשאפשר לכבד אחד מגדולי הדור כי יש בזה 'הכרת הטוב' וזכות פעולה זו משרישה מידות טובות בנפש הנימול וא"כ יצא הנימול נשכר, וכן הובא בס' הזכרון משכיל ליהודה (עמ' רב) בשם הג"ר יואל קלופט, וגם הג"ר בנימין זילבר כתב (בהערות על ברית דוד סוס"י רסד) וז"ל: "כאן מקום אתי להזהיר על מצות כיבוד אב וחוננו שהם קודמים לכולם ואפי' הם לא ת"ח, ועמך ישראל כולם צדיקים, ואם תובעים בפה אפשר ליכשל גם ב'ארור מקלה' וגם אם מוחלים צריך לבדוק היטב אם זה בלב שלם, מלבד הפגם בהכרת הטוב דכמה לילות הדירו שינה מעיניהם עד שזכו הבנים להכניס לברית מילה", עכ"ל, וכ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ד הע' יט) כתב בשם השולחן גבוה (סי' רסד

סי"א) ש"יש לאדם לחזור אחר בעל ברית [סנדק] היותר טוב וצדיק"^{4*}, כדי שיבא אליהו וישב על הקטידרא אצלו בשעת המילה⁵, וכדי שיכוין במילה כוונה מובחרת ומעולה ויגרום שגם הולד יהיה כמותו⁶, ולכן צריך ליזהר מאד שלא יקח סנדק רק מחמת שאוהבו או מסיבה אחרת אם אינו ראוי לכך⁷, אלא יבחר לו סנדק איש טוב, כי כל זה מועיל לנפש הילד להמשיך

סק"א, ובפתיחה להל' ברכות אות יח) שמסתפק בזה, ואכמ"ל.

^{4*} ובזכר הברית (סי' ט אות ז), ובשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר (ח"א יו"ד סי' רלא) פירשו כוונת הרמ"א שכתב "היותר טוב וצדיק", והיינו, "טוב", בדברים שבין אדם לחבירו, "וצדיק", בדברים שבין אדם למקום.

⁵ כ"כ באור זרוע (הל' מילה סי' קז אות ב) שהוא מקור דברי הרמ"א.

⁶ כן ביאר הלבוש (יו"ד סי' רסד ס"א שם) דברי האור זרוע שכתב לחזר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וצדיק שהוא מהטעם הנ"ל.

⁷ כ"כ היעב"ץ (מגדל עז נחל ט אות ראש א' יאור ד' ס"ב) וז"ל "ולא יקח אדם סנדק ומוהל בשביל תועלת או בשביל אהבתו, אם אינם ראויים", וכ"כ במהרי"ל (מנהגי מהרי"ל הל' מילה ס"ה), ובס' חסידים (סי' תתקעג).

⁸ כ"כ הפלא יועץ (ערך מילה). ועי' בס' בית ישראל (ח"ח עמ' רמז) שכתב בשם האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל שזקיננו הישמח משה זי"ע היה אומר שבמקום שהוא משמש כסנדק ניכר הדבר בילד אח"כ.

⁹ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ד סי"ז) כתב שאין צריך להעדיף סנדק שהוא כהן, ותלוי רק לפי החשיבות, דאף דמבואר במדרש פליאה (אות מה) שיש לכבד מוהל וסנדק כהנים, מ"מ ע"פ מה שהביא במילואים לפ"ג שם (אות ה) בשם השרביט הזהב והחכמת שלמה שס"ל שאין לכהן דין קדימה לענין מילה, א"כ ה"ה לגבי סנדק, והבאנו דבריהם לעיל בפ"ג הע' 16, אך עי"ש בהע' 13 שכתבנו בשם היעב"ץ והמהרשד"ם שס"ל שכן יש

סדר הקדימה בבחירת הסנדק (אביו חמיו זקנו ואחיו הגדול)

ב. זכות כיבוד הסנדק שייך לאב¹⁴, ויש לו להקדים לכבוד אחד משבעת הקרובים שהם קודמים לאחרים¹⁵, [אך רבו המובהק שלימדו בחינם קודם לקרוביו, ורק לרבו שלימדו בשכר הקרובים קודמים]¹⁶, ומנהג הספרדים ליתן לאבי האב להיות סנדק בבן הראשון ולאבי האם להיות סנדק בבן השני¹⁷, וגם מנהג

¹⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ד סי"ג), וכמבואר לעיל בפ"ד הע' 28 בשם הברית אבות (סי' א אות ט) שנסתפק לענין אם אבי האב ורבו שוים באומנות למי דין הקדימה, והעלה שם דיש להקדים את הרב, כדין אבידת אביו שאבידת רבו קודמת כמב' בשו"ע (יו"ד סי' רמב), וכן הביא שם הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ג הע' טז) בשם שו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שי), ועוד הביא הגר"מ ג' את דברי המנחת יצחק (ח"י סי' פז אות ה) שדימה הקדמת הסנדקאות לדין אבידת אביו ואבידת רבו, וגם בלא ששילם אביו שכר לימודו אין להקדים רבו לאביו רק ברבו מובהק, וכן כתבנו לעיל בפ"ד הע' 28 מהרי"ד ויסברג שהביא בריש ספרו אוצר הברית (עמ' י') את הסכמתו של המנחת יצחק שכתב לו בהערותיו לספרו (שם בהע' 6) שהרמ"א (יו"ד סי' רמב סל"ד) הביא י"א שסוברים דהא דרבו קודם לאביו היינו שלומד עמו בחינם, אבל אם אביו שוכר לו רבי ומלמדו, אביו קודם לכל דבר, וכתב שכן נראה לו עיקר, ובש"ך שם (ס"ק סו) כתב דאם הרב לא היה רוצה ללמד אלא בשכירות ויהודי או יהודית נותנים לו השכירות ללמדו, אז אבידת הנותן קודמת, והעתיקו להלכה ג"כ הש"ך (חו"מ סי' רסד סק"א) עי"ש, וכ"כ הגר"מ גרוס שם.

¹⁵ כ"כ הגר"ח פלאגי בשו"ת חיים ביד (סי' עה) שמנהגם ליתן לאבי האב להיות סנדק בבן הראשון, וכ"כ בספרו משא חיים (מערכת סנדק סי' קנו) ממנהג "איזמיר", והו"ד בברית אבות (סי' ה אות יד), וכ"כ בזכר דוד (מאמר ראשון פמ"ד) ובשו"ת מבשרת ציון

שך זי"ע¹² שכשכיבדום בסנדקאות שאלו אם ההורים כבר קיבלו, וכן ידוע על מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל¹³ שלא רצה לקבל סנדקאות כאשר הסבים של התינוק עדיין לא נתכבדו בה.

סק"ב), דאף שהדין עם האו"ז והרמ"א שיש להקפיד בסנדקאות על סנדק טוב וצדיק, במקום כיבוד אב באביו וחמיו לא נהגו לדקדק בזה, דאי' במדרש (הובא בבני יששכר תשרי מאמר ד') שהקב"ה מכפר כל עוונות הנמצאים בברית, וגם דאם יצטערו שאינו מכבדם עובר על כיבוד אב, דנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ ס"כ), שאסור לצער אבא אפי' כשהוא רשע, גם כיון שהוא רצון התורה בכל דוכתא שאביו או חמיו קודמים לא יגרע בזה לתינוק כלל, וגם כח ההשפעה שיש לנימול על ידי סנדק טוב וצדיק לא יגרע בנתינת סנדקאות לאביו או לחמיו, ובקיום הכרת הטוב לאביו או לחמיו יושרש עי"ז מידות טובות בנימול, עכ"ד, ועי' גם בס' תורת הברית (פ"ו הע' יד) שכתב שבימינו שפשט המנהג לכבד את ההורים בסנדקאות בב' הבנים הראשונים, הרי שאם לא יכבד את הוריו, יש בכך גם קצת זלזול בכבודם.

¹² כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ ג' על הל' מילה פ"ד הע' כב).

¹³ כמו שהביאו בס' מילה שלמה (עמ' תקצד הע' 72) ובס' פסקים ותשובות (סי' רסד הע' 31) מס' הליכות שלמה על מילה כת"י בשם הגרשז"א.

¹⁴ פשוט, וכן הביא הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ ג' על הל' מילה פ"ד הע' טו) מס' מכשירי מילה (פ"ד אות ל) בשם שולחן גבוה, ומשום דהוא מצות האב על בנו, ולא שייכא האשה במילה.

¹⁵ כמש"כ בשו"ת חכם צבי (סי' ע) דהקרוב קרוב קודם בכיבוד סנדקאות כמו בעניני צדקה כמובא ברמב"ם (פ"ז ממתנו"ע הי"ד), וכ"כ בזכר דוד (מאמר ראשון פמ"ד).

אם אין הורים לאביו או חמיו, אבל אם יש לאביו הורים, אזי אם כי כיבוד אביו קודם לכיבוד אבי אביו²¹, ובפרט שיש שסוברים²² שאין חיוב לכבד את אבי אביו, מ"מ המנהג ליתן קודם לאבי אביו [-סבא של אבי הבן מצד האבא], משום שהעולם אומר שמי שהוא בעל ברית לבן נכדו אינו רואה פני גיהנם²³, אבל אם אביו רוצה יש לו זכות קדימה לאבי אביו²⁴, וכמו"כ פשוט שמצד הדין אביו קודם לאבי אמו [-סבא של אבי הבן מצד האמא], ובפרט

האשכנזים אם כי יש מי שכתב¹⁸ שמנהג האשכנזים ליתן לאבי האם להיות סנדק בבן הראשון, מ"מ הכרעת הפוסקים¹⁹ שבבן הראשון יש לכבד בסנדקאות לאביו משום כיבוד אב, ובבן השני יכבד לחמיו, אלא א"כ יש סיבה לשנות, [ואם יש חילוקי דעות בין ההורים גבי בחירת סנדק עי' סעיף ג'], ויש שכתבו²⁰ שאם בבן הראשון לא היה לו אפשרות לתת לאביו וכיבד לאחר, איבד אבי הבן זכותו בבן השני והיא שייכת לאם. וכ"ז רק

²⁰ כ"כ הגר"ח פלאג'י (כמובא לעיל בהע' 17). וגם זה צע"ג דאיזה זכות יש לאם במילת בנה, ואולי הכל זה רק מצד המנהגים שכן נהגו.

²¹ כמפורש במדרש רבה (פצ"ד פ"ה), וכמו שפסקו השבו"י, והיעב"ץ, והחת"ס, והנחלת צבי, ועוד, כמו שהבאנו בבירור הלכה סי' ג' אות ד.

²² כ"פ המהרי"ק המובא ברמ"א, וכ"פ היעב"ץ, והב"ש, והאליהו זוטא, והזרע אמת, ועוד, כמו שהבאנו כל זה בבירור הלכה סי' ג' אות ב.

²³ כ"כ בלקט יושר (ח"ב עמ' 52) בשם התרה"ד, וז"ל: "מי שיש לו בן למול ואינו רוצה להיות סנדק בעצמו ורוצה לכבד אחרים וכו', חייב ליתן לאביו והוא קודם לזקנו, אבל אם הוא ברצון אביו יכול ליתן לזקנו, והמנהג ליתן לזקנו משום שהעולם אומרים שמי שהוא בעל ברית לבן נינו (-כוונתו לבן נכדו) אינו רואה פני גיהנם" עכ"ל. וכ"כ הגר"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' רנז) שנהגו לכבד את אבי סב התינוק, משום שהעולם אומרים שמי שהוא בעל ברית לנינו אינו רואה פני גיהנם, וכ"כ בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' יא) בשם הגר"צ אבא שאול, ובס' דרך שיחה (עמ' רפו ושיב) בשם הגר"ח קנייבסקי, וכ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ד סי"א) שיקדים גם את סבו וגם את סבא של אשתו-היולדת לפני אביו וחמיו.

²⁴ כמש"כ התרה"ד "שחייב ליתן לאביו והוא קודם לזקנו", אלא שהמנהג ליתן לזקנו כמש"כ שם, אבל זה פשוט שאם אביו מתעקש שהוא רוצה הוא קודם.

(ח"א יו"ד סי' יא), ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' יד הע' י) כתב שכן הוא גם מנהג תימן.

¹⁸ כ"כ הגר"ח פלאג'י בשו"ת חיים ביד (סי' עה) שכן מנהג האשכנזים, וכ"כ בס' ויקרא אברהם (דף קכה ע"ב אות י) שכן מנהג "לוב", וכ"כ בלקט יושר (עמ' נב) גבי קוואטער, שבבן הראשון זכות הכיבוד שייך לאם, וכתב הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ד הע' טו) שהלקט יושר כתב כן גבי קוואטער שהוא למנהג שהסנדק היה גם קוואטער, ולפי"ז דברי הלקט יושר אמורים גם גבי סנדק, וכ"כ בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' יד הע' יב). אמנם דבר זה תמוה מאד, דבשלמא הגר"ח פלאג'י וס' ויקרא אברהם כתבו רק שזה המנהג, אבל בלקט יושר משמע שכן צריך להיות שבבן הראשון זכות הכיבוד שייך לאם, וזה תמוה מאד שהרי איזה זכות יש לאם במילת בנה, ואין הזכות אלא לאב כמבואר לעיל בהע' 13, וכבר כתב ברמ"א (סי' רסד ס"א) גבי מוהל שאשה אינה יכולה ליתן לאחר למול דהרי אינה שייכה במצות למול את בנה, ופירש הערוה"ש (יו"ד סי' רסב סי"ג) שכוונת הרמ"א, אם האב כיבד לאחד, והאם כיבדה לאחר, אין כיבודה כלום, שהרי על האב החיוב למול את בנו ולא על האם, ודברי הלקט יושר צע"ג. וע"ע מש"כ בזה לעיל בפ"ד הע' 32, 33.

¹⁹ כ"פ הגר"מ גרוס בספרו בדמיון חיי (פ"ב ס"ג) ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה (פ"ד ס"ט), וכן הוא לפי המבואר לעיל בהע' 13 בשם השולחן גבוה שזכות הכיבוד שייך להאב שלא שייכא האשה במילה, וכן הוא לדעת הפוסקים המובאים בהע' 15.

אלא א"כ חמיו רוצה לקבל לפני אביו שאז הוא קודם, וכמו שכתבנו לענין אביו בהע' 24, וכמו"כ מצד הדין חמיו קודם לאבי חמותו [- סבא של היולדת מצד האמא], אך כאמור גם בזה המנהג ליתן לכל הסבים לפני אביו וחמיו כמבו' בהע' 29, ואבי חמיו לכאו' קודם לאבי חמותו³⁰, אלא שגם בזה כיון שאינו חייב בכבודם מדינא יש לעשות הכל כפי המנהג, ואם המנהג הוא לתת לדורות הקודמים יותר יש לעשות כן ולא ישנה מן המנהג מפני המחלוקת³¹, וכמו"כ יש לאדם לכבד את אחיו הגדול בסנדקאות³², [ואם זה דוקא אחיו הגדול

שיש פוסקים²⁵ שסוברים שאין אדם חייב בכבוד אבי אמו, אלא שגם בזה המנהג ליתן לאבי אמו לפני אביו מהטעם הנ"ל²⁶, ורק אם אביו רוצה לקבל סנדקאות לפני חמיו-] שהוא אבי אמו של אבי הבן] צריך ליתן לאביו וכמבואר בהע' 24, ולענין חמיו, מעיקר הדין אבי הבן חייב בכבוד אבי אמו לפני חמיו²⁷, ולכן יש לאבי הבן לכבד את הסבים שלו לפני חמיו, ואם יש גם סבים לאשתו היולדת אזי אם כי שמעיקר הדין יש לכבד את חמיו לפני אבי חמיו [-סבא של היולדת מצד האבא]²⁸, אלא שגם בזה המנהג ליתן לאבי חמיו לפני חמיו²⁹,

בהל' צדקה, א"כ יש לו לכבד בסנדקאות את אבי אמו לפני חמיו, אמנם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' לח) נקט כדבר פשוט שחיוב כיבוד חמיו קודם אפי' לכיבוד אבי אביו, ולדבריו כ"ש שקודם לאבי אמו, וצ"ע.

²⁸ שהרי בכבוד חמיו הוא חייב, גם אם הוא חייב כמו שאר זקנים כמש"כ בהע' הקודמת, משא"כ בכבוד אבי חמיו אינו חייב כלל, וגם אשתו היולדת חייבת בכבוד אביה יותר מכבוד אבי אביה.

²⁹ כמו שכתב הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ על הל' מילה פ"ד סי"א) שיש להקדים לכבד כל הסבים לפני אביו וחמיו.

³⁰ שהרי מצד אשתו היולדת חייבת היא בכבוד אבי אביה יותר מכבוד אבי אמה, שהרי לדעת הרמ"א וגדולי הפוסקים יש חיוב גם בכבוד אבי האבא, משא"כ אבי האמא לדעת הגר"א אין חיוב לכבד וכמש"כ בזה בבירור הלכה סי' ג' אות א' ואות ז-ח.

³¹ כ"כ בס' שובע שמחות (ח"ב פ"ט ס"ד).

³² שהרי חייב אדם בכבוד אחיו הגדול כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רמ סכ"ב), ולדעת הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים הט"ו) חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו ממש, אך עי' בס' פסקים ותשובות (סי' רמ הע' 487) שהביא הרבה אחרונים שמבארים את דברי הרמב"ם שאין כוונתו להשוותם לגמרי, אלא כוונתו שהוא מצות עשה כמו באביו, וגדר הכבוד הוא בדרגה פחותה מאביו ואמו.

²⁵ כן דעת הגר"א (יו"ד סי' רמ סקל"ד), וכמו שהבאנו בבירור הלכה סי' ג' אות ז, ועי"ש באות ח שהבאנו שהרבה אחרונים חולקים על הגר"א וסוברים שחייב גם בכבוד אבי אמו כמש"פ בשו"ת הרמ"א, ובשבו"י, ובחת"ס, ובערוה"ש, ומשמעות הרעק"א. ²⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ על הל' מילה פ"ד סי"א) שיש להקדים לכבד כל הסבים לפני אביו וחמיו.

²⁷ כ"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' לג) גבי הל' כיבוד, שאביו ואמו וזקניו ואחיו הגדול קודמים לכבוד חמיו, וכן מסתבר שהרי לדעת הרבה מגדולי האחרונים חייב אדם גם בכבוד אבי אמו וכמבואר בהע' הקודמת, משא"כ כבוד חמיו דעת רוב האחרונים שאינו חייב לכבדו אלא רק כמו שאר זקנים חשובים כמש"פ הב"ח (יו"ד סי' רמ סכ"ד), והביאו הש"ך (שם סקכ"ב), וכ"פ הברכ"י (שם), והפתחי תשובה (שם סק"כ), והחיי"א (כלל סז סכ"ד), והחקרי לב (יו"ד ח"ג סי' צח), וכ"פ בשו"ת בנין עולם (יו"ד סי' מז) ובשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' סט וח"ב סי' צ) ועוד, ומה גם שלענין צדקה אבי אמו קודם לחמיו כמבואר בשערי צדק (פ"ז סק"כ) וכן שמעתי מהגר"מ גרוס שלפי מה דקיי"ל כדעת השבו"י שחייב אדם גם בכבוד אבי אמו א"כ לענין צדקה אבי אמו קודם לחמיו, וא"כ לפי מה שמבואר בשו"ת חכם צבי (סי' ע) שסדר הקדימה בקרובים בבחירת סנדק ומוהל הוא כפי סדר הקדימה בקרובים

אך כאמור אם יש מנהג שונה יש לעשות הכל כפי המנהג, ולא ישנה מן המנהג מפני המחלוקת. וע"ע בס"ג.

אבי הבן רוצה סנדק מסוים ואם הבן (-אשתו) רוצה סנדק אחר

ג. כאמור לעיל בס"ב שזכות כיבוד הסנדקאות שייכת לאב, אמנם אם האמא מבקשת שיכבדו בסנדקאות לקרוב שלה הגדול בתורה ומעשים טובים יותר ממי שהאב רוצה לכבדו, יש שכתבו³⁷ שבכה"ג יש לקיים בקשתה, ורק

לאבי אביו, ובבן השני לאבי חמיו אז יש לעשות הכל כפי המנהג.

³⁶ והטעם שחמיו וזקנו קודמים לאחיו הגדול למרות שאדם חייב בכבוד אחיו הגדול יותר מחמיו וזקנו כמש"כ בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' לג), אינו אלא מפני המנהג, וכיון שנהגו ליתן לזקנו ולחמיו קודם אזי אם יתן לאחיו הגדול לפנייהם יש בזה זלזול בכבודם ואין לשנות מהמנהג.

³⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"ד הע' הע' כו) בשם הברית אבות (סי' ה אות כג). ודבריו צע"ג, דאיזה זכות יש לאם במילת בנה הרי היא לא שייכת כלל במילת בנה, וכבר הבאתי (לעיל בהע' 18) מה שכתב הרמ"א (סי' רסד ס"א) שאשה אינה יכולה ליתן לאחר למול דהרי אינה שייכת במצות למול את בנה, ופירש הערוה"ש (יו"ד סי' רסב סי"ג) שכוונת הרמ"א, אם האב כיבד לאחד, והאם כיבדה לאחר, אין כיבודה כלום, שהרי על האב החיוב למול את בנו ולא על האם, וגם אם היה לה זכות במילת בנה כבר אי' בתנא דבי אליהו (רבא פ"ט) "אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה", והו"ד בהג' מיימוניות (פי"ד מאישות אות ס), ועי' גם ברמב"ם (פי"ד מאישות ה"כ) שכתב: "וכן צו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו ויהיה בעיניה כמו שר או מלך מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל מה שישנא" וכו', עי"ש.

שהוא הבכור או כל אחיו הגדולים עי' הערה³³], וכן ראוי לכבד בסנדקאות את אחי אביו ואחי אמו [-דודו] שלדעת רבינו יונה³⁴ חייב אדם גם בכבודם, (ולא דודו שהוא בעל אחות אביו או אמו). ולסיכום סדר העדיפות לאבי הבן בכיבוד סנדקאות לפי המנהג הוא כך: א. אבי אביו (כמב' בהע' 23), ב. אבי אמו³⁵, ג. אבי חמיו (כמב' בהע' 29), ד. אבי חמותו (הע' 29 שם), ה. אביו (כמב' בהע' 19), ו. חמיו (כמב' בהע' 19 שם), ז. אחיו הגדול³⁶ (כמב' בהע' 32), ח. אחי אביו ואחי אמו-דודו (כמב' בהע' 34).

³³ בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' קכג) ובשו"ת שבו"י (ח"א סי' עו) כתבו שהחיוב לכבד את אחיו הגדול היינו אחיו הבכור, ומאידך, דעת רוב הפוסקים שחייב אדם בכבוד כל אחיו הגדולים כמו שכתבו בס' חסידים (סי' שמה), ובמנורת המאור (ח"ד עמ' כד), ובחקרי לב (יו"ד ח"ב בשיורי או"ח סי' ז) ובברכ"י (יו"ד סי' רמ אות יז), ובדרך פיקודיך (מצוה לג חלק המחשבה אות י'), ובשו"ת בנימין זאב (סי' רנג), ובשו"ת תשובה מאהבה (סוס"י שע), ובשו"ת חת"ס (ח"ו סי' כט), ובבן איש חי (שנה ב' פ' שופטים אות כח), וכ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ב סי' קיא אות טז), וע"ע מה שהביא בזה בס' פסקים ותשובות (סי' רמ אות נז).

³⁴ בס' היראה לרבינו יונה (אות רג), והובא דבריו בשו"ת הרשב"ש (סי' שיא), ובחרדים (מ"ע מה"ת פ"ד אות ז), ובברכ"י (יו"ד סי' רמ סקי"ח), וביוסף אומץ (עמ' 347), וע"ע בזה בס' אשרי האיש (יו"ד פ"מ סי"ד) בשם הגרי"ש אלישיב.

³⁵ מה שכתבתי שאבי אמו קודם לאבי חמיו ואבי חמותו, מכיון שהגר"מ גרוס לא כתב מה המנהג בזה וגם לא ידוע המנהג בזה מי קודם, ולכן יש ללכת אחר הקדימה בהלכה, וכיון שזכות כיבוד הסנדקאות שייך לאב ולא לאם שהרי אין האם שייכת במילת בנה וכמש"כ לעיל בהע' 18, א"כ אבי הבן חייב בכבוד אבי אמו ואינו חייב כלל בכבוד אבי חמיו ואבי חמותו, אך זה פשוט שאם המנהג ליתן בבן הראשון

רשאי, ואם יהיה לאב אבי הבן עגמת נפש או בזיון באם לא יקיים בנו בקשתו אין להימנע מלכבדו.³⁹

הבטיח האב לכבדו להיות סנדק אם יכול לחזור בו

ה. לאחר שכיבד אבי הבן לאחד להיות סנדק אסור לחזור בו, משום דשארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב,⁴⁰ (ועי' בהע' 42 בחומרת מי שאינו עומד בדיבורו), ומ"מ אם חזר בו הוי חזרה אלא שמותר לקרותו רשע⁴¹, ואין רוח חכמים נוחה הימנו⁴², ואם אבי הבן ת"ח הוא עובר גם על חילול השם⁴³, ונחלקו

הוא לדעת המהר"ם מרוטנבורג המובא במרדכי שכתב שאסור לחזור בו, דהואיל ומנהג בנ"א שנודרים בניהם זה לזה ומקיימים צריכים לקיים אף בדבר שלא בא לעולם, דהוי כסיטומתא, עי"ש.

⁴² כמש"כ השו"ע (ח"מ ס' רד ס"ז) וז"ל: "הנושא ונותן בדברים הרי זה ראוי לו לעמוד בדיבורו אע"פ שלא לקח מהדמים כלום ולא רשם ולא הניח משכון וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אע"פ שאינו חייב לקבל מי שפרע הרי זה ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו", עכ"ל. ועי' בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן קא) שכתב וז"ל: "וכן שמעתי מהר"ם ז"ל עשה מעשה בכה"ג בווינא באחד שלא רצה לקיים דיבורו וטען שלא קבל קנין ולכך רוצה לחזור בו, והרב הנ"ל הזהירו ואמר לו פלוני מ"מ מוטל עליך לקיים דיבורך, שנאמר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולא קבל ההוא פלוני תוכחת הרב ואזהרתו, וציוה הרב לש"ץ לעמוד על המגדל ולהכריז, שמעוני רבותי פלוני לא רוצה לקיים דיבורו כך וכך, לכן אין רוח חכמים נוחה הימנו והינו בכלל שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, כי זה האיש כזבן ושויה נפשיה הדרנא. וכן אני ח"מ פסקתי מעשה בכה"ג" עכ"ל.

⁴³ פשוט, ויש לציין בזה מה שכתב הרמב"ם בהל' דעות (פ"ה הי"ג) לענין ת"ח וז"ל: "ומתנו של תלמיד

כשהקרוב שלה שוה בתורה ומעשים טובים לקרוב שלו קרוב האם קודם, אך י"א³⁸ שבכה"ג שהאב רוצה לקחת סנדק ת"ח מובהק להיות סנדק לבנו ואשתו רוצה שדוקא אביה יהיה הסנדק, יש להתחשב בדעה נוספת, שצריך לחשוב מה הילד עצמו היה רוצה, ובודאי היה רוצה שהרב יהיה הסנדק.

אב אבי הבן רוצה סנדק מסוים ואבי הבן רוצה סנדק אחר

ד. אב אבי הבן המבקש לבנו שיכבד בסנדקאות למי שיש לו נחת רוח בכך, כגון שמבקש שיכבד לאביו או לרבו, צריך לקיים בקשתו, וכשיש סיבה שלא לקיים בקשתו

³⁸ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' רכד וח"ה סי' רצב) בשם החזו"א שכן נשאל החזו"א, והשיב שיש כאן דעה נוספת, שצריך לחשוב מה הילד עצמו היה רוצה, ובודאי היה רוצה שהרב יהיה הסנדק, וכ"ה בשמו בארחות רבנו (ח"ג ענין המילה אות כז), וכ"פ הגר"מ שטרנבוך (ח"ה סי' רצב שם) שמיהו נראה שלענין סנדקאות, כיון שהדבר נוגע לטובת הילד, א"כ יש להתחשב שטובת הילד שהת"ח יהיה הסנדק וכמש"כ בשם רבינו החזו"א.

³⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ ג על הל' מילה פ"ד סט"ז), ומקור דבריו כבר כתבנו לעיל בפ"ד הע' 31, ואין לכפול הדברים.

⁴⁰ כ"כ הרמ"א (יו"ד סי' רסב ס"א), ומקורו מהב"י (סי' רסד) בשם המרדכי עי"ש.

⁴¹ כ"כ הרמ"א (שם) בשם המרדכי, והוסיף בשם המרדכי והרא"ש שאין מועיל בזה קנין משום דהוי קנין דברים בעלמא, ומה שכתבנו שמותר לקרותו רשע כ"כ הב"י שם בסי' רסד בשם מהר"ם מרוטנבורג. ועי' בס' תורת הברית (עמ' קמא הע' כט) שכתב שלדעת רבינו יחיאל המובא בב"י שסובר שאם הבטיח לראשון קודם לידת התינוק לא חל הקנין דהוי דבר שלא בא לעולם, משמע דלאחר לידת התינוק חשיב דבר שלא בא לעולם וחל הקנין מדין סיטומתא ומנהג בני אדם ואינו יכול לחזור בו, וכן

מבניו, שבכה"ג יש שכתבו⁴⁶ שמותר לחזור בו. ויש עוד פעמים שמותר לאבי הבן לחזור בו כמבואר כל זה לעיל בפ"ד ס"ח. ובכל ענין אם כבר בא הסנדק למקום הברית אין לחזור בו דהוי בזיון גדול, וגדול כבוד הבריות ויתנו לו להיות סנדק⁴⁷.

הפוסקים⁴⁴ אם דין זה אמור גם כשהבטיח לו להיות סנדק כשאשתו עוד היתה מעוברת. ומ"מ יש פעמים שמותר לאבי הבן לחזור בו, וכגון אם הסנדק מאחר יכול לקחת סנדק אחר⁴⁵, וכן אם לא ידע אבי הבן שאין לכבד סנדקאות למי שכבר היה סנדק מאחד מבניו, והזמין סנדק לאחד שכבר היה סנדק אצל אחד

זה חילל את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר וכו' וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה וכו', ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין וכו' עכ"ל עי"ש.

⁴⁴ כמש"כ לעיל בפ"ד ס"ז בהע' 39 40.

⁴⁵ כ"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' יאור ד' אות ט) וז"ל: "צריך הסנדק להיות זריז לבא בהשכמה ואם לא בא מיד מעמידים אחר במקומו שאין מחמיצין המצוה". וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמיק חיי פ"ה אות יט). ועי' בזה לעיל בפ"ד ס"ח הע' 48.

⁴⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"ד הע' מח).

⁴⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה שם) בשם הערוה"ש (סי' רסד סי"ג).

חכם באמת ובאמונה, אומר על לאו לאו ועל הן הן, מדקדק על עצמו בחשבון ונותן ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי המקח לאלתר ואינו נעשה לא ערב ולא קבלן ולא יבא בהרשאה. (אינו) מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה: ובהלכה י"ד הוסיף הרמב"ם וז"ל: "די שיעמוד בדבורו ולא ישנהו, ואם נתחייבו לו אחרים בדין מאריך ומוחל להן ומלוה וחונן, ולא ירד לתוך אומנות חבירו, ולא יצר לאדם לעולם בחייו, כללו של דבר יהיה מן הנרדפים ולא מן הרודפים מן הנעלבים ולא מן העולבים, ואדם שעושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר" עכ"ל. ובעצם עוון חילול ה' כתב הרמב"ם בהל' יסודי התורה (פ"ה הי"א) וז"ל: "ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואע"פ שאינן עבירות הרי

פרק ו' – דיני הכנות אבי הבן לברית

קביעת מקום הברית

א. לכתחילה ראוי לערוך את הברית מילה בביהכ"נ¹, בצד צפון², משום ברוב עם הדרת מלך³, ומשום טירחא דציבורא⁴, ועוד שהרי מילה היא דוגמת קרבן ולכן יש להביאו

לביהכ"נ שהוא ביהמ"ק מעט⁵, וכן מעוד טעמים⁶, ויש לזהר שיהיה במקום מואר שיראה היטב המילה⁷. אמנם יש שכתבו⁸ שאין קפידא לעשות הברית דוקא בביהכ"נ. ויש אף שנוהגים⁹ לעשות את הברית מילה דוקא בבית, כדי שיבוא אליהו לביתם ובכך יתברך ביתם.

¹ כמש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' קלו) וז"ל: "ומה שנהגו למול בביהכ"נ משום דכתיב ויכרתו ברית לפני ה' ואין ברית אלא מילה" עכ"ל, וכן מבואר ברמ"א (יו"ד סי' רסה סי"א) שהמנהג היה לעשות המילה בביהכ"נ, וכן נראה שהיה המנהג בזמן הראשונים כמש"כ הדעת זקנים (בראשית כא, ד) "ועכשיו נוהגין העולם כשמביאין קטן לביהכ"נ למול אומרים ברוך הבא", וכ"כ בתורת חיים (סנהדרין פט:), ובשו"ע הרב (סי' שלא ס"ח), ובזכר דוד (מאמר א' פרק סא), ובזכר הברית (פכ"א ס"ד), ובכורת הברית (סי' רסה סקס"ג) שיש לעשות המילה בביהכ"נ, וכן הורה הגר"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תפא), וכן הורה הגרש"ז אויערבאך (הבט לברית עמ' תפא) שאם לא קשה הדבר לכתחילה ראוי לערוך את המילה בביהכ"נ, וכן השיב הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שמח) שיש ענין למול בביהכ"נ, וכ"כ הג"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (חיב סי' קפו) שמנהג ותיקין למול בביהכ"נ ואין לשנות, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"א סי"ח), ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ט הע' א) כתב שמנהג זה נמצא כבר בראשונים כמש"כ בתוס' בפסחים (קא ד"ה דאכלו) שכתב "דאכלו ושתו כוס מילה בביהכ"נ", ושכן משמע ממהרי"ל המובא ברמ"א שכתב "שתולכנו עד פתח ביהכ"נ", וכן בתשב"ץ קטן (סי' שצז) שקיבל ממהר"ם מרעגינשבורג (סי' שצג) ובבעל העיטור ובמחזור ויטרי (ח"ב הל' מילה סי' תקה) כתבו ג"כ שנושאים את התינוק בהדר לביהכ"נ, עיי"ש, ובס' מסורת הברית (פ"ט הע' יד) הביא עוד רשימה של ראשונים שכן היה המנהג בזמנם, עיי"ש.

² כ"כ בתורת חיים (סנהדרין פט:).

³ כ"כ הטעם בשו"ע הרב (סי' שלא ס"ח).

⁴ כ"כ הטעם בס' הברית (סי' רסה אות קנד) ע"פ האור זרוע (הל' אבילות סי' תמ).

⁵ כ"כ בתורת חיים (סנהדרין פט:), ובזכר דוד (מאמר א' פרק סא) ובאות חיים שלום (סי' רסה ס"ק כה).

⁶ בא"ר (או"ח סי' שלא סק"ו) כתב הטעם משום דגדול כבוד הבריות למול בביהכ"נ, ובזכר דוד (מאמר ראשון פרק סא) כתב לזה עוד כמה טעמים, א. משום קדושת ביהכ"נ, ב. משום פרישות ונקיות, דכבית שיושבים אנשים ונשים יחדיו מחוסר מקום ובפרט בבתי העניים, ואין זה מקום מוכן להיות אושפיזא לאליהו מלאך הברית, ג. כי לפעמים יתאחר המוהל לעשות הפריעה ומתעכב או אירע איזה מכשול או דבר סכנה, ובהיות שם הילד יתמלא לבה פחד ואימה וכו' ותסתכן ח"ו, ד. שהמילה נחשבת כקרבן, וקרבן אסור לשחטו בחוץ, לכן מלין בביהכ"נ שהוא מקדש מעט, עיי"ש.

⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי ב, יב).

⁸ כ"כ בשו"ת החת"ס (או"ח סי' קנט) בתוה"ד "אטו מילה יש לה שייכות לביהכ"נ, ויש לנו רשות למול בכל מקום ואין לביהכ"נ אחיזה במילה כלל", וגם בערוה"ש (סי' רסה סל"ח) כתב שכהיום ע"פ רוב אין מלין בביהכ"נ רק בבית המילה, וכ"כ הג"ר בנימין זילבר (בהערות על הברית דוד סי' רסה ס"ק קצ) וז"ל: "ולא ראיתי בזמננו שמדקדקים בזה, ואדרבה הכי עדיפא שאין נכשלים באיסור שיחה בטלה בביהכ"נ, כאשר בעו"ה חטא זה הוא מהחטאים שדש בעקביו" עכ"ל.

⁹ כ"כ בברית כהונה (יו"ד ערך המילה עמ' רעח) שכן המנהג הפשוט אצלו בקהילות ג'רבה למול בבית ולא

קביעת זמן הברית

ב. כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוות ומלין מיד בבוקר¹⁰, וי"א¹¹ שזריזין מקדימין למצוות הוא חיוב גמור מדאורייתא ונלמד מאברהם אבינו דכתיב "וישכם אברהם

בביהכ"נ, וכ"כ בזכר דוד (מ"א פס"א) שיש נוהגים לעשות המילה בבית התינוק, וכתב הטעם שכוונתם שימשך אל ביתם הקדושה והברכה ממצות מילה שזהו כוחם של מצוות שרושם שלהם נשאר במקום קיומם, ומ"מ מסיק דיותר נכון לעשות המילה בביהכ"נ מהטעמים שכתב כמובא לעיל בהע' 5. ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ט הע' ה) הביא בשם ס' קרבן אשר (קונטרס נר מצוה אות כ) שכתב דדרך הישר הוא שביקין ימולו בביהכ"נ ובחורף בבית, עי"ש. אמנם הגר"ח קנייבסקי נשאל (ברית אפרים עמ' שמו) אם יש ענין למול בבית כדי שאלהיו יבוא לביתו, והשיב 'לא שמענו'.

¹⁰ לשון השו"ע (יו"ד סי' רסה ס"א). ומקורו מהגמ' (פסחים ד. ויזמא כח:) והתורה כהנים (פ' תזריע).
¹¹ כן הביא השדי חמד (מערכת יוה"כ סי' א' אות יד עמ' 127) בשם הרד"ך (בית ב חדר ה) והגר"ש קלוגר (ס' החיים על המג"א או"ח סי' תרד ס"א), וכ"כ בחי"א (כלל סח הל' זריזות במצוות ס"ו), וכ"כ החזו"א (יו"ד סי' קנא סק"ה) דאם מתעכב בלא טעם, יתכן שעובר בכל רגע באיסור עשה.

¹² כ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל) "דהקדמה למצוה היא מדינא דש"ס, ויש לו סמך דאורייתא מאברהם, והא דברית אברהם ועקידת יצחק הוא רק רמז אחרונים", וכ"כ הטורי אבן (ר"ה ד:) "לאו איסורא איכא למאחר, אלא זירוז בעלמא הוא מדרבנן, משום דזריזין מקדימין למצוות", וכ"כ בשו"ת בנין שלמה (ח"ב או"ח סי' יג) ובשו"ת מהר"ם ברודא (סי' כד) ובהפלאות נדרים (נדרים ח). שדין זריזין מקדימין למצוות אינו אלא דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ובס' יקח מצוות (על זריזין מקדימין פ"א הע' י) הביא כן גם בשם שו"ת השבי"ט להגר"ש שטרן (ח"ז או"ח סי' ג).

בבוקר", והמבטל דין זה עובר בעשה, וי"א¹² שחיובו אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וי"א¹³ שאין זה חובה אלא מצוה מן המובחר. והמשהה המצוה עובר גם איסור תורה מדין אין מעבירין על המצוות¹⁴, ואף

¹³ כ"כ בשדי חמד (מערכת האלף כלל שכא) בשם שו"ת מקור חיים להגר"ש הכהן מוילנא (סי' ג), וכ"כ בס' הברית (סי' רסב בליקוטי הלכות אות יג בסופו) והביא סיוע לדבריו מדברי האור זרוע (ח"ב סי' ערה) שכתב "מצוה מן המובחר להקדים מילה בהשכמה משום זריזין מקדימין", הרי דאי"ז אלא מצוה מן המובחר ולא חיוב, וכן דייק בגיליוני הש"ס למהר"י ענגיל (פסחים ד.) מדברי המאירי (יומא כח:) שכתב וז"ל: "כל היום כשר למילה, שנאמר וביום השמיני וכו', ומ"מ ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית, שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן, ולאחוז בדרכי האבות, שנאמר עליהם בכיוצא בה וישכם אברהם בבוקר", עכ"ל, ודייק הגר"י ענגיל מדבריו דאי"ז חיוב גמור, וענינו רק מפאת שראוי לאדם לאחוז בדרכי האבות, וגם לא נאמר בתורה חיוב שצריך לעשות כן, רק הכתוב סיפר שאברהם עשה כן, וע"כ ענינו רק שראוי לאחוז בדרכי האבות, ולעשות כמו שעשה אברהם. וע"ע במאירי בהוריות (י:) שכתב וז"ל: "וכ"ש כשתבוא דבר מצוה לידו, שיהא מכלל זריזין מקדימין למצוות, ולא יתאחר בעשיית המצוה, שאין זה אלא דרך מי שאינו עושה המצוה דרך כוונה מעולה, אלא כמי שעושה אותה דרך פירוק עול ומצוה מלומדה", עכ"ל.

¹⁴ כ"כ החי"א (כלל סח ס"א) וז"ל: "קיימ"ל אין מעבירין על המצוות, ר"ל מצוה שתבוא לידו תחילה יעשנה, ולא יניחנה מפני שרוצה עכשיו לעשות אחרת, ואח"כ יעשה זה, וכ"ש שיניחנה לגמרי כדי לעשות אחרת, והוא איסור מן התורה, שנאמר (שמות יב, יז) "ושמרתם את המצוות", קרי ביה המצוות בחיריק, שלא תחמץ ותישן וכו', וכ"ש דאסור להחמיצה ולעשותה אח"כ, וזה שאמרו אל תחמיצה לזמנה", עכ"ל. ועי' בשו"ת תורה לשמה (יו"ד סי' רח) שכתב שדין אין מעבירין על המצוות נלמד מזריזין מקדימין למצוות, אך בס' יקח מצוות (על

בבוקר¹⁵, מ"מ לא יאחר יותר משעה חמישית¹⁶, וי"א¹⁷ שעד חצות עדיין נחשב

את חמורו", דהיינו שלא נמנע מלעשות מה שצריך לצרכי המצוה, ולא נקרא מאחר ומקיים גם בזה מצות זריזין, אף כאן האיחור שהוא לצרכי המילה, כדי דליהוי בהידור ברוב עם, שפיר שרי ואינו פוגם במעלת זריזין, עכ"ל, והביא דבריו שוב בתשובות והנהגות ח"ב סי' תפח, ושם הרחיב קצת בביאור ענין זה. ועי' בבירור הלכה סי' ה אות יב שכתבנו כמה טעמים מה שנראה לומר בביאור הוראת החזו"א. וכן הביאו (בס' תורת הברית פ"ב סכ"ה עמ' פד) בשם הגרש"ז אויערבאך, שמנהג יפה להתפלל שחרית כוונתיקין, ולאחריה לערוך את הברית, אך כאשר יש בכך צער או קושי למוזמנים הקרובים, ידחו מעט את הברית כפי הצורך.

¹⁶ באור זרוע (הל' ר"ה סי' ערה) כתב דמצוה מן המובחר להקדים מילה בהשכמה משום זריזין והמאחריה כל כך עד סוף ה' שעות נראית המצוה בזויה עליו. ומבואר מדבריו שזריזין זה בהשכמה משום זריזין, ולהמתין עד סוף ה' שעות ודאי לא הוי זריזין, אע"פ שהוא שעה לפני חצות.

¹⁷ כן מבואר בלבוש (או"ח סי' תקפד ס"ד) שצריכין למול קודם חצות משום זריזין מקדימין למצוות, וכן הביא הפתחי תשובה (יו"ד סי' רסב סק"ב) בשם שו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל) שכתב שמהאי טעמא יש למחות בחזנים שמאריכים בשבת כשיש מילה עד אחר חצות, ומבטלין מצות זריזין. ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ה הע' ט) כתב שיש אסמכתא לזה מתוס' בפסחים (ב. ד"ה וכאור הבוקר) דעד חצות מקרי בוקר, והביא מס' אבן ספיר (חדרי תימן עמ' סז) שבתומן המנהג למול בחצות היום. וביאור הענין שעד חצות הוא בגדר זריזין כתב בס' שם ושארית לנפש חיה (סי' א) שהוא על דרך שמצינו בריש ברכות בכל הנהו שמצותן כל הלילה, אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מהעבירה, וממילא ה"ה במצות מילה שמצותה כל היום, זריזין מקדימין מיד בהשכמה, עכ"פ מהראוי שלא לאחריה עד אחר חצות היום, דלאחר חצות בודאי יצא מדרך הזריזות, עכ"ד. ועי' בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כח אות ה).

שאי"צ לקיים הברית מיד לאחר הנץ, ויכול לקיים הברית כרגיל בשעה שמונה או תשע

עניני זריזין מקדימין פ"ו הע' ט) כתב שמדברי החי"א (כלל סח ס"א וס"ו) וס' החרדים (בהקדמתו) שהביאו את דין זריזין מקדימין למצוות ודין אין מעבירין על המצוות כ"א בנפרד, משמע ששני דינים הם, עי"ש. וע"ע בערוה"ש (סי' רסב ס"ח) שכתב עוד טעם שלא לאחר המילה, כדי לא להשהותו ערל, ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ה הע' ז) הביא מהזכר דוד שכתב "הא כו"ע יודעים גודל כח טומאת הערלה וכמה מסוכן הוא הנער מהמקטרגים הסובבים אותו למנעו מהמילה, וכשם שאם חלה ח"ו ירוצו להעלות לו תרופות שיניח וכו', ולמה לא ימהרו להסיר ממנו חולי הנפש דהיינו טומאת הערלה וכו", עי"ש.

¹⁵ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' רכו) כתב שהוא זוכר שכשנולד בן להג"ר אברהם פרבשטיין זצ"ל (מר"י חברון) הוא השתוקק לקיים ענין זריזין מקדימין למצוות, ולמולו השכם בבוקר, ולכן רצה להתפלל כוונתיקין, ולמול את הבן מיד לאחר התפילה, אף שלא יהא אז אלא קהל קטן מאד, והוכיח כדבריו מהגמ' בר"ה (לב:) שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם הדרת מלך, והחזו"א השיב לו, שימול כרגיל בשעה שמונה או תשע בבוקר, ולא גילה את טעמו, וכתב הגר"מ שטרנבוך שנראה טעמו, שאף שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם, אבל במילה אם מקדים, הרבה לא יבואו בכלל, ומפסידים את המצוה להשתתף במילה, ולא אמרי' שכדי שהוא יזכה במעלת זריזין יפסיד לרבים שלא יזכו כלל בהמצוה להשתתף במילה, ועוד כתב לחלק, דהגמ' בר"ה מיירי בהלל שרצו לתקן זמן קבוע, בשחרית או במוסף, והעדיפו לתקן לאמרו מיד אחר התפילה והיינו אחר שחרית, ולא לקבוע זמן קבוע מאוחר במוסף, שאין ראוי להפסיד זריזין בתקנה קבועה רק בשביל להרויח רוב עם, אבל מילה זמנה הוא כל היום ולא שייכת לתפילה דוקא, ולכן אם מאחר אותה לא מפני רשלנות, אלא כדי שישתתפו הציבור, ראוי לעשות כן, ונשאר עדיין בכלל זריזין, וכדברי האדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל, שאמר שמעלת זריזין ילפינן מאברהם, שנאמר בו וישכם אברהם בבקר, ואעפ"כ נתפרש בו "ויחבוש

פלילי", עכ"ל. אמנם בדיעבד יש פעמים שיוכל לקיים הברית גם אחרי חצות וכמבואר בסעיפים הבאים. ובמילה שלא בזמנה נחלקו הפוסקים^{18*} אם יש דין זריזין מקדימין ועי' במקורות.

איחור הברית כדי לקיימה בעשרה

ג. במקרה שאם יעשו את המילה מוקדם יותר ישנו חשש שלא ישתתפו עשרה אנשים בעת

לזריזין מקדימין למצוות, ולכן לכתחילה יש לקיים הברית לפני חצות, כי לקיים הברית אחר חצות הוא מעשה שטן¹⁸, ולכן אותם ספרדים הנוהגים לכתחילה לקיים הברית בשעות אחרי הצהרים, מלבד שלכמה פוסקים עוברים הם באיסור דאורייתא (כמבואר בהע' 11), כבר צווח עליהם הערוך השולחן (סי' רסב ס"ג) וכתב "שיש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום, והוא עוון

¹⁸ כ"כ בכורת הברית (סי' רסב סוסק"ד וסי' רצב) ובקונ' נר מצוה (אות ח) בשם הרה"ק מהר"פ מקוריץ זצ"ל שהמעכב הברית מילה לאחר חצות הוא מעשה שטן.

^{18*} בשד"ח (כללים מע' ז' כלל ב-כלל זריזין) הביא משם רוח חיים להגר"ח פלאג"י (דף יד ע"ב) שכתב דמסתברא דלא אמרי' זריזין מקדימין למצוות במילה שלא בזמנה, דכיון דאידיחי אידחי, וכן דקדק מדברי הטור (סי' רסב) שכתב דין זריזין מקדימין למצוות רק לגבי מילה בזמנה, אך השד"ח דחה דבריו וכתב דגם במילה שלא בזמנה יש דין זריזין מקדימין למצוות, והוכיח כן מהברכ"י (סי' רסו ס"ב), וכן פסקו בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' קסו) ובשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לד) דגם במילה שלא בזמנה יש להקדימו ככל האפשר משום זריזין מקדימין למצוות, ויתרה מזו כתב בשו"ת דבר אברהם (ח"א סוס"י לג וח"ב סימנים א'-ד') דבמילה שלא בזמנה יש להקפיד ביותר שלא לאחר כלל, ומטעם זה כתב דכאשר יש לפניו מילה בזמנה ומילה שלא בזמנה, יש להקדים למול את המילה הדחוקה, דכיון שעבר זמנו, הרי עובר כל רגע ורגע באיסור כשלא נימול, והוסיף (שם בח"ב סוס"א) שהעידו לפניו שכן פסק הגר"ח מבריסק להקדים מילה שלא בזמנה למילה בזמנה, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' תקצה) בשם הגר"ח מבריסק, וכן פסק המשנ"ב (שעה"צ סי' תמד ס"ק כד) שמילה שלא בזמנה חיובה בכל רגע ורגע וישחסרון בכל רגע ורגע שהוא שוהה מלקיימה, וכ"כ

בשו"ת חסד לאברהם (תנינא סימן ס') דכל מה שמשה מילה שלא בזמנה הוא באיסור כרת, ולכן פסק שמילה שלא בזמנה קודם למילה בזמנה, וכ"כ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ה סי' קמז אות ד-ו) בשם שו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' פה) וספר בית דוד (יו"ד סי' רסה), והוסיף הגר"ש וואזנר שלא ידע שום מקום ספק בזה, אך מאידך גיסא, הרבה פוסקים חולקים על הדבר אברהם וסוברים דאין לחשוש בזה יותר מאשר במילה בזמנה, וכמש"כ במרחשת (ח"א סי' מג אות ד), ובשו"ת דברי יחזקאל (סי' יב אות ח) לחלוק על הדב"א, וגם בשו"ת יד אליהו (סי' מא הו"ד בגיליון מהרש"א יו"ד סי' רס), ובשו"ת ברית אברהם (חאו"ח סי' יד) כתבו דמילה בזמנה קודמת למילה שלא בזמנה, וכן הובא בארחות רבנו (ח"א עמ' שפו אות צא) בשם החזו"א שאמר שההלכה כהחולקים על הדבר אברהם, וכן הובא שם (בח"ב ענין מילה אות א) בשם הסטייפלר שאמר שכל הפוסקים חולקים על הדב"א ושכן הורה מרן החזו"א, וכ"כ הגר"ח קנייבסקי (דרך אמונה הל' ביכורים פי"א ה"ד בבה"ל) בשם החזו"א שאין עובר כל רגע באיסור עשה אלא כל יום, וכן הובא בשם הגר"נ קרליץ (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות ג) שהשיב כי כן נוהגין שלא להקפיד על כל רגע אפי' במילה שלא בזמנה, ואכן, בדבר אברהם בעצמו (בח"ב סו"ס ד') כתב דאף שלדעתו הדברים נכונים, מ"מ מאחר שרבו עליו חבריו בהשגותיהם לכן ההלכה זו רופפת היא בידו ואינו יודע מה לדון בה.

המילה כדי שישתתפו עשרה בסעודת הברית.²²

איחור הברית כדי לקיימה 'ברוב עם'

ד. אף שיש מי שכתב²³ שמותר לאחר את הברית כדי לקיימה בריבוי משתתפים שיש בזה מעלה של 'ברוב עם הדרת מלך', מ"מ הכרעת רוב הפוסקים²⁴ שמעלת 'זריזין

אות ב) שכתב דאפשר דברוב עם עדיף טפי מהמעלה של זריזין מקדימין למצוות. ופלא גדול שלא התייחס בדבריו למה שהוכיחו האחרונים מהגמ' בר"ה (לב:) דמוכח משם דדינא דזריזין מקדימין עדיף טפי.²⁴ כ"פ החיד"א (בברכ"י סי' א אות ז ובמחזיק ברכה או"ח סי' רכט אות ז), והחיי"א (ח"א כלל סח ס"ו), והשד"ח (מערכת ז' כלל ג ח"ב עמ' 152), והארצה"ח (סי' כה המאיר לארץ סק"ב), והקיצוץ"ע (סי' צז ס"ט), והגר"ח פלאגי (בשו"ת לב חיים ח"ב סי' קכז, ובס' רוח חיים ח"א או"ח סי' רכט אות ג, ובס' ראה חיים פ' לך לך דף יג ע"ד), והדעת תורה למהרש"ם (סי' תכו ס"ב), והערוה"ש (סי' רסב ס"ח), והג"ר ישראל יעקב פישר (בהסכמתו לס' ברכת החמה כהלכתה), והג"ר מאיר ברנדסדורפר (ס' פסקי בושם עמ' רד), והוכיחו כן מהגמ' בר"ה (לב:) דאי' שם, "העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע, ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל", ובגמ' שם איתא, "מאי שנא שני מתקיע, משום דברוב עם הדרת מלך, אלא מאי שנא הלל דבראשון, משום דזריזין מקדימין למצוות, תקיעה נמי נעבד בראשון, משום זריזין מקדימין למצוות, אמר ר"י, בשעת השמד שנו", עי"ש, ומוכח מדברי הגמ' דלולי טעמא דשעת השמד היה צריך לומר את ההלל ולתקוע בשופר מיד בשחרית, מדינא דזריזין מקדימין למצוות, ולא להמתין עד מוסף ויקיים הדין דברוב עם הדרת מלך. ומה שיש שהוכיחו מהביה"ל (או"ח סי' תכו ס"א ד"ה אלא) ומהמשנ"ב (סי' צ' ס"ק כח) שכרוב עם עדיף מזריזין מקדימין, יעוי' מה שכתבנו בבירור הלכה סי' ה' אות ה-יא לדחות ראיות אלו בכמה אנפי בהרחבה ובאריכות גדולה.

המילה, אם כי יש מי שכתב¹⁹ שגם בכה"ג אין לאחר את הברית משום כך אף שלא יהיה עשרה בשעת הברית, מ"מ כמה מפוסקי זמננו כתבו²⁰ שבאופן זה ניתן לאחרה אפי' אחר חצות היום כדי לקיימה בעשרה. ויש מפוסקי זמננו שהורו²¹ שמ"מ אין לאחרה עד אחר חצות בשביל מנין. אבל אם ידוע שישתתפו עשרה בעת המילה, אינו רשאי לדחות את

¹⁹ כ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח סי' נו), וטעמו מובא לקמן בהע' 25.

²⁰ כ"כ בשו"ת בנין שלמה (ח"ב סי' יג), וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ), והגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות כא), ובשו"ת יבי"א (ח"ד יו"ד סי' יח אות ה). והיינו טעמא, משום שלכתחילה יש לעשות המילה בעשרה כמבואר בשו"ע (סי' רסה ס"ו).

²¹ בס' הבט לברית (שער ג' פ"א) הביא בשם הגרי"ש אלישיב שהגרי"ח זוננפלד מל פעם אחת בלא מנין כשנתאחזה המילה עד חצות, וכ"כ בשו"ת מנחת אליהו להגר"א קולין (ח"ב סי' ז) דמדברי ר' צמח גאון משמע דעשרה לברי"מ אינה הלכה, שהרי כתב "והיכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה", משמע שזה בגדר הידור ולא הלכה ממש, וכן ממש"כ בהמשך "והיכא דלא אפשר עבדינן בפחות מעשרה", ולכאור' מאי קמ"ל, וכי יש הו"א לומר שאם אין עשרה ידחו את המילה, ולא ימולו ביום השמיני, ומשמע שכוונתו לומר שעשרה לברי"מ זה הידור לכתחילה אם אפשר, ואם א"א עושין בלא עשרה ללא כל דחיה כלל, ואפי' אם אח"כ יהיו עשרה ורוצה להמתין כדי להיות ברוב עם אין לאחר הברית בשביל זה דזריזין מקדימין עדיפה על עשרה וכ"ש שעדיפה מברוב עם, עי"ש.

²² כ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שפו), דכיון שאין בזה הידור במצוה עצמה אלא רק בסעודת המצוה, אין לעכבה בשביל כך.

²³ כ"כ הר"ש כהן בשו"ת מקור חיים (סי' ג) ובשו"ת בנין שלמה (ח"ב או"ח סי' יג) דאפשר דדינא דברוב עם הדרת מלך ודינא דזריזין מקדימין למצוות שניהם שקולים, עי"ש. והבאנו את לשונו בבירור הלכה סי' ה' אות א' עי"ש. ועי' בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' ה

איחור הברית כדי לקיימה על ידי מוהל מומחה

ה. אם ישנה אפשרות למול מוקדם אך באופן זה תתקיים המילה ע"י מוהל שאינו מומחה כל כך, ואם יאחר את הברית תתקיים המילה ע"י מוהל מומחה, מוטב לאחר את הברית וימול ע"י המומחה.²⁶

מקדימין' דוחה את מעלת 'ברוב עם' ואין לאחר את הברית בשביל כך, ובפרט שיש שכתבו²⁵ שבברית מילה כיון שאין זה מצוה השייכת לציבור לא שייך בזה מעלת 'ברוב עם'. ומ"מ הורה החזו"א שאין צריך לעשות את הברית בנץ החמה כדי לקיים דין זריזין מקדימין, אלא יכול לעשות הברית כרגיל בשעה שמונה או תשע כמנהג ישראל וכמש"כ לעיל בס"ב.

וה"נ כיון דעשרה למנין גבי ברית מילה לא הוזכר בגמ', א"כ אין לעשות מזה דבר שציבור שייכים ביה, ולעשות מצוה מהמובחר ברוב עם, ולבטל מצות זריזין דילפינן מקרא הנ"ל, עכ"ל. וכע"ז כתב הגר"נ גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ו סי' כח אות יב), וכ"כ בשו"ת אז נדברו להגרי"ב זילבר (חי"ג סי' סח) שאינו יודע טעם אם יש הידור להוסיף קהל רב יותר מעשרה, שתהא המצוה ברוב עם. אמנם ע"י בבירור הלכה סי' ה' אות יא שהבאנו דברי השו"ע הרב (או"ח סי' שלא ס"ח) שכתב בדעת הט"ז (או"ח סי' רפו סק"ד וסי' שמט סק"א) גבי מילה שהתיר לומר לנכרי בשבת לטלטל בכרמלית את התינוק כדי למולו בביהכ"נ, ובטעם הדבר כתב הגר"ז משום דהוי שבות דשבות לצורך מצוה של ברוב עם הדרת מלך. ומבואר להדיא מדברי הגר"ז בדעת הט"ז שגם במילה שייך מעלת ברוב עם הדרת מלך עד כדי שהתיר בשביל כך אמירה לנכרי בשבת. וכן הבאנו מהגרי"ש אלישיב (סי' הערות עמ"ס יומא דף ע.). שהוכיח מהגמ' ביומא (ע.) שגם במילה שייך ענין של ברוב עם, עי"ש מה שכתבנו בזה בהרחבה.

²⁶ כ"כ בס' זוכר הברית (סי' ס סק"ה) בשם החיד"א (בברכ"י בשיווי ברכה סי' רסו סק"ג, וכן הוא בשו"ת חיים שאל סי' נח) דאם יש מוהל שיכול למול בבוקר והוא אינו מומחה, ולעת ערב ודאי יבוא מומחה ימתינו על המומחה, ודחי לזריזין מקדימין כיון דלא יעבור היום, וכ"כ בס' הברית (סי' רסב אות כה), ובאות שלום (סי' רסה סקט"ז).

²⁵ כ"כ בשו"ת לבושי מרדכי להגר"מ וינקלר זי"ע (או"ח סי' נו) וז"ל: "והנה לענ"ד, דלא שייך כלל לומר ברוב עם כי אם במצוה שיחיד מוציא רבים כגון ההיא דאו"ח סי' רחצ (ס"ד) לענין הבדלה, וכן בהלל (עי' ר"ה לב:) ולולב, ושם חזינן שהביא מג"א בסי' תתב (סק"ו) וכן תקיעת שופר (עי' מג"א סי' תמו סק"ב) דביעור חמץ לא מיקרי עשה דרבים מה"ט, וכן בדבר ששייך לציבור כגון קרבן ציבור ביומא (דף כו.), משו"ה מתחלק בפייס לכהנים משום ברוב עם, וכן בפסחים (דף סד:) לענין הושטת דם לזריקה, דאיכא נמי קרבן ציבור דבא בכנופיא כמש"כ שם יומא נא ע"א, אבל במצוה שאין בה הוצאה לרבים, וגם לא נקרא על שם ציבור, לא שייך ביה ברוב עם, וכי נמי דעדיף להניח תפילין וציצית בציבור מה"ט, ומעולם לא שמענו, ובהדיא איתא שם ביומא במתניתין (דף כו.) במה דברים אמורים בקרבן ציבור, אבל בקרבן יחיד מקריב בלא פייס ובלא חלוקה לכהנים, כמש"כ שם רש"י שם ע"ב ד"ה אם, וידוע הטור (יו"ד סי' רסה) כתב בשם רבי צמח גאון, דיש להדר במילה אחר עשרה היכא דאפשר, ומ"מ כתב דלא הוזכר בגמ', ודאי אינו משום דשייכי לציבור, ועוד הא כתב השבו"י (ח"א סי' ל), דאם אין לקהל שופר בזמנו ויבוא אחר תפילת מוסף אין להמתין במילה עד הזמן ההוא, דאין לבטל מצות זריזין דילף בגמ' מקרא (בראשית כב, ג) דוישכם אברהם בבוקר, משום טעמים הנזכרים לעיל במהרי"ל ומפרשים, להסמיק ברית אברהם לעקידת יצחק שלא נזכר בגמ',

בשביל כך, ויש חולקים²⁸ וסוברים שזריזין מקדימין למצוות עדיף מהידור מצוה, ומ"מ אין לאחר הברית אחרי חצות בשביל כך²⁹, ויש מקילים³⁰ לאחר הברית גם אחרי חצות בשביל כך.

²⁹ כ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סי' כח), ובשו"ת חשב האפור (ח"ג סי' ס). ועי' בס' ישא יוסף (ח"ג עמ' פט) שכתב שבשנים קדמוניות, במקרים רבים, רבינו הגרי"ש אלישיב לא הסכים להיות סנדק אחרי חצות היום מחמת דין "זריזין מקדימין", אמנם, נהג כך רק לנוהגים במנהג אשכנז, לעומת זאת, לא סירב להיות סנדק לאחב"י מבני ספרד, וכה היו דבריו, שאצלם המנהג למול גם אחרי חצות.

³⁰ בס' פסקים ותשובות (סי' רסב הע' 21) ציין לסערה שהתחוללה בענין זה בשנת תרכ"ה סביב הנהגתו של הרה"ק מהר"ל איגר מלובלין זצ"ל (בעמח"ס תורת אמת), שהיה מחבב ומהדר במצות מילה והיה נוהג לקיים את המצוה בשמשו כמוהל וסנדק כאחד, אלא שמרוב הכנותיו היה מתאחר אפי' כמה שעות אחר חצות היום, באומרו היאך אפשר לקבל פני אליהו הנביא בלא להכין לו מקום בנשמה, ומנהגו זה עורר נגדו את הרב דמתא הגאון רבי יהושע העשיל אשכנזי זצ"ל שעיי"ז מתבטל ענין הזריזות שנתפרש ביחוד במצות מילה, ולכן פנה בכרוז (שנדפס בירחון אהל תורה שנת תרפ"ח) לכל תושבי לובלין באזהרה שלא ימולו את בניהם לאחר חצות וכל העובר ע"ז נקרא עברייך, והרה"ק הנ"ל חשש לכרוזו של הרב, ופנה אל גאוני הזמן אם מותר לו להיות מוהל או סנדק, באשר שאינו יכול למול קודם חצות, וכולם השיבו פה אחד שבודאי בכה"ג מותר להתאחר, שהרי כל חפצו ומגמתו להכין את עצמו בהכנה דרבה למצוה נעלה זו, ובין המתירים הם בעל החידושי הרי"ם בספרו מאיר עיני הגולה (ח"ב מכתב לג), ומוהר"צ הכהן מלובלין (בסו"ס לבושו צדקה), ובעל ההתעוררות תשובה הג"ר שמעון סופר זצ"ל (אגרות סופרים מכתב כג) שכתב כן דרך לימוד זכות, ומאריך דמ"מ יש לזהר בכל האפשר לעשות המילה בהשכמה ועכ"פ קודם חצות, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, עי"ש. ויש לציין זה למה שהביא הגר"מ

איחור הברית עבור מוהל או סנדק צדיק

ו. אם רוצה לכבד מוהל צדיק או גדול בתורה, וכן אם רוצה לכבד אדם גדול בתורה בסנדקאות, י"א²⁷ שמותר לאחר את המילה

²⁷ כן הורה הגרי"ש אלישיב (תורת הברית פ"ב הע' מד) כיון שמבואר ברמ"א (סי' רסד ס"א) שראוי לחזור אחר סנדק היותר טוב וצדיק, ומקורו בדברי האור זרוע בהל' מילה (סי' קז). וכן דעת הרבה מהפוסקים שהידור מצוה ומצוה מן המובחר ודאי עדיף מזריזין מקדימין למצוות, כמו שהוכיחו האחרונים מדברי התרה"ד (סי' לה) שכתב גבי ברכת הלבנה שעדיף להמתין מלברכה בימות החול ולברכה במוצ"ש כשהן מבושמים בבגדי שבת. והוכיחו מדבריו דדינא דהידור מצוה עדיפא אדינא זריזין מקדימין, ומשו"ה יש להמתין מלקדש החודש מיד, אלא ימתין עד מוצ"ש שיהיה לבוש בבגדים נאים. וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"א סי' יב) דעדיפא טפי מצוה מן המובחר ממעלת זריזין מקדימין למצוות, עי"ש, וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לד) ובשע"ת (סי' תרנא סקי"ז) שהידור מצוה עדיף מזריזין מקדימין והביאו ראיה לזה מהגמ' ביומא (ו:), וכ"כ בשו"ע הגר"ז (סי' צד ס"ט) גבי מי שנמצא בדרך ורוצה להמתין ולהתפלל כשיכנס לעיר, שעדיף שימתין להתפלל בעיר, ואין בזה משום אין מחמיצין את המצוות, וזריזין מקדימין למצוות, כיון שמתכוין כדי לקיים מצוה מן המבחר, וכ"כ בתורה תמימה (בראשית פ"ז פס' כו אות נג) דהידור מצוה וכד' כוונה נאותה באיחור הזמן דוחה מצות זריזין.

²⁸ כ"כ המג"א (או"ח סי' כה סק"ב) בשם הילקוט (ויקרא סוף דף קכט) דמצוה לא משהינן אע"פ שיעשה אח"כ יותר מן המובחר דחביבא מצוה בשעתה, וכ"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' א) דזריזין מקדימין עדיף, ולכן כתב דמצוה הבאה לפניך יש לעשותה מיד, ואפי' להמתין על מצוה יותר מן המובחר אין ממתינין, וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' קו) ובשו"ת חסד לאברהם (מהדו"ת או"ח סי' עז) ובשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יב) שזריזין מקדימין למצוות עדיף מהידור מצוה, עי"ש. ויעי' בהערה 30.

איחור הברית עבור השלום

ז. אם הקדמת הברית עלולה לגרום למחלוקת ח"ו בקרב משפחת הנימול, עדיף וראוי לדחות את המילה כפי הצורך, למען השלום.³¹

איחור הברית למנוע ביטול תורה

ח. אם כי יש ראשי ישיבות³² יחידים שסוברים שאם יש חשש שאילו תיערך הברית מוקדם יגרם בכך ביטול תורה למשתתפים הקרובים שיתבטלו מסדרי לימודם, שבכה"ג רשאי לאחר את הברית ולקיימו בין הסדרים, מ"מ הכרעת גדולי ההוראה ופוסקי זמננו³³ שאין להתחשב בזה ויש לעשות את הברית קודם חצות, ויש לכך גם ד' טעמים, א. משום שמעיקר הדין מותר לבטל תורה בכדי

שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' רכו) בשם המהר"צ הכהן מלובלין זצ"ל שאמר שמעלת זריזין ילפינו מאברהם, שנאמר בו וישכם אברהם בבקר, ואעפ"כ נתפרש בו "ויחבוש את חמורו", דהיינו שלא נמנע מלעשות מה שצריך לצרכי המצוה, ולא נקרא מאחר ומקיים גם בזה מצות זריזין, אף כאן האיחור שהוא לצרכי המילה, כדי דליהוי בהידור ברוב עם, שפיר שרי ואינו פוגם במעלת זריזין.

³¹ כן השיב הגר"ח קנייבסקי (תורת הברית פ"ב הע' מב, ומילה שלמה עמ' תקצו הע' 86). ועי' גם בכורת הברית (סי' רסב סק"ד) שמצדד שלא להמתין על הקרואים אלא עד חצות, ומסיק דמ"מ יש ללמד זכות על המתעכבים אף אחר חצות במקום הצורך שיש חשש שיהיה בזה פגיעה בכבוד הקרובים, וכמו שאמרו גדולי כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, עי"ש.

³² כן הורה ר"י פורת יוסף הג"ר יהודה צדקה (תורת הברית פ"ב הע' מה) שיש לערוך את הברית או קודם או אחרי זמני הלימוד, וכ"כ בס' תורת אפרים (עמ' שנג) בשם הגר"א"ל שטיינמן שאמר שביטול תורה (גם של אחרים) זה הדבר הכי חמור ובודאי דוחה

להשתתף בברית מילה³⁴, ב. ועוד, שהאב צריך לעשות את המוטל עליו ולמול בבוקר ואין נוגע אליו הביטול תורה של אחרים, שהרי אין חיוב לכל הקרובים והחברים להגיע לברית, ג. ועוד, שהחיוב ללמוד תורה הוא גם בין הסדרים ותמיד יש חשש ביטול תורה, ד. ועוד, שזריזין מקדימין למצוות לדעת כמה פוסקים (המובאים לעיל בהע' 11) זה חיוב גמור מדאורייתא ואינו רק מעלה בעלמא.

ציוהו אביו לאחר את הברית

ט. אם ציוהו אביו לאחר את הברית כדי שאוכל להשתתף בברית וכדומה, חייב לשמוע לו ולאחר הברית, אפי' אם ציוהו אביו לאחר הברית אחרי חצות³⁵. ועי' מה שהארכתי בזה בבירור הלכה סי' ד'.

מעלת זריזין מקדימין למצוות, וכע"ז כתב הגרי"מ הלל בקונטרס עטרת שלום (אות ז).

³³ כן הורו הגרש"ז אויערבאך (מילה שלמה עמ' תקצו הע' 86), הגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תפד אות לה), והגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שנ). אמנם בס' אשרי האיש (יו"ד ח"ב פנ"ג ס"ג) הביא עדות המוהל ר' חיים מילר שפעם אחת הורה הגרי"ש"א לערוך את הברית בצהריים אם יש חשש של ביטול תורה, למרות זריזין מקדימין, דסוף סוף ת"ת כנגד כולם, וצ"ע. וכתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שמסתמא זה היה ביטול גדול דרבים והכל לפי הענין.

³⁴ כמבואר בשלטי גיבורים (מגילה ב.) שכתב דמבטלים תורה להשתתף במילה, וכ"פ הבן איש חי בספרו מלאך הברית (עמק' סד), והג"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן חט"ו יו"ד סי' סה), ובשו"ת משנת יוסף להג"ר יוסף ליברמן (ח"ח סי' מב).

³⁵ כן הורה הגרי"ש אלישיב (ס' כיבוד הורים פ"ב הע' יז) דלא מצינו שזריזין מקדימין ידחה כיבוד אב. ומה שכתב בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קפו ענף ב) שאי"צ לשמוע לאביו בזה, ע"פ דברי הפת"ש (יו"ד

תכנון הכיבודים

י. רצוי שאבי הבן יכין מראש את רשימת הכיבודים כדי שבזמן הברית יהא פנוי בשוב הדעת לעבודתו³⁶, וכן כדי למנוע טירחא דציבורא מיותרת, וכדי שלא יישמט משהו מזכרונו ויבוא לידי בלבול, אי נעימות, פגיעה או קפידא ח"ו³⁷. והכיבודים הנהוגים בזמננו

סי' רמ סק"ב) בשם חמודי דניאל שכתב שכשהבן רוצה להתפלל במקום מסוים כדי שיוכל להתפלל יותר בכוונה, ואין דעת האב נוחה מזה ומוחה על כך, שאי"צ לשמוע לו, והובא לדינא בערוה"ש (יו"ד סי' רמ סמ"ה), ולפי"ז כתב האבני ישפה שה"ה בכל עניני הידור מצוה כגון כשאביו מבקש ממנו לעשות הברית אחרי חצות כדי שיוכלו להשתתף בו שאי"צ לשמוע להם, ומ"מ סיים שאם לא יאחר את הברית יוכל לצמוח מזה מחלוקת וכד' שבכה"ג עדיף שיאחר את הברית כי גדול השלום, עיי"ש. ובמחילה ממעכ"ת אך דברי החמודי דניאל אינו דומה לנידו"ד, דהחמודי דניאל דיבר במקום שהבן רוצה להתפלל שאין זה נוגע לאב ואי"ז כיבוד שיש לו הנאה מזה, שהרי עיקר כיבוד אב זה מאכילו ומשקהו ומכבדו וכו' כמבואר בראשונים, ולכן לדעת כמה ראשונים אין הבן צריך לשמוע לאב בדברים שאינם נוגעים אליו ואין לו הנאה מזה, אבל בנידו"ד שאביו יוכל להשתתף בברית זה ממש נוגע לכיבוד האב שכבוד הוא לו להשתתף בברית ויש לו מזה הנאה, ולא מצינו שהידור מצוה דוחה כיבוד אב, ואף לדעת הפוסקים (המובאים לעיל בהע' 11) שסוברים שזריזין מקדימין זה חיוב גמור מדאורייתא, מ"מ אם מאחר הברית משום ציווי אביו אינו עובר בזה על זריזין מקדימין, וכמש"כ השד"ח (מע' יוה"כ סי' א אות יד) שכל שאינו מתעצל במצוה, ורק מפני איזו סיבה מוכרחת אינו מקדים לעשותה, אינו עובר משום הא דזריזין מקדימין למצוות, עיי"ש. ועי' מה שהארכתי בזה בבירור הלכה סי' ד.

³⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ח אות כג).

³⁷ עי' בס' מסורת הברית (עמ' קלח).

³⁸ מקור מנהג זה מוזכר לראשונה ביעב"ץ (במגדל עוז נחל ט ראש א יאור ד אות ה) שכתב שיש מקומות

למנהג בני אשכנז הם: קוואטער, (חיקה), כסא של אליהו, מהכסא, סנדק, לידי הסנדק, מהסנדק, ברכות, עמידה לברכות, (ובסעודה - זימון, אמירת הרחמן), ויש נוהגים³⁸ לכבד כמה אנשים ב'חיקות', שמתחלקים בהבאת התינוק עד שמגיע לכסא של אליהו, כדי לזכותם ולכבדם במצוה, אך גדולי הפוסקים³⁹

שמחלקין ההבאה לכמה בני אדם כדי לזכותם ולכבדן במצוה, ובברית אבות (סי' ז ס"א) כתב דהטעם הוא כדי שכל אוהביו יזכו במצוה זו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, וכ"כ בס' הזכרונות למוהר"צ מלובלין (מ"ע ב' פ"ב) שמנהג זה נכון הוא לזכות רוב עם במצוה, וכן הוזכר מנהג זה בערוה"ש (סי' רסה סל"ה), ובמעבר יבק (מ"ד פ"ה) כתב שכל העם ההולכים לברי"מ הם כמקבלים פני השכינה הבאה להופיע מאורה "על כל המטפלים" במצוה, ויש להם תוספת נשמה ג"כ, ואפשר דלכן מכבדים לכמה משתתפים להחזיק הילד, כי השכינה באה להופיע מאורה על כל המטפלים עי"ש, ובשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' קעז) והגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ ג על הל' מילה פ"ב הע' מא) הביאו מקור למנהג זה מהגמ' בפסחים (סד.) גבי קרבן פסח דאי' התם "שחט ישראל וקבל הכהן (את הדם בבזיכין) נותנו לחבירו וחבירו לחבירו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן", ובגמ' (שם בע"ב) איתא "ואלא מאי קמ"ל, ברוב עם הדרת מלך", עיי"ש, ומבואר דמה שנותנין לחבירו וחבירו לחבירו כל מה שיותר משתתפים במצוה זו הדרת מלך, וא"כ בברי"מ ובפרט שהוא דומה לקרבן כמבואר בפוסקים (עי' בטושו"ע סי' רסה ס"ט ובביאור הגר"א שם בשם המדרש רבה דמילה הוא דוגמת קרבן) שפיר מושיטין מיד ליד ע"ד שעשו בקרבן והוי ברוב עם הדרת מלך. ועי' מש"כ בזה בס' מילה כהלכתה (פכ"ג עמ' קצב).

³⁹ כ"כ הגרש"ז אויערבאך (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' צז ס"ק טז עמ' שסז, ובהערות לס' אוצר הברית ח"א פ"ג סי' טו אות ח) לערער על מנהג זה שמכבדים קרובים וידידים בהגשות בעלמא (בלי לקרב את התינוק למקום המילה) שאין בזה תוספת כבוד למצוה אלא רק מעכבים את המילה, ומאחר שמרחיקים את

לברכות. ד. ברכות. ה. כסא של אליהו. ו. לידי הסנדק. ז. מהכסא. ח. מהסנדק. ט. וחיקה.

הורו שכל ענין זה הוא רק אם כל אחד מקרב במקצת את התינוק למקום המילה, ולא כמו שנוהגין שכל אחד מקבל את התינוק ומרחיקו ממקום המילה שאין בזה תוספת כבוד למצוה אלא רק מעכבים את המילה, ומה טעם יש בכך. ובמקום הצורך שיש נכבדים נוספים י"א⁴⁰ שניתן לחלק את כיבוד ה'ברכות' לשתיים, והיינו אחד שמברך והשני מקבל את קריאת השם, וע"ז הדרך גם את 'עמידה לברכות' ו'עמידה לקריאת השם'. אך י"א⁴¹ שאין ראוי לעשות כן. ועי' בסעיף הבא את סדר חשיבות הכיבודים.

סדר חשיבות ונתינת הכיבודים

יא. סדר חשיבות הכיבודים כתב הגר"מ גרוס⁴² שהם: א. סנדק. ב. קוואטער. ג. עמידה

המסירות, רק אחד לוקח התינוק מהנשים ומביאו לאב והאב קורא הפסוקים ומברך להכניסו ומוסרו למוהל. וע"ע בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' טו ס"ח) ובדמ"ך חיי להגר"מ גרוס (פ"ח סל"ג) שכתבו שהמנהג המקובל בדרך כלל שלאחר אמירת "שמע ישראל" מכבדים בחיקות ולא קודם לכן.

⁴⁰ כן דעת הגרי"ש אלישיב (ישא יוסף ח"ב עמ' צא, והבט לברית עמ' תעט). וכן משמע בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' ק) שכתב וז"ל: "דאם כבודו לאחר לקריאת השם להילד דהוא בתפילת קיים את הילד שישתוק המברך עד שיגמור השני התפילה ואז ישתה המברך בלי הפסק שיחה, ואם המברך אומר הכל יאמר להסנדק שיכוין להוציאו בברכת היין וישתה הסנדק ולא המברך", עכ"ל.

⁴¹ כ"כ בכורת הברית (סי' רסה סקי"ד) שאין לחלק את הברכה וקריאת השם לב' כיבודים, וכן דעת הגרש"ז אויערבאך (הבט לברית עמ' תעט, והליכו"ש תפילה פכ"ג הע' 146), וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"א אות ה) שלא נהגו כן.

⁴² בדמ"ך חיי (פ"ח אות כד). ועי' בס' מסורת הברית (פ"ט ס"ה עמ' קלז-קלח).

התינוק מהמילה מה טעם יש בכך, ולכן כתב שא"צ יותר מחיקה ראשונה שהוא 'מהכסא', אלא שכתב שקשה לשנות מנהג העולם, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תעט) שכל ענין זה מקורו מהיעב"ץ שכתב לחלק ההבאה לכמה בני אדם לזכותו במצוה, ולכן רק אם מקרבים התינוק ע"י החיקות יש לכל אחד חלק בקירוב וקיום המצוה, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ח סל"ג) שעיקר מנהג ה"חיקה" הוא לקרב התינוק אצל מקום המילה. ועי' גם בערוה"ש (סי' רסה סל"ה) אחרי שהביא המנהג שמיד הקוואטער אוחזו אחד ומוסרו לאחר ואחר לאחר, עד שמוסרו לידי המניחו על הכסא של אליהו, שכתב שהיה מן הראוי שלא לעשות כן, כיון שקשה לתינוק המסירה שמוסרים אותו מיד ליד כמבואר בעירובין (צז:), אך קשה לבטל המנהג שכולם רוצים באחיזה של מצוה. ועי' בשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' קעז) שכיון שיש בזה מצוה של ברוב עם הדרת מלך, א"כ אף שמבואר בעירובין (צז:) שזה קשה לתינוק, מ"מ אולי הנוהגים כן סומכים על שומר מצוה לא ידע דבר רע. ועי' בס' מילה כהלכתה (עמ' נה במטה בנימין ס"ק עב ובעמ' קצד) שכתב שהספרדים לא נהגו כלל בריבוי

כיבוד הקוואטער

יב. את הקוואטער המנהג לכבד בהם זוג נשוי⁴³. וי"א⁴⁴ שהרשות ביד היולדת ליתן הקוואטער למי שהיא רוצה. ומקובל לכבד קוואטער לזוג שאין להם ילדים כסגולה להיפקד בזש"ק⁴⁵.

⁴³ כמש"כ הערוה"ש (סי' רסה סל"ה) וז"ל: "ואצלנו המנהג שמביאין התינוק לבית המילה, באות נשים עם התינוק ועומדות על פתח החדר שמוהלין בו, ואשה מחזקת התינוק בכר או בכסת ובעלה לוקח מידה, והוא מוליכו למקום הכסא של אליהו וקורין לזה קוואטער, ויראה לי שהוא מלשון קטורת, שהמילה היא כקטורת", עכ"ל, ובברית אבות (סי' ה אות ג) כתב שהטעם שנקרא קוואטער, מפני שהוא קונה את החתולין שחותלין את התינוק קודם המילה ונקרא קוואט"ר געציי"ג, וחבלים ועקלים נקראים קפיטרין ונשתבש הלשון מקפיטורין לקוואטערין, ובסוף אות כח כתב בשם שו"ת לבושי מכלול (סי' יח אות מ) שקוואטער הוא מלשון 'כבוד טיעהר' (-דלת), שכן עיקר הכיבוד שבזה הוא להעבירו מיד ליד בפתח ביהכ"נ, להכניסו פנימה ולהוציאו לאחר מכן. ועי' בזכר דוד (מ"א פ"ז בח"ב עמ' תקלט) שכתב שיכבד העבודה ויקיים המצוה של הסנדק השני המוציא והמביא את התינוק הקרב אל מזבח ה' למול בשרו, ועי"ש שהאריך במעלת האדם שמקרב את התינוק למילה, וקראו שם סנדק קטן מפני שמסייע אף הוא במצות המילה. ועי' גם בקיצוש"ע (סי' עח סי"א) שיש איזה מעלה באותו אדם שמביא את התינוק למקום המילה להקדימו לעלות לס"ת, ומקומו אחר ג' בעלי הברית.

⁴⁴ כ"כ בלקט יושר (ח"ב יו"ד עמ' נב ג). והגר"מ גרוס כתב (שמא גרים פ"ט אות לו) שהנוהגים שזכות השם הראשון שייכת לצד האב, זכות כיבוד הקוואטער שייכת לצד האם.

⁴⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ח חיי פ"ד אות א), ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' יב ס"ז עמ' קפח), וכ"כ בס' תורת הברית (פ"ט הע' כ) שכן מנהג העולם. ולעת עתה לא מצאתי מקור לסגולה זו, וכ"כ בס'

כיבוד הקוואטער לאשה נדה ולזוג מאורסים

יג. מנהג הרבה ספרדים להקל ליולדת הנדה ליתן התינוק לבעלה אם התינוק מונח בשני כרים והיא אווזת את הכר התחתון ובעלה נוטל הכר העליון עם התינוק⁴⁶, אך רוב הפוסקים⁴⁷ אוסרים זאת, ולכן גם בני ספרד יש

מילה כהלכתה (עמ' קצב) שלא מצא מקור לסגולה זו, מלבד בספרי זמננו שכתבו שהיא סגולה ידועה אך אף אחד לא ציין לזה מקור, אך הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ב הע' כג) כתב שי"ל ע"פ מש"כ הערוה"ש (יו"ד סי' רסה סל"ה) ד"קוואטער" הוא מלשון קטורת שמקרב התינוק למילה שהיא קטורת, ולפי שיש לאותו כיבוד שייכות לקטורת שהוא לשון קישור כידוע, שהוא התקשרות להקב"ה, ובמקום התקשרות להקב"ה הוא תוספת בלי סוף, לפיכך זוכים הם לזש"ק, ועוד הביא מס' בלבת אש (ח"ב עמ' רנב) בשם בעל ה"באר משה" שיאמר החשון בנים שהתכבד בקוואטער הפסוק "חנני ה' כי אמלל אני רפאני ה' כי נבהלו עצמי" (תהילים פ"ו פסו' ג).

⁴⁶ וכמו שהביא בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' יח) בשם השו"ת יוסף אומץ להחיד"א (סי' פה) שפסק להתיר ליולדת שנותנת הבן למילה באופן שיקשרו הילד על ב' כסותות קטנים ושידה אווזת בכסת אחד ובעלה בשני, וסמך דבריו על התשב"ץ (ח"ג סי' נח וסי' רל) שפסק שמותר לנדה להעביר תינוק לבעלה משום שחי נושא את עצמו, ולכן פסק החיד"א דיש להקל לדבר מצוה וברגע קטן ואקראי בעלמא. (ועי' בהע' הבאה מה שהקשו על החיד"א). וכ"כ בעיקרי הד"ט (סי' כא אות ד), ובברית אבות (סי' ה' אות יג), ובחסד לאלפים (יו"ד סי' קצה), ובס' נהר מצרים (הל' נדה ס"ו) בשם החיד"א. ועי' בס' טהרת הבית (ח"ב עמ' צו-ק) שכתב שאין היתר בזה אלא לספרדים, אך בני אשכנז נהגו להחמיר.

⁴⁷ בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' יח אות ד) השיג על החיד"א דהא שי' הר"ן (שבת נא. ד"ה מתני'), ובעל המאור (שבת נט. ד"ה רבא), והרמב"ן והרשב"א והמאירי (הביאם הביה"ל סי' סי' שח

משום שזה דבר המורגש ותמוה לרבים. ויש נוהגים⁵¹ בכה"ג שהאשה תניחנו ע"ג כסא והבעל לוקח התינוק מהכסא וזאת העצה היותר טובה. ולענין כיבוד קוואטער לחתן וכלה מאורסים רבותינו הרחיקו הדבר⁵².

⁴⁹ כמבואר בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' יח) שבאופן זה מותר, וכן דעת החת"ס (בקובץ כתבי קודש עמ' יג) שאשה נדה יכולה למסור התינוק לבעלה ע"י ילדה המפסקת בינו לבינה כאשר שכיח וידוע כמה פעמים. וכ"כ בס' הבט לברית (עמ' תעז אות ב) בשם הרב נויבירט.

⁵⁰ כ"כ בס' הבט לברית (עמ' תעז אות ב) בשם הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, וכן הובא בשם הגר"ש וואזנר (שיעורי שבט הלוי ה' נדה סי' קצה ס"ב סק"ג) שהמנהג הוא שאשה נדה אינה משמשת כקוואטער בשום אופן שהוא, וכן דעת הגר"מ גרוס (אוצרות הטהרה פ"ד הע' פ) שלא יעבירו את התינוק זה לזה ע"י אחר, דע"פ רוב יוצאים בזה מגדר הצניעות, אלא תניח התינוק על השולחן ויקחנו משם. ⁵¹ כמבואר בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' יח) שבאופן זה מותר, וכן דעת החת"ס (בקובץ כתבי קודש עמ' יג) שאשה נדה יכולה להניח התינוק על העמוד והוא יקבל משם, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ד אות ד, ושיעורי טהרה עמ' קלט, ואוצרות הטהרה פ"ד הע' פ) וכתב שגם באופן זה יש את הסגולה לזש"ק. ועי' בדרכי תשובה (יו"ד סי' קצה סק"ט) שכתב שיש מנהג בקצת קהילות חשובות שאין לוקח הקוואטער הבעל מיד אשתו גם כשהיא טהורה, רק מניחו על הספסל והוא לוקחו משם, והוא משום לא פלוג כדי שלא יכירו העומדים שם אם אשתו נדה או לא, וכה"ג אין לך יפה מן הצניעות.

⁵² כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ד אות ח, ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ב סי"ג) ושכן היתה הוראת מרן הגרא"מ שך, וכ"כ בברית אבות (סי' ה אות יא) שאין ליתן קוואטער למשודכים, וגם בחותם קודש (סי' י אות יז) אין דעתו נחה מהנהגה זו שאי"ז מדרכי הצניעות, וכן הובא בשם החזו"א (מעשה איש וברית אפרים עמ' שלט, וארחות רבנו ח"ג ענין מילה אות

להם להחמיר בזה⁴⁸, וכן מנהג האשכנזים שנדה אינה נעשית קוואטער אפי' ע"י שני כרים, ויש נוהגים⁴⁹ בכה"ג שהנדה תמסור לאחר והוא ימסור לבעלה, אך גדולי ההוראה⁵⁰ הורו שבזמננו שאין זה שכיח אין לעשות כן

סמ"א ד"ה שלא) דלא אמרי' חי נושא את עצמו בתינוק קטן מאד כבן ח', וכן פסקו המג"א (סי' שח ס"ק עא) והמשנ"ב (סי' שח ס"ק נד) שקטן שאינו יכול לילך מעצמו כלל חייב לרוב הפוסקים כשנשאו ברה"ר, והיינו דבזה אין חי נושא את עצמו, זאת ועוד דאפי' את"ל דחי נושא את עצמו הוא, הלא לאחר המילה התינוק חולה ודינו ככפות כמבואר בתוס' (שבת קל. ד"ה רבי אליעזר) א"כ איך יחזיר הבעל לאשה, וסיים דאין נוהגין כהחיד"א, אלא רק שהיא תתן התינוק לאחר והוא יתן לבעלה. וכן פסקו בשו"ת לבושי מדרכי (או"ח סי' מא), ובדרכי תשובה (יו"ד סי' קצה סק"ט) דאין להתיר ע"י ב' כריות, דגם בשינוי אסור להושיט וגם ע"י הפסק בגד, ובדרכ"ת הביא שכ"כ בשו"ת שבסו"ס בן אברהם הספרדי (סי' ד). וכן פסקו הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תעז אות ב, ישא יוסף ח"ב עמ' צ), והגר"ש וואזנר (שיעורי שבט הלוי סי' קצה ס"ב אות ג ד"ה אין), והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' קלט, וכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ב ס"ח), והגר"נ קרליץ (חוט שני עמ' ריח ס"ח ועמ' שנא ס"י), וכן דעת הג"ר משה הלברשטאם (הבט לברית עמ' תעז אות ב) שהמנהג שאין מקילין להיות בני הזוג קוואטער אף בשתי כריות. ויש להעיר, שמה שכתבו הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ז סי' לז וח"א סי' פו) והגר"מ גרוס (שיעורי טהרה שם) שדעת התוס' (שבת קל. ובב"מ עט.) דאפי' בתינוק בן יומו אמרי' שחי נושא את עצמו, יעוי' בחזו"א (או"ח סי' מה סק"ג) שכתב שאין הכרח לבאר כן את דברי התוס', ויש לבארם באופן אחר, עי"ש.

⁴⁸ כ"כ הגר"מ גרוס (שיעורי טהרה עמ' קלט) שגם בני ספרד שדרכם לפסוק כהחיד"א יש להם להחמיר בזה, והביא שכ"כ במסגרת השולחן הספרדי.

כיבוד הקוואטער לאשה מעוברת

יד. כשהאשה מעוברת נוהגים שלא תהא קוואטער⁵³, י"א⁵⁴ שהטעם הוא שלא תראה דם הנימול ולא תשמע צעקת הילד דיש לחוש שתתחלש ותפיל ח"ו, ומשום לא פלוג נוהגין שלא תסייע למצוה זו כלל, אמנם י"א⁵⁵ שהטעם הוא משום עין הרע, ולפי"ז בחודשים

כח עמ' קנז, וס' הזכרון "זכור לדוד" ח"א מנהגין ותיקין פל"ד אות ב). וגם הסטייפלר (אורחות רבנו (שם) אם כי בתחילה אמר שאינו יודע איסור בזה, אך אח"כ שהעידו בפניו שהחזו"א הקפיד על כך, הוא לא היה מרוצה ממנהג זה, כי החזו"א הקפיד ע"ז שאין זה מדרכי הצניעות, כמובא בס' תולדות יעקב (פי"ט). אך באורחות רבנו (שם) הובא בשם הגר"ח קנייבסקי שבירושלים נהגו דוקא לכבדם בזה. ועי' בערוה"ש (סי' רסה סל"ה) שכתב וז"ל: "ואצלנו המנהג שמביאין התינוק לבית המילה, באות נשים עם התינוק ועומדות על פתח החדר שמוהלין בו, ואשה מחזקת התינוק בכר או בכסת ובעלה לוקח מידה, או בחור או בתולה, והוא מוליכו למקום הכסא של אליהו וקורין לזה קוואטער", עכ"ל, וכתב בס' מילה שלמה (עמ' תקצו הע' 99) שמשמע מהערוה"ש שאפשר לחתן וכלה מאורסים להיות קוואטער, אמנם בס' מילה כהלכתה (עמ' נה באות ברית אות קסג) כתב שאפשר שכוונת הערוה"ש רק לאח ואחות או לחתן וכלה קטנים וכדברי הברית אבות שם.

⁵³ כ"כ בס' זוכר הברית (סי' יט סי"ג) בשם ליקוטי סופר (עמ' יט), והוסיף ע"ז בס' ברית אבות (סי' ה אות כו) מטעם שכן מרגלא בפומי דנשי שיש ח"ו איזה סכנה לולד, וכתב שם דלקוצר השגתי לא ידעתי שום שורש ויסוד לזה, ומ"מ מסיק שם דמפני שכל דבר שמחזיקים לסכנה ראוי לחוש לו כמש"כ בס' חסידים (סי' רסא) על כן שב ואל תעשה עדיף, וכבר כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' ט) שכל דבר שיש קבלה ביד זקנים וזקנות לא נסתור קבלתם רק אחר הקיום שאינו אפשר. והו"ד בס' שמירת הגוף והנפש (סי' קנב), וכן הורו הגר"ח קנייבסקי (מילה שלמה עמ' תקצו הע' 99), והג"ר משה הלברשטאם (הבט

הראשונים לעיבורה שעדיין לא ניכר עוברת יכולה להיות קוואטער, וכן הורו פוסקי זמננו⁵⁶ שבחודשים הראשונים שעדיין לא ניכר עוברת מותר לה להיות קוואטער. וכמו"כ מי שלא מקפיד על עין הרע אין איסור להיות קוואטער בזמן עיבורה כלל⁵⁷. ויש מי שהורה⁵⁸ להחמיר בזה לחוש לטעם הראשון שתשמע צעקת הילד

לברית עמ' תעז אות ג), וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ד אות ו, ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ב סי"ד) שמעוברת שניכר עוברת לא תהיה קוואטער.

⁵⁴ כ"כ בזוכר הברית (שם) בשם ליקוטי סופר (שם).

⁵⁵ כ"כ המנחת אלעזר (בהסכמתו לספר זוכר הברית בהערות לסי' יט) שהטעם הוא משום חשש עין הרע כיון שבברית מתאספים הרבה אנשים, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (ישא יוסף ח"ב עמ' צ, והבט לברית עמ' תעז אות ג) שהחומרא בזה היא משום עין הרע.

⁵⁶ כ"כ המנחת אלעזר (שם) שלפי טעמו כשהיא עודנה בחודשים הראשונים, שאינו ניכר לאחרים, בודאי הנני מתיר, וכן הורו הגרש"ז אויערבאך והגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תעז אות ג, ישא יוסף ח"ב עמ' צ), וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ד אות ו, ובכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"ב סי"ד) שבלא הוכר עוברת יש מקום להקל, וכ"פ בשו"ת באר משה להג"ר משה שטרן (ח"ג סי' קפד). ועי' בשערים המצוינים בהלכה (סי' קמז סקי"ב).

⁵⁷ כ"כ המוהל הצדיק ר' יצחק לנג בשם הגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תעז אות ג) שאמר דמאן דלא קפיד אין איסור. ומכאן ראייה דהגרי"ש סבר שגם בעין הרע אמרינן דמאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, ושוב ראיתי שכ"כ להדיא בס' ציוני הלכות להגר"ב"צ קוק (על הל' אבילות עמ' ב הע' ב) בשם הגרי"ש אלישיב וז"ל: "וכן השיבני רבינו כמה פעמים כששאלתי אותו על הוצאת עין הרע, למה לך לחשוש מכך, אם לא תחשוש לא יזיק לך, הכל בכלל" מאן דקפיד קפדינן ליה ומאן דלא קפיד לא קפדינן ליה", כמבואר בגמ' בפסחים.

⁵⁸ כן הורה הג"ר משה הלברשטאם (הבט לברית עמ' תעז אות ג).

שהאב יסתפר לכבוד המילה

טז. ראוי שאבי הבן יסתפר לכבוד הברית⁶¹.
ואם המילה ביום שישי, למרות שכתב הט"ז⁶²
(או"ח סי' רס סק"ה) שאין להסתפר ביום
חמישי, מ"מ י"א⁶³ שבכה"ג מותר לבעל
הברית להסתפר ביום חמישי, ובפרט שכמה
אחרונים⁶⁴ תמהו על דברי הט"ז וסוברים שאין
איסור להסתפר ביום חמישי. וביום חמישי
בלילה לכו"ע מותר להסתפר בכל ענין⁶⁵. ואם

ומעשה וכו' לעסוק כמו פיו הדינים של המצוות
בש"ס ופוסקים, עכ"ל. וכחיוס מצויים לרוב ספרים
על הל' ברית מילה וראוי לעבור על פרטי ההלכות
והמנהגים כדי לקיימם כראוי.

⁶¹ כמש"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' ראש א' יאור
ב' ס"ט), וכ"כ בברית אבות (סי' ו אות כז), ובזכור
הברית (סי' יח סק"ד), וכן מבואר ברמ"א (סי' תצג
ס"ב) לענין ספיה"ע שמותר לאבי הבן להסתפר.
ומבואר מהרמ"א שיש מצוה להסתפר לכבוד המילה.
⁶² וטעמו, שגם גילוח השערות אין לעשות ביום
חמישי, כשם שאמרו בנטילת הצפרניים, משום
שמתחילים לצמוח ביום השלישי שאחר הגילוח,
ואין לעשות שיהיה זה בשבת. ועי' בס' מנחת פיתים
שמציין דבש"ת חת"ס (או"ח סי' קנח) משמע דחש
גם לתספורת ביום ה' וכדעת הט"ז. וע"ע בהע' 64.

⁶³ כ"כ הג"ר שמאי קהת הכהן גראס בשו"ת שבט
הקהתי (ח"ו עמ' קמד).

⁶⁴ בפמ"ג (משב"ז סי' רס סק"א) הביא מהתוספת
שבת (סק"ג) שכתב בשם השכנה"ג שע"פ דברי חז"ל
משמע שהשערות מתחילין לצמוח תיכף אחר
הגילוח, וגם בבאר היטב (סי' רס סק"ב) כתב שאנשי
משמר היו מסתפרין ביום ה', עי"ש, וכן בשו"ע הרב
(סי' רס בקונט"א סק"א) כתב שבחז"ל איתא שהמלך
היה מסתפר בכל יום. וגם המשנ"ב לא הביא את דברי
הט"ז להלכה. ועי' גם בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי'
כא), ובחוט שני (שבת ח"א פ"ה סק"ב).

⁶⁵ שהרי אף לענין גזיזת ציפורניים מבואר בא"א
בוטשאטש (סי' רס) ובקצות השולחן (סי' עג הע' ד)
שמותר כליל שישי.

וכו', וי"א⁵⁹ שאין כלל מקור למנהג זה
שמעוברת לא תהיה קוואטער, ואין בזה ממש.

שהאב ילמד הלכות מילה

טו. ראוי שהאב ילמד ויעסוק בימים שקודם
הברית בהלכות ועניני ברית מילה⁶⁰.

⁵⁹ כ"כ בפניני קהילות יעקב מהסטיפלר (ח"ב עמ'
סט) וז"ל: "שלא שמע מימיו שאין ליתן לאשה
מעוברת להיות קוואטער, ואמנם נשים אומרות כן,
אבל אין בזה ממש, ומה שכתב אחד טעם לזה, אין בו
טעם כלל והוא מביא לידי גיחוך". וכן הובא בס'
תולדות יעקב (פי"ט) ובס' אוצר הברית (ח"ב אוצר
מנהגי מילה פ"ו אות ב) שהסטיפלר לא חשש כלל
למנהג זה. וכ"כ בס' ברית אפרים (עמ' שנו) בשם
הג"ר יעקב אדלשטיין שגם מעוברת יכולה להיות
קוואטער.

⁶⁰ כמש"כ הזכר דוד (מאמר א' פ"ז) וז"ל: "שיפטירו
בשפה העוסקים במצוה בענייניה, הן בתנ"ך והן
במשנה בגמ' ובזוהר הקדוש, כל אחד כפי שיעורו
ומדרגתו... וכמו שהיו ישראל קוראין פרשת הקרבן
קודם הקרבן כדי שיעלה לרצון... ובזה מתעורר
כוונת המביאו, שהיא עיקר הקרבן, כן בהקרבן לה'
את בנו, לקיים בו מצות המילה להכניסו בבריתו של
אברהם אבינו, ודאי הקריאה במצות המילה ודיניה
ממשכת כוונתו בקיום המצוה לשמה", עכ"ל, וכ"כ
הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א סי"ז)
והביא מש"כ המאירי (בב"ק יז). וז"ל: "שהתלמוד
מיפה את המעשה ומשלימו והמצוה מהודרת יותר
כשיוצאת ממי שידוע ענינה", עכ"ל. ועוד הביא
מש"כ בהקדמת הפמ"ג, שצריך מקודם לידע הדין
איך יעשה המצוה, ואשרי מי שזוכה לידע סודם, כי
אז עושה בשמחה וטוב לב, משא"כ אם עושה מצות
אנשים מלומדה עושה בכבידות ועצלות, ועוד הביא
מש"כ בדרך פיקודיך (מ"ע ב מילה ריש חלק הדיבור)
וז"ל: "מחוייב האדם לקיים המצוה במחשבה דבור

תספורת לאבי הבן בספירת העומר

יז. מותר לאבי הבן להסתפר בספיה"ע⁶⁷, [מלבד הנוהגים ע"פ האריז"ל שאסור גם לבעל ברית להסתפר שערות הראש בספיה"ע⁶⁸, ורק שערות הזקן מותר⁶⁹], ואפי' ביום שלפני המילה מותר⁷⁰. ואם חלה המילה בשבת מותר להסתפר בער"ש אפי' קודם חצות⁷¹, אבל אם המילה ביום א' י"א⁷² שאין

המילה בר"ח והוא רוצה להסתפר ביום המילה, או בב' ימי ר"ח וכן כשהמילה יום אחרי ר"ח והוא רוצה להסתפר יום קודם המילה בר"ח, ונוהג הוא להקפיד על צוואת ר' יהודה החסיד שלא להסתפר בר"ח עי' הערה⁶⁶.

שמש"כ הרמ"א שמותר להסתפר בספיה"ע הוא רק היתר ולא שיש ענין ומצוה בכה"ג.

⁶⁸ כמש"כ השע"ת (סי' תצג סק"ד) והכה"ח (סי' תצג סקי"ז וסקל"ז), כי ע"פ האריז"ל אין איסור תספורת בספיה"ע רק משום אבלות, אלא טעמו ע"פ סוד, כי ימים אלו הם ימי דינים התלויים בשערות, כמבואר כ"ז בפרי עץ חיים (שער כב פ"ז) ובמורה באצבע להחיד"א (סי' ח אות רכא) ובס' נגיד מצוה (עמ' קמב), ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' מד), ומטעם זה כתבו בשע"ת (סי' תצג סק"ח) בשם אגרות הרמ"ז (סוס"י ב), ובשו"ת רב פעלים (ח"ד, סוד ישרים סי' טו), ובזכר דוד (מ"ג פל"ה) שהנוהגים כהאריז"ל א"כ גם בעל ברית לא יסתפר בספיה"ע.

⁶⁹ כמש"כ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ג פי"ז אות ו), והגר"ש דבילצקי (שו"ת שומע ומוסיף סי' יא) דאף לפי האריז"ל אין הקפידא אלא בתספורת שערות הראש, דעיקר הדין בשערות הראש, אבל לא בזקן, והגר"צ אבא שאול ציין לעיין בס' שער המצוות (פ' קדושים).

⁷⁰ כ"כ הפר"ח (סי' תצג ס"ב), והא"ר (סי' תצג סק"י), והמאמ"ר (סי' תצג סק"ו), וכן הכריע המשנ"ב (סי' תצג סקי"ג) בשם הפמ"ג, ודלא כמו שהביא הפמ"ג בשם השכנה"ג שלא התיר לבעל ברית להסתפר אלא ביום המילה עצמו ולא ביום שלפניו.

⁷¹ גם זה כתב המשנ"ב (שם) בשם הפמ"ג, ובזה גם הכנה"ג מודה שמותר, ובפר"ח (סי' תצג ס"ב) התיר בכה"ג אפי' ביום חמישי.

⁷² כ"כ בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' כח) ובהגהות חת"ס (על השו"ע סי' תצג ס"ב) שאין להסתפר בכה"ג בער"ש לכבוד שבת, ושונה דינו

⁶⁶ עי' באשל אברהם (הל' ר"ח סי' תיז) ובספרו מילי דחסידותא (סי' נז) שכתב שכל הקפידא היא רק ביום ר"ח ולא בליל ר"ח, ובפסקי תשובות (מהדורת תשע"א סי' רס הע' 95) הביאו, אך כתב שמסתימת הפוסקים משמע לאסור גם בליל ר"ח. ועי' גם ביד אפרים (בקונט"א לצוואת ריה"ח) שכתב שבב' ימי ר"ח יש להקל ביום א' דר"ח, אך גם בזה כתב הפסקי תשובות שם שסתימת כל הפוסקים מוכיח לאסור בב' ימי ר"ח ודלא כהיד אפרים. ויל"ע אם הקפידא היא גם לבעל ברית, ולעת עתה לא ראיתי מי שמדבר על זה, וצ"ע.

⁶⁷ כמש"כ הרמ"א (סי' תצג ס"ב). ובערוה"ש (סי' תצג ס"ג) כתב דהטעם שהתירו להם להסתפר בספיה"ע, כיון שיו"ט שלהם הוא. ובשו"ת חת"ס (ח"א או"ח סי' קנח) ביאר שהטעם הוא משום שנחשב למביא קרבן וז"ל: "יום המילה הוא יום הקרבת קרבן הוא מדינא ולא מאסמכתא בעלמא וכו' וכיון שכן היינו טעם להקל בתספורת בההוא יומא משום דקיי"ל דאנשי מעמד ואנשי משמר אסורים להסתפר כשמקבלים פני שר גדול, וראיתי רבותי התירו לאבל בתוך שבעה ימים על אביו להסתפר ולכבס וללבוש מגוהצין לראות פני קיר"ה משום הפסד רב דממונו וכו' וא"כ מתוך יב"ח לכבוד בשר ודם וצורך פרנסת עצמו נילף ק"ו לימי הספירה וביהמ"צ מיהת לכבוד שמים שלא יכנס לפני השי"ת לעבוד עבודתו והוא בניולו וכו' אבל במילה שהוא יו"ט גדול ליהודים וכו' א"כ אותם בעלי המצוה יסתפרו ויכבסו כרצונם", עכ"ל. אמנם בס' ברית אפרים (עמ' שמח) הביא שהגר"ח קנייבסקי העיר,

נוהגים ע"פ הכרעת הפוסקים⁷⁷ להקל לבעל ברית להסתפר רק עד שבוע שחל בו ת"ב, אבל בשבוע שחל בו שהאיסור הוא מדינא דגמ' אין להקל. וכשהתירו להסתפר י"א⁷⁸ שמותר כבר מהלילה שלפני הברית, אך י"א⁷⁹ שבביהמ"צ אין להתיר אלא ביום המילה עצמה ולא בלילה שלפניו, וכ"ש שאין להתיר כשהמילה ביום א'

שאילת יעב"ץ ח"ב סי' סג ובמור וקציעה או"ח סי' תקנא) כתב דבעל ברית שמיקל להסתפר אחרי ר"ח שרי למיקרי ליה עבריינא, וכ"פ בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק סי' כח), ובמטה יהודה (או"ח שם סי' תקנא ד"ה בהגה). אמנם בשע"ת (סי' תקנא סק"ד) הביא מהפנים מאירות (ח"ג סי' לז) שהשיג על הבה"ט וכתב שאין לדייק מדלא כתב התיר לגלח, והביא השע"ת מהמחזיק ברכה להחיד"א (אות ה) שכתב בשם שו"ת זרע אמת (ח"א סי' עו) ושו"ת בית יהודה (ח"ב סי' פה) ושו"ת אור נעלם (סי' י'), והא"ר (סי' תקנא ס"ק כח), שרק משבוע שחל בו ת"ב אסור ולא מר"ח, וכן מבואר בפמ"ג (סי' תקנא משב"ז סקי"ג) אף לגבי מוהל וסנדק. ומאידך, בשעה"צ (סי' תקנא סק"ד) כתב בשם החת"ס (או"ח סי' קנח) שהתיר אפי' בשבוע שחל בו ת"ב, וכ"פ הפנים מאירות (שם), ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' צג), ובעל השואל ומשיב בספרו דברי שאול (יו"ד סי' שצג ס"ג) שמותר אפי' בשבוע שחל בו ת"ב.

⁷⁷ וכדעת רוב הפוסקים המובאים בהע' דלעיל, וכן הכריעו בקיצוש"ע (סי' קכב סט"ו), ובכה"ח (סי' תקנא סק"י), ובמקו"ח לחו"י (סי' תקנא), וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"כ ס"ב וס"י).

⁷⁸ כ"כ בשד"ח (אס"ד בפאת השדה מע' ביהמ"צ סי' א' אות ז ד"ה ועל), ועיי"ש שדוקא בלילה שלפניו אבל לא ביום שלפניו, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"כ ס"ב) שאפשר להסתפר כבר מהלילה שלפניו.

⁷⁹ כן דעת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"ג פס"ח אות טו).

היתר להסתפר בער"ש, ויש מתירים⁷³ גם בכה"ג להסתפר בער"ש.

תספורת לאבי הבן בבין המצרים

יח. אם כי יש מי שכתב⁷⁴ שגם לאבי הבן אסור להסתפר מי"ז בתמוז, מ"מ הכרעת רוב הפוסקים⁷⁵ שמותר לאבי הבן להסתפר בבין המצרים, רק שנחלקו הפוסקים⁷⁶ אם מותר גם לאחר ר"ח אב או שבוע שחל בו ת"ב, ולמעשה

מל"ג בעומר שחל ביום א' שהתיר הרמ"א להסתפר בער"ש, משום שיום המילה הוא יו"ט רק ליחיד, משא"כ ל"ג בעומר. וכ"כ בכה"ח (סי' תצג סקל"ז) בשם שו"ת אגורה באהלך, ובזכר דוד (מ"ג פל"ה) בשם יד אהרן. והגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שמח שאלה מט) נשאר בזה בצ"ע.

⁷³ כ"כ בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' לג), ובזכר דוד (מ"ג פל"ה) בשם עיקרי הד"ט (סי' כא ס"ט) בשם הפחד יצחק, וכ"כ הכה"ח (סי' תצג סקל"ז) בשם שו"ת תשובה מאהבה, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ח ס"א) שאם א"א לו להסתפר ביום א' יכול להסתפר כבר בער"ש.

⁷⁴ כן הבין השד"ח (אסיפת דינים בפאת השדה מע' ביהמ"צ סי' א אות ז ד"ה ועל) בדברי הנודע ביהודה (מהדו"ק סי' כח) שאסור אפי' מי"ז בתמוז.

⁷⁵ כמש"כ הא"ר (סי' תקנא סק"ח) דקודם שבוע שחל בו ת"ב שאיסור התספורת שנהגו בו הוא ממנהגא בעלמא ולא מדינא דגמ' הו"ל כתספורת בימי הספירה שמותרת לבעל ברית לכבוד המילה, וכמו שפסק גם בשו"ת פנים מאירות (ח"ג ריש סי' לז), וכמש"כ השעה"צ (סי' תקנא סק"ד) בשם החת"ס (או"ח סי' קנח), וכן השע"ת (סי' תקנא סק"א) בשם שו"ת אור נעלם (סי' י'), וכן מבואר מדברי האחרונים המובאים להלן שדנו רק על אחרי ר"ח ושבוע שחל בו, ומבואר מזה שלפני ר"ח ודאי שמותר.

⁷⁶ בבאר היטב (סי' תקנא סק"ג) דייק מדברי הרמ"א שהתיר לאבי הבן ללבוש מכובס ולא כתב שמותר גם לגלח, דמשמע שלגלח אסור, וכ"פ היעב"ץ (בשו"ת

להסתפר בשבוע שלפניו דקיל טפי מכל שבוע
שחל בו ת"ב.

להסתפר בער"ש⁸⁰, ורק כשהמילה בשבת
מותר להסתפר בער"ש אפי' קודם חצות⁸¹.
וכשת"ב חל בשבת יש שכתבו^{81*} שמותר

^{81*} כ"כ בא"ר (סי' תקנא סקכ"ח) שאם חל ת"ב
בשבת ונדחה ליום א' אפשר לסמוך ע"ד הסוברים
דבשבוע שלפניו אין לו דין שבוע שחל בו ת"ב, ויש
להתיר לבעל ברית להסתפר בו, וכן הסכים בשו"ת
בנין ציון (ח"א סי' לא), וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמיון
חיי פ"כ ס"י וסי"א) שאם ת"ב חל בשבת או ביום א'
מותר להסתפר בשבוע שלפניו. מאידך, בזכר דוד
(מ"ג סופמ"ח) הביא מש"כ הרב איש ג"ר בכת"י על
שו"ע סי' תקנו, שהחמיר בזה לענין תספורת לבעלי
ברית.

⁸⁰ כמש"כ בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק סי' כח).
אמנם הגר"מ גרוס (בדמיון חיי פ"כ ס"ב) מתיר גם
בכה"ג להסתפר בער"ש, וכבר תמה עליו בס' מסורת
הברית (פ"ח הע' קה) מדוע לגבי ספיה"ע פסק
שלכתחילה יש להסתפר ביום המילה ולא להקדים
לער"ש (כמובא לעיל בהע' 73), ולגבי ביהמ"צ
דחמיר טפי סתם לכתחילה שמותר להסתפר בער"ש
כשהברית ביום א'.
⁸¹ כ"כ בשו"ת בנין ציון (סי' לא).

פרק ז' – פרטי דינים בענין המנהג לא להזמין לברית מילה

אם מותר להזמין לברית ולא לסעודה

א. כתב הרמ"א (סי' רסה ס"ב) שכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה הוי כמנודה לשמים (ומקורו מתוס' בפסחים קיד. ד"ה ואין), ומטעם זה כתבו הפוסקים⁸² שכיון שהחיוב להשתתף הוא רק כשהוזמן, א"כ טוב להימנע מלהזמין אנשים שיודע שיסרבו לבוא לברית, מפני שמכשיל אותם בעבירה על שאינם נענים להזמנה, וי"א⁸³ שגם הזמנה בכתב בכלל זה, וכן מנהג העולם שלא מזמינים לברית מילה לא בכתב ולא בע"פ, אלא רק מודיעים, וי"א^{83*} שדוקא אם שולח לו הזמנה, אבל אם תלויה על הקיר הזמנה בודאי לא חשיב הזמנה לכל מי שרואה]. אמנם כל האיסור לא

להשתתף בברית שהוא הוזמן אינו אלא כשהוזמן לסעודה, ולא כשהוזמן לברית⁸⁴, ולפי"ז אפשר להזמין לברית אם אינו מזמין לסעודה. ונשים מותר גם להזמין לברית, כי אין להן איסור להימנע מלהשתתף בסעודת הברית גם כשהוזמנו לכך⁸⁵. ואצל בני תימן לא חששו לכך, ומזמינים לסעודת ברית בע"פ ובכתב⁸⁶. וישנם אופנים מסוימים שבהם אין כל חשש להזמין לברית, משום שאין בהם איסור להימנע מלהשתתף בסעודת המילה וכפי שיבואר בסעיפים הבאים.

אם מותר להימנע מלהשתתף בסעודת הברית
ב. כתב הרמ"א (סי' רסה ס"א) שכל מי שאינו אוכל בסעודת הברית הוי כמנודה לשמים

ימים קודם, וגם לא מזמין להדיא לסעודה, אלא שבהערות שם (דף קלז) כתב דלא ברירא כל כך, דרב אחד פקפק ע"ז. והגר"מ גרוס כתב (כלולת חתנים עמ' יג הע' יט) גבי הזמנה לחתונה, שבגוונא דמשער שנשלח לו הזמנה רק מפני כבודו, ולא שכוונתו שיבוא לסעודה, שאין עליו חיוב לבוא, והוסיף, שגם אלו שמצרפים להזמנה בקשה שיוודעו להם על השתתפותם בסעודה והם מודיעים ע"ז ואף מניחים פתק בשמותם במקומות האולם, נמי לא ברירא דבהא חשיבא הזמנה.

^{83*} כ"כ לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א).

⁸⁴ כ"כ בס' ברית אפרים (עמ' שנג) בשם הגר"נ קרליץ. וכתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שכן משמע מלשון הגמ' (פסחים ק"ג:) "מי שאין מיסב בחבורה של מצוה", ומשמע "מיסב" היינו סעודה, אך הוסיף, שכל זה דוקא אם מפרש לא לסעודה אבל בסתם הזמנה לברית כלול גם סעודה.

⁸⁵ כ"כ הגר"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ז סי' עו) שכל הקפידא היא דוקא באנשים ולא בנשים.

⁸⁶ כ"כ בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' יז הע' י).

⁸² כ"כ הפתחי תשובה (סי' רסה סק"ח) בשם שו"ת מקום שמואל (סי' פ) בשם שרביט הזהב, וכ"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' יאור יז ס"ה) וז"ל: "לא יזמין מי שיודע בו שאינו בא אל הלחם... וגם יש בו קצת מכשול לנקרא לדבר מצוה ואינו הולך שהוא כמנודה לשמים", וכ"כ גם בנחל יג (אות טו) "כבר נ"ל שלא יזמנו מי שיוודעים בו שאינו בא", וכ"כ בערוה"ש (סי' רסה סל"ז) שיש נוהגים לצוות להשמש שלא יקרא אותו לסעודת ברי"מ. ועי' בזוכר הברית (סי' כה ס"י) שכתב, שבכמה מקומות מכריז השמש שבעל הברית מזמין על הסעודה את מי שירצה ללכת. ועי' בס' אבן ישראל (סעודת ברי"מ אות יז) שהביא כי ראה בעיניו רב גדול וצדיק אשר בעת שהשמש היה מכריז בביהכ"נ שהבעל ברית מזמין על הסעודה היה מכניס אצבע אל האוזן, למען לא ישמע ולא יהיה בכלל נידוי.

⁸³ כ"כ בס' ברית אפרים (עמ' שנג) בשם הגר"נ קרליץ, וכ"כ בס' מסורת הברית (פי"א הע' יט). אמנם יעוי' בשולחן העזר (אבהע"ז סי' ט בשמלה לצבי סק"ג) שכתב גבי הזמנה לחתונה, שמה שנהגו לשלוח הזמנות לא חשיבא להזמנה כי אינו אלא כמה

ליסב עמו אינו צריך לילך. וכל שכן אם יש שם לשון הרע וליצנות ופריצות, ודאי שאין צריך לילך שם דהא זה חבורת רשע, ואין צריך לומר אם אין שם מחיצה כדת וכדין בין הגברים לנשים, שמסתבר שאין צריך לילך^{87*}.

להזמין לברית ת"ח השוקד על תלמודו

ג. י"א⁸⁹ שת"ח השוקד על תלמודו, או שהוא טרוד במצוה, אינו מחויב לילך לסעודת ברית,

נשאל מה ההיתר שלא לאכול בסעודת ברי"מ, והשיב דהיום ע"פ רוב נמצאים שם גם בנ"א שאינם מהוגנים ולפי המבואר ברמ"א אי"צ לאכול שם, וכ"פ הגרי"ש אלישיב (ס' הערות עמ"ס פסחים ק"ג:) שכיון שכתבו התוס' בפסחים שם שכל האיסור הוא דווקא כשיש שם בני אדם מהוגנים כדאמרי' בפרק זה בורר שנקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אחת אלא א"כ יודעים מי מיסב עמהם, לכן יש היתר שלא לילך לסעודת ברית אף אם הזמינו אם אינו יודע מי מיסב שם, שאם יש מי שאינו הגון ליסב עמו אינו צריך לילך.

^{88*} ועי' בכתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה (פ"ד סי"ג) שכתב שיזהרו מאד שלא תהיה תערובת אנשים ונשים בשעת המילה, כיון שהשכינה באה בברי"מ כמבואר בספורנו (וירא יח, א, ושמות ג, כד), ובמקום חסרון צניעות נאמר "ושב מאחריך" (דברים כגף טו), לכן יקפידו שתהיה הפרדה ומחיצה ביניהם לצניעות.

⁸⁹ כ"כ בס' זוכר הברית (סי' כה אות יא) בשם כורת הברית (סי' רסה סקס"ז) שמי שתורתו אומנותו, או שיתבטל עי"ז מתפילה בציבור, אין עליו חיוב לילך לסעודה ברית מילה, וכ"כ בס' הזכרונות למהר"צ הכהן מלובלין (מצוה עשה ב' פ"ב עמ' כט) דכל העוסק בתורה או בכל מצוה אחרת, אין בכך איסור שנמנע מלהשתתף בסעודת המילה, שהרי העוסק במצוה פטור מן המצוה, ובפרט שזו מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים, וכ"כ ביפה ללב (סי' רסה סקס"ב), ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' רכה) שמותר לת"ח העוסק בתורה להשתמט מסעודת הברית כדי שלא לבטל מתורתו, וכ"כ בתורת הברית (פ"ט הע' נא עמ' רלה) בשם הגר"צ אבא שאול, שדוקא אם

דוקא כשנמצאו שם בני אדם מהוגנים, אבל אם נמצאו בני אדם שאינם הגונים אי"צ לאכול שם (ומקורו מהתוס' בפסחים שם). וי"א⁸⁷ שאנשים שאינם הגונים היינו עמי ארצות שאינם משוחחים שם בד"ת. ולפי"ז כתבו הפוסקים⁸⁸ שכיון שהיום ע"פ רוב ימצאו שם גם אנשים שאינם מהוגנים, לכן יש היתר שלא לילך לסעודת ברית אף אם הזמינו אם אינו יודע מי מיסב שם, שאם יש מי שאינו הגון

⁸⁷ כן מבואר מדברי רש"י (בסנהדרין כג.) שכתב שהטעם שאי"צ לסעוד שם כשיש בנ"א שאינם מהוגנים, משום שגנאי הוא לתלמידי חכמים לישב אצל העם הארץ בסעודה. וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (ח"ג סי' תא) וז"ל: "ונראה לי שהחיוב של ת"ח להשתתף שם הוא דוקא כשלא יתבטל מתלמודו, כגון שהאנשים שמה מהוגנים עבורו שיוכל לשוחח עמם בד"ת אזי אם אינו משתתף הוא בנידוי, אבל אם מונע מלהשתתף מפני חשש ביטול תורה אין בזה איסור שיסוד האיסור הוא שמזלזל בסעודת המצוה, אבל כה"ג נראה דאינו מזלזל רק ערך התורה שווה יותר בעיניו, וכן בסעודת נישואין שמנודה אם נמנע וכמבואר בתוס', אם הוא ת"ח שחושש מביטול תורה ואשר ע"כ הוא נמנע אין לחשוש לנידוי בזה כלל, ואם אינו ת"ח אזי הגדר בבנ"א המהוגנים שם כשלא מדברים שם דברים אסורים רק דברי תשבחות וכד' למקום, ולפי"ז נראה לבאר דברי הרמ"א שהביא ענין הנידוי רק בסעודת מילה ולא בסעודת נישואין, שבמילה לא בילו זמן רב רק קצת יותר מסעודת שחרית ורק למתמיד מאוד בלימודו שחושש אף בזמן מועט כזה לביטול תורה יש לו עילה לא לבוא, ולכן בזה העתיק הדין נידוי דמי שהוזמן ולא בא נחשב כזלזול דוקא, אבל בנישואין שמבלים שעות הרבה לפעמים עד חצות לילה ויותר לא העתיק האיסור, שודאי יגרום דבר זה ביטול של שעות קביעות בלילה כל אחד, ככה"ג בסתמא ג"כ אינו בחשש נידוי וכנ"ל עכ"ל. וע"ע בביאור הלכה (סי' קע"ס"כ ד"ה לא).

⁸⁸ כ"כ הערוה"ש (סי' רסה סל"ז), וכן הובא בשם החזו"א (מעשה איש ח"ד פ"ו עמ' קמה) שפעם

המילה, ויש שכתבו⁹² יותר מזה, שאפי' אם הוזמן ביום השמיני, אם עוד לא היתה המילה, אין חיוב לילך שם, כיון שרק אחרי המילה חל שם סעודת מצוה. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודת הברית יום לפני המילה או אפי' ביום המילה וכמבואר לעיל. אך יש חולקים⁹³ וסוברים שגם אם הוזמן יום קודם הברית אסור להימנע מלהשתתף, ולשיטתם יהיה אסור להזמין לברית גם יום קודם המילה.

להזמין לסעודת הברית לפני שיגיעו לברית

ו. יש שכתבו⁹⁴ שכל הקפידא להימנע מלהשתתף בסעודת הברית היא דוקא אם

אלישיב זצ"ל בענין לבטל תורה לצורך השתתפות בחתונה וז"ל: "לדעת החלקת מחוקק (אבהע"ז סי' סה סק"ב) דדוקא כשרואין שנכנסין לחופה צריך לבטל מלימודו אבל אם רק יודע שיש חופה בעיר אי"צ לבטל מלימודו, וכדאי אותו גאון לסמוך עליו דאל"כ תורה מה תהא עליה", עכ"ל, ודברי החלקת מחוקק לכאן י"ל גם בברית, שדוקא אם רואה את הברית מחויב הוא לילך לסעודה, אבל אם רק יודע שיש ברית בעיר אי"צ לבטל מלימודו, והכריע הגרי"ש אלישיב שכדאי הוא אותו גאון לסמוך עליו, דאל"כ תורה מה תהא עליה.

⁹⁰ כן השיבו הגר"ח פ' שיינברג (ברית אפרים עמ' שנו), והגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות יד/טו).

⁹¹ כ"כ בילקוט מעם לועז (בראשית עמ' שלז).

⁹² כ"כ בשו"ת ארץ צבי (בסוף ח"ב בליקוטים קצרים לברי"מ עמ' תז).

⁹³ כן דעת הגר"ש וואזנר (ברית אפרים עמ' שנד).

⁹⁴ כ"כ הישמח משה בהגהותיו לשו"ע (סי' רסה סי"ב) וז"ל: יש לומר דוקא ביושב שם ואינו רוצה להסב עמהם, וכן משמע לשון הברייתא "וי"א מי שאינו מיסב", וכן הוא לשון הרמ"א "מי שאינו אוכל", אבל לא מצינו שהוא מחויב לילך, דלא קאמר מי שאינו הולך לאכול וזה ברור, עכ"ל, ועי"ש שכתב

שהרי עוסק במצוה פטור מן המצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודה ת"ח השוקד על תלמודו.

להזמין לסעודת הברית מי שגר מחוץ לעיר

ד. י"א⁹⁰ שאם הוא גר מחוץ לעיר אינו חייב לבוא לסעודת הברית. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודה מי שגר מחוץ לעיר.

להזמין לסעודת הברית יום קודם הברית

ה. יש שכתבו⁹¹ שרק אם הוזמן ביום המילה לסעודת המילה אז הוא כמנודה אם לא ילך, אבל אם הוזמן בליל שמיני וכ"ש אם הוזמן לפני כן אין שום עוון אם לא ילך לסעודת

נמנע מהסעודה מחמת שנראה כמזלזל בחשיבותה של סעודת המצוה הוי כמנודה, אבל כאשר נמנע מחמת ששוקד על תלמודו, או מחמת שנזקק לפרנסתו, או כל דבר מצוה שאין במעשיו זלזול במצוה, לית לן בה, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"ב סי' תרמט) וז"ל: "והעיקר לע"ד י"ל דשורש האיסור בנדידי כשאנו מסיב במסיבה דסעודת מצוה היינו דוקא בנמנע מפני שמדמה עצמו לאדם חשוב, וזהו למטה מכבודו לשבת בסעודה עם אלו אף שהסעודה היא סעודת מצוה, וסעודת מצוה חשובה וראויה להתבזות ולזכות להשתתף בה, אבל אם נמנע מפני שרוצה ללמוד תורה או שעסוק בעסק אחר בזה אינו מנודה שדוקא אם מפני כבודו נמנע הוא מנודה אף שראוי לכל אחד להשתתף בסעודת מצוה וכמ"ש. ולפי"ז בהשתתפות בחתונה הגורמת לביטול זמן רב זהו גופא הסיבה שאינו משתתף ולא מתכוין שאינו לפי כבודו, י"ל גם להתוס' לא קאי בת"ח שמתכוין ללימודו וכו'. ומהגר"מ חדש זצ"ל שמעתי דכל מה שהפליגו חז"ל בחיוב להשתתף בסעודת נישואין היינו דוקא אם צריך לבטל מזמנו לצורך סעודה בלבד אבל אם כרוך הדבר בהרבה בטלה מסביב כגון בנסיעות משם וההכנות וכו' הנה זה לא הותר ובה שפיר אמרין דת"ת עדיף" עכ"ל. ועי' בס' משנת הגרי"ש על נישואין (עמ' קז) תשובה שכתב הגרי"ש

אבי הבן - להזמין לסעודת הברית ע"י אדם אחר

ח. יש שכתבו⁹⁶ שכל מה שנחשב מנודה לשמים, היינו דוקא כאשר האב או האם שהם בעלי הברית הזמינוהו, אבל אם הזמינו אדם אחר מבני המשפחה, אינו בכלל הנידוי. ולשיטתם יהיה מותר לשאר בני המשפחה להזמין לסעודת הברית. אמנם אם אבי הבן שלחם להזמין, בכה"ג שלוחו של אדם כמותו, וחייב המוזמן לבוא לסעודה⁹⁷, ולכן לא יזמין לסעודה בכה"ג זה.

מים מהברזו לשתות. וע"ע לקמן בהע' 104 מה שהובא בשם החזו"א.

⁹⁶ כ"כ בזוהר הברית (סי' כה אות יא) והביא מקור לדבריו, מהזוהר (פ' לך לך צג ע"א) ומילקוט קהלת (רמז תתקצג) דשם משמע דקוראהו בעצמו, וכ"כ בכורת הברית (סי' רסה סקס"ז), ובס' נוהג כצאן יוסף (סוף הל' מילה), וכן דעת הגר"ש וואזנר (ברית אפרים עמ' שנד) והגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות יד/טו) שרק אבי הבן שהוא בעל השמחה יכול להזמין אבל הזמנת הקרואים אינה הזמנה כלל.

⁹⁷ כן דעת הגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שנא), וכ"כ בס' מילה כהלכתה (פכ"ה אות ד' עמ' רג) שאם שלוחם הזמינו, שלוחו כמותו וצריך לאכול, וכתב שכן מוכח מדברי שרביט הזהב שהביא הגר"מ גרוס (בסו"ס בדמיק חיי עמ' נא) שכתב וז"ל: וראיתי רבותי גאוני עולם שהיו מוחים בשמשים הסובבים בתי בני ישראל ומודיעים שהם מזומנים לסעודת ברית מילה כנהוג שלא להזמיןם באומרם אולי לא ילכו לסעוד שמה מטעמים הנתהוים ויהיו ח"ו בכלל הנידוי, עכ"ל, וממה שכתב שיש לבטל מה שהשמש קורא לסעודה, והרי השמש לא הוי בעל הסעודה ולכל היותר הוי שליח, אלא מוכח דגם בזה שלוחו של אדם כמותו.

נמצא בסעודה ואינו רוצה לאכול עמהם, אבל לא מצינו שיהיה מחויב לילך לשם. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לברית כל עוד המוזמן לא נמצא בסעודה שם.

להזמין לסעודה מי שידע שהוא יטעום מעט מיני תרגימא בברית

ז. י"א⁹⁵ שאם טועם מיני תרגימא מסעודת המצוה, נחשב ג"כ כמשתתף בסעודת המצוה, וסגי לזה בשיעור כזית. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודת הברית כשהוא יודע שהמוזמן יטעום מעט מיני תרגימא בסעודה.

שהרמ"א דקדק לומר "כמנודה לשמים" בכף הדימיון, דבאמת להלכה קיי"ל דאינו מנודה לשמים, וכ"כ בכורת הברית (סי' רסה סקס"ז) שאולי כל האיסור הוא רק אם השתתף במעמד המילה ואינו הולך לסעודה, וכ"כ בברית אבות. וכן מבואר מדברי החלקת מחוקק (המובא לעיל בהע' 89) שכתב שכל האיסור להימנע מלהשתתף בסעודת נישואין אינו אלא כשרואה את החופה, ולפי"ז לכאו' ה"ה בברי"מ שכל האיסור אינו אלא כשנמצא ורואה את המילה או את סעודת המילה וכדברי הישמח משה.

⁹⁵ כ"כ בילקוט מעם לועז (בראשית עמ' שלז) שמנהג המדקדקים ליקח קצת מן הסעודה פרי או עוגה ולאכול בביתם כשיוכלו, וכ"כ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ח סי' ריז), וכן דעת הגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תפא שאלה כה), הגר"ח פ' שיינברג (ברית אפרים עמ' שנו), והגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שסב), וכן נהג הגרש"ז אויערבאך (תורת הברית פ"ט הע' נב). ודעת הגריש"א (הבט לברית שם) שרק אם אוכלים במקום הברית יתכן וחשוב כמשתתף בסעודה, אבל אם לוקח הביתה אין זה משתתף בסעודה. ועי' גם בכורת הברית (סי' רסה שם) שכתב שבטעימה בעלמא יוצא יד"ח ולא בעינן שיעור כזית. וכן היתה דרכו של הסטייפלר (אורחות רבנו ח"ג מילה אות כו) לשתות סודה בכל ברית שנתכבד בה בסנדקאות, וכשלא היה סודה ביקש להגיש לו כוס

להזמין לסעודת הברית מי שיהיה לו מזה הפסד ממון

יא. יש שכתבו¹⁰¹ שאם הוא עוסק במלאכה לפרנס בני ביתו אינו חייב לילך, וכמו"כ י"א¹⁰² שאם צריך להוציא הוצאות על הנסיעה אינו חייב לילך. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודת הברית מי שעוסק בפרנסה או שצריך להוציא הוצאת על הנסיעה.

להזמין נשים לסעודת הברית

יב. יש אומרים (כמבואר לעיל הע' 85) שכל האיסור להימנע הוא רק לאנשים ולא לנשים, שלנשים אין איסור להימנע מלהשתתף. ולשיטתם יהיה מותר להזמין נשים לסעודת הברית.

אם יש היתר למוזמנים לא לבוא לסעודת הברית

יג. יש שכתבו¹⁰³ ללמד זכות על המקילים, שבזה"ז מוכרח בעל הברית להזמין אנשים הרבה מפני הכבוד, ואינו מקפיד אם באים לסעודה כל המוזמנים, שלא זימנם אלא מפני

שנראה כמזלזל בחשיבותה של סעודת המצוה הוי כמנודה, אבל כאשר נמנע מחמת שנוקק לפרנסתו, או כל דבר מצוה שאין במעשיו זלזול במצוה, לית לן בה.

¹⁰² כן דעת הגר"ח פ' שיינברג (ברית אפרים עמ' שנו).
¹⁰³ כ"כ ביפה ללב (סי' רסה אות כב) וז"ל: "וראיתי רבים בזמן הזה המזמינין אותם לסעודת מילה ואינם הולכים אף שיש בני אדם מהוגנים, ושמעתי הטעם שבזה"ז מוכרח בעל הברית לזמן אנשים הרבה מפני הכבוד, ואינו מקפיד אם באים לסעודה מפני הכבוד, ואינו מקפיד אם באים לסעודה כל המוזמנים, שלא זימנם אלא מפני הכבוד ולפעמים אינו רוצה שיבואו כל המוזמנים", עכ"ל.

להזמין לסעודת הברית כשמזמין רק פעם אחת

ט. יש שכתבו⁹⁸ שנחשב כמנודה דוקא אם מזמינו פעמיים ומסרב, שהרי יקירי ירושלים לא הלכו לסעודה עד שנקראו ושנו, כמבואר בסנהדרין (כג.) ובמדרש איכה (פ"ד, ב.). ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודת הברית כשמזמין רק פעם אחת.

להזמין לסעודת הברית כשיש שם מנין בלעדיו

י. יש שכתבו⁹⁹ שכל מה שאמרו שמי שאינו אוכל בסעודה הוי כמנודה לשמים היינו דוקא כשאין שם מנין, אבל אם יש שם מנין בלעדיו אין להקפיד. ולשיטתם יהיה מותר להזמין לסעודת הברית כשיש שם מנין בלעדיו. אמנם יש חולקים¹⁰⁰ וסוברים שאף כשיש מנין אסור להימנע מלהשתתף וצריך לאכול שם, ולפי"ז אין היתר להזמין גם בכה"ג.

⁹⁸ כ"כ בזוכר הברית (סי' כה אות יא) ובכורת הברית (סי' רסה שם).

⁹⁹ כ"כ ביפה ללב (ח"ג סי' רסה אות כב) בשם ארחות יושר, וכ"כ בכורת הברית (סי' רסה שם) בדרך אולי, וכ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קכה).

¹⁰⁰ היפה ללב (שם) כתב שכן מוכח מדברי השל"ה (המובא במג"א סי' רמט סק"ו).

¹⁰¹ כ"כ בזוכר הברית (סי' כה אות יא) בשם כורת הברית (סי' רסה), וכ"כ בברית אבות (סי' יג אות יא), וכ"כ הג"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ז סי' עו) שבכל הפסד ממון אינו מחויב להשתתף, וכ"כ בתורת הברית (פ"ט הע' נא עמ' רלה) בשם הגר"צ אבא שאול, שדוקא אם נמנע מהסעודה מחמת

הרבה), והוא אינו ת"ח ששוקד על תלמודו, וגם אינו ממהר לפרנסתו כך שאין לו מזה הפסד ממון, אין לו שום התר לסרב מלהשתתף בסעודת הברית, ולכן בכה"ג אין לאבי הבן לבקש ממנו ליטול ידיים לסעודה אלא א"כ יאכל שם מיני תרגימא בשיעור כזית. וי"א¹⁰⁴ שאם ממתין מעט עד שהתחילו האנשים לטעום מהכיבוד שהוגש סגי בזה אפי' אם הוא בעצמו לא טועם כלום.

הכבוד ולפעמים אינו רוצה שיבואו כל המוזמנים.

האופן שבו לכו"ע אסור להימנע מלהשתתף בסעודת הברית

יד. ולפי כל ההתירים האמורים לעיל נמצא שמי שהשתתף בברית שכולם שם אנשים מהוגנים, ואין שם מנין בלעדיו כדי שישתתפו בסעודה, ובעל הברית ביקש ממנו פעמיים לפני הסעודה שיטול ידיו לסעודה (כמו שמצוי

מיסב בחבורה של מצוה הוא בכלל המנודין לשמים היינו שאינו יושב עמהם, וסגי לענין זה בישיבה בסעודה ואי"צ דוקא טעימה, וכן הובא בס' מעשה איש (ח"ה פ"ו עמ' קז) שי"א שכן השיב החזו"א לשאלה מדוע אינו טועם כלום בסעודת ברי"מ כשהוא סנדק. ועי' לעיל הע' 95.

¹⁰⁴ בס' הזכרון "זכור לדוד" (ח"ב סוף פי"ז) כתב שהחזו"א לא היה טועם בעצמו מאומה מסעודת מילה כשהיה סנדק, אבל דרכו היתה לשבת ולהמתין מעט עד שהתחילו האנשים לטעום מהכיבוד שהוגש, ובהע' 101 שם הביאו בשמו, דהא דאמרי' שמי שאין

פרק ח' – דיני ומנהגי יום המילה לאבי הבן

בשבוע שחל בו) יש מי שהורה⁴ שאסור לו ללכת למקוה, אך הכרעת גדולי הפוסקים⁵ שמותר לו ללכת למקוה כיון שאינו טובל לשם תענוג, אך מ"מ לא יטבול במים חמים כי אם

לבישת בגדי שבת ביום המילה

א. כתבו הפוסקים¹ שטוב שאבי הבן ילבש בגדי שבת שיום טוב שלו הוא. ואפילו אם הברית בתשעה באב מותר לו ללבוש בגדי שבת², וכל שכן בתשעת הימים.

טבילה במקוה ביום המילה

ב. עוד כתבו הפוסקים³ שראוי שאבי הבן יטבול במקוה ביום המילה לתוספת טהרה. ואם המילה בתשעת הימים (ולספרדים רק

קודם המצוה ואפי' בחורף בימי הקור, ופה עירנו נוהרים בטבילה אבי הבן והסנדק מאד מאד, עכ"ל, וכן נהג הסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' רמח) כשהיה סנדק.

⁴ כן הורה הגר"ח קנייבסקי (נחמת ישראל פט"ו הע' 111/106).

⁵ כן מתבאר מדברי הנודע ביהודה (תנינא יו"ד סי' ריג), וכ"כ להדיא הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כט) אך כתב שיעשה זאת בבוקר קודם התפילה שאז ניכר שאינו לתענוג, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"כ ס"ה) שמותר לבעל ברית לרחוץ ולטבול במקוה ואף בחמין לכבוד המילה. וראיתי בס' תורת הברית (פט"ו הע' צד) שכתב להוכיח להיתר גם מדברי השו"ע (סי' תקנט ס"ט) שכתב גבי ת"ב נדחה שבעל ברית מותר לרחוץ, ואם מותר לרחוץ בת"ב נדחה כ"ש שמותר בשבוע שחל בו, משום דת"ב נדחה חמיר טפי, ולכן כתב לתמוה על הרב פעלים שלא הזכיר דברי השו"ע. אמנם דבריו אינו אלא טעות חמורה, שהרי מה שכתב השו"ע שמותר לבעל ברית לרחוץ זה אינו אלא לרחוץ פניו ידיו ורגליו ולא כל גופו כמבואר בערוה"ש (סי' תקנט ס"ט), ומה גם שאף פניו ידיו ורגליו שהתיר השו"ע כבר כתבו לתמוה ע"ז הגר"מ שטרנבוך (מועו"ז ח"ז סי' רנד) והגר"ר אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שעב) על עצם היתר הרחיצה לצורך ברית מילה, עי"ש.

¹ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' סג), וביעב"ץ (במדל עוז נחל ט' ראש א' יאור ב), ובברית אבות (סי' ו אות טז) כתבו שילבש מלבושים נאים, ובזכר דוד (מאמר ראשון פס"ט) כתב שלובשים בגדי שבת ויו"ט. וכן מבואר מדברי הרמ"א (סי' תקנט ס"ח) שהתיר לבישת בגדי שבת לבעל הברית אפי' בת"ב, וחזינן דאבי הבן צריך ללבוש בגדי שבת דיו"ט שלו הוא.

² כמש"כ הרמ"א (סי' תקנט ס"ח). וכתב הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי בחלק התשובות סי' כד) לגבי ברי"מ בת"ב שבעלי הברית מותרים ללבוש לכבוד הברית רק בגדי שבת ולא בגדי יו"ט, ועי' מה שנתקשה עליו בס' מסורת הברית (פ"ח הע' קי).

³ כ"כ ביעב"ץ (שם), ובברית אבות (סי' ו אות כו), ובשולחן גבוה (סי' רסה) שנכון לטבול כדי שיקיים המצוה בנקיות וטהרה, דנקיות וטהרה מביאים לידי פרישות, וכ"כ במנהגי מהרי"ל (הל' מילה סי' א) בשם מהר"י סגל שראוי לבעלי ברית לטבול ביום המילה, וכ"כ המטה משה (עניני מילה ח"ז פ"ד אות ג), והברכ"י (יו"ד סי' רסה סק"ח), והזכר דוד (מאמר א' פמ"ח עמ' שכ), וכ"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' קיד) וז"ל: "כיצד מהדרים המילה, יום שלפני המילה רוחצין האב ובני ביתו להידור מצוה, ורוחצין ג"כ הציבור עמהם משום כבוד המילה", עכ"ל, וכ"כ הבן איש חי בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כט) וז"ל: "ידוע ומנהג פשוט שהסנדק מוכרח לטבול

עקידת יצחק התפילות מתקבלות. ועוד כתבו שיאמר אבי הבן סדר פיטום הקטורת שהוא מסוגל לתינוק ולבער הקוצים מן כרם ה' צבאות, והוא מעורר זכותו של אברהם אבינו ע"ה שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה מ"ז אות ט') דבשעה שמל את בני ביתו עלה ריחן של ערלותיהן לפני הקב"ה כקטורת הסמים ויתפללו שכן יהיה עכשיו שיקבל מצותן כקטורת.

דיני עליה לתורה ביום המילה

ד. גם אם יום המילה הוא ביום שני או חמישי שאין אומרים תחנון, מ"מ אומרים אל ארך אפים שאומרים בפתיחת ההיכל לפני קריה"ת⁸. וביום שיש בו קריאת התורה נהגו שאבי הבן עולה לתורה והוי כחיוב^{8*}, וגם אם

וכ"כ הבן איש חי (מלאך הברית פ' נשא) לומר פרשת העקידה ביום המילה, לפי שמצות המילה היא דוגמת מצות העקידה, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך ח"י פ"ח ס"ג) כי ראוי לומר פרשת העקידה בביהכ"נ שמלין התינוק.

⁸ כמש"כ הרמ"א (יו"ד סי' רכה סי"ג) לגבי יום מילה שחל ביום תענית ציבור, וכתב בס' זוכר הברית (סי' כא סמ"ז) שה"ה נמי ליום מילה שחל בשני וחמישי, וכ"כ במט"א (סי' תרב סי"ב), ובמשנ"ב (סי' תרב סק"ה).

^{8*} כ"כ בט"ז (יו"ד סי' ת סק"א) בשם מהרש"ל שנהגו בקצת מקומות שהוי חיוב, וכ"כ בקיצוש"ע (סי' עח סי"א), וכן הוא בלבוש (או"ח סי' רפב ס"ז), ובשערי אפרים (שער ב' ס"ט), ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' רפט בתשו' בנו בעל הלקט הקמח), וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך ח"י פ"ג ס"י) שיש לו לאבי הבן לעלות לתורה ביום מילת בנו, והטעם בזה כתב בס' טעמי המנהגים (אות תתקכח) בשם ס' פחד יצחק (אות ס) משו"ת גינת ורדים, לפי שהמילה הוא קיום התורה, שלא ניתנה התורה אלא למולים, ועוד שהמילה והתורה שניהם נקראית ברית, ובשבילם נכרא

במים צוננים⁶, וגם לא ישהה במים אלא יטבול מיד ויצא^{6*}.

אמירת פרשת העקידה ופרשת הקטורת

ג. יש שנהגו⁷ לא לומר פרשת העקידה ביום שיש בו ברי"מ, כשם שאין אומרים זאת בשבת ויו"ט, אמנם בספרי האחרונים כתבו^{7*} שאדרבה, דוקא ביום המילה נכון שיאמר אבי הבן פרשת העקידה שתועיל לו לשלשה דברים, א. לעורר לבו לקיים מצות המילה בכל לב ולמסור נפשו וגופו וממונו לשמים לעבוד את ה', כאשר עשה אברהם אבינו ע"ה, ב. להציל התינוק לבל יאונה לו שום רע נגע ומחלה מחמת המילה, ויתבטלו כל המקטרגים מעליו ומבקשים רעתו, ג. שעל ידי קריאת פרשה זו תתקבל התפילה ברצון, שבזכות

⁶ כמש"כ השעה"צ (סי' תקנא ס"ק צח) שכשמותר לטבול בתשעת הימים אסור לטבול במקוה חם, שזה ודאי רחיצה של תענוג, וכ"כ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"י סי' פא סק"ו) לענין טבילה בער"ש חזון, שהמדקדקים מקפידים שלא לטבול בחמין והעולם מזלזלין בזה, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' קכט) שאין להקל לטבול במים חמים. אמנם הגר"מ גרוס (בדמ"ך ח"י פ"כ ס"ה) מתיר לבעל ברית רחיצה גם בחמין.

^{6*} כמש"כ בתוספת חיים על החי"א (סי' קלג סקל"ד). ועי' בכה"ח (סי' תקנא ס"ק רצ).

⁷ כ"כ בס' שולחן הטהור (סי' א), ובס' ברית אבות (סי' ו אות ז) בשם המהרי"א מזידיטשוב, משום דפרשת העקידה נאמרת לשם המתקת הדינים, ואילו בשבת ויו"ט ור"ח ויום המילה נעשית המתקת הדינים בלא"ה, וממילא אי"צ לאומרה. וכתב בס' מסורת הברית (פ"ח ס"ד עמ' צו) שלפי"ז הנוהגים לומר פ' העקידה גם בשבת ויו"ט א"כ פשוט שיש להם לאומרה גם ביום המילה, ועי"ש בהע' כב שהביא מח' אחרונים אם לומר פ' העקידה בשבת.

^{7*} כ"כ בזכר דוד (במאמר ב' פ"ז אות כג גבי פ' העקידה, ובמאמר א' פל"ט גבי סדר פיטום הקטורת),

נדחה מפני חיוב היארצייט, מלבד המוהל שנחלקו הפוסקים¹² אם אבי הבן קודם לו בעליה לתורה, וכן נחלקו הפוסקים¹³ אם הסנדק קודם לאבי הבן או לא, וכמו"כ י"א¹⁴

בעליה לתורה למוהל, וכ"פ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"א ס"ז), אך הא"ר (סי' קלו ס"א) ואליהו זוטא (סי' רפב אות יב) מתקנות מהר"ל מפראג כתבו שהמוהל קודם לאבי הבן, וכן הביא הגר"מ גרוס (שם) בשם ספר לדוד אמת (סי' ה).

¹³ במג"א (שם) בשם הלבוש, ובשערי אפרים (שם), ובזוהר הברית (סי' כא אות לז), ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' פו), כתבו שהסנדק קודם לאבי הבן, וכ"פ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"א ס"ח), ובנוהג כצאן יוסף (עמ' קלז) כתב הטעם להקדים הסנדק לאבי הבן, לפי שאבי הבן היה חיוב בשבת קודם המילה וקיים חיובו בעליה לתורה שעלה בשבת, ולכן רק כשהמילה בשבת אבי הבן קודם. ומאידך, בברית אבות (ס"ה אות כח) כתב בשם שו"ת מחנה חיים (ח"ב יו"ד סי' מד) שאבי הבן קודם לסנדק בעליה לתורה, שהוא מקיים המצוה והסנדק רק מסייע בלבד, וכ"כ בשולחן גבוה (סי' רסה סי"א), וכן דעת הגרי"ש אלישיב (הליכות חיים ח"ב עמ' קלח הע' רמט).

¹⁴ כ"כ הגר"מ גרוס (כתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה פ"א הע' כה), וטעמו, ע"פ מה שנחלקו האחרונים בדברי המג"א (סי' רפב סקי"ח) שכתב "ואיש של יולדת בת קודם לאבי הילד הזכר", ונחלקו האחרונים בביאורו, המחצה"ש (שם סקי"ח) ביאר כוונתו, שאבי הבת בשבת ראשונה שהולכת אשתו לביהכ"נ קודם לאבי הבן בשבת ראשונה שהולכת אשתו לביהכ"נ, ומשום שאבי הבן עלה לתורה כבר בשבת שקודם הברית, והשערי אפרים (שער ב' ס"ד) ביאר כוונתו, דאבי הבת בשבת שהולכת אשתו לביהכ"נ קודם הוא לאבי הבן בשבת שקודם המילה, אך הדעת תורה למהרש"ם (סי' רפב) ביאר כוונתו, שאבי הבת בשבת שקורא שם לבתו קודם הוא לאבי הבן, וכ"פ הקיצושי"ע (סי' עח סי"א), ונראה שהגר"מ גרוס נקט כהדעת תורה ולכן פסק שאבי הבת שקורא שם לבתו

כבר עלה לתורה בשבת⁹, ויש להעלותו גם כשהוא אורח¹⁰, ונחלקו הפוסקים אם עליתו דוחה חיובים אחרים, י"א^{10*} שהוא קודם לחיוב היארצייט, אך הכרעת הפוסקים¹¹ שהוא

העולם, ועוד שהבנים הם עיקר שמחת האדם שישארו אחריו שארית, לכן ראו הקדמונים לתקן שיהיו שמחים בתורה, שהוא עיקר שמחתם של ישראל, דכתיב "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהילים יט, ט), והוא כבוד התורה שמעלה שמחתה על שמחתם, עי"ש.

⁹ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ ג על הל' מילה פ"א הע' יח) כיון דעיקר חיוב העליה לתורה משום מילת בנו, וכן דעת הגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל בתשובות הגר"ח ק אות רנב, וקיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות נ) שנהגו שאבי הבן עולה לתורה ביום המילה אע"פ שכבר עלה בשבת שלפניו.

¹⁰ כ"כ הגר"מ גרוס (שם) בשם המג"א (סי' רפב סקי"ח), הא"ר (סי' רפב ס"ז), הדעת תורה (סי' רפב ס"ז), השערי אפרים (שער ב אות ט), הברית אבות (סי' ו אות יח), השו"ת מהר"י ברונא (סי' קפ), והנוהג כצאן יוסף (עמ' קלז).

^{10*} כ"כ בדעת תורה למהרש"ם (או"ח סי' רפב ס"ז) בשם שו"ת סת"ם דביום המילה עצמה אבי הבן קודם ליארצייט, וכ"כ בשערי חיים על השערי אפרים (ש"ב ס"ז), וכ"כ הערוה"ש (סי' רפג ס"ג) שמסתבר שביום מילת בנו אין אבי הבן נדחה מפני יארצייט. אמנם אם כבר עלה אבי הבן בשבת הורה הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות נב) שבכה"ג ודאי שהחיוב של היארצייט קודם.

¹¹ כמבואר בלבוש (סוס"י רפב), ובא"ר (שם), ובשערי אפרים (שער ב' ס"ז), ובביה"ל (סי' קלו ד"ה בשבת). וכתב שם השערי אפרים דרך מי שיש לו יארצייט בו ביום קודם לאבי הבן, אבל מי שיש לו יארצייט באחד מימי השבוע אינו דוחה בשבת את אבי הבן.

¹² המג"א (שם) מהלבוש, והשערי אפרים (שער ב' סי"ב), והזכור לאברהם (ח"א יו"ד בערך המילה) בשם השכנה"ג (סי' קלה אות ט וסי' תצג אות ח) והשולחן גבוה (סי' רסה סי"א) כתבו שאבי הבן קודם

האשכנזים אם כי יש ראשונים¹⁷ שכתבו לא לומר למנצח ביום צרה, מפני שהוא יום שמחה לאבי הבן ולא יום צרה, מ"מ הכרעת הדרכי משה (או"ח סי' תרב אות א) והש"ך (יו"ד סי' רסה ס"ק כד) והמשנ"ב (סי' תרב סק"ה) ורוב האחרונים¹⁸ כדעת הפוסקים¹⁹ שכתבו לומר למנצח ביום צרה משום צערא דינוקא, וכן המנהג היום אצל האשכנזים לומר 'למנצח' ביום המילה כמו שהורו פוסקי זמננו²⁰, אלא שנחלקו פוסקי זמננו אם גם אבי הבן בעצמו יאמר למנצח, יש שהורו²¹ שהמנהג הוא שגם אבי הבן אומר למנצח, אך יש שהורו^{21*}

מילה אות יב), וגם בערוה"ש (יו"ד סי' רסה סל"ח) הביא את ב' המנהגים וכתב שאצלינו אומרים למנצח. ¹⁹ המהרי"ל (הל' מילה) והמהר"ם מינץ (סי' מג) שכתבו שיש לומר למנצח משום צערא דינוקא, שכן תירגם בתרגום יהונתן "יענך ה' ביום צרה" – "יקבל השם צלותא ביומא דמהולתא". ועוד טעם כתב הש"ך בשם הרוקח (סוס"י קח וסי' קיג), ע"פ המדרש תהילים (פ"ג) שכתב דאומרים למנצח יענך, משום שיש במזמור זה תשעה פסוקים, והם כנגד חודשי העיבור.

²⁰ כן הורו הגר"ש אלישיב, והגר"ר משה הלברשטאם (הבט לברית עמ' תפה שאלה מב), והגר"מ גרוס (ברית אפרים עמ' שס) שמנהגנו לומר למנצח.

²¹ בס' אוצר הברית (פ"ג סי' י' הע' ה) הביא שהסתפקו בזה בנועם מגדים לפמ"ג (סוס"י א') ובהשלמה לשו"ע הרב (שבסוף השו"ע ס"ו), אך דעת הגר"ש אלישיב, והגר"ר משה הלברשטאם (הבט לברית עמ' תפה שאלה מב), והגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פי"ז סי') שהמנהג הוא שגם בעלי הברית אומרים למנצח.

^{21*} בקצוה"ש (סי' כב בבדה"ש סק"ב) נוטה לכך שבעל הברית אינו אומר למנצח, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' רכה) כי מנהגם הוא שבעלי הברית אינן אומרים למנצח שהרי יו"ט שלהם הוא, וכשם שאינם אומרים תחנון במנחה אע"פ שכל הציבור אומרים.

שאבי הבת בשעה שקורא לה שם, קודם הוא בעליה לתורה לאבי הבן. אמנם בזמננו לא נהגו להעלות את הסנדק והמוהל לתורה, רק יש נוהגים לכבדם עכ"פ בהגבהה^{14*}.

אמירת תחנון ולמנצח ביום המילה

ה. לענין דיני ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה עי' מה שכתבנו בזה בפ"ח כל פרטי הדינים והמנהגים. אך לענין אמירת 'למנצח' מנהג הספרדים שביום שאין אומרים תחנון אין אומרים למנצח¹⁵, ובפרט ביום המילה נוהגים הספרדים לא לומר למנצח¹⁶, ומנהג

קודם לאבי הבן ביום המילה, אך בפסקי תשובות (סי' קלו הע' 103) כתב שמסתברא דמ"מ בעל ברית בו ביום הוא קודם, ואף בשני וחמישי, דנתינת שם לבת אי"צ עליה דוקא ויקח שאר כיבודים כהוצאה והכנסה או הגבהה גלילה.

^{14*} בשערי אפרים (שער ב' ס"א, ושער ד' ס"ב) כתב שיש מקומות שכלל לא נהגו כן, אלא שיש נוהגים לכבד את המוהל והסנדק בהגבהה הס"ת, וכן השיב הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות נא) שהיום אין נוהגין לעלותם לתורה.

¹⁵ כמש"כ הכה"ח (סי' קלא סקל"ז) בשם הפר"ח, השכנה"ג, המאמר מרדכי, והחסד לאלפים, וכ"כ הבן איש חי (פ' כי תשא סי"ז) שכל יום שאין אומרים תחנון אין אומרים למנצח, וכ"כ בסידור בעל התניא. ¹⁶ כמש"כ הכה"ח (סי' תרב אות יב).

¹⁷ כ"כ האבודרהם (שער ט' מילה וברכותיה עמ' שנב ד"ה הר"ר מאיר), והכל בו (סי' עג דף מב ע"ג), והאורחות חיים (ח"ב הל' מילה אות ט).

¹⁸ כ"פ גם הפמ"ג (או"ח סי' קלא משב"ז סק"ט) וכתב שכן מוכח מדברי הרמ"א ביו"ד סי' רסה סי"ג שכתב דאומרים אא"א בפתיחת הארון ביום המילה, וקיי"ל דלמנצח ואא"א שוין בדינן, וכן פסקו גם בכללי המילה לר"י הגוזר (בדין תפילה ביום המילה עמ' 70), ובמטה משה, וביעב"ץ (במגדל עוז נחל י יאור ב רהט ו אות ג), ובס' נוהג כצאן יוסף (ערך

לפניהן, וי"א²³ שמותר לו לאכול לפני הברית, ובפרט אם האב אינו מל בעצמו וכבר מינה את המוהל לשליח²⁴, אך טעימה בעלמא בלא קביעות סעודה בודאי מותר²⁵, (והיינו פת מזונות עד כביצה ושאר דברים אפי' יותר

בשור"ת בית נפתלי (סי' כו) בשם היד שאול לבעל השואל ומשיב (יו"ד סי' רסה סי"א) כי הרבה מוהלים נוהגין שלא לאכול ולשתות קודם המילה, וכתב כי ביד הגאון יד שאול עלה להתיר, וכן הוא גם דעת הבית נפתלי שם, עכ"ד, ויעוי' ביד שאול שם שכתב שכן משמע מהמג"א (סי' תקפא סקי"א) שכתב גבי תענית בער"ה, שאסור לאכול עד המילה ביום התענית חוץ מבעל ברית, ומוכח להדיא מדבריו שמותר לבעל ברית לטעום קודם המילה (אך אין מזה ראיה לקביעות סעודה אלא רק לטעימה בעלמא), ויש שרצו לדחות הראיה ולומר דבעל ברית שכתב המג"א כוונתו לסנדק, אך המחצה"ש שם כתב להדיא דגם אבי הבן וגם המוהל נקראים בעל ברית לענין זה, וכן משמע מהפמ"ג (שם בא"א סקי"א). ובס' למען בריתו (סי' רסב באות לטובה אות כא) כתב שכן משמע גם בשע"ת (סי' תקנט סוסק"ז) שכתב דדוקא ביום תענית אסורים לאכול קודם המילה, שמא יארע איזה תקלה ולא יוכל לקיים המצוה כתקונה, ונמצא דביטל התענית בחינם, עי"ש.

²⁴ שבכה"ג כתב הנחלת צבי (שם) שמותר לו לאכול כי כיון שמינה מוהל לא עליה רמיא החיוב, והסכים לדבריו בשור"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ד סי' נח), וכן מבואר במשנ"ב (סי' תע סק"ו) גבי בדיקת חמץ, שאם מינה שליח לבדוק, שיכול המשלח לאכול קודם שיבדוק השליח. ועי' בהערה הקודמת שיש חולקים ע"ז, ועי' מה שכתבנו בזה בבירור הלכה סי' ב' אות ב.

²⁵ כדמוכח מהמג"א (המובא בהע' הקודמת), וכ"כ בהגהות מהרש"ם (על ס' חותם קודש סי' ט אות טו, ונדפס אח"כ בשור"ת מהרש"ם ח"ט סי' פד), וכמו שאר המצוות שרק קביעות סעודה אסרו אבל טעימה בעלמא התירו, כדמצינו גבי טעימה לפני מנחה כמבואר בשו"ע (סי' רלב ס"ג) להתיר, וכדמצינו גבי

שמנהגם שאבי הבן אינו אומר למנצח שהרי יו"ט שלו הוא.

אכילה ושתייה לפני הברית

ו. י"א²² שאסור לאבי הבן לקבוע סעודה לפני הברית מילה, וכמו כל המצוות שאסור לאכול

²² כן פסקו בדעת תורה למהרש"ם (יו"ד סי' רסב) ובשור"ת פרי השדה (ח"ג סי' עה) ובס' הברית (סי' רסב אות כח), וגם בהגהות נחלת צבי (יו"ד סי' רסב ס"א) כתב שאם האב מל בעצמו אסור לו לאכול קודם המילה, אבל אם אינו מל בעצמו וכבר מינה המוהל ועשאו שליח נראה שמותר לו לאכול, אמנם בשור"ת פרי השדה ובס' הברית שם כתבו שאסור לאבי הבן לאכול לפני הברית אפי' אם אינו מל בעצמו, משום דעיקר חובת האב למוסרו למוהל, ואף לאחר שמינה המוהל לשלוחו עדיין יש לו מצוה למוסרו למוהל. ועי' מה שהקשה על הנחל"צ בשור"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נח), ומה שכתבנו ליישב דבריו בבירור הלכה סי' ב' אות ב ד"ה אמנם.

²³ כ"פ בשור"ת מהרש"ם שיק (חאו"ח סי' רפז ד"ה ולזה) לפקפק בדברי הנחלת צבי, ודעתו נוטה שאפי' אב העומד למול או לפדות את בנו מותר לו לאכול קודם המילה, לפי שאפי' אם ימשך אחר האכילה ויעבור היום ולא ימול, עדיין גוף המצוה לא עברה ואפשר לקיימה מחר ולעולם, כי אותה מילה עצמה שעמד למול היום יכול למול לאחר זמן, ואם היה מל היום לא היה יכול שוב למול אח"כ, ונמצא גוף המצוה לא נתבטל עי"ש. וכ"כ המאמר מרדכי (או"ח סי' תסח סק"א) וז"ל: "ומיהו מה שנוהגים שלא לטעום כלום עד אחר המילה, לא ידעתי בו טעם נכון", ובברית אבות (סי' יג אות כט) כתב להתיר משום שמילה בדרך כלל עושים ברוב עם וא"כ אין לחוש שמא ישכח, וכ"כ בספר ברית אפרים (עמ' שנה) בשם הגר"ח פ' שיינברג להתיר אכילה קודם המילה כיון שיש רבים שמדכרי אהדדי, וכן בקונטרס בריתי יעקב (תשכ"ח עמ' א) מעיד הגר"ש דבילצקי שהחזו"א הורה לו להדיא דמותר לאבי הבן לאכול קודם המילה, דבודאי אין כאן חשש שמא ישכח. וכן בשור"ת בצל החכמה (שם סי' ס אות ח) הביא מש"כ

הכרעת הפוסקים²⁷ שבכה"ג בודאי מותר לו לאכול, אם כי יש מחמירים²⁸ גם אם מעמיד

מכביצה), וכל שכן לשתות שמדינא מותר לכו"ע²⁶. ואם מעמיד שומר שיזכיר לו למול

שיזכירו יש להקל. וכן מצינו בהרבה מקומות בפוסקים שהתירו אכילה לפני מצוה ע"י שמעמיד שומר, כדמצינו גבי אכילה לפני מנחה שהתיר הרמ"א (סי' רלב ס"ב) משום שעכשיו קורין לביהכ"נ לא חיישין דלמא יפשע ולא יתפלל, וכדמצינו גבי אכילה לפני מעריב שכתב המשנ"ב (סי' רלה סקי"ח) בשם המג"א (סי' רלה סק"ד) להתיר ע"י שומר, וכדמצינו גבי אכילה לפני נטילת לולב כמבואר במשנ"ב (סי' תרנב סק"ז) בשם החת"ס להתיר ע"י שומר, וכדמצינו לענין מי שהתחיל לאכול בחצי שעה שקודם צה"כ במוצ"ש לפני הבדלה שיכול לסמוך על קריאת השמש אם רגיל לילך לביהכ"נ במוצ"ש כמבואר במשנ"ב (סי' רצט סק"ג) בשם המג"א, (ועי' בשעה"צ שם סק"ו בשם הדה"ח), וכדמצינו בעוד מקומות בפוסקים כמו שהבאתי בבירור הלכה סי' ב' אות ה עי"ש, ואכמ"ל.

²⁸ בהגהות נחלת צבי (יו"ד סי' רסב ס"א) כתב לאסור אף ע"י שיעמיד שומר, ע"פ מש"כ בפתחי תשובה (יו"ד סי' יח סק"ב) בשם שו"ת זכרון יצחק (סי' קג) דדוקא לצורך אכילה דמצוה מועיל שומר, ומקורו מהמג"א (סי' ערה סק"ה) שכתב גבי קריאה לאור הנר בשבת שמה שהתיר השו"ע שם קריאה לאור הנר ע"י שיעמיד שומר, היינו דוקא בקריאה לאור הנר משום שהוא דבר מצוה, אבל שומר לדבר הרשות לא התירו עי"ש. מ"מ לא מיבעיא שהט"ז (שם סק"ג) פסק שהשו"ע התיר בשומר אף לדבר הרשות, וכן נראה שפסק המשנ"ב (סי' ערה סק"ה) להלכה כדברי הט"ז שאף לדבר הרשות מותר ע"י שומר ולכן התיר לפלות בגד לאור הנר כשהשני משמרו, וגם בשו"ת מגדנות אליהו (ח"ב סי' ב) הביא ערך שי שכתב שגם הרשב"א מתיר שומר לדבר הרשות, אלא אף המג"א בעצמו כתב (בסי' רלה סק"ד) גבי אכילה לפני מעריב שמותר לאכול לפני מעריב אם מעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל, והביאו המשנ"ב להלכה (סי' רלה סקי"ח), ובהכרח שיש לחלק בין אכילה לפני מצוות שבזה מותר שומר כמש"כ המג"א, לבין קריאה לאור הנר בשבת שבזה המג"א לא התיר שומר אלא לדבר

טעימה לפני מעריב כמבואר במשנ"ב (סי' רלה סק"ז) להתיר, וכדמצינו גבי טעימה לפני תפילת מוסף כמבואר בשו"ע (סי' רפו ס"ג) להתיר, וכדמצינו גבי טעימה לפני נטילת לולב כמבואר במשנ"ב (סי' תרנב סק"ז) בשם החי"א והבכור"י להתיר מדינא (אלא שהמנהג להקל רק לצורך גדול), וכדמצינו גם גבי טעימה לפני קריאת המגילה כמבואר במשנ"ב (סי' תרצב סקי"ד) בשם המג"א להתיר, וכדמצינו בעוד מקומות בפוסקים כמו שהבאתי בבירור הלכה סי' ב' אות ד, ועי"ש שהוכחתי כן גם מהא דלא כתבו הפוסקים שאסור לאכול לפני מצות הדלקת נר שבת, אע"פ שהדלקת נר שבת זה מצוה שזמנה קבוע [מפלג המנחה עד השקיעה] כשאר המצוות שאסור לאכול לפנייהם, ובהכרח צ"ל שהפוסקים לא כתבו שאסור לאכול לפני הדלקת נר שבת משום שבלא"ה אסור בער"ש לקבוע סעודה שאינו רגיל בה בימות החול כנפסק בשו"ע (סי' רמט ס"ב), ואף שסעודה קטנה שאינו רגיל בה בימות החול וכן לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה מותר כמבואר בשו"ע שם, מ"מ בסעודה קטנה ובאכילה ושתיה בלי קביעות סעודה כיון שאין בזה כל כך חשש שמא ישכח, משו"ה גם גבי אכילה לפני מנחה ועוד התירו בזה כמבואר ברמ"א (סי' רלב), אך מזה שהפוסקים לא כתבו שאסור גם טעימה בעלמא לפני מצות הדלקת נר שבת מוכח שטעימה בעלמא מותר לפני קיום מצוה כי בזה אין את החשש של שמא ישכח, ויתכן שגם סעודה קטנה מותר, אבל סעודה גדולה כמו שרגילים בימות החול בלא"ה אסור, וזה דלא כמש"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על ה' מילה פ"ג הע' עב) שרק אם חלש ליבו מותר לו לטעום מעט לחזק ליבו, דלפי האמור מותר לו אף לכתחילה לטעום קודם המילה, ורק סעודה יש אוסרים.

²⁶ כשם שמותר לשתות לפני כל המצוות, דשתיה לא אסרו לפני שום מצוה, כמבואר בשו"ת השיב משה (סי' יט).

²⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמין חיי פ"ג סי"א, וכתבי הגרמ"ג על ה' מילה פ"ג הע' עג) שכשמעמיד שומר

לו לאכול בבוקר קודם הברית. ועיין מה שהארכנו בזה בבירור הלכה סי' ב'.

עשיית מלאכה לפני הברית

ז. י"א³³ שאסור לאבי הבן לעשות מלאכה קודם הברית כשם שאסור לאכול לפני הברית,

לו עוד מילות למול, דגם האכילה מסעודת הברית מצוה היא ואין מעבירין על המצוות.

³² בהגהות נחלת צבי (יו"ד סי' רסב ס"א) כתב שכיון שהאב מינה את המוהל לשליח, א"כ אסור לו לאכול לפני הברית, וכ"כ בזוהר הברית (סי' יז סי"ג) שלא יאכל סעודת קבע קודם המילה, וגם מסעודת ארעי יש לו להמנע. ועי' בזוהר דוד (מאמר א' פנ"א) שהאריך בזה וכתב שכבר נהגו בראשם כי המוהל והסנדק לענות בצום נפשם ביום המילה ואינם טועמים כלום עד אחר המילה, והביא שם כמה טעמים למנהג זה, א. על דרך שכתב הרוקח (סי' שנג) שחסידים הראשונים היו מתענין לפני כל מצוה החביבה כגון לולב וכד', ב. משום לא תאכלו על הדם, דלהיות המוהלים צריכים לרחמי שמים שלא תצא תקלה מתחת ידם ושיכוונו הכוונות הראויות ראוי והגון לצום בנפשם ולשפוך שיחם לפני השי"ת, פן ח"ו המאכל והשתיה יטרידו נפשם, ג. כי הריר והרוק התפל של המוהל קודם שאכל ושתה מועיל במציצה שלאחר המילה להעלות ארוכה למכת המילה, (אלא שכתב ע"ז דכל זה רק כשמלים בבוקר השכם, אבל לאחר שכבר עבר זמן הרבה משהשכים המוהל הרי הדיבור מבטל חוזק הרוק ומחזירו להיות כמים בעלמא), ועי"ש שכתב שנכון הדבר לצום עד אחר המילה, אם לא שירגיש בעצמו שאינו יכול, דבמקום אונס לא גזרו רבנן, עי"ש בכל אריכות דבריו. ועי' מה שכתבנו בזה בבירור הלכה סי' ב' אות ב'.

^{32*} כ"כ בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' ס אות כ). ועי' מש"כ בזה הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי בחלק התשובות סי' ה).

³³ כ"כ בברית אבות (סי' ג אות כט דף לב ע"א), וכ"פ הגר"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' מה), וכ"כ בהגהות נחלת צבי (יו"ד סי' רסב ס"א), ועי"ש שזה דוקא אם האב מל בעצמו

שומר, ומיהו יש מעלה לאבי הבן להתענות עד אחר המילה²⁹. והיולדת לכו"ע מותר לה לאכול³⁰, וכמו"כ הכרעת הפוסקים³¹ שמותר למוהל לאכול אף אם אבי הבן כבר מינה אותו שליח, ודלא כהמחמירים³² בזה. ואם המילה נערכת אחרי חצות י"א^{32*} שבכה"ג ודאי מותר

מצוה, ובטעם החילוק עי' מה שכתבתי בזה בהרחבה בבירור הלכה סי' ב אות ה, ודברי הנחלת צבי ע"ע.

²⁹ כ"כ הזכר דוד (מאמר ראשון פנ"א) שאבי הבן יתענה עד לאחר המילה, ע"פ הרוקח (סי' שנג) שכתב שחסידים הראשונים היו מתענים קודם קיום מצוה חביבה כמו לולב, וחתנים מתענים עד לאחר הברכה מפני שהמצוה חביבה עליהם, וה"נ בברית מילה, וכ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגר"מ"ג על הל' מילה פ"א ס"ל) שמעלה היא להתענות קודם המצוה שחביבה היא ביותר, עי"ש.

³⁰ כ"כ בהגהות נחלת צבי (יו"ד סי' רסב ס"א) דכיון שאמו של התינוק אינה חייבת למול את בנה, מותר לה לאכול לפני הברית.

³¹ כ"כ המאמר מרדכי (או"ח סי' תסח סק"א), וביד שאל לבעל השואל ומשיב (סי' תסח סק"א), ובשו"ת בית נפתלי (סי' כו), וכל הפוסקים המובאים לעיל בהע' 23, וכ"פ בשו"ת בצל החכמה להגר"ר בצלאל שטרן (ח"ד סי' נח) וחולק בזה על הנחל"צ שאוסר, וכ"כ בס' תורת הברית (עמ' תקצח סי' ז אות ו) בשם הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף שמותר למוהל לאכול אף בלא שיעמיד שומר, שהרי אבי הבן נותן דעתו על המילה ובדאי יודיע למוהל ויזכירונו למול, ועדיף נמי משומר, וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ו ס"י, וכתבי הגר"מ"ג פ"ג הע' צח) שאי"צ להחמיר בזה, כי התענית עלולה להחליש המוהל במילתו, ועי"ש שכתב שיש מוהלים הנוהגים לקבל על עצמם שליחות המילה רק סמוך למילה, דבזה יוכלו לאכול קודם המילה בלא חשש. אמנם בברית אבות (סי' ג אות כט), ובמהרש"ם (בשו"ת מהרש"ם ח"ט סי' פד, ובהגהות לחותם קודש סי' ט אות טו), ובכורת הברית (סי' רסה אות בב סק"ז) כתבו להחמיר עכ"פ בסעודת קבע, ועי"ש במהרש"ם שלאחר המילה מותר למוהל לאכול בסעודת הברית אף שיש

שאינן לאסור עשיית מלאכה לבעלי הברית, ומדינא מותרים הם בעשיית מלאכה.

רחיצת התינוק לפני הברית [ובשבת]

ח. ראוי לרחוץ את התינוק קודם הברית^{36*}. וכשהמילה בשבת אם כי מותר לרחצו בשבת במים חמים שהוחמו בער"ש כמבואר ברמ"א (סי' שלא ס"ט), מ"מ לדעת גדולי פוסקי זמננו³⁷ אסור לפתוח את הברז של המים חמים

דיו"ט שלו הוא וכו', וע"ע מה שכתב בזה הג"ר יעקב חיים סופר בהסכמה לספר בגדי קודש (מובא בס' נתיבי המנהגים על ברי"מ עמ' תקסה).

^{35*} כ"כ בס' מסורת הברית (פ"ח הע' קיד) וכמבואר מדברי הפוסקים שנתנו טעם לאיסור מלאכה משום דיו"ט שלו הוא והו"ל כיום שהיחיד מביא קרבן, שזהו גם הטעם לאסור עשיית מלאכה בער"פ.

³⁶ כ"פ הפ"ח (או"ח סי' קלה סק"א), והסכים לדבריו בברכ"י (או"ח סי' קלה סק"ו), וכ"כ בשו"ת זרע אמת (או"ח סי' עו) דיו"ט של בעלי הברית מנהגא בעלמא הוא והמיקל יש לו ע"מ לסמוך.

^{36*} כ"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' סג) שראוי לרחוץ את התינוק קודם הברית כדי לנקותו משום הידור מצוה, וכן מבואר ברמ"א (או"ח סי' שלא ס"ט) שגם בזמננו נוהגים לרחצו לפני המילה, וביאר המשנ"ב (שם סק"ב) דיש בזה צורך גדול לרחצו לפני המילה. ועי' בברית אבות (סי' ז ס"ב) שכתב שיש למוהלים להזהיר את הנשים שלא ירחצו הילד במים חמים ביותר שיוכל להסתכן.

³⁷ כן פסקו הגרי"ש אלישיב (שבות יצחק דיני דוד שמש פ"י אות א, ומאור השבת ח"א עמ' רצז-רצח), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"א סי' צד), הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' רז ומועו"ז ח"ז סי' רי), הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ב פכ"ט סק"ו), והגר"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"א סי' לד, וברית עולם מלאכת אופה אות יג), ובשו"ת קנין תורה (ח"ג סי' כב), וכן מצדד בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מד ועי' שם באות כו), וטעמם, משום שדרך פעולת דבר זה הוא ע"י ריכוז יחד של כמה מערכות

והמקילים באכילה לפני הברית ה"ה שמותרים בעשיית מלאכה³⁴, אך יש שכתבו³⁵ עוד לאסור לאבי הבן לעשות מלאכה אפי' אחר הברית כל אותו היום משום דיו"ט שלו הוא, ומשום שמילה היא כמו הקרבת קרבן, ומצינו בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) שביום שיחיד מביא קרבן אסור בעשיית מלאכה, והיינו דוקא מלאכות האסורות בחוה"מ ובער"פ אחר חצות^{35*}, אמנם הכרעת גדולי האחרונים³⁶

אבל אם כבר מינה האב את המוהל לשליח אינו בכלל האיסור דלא עליה רמיה החיוב, וכמו שביארנו לעיל בהע' 24, וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ) שכשמוכרח האב לעשות מלאכה אם אינו מל בעצמו יכול להקל, ועי' לעיל בהע' 22 שכתבנו שיש חולקים ע"ז, וסוברים דגם אם מינה האב את המוהל לשליח מ"מ אסור לו לאכול קודם המילה. והגר"מ גרוס (בדמ"ח חיי פ"ג סי"א, ובכתבי הגר"מ ג על הל' מילה פ"א סכ"ט) כתב שלכתחילה לא יעשה מלאכה שיש בה שיהיו ואם מל בעצמו אסור במלאכה מדינא. ³⁴ עי' לעיל בהע' 23 שיש מקילים לאכול לפני המילה מכמה טעמים, ולכאור' ה"ה לענין עשיית מלאכה, אם כי יש מקום להחמיר בעשיית מלאכה מהטעם המובא לקמן משום דיו"ט לו.

³⁵ כ"כ המאמר מרדכי (או"ח סי' תסח סק"א), ועי"ש שנהגו העולם שגם המוהל והסנדק נמנעים מעשיית מלאכה מאחר דיו"ט שלהם הוא, וכ"כ בזכר דוד (מאמר ראשון פס"ט) שהמנהג במקומות שאין לעשות מלאכה לבעלי הברית ביום המילה, והוסיף עוד, שיש שנהגו שאף נשותיהם של בעלי הברית אינו עושות מלאכה ביום המילה, ולובשות בגדי יו"ט לכבוד המצוה, וכ"פ הגר"ח פלאגי' בכמה מקומות בספריו (בשו"ת נשמת כל חי ח"א יו"ד סי' סב, וברוח חיים יו"ד סי' רסה אות ט', ובגניז חיים מערכת מ' אות קלט ד"ה ובענין, ובעתרת החיים סי' לב אות ב', ובשו"ת לב חיים ח"ב דף קנד ע"ג בתקונים והשמטות לספרו נשמת כל חי) שאין לעשות מלאכה ביום המילה, וכ"כ בס' ויקרא אברהם (קונ' מקום שנהגו אות ט' דף קכה ע"ב) שהמנהג פשוט בכל ישראל שאין אבי הבן עושה מלאכה ביום המילה,

שמש זה בישול בחמה שמותר בשבת, מ"מ יש להחמיר בזה, משום שיש בזה עוד כמה חששות ואיסורים כמבואר בהערה³⁹.

וכ"כ הגרמ"מ קארפ (הל' שבת בשבת ח"א פ"ח עמ' תפג הע' 126) דאי"ז גרמא בכח שני, משום דכלפי האש והמים המבשלים הוי כבידקא דמיא דכבר בכח ראשון מיד נכנסים למקום שמבשלים שם, ועוד, דהעיקר במלאכת מבשל ואופה, כל חיובו הוא בדרך גרמא, ולכן אף מקרב בישולו חייב אף שאין לך גרם גדול מזה כל שעושה פעולה לקרב בישולו הוי בכלל מלאכה, וכן במקרב כיבוי, ולכן סגי בפעולה כזו שמסיר המונע כדי שיתקרבו לאש או לכח המבשל כדי להיחשב כמבשל, וסיים שכבר התפשט איסורו בכל ישראל השימוש בדוד שמש בשבת, עי"ש. ועוד י"ל שאין זה פס"ר ואינו מתכוין, אלא זה כעושה בידים וכמכוין, דמאחר שהצינור והברזים בנויים בצורה קבועה ומתוכננת שכשפותח את הברז בביתו נכנס מים לצינור של הדוד, א"כ יתכן דהו"ל כעושה מעשה בידים וכמכוין, וכסברת הגרש"ז אויערבאך (שש"כ פ"י הע' מה ופ"א הע' י) והגרי"ש אלישיב (אורחות שבת ח"ב פכ"ג הע' קלו) גבי דלת של מקרר שבפתיחתה נדלקת המנורה, שס"ל שאין זה פס"ר אלא כעושה מעשה בידים כיון שזה נעשה כך באופן קבוע ומתוכנן, (וכבר הארכתי בזה בקונ' מאור יעקב על פסקי הלכות בעניני הקורונה ח"ב סי' ז אות ד, ואכמ"ל), ולדעת הפוסקים הנ"ל יהיה גם אסור לסגור את הברז אח"כ, משום שבכך הוא גורם שהמים שנכנסו לדוד יתבשלו שם, כמו שפסק הגרי"ש א (מאור השבת ח"ד עמ' מב) ורק במקום הפסד מרובה הקיל בזה משום שאי"ז אלא בישול בתולדות חמה שאיסורו מדרבנן. ועוד, דאף אם ננקוט גם בזה לקולא, מ"מ כיון שהמים התחממו בשבת מאליהן שמש א"כ דינו כחמין שהוחמו בשבת מאליהן שלדעת התוס' ישנים (שבת לט: ד"ה והא) אסור לרחוץ בהם את גופו בשבת, ואפי' תינוק בן יומו אסור לרחוץ בו כמבואר ברמ"א (סי' שלא ס"ט) שרק מים שהוחמו בער"ש מותר, ואף שרעק"א (סי' שכו סק"ב) סובר שמים שהוחמו בשבת אינו אלא כשנעשה מעשה בשבת כדי לחממן ולא כשמתחממן

בשבת ואפי' אם זה מדוד שמש ולא מבוילר, משום דהוא מבשל המים בתולדות החמה ואסור, ואף שיש כמה מגדולי הפוסקים³⁸ המקילים בזה וסוברים שחימום מים בדוד

המגינות על חום המים ומרכזות את קרני השמש ומביאין את המים לרתיחה ממש, ולולא שילוב כל מערכות אלו בקושי היו מגיעים ליס"ב, לכן אין דינם כחמים מהחמה אלא כתולדות חמה שאסור מדרבנן, וכדין פח וכד' הרותח מהשמש שאסרו לצלות עליו ביצה כמבואר במשנ"ב (סי' שיח סק"כ).

³⁸ כן פסקו הגרש"פ פרנק (שו"ת הר צבי ח"א סי' קפח), הגרש"ז אויערבאך (שולחן שלמה סי' שיח סקי"ג), והגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב פ"ל אות ב), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' יט), ובשו"ת עטרת משה (ח"א סי' פג), ובשו"ת יבי"א (ח"ד סי' לד), וטעמם, משום שהוא דומה ממש לצינור אשר המים עוברים בו ומתחממים מהשמש, והזכוכית אינה אלא כדי לרכז את קרני השמש ומגינה על החום שלא יברח, ואין זה אלא כקדירה המחזיקה את המים בשעה שמבשלים ע"ג האש.

³⁹ שהרי כשפותח את ברז המים החמים הוא גורם בכך שיכנסו מים צוננים לדוד שמש, ויתחממו ע"י המים החמים הנמצאים בו שלכל הדעות נחשבים הם כתולדות חמה, ואף שגם ע"ז כתב הגר"צ אבא שאול (באורל"צ שם) שאעפ"כ מותר לפתוח הברז, כיון שאין בישול זה נעשה אלא בגרמא, שע"י שהוציא מים בצד אחד נכנסו מים אחרים בצד האחר, וגרם בישול בתולדות חמה מותר, מפני שהוא תרי דרבנן בפס"ר דלא ניחא ליה, מ"מ לא מיבעיא שדבריו אינם מוסכמים, שהרי דעת החזו"א (או"ח סי' סא סק"א) שההיתר של תרי דרבנן בפס"ר דלא ניח"ל אינו מוכרע כיון שאין לו מקור מהגמ', וגם הסכמת רוב פוסקי זמננו שאין פתיחת הברז נחשב לגרמא אלא כפעולה בכח ראשון, כיון שמיד בשעת הוצאת המים החמים נכנסים הצוננים, ועוד שהואיל שכך היא דרך הבישול בדוד שמש, אין זה נחשב כגרמא, כמו שפסקו הגרש"ז אויערבאך (שולחן שלמה סי' שיח סקמ"ד), והגרי"ש אלישיב (שכו"י ומאור השבת שם), והמנחת יצחק (ח"ה סי' כד),

לבישת התינוק לכבוד המילה

ט. נהגו ישראל להלביש את הקטן הנימול בבגדים נאים [ובכובע על ראשו] לכבוד המצוה⁴⁰, וי"א⁴¹ שיש ענין בדוקא להלביש התינוק בכיפה או בכובע על ראשו דזה יותר מכובד, וי"א⁴² שאי"צ להקפיד על כך.

מה להביא לברית

י. יש להביא לברית 3 טליתות⁴³, תפילין [לנוהגים להניח]⁴⁴, כרית לברית, בקבוק יין

איסור בישול, ורק אם ממזג המים לעשותם פושרין שאין היס"ב, אין בזה משום מבשל בתולדות חמה. וע"ע בכל זה בשו"ת עטרת משה (ח"א סי' פג), ואכמ"ל.

⁴⁰ כ"כ במחזור ויטרי (ח"ב הל' מילה ס"ק תקה) "ומלבישין אותו בגדים נאים, כתנת בד וסרבל, וכובע תפארת בראשו, כיום הכנסתו לחופה", וכ"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' סד) "ומלבישין לו לקטן כמו"כ בגדים נאים להידור מצותו, כתנת בד וסרבל של מעיל, ומצנפת של מעיל על ראשו, כיום חתנותו", וכ"כ ביעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' ראש א' יאור א), וכ"כ בזכר דוד (מאמר א' פס"ו) שלנשים יאתה עבודת תיקון וקישוט הילד הנימול לתקן אשר עותה אם כל חי.

⁴¹ כ"כ בס' הבט לברית (עמ' תעז) בשם הגרש"ז אויערבאך שיש להלבישו בכובע על ראשו דזה יותר מכובד, וכ"כ בס' ברית אפרים (עמ' שנא) בשם הגר"ח קנייבסקי שיש ענין לכסות התינוק בכיפה בשעת הברית, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך ח"י פ"ח סי"ט) דיש מקור לזה בדברי המחזור ויטרי ובכללי המילה לר"י הגוזר המובאים בהע' הקודמת.

⁴² כן דעת הגרי"ש אלישיב (ישא יוסף ח"ב עמ' צ, והבט לברית עמ' תעז).

⁴³ לאב, לסנדק, ולשאר הכיבודים.

⁴⁴ ע"י לקמן בסי"ב.

מאליהן ודלא כהתוס' ישנים, מ"מ רוב הפוסקים נקטו להלכה כדעת התוס' ישנים כמו שכתב בשביתת השבת (מבשל ס"ק קכו) בשם שו"ת מהר"י ענגיל (סי' עא) לאסור כדברי התוס' ישנים, וכ"פ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' עה אות א), וכ"פ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מד אות כה) והגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"א סי' נח, וח"ג סי' לג וסי' מז, וח"ד סי' לא) גבי דוד שמש לאסור הרחיצה במימיו, ואף הגר"צ אבא שאול עצמו פסק (שו"ת אורל"צ ח"ב פל"ה אות א) לאסור השימוש במים שהוחמו בדוד שמש בשבת, וא"כ אף הנוהג כדעת האור לציון להקל לפתוח ברוז מים חמים של דוד שמש בשבת, מ"מ אסור לו לרחוץ בהם את התינוק, וא"כ כמעט שבקא ליה לגמרי התר הרחיצה בחמין בשבת, וע"י גם בשו"ת אבני ישפה (ח"ג סי' נה) את דעת הגרי"ש אלישיב, ואף הגרש"ז אויערבאך שנקט שדוד שמש דינו כבישול בחמה, מ"מ פסק (שש"כ פ"א סנ"א) להימנע מלהוציא מים חמים מדוד שמש, כיון שבכל מערכת דוד שמש מותקן גם אפשרות לחימום בחשמל ע"י בוילר ויש לחשוש שמא יבוא להוציא מים גם כשמופעל בחשמל, ואפשר שהוא בכלל הגזירה דאתי לאיחלופי תולדות אור בתולדות חמה, ע"ש. ועוד יש לחשוש משום שפעמים פותח גם את ברוז המים הקרים כדי למזג את חום המים ע"י מעט מים קרים באופן שישאר עדיין היד סולדת בהם, והוא עובר בכך על

שישמה האב ביום המילה

יא. ביום המילה יהיה אבי הבן שמח וטוב לב כל אותו היום, ויודה להשי"ת על שזיכהו לבן, לקיים מצוה גדולה זו לחתום אותו באות ברית קודש, ולהקריב לפניו קרבן חשוב שאין למעלה ממנו, ושכרו כפול ואוכל פירות גם בעוה"ז בשכר השמחה, וגדולה שמחת הקב"ה במי שמקיים מצוה חביבה זו בלב טוב⁴⁹,

גופנית ק"ו שמחה רוחנית, כשמביא את בנו למול יתעורר בלבו שמחה גדולה ויתפאר וישבח לה' יתברך על אשר זיכהו לבן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, ויהיה חתום באות ברית קודש אשר נתן לנו השי"ת, ובזה אנחנו עבדיו נושאים חותם הקודש, ויגיל וישמח שמחה גדולה בלבו, שמחה רוחנית שהיא דביקות בו יתברך "עכ"ל, וכ"כ במטה משה (עניני מילה ח"ז פרק שלישי) וז"ל: "כל מצוה שעושה אדם מאהבה ובשמחה ובטוב לבב, נקראת מצוה מן המובחר, ועל כולם כשהאדם זוכה למצות מילת בנו יש לו לשמוח שמחה יתירה ולהלל לבוראו אשר זיכהו והגיעו להוליד בן לקיים בו מצוה זאת, ולפי שקבלוה עליהם ישראל בשמחה שמחים בה עדי עד", "עכ"ל, וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער המפקד מצות מילה) וז"ל: "ובכדי להלהיב לבך הנני שם לפניך על השיעור קטן בכל היכולת וכו', והעיקר לעשות מצוה רבה זו בשמחה עצומה מאד, וכן הוא מבואר בזוה"ק וכו', אחיי ורעיי, איך לא יתלהב לב אדם על גודל מצוה זו מיום לידת בנו, ואיך לא יתלהב לבו בקרבו ביחוד בשעה שלובש בגדי יו"ט ביום השמיני, שיו"ט שלו הוא, לילך לביהכ"נ למול, וביותר כי בא מועד הבאת התינוק לביהכ"נ וכו' וביותר בשעה שישמע ברכת המילה מפי המוהל וכו', גם כל יום של המילה תמיד לא יחשה מהודאה עצומה בלבו, בשמחה עצומה להשם יתעלה שזיכה אותו לכל זה "עכ"ל, וכ"כ הזכר דוד (מ"א ריש פס"ט) וז"ל: "ישים האדון ויכוון המחשבה בלבו המעלה אשר עולה בזה היום, שזיכהו ה' להקריב בנו הנולד לו על מזבח הטהור למול בשר ערלתו, וישמח ויגל מאד, וחג לה' יקרא בשמחה ובטוב לבב, כי יו"ט שלו הוא" עכ"ל. ומה שכתב הזכר דוד גבי מילה

מתוק [ולא רק מיץ ענבים]⁴⁵, גביע⁴⁶, נרות להדלקה⁴⁷, התפילות לבעלי הברית, ברכונים (ובהם הרחמן ויום ליבשה), הדברים הנוספים ברשימה שמקבלים מהמוהל⁴⁸.

⁴⁵ בס' תורת הברית (פ"י הע' סב) כתב בשם הגר"מ שטרנבוך שאין לעשות את המצוה עם מיץ ענבים אלא רק ביין, וכן בס' מילה שלמה (פי"ג סי' ז עמ' תקיט) הביא תשובת הג"ר שמאי קהת הכהן גראס בעל השבט הקהתי שכתב שיש להדר ליקח למצוה יין ממש אדום ולא מיץ ענבים דלפי הטעם ע"פ קבלה דמבואר בסוד ה' לר' דוד לידא ז"ל דהיין רומז דינים ובפרט יין אדום ודם המילה ג"כ רומז לדינים ומצא מין את מינו ניעור ועי"ז יצא הדם יפה, והך טעמא לא שייך במיץ ענבים. ומ"מ כ"ז רק לגבי המצוה אבל לצורך הברכות פשוט שניתן להביא גם מיץ ענבים.

⁴⁶ וכתב הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פי"א ז-ט) שיביא דוקא כוס נאה ולא חד פעמית, ושתהיה כוס שלמה המכילה רביעית.

⁴⁷ כמבואר לקמן בסי"ג.

⁴⁸ ועי' בס' מילה שלמה למוהל הרה"ג ר' שלמה שוחט (עמ' תרג הע' 144) שכתב שכפי הנהוג, מקבלים מהמוהל רשימה של הדברים הנצרכים לברית, ובכלל זה כלולים בדרך כלל מגבונים לחים, סבון נוזלי, חיתולי כותנה, חיתולי פלנל, טיטולים, בקבוק שתיה ומוצץ, ועוד דברים נוספים.

⁴⁹ כ"כ היעב"ץ בסידורו (סוף הל' מילה), והביא את דברי הזוה"ק (פ' לך לך דף צה ע"א) שכתב "בגיננו כך זכאה חולקיה דמאן דאקריב האי קרבנא בחדוותא ברעוא קמי קדש אברין הוא, ובעי למחדי בהאי חולקא כל יומא" [תרגום - "אשרי חלקו של מי שמקריב קרבן זה בשמחה, וצריך שישמח בחלקו כל אותו היום"], וכ"כ הזוה"ק גם בפ' תזריע (דף מד ע"א), וכ"כ השל"ה (מס' חולין פרק נר מצוה ענין מילה אות לט) וז"ל: "ואם מצוה לשמוח שמחה

הנחת תפילין בשעת המילה

יב. כתבו הפוסקים⁵² שאבי הבן לא יחלוץ את התפילין עד אחר המילה, משום שהמילה היא אות וגם התפילין אות, וע"פ שנים עדים יקום דבר, ולכן ראוי להיות עליו התפילין בשעה שמקיים המצוה⁵³, ויש נוהגים⁵⁴ כן לחלוץ את

⁵³ כ"כ הטעם בלבוש בפמ"ג (שם) ובמשנ"ב (סי' כה סקנ"ה), ומקורו בפסקי תרוה"ד (סי' קח) בשם הסמ"ג (עשין כב), וכ"כ במהרש"א (ברכות יד. ד"ה כל הקורא) שע"פ שנים עדים יקום דבר, בימות החול - אות מילה ואות תפילין, ובשבתות וימים טובים - אות מילה ואות שבת. והגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א הע' פו) הביא שכ"כ גם ברבינו בחיי (פ' לך לך פי"ז כד), ועוד הביא מהכתר שם טוב (סי' תרס בהערות) שביאר ע"פ דרשת חז"ל (מגילה טז:): עה"פ "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר", "ששון" זה "מילה", "ויקר" אלו "תפילין שבראש", הרי דאיכא שייכות בין מילה לתפילין.

⁵⁴ כ"כ המעשה רוקח, והחיד"א (בס' מראית העין חלק הליקוטים סי' ב') בשם ס' יד נאמן (דף לד) ובאות חיים ושלום (סי' כה סי"ח) מהאי טעמא, וכ"כ בכורת הברית (סי' רסה סק"ס) ובזוכר הברית (סי' כא סכ"ה) בשם העטרת צבי למהרצ"ה מזידיטשוב (פ' תזריע) שכתב שגם בעת ברי"מ יש התגלות הארת כתר כעין מוספין דמועדים ור"ח, ואין להיות אז בתפילין, ושכן נהג מהרמ"ל מסאסוב זי"ע שכל מעשיו ע"פ קבלה מרבו הרר"ר ש מניקלשבורג זי"ע, עי"ש, אך החיד"א דחה טענת היד נאמן, דשאני שבת ותפילין ששניהם אות באדם עצמו, משא"כ במילה שאבי הבן לובש התפילין והמילה היא בבן אין אות התפילין זלזול במצות המילה, וגם הא"ר (סי' כט אות א) תירץ ע"פ הרוקח, (סי' ל') דבעינן אות מיציאת מצרים, ודוקא שבת ותפילין דתרווייהו הם אות מיצי"מ לא עבדינן בהו אות על אות, ובשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' קא) תירץ, שאין מעשה המילה עצמה האות, אלא מה שהוא מהול, והוא דבר הנקבע בגופו לאות, ונמצא שעשיית מצות המילה היא עשיית האות שיהיה בגוף הנימול, ולכן ראוי שיהיה מעשה המילה

משום שבמצוה זו צריך שמחה גדולה יותר מכל המצוות⁵⁰, ועל זה יגיל וישיש מאד, ועי"ז ינצל ג"כ משכחה ומכשול ויהיה זריז לעשותה כהוגן⁵¹.

ומקורו מהזוה"ק שכתב "אשרי מי שמקריב קרבן זה", כן מבואר גם במדרש רבה (פ' אמור פכ"ז אות י) שהמילה היא דוגמת קרבן, וצ"י לזה בביאור הגר"א (סי' רסה סק"מ), ובכתבי הגרמ"ג על הל' מילה (פ"א הע' קט) הביא שכן איתא גם בפרקי דר"א (פ"י ופכ"ט), ובמדרש תנחומא (פ' וירא ו'), ובפסיקתא (דר"כ פסיקתא ט'), וברבינו בחיי (בראשית יז, יג) עי"ש.

⁵⁰ כ"כ בס' החרדים (עה"ת פ' לך לך אות ג) עה"פ "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית יז, א), ש"והיה" הם אותיות השם הנכבד והנורא, ואמרו במדרש רבה (מב, ג) כל מקום שנאמר "והיה" לשון שמחה, והזכיר השם במצות מילה לומר שבמצוה זו צריך שמחה גדולה יותר מכל המצוות, שבה אנחנו מובדלים במראית עין מהעמים, כי הגוים ערלים ואנחנו נימולים, עי"ש.

⁵¹ כ"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל יב ס"א). וע"ע בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' צז), ובמנורת המאור (נר ג' כלל א'), ובמטה משה (עמ' גמח ח"ז פ"ג), וביסוד ושורש העבודה (שער המיפקד פ"ז) בענין השמחה העצומה של האב בלידת בנו ובקיום מצות מילה.

⁵² כ"כ הש"ך (יו"ד סי' רסה סק"כד), המג"א (או"ח סי' כה סק"כ), הלבוש (או"ח סי' כט), הא"ר (סי' כה), הפמ"ג (או"ח סי' לא משב"ז סק"א-ב), השו"ע הרב (סי' כה סל"ח), הקיצושי"ע (סי' י' סי"ט), החיד"א (במראית העין לקוטים סי' ב), והכה"ח (סי' כה סק"צב), וכ"כ בס' בית לחם יהודה (יו"ד סי' רסה סקי"ב), ובס' שיח יצחק (ח"א דף כה ע"ב) כתב שכן מנהג הספרדים בירושלים, ועי' בס' עוד יוסף חי (פ' חיי שרה אות א) שכתב שיש סוד נשגב בהנחת תפילין בשעת המילה. ועי' גם בחדר לאלפים (סי' כה אות יג).

לחלוץ את התפילין עד אחר המילה, ואם כי שיש שכתבו⁵⁷ שאמנם אם היה לבוש בתפילין מקודם לא יחלוץ אבל אחרי שחלץ לא יניח לכתחילה בשביל המילה, מ"מ המנהג כיום בכל קהילות האשכנזים שבכל ענין מניחים תפילין בשעת המילה⁵⁸. והנהגים להניח תפילין דר"ת נחלקו המנהגים⁵⁹ אם בשעת

וגם מחמת הטעם שכתב הרמב"ם (בסוף הל' תפילין) שכל זמן שהתפילין עליו הוא עניו ויר"ש וכו', וכשהסנדק והאב במצב של הכנה רוחנית המצוה יותר בשלימות, עכ"ל, וכ"פ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א סל"ח) שאבי הבן יניח תפילין, וכן נהגו הבני יששכר והדברי חיים מצאנז (כמובא באות חיים ושלום או"ח סי' כה סק"ח ובאוצר החיים אות צב). ועי' גם בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' ד) שנשאל על דעת המנהג שבעל הברית לובש תפילין בשעת המילה ועל אודות המערערין על כך, והעלה שאין כל מקום הרהור וערעור על מנהג ותיקין זה של לבישת תפילין בשעת המילה, אשר בזמננו נוהג זה מתבטא במיוחד אצל בעל הברית אבי הבן, עי"ש.

⁵⁹ בס' כורת הברית (בהקדמתו הנקרא פתח אליהו סי' ב') כתב בשם גדול אחד שהיה מל דוקא בתפילין של רש"י, וביאר הברית אבות (סי' ו' אות כד) ע"פ מש"כ הפרי עץ חיים (שער התפילין פ"י בסופו בהגהה אות ד) בשם רבינו האי גאון, שתפילין דר"ת ורש"י רמוזים בתהילים (פל"ז) "שמר תם" אלו תפילין דר"ת, והם בסוד "אבא", לכן נאמר עליהם "שמר" שצריך לכסותם, "וראה ישר" אלו תפילין דרש"י, אותיות "ישר" הם רש"י, והם בסוד "אמא", לכן נאמר עליהם "וראה" שצריכים להיות מגולים, וכיון שמבואר ע"ח שער אונאה, שסוד המילה ופריעה כדי שיתגלו החסדים, מניחים תפילין דרש"י הצריכים להיות מגולים, וכ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א סל"ח) שיניח תפילין דרש"י. ומאידך, בכורת הברית שם כתב שהמנהג למול בתפילין של ר"ת, וגם בס' עדות לישראל (עמ' קלה) כתב שבעלי ברית המדקדקין במצוות ע"פ תורת החסידות מתעטרים בתפילין דר"ת, וכ"כ בס' אוצר הברית

התפילין קודם המילה, כדאמרינן לענין שבת שאין להניח תפילין, משום דשבת עצמו אות ואי"צ לאות אחר, וא"כ הרי הוא כמזלזל באות דמילה, וכן מנהג חלק מקהילות הספרדים שחולצין התפילין קודם המילה⁵⁵, וכן בני תימן לא נהגו בהנחת תפילין בשעת המילה⁵⁶, אך הכרעת המשנ"ב (סי' קלא ס"ק נה) לא

כשהתפילין עליו, שבזה שמלובשים בתפילין שהם אות נותנים טעם למעשה מצות המילה, שהוא בא כדי שיהיה ע"י המעשה מילה מהול ויהיה אות קבוע בגופו, ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' ד) ובמנחת אלעזר (בהסכמתו לס' זוכר הברית) כתבו לבאר ע"פ הסמ"ג המובא בהע' הקודמת שחזינן שאדם מחוייב במצות תפילין אע"פ שהינו מהול ומקיים מצות מילה בבשרו, ועל כרחך דבעינן לעולם ב' אותות, מילה ושבט, או מילה ותפילין, ושכן מבואר בתיקוני הזהר, וא"כ אדרבה ראוי שיהיו עליו התפילין בעת המילה שיהיו ב' אותות.

⁵⁵ כמש"כ בחיד"א (שם) ובס' אות הברית (סי' רסה אות לב) שרוב ככל חכמי ספרד לא נהגו בהנחת תפילין בשעת המילה כלל, ואפי' היו עטורים בתפילין משעת התפילה חלצו אותם לפני המילה. אמנם הג"ר יעקב הלל בקונטרס עטרת שלום (אות יג) כתב שכהיום גם בני ספרד המדקדקים נוהגים להניחם.

⁵⁶ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א סוף הע' פו).

⁵⁷ כ"כ במחזיק ברכה (סי' כה אות יא), ובשו"ת תורת יקותיאל (סי' כג), ובתולדות יעקב (או"ח סי' א), וכ"כ בשו"ת באר משה להג"ר משה שטרן (ח"ח סי' נה), אך כתב שהרבה נוהגים להניח תפילין אף כשאינה בביהכ"נ לאחר המילה.

⁵⁸ כמו שהורה הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני ברי"מ ופדה"ב אות לג) שהמנהג באר"י להניח תפילין, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"א סי' תקצו) שנהגו שהאב מניח תפילין בברית, ועיקר הקפידא היא על האב, וכ"כ הג"ר בנימין זילבר (בהערות על הברית דוד סי' רסה ס"ק ריא) וז"ל: "ואנו בוחרים להניח וכו' ודרך אגב מרויח עוד מצוה שהרי מצותן כל היום

יו"ט ואין להניח שוב תפילין, וכן כתבו המקובלים⁶² שאם הברית לפני זמן מנחה אין להניח שוב תפילין, ורק אם הברית משעת המנחה יכול להניח שוב התפילין.

מנהג הדלקת נרות בשעת המילה

יג. נוהגים להדליק נרות בשעת המילה⁶³, וכמה טעמים נאמרו למנהג זה⁶⁴, והרגיל בנר

הלכות ומנהגים פ"ח סי"ד הע' ל-לב) שאספו ג' שיטות בקבלה אם מותר להניח תפילין דר"ת אחר מוסף, ומשמע שתפילין דרש"י יכול להניח אף אחר מוסף, וא"כ מי שנוהג להניח תפילין דרש"י בשעת המילה יתכן ויכול גם ע"פ קבלה להניח תפילין אחר מוסף, ועי' מש"כ בזה בס' מסורת הברית (פ"ח סוף הע' קכו).

⁶³ כמש"כ בתוס' (סנהדרין לב: ד"ה אור), ובשבלי הלקט (הל' מילה סי' ז), וברוקח (סי' קיג), ובראבי"ה (ח"ג הל' חנוכה סי' תתמג עמ' 578), ובהגהות מיימוניות (הל' מילה פ"ג אות ה), ובמחזור ויטרי (ח"ב סי' תקה), ובתניא רבתי (סי' צו), ובמהרי"ל (הל' מילה אות יז), והובא מנהג זה ברמ"א (סי' רסה ס"ה) ובש"ך (סי' רסה סקכ"א), ובכללי המילה לר"י הגוזר (דין נר למילה עמ' 70), וכ"כ במושב זקנים לרבותינו בעלי התוס' (שמות פכ"ז פסו' כ) עה"פ "ואתה תצוה", דלכן כתיב ואתה בוא"ו, לרמז על המילה שנאמר בה ואתה את בריתי תשמור, לרמז שיעשה אבי הבן נרות ביום המילה, כיון שדומה לכהן הגדול.

⁶⁴ א. בשבלי הלקט (שם) ובמחזור ויטרי (שם), ובתניא רבתי (שם), כתבו הטעם על שם כי "נר מצוה ותורה אור", והוא דרך שמחה וכבוד, וביאר בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' 70) שהנר בשעת מצות המילה כמו נר לפני התורה וכל מעשי המילה כמו תורה, וכ"כ הטעם במטה משה (עמ' גמ"ח ח"ז פ"ד), וכע"ז כתב הטעם במשנ"ב (סי' תקיד סק"ל) שהוא כבוד וחיוב מצוה. ב. ועוד טעם כתב השבלי הלקט ע"פ הירושלמי (כתובות פ"א ה"ה) שאמרו בשעת הגזירה שגזרו שלא למול מה סימן עשו שידעו שעושים בבית זה ברית מילה, אור נר בברור חיל

המילה יניח תפילין דרש"י או תפילין דר"ת. ולענין מילה בראש חודש שכבר חלץ את התפילין לפני מוסף נחלקו הפוסקים אם יחזור להניח התפילין לשעת המילה, י"א⁶⁰ שיחזור להניח התפילין ושכן המנהג לנוהגים ע"פ הנגלה, וי"א⁶¹ שלא יחזור להניח שוב התפילין, משום שממוסף ואילך יש בו הארת

(ח"א פ"ג סי' ח הע' י' עמ' קעב) שהחסידים נוהגים להניח תפילין של ר"ת, וכ"כ בס' מסורת הברית (פ"ח הע' קכג) ששמע מהג"ר משה הלברשטאם שכך הוא המנהג בקרב קהילות החסידים שמניחים תפילין דר"ת, והברית אבות (סי' ו אות כד) ביאר שהוא לפי דתפילין דר"ת אינם עיקר תפילין ואם מניחים בשעת המילה אין בזה זלזול באות דמילה. וכתב הגר"מ גרוס (שם) שאם המילה היא בער"ש אחר חצות ודאי שיניח תפילין דרש"י, דע"פ הסוד אין להניח תפילין דר"ת בער"ש אחר חצות.

⁶⁰ כ"כ ביוסף אומץ (סי' שיג), ובשו"ת מעשה אברהם (יו"ד סי' מט), וכ"פ הגר"מ גרוס (בספרו בדמיון חיי פ"ג סט"ו, ובכתבי הגר"מ ג על הל' מילה פ"א ס"מ). וכתב הגר"י טשזנר (קונ' ממנהגי ברי"מ סי' ב אות ו) דהנוהג ע"פ קבלה יעשה כפי קבלתו, דיש בזה צדדים לכאן ולכאן, ואילו הנוהג ע"פ דרך הנגלה ודאי שיש לו לחזור ולהניחם שוב, כפי המנהג הנפוץ להניח תפילין לכבוד הברית, ובס' ראש חודש (אוצר הלכות ומנהגים פ"ח סי"ד הע' לח) כתב דכן עמא דבר שאבי הבן חוזר ומניח תפילין בר"ח קודם הברית.

⁶¹ כ"כ בשו"ת תורת יקותיאל (סי' כג), ובשרביט הזהב (במחודשים אות כ), ובחותם קודש (סי' יב אות ה), ובפוסקים המובאים בהע' הבאה. וע"ע בזוכר הברית (סי' כא אות כג).

⁶² כ"כ הכה"ח (סי' כה ס"ק צו) ע"פ הקבלה, וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (סדר הנהגת ר"ח) בשם האור צדיקים, ובבן איש חי (שנה ב' פ' ויקרא סי"ח), וכ"כ בקונטרס עטרת שלום (אות יג) למקובל הג"ר יעקב הלל, ובשו"ת יבי"א (ח"ג או"ח סי' ה). ועי' בפסקי תשובות (סי' כה הע' 211) ובס' ראש חודש (אוצר

מער"ש, אבל אין היתר לומר לגוי שידליק את הנרות בשבת⁷¹, אבל אם הברית ביו"ט מותר להדליק הנרות דכל זה כבוד וחיוב מצוה⁷².

התפילות לבעלי הברית קודם המילה

יד. מהראוי שיאמר האב תפילה הנדפסת לאומרה קודם התפילה⁷³, כיון שהוא עת רצון

⁶⁷ בס' כללי המילה לר"י הגוזר (שם) כתב "ויש מקומות שמרבים בנרות", ובמהרי"ל (הל' מילה אות יז) כתב שנוהגים להדליק י"ב נרות קטנים כנגד י"ב שבטים, ונר תמיד גדול שידלוק ג' ימים, וכ"כ היעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' ראש א') והערוה"ש (סי' רסה ס"ק לו) דיש להדליק י"ב נרות קטנים בכתלי ביהכ"נ וג' נרות גדולים לפני התיבה כנגד האבות, אולם מסיים הערוה"ש שאצלנו לא נוהגים כן. ובכ"ז איש חי (בס' מלאך הברית פ' נשא) כתב דיש נוהגים להדליק כ"ו נרות בשעת המילה כמנין שם ה-ו-י-ה ב"ה.

⁶⁸ כמש"כ בס' ילקוט ברית אברהם (עמ' קצג הע' רלג) בשם כמה פוסקים, ועי"ש שהביא מח' הפוסקים אם יוצאים יד חובת הדלקת נר לעילוי נשמה בנורה חשמלית או שצריך דוקא נר. ועי' בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' ע).

⁶⁹ כן הורו הגרש"ז אויערבאך הגרי"ש אלישיב (הבט לברית עמ' תפא), והגר"ח קנייבסקי (ברית אפרים עמ' שמו), שהמנהג להדליק נרות, והגרש"ז א הוסיף, שצריך להקפיד על כך. ועי' בקונטרס עטרת שלום להג"ר יעקב הלל (אות יב) שכתב שבזמננו ראוי להדליק את כל אורות החשמל בביהכ"נ לכבוד המילה.

⁷⁰ כמובא במנהגי וורמייזא (סי' רמד). ועי' בכורת הברית (סי' רסה סקמ"ו) שכתב שאין זה מנהג קבוע.

⁷¹ כמש"כ בכורת הברית (סי' רסה סקמ"ו).

⁷² כ"פ המשנ"ב (סי' תקיד סק"ל). ועי' בזה בשו"ת באר משה (ח"ג סי' עה), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' לה).

⁷³ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ח חיי פ"ג סי"ד, ובכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"א סמ"ג), שיאמר התפילות

שנוהגים להדליק ביום המילה על שם הילד הנימול הווין ליה בנים תלמידי חכמים⁶⁵, ויש להדליק נרות אפי' אם אין הברית בביהכ"נ אלא בבית או באולם⁶⁶, ויש נוהגים⁶⁷ להדליק י"ב או כ"ו נרות, ואף שבזמננו אפשר שיוצאים בהדלקת החשמל⁶⁸, מ"מ הורו פוסקי זמננו⁶⁹ שיש להקפיד על המנהג להדליק דוקא נרות. ואם הברית בשבת יש נוהגים⁷⁰ להדליק הנרות

שבוע הבן, והיינו שהדליקו נרות שם שיכירו וידעו ישראל שיש שם ברי"מ וילכו שם לשמוע הברכות, ומסיק שם בירושלמי אע"פ שבטלה הגזירה, המנהג לא בטל עי"ש, ומשום כך גם היום מדליקין נרות בשביל להודיע את העם שיש שם ברית ועי"ז יעשו הברית ביותר רוב עם. ג. והיעב"ץ (במגדל עוז נחל ט' ראש א') והמהרש"א (סנהדרין לב: ד"ה אור הנר) כתבו הטעם, משום הכתוב "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון", והמילה נקראת ששון כמובא במגילה (טז:): כדכתיב "שש אנכי על אמרתך", והוסיף היעב"ץ "ושרגא כי האי ודאי מהני אפי' בטיהרא, כי נר של ביהכ"נ לעולם מצוה שידלוק תמיד לא יכבה וכל דאיכא טובא עדיף טפי". ד. ועוד טעם כתב היעב"ץ שמדליקין נרות לשפר את הראות כדי שיעשה המוהל הברית כהוגן. ה. ובזכר דוד (מאמר א' פכ"ג) כתב הטעם, כדי לעורר רחמי שמים שלא יאונה להם ולנער כל רע, ע"פ המדרש תנחומא (פ' בהעלותך) "אמר הקב"ה לישראל אם נזהרתם להיות מדליקים לפני אני משמר נפשותיכם מכל דבר רע" וכו', הרי שהדלקת הנרות בביהכ"נ היא שמירה, ועוד הביא שם מכמה מדרשים גודל סגולת המצוה להדליק נר לפני ה' שע"ז זכה שאול למלוכה, ועי"ש עוד טעמים.

⁶⁵ כ"כ הראב"ה (ח"ג הל' חנוכה סי' תתמג עמ' 578) וז"ל: "הרגיל בנר הווין לו בנים תלמידי חכמים" (שבת כג:), פירוש בין נר חנוכה בין נר של שבת ובין נר של מצוה, כגון נר שנוהגין להדליק ביום המילה על שם הילד הנימול, עכ"ל.

⁶⁶ כמש"כ ביד הקטנה (הל' מילה במנחת עני אות פה), ובמשנ"ב (סי' תקיד סק"ל).

להתחנן שיהיה הנימול חכם ויר"ש⁷⁴, וכן האם בשעה שמוסרת בנה למילה תאמר התפילה שתיקנו⁷⁵. וי"א⁷⁶ שמותר לומר תפילות אלו אף בשבת.

(י), וסידור שערי רחמים (דף קד), ונדפסה התפילה בשבט מוסר (פכ"ד אות כב). והובא נוסח התפילה בספרי זמננו על הל' מילה כמו בס' אוצר הברית (ח"א עמ' תצ), ובס' מסורת הברית (עמ' שלז), ובס' מילה שלמה (עמ' תרכח), ובס' מילה כהלכתה (עמ' שב), ובס' למען בריתו (עמ' שמה), ובס' ילקוט ברית אברהם (עמ' תיח), ועוד.

⁷⁶ כ"כ בברית אבות (סי' ז ס"ט), וכ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג פ"א הע' צז) בשם החת"ס (באגרות סופרים מכת"י ונדפס בקובץ תשובות סי' ג), משום שהוי תפילה קבועה.

שתיקנו בסידור היעב"ץ והחיד"א (בעבודת הקודש סנסן ליאיר ג אות ו), ובבית תפילה לבעל הפלא יועץ, ובזכר דוד (סוף מאמר שני בסדר התפילות). והובא נוסחאות התפילה בספרי זמננו על הל' מילה כמו בס' אוצר הברית (ח"א עמ' תצא), ובס' מסורת הברית (עמ' שלז), ובס' מילה שלמה (עמ' תרכא), ובס' מילה כהלכתה (עמ' שא), ובס' למען בריתו (עמ' שמה), ובס' ילקוט ברית אברהם (עמ' תטו), ועוד. ועי' בס' ברית עולם (ראטה עמ' רפח) שאסף י' תפילות מספרי האחרונים והצדיקים לומר קודם הברית.

⁷⁴ כ"כ הפלא יועץ (בערך המילה).

⁷⁵ כ"כ הגר"מ גרוס (בכתבי הגרמ"ג על הל' מילה פ"ב ס"ה) בשם הזכר דוד (מאמר ראשון פס"ז תפילה

פרק ט' - דיני ומנהגי אמירת תחנון ביום המילה

בביהכ"נ שבו נערכת המילה דוקא אם בעל הברית נמצא שם, אבל אם בעל הברית לא נמצא שם אומרים תחנון, אמנם הכרעת הפוסקים⁵ והמשנ"ב (סי' קלא סקכ"ב) שאין אומרים תחנון גם אם בעל הברית אינו שם, ועוד כתבו הפוסקים⁶ שלפני הברית אפי' כל מניני השחרית שבאותו ביהכ"נ לא אומרים תחנון, אך מניני השחרית שמתפללים אחר הברית אם בעל הברית והסנדק כבר הלכו להם דעת גדולי הפוסקים⁷ שכן אומרים תחנון, אם כי יש נוהגים⁸ שגם המניני שחרית שאחר

אמירת תחנון בביהכ"נ שבו מתקיימת המילה א. בבית הכנסת שבו נערכת המילה, אין אומרים תחנון ולא וידוי בתפילת שחרית¹, לפי שמצות מילה קיבלו עליהם בשמחה, ולכן משום כבוד המצוה ושמחת המילה אין אומרים תחנון², וגם משום שריויים בשמחה והוא עת התעוררות מדת הרחמים כמו בשבת ויו"ט, לכן אין נופלים על פניהם שלא לעורר מדת הדין בעת הרחמים³, ויש מי שכתב⁴ הטעם כדי לעשות יקר וכבוד לבעל המתעסק במצותו, ולפי זה כתב שאין אומרים תחנון

¹ כ"כ השו"ע (או"ח סי' קלא ס"ד).

² כ"כ הטעם בב"י (סי' קלא) ובמגן גיבורים (סי' קלא), וכן מבואר בכל בו (סי' עג) שכתב "לפי שיום המילה יום שמחה הוא על קיום המצוה", וכ"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (דין תפילה ביום המילה) "ואין אומרים והוא רחום ותחנונים, לפי שיום שמחה הוא, שנאמר שש אנכי על אמרתך, לפיכך אין אנו נוהגין לומר והוא רחום ותחנונים".

³ כ"כ הטעם בלבוש (סי' קלא ס"ד). ובשו"ת זרע אהרן (סי' מג) כתב הטעם שאין אומרים תחנון ביום המילה, מחמת השמחה שכולם שמחים שאלוהו הנביא בא לעיר. ועי' בזכר דוד (מ"א פס"ו) שכתב כי בעת שעושים מצות המילה למטה גם למעלה מתגלה היסוד העליון הארה גדולה, ויורדת למטה, ובזמן שהשפע יורד למטה אז כל הנמצאים שם באותו המקום שעושים הברית בזמן הברית כאו"א מקבל תוספת הארה מאותו האור, ובשביל אותו תוספת הארה שמקבלין אז אין אומרים נפילת אפים באותו ביהכ"נ, והיא כמו תוספת קדושה של ר"ח שאין אומרים נפ"א כך הטעם אצל הברית, ועוד הביא שם בשם ס' טור ברקת (או"ח סי' תקפא) שכתב דאין נופלין על פניהם בביהכ"נ שיש שם מילה או חתן משום דמצות המילה וכן החתן במצותו פועלים מה שהיתה נפ"א פועלת, ואח"כ הוסיף עוד טעם שאין אומרים נפ"א בשביל המילה, דהוא משום שע"י קיום

מצוה ההיא נמשכת תועלת לכל ישראל הגם שאינם קרובים אל הנימול, עי"ש.

⁴ כ"כ הטעם בברכ"י (סי' קלא).

⁵ כ"פ במגן גיבורים (סי' קלא), ובשע"ת (סי' קלא סק"י), ובבאר יעקב (בס' כללי המילה עמ' 70) בשם שו"ת זרע אהרן (סי' מג).

⁶ כ"כ הכה"ח (סי' קלא ס"ק עז), והגר"מ גרוס (בדמיל חיי פי"ז ס"א).

⁷ כ"פ הכה"ח (סי' קלא סק"ד) בשם החסד לאלפים, וכ"פ הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פי"א הע' 8), הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"א פכ"ד ס"ט), הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ח סי' כד אות ד), הגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל בתשו' שבסוה"ס אות רכד), וכ"כ בשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ד סי' קמו) שמדינא יש לומר תחנון, ומ"מ מיישב מנהג המקילים בזה.

⁸ כ"כ הג"ר משה הלברשטאם (שו"ת דברי משה ח"א סי' ג) ושכן השיב לו הגה"ק מסאטמר שבביהמ"ד שהיה שם ברי"מ אין לומר תחנון בכל אותו היום אע"פ שכבר עבר הברית, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ק חיי פי"ז ס"א, וברית אפרים עמ' שס) שאף אחר המילה אין אומרים תחנון בשחרית במקום שנעשה המילה (ואלי כוונתו דוקא אם הבעל ברית או הסנדק נמצאים שם), וכ"כ בשו"ת יבי"א (ח"ג סי' יב) בשם כמה פוסקים שהואיל וכסא של אליהו מונח עדיין

תחנון בשטיבלאך כשהברית בביהמ"ד הגדול ג. בביהכ"נ שיש בו כמה חדרים וישנם מנינים בכל החדרים (שטיבלאך), נחלקו בזה הפוסקים, י"א¹¹ שאין אומרים תחנון בכל החדרים שם, אך י"א¹² שאם הולכים המתפללים אח"כ כל אחד לביתו ולא יהיו בברית, המנהג שאין פטורים מלומר תחנון אלא בחדר שבו נערכת המילה.

תחנון בשחרית כשהברית אחרי מנחה

ד. יש פוסקים שכתבו¹³ שאם הברית נערכת אחרי מנחה אין זה פוטר מלומר תחנון

שרוב המתפללים שם ילכו אח"כ להשתתף בברי"מ שלו, הרי גם מתפללים אלו פטורים מאמירת תחנון, היות שיש להם שייכות לברית ההיא, וכ"כ הגרי"מ וייל (גיליון מאיר דרך מס' 30 / 36 בעמ' האחרון) ודייק כן מדברי המשנ"ב (סי' קלא סקכ"ד) שכתב גבי עזרה שאין אומרים תחנון כיון שהעזרה נגררת אחר הביהמ"ד, ומשמע שרק משום טעם זה שהעזרה נגררת אחר ביהמ"ד כיון שרואה את הביהמ"ד המרכזי, אבל בבית שני שהוא חדר לעצמו, ואינו רואה את המנין המרכזי לא שייך כלל ענין זה, וכן דייק בס' מסורת הברית (פ"ח הע' לט) מדברי המשנ"ב הנ"ל, ועיי"ש מה שהביא והאריך בזה.

¹³ כ"כ הברכ"י (סי' קלא סק"ה), וכ"כ בנהר מצרים (הל' נפילת אפים ס"ב) שאם המילה נעשית לעת ערב בשעת המנחה, אין לבטל מפני כן אמירת תחנון בשחרית, שהרי אין למילה שייכות כלל עם תפילת שחרית, וכ"כ הגר"ש דבילצקי (ס' זה השולחן בהשמטות ומילואים שבסוה"ס סי' קלא ס"ד) "ונראה דזהו דוקא אם המילה תיעשה לפני אמירת עלינו, כמו שהיה נהוג בזמן הקדמון, או עכ"פ סמוך לגמר התפילה לאחריה, או שעכ"פ כמה מהמתפללים ישתתפו בברי"מ שיתקיים באותו ביהכ"נ, אבל אם זמן מופלג לאחר התפילה יתקיים באותו ביהכ"נ ברי"מ, ומתפללי המנין לא ישתתפו בזה, וגם אין אחד מבעלי הברית מתפלל כעת כאן, הסברא נותנת שצריכים לומר תחנון, שהרי אין לציבור כל קשר

הברית אינם אומרים תחנון. ואם הברית נערכת בצהרים אם אומרים תחנון בשחרית עי' להלן בסעיף ד'.

תחנון בעזר"נ כשהברית בביהמ"ד או להיפך

ב. אם הברית נערכת בביהמ"ד אף המתפללים בעזרת נשים של אותו ביהמ"ד אין אומרים תחנון, כיון שהעזר"נ נגררת אחר הביהמ"ד⁹, אבל אם הברית מתקיימת בעזר"נ י"א¹⁰ שאין זה פוטר את המתפללים בביהמ"ד מלומר תחנון.

בביהכ"נ ואור קדושת המילה חופפת שם כל היום יש נוהגים לא לומר תחנון.

⁹ כ"פ המגן גיבורים (באלף המגן סי' קלא סקי"ג), והביאו המשנ"ב (סי' קלא ס"ק כד) להלכה.

¹⁰ כן דעת הגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל בסוה"ס תשובה רכה).

¹¹ כ"כ בבית לחם יהודה (יו"ד סי' רסה סי"ג) כי בהיותו בק"ק וילנא שמע שנוהגין שם ע"פ הוראת הרבנים שבמנין הראשון המתפללים בעזרה אין אומרים תחנון ואילו ביתר המנינים אומרים, והזכירו השע"ת (סי' קלא סקי"ב), (ועי' בכה"ח סי' קלא סקע"ז שנתקשה מה בין המנין הראשון לשאר המנינים), וכן דעת הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פי"ח הע' ד) דבאותו ביהכ"נ נהוג עלמא שאין אומרים תחנון גם המנינים שבשאר החדרים, וכ"פ הגר"מ גרוס (בדמיק חיי פי"ז ס"א) שחדרים הטפלים לביהכ"נ שאין שם ארון קודש וס"ת קבוע ג"כ אין אומרים, וכן כשהמילה בחדר הסמוך לביהכ"נ, ג"כ אין אומרים תחנון בביהכ"נ.

¹² כ"פ הגר"ש וואזנר (שו"ת שבה"ל ח"ח סי' כד אות ג), וכ"כ הגר"י טשזנר (בקונ' שערי תפילה שנדפס בתוך ס' שיח תפילה שער ז' סי' ד אות ח) דכשיש שם בית שני שיש בו ארון קודש אין המתפללים שם נגררים אחר ביהמ"ד הראשון, [והוסיף שם, כי שמע מפוסק מפורסם שאם בעל הברית הוא אדם חשוב או שהוא קשור הרבה עם מתפללי ביהמ"ד השני, באופן

וסוברים שגם במנחה אין אומרים תחנון במקום המילה, וכן מנהג הספרדים כמו שפסקו פוסקי ספרד¹⁶, אך הכרעת המשנ"ב (סי' קלא ס"ק כה) בשם האליה רבה והדרך החיים דרך אם מתפללים מנחה קודם הסעודה או באמצע אין אומרים תחנון, אבל אם מתפללים מנחה אחר ברהמ"ז אומרים תחנון, וכן הסכימו עוד כמה פוסקים^{16*}, מלבד אבי הבן הסנדק והמוהל שאינם אומרים תחנון במנחה בכל ענין¹⁷, אם כי יש נוהגים¹⁸ שגם

בשחרית, ומאידך יש מפוסקי זמננו שכתבו¹⁴ שגם אם הברית נערכת אחרי מנחה אין לומר תחנון בשחרית.

תחנון במנחה כשהברית נערכה בשחרית

ה. אם הברית נערכה בשחרית נחלקו הפוסקים אם אומרים תחנון במנחה במקום שנערכת המילה, דעת הרמ"א (סי' קלא ס"ד) והמג"א (שם סקי"ב) שבמנחה אומרים תחנון, אך כמה מגדולי האחרונים¹⁵ חולקים על הרמ"א

¹⁶ כ"פ הגר"ח פלאגי (רוח חיים סי' קלא סק"ב) שאם הבעל ברית מתפלל שם אין אומרים תחנון, וכ"פ הכה"ח (סי' קלא סקפ"ג וסקצ"א), דכך נהגו בירושלים שאין אומרים תחנון במנחה כשמתפללים אצל התינוק, וכ"פ היפה ללב (סי' לקא סקי"א), וכן הכריע בשו"ת יבי"א (ח"ג סי' יב). ומדברי הגר"ח פלאגי משמע שרק אם מתפללים עם בעלי הברית אין אומרים תחנון במנחה, אך המהר"א פלאגי בשו"ת ויען אברהם (חיו"ד סי' כב) כתב שאף אם בעלי הברית והתינוק אינם שם אין אומרים תחנון במנחה במקום שבו נערכת הברית, הואיל ובמקום שהתפללו מנחה, קבועה שם הפרכת, והכסא של אליהו הנביא וכסא המילה נמצאים בה הארת הקדושה של מצות המילה חופפת על המקום ההוא עד הלילה.

^{16*} וכן נראה מדברי החיי"א (כלל לב סל"ג), והיעב"ץ (בסידורו בבית הכפורת דיני נפ"א אות יח), והקיצושי"ע (סי' כב ס"ו), והערוה"ש (סי' קלא סט"ז). ואם התינוק אינו נמצא שם כתב הגר"מ גרוס (בדמיון חיי פי"ז ס"ז) שיש לומר תחנון גם באמצע הסעודה, ועי' מש"כ בזה בס' מסורת הברית (פ"ח הע' נז).

¹⁷ כמו שפסקו החיי"א (כלל לב סל"ג), והקיצושי"ע (סי' כב ס"ו), והמשנ"ב (סי' קלא ס"ק כה) דבעל ברית וסנדק ומוהל אין אומרים לעולם תחנון במנחה אפי' לאחר ברהמ"ז דיו"ט שלהם הוא.

¹⁸ כן נהג החזו"א (אורחות רבנו ח"ג עמ' רי) כשהיה סנדק לומר תחנון במנחה, וכ"פ הגר"ש וואזנר

לברי"מ, ולשמחה מה זו עושה לגביהו, וכמו למשל בירושלים בביה"ח שערי צדק או ביקור חולים שיש שם ביהכ"נ שמתפללים בו בבוקר מניין אנשים מבחוץ, שהולכים לדרכם אחר התפילה, ובעוד איזה שעות יתקיים באותו ביהכ"נ ברי"מ מאיזה תינוק, ואין לאנשי המנין כל שייכות והיכרות לברית זה, צריכים הם לומר תחנון, אף שבאותו מקום יהיה אח"כ ברית, כל שאין לכה"פ אחד מן המתפללים משתתף בשמחה זו שתהיה כאן, עי"ש, וכ"פ בשו"ת יבי"א (ח"ג סי' יב), אך סיים שאם נהגו במקום זה שלא לומר תחנון אף בשחרית כאשר המילה נעשית בצהרים, אין לשנות מפני המחלוקת. ¹⁴ כ"פ הגר"ח נאה (בספרו שנות חיים סי' ח או ו'), והגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל בסוה"ס אות רכא, ומילה שלמה עמ' תלז תשובה לח), וכן הביא בס' למען בריתו (עמ' פב הע' שפז) בשם הג"ר נתן גשטטנר, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' ט), ובשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ד סי' קמו).

¹⁵ כ"כ המשנ"ב (סי' קלא ס"ק כד) בשם המהרש"ל הב"ח והט"ז, וכ"פ המאמר מרדכי (סי' קלא סקי"א), והשכנה"ג (סי' קלא הגהות ב"י אות יז), וכ"כ הכה"ח (סי' קלא סקפ"ג) דכך נהגו בירושלים שאין אומרים תחנון במנחה כשמתפללים אצל התינוק, וכ"כ בזכר דוד (מ"ג סופמ"ו) שכן הסכימו רוב הפוסקים, וכ"כ הג"ר משה הלברשטאם (שו"ת דברי משה ח"א סי' ג) בשם הגה"ק מסאטמר דבביהמ"ד ששם נערכת המילה אין אומרים תחנון כל אותו היום.

רשות ואינו חובה ולכן כל דיניו במנהגא תליא מילתא, ומטעם זה כתב השעה"צ (סי' קלא סקט"ו) שבתחנון שומעין להקל.

תחנון בביהכ"נ שהבעל ברית מתפלל שם

ז. בביהכ"נ שבעל הברית מתפלל שם, הכרעת רוב הפוסקים²¹ והמשנ"ב (סי' קלא ס"ק כב) שאין אומרים שם תחנון אפי' אם הברית לא נערכת שם, [ובעל ברית לענין זה היינו אבי הבן או הסנדק או המוהל כמבואר במשנ"ב שם]²², וכן נוהגים האשכנזים, וגם בקרב קהילות הספרדים אם כי יש שכתבו²³ שאם אין

²² וכדברי המשנ"ב כן פסקו גם בס' נהר מצרים (הל' נפילת אפים ס"ב), ובפתח דביר (סי' קלא סק"ז), ובערוה"ש (סי' קלא סקט"ז), שגם הסנדק והמוהל נקראים בעל ברית לענין זה, אך היעב"ץ (בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' כג) כתב דבעל ברית היינו אבי הבן בלבד, ולא הסנדק והמוהל. וע"ע בב"י (או"ח סי' תקנט) דמבואר מדבריו שבעלי הברית הם אבי הבן הסנדק והמוהל.

²³ כן דקדק בכנה"ג (סוס"י קלא בהגב"י) מדברי התרה"ד (בפסקים סי' פא) שדוקא אם המילה נעשית באותו ביהכ"נ אין אומרים תחנון, אבל כשנעשית בביהכ"נ אחר, אומרים תחנון אף שבעל ברית מתפלל שם, [ומ"מ כתב הכנה"ג שלא נהגו כן ואין אומרים תחנון כל שנמצא עמהם בעל הברית, ועי' בהערה הבאה מה שהבאנו מהפתח דביר שלמד דברי התרה"ד אחרת], וכן פסק הבן איש חי (בשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' ד) אחר שהביא מה שנהגו באיזה מקומות, שלא אומרים תחנון כשאבי הבן מתפלל בביהכ"נ, וכתב דהוא מנהג טעות, ושיש לבטל מנהג זה, ולומר תחנון כל עוד אין מתפללים במקום שהמילה נערכת, וכן הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב עמ' רצה) כתב שלכתחילה בעל ברית המתפלל עם הציבור לא יאמר להם שהוא בעל ברית כדי לחוש לדעת הבן איש חי שאין בעל ברית פוטר מאמירת תחנון, אך מ"מ כשידוע שהוא בעל ברית, לא יאמרו תחנון.

הסנדק אומר תחנון במנחה אם מתפללים אחרי ברהמ"ז.

תחנון בביהכ"נ שספק אם יתקיים בו המילה

ו. בביהכ"נ שספק אם יתקיים בו המילה, יש מפוסקי זמננו¹⁹ שהורו שבכה"ג יש לומר תחנון משום שדוקא ידיעה ודאית פוטרת, אך הברכי יוסף (סי' קלא סקי"ג) כתב שגם בספק אם תהיה המילה אין לומר תחנון, וכן הסכימו כמה מפוסקי זמננו²⁰ משום שספק תחנון להקל. ויש לציין למה שכתב הדרכי משה (סי' קלא אות ה) בשם הריב"ש (סי' תיב) דתחנון

(שו"ת שבה"ל ח"ח סי' כד) ועי"ש שכתב שגם בשחרית אם היה סנדק לפני שהתפלל שחרית, ואח"כ הלך להתפלל בעיר אחרת שיש כבר היסח הדעת גמורה וטירחא בינתיים, שאומר תחנון, וכ"ש המתפללים, מלבד אם רואים עדיין סימני שמחה כגון שלבוש עדיין בלבוש מיוחד לסנדקאות, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פי"ז ס"ח) שיש נהגו שהסנדק והמוהל אומרים תחנון במנחה.

¹⁹ כ"פ הגרי"ש אלישיב (מילה שלמה עמ' תלח תשובה מ, ואשי ישראל פכ"ה הע' צה), והג"ר נתן גשטטנר (למען בריתו עמ' פב הע' שפח*) דמוקמינן התינוק בחזקת אינו מהול.

²⁰ כ"פ הגרי"ח זוננפלד (בס' הנהגות ופסקים מהגרי"ח הל' נפילת אפים עמ' מ), והגר"ח קנייבסקי (אשי ישראל פכ"ה הע' צב).

²¹ כן מבואר בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קעט), וכ"פ גדולי האחרונים בסי' קלא, ה"ה: המג"א (סקי"א), הא"ר (סקי"), השו"ע הרב (סק"ו), הברכ"י (סק"ד), המגן גיבורים (סקי"ד), הכנה"ג (בהגהות ב"י), השע"ת (סק"י), הפתח דביר (סק"ו), הכה"ח (סקפ"ד וסקצ"א), והערוה"ש (סט"ז), וכ"פ בסידור דרך החיים, בתורת חיים (ח"ג סי' ד), ובשו"ת חסד לאברהם (חאו"ח סי' ב), והגר"ח פלאג"י (בשו"ת לב חיים ח"ב ובמועד לכל חי סי' י אות צד), וכן דקדק בשו"ת זרע יעקב (סי' מג) מדברי השו"ע (או"ח סי' קלא ס"ד).

שבעל הברית מתפלל שם, כתבו הפוסקים²⁶ שבכה"ג שהוא אינו מתפלל במקום המילה אומרים תחנון אפי' קודם הסעודה. ויש מפוסקי ספרד שכתבו^{26*} שגם במנחה בעל הברית פוטר את הציבור מאמירת תחנון.

תחנון כשבעל הברית יצא מביהכ"נ לפני תחנון

ח. אם הבעל ברית יצא מביהכ"נ לפני תחנון אם כי יש מגדולי ההוראה שהורו²⁷ שגם

²⁶ כ"כ השו"ע הרב (סי' קלא סוף סעי' ו'), והחיי"א (כלל לב סל"ג) דבביהכ"נ שאין התינוק נמצא אומרים תחנון במנחה אפי' אם הבעל ברית מתפלל שם, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ז ס"ז), ועוד כתב (שם בס"ט) שאם אחד מבעלי הברית הוא ש"ץ במנחה שלאחר המילה, נגזרים הקהל אחריו ואין אומרים תחנון. אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כט) כתב כי נכון להימנע שלא ישמש אחד מבעלי הברית כש"ץ כשמתפללים מנחה לאחר הסעודה, כדי שלא להכניס את הציבור בספק חיוב אמירת תחנון, ואם הוא חיוב יש מקום לומר שהציבור יאמרו והוא לא יאמר עמהם, ויש סברא לומר שהם נגזרים אחריו לענין זה, ובפרט שיש להם להסתמך על דעת הסוברים שלעולם בעלי הברית פוטר את הציבור מאמירת תחנון גם במנחה, ומשו"ה כדאי שיאסוף ויקבץ בפנ"ע מנין אנשים להתפלל עמו, דבכה"ג שפיר י"ל שהם נגזרים אחריו לענין זה.

^{26*} כ"כ הכה"ח (סי' קלא סקפ"ד) בשם רוח חיים (אות ב) ויפה ללב (אות יא) ושכן נהוג, וכ"פ בשו"ת יבי"א (ח"ג חאו"ח סי' יב אות ב) שבעל הברית פוטר את הציבור מאמירת תחנון גם במנחה אחר ברהמ"ז במקום שנערכה המילה.

²⁷ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פ"ז ס"ב) שאם הבעל ברית יצא לפני תחנון אחר שהש"ץ התחיל ברכת רצה אין אומרים תחנון, וכ"כ בס' למען בריתו (עמ' פב בליקוטי ברית) ע"פ גדולי ההוראה, ועיי"ש שרצה לדקדק כן מדברי המשנ"ב שכתב בס' קלא סקכ"ו שלכן טוב ליזהר שלא יכנס החתן לביהכ"נ כל ז' ימי המשתה משום שנמנעין מלומר תחנון בעבורו,

המילה נערכת באותו ביהכ"נ אומרים תחנון אף אם בעל הברית מתפלל שם, מ"מ מנהג רוב קהילות הספרדים²⁴ כהכרעת רוב הפוסקים שאין אומרים תחנון במקום שהבעל ברית מתפלל. ויש שכתבו²⁵ עוד שאף אם הברית נערכת בצהרים מ"מ אין אומרים תחנון בשחרית בביהכ"נ שבעל הברית מתפלל שם, ויש חולקים^{25*} וסוברים שבכה"ג כן אומרים תחנון. ולענין אמירת תחנון במנחה במקום

²⁴ כמו שפסקו הגר"ח פלאגי (בשו"ת לב חיים ח"ב, ובמועד לכל חי סי' י' אות צד), והכה"ח (סי' קלא סקפ"ד וסקצ"א), וכמו שכתב בס' נהר מצרים (הל' נפילת אפים אות ב), ובס' פרי האדמה (ח"א פ"ה מהל' תפילה הט"ו) כתב שכן הוא מנהג ירושלים, וכן הכריע בשו"ת יבי"א (ח"ג או"ח סי' יא אות י'), וגם בס' תורת הברית (פ"ח הע' ז) כתב ששמע מהגר"ר סלמן חוגי עבודי זצ"ל (שהיה אב"ד בבגדד עירו של הבא"ח) שהמנהג פשוט שלא לומר תחנון כאשר נמצא בעל הברית בביהכ"נ. ומה שהבאנו בהע' הקודמת מהכנה"ג שדקדק מהתרה"ד שכן אומרים תחנון, כבר דחה זאת בפתח דביר (סי' קלא סק"ו) וכתב דאף לדעת התרה"ד אין אומרים תחנון כאשר נמצא שם בעל הברית, אלא שבא לאפוקי מאותם מקומות שנהגו שלא לומר תחנון בכל העיר שיש בה מילה, וע"ז כתב שכאשר אין בעל הברית עמהם, אומרים תחנון.

²⁵ כ"כ הגר"ח נאה בספרו שנות חיים (סי' ח אות ו'), ובס' תורת הברית (פ"ח הע' ח) כתב שכן המנהג כהיום. ועיי' לעיל בסעי' ד' שנחלקו בזה הפוסקים לענין תחנון במקום המילה.

^{25*} כ"כ בנהר מצרים (הל' נפילת אפים ס"ב) שאם המילה נעשית לעת ערב בשעת המנחה, אין לבטל מפני כן אמירת תחנון בשחרית, שהרי אין למילה שייכות כלל עם תפילת שחרית. ועיי' לעיל בהע' 13 עוד פוסקים שסוברים כן לענין אמירת תחנון במקום המילה שאם המילה נערכת בצהרים שיש לומר תחנון בשחרית.

שבכה"ג אינו פוטר את הציבור מאמירת תחנון, וי"א³⁰ שגם בכה"ג הוא פוטר את הציבור מאמירת תחנון, ולצאת מכל ספק יש שכתבו³¹ שנכון שהבעל ברית יצא מביהכ"נ לפני תחנון ובכך ודאי שלא יפטור את הציבור מתחנון. אך אם אפשר נכון יותר שלא יודיע לציבור שהוא בעל ברית שבכה"ג ודאי צריכים לומר תחנון כמו שהורו הפוסקים³², ורק הבעל ברית בעצמו לא יאמר תחנון.

(סי' יג סק"ז), ובשו"ת חסד לאברהם (או"ח סי' יב), וכן הורה הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פי"א ס"ז), וכ"פ בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' כא) ע"פ המבואר בשעה"צ (סי' קלא סקט"ו) שכתב שבנפילת אפים שומעין להקל, ובס' פסקים ותשובות (סי' רסה אות מה) כתב שכן המנהג להקל לא לומר תחנון. ועי' בדרכי משה (סי' קלא אות ה) שכתב בשם הריב"ש (סי' תיב) דתחנון הוא רשות ואינו חובה ולכן כל דיניו במנהגא תליא מילתא.

³¹ כ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ך חיי פי"ז ס"ד), וכ"כ הא"א בוטשאטש (שם) והגר"ש קלוגר (שם) גבי חתן שמספק ראוי שיצא מביהכ"נ.

³² כ"פ הגר"ש אלישיב (מילה שלמה עמ' תלח תשובה מא) שמותר לבעל הברית להעלים מהציבור שיש לו ברית באותו יום, ועקב כך יאמרו הציבור תחנון, כי הפטור שלהם הוא משום שיש להם שמחה, וכשלא יודעים אין סיבה להיפטר, וכ"פ הגר"צ אבא שאול (שו"ת אורל"צ ח"ב עמ' רצה), וכ"פ בשו"ת משנת יוסף להגר"ר יוסף ליברמן (ח"ד או"ח סי' ח-ט) שאם אינו מודיע לציבור אינו פוטר הציבור מאמירת תחנון. ונלענ"ד שעצה זאת טובה יותר מהעצה שכתבו הבוטשאטש והגר"ש קלוגר שיצא לפני תחנון, כי אם הוא יוצא לפני תחנון זה אינו מוסכם שהוא אינו פוטר את הציבור מתחנון, שהרי לדעת כמה פוסקים (המובאים לעיל הע' 27) גם אם הבעל ברית יצא מביהכ"נ לפני תחנון הוא פוטר את הציבור מאמירת תחנון, ולכן טוב יותר שלא יודיע לציבור שיש לו ברית וכמו שכתבנו. ועי' בקונ' בדמ"ך חיי להגר"מ גרוס (חלק התשובות סי' ז) שהביא כי

בכה"ג זה פוטר את הציבור מאמירת תחנון, מ"מ הכרעת הפוסקים²⁸ שבכה"ג אין זה פוטר את הציבור מאמירת תחנון, ויש שכתבו^{28*} שכן המנהג שאומרים תחנון.

תחנון כשהבעל ברית נמצא בביהכ"נ ואינו מתפלל שם

ט. כשהבעל ברית נמצא בביהכ"נ אך אינו מתפלל עמהם, נחלקו הפוסקים בדינו, וי"א²⁹

ומשמע שאינו מועיל שיצא לחוץ קודם תחנון, אך בפסקי תשובות (סי' קלא אות כג) בשם כמה פוסקים כתב לדחות ראיה זו מהמשנ"ב ע"ש, ועי' גם בס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' י הע' ג) שהביא מסידור היעב"ץ שכתב שאף לאחר שיצאו בעלי הברית מביהכ"נ אין אומרים תחנון, אך במסורת הברית (פ"ח הע' מה) כתב דאין ראיה מדברי היעב"ץ, מכיון שהיעב"ץ מיירי במקום שנערכת המילה שאומרים שם תחנון אפי' אם כבר יצאו משם.

²⁸ כ"כ להדיא בס' הברית (סי' רסה אות רכא) שאם יצא בעל הברית מביהכ"נ קודם רצה שאין הציבור פטורים מלומר תחנון, ולמד כן מדברי התרה"ד (סי' פ') שכתב שהחתן יוצא מביהכ"נ לפני רצה כדי שיוכלו לומר תחינה, וכן מפורש בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' קעט) שכתב "ואם אין הציבור רוצים לבטל נפילת אפים ותחנונים מוטב שיצא אחר ברכת כהנים", וכן מבואר בא"א בוטשאטש (סי' קלא), ובס' החיים להגר"ש קלוגר (סי' קלא) שכתבו גבי חתן שבאופן שאינו מתפלל שם נכון שיצא מביהכ"נ כדי שלא יפטור את הציבור מתחנון.

^{28*} כ"כ הפסקי תשובות (סי' קלא הע' 113) שכן נוהגים העולם.

²⁹ כ"כ במקו"ח לבעל הדה"ח (ס"ד ד"ה אלא) גבי חתן שאם אינו מתפלל עם הציבור, אע"פ שנמצא בביהכ"נ אינו פוטר מאמירת תחנון, וכ"כ הגר"ש קלוגר (בס' החיים סי' קלא).

³⁰ כ"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' קלא ס"ד) גבי חתן שפוטר מאמירת תחנון אף כשאינו מתפלל עמהם, וכ"פ בא"א בוטשאטש (סי' קלא), ובשולחן העזר

תחנן בביהכ"נ שהמוהל מתפלל שם

י. כאמור לעיל בס"ז המוהל הוא בכלל בעל ברית לענין שפוטר את הציבור מאמירת תחנן בביהכ"נ שבו הוא מתפלל, אך יש שכתבו³³ לחדש שאם המוהל נוטל שכר על המילה שיש לקנוס אותו שלא יהא בכוחו לפטור את הקהל

ידועה לו הנהגת הגר"מ שך זצ"ל שהרבה פעמים בימים שהיה סנדק לא הודיע מזה בשיבה ואמרו תחנן. אך יש לציין, שהגר"ש ז"ל אויערבאך (הליכו"ש תפילה פי"א הע' 23) היה מקפיד להודיע לש"ץ ביום שנתכבד בסנדקאות שלא יאמר תחנן, ופעם אחת כשהתפלל שלא בבית מדרשו הקבוע ביום שהיה סנדק נסתפק אם לומר לש"ץ שהוא סנדק כדי שלא יאמרו הקהל תחנן, והכריע בדעתו שלא להודיע, אך סיפר שגאון אחד אמר לו אז שלדעתו צריך להודיע אף בכה"ג.

³³ הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (חי"ג סי' כ) הביא דברי השואל ששאל על מה שפסק הג"ר יעקב לנדא (אב"ד ב"ב) שמוהל שלוקח כסף עבור מלאכתו שיאמרו תחנן בביהכ"נ בו הוא מתפלל, ונתן השואל טעם לדבריו מפני שמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רסא סי"א) שמוהל שלוקח ממון עבור מלאכתו גוערין בו, וכנראה שהוא מדין קנס, ומשו"ה יש לקנוס אותו שיאמרו תחנן במקום שהוא מתפלל, והמשנה הלכות השיב לו, שודאי אם ראה הגאון למגדר מילתא ולומר תחנן כדי לבזות המוהל ודאי כאשר פסק כן יקום, עי"ש, וכ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' קלה) וז"ל: "מעיקר הדין נלע"ד שמוהל פוטר מתחנן רק כשהוא מל לשם מצוה, אבל היום שהרבה מוהלים דורשים שכר זהו כניתוח קל, ואין השמחה דמצוה בשלימות ואינו פוטר הקהל, וכע"ז זה במ"ב סי' תקפד סק"ט דבעל תוקע בשכר ולא למצוה לא מגיע לו עלייה בר"ה, וכן עי' במג"א סי' לח סק"ח שאם עיקר כוונתו להשתכר לא חשיב עוסק במצוה, וגם כאן חשיב שמחה שלימה דמצוה אצל המוהל אם לוקח רק שכר בטילה, אבל כשמחפש לזה שכר כפרנסה טובה וכמו שמצוי היום לא פוטר מתחנן שאין שמחתו דמצוה לבד כמו בתקיעות, וכו', ולכן במוהלים כשדורשים לכל מילה

מאמירת תחנן כדי למגדר מילתא, אך חידוש זה לא התקבל ובכל ענין אין אומרים תחנן בביהכ"נ שהמוהל מתפלל שם³⁴, ובפרט לפי מה שכתבנו לעיל בפ"ד ס"ט שיש ט' טעמים להתיר למוהל לקחת שכר על המילה עי"ש, אך י"א³⁵ שאם המוהל הנוטל שכר מתפלל בו כל

שכר הגון כנהוג (ופוטרים רק בעני ממש) יש מקום לחייב הציבור בתחנן, ומיהו תחנן רשות ואין לנו ראייה ברורה לחייב כה"ג, אבל שכר תחנן רב מאד, ולכן כה"ג שפוטר יום יום והוא מוהל שזהו פרנסתו כרופא, וא"כ היה ראוי לבקש ממנו לצאת לפני תחנן מביהכ"נ לעזר"נ ויאמרו תחנן, אבל לא נהגו כן וצ"ב, ועי' היטב בספרינו הלכות הגר"א ומנהגיו (קה) בענין מה שהמוהל נוטל שכר למילה, ועי' רדב"ז פ"ו דשבועות ה"ט שראוי למול בשכר דאסיא דמגן מגן שויה ושמא לא יעשה המצוה כתיקונה, אבל אם הוא זהיר ואינו מקבל שכר או עכ"פ רק שכר בטלה, המצוה שלו בשלימות ועדיף שכולו לשם שמים וכמש"נ, ולמעשה נלע"ד שהעיקר שמוהל שידוע שמבקש שכר וזהו פרנסתו לא פוטר מתחנן, ורק אם מל בחינם או עכ"פ אינו דורש שכר כלל פוטר, אבל לא נהגו כן, ומסתברא דהמנהג הוא משום שחוששין לכבודו, שאם יאמרו תחנן מפרסמים אותו בזה שכן, אבל מעיקר הדין נראה כמ"ש, עכ"ל.

³⁴ וכסתימת הפוסקים שלא חילקו בזה, וכ"כ בס' מסורת הברית (פ"ח עמ' קה) שלמעשה אין נוהגין כן, וגם הג"ר מנשה קליין (גאב"ד אונגוואר) בשו"ת משנה הלכות (חי"ג סי' כ) כתב שאם הוא מוהל שאינו עוסק בדברים אחרים רק במצות מילה א"כ אין לו פרנסה אחרת ומוכרח לפרנסה קצת אין לגעור בו כל כך, אבל אם יש לו פרנסה ודאי חייב למול בחינם, ומסיק בסתם שאין לומר תחנן דאנן בשמחת המצוה משתתפין, והברי"מ היא כהקרבת קרבן וכל הנאספין ומשתתפין יו"ט שלהן הוא ואין אומרים תחנן ומוחלין להם עוונותיהם, עי"ש.

³⁵ כ"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' קלה) שכה"ג שפוטר יום יום והוא מוהל שזהו פרנסתו כרופא, א"כ היה ראוי לבקש ממנו לצאת לפני תחנן מביהכ"נ ויאמרו תחנן, אבל לא נהגו כן וצ"ב, וכ"כ

הציבור מאמירת תחנון באופן קבוע, אך פשוט שאין הוא צריך להימנע מתפילה בציבור בשביל כך³⁶.

יום וכמעט אין יום שאין לו ברית למול, שבכה"ג נכון לבקש מהמוהל שיצא חוץ לביהכ"נ לפני סיום חזרת הש"ץ ויכנס אחר שסיימו הקהל תחנון, כדי לא לפטור את

שיש להם בריתות רבות, לא ימנעו בשל כך מלהתפלל בציבור, וכ"פ הכה"ח (סי' קלא סקפ"ז), והחזו"א (אורחות רבנו ח"ג עמ' רי), והגר"מ שטרנבוך (תשובה"נ ח"ג סי' נה), והג"ר נתן גשטטנר (שו"ת להורות נתן ח"ח סי' צו) גבי חתן. ועי' בפסקי תשובות (סי' קלא אות כג).

בשו"ת משנת יוסף להג"ר יוסף ליברמן (ח"ד או"ח סי' ח-ט) שאם אפשר להסתיר, מדת ענוה וחסידות שלא להודיע לקהל ויצא לפני תחנון.
³⁶ כמו שפסקו הגרש"ז אויערבאך (הליכו"ש תפילה פי"א ס"ו, ותפילה כהלכתה פט"ו הע' מא), והגרי"ש אלישיב (הבט לברית שער ד' פ"ג מא), וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמיון חיי פי"ז ס"ג) שגם סנדק ומוהל קבוע

סימן א'

בענין ההיתר ללמוד תנ"ך ב"ברית יצחק" וב"וואך נאכט"

א. במקור האיסור ללמוד מקרא בלילה / ב. אם יש ראייה להתיר מהגמ' בברכות / ג. אם יש ראייה להתיר מהגמ' בשבת ומהמשנה ביומא / ד. אם יש להתיר למי שאינו יודע ללמוד כי אם במקרא / ה. אם יש ראייה להתיר מהגמ' בקידושין / ו. אם מותר ללמוד באופן שהתחיל לקרא מבעו"י / ז. אם מותר ללמוד מקרא בציבור / ח. אם מותר ללמוד מקרא בליל שישי ושבת / ט. אם מותר ללמוד מקרא במוצש"ק / י. אם מותר ללמוד מקרא בליל ראש חודש / יא. אם מותר ללמוד מקרא בליל יו"ט / יב. אם מותר ללמוד מקרא במוצו"ט / יג. אם מותר ללמוד מקרא בליל עריו"ט / יד. אם מותר ללמוד מקרא בליל יוה"כ / טו. אם מותר ללמוד מקרא במוצאי יו"כ ובליל עריו"כ / טז. אם מותר ללמוד מקרא בלילי חוה"מ / יז. אם מותר ללמוד מקרא בליל פורים / יח. אם מותר ללמוד מקרא עם תרגום או פירוש / יט. אם מותר ללמוד מקרא אחרי חצות / כ. אם יש להתיר מטעם שפסוקי התנ"ך קשורים אל הלילה ויש בהם צורך השעה / כא. אם מותר ללמוד מקרא דרך תפילה ותחנונים או דרך אמירה / כב. אם מותר ללמוד סדר ליל הברית גם בדרך לימוד / כג. העולה להלכה.

והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר הדינים עי"ש, וביסוד ושורש העבודה (שער שישי פ"ב) הוסיף, שלקרא מקרא בלילה יש סכנה בדבר, ולכן פסקו בחיד"א (בברכ"י סי' א סק"ג, וסי' רלח סק"ב), ובבן איש חי (שנה א' פ' פקודי אות ז), ובכה"ח (סי' רלח סק"ט) וביעב"ץ (בסידורו חשבון מאה ברכות אות ו) שאין לקרוא מקרא בלילה, וכ"פ בבה"ט (סי' רלח סק"ט).

וכן כתב בשעה"צ (סי' רלה סק"א) בשם הבה"ט שאין לקרוא מקרא בלילה, והוסיף השעה"צ שנובע דבר זה ממה דאי' במדרש (מדרש תנחומא פ' כי תשא אות לו) עה"פ (פל"ד פס' כח) "ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה", ושואל המדרש מנין היה יודע משה מתי יום ומתי לילה, אלא כשהקב"ה היה מלמדו תורה שבכתב, היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו על פה משנה ותלמוד היה יודע שהוא לילה, וכ"כ בתנא דבי אליהו (פ"ב) עה"פ "יום ליום יביע אומר" - זה תורה נביאים וכתובים, "ולילה ללילה יחזה דעת" - אלו המשניות, וביאר בישועות יעקב כי תורה שבכתב זמנה ביום, ותורה שבע"פ בלילה, וכן

א. הנה ידוע מנהג הספרדים והחסידים ללמוד בלילה שלפני הברית הנקרא "ברית יצחק" או "וואך נאכט" סדר לימוד מיוחד לשמירת התינוק, והוא סדר לימוד ע"פ מה שתיקן היעב"ץ בסידורו, ובו לימוד פסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל בש"ס ובזוה"ק המדברים בעניני מילה, וזהו ענין גדול שמקורו מהזוה"ק והראשונים לשמירת התינוק, ועוד סגולות נוספות כמו שכתבנו בהרחבה בזה בפ"ג ס"ג, ויל"ע איך נוהגים ללמוד פסוקים מהתנ"ך בלילה הזה בעוד שמבואר בספרי הקבלה שאין לקרוא מקרא בלילה, כמש"כ האריז"ל (פ' ואתחנן דף לה ע"ב) שלימוד התורה שבכתב מעורר הדינים, ועל כן אין ראוי ללמוד תורה שבכתב בלילה, אלא יעסוק אדם בתורה שבכתב ביום ובתורה שבע"פ בלילה, ובטעם הדבר כתב וכן מבואר בשו"ת אבני צדק (סיגעט חיו"ד סי' קב) דתורה שבכתב הוא דין, ותושבע"פ הוא חסד וכדאי' "תורה אמרה ארבעים יכנו ואתי רבנן ובצרי חדא", לכן בלילה שהוא זמן שליטת הדינים קורין משנה שהוא חסד להמתיק הדין, לפי שהמקרא הוא בעשיה, והלילה עצמה היא בחינת עשיה,

זו, ע"פ המג"א (סי' רלב סק"ח) שכתב שאסור ללמוד קודם שהגיע זמן ק"ש, דכשהגיע זמן ק"ש אסור אפי' ללמוד שמא ימשך וכו', וא"כ גם לענין מקרא בלילה לא קשה מידי, כי הכוונה "בערב" סמוך ללילה כפי דרכם להגיע מבעו"י קצת בטרם שיחשך הלילה, עי"ש¹.

ובשו"ת יבי"א (ח"ו סי' ל אות ב) כתב לדחות ראייה זו, דע"ה שאינו יודע לקרות כי אם רק בתורה שבכתב מותר לו לקרות בלילה, וכמו שכתבנו לקמן (באות ד), ולדבריו כוונת הגמ' "אם רגיל לקרות קורא" היינו בע"ה שיודע ללמוד רק במקרא, ויש קצת סיוע לדבריו מלשון הגמ' "אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה", ולכאן מספיק היה לומר "אם רגיל ללמוד לומד", אלא הביאור הוא כמש"כ ש"אם רגיל לקרות" ואינו יודע לשנות "קורא", אך אם רגיל כבר לשנות לא יקרא במקרא אלא "שונה".

ועוד הביא גם משו"ת ויחי יעקב (חאו"ח סי' ט) שהביא בשם בנו ראייה זו מהגמ' בברכות, וכתב ודחקתי עצמי ליישב דמ"ש אדם בא מן השדה בערב, לאו דוקא ערב ממש, שהרי מסתמא בא מן השדה בעת שיוכל עדיין להתפלל מנחה מבעו"י, ונמצא שקריאתו ולימודו ג"כ בזמן שעדיין יום קצת דשרי אף לדעת המקובלים, ולא ידעתי ישוב אחר בפשיטות, זולת עם מה שידוע שדרך הנגלה לחוד ודרך הנסתר לחוד, וחידוש הוא שחידשו המקובלים מהשגתם הנפלאה, וכמש"כ בספרים שאף רשב"י שחיבר הזוה"ק בכ"ז

שלעבודתו היינו עד צה"כ, ורק אח"כ מגיע לביתו, וא"כ מוכח דמה דא"י בגמ' "אדם בא מן השדה בערב" אם רגיל לקרות קורא, כוונת הגמ' לצה"כ ולא לפני, אך יל"ע מדברי המג"א שהביא המהרש"ם, וצ"ע.

אי' ברבינו בחיי (בראשית פ"א פס' טז) עה"פ "את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן" וגו'-שמרמז בו לענין תורה שבכתב ביום ותורה שבע"פ בלילה, ועי' גם באור החיים הק' (פ' האזינו פל"ב פס' ב) עה"פ "יערף כמטר לקח"י וגו' וז"ל "עוד ירצה על דרך אומרים אנשי אמת כי מצוות עסק התורה שבכתב אינה אלא ביום ולא בלילה" עי"ש.

ואף שכתב השעה"צ שם בשם הפמ"ג דיכול לקרוא מקרא בלילה, וכתב דאפי' למחמירין לית בזה איסורא, אלא שלכתחילה יותר טוב ללמוד מקרא ביום, ובטעם הדבר מבואר בפמ"ג (סי' רלח במשב"ז) שכיון שצריך לשלש לימודו שליש במקרא וכו' וראוי לשלש בלילה כמו ביום מקרא משנה וגמ', לכן מותר ללמוד מקרא בלילה עי"ש (ועי' לקמן שהבאנו מהמעשה רוקח שחולק ע"ז), מ"מ זה רק מעיקר הדין אבל ההולכים בעקבות האריז"ל הזהירו על כך מאד ע"פ קבלתם ממנו, והרי כל המנהג ללמוד בליל הברית הוא ע"פ הזוה"ק ושאר ספרי הקבלה, וא"כ יל"ע איך הנוהגים ע"פ ספרי הקבלה ללמוד לפני הברית פסוקי תנ"ך בעוד שבספרי הקבלה בעצמם מבואר שאין ללמוד מקרא בלילה.

ב. ומה שיש שרצו להוכיח דמותר ללמוד מקרא בלילה מהגמ' בברכות (ד:) דאי' שם "אדם בא מן השדה בערב ונכנס לביהכ"נ אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא ק"ש ומתפלל" וכו', כתב בדעת תורה למהרש"ם (או"ח סי' רלח ס"ב) לדחות ראייה

¹ ויל"ע אם אפשר לפרוץ ראייה זו מדברי הגמ' בב"מ (פג:) דאי' שם: פועל בכניסתו משלו ביציאתו משל בעה"ב שנאמר "תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב", ועי"ש בתוד"ה פועל ובלשון הרמ"א (חו"מ סי' שלא ס"א)

כל השיעורים הללו אלא ליודעים ולא למי שאינו יודע כי אם לקרוא מקרא ופשוט, עי"ש, והביא שכ"כ גם היעב"ץ בסידורו (אחר סדר תיקון חצות) שאם אינו יודע ללמוד תורה שבע"פ אומר תהילים ומעמדות, ושכ"כ ביפה ללב (ח"ב סי' רלח אות ג).

וכן כתב בס' חמדת הימים (חלק שבת פי"ח דף קב ס"ב) וז"ל: "אך מי שאינו בקי אלא במקרא בלילה נמצא בטל מהתורה מכל וכל, ובדבר הזה שגו רבים מתופסי התורה שלא ידעו לכלכל במשפט דברי האריז"ל, עכ"ד, וכ"כ בשו"ת יין הטוב (סי' נד) שקטן שאינו יודע לקרא כי אם מקרא מותר לו לקרא אף בלילה, וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי בעצמו (שם) שלנשים ותינוקות וכן לשאר אנשים שאין יודעים ללמוד רק מקרא ותנ"ך אינם אמורים דברי האריז"ל, וכ"ה בשו"ת בית ישראל (סי' כה).

ולפי המבואר, א"כ במקום שיש אנשים שאינם יודעים ללמוד בתורה שבע"פ, אלא יודעים רק לקרוא הפסוקים, א"כ פשוט שמותר להם לקרוא הפסוקים של סדר התיקון בליל הברית, ואף כל השנה מותר להם לקרא מקראות בלילה, כיון שאינם יודעים ללמוד בתורה שבע"פ, וכבר כתב החיד"א בספרו ככר לאדן (בליקוטים סי' ה אות ז) דאף שקבלה מהאר"י שאין ללמוד מקרא בלילה, והצנועים מושכים את ידיהם, מ"מ רוב העם נוהגים לקרוא בתנ"ך בכמה בתי מדרשות, וכמה חכמים אין אומרים להם דבר, דמילי דמיטמרן אין לאומרן בפני עם הארץ, עי"ש, אך עדיין יל"ע לרובא דרובא שיודעים ללמוד בתורה שבע"פ שאין להם ההיתר הנ"ל, איך קוראים הפסוקים בליל הברית.

רובא דרובא של דבריו אין הלכה כמותו, עי"ש. אמנם מלבד תירוץ היבי"א יש עוד כמה אופנים שאפשר לדחות הראיה מהגמ' בברכות וכדיבואר לקמן באות ו.

ג. ומה שאחרונים הביאו עוד כמה ראיות מכמה מקומות בש"ס שמותר ללמוד מקרא בלילה, והם, א. מהגמ' בשבת (יב.) דאי' שם: "רשב"ג אומר התינוקות היו מסדרין פרשיותיהן וקורין לאור הנר אי בעית אימא ראשי פרשיותיו, ואיבעית אימא שאני תינוקות הואיל ואימת רבן עליהן לא אתי לאצלויי", וכתב רש"י (ד"ה אימת) "אימת רבן עליהן-אין פושטין יד לשום דבר ואפי' בחול אלא ע"פ רבן", ומוכח שאף בימות החול היו קוראים פרשיותיהם בלילה, ב. וממתני' ביומא (יח:) שהיו קורין בליל יוה"כ לפני הכהן הגדול באיוב ובעזרא בדברי הימים ובדניאל, ג. מרש"י בקידושין (ל.) וכפי שיבואר לקמן באות ה.

עיין בארצה"ח למלבי"ם (סי' א המאיר לארץ סקל"ו) שדחה ראיות אלו, דהמשנה ביומא מיירי ביו"כ (ועי' לקמן באות יד עוד אופנים שיש לדחות הראיה מהמשנה ביומא), והגמ' בשבת מיירי בליל שישי, והגמ' בקידושין ג"כ מיירי בליל שישי וליל שבת, ובליל שישי, שבת, ויו"כ מותר לקרא מקרא וכמבואר לקמן באות ח.

ד. וגם בשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן (ח"ד סי' מד אות ג) כתב לדחות הראיה מהגמ' בשבת, כי תינוקות שאינם לומדים רק מקרא כמש"כ הלבושי מרדכי בעצמו, פשיטא שמותרים בלימודה גם בלילה וממילא שגם רבם חייב ללמוד גם בלילה, עי"ש, וכתב שכן כתב בפתח עינים להחיד"א (ברכות ג: ד"ה ובענין) דאפשר דגם לאזהרת האר"י לא נאמרו

דוקא ביום, אבל בלימוד הלילה אין צריך לשלש לימודו, אמנם דעת הפמ"ג שהבאנו לעיל באות א' שהחיוב לשלש הוא אף בלילה.

ו. ועוד נראה שיש לדחות הראיה מהגמ' בברכות ובשבת בעוד ד' אופנים, חדא, ממה שכתב בשו"ת לבושי מרדכי (סי' מד אות ד) בעצמו, שאם התחיל מקרא ביום יכול להמשיך אף לאחר שהחשיך ונעשה לילה, וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (שם) בשם שו"ת ויקרא אברהם (ריש קונ' מקום שנהגו אות ב) שמנהג מקומו כי כדי לחבר היום והלילה בתורה נהגו כי בביהכ"נ הגדול מתקבצים מלמדי התינוקות ותלמידיהם עם ת"ח שמסודרים לכל לילה ולילה וקורין תהילים עד קרוב לשעה וחצי מן הלילה, וכתב ע"ז, ואע"ג דעל דרך האמת אין ללמוד מקרא בלילה, לא נאמרו דברים אלו אלא למצניעיהם וכמש"כ הרב חיד"א בככר לאדן על כיו"ב, מה גם דהכא כבר התחילו מבערב עי"ש, ומבואר מדבריו שאם התחיל במקרא מבעו"י אי"צ להפסיק גם בהגיע לילה, והביא כן גם בשם שו"ת מי יהודה (חאו"ח סי' כב) שכתב, שאם התחיל טרם שהוא ודאי לילה אף אם נזדמן שמושכת קצת בלילה אין חשש דהא התחילו בהיתר, אלא שמש"כ מושכת קצת בלילה משמע דלהמשיך הרבה אסור ואילו לויקרא אברהם הנ"ל מבואר שאפי' שעה וחצי מותר.

חיוב לשלש שהרי ממילא חייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור ולומר שנים מקרא, וא"כ מה שכתב רש"י ב' ימים מקרא ס"ל לשד"ח שהכוונה לב' ימים מימות החול של השבוע, וזה בליל חמישי וליל שישי כמש"כ האצה"ח, ולכן לא כתב לדחות דב' ימים הכוונה גם לליל שישי וליל שבת משום שבשבת אין חייב לשלש, וצ"ע.

ה. ועיין בשדי חמד בשו"ת אור לי (סי' מ) שכתב להוכיח מרש"י בקידושין (ל. ד"ה ליוםמי) שמותר ללמוד מקרא בלילה, דאי' שם "לעולם ישלש אדם שלישי במקרא שלישי במשנה ושלישי בתלמוד, ואמרי' לא נצרכה אלא ליוםמי", ופרש"י כפי שפירשו התוס' (שם ד"ה לא) דבריו, "שני ימים מקרא, ושני ימים משנה, ושני ימים גמרא", והרי חיוב מצות ת"ת ביום ובלילה, והביא שעמד בזה הארצה"ח הנ"ל (סי' א סקל"ו), ודחה דב' ימים שעוסק במקרא היינו ליל חמישי וליל שישי, וכתב ע"ז האור לי שמדברי האר"י מתבאר דדוקא בליל שישי הוא דמכין לשבת משא"כ בליל חמישי, ולכן כתב שהראיה מהגמ' היא ראייה קיימת.

אמנם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ב) ובשו"ת יבי"א (ח"ו סי' ל אות ד) כתבו שהדבר פשוט שכוונת הארצה"ח על ליל שישי וליל שבת, ומ"ש ליל חמישי וליל שישי, היינו יום חמישי בלילה ויום שישי בלילה, ולא דק שפיר בלישניה², ועוד כתב היבי"א שמהגמ' עצמה אין ראיה (אלא רק מרש"י) שהרי התוס' פירשו שבכל יום ויום עצמו ישלש ושכן פירש הרמב"ם עי"ש.

ולענ"ד נראה דיש לדחות הראיה מרש"י, ע"פ מש"כ במעשה רוקח (הל' ת"ת פ"א הי"א) דהא דאדם חייב לשלש לימודו שלישי במקרא שלישי במשנה ושלישי בתלמוד, חיוב זה הוא

² ויל"ע דגם אי' נימא דכוונת הארצה"ח לליל חמישי וליל שישי, מ"מ מדוע בעל השד"ח לא כתב כן לדחות הראיה מעצמו שהרי זה כל כך פשוט, ואולי י"ל, דהנה רש"י פירש הגמ' "לא נצרכה אלא ליוםמי", ופירשו התוס' (שם בד"ה לא) בכוונתו, שב' ימים ילמד מקרא, ב' ימים משנה, וב' ימים תלמוד, ולכאור' קשה מה עם שבת, ואפשר שס"ל לרש"י שבשבת אין

בוטשאטש (סי' רלח) שאולי אין קפידא כשאומרים בעשרה.

ולפי"ז י"ל דדברי הגמ' בשבת הלא מיירי כשלומד עם כמה תלמידים ולא רק עם תלמיד אחד, והו"ל לימוד ברבים שבכה"ג מותר ללמוד מקרא בלילה וכמ"כ האבני צדק, ומדברי הא"א בוטשאטש הנ"ל משמע שצריך דוקא עשרה ולא די בפחות מכך.

ומה שיש שרצו להוכיח מהיעב"ץ שגם בלימוד בציבור אין היתר לימוד מקרא בלילה, מהא דכתב (סידור שער השמים הושענא רבא שער שמיני אות יד) בענין המנהג לקרא משנה תורה בליל הושענא רבא, "שאם אמנם רחוק הוא בעיני, וגם לימוד מקרא אין זמנו בלילה, מ"מ אני כופף ראשי בזה למנהג שכבר הוקבע", ומוכח מדבריו שאף קריאת משנה תורה בציבור מצד הדין אין להתיר בלילה, מ"מ יש לדחות זאת, דאפשר דהיעב"ץ מיירי כשכל אחד קורא לעצמו חומש דברים ולא כשיוצאים כולם בקריאת משנה תורה מתוך ס"ת בציבור, דאפשר דבזה מודה היעב"ץ שמותר דהו"ל קריאה בציבור.

אך באמת דברי היעב"ץ צ"ב, שהרי המקור של אמירת משנה תורה בליל הושענא רבא הוא בדברי האריז"ל (סוד הצלם בליל הושע"ר ס"ג) שכתב לקרא בחצי הראשון של ליל הושע"ר את כל המשנה תורה והיינו כל חומש דברים, וכבר הוזכר כן בשבולי הלקט (סי' שעא), וכ"כ בחמדת הימים (ח"ג פ"ו), ובערוה"ש (סי' תרסד סי"א), ובליקוטי מהרי"ח (סדר חג הסוכות ד"ה הושע"ר), ובכה"ח (סי' תרסד סק"ג) שיש לקרא בחצי הראשון של ליל הושע"ר את כל חומש דברים, ובחצי השני של הלילה יקרא את כל ספר התהילים, וכיון שהאריז"ל שהוא המקור

ולפי"ז י"ל דדברי הגמ' בברכות שאם התחיל לקרות קורא היינו שהתחיל מבעו"י, וכעין מה שתירץ המהרש"ם וכמ"כ לעיל, וכן י"ל דדברי הגמ' בשבת מיירי שהתחילו ללמוד עם התינוקות מבעו"י, ובכה"ג אפשר להמשיך גם ללילה, וכן מסתבר משום שהתינוקות לא התחילו את הלימודים רק בלילה, אלא התחילו מהבוקר ורק נמשך זמן הלימוד עד הלילה.

וא"כ הרי שיש לנו היתר נוסף לקרא פסוקי התנ"ך בליל הברית, והיינו שאם התחילו את קריאת הפסוקים מבעו"י יכולים להמשיך גם ללילה, אך בזה אין היתר בלימוד קריאת הפסוקים כל הלילה כפי שנהוג להיות ערים כל הלילה, משום שכל ההיתר הוא רק להמשיך קצת בלילה ולא יותר, ובודאי שלא יותר משעה וחצי וכמ"כ לעיל, וא"כ אף הנוהגים ללמוד בליל הברית רק עד חצות ולא כל הלילה, עדיין יל"ע איך מותר לקרא הפסוקים זמן רב אחרי צה"כ.

ז. אמנם יש אופן נוסף שאפשר לדחות הראיה מהגמ' בשבת, והוא ע"פ מש"כ בדעת תורה למהרש"ם (שם) בשם שו"ת אבני צדק (יו"ד סי' קב) שנשאל מאחד שהתחיל ללמד בלילה פרשיות מהחומש לפני פשוטי עם, ולבו נוקפו מחמת הוראת האריז"ל שלא ללמוד מקרא בלילה, והשיב, שברבים מותר ללמד מקרא בלילה, מפני שהרבים זכותם גדולה וזכותם מעבירה מעת דין לעת רצון כמבואר בע"ז (ד:), ובפרט כשלומד עם פשוטי עם שגומל חסד לנפשם וגמ"ח מהפכת מידת הדין למידת הרחמים, ונעשה אז עת רחמים ורצון ובודאי מותר ללמד מקרא בלילה, וכ"כ בס' נגיד ומצווה (דף טו ע"ב) בשם האריז"ל שבציבור מותר ללמוד מקרא בלילה, וכ"כ בא"א

וגם אי נימא שגם בימות החול היו לומדים בלילה לאור הנר, אפשר שהיו לומדים הפרשיות בלילה רק בליל שישי וכמו שהבאנו לעיל (באות ג) מהארצה"ח, שבכה"ג מותר ללמוד מקרא בלילה כמו שכתב בשו"ת יוסף אומץ (סי' צד) בשם ס' שער המצוות כי בליל שישי שהוא מכין לשבת ומתעוררים הרחמים בו יכול לקרא מקרא בלילה, וביוסף אומץ שם מוסיף עליו כי הדברים ק"ו שיכול בליל שבת עצמו, עיי"ש, וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער השישי פרק שני) דבליל שישי ובליל שב"ק אי"צ ליזהר מללמוד פסוק עיי"ש, וכ"פ בארצה"ח (סי' א סקל"ו), ובשדי חמד (ספר אור לישראל סי' מ), ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קנח), ובכה"ח (סי' רלח סק"ט) שמותר לקרא וללמוד מקרא בליל שישי ושבת, משום שבשבת אין שולטים בו דינים וכן בליל שישי שהוא מכין לשבת והרחמים מתגברים בו, עיי"ש.

וכעיי"ז כתב לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) לדחות הראיה מהגמ' בשבת, דיתכן שרק בשבת למדו הפרשיות, אבל בחול היו רגילים ללמוד משנה וגמ' בלילה וא"כ לא היו פושטים ידיהם.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בליל שישי או שבת, מותר לכתחילה לכו"ע לקרא וללמוד כל פסוקי התנ"ך שתיקנו לומר בלילה זה.

ט. וכמו"כ לענין מוצש"ק כתב בס' זכור לאברהם (ח"א דף כג ע"ב מערכת ל') בשם האריז"ל שכל זמן שלא אכל סעודת מלווה מלכה עדיין יש בו משום קדושת השבת, וכתב שלכן אומרים "ויתן לך" ופסוקי וישלח וכד', עיי"ש, וכן משמע ממה שכתב בשער הכוונות (דף ס סע"א וסע"ב) שאף שהאריז"ל לא היה

הידוע לאסור ללמוד מקרא בלילה, כתב לקרא משנה תורה בליל הושע"ר, האיך כתב היעב"ץ ע"ז שלימוד מקרא אין זמנו בלילה, וצע"ג.

ועכ"פ לפי האבנ"צ הנ"ל יש לנו היתר נוסף לקרא פסוקי תנ"ך בליל הברית, והוא באופן שקוראים הפסוקים בציבור כמו שנהוג אצל הרבה, ובפרט כשיש שם עשרה וכמש"כ לעיל בפ"ג הע' 37 בשם הזכר דוד והגר"מ גרוס שכתבו שישי ענין שיהיו עשרה שלומדים בליל הברית, אך במקום שלא נהגו לעשות לימוד זה בציבור אין לנו את ההיתר הנ"ל.

מאידיך, בשו"ת כנף רננה (מין כנף סי' מד) פסק בסכינא חריפא, שאף בציבור אין לקרות מקרא בלילה, שהרי משה שקול כנגד כל ישראל ונפיש זכותיה, ואפ"ה לא היה הקב"ה מלמדו מקרא בלילה, והביאו בשו"ת יבי"א (ח"ו סי' ל אות ד) וכתב שאם כי יש לדחות ראיתו, מ"מ נראה למעשה שאין לסמוך ע"ז לקרא בציבור, אלא א"כ לומדים המקרא עם פרש"י, שאז בודאי יש להקל וכמבואר לקמן באות יח.

ולפי"ז לא מיבעיא דלדבריו יהיה אסור ללמוד פסוקי התנ"ך בליל הברית גם בציבור ובעשרה, אלא אף לדעת המתירים, עדיין יל"ע איך נהגו להקל ללמוד פסוקי ההתנ"ך במקום שאין לומדים זאת בציבור.

ח. אך יש אופן שלישי שאפשר לדחות הראיה מהגמ' בשבת, דמה שכתב רש"י שאין פושטין יד לשום דבר ואפי' בחול אלא ע"פ רבן, אין כוונתו שגם בימות החול הם לומדים בלילה לאור הנר, אלא כוונת רש"י לבאר הטעם שמותר להם ללמוד לאור הנר בשבת, משום שאפי' אם היו לומדים בימות החול לאור הנר לא היו פושטין ידיהם משום שאימת רבן עליהן.

במוצ"ש מהמסכת סופרים (פי"ד משנה ח) שכתב וז"ל: "אר"ל מגילת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום וכו' ונהגו העם לומר כן לאומרה במוצאי שבתות של אדר עד שיעברו חמשה עשר באדר, ומקרי הכי קרי, בשבת ראשונה של אדר קורין העם ביחד עד בלילה ההוא, ובמוצ"ש שניה קורין מבלילה ההוא עד ודובר שלום לכל זרעו, בשיר השירים קורין אותו בלילי ימים טובים של גליות האחרונים חציו בלילה אחד וחציו בלילה השני, רות במוצאי יו"ט ראשון של עצרת עד חציו ומשלים במוצאי"ט האחרון, וי"א בכולן מתחילין במוצ"ש שלפניהם" וכו', עכ"ל, ומוכח מדבריו שבמוצ"ש מותר לקרא מקרא שהרי כתב שי"א שבכולן מתחילין במוצ"ש שלפניהם, אך בסוף הבצל החכמה (שם אות ט ד"ה ועכ"ז) דחה ראייה זו, דהמסכת סופרים מיירי בקריאה בציבור, וכיון שאמרוהו בציבור שאני וכמ"ש"כ לעיל באות ז, מאחר והבה"ט אוסר לקרא מקרא בלילה, וגם בס' שער המצוות לא נזכר להיתרא רק בליל שישי ושבת, לכן צ"ל דהמסכת סופרים מיירי בקריאה בציבור.

אמנם כ"ז שייך לומר רק לדעת האבנ"צ שס"ל שמותר ללמוד מקרא בציבור, אך לפמ"ש"כ בשם הכנף רננה שאסר ללמוד מקרא גם בציבור, א"כ הראיה מהמסכת סופרים שמותר ללמוד מקרא במוצ"ש קיימת, ולדעת הזכור לאברהם שכתב להתיר רק עד סעודת מלווה מלכה צ"ל דהמסכת סופרים מיירי קודם מלווה מלכה.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא במוצ"ש"ק לענין אם מותר לקרא וללמוד פסוקי התנ"ך שנוי הדבר במח', אך לכאור' לא מיבעיא לדעת הבה"ט שאוסר אז אסור, אלא אף לדעת

נוהג לומר שיר המעלות ואשרי תמימי דרך קודם תפילת ערבית של מוצ"ש, מ"מ היה נוהג לומר הפסוקים של 'ויתן לך', ונזכר דבר זה בהקדמת הזוה"ק (דף יד ע"ב).

מאידיך, בבאר היטב (סי' רצט סקי"ד) כתב לענין מוצ"ש שאין לומר שום פסוקים ולא פרשת וישלח ולא פטום הקטורת כנודע מהאריז"ל רק אם יש לו דרך ליסע יאמר פרשת וישלח, עי"ש, וכן מבואר בסיידור היעב"ץ (דיני זמירות מוצ"ש אות ט) שלא הביא פסוקים למוצ"ש, ואף לענין פסוקי פרשת וישלח ומזמור שיר המעלות (תהילים קכא) שאומרים אחריה, סידרם קודם לזית המלכה בסעודה, עי"ש, ובטעם החילוק בין פסוקי פרשת וישלח שהתירו ליוצא לדרך, לבין שאר פסוקים שאסור עי' מש"כ לקמן (באות כ) מיסודו של הבצל החכמה.

וכן בשו"ת יבי"א (ח"ו סי' ל אות ד) הוכיח מהחיד"א שאסור ללמוד מקרא גם במוצ"ש, מהא דכתב בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' כה) שאין לעשות הקפות למת במוצ"ש משום שאין לקרא מקרא בלילה, ועוד משום שיש לקברו מיד במוצ"ש שעדיין יש בו הארת שבת, כמ"ש"כ הרמ"ז בשם האר"י, עי"ש, הרי שאף שעדיין יש הארת שבת במוצ"ש קודם חצות הלילה, בכל זאת לא התיר לעשות הקפות, ונסתייע מענין קריאת מקרא בלילה, ש"מ דס"ל שגם במוצ"ש אין לקרות מקרא, והביא מס' שולחן מלכים (דף ה ע"ב) שכתב שאפשר לקרות מקרא במוצ"ש, שעדיין יש הארת שבת, והניח בצ"ע, וכתב היבי"א שמ"מ מנהג ישראל קדושים לומר המזמורים קודם ערבית, ויש להם ע"מ שיסמוכו, כמ"ש"כ לעיל.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מד אות ז) בתחילה רצה להוכיח דמותר לקרא מקרא

ללמוד מקרא גם בציבור, שפיר יש הוכחה מהמסכת סופרים שמותר ללמוד מקרא בליל יו"ט.

ואכן, בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מד אות י) כתב להתיר לימוד מקרא בליל יו"ט, וטעמו, כיון שחייבים בשמחה בודאי שהם גם ימי רחמים ורצון ועל כן הותר בהם לקרא מקרא בלילה, והביא משו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קנח) שכתב כי בס' זכור לאברהם הספרדי מביא בשם היוסף אומץ דגם באשמורת אין ללמוד רק בשבת ויו"ט וכו', הרי שהזכיר גם ימים טובים להתירא, וכתב שהמעין יראה כי גם בס' זכור לאברהם וגם בס' יוסף אומץ אינו נזכר להתירא רק שבת ולא יו"ט כלל, מ"מ כיון שהמהרש"ם כלל יו"ט בהדי שבת להתיר נראה דפשיטא ליה דדין שבת ויו"ט שוים לענין זה וכיון דלענין שבת מבואר בזכור לאברהם וביוסף אומץ להיתרא ס"ל דה"ה לענין יו"ט, והביא גם משו"ת לבושי מרדכי (תנינא או"ח סי' קפו) שכתב ג"כ בשם הזכול"א "ליל שבת ויו"ט".

ולענ"ד נראה להביא ראיה להתירא בליל יו"ט, ממה שתיקנו המקובלים סדר תיקון ליל שבועות, כמו שתיקן השל"ה (במס' שבועות עמוד התורה), וכ"כ הכה"ח (סי' תצד ס"ק ז, ט) שע"פ האריז"ל ולפי המבואר בזהר יש לומר את התיקון ליל שבועות, וכ"כ החיד"א (בלב דוד פל"א), והדה"ח (דיני חג השבועות ס"ב), והפמ"ג (סי' תצד א"א בריש הסימן), והיסוד ושורש העבודה (שער תשיעי פ"י) שיש לומר את 'תיקון ליל שבועות', והרי התיקון מיוסד ברובו על פסוקי התנ"ך.

ושוב מצאתי שכן מפורש באורחות חיים (הל' קריה"ת אות נח) שכתב שנהגו להסדיר קריאת פ' וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום בליל

הזכור לאברהם שמתיר, הוא מתיר רק עד סעודת מלווה מלכה, ובדרך כלל נוהגים לעשות את הסעודה בליל הברית, ורק אח"כ לישאר ער בלילה וללמוד את סדר התיקון, ונמצא שבסעודה שעשו כבר יצאו ידי סעודת מלווה מלכה ושוב אין היתר לכו"ע לקרא פסוקי תנ"ך, ויל"ע אם לדעת הזכור לאברהם בסעודת מלווה מלכה בעצמה מותר ללמוד מקרא, או שההיתר הוא רק עד סעודת מלווה מלכה ולא עד בכלל, וצ"ע.

י. וכן לענין ר"ח כתב בשו"ת יין הטוב (סוס"י נד) שמותר ללמוד מקרא (משום שאין גיהנם שולט בו), ומאידך, בבן איש חי (פ' פקודי אות ז) ובכה"ח (סי' רלח סק"ט) כתבו שר"ח דינו כימות החול ואין להתיר בו לימוד מקרא בלילה, וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב חאו"ח סי' ב ד"ה ועל ליל) דבליל ר"ח נכון ליזהר מלומר תהילים ושב ואל תעשה עדיף, ואע"פ שהעולם נותנים סימן, חודש ושבת קרא מקרא, לא נזכר בדברי רבינו האריז"ל, ובדברי הגאון חיד"א מפורש שאינו קורא תהילים רק ליל ו' וליל שב"ק, עי"ש, וכ"פ בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מו אות כו ד"ה העולה באות ט) שליל ר"ח נכון ליזהר מלומר מקרא.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בר"ח, לענין אם מותר לקרא פסוקי התנ"ך הדבר שנוי במח' הנ"ל, שלדעת היין הטוב מותר, אך רוב הפוסקים אוסרים כמש"פ הבן איש חי, הכה"ח, הרב פעלים, והבצל החכמה.

יא. וכן לענין ליל יו"ט, לדעת האבנ"צ אין להוכיח מהמסכת סופרים הנ"ל שמותר ללמוד מקרא בליל יו"ט, כי כמש"כ לעיל המסכת סופרים מיירי בקריאה בציבור, שבזה לדעתו מותר ללמוד מקרא בלילה כמש"כ לעיל באות ז, אך לדעת הכנף רננה שאוסר

מלכה, וכן נראה מסתימת דברי המקובלים שאסור ללמוד מקרא גם במוצו"ט.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא במוצו"ט לכאן יהיה אסור לקרא וללמוד פסוקי התנ"ך, אך זה שייך רק במוצו"ט של שמחת תורה או של שביעי של פסח או של שבועות ור"ה, אבל במוצו"ט ראשון של סוכות ופסח בלא"ה יש מתירים משום שזה חוה"מ וכמבואר לקמן באות טז.

יג. ועוד כתב בבצל החכמה שם (באות יב) להסתפק אם גם ליל עריו"ט מותר לקרא מקרא כמו ליל שישי, וציין לזכר דוד (מאמר ג' פי"ח ד"ה ובתקונים) שכתב "וערב דא ער"ש וימין טבין דשכינתא אתיא לשריא עליהו בגין דאינון קדש" וכו', עי"ש, ומשמע דהאי בערב אימין טבין נמי קאי דהיינו ערבי ימין טבין ולא ימים טבין בעצמן שהרי קרא דערב קא דרש, ולמעשה נשאר בצ"ע.

אמנם מדברי היעב"ץ המובא לעיל באות ז' מוכח שגם בזה אסור, שכתב לגבי קריאת משנה תורה בליל הושענא רבה שלמרות שלימוד מקרא אין זמנו בלילה אבל אין הוא רוצה לבטל המנהג שכבר הוקבע עי"ש, וא"כ מוכח מדבריו שגם בליל עריו"ט אסור, שהרי הושענא רבה זה ליל עריו"ט של שמחת תורה.

ואף שכבר כתבנו שם לתמוה על היעב"ץ, שהמנהג לקרא משנה תורה בליל הושע"ר מקורו בהאריז"ל, ואולי האריז"ל כתב זאת משום דס"ל דגם ערב ליל יו"ט מותר כמו ליל שישי, וצ"ע, מ"מ מסתימת דברי המקובלים לא משמע שליל עריו"ט בכלל ההיתר.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בליל עריו"ט אסור לקרא וללמוד פסוקי התנ"ך, אך גם זה שייך רק בליל עריו"ט הראשון של

שמחת תורה, וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ב) שכשם שבילי שבת מותר לקרא מקרא, כך מותר לקרות מקרא בליל יו"ט, דיו"ט אקרי שבת, ולא שנא יו"ט משבת בדבר זה, וזה פשוט וברור, עי"ש.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בליל יו"ט, יהיה ג"כ מותר לקרוא פסוקי התנ"ך, אך כבר כתבנו לעיל בפ"ג ס"ה שרבים נוהגים לא לעשות את סדר התיקון הנ"ל בליל שבת ויו"ט דס"ל דבימים אלו אין התינוק צריך שמירה, אך יש נוהגים לעשות כן גם בליל שבת ויו"ט, עי" מה שכתבנו בזה שם.

יב. ועוד כתב בשו"ת בצל החכמה (שם באות יא) שגם במוצו"ט מותר ללמוד מקרא דומיא דמוצ"ש, והוכיח כן מהמסכת סופרים הנ"ל שכתב שהשלימו קריאת מגילת רות במוצו"ט האחרון של עצרת לדעת הת"ק, וצ"ע בדבריו שהרי הוא כתב בעצמו לענין מוצש"ק שאין ראייה להתירא מהמסכת סופרים, כי המסכת סופרים מיירי בקריאה בציבור, ושאני מקרא בציבור שלדעת האבנ"צ מותר, וא"כ גם לענין מוצו"ט אין ראייה משם, ואכן, בסוף דבריו (בסי' מו אות כו ד"ה העולה באות ו) כתב שלמעשה עדיין צ"ע בזה, עי"ש, ונמצא שרק לדעת הכנף רננה שאוסר לקרא מקרא גם בציבור יש ראייה מהמסכת סופרים שמותר גם במוצו"ט.

אמנם זה פשוט שלפי הבה"ט שאוסר גם במוצש"ק אז גם במוצו"ט יהיה אסור, וכל הספק הוא רק לדעת הזכור לאברהם, ומסתבר שגם לדעת הזכול"א יהיה אסור, משום שהוא כתב להתיר רק עד סעודת מלווה מלכה שעד אז עדיין נמשכת קדושת השבת, וזה לא שייך כלל ביו"ט שאין חיוב כלל בסעודת מלווה

טו. ועוד כתב בבצל החכמה (שם אות יד) להסתפק לענין מוצאי יו"כ וליל ערב יו"כ אם מותר לקרא בהם מקרא, והספק הוא אם דין יו"כ בזה כשבת או לא.

והנה לענין מוצאי יו"כ, אזי לדעת הבה"ט שאוסר אפי' במוצש"ק א"כ כ"ש במוצאי יו"כ, אולם אף לדעת הזכור לאברהם שמתיר במוצש"ק עד סעודת מלווה מלכה, כבר כתבנו לעיל שביו"ט לא שייך האי התירא שאין חיוב סעודת מלווה מלכה כלל במוצאי יו"ט, וה"ה במוצאי יו"כ לא שייך סעודת מלווה מלכה.

ואף לענין ליל ערב יו"כ, לא מצינו בפוסקים ובספרי המקובלים להתיר כי אם בליל שישי ולא בליל עריו"ט ובליל ערב יו"כ, ומסתבר שיו"כ דינו כיו"ט ולא כשבת, ולכן לענ"ד נראה שאין להתיר בכה"ג.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא במוצאי יו"כ או בליל ערב יו"כ, לכא' אין היתר לקרא פסוקי התנ"ך.

טז. ועוד כתב בבצל החכמה (שם אות י) בשם שו"ת לבושי מרדכי (תנינא או"ח סי' קפו) שגם בלילי חוה"מ מותר ללמוד מקרא, וכתב ליישב שלכן קורין בהושענא רבא בתורה קודם חצות לפי שבשבת ויו"ט מותר, והוא למד שאף לילי חוה"מ בכלל ההיתר, עי"ש, וכ"פ בס' ישראל והזמנים (סי' יג בהגהה) שגם בלילי חוה"מ מותר.

אמנם מדברי היעב"ץ המובא לעיל באות ז' שכתב לגבי קריאת משנה תורה בליל הושענא רבה שלמרות שלימוד מקרא אין זמנו בלילה אבל אין הוא רוצה לבטל המנהג שכבר הוקבע עי"ש, מוכח מדבריו שאף לילי חוה"מ בכלל האיסור.

סוכות ופסח וכן ליל עריו"ט של שבועות ור"ה, אבל בליל עריו"ט אחרון של סוכות ופסח בלא"ה זה חוה"מ ויש מתירים וכן"ל.

יד. עוד כתב בבצל החכמה (שם אות יג) שמותר לקרא מקרא בליל יוה"כ, ושכ"כ בס' העיתים (סי' קנח) שמנהגנו כאן בקירוואן בבתי כנסיות מתקבצין אנשים בליל ליל יום הכיפורים ופעמים בלילי שבתות וקורין תהילים לאור העשישיות וכו', עי"ש, וכתב שכן מפורש במתני' ביומא (יח:) שהבאנו לעיל (באות ג) שהיו קורין בליל יוה"כ לפני הכה"ג באיוב ובעזרא בדברי הימים ובדניאל.

ואף שאפשר לדחות הראיה מהמשנה ביומא, ראשית, דאפשר דקראו לפני הכה"ג בציבור שבזה לדעת האבנ"צ מותר לקרא מקרא בלילה וכמש"כ לעיל באות ז, ושנית, דאף אי נימא דגם בציבור אסור לקרא מקרא בלילה וכדעת הכנף רננה, אך אפשר שקראו לפני הכהן גדול המקראות הנ"ל עם תרגום או פירוש שגם בזה מותר וכמו שיתבאר לקמן באות יח, ובזה גם דחינן הראיה מהגמ' בשבת עי"ש, מ"מ אם גם בליל שבת וגם בליל יו"ט מותר לקרא מקרא בלילה, א"כ פשיטא שמותר גם בליל יוה"כ, וכן מפורש גם בארצה"ח (סי' א המאיר לארץ סקל"ו) שמותר ללמוד מקרא בליל יו"כ.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בליל יום כיפור מותר לכתחילה לקרא פסוקי התנ"ך וכמו שמותר בליל שבת ויו"ט, אך כבר כתבנו לעיל בפ"ג ס"ה שרבים נוהגים לא לעשות את סדר התיקון הנ"ל בלילי יו"ט ולא בליל יו"כ, דס"ל דבימים אלו אין התינוק צריך שמירה, אך יש נוהגים לעשות כן גם בלילי שבת ויו"ט ובליל יו"כ, וכמדומה שביו"כ המנהג ברוב המקומות לא לעשות הסדר הנ"ל, ועי' מה שכתבנו בזה שם.

שנצטוה כן מאת האדמו"ר מקוצק, וביאר לו הרה"ק מגוסטינין שהאזהרה היא רק על לימוד מקרא לבד בלא פירוש רש"י.

וכ"כ ביסוד ושורש העבודה (שער ו' פ"ב) "שאפשר ללמוד פסוק עם פירוש רש"י גם בלילה, כי מה שאזהיר האריז"ל שלא ילמוד אדם פסוק בלילה אזהרתו היא על הקורא פסוקים בלי פירוש, אך כתב שלכן יזהר האדם כשלומד פסוק בלילה שלא יאמר כמה תיבות ככתוב בלא פירוש הלע"ז, אפי' תיבות המובנים ומורגלים פירושם כגון ויאמר ה' אל יהושע וכיוצא יזהר שלא יאמר אותן בלא פי' הלע"ז, כי מוזהר ועומד הוא שלא יקרא פסוק בלא פירוש בלילה, ומה לי פסוק שלם או לשליש ולרביעי, אך כאשר יפרש השיחה כל תיבה בלשון לע"ז ליכא סכנה כלל" עכ"ל.

אמנם אף מה שהחמיר היסוד ושורש העבודה הנ"ל שאין לקרא אפי' חצאי פסוקים בלי תרגום או פירוש, כתב בשו"ת אבני צדק (חיו"ד סי' קב) לחלוק עליו, שכל שקורא פסוק ומפרשו בפירוש רש"י ובלשוננו המדברת זה אל זה שפיר דמי, ולכן התיר להרב השואל ללמוד עם פשוטי עם בלילה חומש עם פרש"י ולפרש כל פסוק בלשוננו להבינם כראוי, עי"ש.

וגם בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מו אות כג) העיר על היסושה"ע, שאיך התיר ללמוד בלילה חומש עם פרש"י והרי הרבה פסוקים אין עליהם פרש"י וכי יצטרך לדלג עליהם, וכתב דאפשר שכיון שעיקר לימודו מיוסד על פרש"י שוב נחשב הכל כלימוד פירוש"י דשאר הפסוקים נגררים אחרי הלימוד עם פרש"י, עי"ש.

אך כבר כתבנו שם לתמוה על היעב"ץ, שהמנהג לקרא משנה תורה בליל הושע"ר מקורו מהאריז"ל, ואולי האריז"ל כתב זאת משום דס"ל דגם לילי חוה"מ בכלל ההיתר, וצ"ע.

ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בלילי חוה"מ לדעת הלבושי מרדכי והבצל החכמה יהיה מותר לקרא פסוקי התנ"ך, אך לדעת היעב"ץ לכאור' יהיה אסור.

יז. ועוד כתב בבצל החכמה (שם אות ח) שבליל פורים אין להביא ראיה להתיר ממה שתיקנו לקרא קריאת המגילה בלילה, משום דקריאת המגילה מצותו בכך כדילפינן לה מקרא, וכעין דאמרי' (מנחות ה:) מה למנחת העומר שמצותה בכך.

ויש להוסיף, שבזה א"א לדחות לפי האבנ"צ דקריאת המגילה שצריך לכתחילה לקרותה בציבור שאני, כי להלכה גם יחיד צריך לקרא המגילה בלילה. ולפי"ז אם הלילה שלפני הברית יוצא בליל פורים אין היתר ללמוד פסוקי התנ"ך.

יח. ויש אופן רביעי שאפשר לדחות הראיה מהגמ' בברכות ובשבת, והוא ע"פ מש"כ בכה"ח להגר"ח פלאגי (סי' לא אות נה) שכל שקורא המקרא עם פירוש, הר"ז נחשב כתורה שבע"פ שמותר לקרוא בלילה, וכ"כ בבן איש חי (פ' פקודי אות ז), ובליקוטי מהרי"ח (סדר קביעת עיתים לתורה), ובס' נפש חיה (סי' רלח) בשם סידור ר' שבתי, ובשו"ת לבושי מרדכי (חאו"ח מהדו"ת סי' קפו), וכן בשו"ת ויחי יעקב (או"ח סי' ט) הביא מעשה רב מרבו הרה"ק ר' יחיאל מגוסטינין, שפעם אחת בא אצלו בלילה ופגשו בללמוד חומש עם תלמידיו, ואמר לו התלמיד ששמע ממנו

שיזהרו להוציא הפירושים בפייהם ולא בהרהור וכמש"כ הבצל החכמה.

ואכן ראיתי בס' ילקוט ברית אברהם על הל' מילה וברית יצחק (עמ' שכב) שכתב שמטעם זה ראה לנכון להחזיר עטרה ליושנה ולסדר את לימוד הלילה הקדוש הזה ע"פ הסדר שהורונו רבותינו בספריהם, ובכלל זה את כל פסוקי התנ"ך, והוספתי להביא את פירוש רש"י על פסוקי התנ"ך למען יהיו פירושי פסוקי התנ"ך מסודרים בפניו.

אמנם כ"ז הוא רק לדעת רוב האחרונים וספרי המקובלים שהתירו לימוד מקרא עם פירוש, אך לדעת היסושה"ע אין להתיר אפי' קריאת חצאי פסוקים בלי פירוש, ורק אם קורא ומפרש כל תיבה מותר ורק אז אין בזה סכנה, וא"כ לחוששים ליסושה"ע עדיין יל"ע איך מותר לקרא פסוקי התנ"ך בליל הברית.

יט. ויש היתר נוסף לקרא פסוקי התנ"ך בליל הברית, והוא ע"פ מש"כ באור צדיקים (עמודי התפילה סי' א סי"א) ובמשמרת השלום (סי' כג) שמותר לקרא מקרא אחרי חצות, ולפי"ז בליל הברית אפשר לסדר שילמד בסדר התיקון את המשניות והגמרות ומאמרי הזוהר שבעניני מילה עד חצות, ומחצות ואילך יקרא את פסוקי התנ"ך, ואתי שפיר.

אמנם בליקוטי מהרי"ח (ח"א דף קמד ע"א) סדר תיקון המידות וקביעת עיתים לתורה) הביא את דברי האור צדיקים שכתב שכל אזהרת האריז"ל אינה אלא קודם חצות הלילה, ומעיר עליו כי מכל הספרים שהעתיק שם בנוגע לדברי האריז"ל לא משמע לחלק בין קודם חצות לאחר חצות, וכ"כ בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"ב סי' כה אות א) שהמקובלים נמנעו לקרות תהילים כל שלא

אך מה שכתב היסושה"ע להתיר קריאת פסוקים עם תרגום בלע"ז, כתב בשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' קפו סוד"ה וראיתי) לחלוק עליו, והוא משום שנשאל כי בתשו' אבנ"צ ויסושה"ע הנ"ל כתבו דרך לימוד עם פירושים יש להתיר יותר ואילו בס' בא"א בוטשאטש (סי' רלח) כתב דאדרבה דרך לימוד חמור, וכתב ליישב, דודאי בפירושים של הראשונים כפרש"י וכיוצ"ב שהם ע"פ יסוד דברי חז"ל הו"ל כתורה שבע"פ שיסודה במקרא, אך העתק בלע"ז פשטות אינו בכלל זה ואסור, אמנם אמירה לבד י"ל דהוי כמו תחינה ותפילה ומותר ג"כ, עי"ש.

ובשו"ת בצה"ח (שם) העיר על דבריו, דמפורש ביסושה"ע דגם דרך לימוד בתרגום לע"ז מותר, ויל"ע שאם גם דרך תרגום לע"ז מותר ומכ"ש עם פירש"י וראשונים, ואם גם דרך אמירה ודרך תחינה ותפילה מותר א"כ באיזה אופן אסור, וכ' שנראה לומר לדעתו, דבלומד ומהרהר התרגום בלע"ז ואולי אפי' מהרהר גם פרש"י כיון שאינו מוציאו בפה הרהור לאו כדיבור דמי ואסור, אבל לומר פסוקים דרך תפילה ותחנונים נראה דגם הוא מודה שאין בו איסור עכ"ד, עי"ש.

ולפי"ז י"ל דמה דאי' בגמ' בברכות "אם רגיל לקרות קורא" היינו קורא עם תרגום או עם פירוש, וכן מה דאי' בשבת דקראו עם התינוקות לאור הנר, היינו דוקא עם תרגום או פירוש, ובזה אתי שפיר.

וא"כ יש לנו היתר נוסף לקרא וללמוד פסוקי התנ"ך בליל הברית, והוא באופן שקוראים הפסוקים עם תרגום, ואף לדעת הלבושי מרדכי שמחמיר בתרגום, מ"מ יכולים ללמוד זאת עם פירוש רש"י או שאר המפרשים, רק

ומזמורים שאנו אומרים בקידוש לבנה, ומזמורים שיש נוהגים לומר לפני ואחרי הדלקת נרות חנוכה, וכל כיו"ב.

אך יל"ע בדבריו, כיון שכל הנ"ל הם פסוקים ומזמורים שאומרים דרך תפילה ותחנונים לסגולה ולשמירה, ובזה אפשר לומר דכיון דאמירתם קשורה אל הלילה הו"ל כמזמורי תפילה ולא כלימוד מקרא ולכן מותר, אבל סדר הלימוד שלומדים בליל הברית אין קוראים זאת דרך תפילה ותחנונים, אלא קוראים זאת דרך לימוד וכמו שקוראים משנה תורה בליל הושע"ר, ואפשר שמטעם זה פקפק היעב"ץ במנהג קריאת המשנה תורה שאין זמנו בלילה וכפי שהבאנו לעיל כמה פעמים, כיון שקריאת המשנה תורה נעשה דרך לימוד ולא דרך תפילה ותחנונים, ומה שבאמת נוהגים לקרא משנה תורה בליל הושע"ר הוא משום שזה חוה"מ או מעור טעמים וכמ"כ לעיל.

כא. ובשלמא אם היו קוראים פסוקי התנ"ך דרך תפילה פשוט שהיה מותר, וכמ"כ בליקוטי מהרי"ח (סוף סדר תיקון חצות) שאזהרת האר"י היא רק אם אומרים אותו דרך לימוד, ולא דרך תחינה ובקשה, וכ"כ בשו"ת מי יהודה (סי' כב) שמותר לומר תהילים דרך תפילה ותחנונים בעת צרה לצורך רבים, ואין זה ענין ללימוד מקרא, והרי אנו אומרים כמה מזמורים בק"ש שעל המטה וכו', וכ"כ בשו"ת ויחי יעקב (או"ח סי' ט) שכל שקורא מזמורי תהילים בלילה לצורך תפילה, אין בזה שום חשש, וכן מה שקוראין 'ויתן לך' במוצ"ש לסימן טוב, עי"ש, אבל כשאין הוא קורא את פסוקי התנ"ך דרך תפילה, במה ההיתר.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' מו אות כג) כתב בשם שו"ת בית ישראל (סי' לה) שמותר

האיר היום, וכן בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קנח) כתב בשם הזכור לאברהם והיוסף אומץ לאסור אף לאחר חצות, וכ"כ בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' ב) שהואיל והרש"ש עצמו אין ולא ורפיא בידיה, ולא פסיקא ליה מילתא אם תהילים בכלל אזהרת האר"י, לכן אנו נוזהרים שלא לקרות תהילים קודם עלוה"ש, דשב ואל תעשה עדיף. ולפי דבריהם יהיה אסור לקרא פסוקי התנ"ך בליל הברית גם אחרי חצות.

כ. ובפרק ג' הע' *32 הבאנו בשם הבצל החכמה (ח"ד סי' מד אות יז) שכתב להתיר לקרוא פסוקי התנ"ך בליל הברית, משום שדוקא מזמורים ופסוקים שאינם שייכים ואין להם ולאמירתם קשר אל הלילה הזהיר האר"י מלאומרם בלילה, אבל פסוקים ומזמורים שיש להם קשר אל הלילה מותר וראוי לאומרם בלילה, וכתב שלכן כל המזמורים ופסוקים שאמירתם קשורה בשמירה כק"ש על המטה והפסוקים שאמירתם לתועלת בתיקון חצות אין ליזהר מאמירתם ואדרבה ראוי ונכון לאומרם, וכתב שבהכי ניחא מה שאומרים פרקים רבים מהתנ"ך בלילה שלפני המילה כמו שתיקן היעב"ץ, כיון שמקראות הנזכרים הם תיקון להמשיך חוט של חסד וקדושה לולד הנולד שייכים הם לאותו לילה ושפיר דמי לקרותם, והוסיף שגם ניחא לפי"ז מה שנוהגין ע"פ האר"י לקרות כל לילה לפני השינה ד' מזמורים הראשונים של תהילים, ונתקשה בזה בא"א בוטשאטש (סי' רלח) ובהנ"ל ניחא, שהרי אמירה זו סגולה להינצל מקרי ר"ל, א"כ היא צורך השעה, עי"ש.

ויש להוסיף שלפי"ד ניחא גם מה שאנו אומרים פסוקי 'ויתן לך' במוצש"ק, ופסוקי פרשת וישלח ליוצא לדרך, וכן פסוקים

לפרקי דר"א (פמ"ו אות י) שכתב בטעם הדבר שאין לקרא מקרא בלילה, כי זמן המקרא ביום, ומפני שדברים שבכתב א"א לאומרים בע"פ, וצריך לקרות מתוך ספר, ולא לכו"ע שכיחי נרות בלילה, ומשו"ה אין זמן מקרא אלא ביום, שהכל יכולים לקרות מתוך הספר, ובלילה קבעו זמן לתורה שבע"פ, שלא ניתנה ליכתב. ולפי"ז כהיום שיש חשמל בכל מקום לא שייך האי טעמא.

ואף שלא מצינו מי שכתב להתיר לימוד מקרא בלילה ע"פ הרד"ל הנ"ל, מ"מ כבר כתבנו (לעיל אות א) בשם הפמ"ג והמהרש"ם שאין הדבר אסור מן הדין, אלא על ע"פ קבלה, אלא שגם בזה יש לנו הטעם שכתב הרד"ל שזה לא שייך בזמננו. ועי' בשו"ת הים הגדול להגרי"מ טולידנו (סי' ח) שהביא ראיות רבות מהש"ס שמותר ללמוד מקרא בלילה, ואת כולם פרך בשו"ת יבי"א (ח"ו סי' ל) אחת לאחת, עי"ש.

כג. העולה להלכה: שמצד הדין אין איסור ללמוד מקרא בלילה כמבואר בשעה"צ בשם הפמ"ג, אבל גם הנוהגים להחמיר ע"פ קבלה לא ללמוד מקרא בלילה, יש אופנים שמותר וכדלהלן, א. מי שאינו יודע ללמוד כי אם במקרא מותר (כמב' באות ד), ב. ומי שהתחיל ללמוד מבעו"י מותר לו להמשיך קצת אל הלילה (כמב' באות ו), ג. בליל שישי ושבת מותר ללמוד (כמב' באות ח), ד. במוצ"ש לדעת הבה"ט אסור, ולדעת הזכור לאברהם מותר עד מלווה מלכה (כמב' באות ט), ה. בר"ח רק לדעת היין הטוב מותר, אך לדעת הבן איש חי והכה"ח אסור (כמב' באות י), ו. בליל יו"ט מותר ללמוד (כמב' באות יא), ז. במוצו"ט ובליל עריו"ט אסור ללמוד מקרא (כמב' באות יב ויג), ח. בליל יו"כ מותר ללמוד מקרא (כמב' באות יד), ט. במוצאי יו"כ ובליל עריו"כ אסור

לבעל קורא הטרוד ביום בעסקיו לחזור על סדרת השבוע בכל לילה ולילה כדי שיהיה בקי בקריאת הנקודות והטעמים דזה לא מיקרי לימוד רק אמירה בעלמא, עי"ש, ומבואר מדבריו שאין ההיתר רק למי שקורא הפסוקים דרך תפילה ותחנונים, אלא אף מי שקורא זאת דרך אמירה ולא בדרך לימוד מותר.

ולפי"ז נמצא שכמעט אין לאסור לקרוא את פסוקי התנ"ך, שהרי אם לומד זאת עם פירושים מותר לכו"ע (וליסושה"ע רק באופן שמפרש כל תיבה), ואם רק קורא זאת דרך אמירה ג"כ מותר וכמש"כ הבית ישראל, ורק אם קורא זאת דרך לימוד בלי פירושים יש לאסור.

כב. אך למעשה נראה שיש להתיר קריאת פסוקי התנ"ך בליל הברית בכל גוונא, משום שבדרך כלל קוראים הפסוקים לשמירת התינוק ולסגולה ואין קוראים זאת רק לשם לימוד, וא"כ זה בכלל אמירה בעלמא שמותר, ואף אי נימא דקורא זאת דרך לימוד מ"מ יש להתיר, משום שמי שתיקן סדר ליל הברית הוא היעב"ץ כידוע, למרות שהוא מאד החמיר בקריאת מקרא בלילה, וכמו שהבאנו ממנו לעיל כמה פעמים, וא"כ במה שהוא תיקן סדר ליל הברית עם פסוקים מהתנ"ך בשביל לקרוא בלילה ובלי להגביל אותנו באיזה צורה לקרא זאת אם דרך אמירה או דרך לימוד, אפשר שהיו לו כוונות טמירים בלילה הזה לתקן הסדר הנ"ל עם פסוקים מהתנ"ך העוסקים בעניני מילה, ובדעתו הרחבה והקדושה לא ראה בזה סתירה לאזהרת האר"י שאין ללמוד מקרא בלילה משום שהוא מעורר הדינים.

ויותר מזה ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ב אות ה) ובשו"ת הים הגדול להגרי"מ טולידנו (סי' ח) שהביאו את הרד"ל בביאורו

לדעת האור צדיקים והמשמרת שלום מותר, ולדעת החיד"א הרב פעלים הליקוטי מהרי"ח והמהרש"ם אסור (כמבו' באות יט), טו. פסוקי התנ"ך הקשורים אל הלילה כתב הבצל החכמה להתיר (כמבו' באות כ), טז. מותר ללמוד מקרא דרך תפילה ותחנונים ודרך אמירה (כמבו' באות כא), יז. שמותר ללמוד סדר ליל הברית גם בדרך לימוד (כמבו' באות כב).

ללמוד מקרא (כמבו' באות טו), י. בחוה"מ כתב הלבושי מרדכי והבצל החכמה שמותר, אך מהיעב"ץ משמע שאסור (כמבו' באות טז), יא. בליל פורים אסור ללמוד מקרא (כמבו' באות יז), יב. מותר ללמוד מקרא עם פירוש (כמבו' באות יח), יג. לימוד מקרא עם תרגום לדעת היסושה"ע מותר, ולדעת הלבושי מרדכי אסור (כמבו' באות יח), יד. לימוד מקרא אחרי חצות

סימן ב'

בענין אם מותר לאכול קודם ברית מילה

א. אם יש מקור לאסור אכילה קודם המילה / ב. אם האיסור לאכול קודם המילה הוא רק למוהל או גם לאבי הבן / ג. אם יש להתיר מטעם שזו מצוה שאין גוף המצוה עוברת / ד. אם יש חילוק בין קביעות סעודה לטעימה בעלמא / ה. אם יש היתר ע"י שיעמיד שומר / ו. העולה לדינא.

נשאלתי אם מותר לאבי הבן לאכול לפני מצות ברית מילה.

א. והנה בעצם יסוד השאלה יל"ד אם מותר לאכול לפני כל קיום מצוה, והנה לא מצינו בכל הש"ס לא בבלי ולא בירושלמי וגם לא בראשונים ולא בפוסקים שכתוב להדיא שאסור לאכול לפני כל קיום מצוה, רק מצינו בגמ' גבי מצוות מסוימות כק"ש ולולב שאסור לאכול לפני קיום מצוות אלו מחשש שמא ישכח כמבואר בראשונים, והפוסקים והאחרונים למדו מזה גם למצוות דרבנן כמצות בדיקת חמץ וספיה"ע והדלקת נ"ח וקריאת המגילה ושאר מצוות הבאות מזמן לזמן שאסור לאכול לפני קיום מצוות אלו מחשש זה, והנה עצם דברי הפוסקים שחידשו שאסור לאכול לפני מצוות דרבנן הם חידוש גדול, שהרי לא נזכר בגמ' שאסור לאכול לפני כל קיום מצוה, ואי נימא שאסור, היה לגמ' לכתוב זאת במפורש "אסור לאכול לפני כל קיום מצוה דאורייתא ואפי' דרבנן שמא ישכח", ובגמ' לא נזכר שום איסור כזה, ומסברא אין בנו כח לחדש דינים ואיסורים, ולכן נראה שדי לנו במה שאסרו הפוסקים ואין לנו לאסור בשאר מצוות שגם בפוסקים לא נזכרו, שהרי אף דברי הפוסקים הם חידוש ודי לנו בזה.

ואף שמצינו בזה יותר מחמש עשרה מקומות בשו"ע או"ח שאסור לאכול לפני קיום מצוה שחלקם מקורם בגמ' וחלקם בראשונים וחלקם

באחרונים, כך מצינו איסור אכילה לפני תפילת מנחה המבואר בגמ' בשבת (ט:) ונפסק בשו"ע (סי' רלב ס"ב), וכן איסור אכילה לפני ק"ש המבואר בשו"ע (סי' ע ס"ה), וכן איסור אכילה לפני הנחת תפילין הנפסק במשנ"ב (סי' ע סק"כ) ובביאה"ל (סי' פט ס"ה ד"ה וי"א), וכן איסור אכילה לפני תפילת ערבית המבואר בגמ' בברכות (ד:) ונפסק בשו"ע (סי' רלה ס"ב), וכן איסור אכילה לפני בדיקת חמץ המבואר במגיד משנה (פ"ב מחו"מ ה"ג) בשם התוס' (רבינו פרץ פסחים ד.) ובהגה"מ בשם הסמ"ק (סי' צח) וברבינו ירוחם בשם הראב"ד המובא בב"י (סי' תלא ד"ה ומ"ש) ע"פ הגמ' בפסחים (ד.) שכתוב שאסור ללמוד לפני הבדיקה וכתבו שמכ"ש שאסור לאכול ונפסק בשו"ע (סי' תלא ס"ב), וכן איסור אכילה לפני ספירת העומר הנפסק ברמ"א (סי' תפט ס"ד), וכן איסור אכילה לפני תקיעת שופר המבואר בתוספתא (שבת פ"א ה"ד) הנפסק במג"א (סי' תרצב סק"ז) ונזכר במ"ב (סי' תרצב סק"ו) ובשעה"צ (שם סקכ"ח), וכן איסור אכילה לפני נטילת לולב המבואר בגמ' בסוכה (לח.) ונפסק בשו"ע (סי' תרנב ס"ב), וכן איסור אכילה לפני הדלקת נ"ח המבואר בב"ח (סי' תרעב ס"ב) ובמג"א (סי' תרעב סק"ה) ונפסק במ"ב (סי' תרעב סק"ו), וכן איסור אכילה לפני קריאת המגילה המבואר בתרה"ד (סי' קט) ונפסק ברמ"א (סי' תרצב ס"ד) ובמ"ב (שם סקט"ו), וכן איסור אכילה לפני מצות משלוח

לאכול לפני מצוה זו, ולפי המבואר לכאור' אין בידנו לאסור זאת, ובאמת שהראשון מהאחרונים שמדבר מזה כותב להתיר בפשיטות, וכך כותב המאמר מרדכי (או"ח סי' תסח סק"א) וז"ל "ומיהו מה שנוהגים שלא לטעום כלום עד אחר המילה, לא ידעתי בו טעם נכון".

אמנם בהגהות נחלת צבי לבעל הפתחי תשובה כתב (יו"ד סי' רסב ס"א) וז"ל: "נראה לכאור' דהאב אסור לאכול קודם המילה כמו בנטילת לולב וכיוצא, וכן לעשות כל המלאכות הנזכרות באו"ח סי' רלב, ואפי' אם התחיל מפסיק, כדמסקינן בסוכה דף לח דבמידי דאורייתא מפסיק, ובדרבנן אינו מפסיק, וכן הוא בשבת דף ט: מפסיקין לק"ש וכו', ולענין טעימה עי' במג"א סי' רלה סק"ד וסי' תרנב סק"ד, ואפי' אם יעמיד אחר שיזכירו לא מהני כמש"ל בפ"ת סי' יח סק"ב דדוקא במידי דמצוה מהני, מיהו הא פשיטא דאמו של הילד מותרת לאכול, כיון דאינה חייבת למול את בנה, מיהו כל זה כשהאב מוהל בעצמו, אבל אם אינו מוהל בעצמו וכבר כיבד למוהלים ועשאו שלוחים, נראה דמותר לאכול ולעשות כל המלאכות, עי' במג"א סי' תלא סוסק"ה, ואפשר דהמוהלים אסורים לאכול, ואם המילה שלא בזמנה י"ל דמותר, ויש לעיין בזה, וה"ה לענין פדיון הבן עכ"ל. והסכימו עמו בדעת תורה למהרש"ם (יו"ד סי' רסב) ובשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' עה) שאסור לאכול לפני ברית מילה.

הגר"י זילברשטיין בשם הגר"ש אלישיב (חשוך חמד מגילה עמ' קד ועי' גם באשרי האיש ח"ג פמ"ו סי"ח), ובהליכות שלמה (פורים פ"ט ס"ט) בשם הגר"ש אויערבאך. ואכמ"ל.

מנות ומתנות לאביונים הנידון בספרי פוסקי זמננו (עי' הערה¹), וכן איסור אכילה לפני תפילת שחרית המבואר בגמ' בברכות (י:): ונפסק בשו"ע (סי' פט ס"ג), אלא ששם זה אינו מחשש שמא ישכח אלא מצד גיאות כמבו' בגמ' שם, וכן איסור אכילה לפני תפילת מוסף המבואר בגמ' בברכות (כח:): ונפסק בשו"ע (סי' רפו ס"ג) ושם נחלקו האחרונים אם האיסור הוא מחשש שמא ישכח כמו בתפילת מנחה או שהאיסור הוא מאותו איסור שאסור לאכול לפני שחרית כמו שהארכתי בזה בשו"ת שמעתתא כהלכתא סי' כב, וכן איסור אכילה לפני קידוש בליל שבת המבואר בגמ' בפסחים (קו:): ונפסק בשו"ע (סי' רעא ס"ד), וכן איסור אכילה לפני קידוש יום שבת המבואר ברמב"ם (פכ"ט משבת ה"ה) ונפסק בשו"ע (סי' רפט ס"א) והוא נלמד מאיסור אכילה לפני קידוש דליל שבת, והראב"ד בהשגות שם חולק על הרמב"ם וסובר שאין ללמוד מליל שבת ואין לאסור אכילה לפני קידושא רבא ביום שבת, וכן איסור אכילה לפני הבדלה המבואר בגמ' בפסחים (קה:): ונפסק בשו"ע (ריש סי' רצט), אלא שאיסור אכילה לפני קידוש והבדלה אינו מחשש שמא ישכח אלא הוא איסור עצמי כמבואר בשו"ע הרב (סי' תלא) ובשעה"צ (סי' רצט סק"ו), ומטעם זה אפי' טעימה אסור וגם לא מהני שומר וכמו שיתבאר, ועי' גם מה שהאריך בזה הגר"צ פרידמן בספרו החדש קצבי הרים על עניני קידוש (סי' פא, פד, ופה).

מכל מקום לענין מצות ברית מילה לא מצינו בראשונים וגם לא בשו"ע וברמ"א שאסור

¹ עי' מש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' לב) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קכו וח"ז סי' צב) ובשו"ת אז נדברו (ח"ו סי' סה), ומש"כ בזה הגר"מ שטרנבוך (מועו"ז ח"ב סי' קפו), וכן מש"כ בזה

הנחלת צבי, אלא יתכן שסוברים שיש לחלק בין אשה ובעלה לבין שליח ומשלח, דגם אשה חייבת בהדלקת נ"ח, אלא שמקום המצוה היא בביתה וסגי בזה שבעלה מדליק שם ומוציאה ידי חובה ולכן גם עליה מוטל חיוב המצוה אלא שנפטרת בהדלקת בעלה, ומשו"ה גם לה אסור לאכול קודם, אך שונה הדין שמסר חיובו לשליח דנפטר כבר מחיוב המצוה ורק על השליח מוטל החיוב, ולכן מותר לו לאכול קודם, ורק לשליח אסור לאכול מחשש שמא ישכח. ובאמת שכן מבואר במשנ"ב (סי' תע סק"ו) גבי בדיקת חמץ, שאם מינה שליח לבדוק, שיכול המשלח לאכול קודם שיבדוק השליח.

ועיין בשו"ת בצל החכמה (שם) שתמה על הנחלת צבי, שהמנהג פשוט במי שקיבל עליו לתקוע לחולה בר"ה, שאחר שיצא בעצמו חובת תק"ש אוכל סעודתו ואח"כ הולך לתקוע להחולה, וכן במקרא מגילה לחולה בפורים בלילו ויומו שאחר שיצא בעצמו יד"ח קריאת המגילה, הוא אוכל סעודתו ואח"כ הוא קורא בשביל החולה שבלא"ה לא התענה ביי"ג וכן ביי"ד או ט"ו בבוקר, הרי שאם כי קיבל על עצמו להוציא חבירו יד"ח מצוה, לא נהגו שלא לאכול לפני שיוציאם, ואפי' בתק"ש שהיא מצוה דאורייתא ודלא כסברת הנחלת צבי, וכתב שאולי יש לחלק דבאלה הוי סעודת מצוה כסעודת פורים לבין אכילת רשות, ומ"מ הסיק (שם בסי' ס) שאף שפשוט שהמשלח יכול לאכול אבל גם לשליח מותר ודלא כהנחלת צבי שאוסר לשליח לאכול קודם.

אמנם דבריו תמוהים מאד דיש לחלק בין מינוי שליח לבין מי שקיבל על עצמו להוציא אחרים מדין שומע כעונה שאינו מדין שליחות, דמי שיצא כבר ידי חובת המצוה ורק בא להוציא

ב. אך הנחלת צבי מחלק, שרק אם האב מל את בנו בעצמו וכן למוהל אסור לאכול, אבל אם האב אינו מל בעצמו וכבר מינה מוהל מותר לו לאכול כי לא עליה רמ"א, ונלמד מדבריו שכל מצוה שמינה שליח לקיים את המצוה, מותר למשלח לאכול לפני שהשליח יקיים את המצוה כי ליתא לחשש דשמא ישכח, ורק לשליח אסור לאכול מחשש שמא ישכח.

ומטעם זה כתב בשו"ת בצל החכמה להג"ר בצלאל שטרן זצ"ל (ח"ד סי' נח) שמותר לנשים לאכול לפני שהבעל ידליק נרות חנוכה אע"פ שאסור לאכול קודם כמב' במ"ב (סי' תרעב סק"י) מ"מ לפי דברי הנחלת צבי מכיון שהיא אינה עושה המצוה אלא שליח עושה בשבילה אין עליה איסור אכילה ועשיית מלאכה, אלא שכתב שאעפ"כ המנהג הוא שאינן אוכלות ואינן עושות מלאכה לפני ששומעות הדלקת נ"ח, וכן פסקו הגרי"ש אלישיב (פסקי שמועות חנוכה עמ' צח) והגר"ש וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי ח"י עמ' כב) שמותר לאשה לאכול, וכן הובא בתורת המועדים (סי' תרעב סק"ט) בשם הגר"ח קנייבסקי, והוסיף, שה"ה מי שמינה שליח שידליק בשבילו נר חנוכה, מותר למשלח לאכול כיון שמסר חיובו לשליח, אבל לשליח אסור לאכול קודם שידליק כיון שהשליח חייב להדליק בשבילו מדין ערבות, והוא ממש כדברי הנחלת צבי.

ואף שדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכו"ש חנוכה פט"ז ס"ג) שגם אשה הסומכת על הדלקת בעלה אסור לה לאכול סמוך להדלקה אפי' שאינה מדליקה בעצמה, וכן כתב בחוט שני (חנוכה פי"ט עמ' שיח) שכיון שהיא נמצאת במקום ההדלקה אסור לה לאכול קודם ההדלקה, מ"מ נראה שאינם חולקים על דברי

נפתלי שם, עכ"ד, ויעוי' ביד שאול שם שכתב שיש משמעות בדברי המג"א (סי' תקפא סקי"א) שיש להתיר לאבי הבן לאכול קודם המילה, ובס' למען בריתו (סי' רסב באות לטובה אות כא) שכן משמע בשע"ת (סי' תקנט סוסק"ז) שכתב דוקא ביום תענית אסורים לאכול קודם המילה, שמא יארע איזה תקלה ולא יוכל לקיים המצוה כתקונה, ונמצא דביטל התענית בחינם, עי"ש.

אמנם בשו"ת בצל החכמה (שם בהגהה) ציין לשו"ת פרי השדה (שם) שתמה על המהר"ם שיק במש"כ דכיון דלא הוי מצוה עוברת אין איסור לאכול קודם קיומה, שהרי בדיקת חמץ ג"כ אינה מצוה עוברת, שאם לא בדק ליל י"ד יכול לבדוק ביום י"ד כמב' בסי' תלה ואפי"ה אסור לאכול קודם בדיקת חמץ, וע"כ כיון דמצוה מן המובחר לבדוק ליל י"ד חיישינן שלא יבטל המצוה וא"כ מכ"ש מילה בזמנה שדוחה אפי' שבת ודאי שאסור לאכול קודם עי"ש. והבצל החכמה דוחה דבריו וכותב: "ולולא שאיני כדאי לענ"ד נראה כי המהר"ם שיק ציין שם (ריש ד"ה ולזה) לדברי המג"א סי' תמד סקי"א, ולמה שפירש החת"ס בכוונתו, ועי"ש במג"א שכתב "והאי עשה דתשבתו חמור טפי שכל שעתא עובר עליו משא"כ במילה" וכו', ועי' חת"ס (שבת קלא. ד"ה מ"ט) שפירש בכוונתו, דגוף המצות מילה אינו יכול לקיים אלא פעם א' בגוף זה משא"כ תשבתו יכול לקיים בביתו כמה פעמים אם יתחמץ לו עוד עיסה וכד' וכו', הרי דעשה דתשבתו חמיר טפי, ופשוט שאם בדק חמצו ליל י"ד וביערו יום י"ד ואח"כ נתחמץ לו עיסה וכד' וביערו שקיים בזה שתי מצות משא"כ כשלא ביער עדיין חמצו ונתחמץ לו עוד עיסה וביער הכל ביחד לא קיים רק מצוה אחת, לכן שפיר אסרו לאכול ליל י"ד קודם

השני מדין שומע כעונה אין החיוב מוטל על המוציא אלא על היוצא בלבד, ובזה פשוט גם שליוצא אסור לאכול קודם שיצא ידי חובת המצוה ואינו דומה לשליחות.

מאידיך, בשו"ת פרי השדה (ח"ג סי' עה) ובס' הברית (סי' רסב אות כח) כתבו לאסור לאבי הבן לאכול קודם הברית ואף אם אינו מל בעצמו, דעיקר חובת האב למוסרו למוהל, ואף לאחר שמינה המוהל לשלוחו עדיין יש לו מצוה למוסרו למוהל, אך כאמור מדברי המשנ"ב (סי' תע סק"ו) גבי בדיקת חמץ מבואר לא כך, ואולי יש לחלק בין שליחות בבדיקת חמץ לשליחות במילה, וצ"ע.

ג. אלא שבעיקר דברי הנחלת צבי והמהרש"ם שאוסרים לאכול קודם המילה אינו מוסכם לכל הפוסקים, דמלבד המאמ"ר הנ"ל שלא מצא טעם נכון לאסור, מצינו בכמה פוסקים שהתירו אכילה קודם המילה מטעם שזו מצוה שאינה גוף המצוה עוברת, כמש"כ בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' רפז ד"ה ולזה) לפקפק בדברי הנחלת צבי, ודעתו נוטה שאפי' אב העומד למול או לפדות את בנו מותר לו לאכול קודם המילה והפדיון, לפי שאפי' אם ימשך אחר האכילה ויעבור היום ולא ימול ולא יפדה, עדיין גוף המצוה לא עברה ואפשר לקיימה מחר ולעולם כי אותה מילה עצמה שעמד למול היום יכול למול לאחר זמן, ואם היה מל היום לא היה יכול לשוב למול אח"כ וכן בפדיון, ונמצא גוף המצוה לא נתבטל עי"ש. וכן בשו"ת בצל החכמה (שם סי' ס אות ח) הביא מש"כ בשו"ת בית נפתלי (סי' כו) בשם היד שאול לבעל השואל ומשיב (יו"ד סי' רסה סי"א) כי הרבה מוהלים נוהגין שלא לאכול ולשתות קודם המילה, וכתב כי ביד הגאון יד שאול עלה להתיר, וכן הוא גם דעת הבית

באותו לילה כדחזינן בכל המצוות שזמנן קבוע, וחששו שאם נתיר לו לאכול קודם קיום המצוה יעבור עליו הלילה או היום וישכח מלקיים המצוה, אבל מצות "תשביתו" שזמנו הוא עד שיעבור הפסח אין סיבה לחשוש ששמונה ימים הוא ישכח לקיים מצות "תשביתו", וגם מה שכתב שלמבואר בראשונים שמצות "תשביתו" הוא כדי שלא יעבור עליו בבל יראה, א"כ המצוה היא רק עד חצות או עד ליל פסח שמכאן ואילך עובר בבל יראה ויש לחשוש שאם יאכל קודם המצוה הוא ישכח מלקיים מצות "תשביתו" לפני זמן זה ונמצא עובר בבל יראה, משא"כ במילה אינו עובר בלא תעשה, כי אם בביטול עשה של יום השמיני, יל"ע בזה דמאי שנא לאו מעשה, ולמה לחלק בזה בין אם הוא עובר בלאו או בעשה, הרי אם בשניהם יש חשש שישכח לקיים המצוה ויעבור על איסור, זה כבר סיבה בשביל לאסור לו לאכול קודם קיום המצוה, ובפרט שכל המצוות שזמנן קבוע אם לא יקיים המצוה הרי הוא רק מבטל מצוה ולא עובר בלאו, וצ"ע.

ועוד יל"ע בעצם ההיתר לאכול לפני הברית על סמך דהוי מצוה שאינה עוברת כי גוף המצוה קיים, דיתכן דברית מילה בזמנה ביום השמיני הוי מצוה נפרדת של מילה בזמנה, מלבד עצם גוף מצות המילה, וא"כ אם ישכח למול ביום השמיני הרי שעברה לו המצות מילה בזמנה, וגוף מצות המילה בזמנה כבר לא קיימת, וכמו במגילה שיש מצוה לשמוע ביום ובלילה ואעפ"כ אסור לאכול קודם קריאת המגילה בלילה, אע"פ שאם ישכח יוכל לקרא המגילה ביום, מ"מ יש מצוה נפרדת לקרא בלילה מדברי סופרים, ומצוה נפרדת לקרא ביום מדברי קבלה, וא"כ גם מצות מילה יש מילה

הבדיקה והבן" עכ"ל, ולא כל כך ברור לי כוונתו מדוע אם יזדמן לו חמץ בביתו למחר שיצטרך לבדוק שנית שיחשב כמצוה עוברת, ודבריו צ"ב.

ואולי י"ל שגם בדיקת חמץ כתקנת חז"ל בליל י"ד אם לא קיים המצוה בליל י"ד שוב אינו מקיימה אח"כ, אלא רק מקיים מצות ביעור חמץ דאורייתא, אבל מצות בדיקה כתקנת חז"ל מקיימים רק בליל י"ד, ולכן אסרו לאכול קודם קיום מצות בדיקת חמץ דרבנן בליל י"ד שזו מצוה דרבנן עוברת שזמנה רק בליל י"ד, ואח"כ זה מצות 'תשביתו' דאורייתא. ושור"ר שכעי"ז כתב בס' תורת הברית (עמ' תקצו סי' ז אות ב) שאפשר לחלק ולומר דהתם בליל י"ד יש מצווה לכתחילה ואילו ביום י"ד אינו אלא בדיעבד, משא"כ במילה הגם דמצוותה ביום השמיני, מ"מ מצוה זו ממש אפשר לקיימה גם לאחר היום השמיני.

אך מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) כתב להעיר ע"ז, שבמשנה בפסחים (דף י:) מבואר שאם לא בדק ליל י"ד יבדוק ביום י"ד ביום וכו', ומשמע דעדיין מצות בדיקת חמץ שהטילו עליו חז"ל וגם מברכים ע"ז ברכת ביעור חמץ, ולכן כתב לי מו"ח לחלק בין בדיקת חמץ למילה, דאם יעבור הפסח שוב אין מצות תשביתו, וגם קודם שעבר למתבאר מהראשונים "תשביתו" הוא שלא יגיע לאיסור בל יראה וכשמגיע פסח הוא עובר בבל יראה, משא"כ במילה מקיים שפיר המצוה אח"כ רק שיש לו מצות עשה דיום השמיני.

והנה במה שכתב שאם יעבור הפסח שוב אין מצות תשביתו, אין זה סיבה לחלק, משום שכל מה שאסרו לאכול דוקא קודם מצוות שזמנן קבוע כמצוות ק"ש ולולב ונר חנוכה ומגילה וכיו"ב, זהו משום שזמנן רק באותו יום או

שמה ישכח. וכן בקונטרס בריתי יעקב (תשכ"ח עמ' א) מעיד הגר"ש דבילצקי זצ"ל שהחזו"א זצ"ל הורה לו להדיא דמותר לאבי הבן לאכול קודם המילה, דבודאי אין כאן חשש שמה ישכח, ולא ביאר טעמו מדוע אין כאן חשש שמה ישכח. ואולי זה מהטעם הנ"ל. ועי' גם בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סי' ס אות כ) שכתב שאם הברית מילה אחת צ"ע מותר לאכול קודם הברית.

ד. וכל האמור הוא רק גבי קביעות סעודה קודם המילה, אבל טעימה בעלמא גם בהג' מהרש"ם (על ס' חותם קודש סי' ט אות טו, ונדפס אח"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ט סי' פד) כתב להתיר, וכמו גבי שאר המצוות שרק קביעות סעודה אסרו אבל טעימה בעלמא התירו, כדמצינו גבי טעימה לפני מנחה כמבואר בשו"ע (סי' רלב ס"ג) להתיר, וכדמצינו גבי טעימה לפני מעריב כמבואר במשנ"ב (סי' רלה סקט"ז) להתיר, וכדמצינו גבי טעימה לפני תפילת מוסף כמבואר בשו"ע (סי' רפו ס"ג) להתיר, וכדמצינו גבי טעימה לפני נטילת לולב כמבואר במשנ"ב (סי' תרנב סק"ז) בשם החי"א והבכור"י להתיר מדינא (אלא שהמנהג להקל רק לצורך גדול), וכדמצינו גם גבי טעימה לפני קריאת המגילה כמבואר במשנ"ב (סי' תרצב סק"ד) בשם המג"א להתיר, וכדמצינו גבי טעימה קודם הנחת תפילין כמבואר בשו"ת אבני ישפה (ח"ה ריש סי' ג), וכדמצינו גבי טעימה לפני תק"ש כמו שהארכתי בזה בשו"ת שמעתתא כהלכתא סי' לה (עי' הערה²), וכן מצינו בכמה פוסקים גבי טעימה לפני בדיקת חמץ (עי'

בזמנה ויש מילה שאינה בזמנה וכל אחד מצוה נפרדת.

ושוב ראיתי שכבר העיר על המהר"ם שיק בס' תורת הברית (שם אות ג) מדברי הרוקח שכתב לחדש דמילת בנו אחר יום השמיני, אינו חיוב מיוחד על האב כמצוות הבן על האב, אלא חיובו אז הינו רק ככל שאר ישראל, והביא שכן דקדק הקרית ספר על הרמב"ם (סוף הל' מילה) בדברי רש"י (שבת קלב: ד"ה בינוני) דכתב גבי מילה שלא בזמנה "ואביו מצווה עליו דכתיב המול לכם כל זכר", והקשה הקרית ספר הא פסוק זה שהביא רש"י אינו מדבר בחיוב האב אלא בחיוב כל ישראל, כמב' בגמ' (קידושין כט.) דילפינן מפסוק זה שב"ד מצווים על המילה כשאין אב, אלא מבואר בדברי רש"י דחיוב האב שהוא יותר מכל ישראל, זהו דוקא ביום השמיני, אך לאחר יום השמיני חיובו הוא רק מדין ב"ד וכל ישראל, וא"כ מצוות האב ביום השמיני היא מצווה עוברת, שמצוותו קיימת דווקא ביום השמיני, אך כתב שמדברי התוס' בקידושין שם משמע דמצוות האב ממשיכה אף אחר יום השמיני, ולכן כתב שדברי המהר"ם שיק דכתב שמצוות מילה ביום השמיני אינה מצוה עוברת תליא בפלוגתא הראשונים הנ"ל עי"ש.

אך יש שכתבו להתיר מטעם אחר, כמש"כ בספר ברית אפרים (עמ' שנה) בשם הגר"ח פשינברג זצ"ל להתיר אכילה קודם המילה כיון שיש רבים שמדכרי אהדדי. וכ"כ בס' ברית אבות (סי' יג אות כט) להתיר מטעם זה שמילה בדרך כלל עושים ברוב עם וא"כ אין לחוש

כא) ובמועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך (ח"א סי' ד). ועי' בקונ' מאור יעקב על חודש אלול (פ"ו הע' 52) שהבאתי עוד כמה פוסקים שכתבו להתיר בפשיטות, ואכמ"ל.

² עיין שם שהבאתי בזה מח' הפוסקים, ושדברי האוסרים צריכים ביאור, והבאתי סברת השו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' רכה) להתיר, ושכ"פ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ז, וח"ז סי' לב, וח"ח סי'

סעודה גדולה כמו שרגילים בימות החול בלא"ה אסור, וזה דלא כמש"כ בכתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה (פ"ג הע' עב) שרק אם חלש ליבו מותר לו לטעום מעט לחזק ליבו, דלפי האמור מותר לו אף לכתחילה לטעום קודם המילה, ורק סעודה יש אוסרים.

ה. והגר"מ גרוס בספרו בדמ"ח חיי (פ"ג סי"א) ובכתבי הגר"מ ג על הל' מילה (פ"ג הע' עג) כתב שכשמעמיד שומר שיזכירונו יש להקל, וכ"כ בס' תורת הברית (עמ' תקצח סי' ז אות ו) בשם הגרי"ש אלישיב והגר"ע יוסף שמותר למוהל לאכול אף בלא שיעמיד שומר, שהרי אבי הבן נותן דעתו על המילה ובודאי יודיע למוהל ויזכירונו למול, ועדיף נמי משומר.

ומה שכתב הנחלת צבי לאסור אף ע"י שיעמיד שומר, וציין למש"כ בפתחי תשובה (יו"ד סי' יח סק"ב) בשם שו"ת זכרון יצחק (סי' קג) דדוקא לצורך אכילה דמצוה מועיל שומר, דבריו תמוהים כי מצינו בפוסקים שהתירו

הערה³), וכן מוכח מהא דלא כתבו הפוסקים שאסור לאכול לפני מצות הדלקת נר שבת, אע"פ שהדלקת נר שבת זו מצוה שזמנה קבוע [מפלג המנחה עד השקיעה] כשאר המצוות שאסור לאכול לפניהם, ובהכרח צ"ל שהפוסקים לא כתבו שאסור לאכול לפני הדלקת נר שבת משום שבלא"ה אסור בער"ש לקבוע סעודה שאינו רגיל בה בימות החול כנפסק בשו"ע (סי' רמט ס"ב), ואף שסעודה קטנה שאינו רגיל בה בימות החול וכן לאכול ולשתות בלי קביעות סעודה מותר כמבואר בשו"ע שם, מ"מ בסעודה קטנה ובאכילה ושתיה בלי קביעות סעודה כיון שאין בזה כל כך חשש שמא ישכח, משו"ה גם גבי אכילה לפני מנחה ועוד התירו בזה כמבואר ברמ"א (סי' רלב), אך מזה שהפוסקים לא כתבו שאסור גם טעימה בעלמא לפני מצות הדלקת נר שבת מוכח שטעימה בעלמא מותר לפני קיום מצוה כי בזה אין את החשש של שמא ישכח, ויתכן שגם סעודה קטנה מותר, אבל

הביה"ל שלפי הטעם של הפוסקים דקבעו חכמים הזמן לכתחילה תיכף בתחילת הלילה וא"כ השהיה גופא אף בלא אכילה אסורה כשיגיע הזמן, א"כ גם אכילת פירות משהגיע זמן אסור, אבל לשי' המג"א ודעימיה שהאיסור הוא מחשש שמא ישכח כמו בק"ש כתב המשנ"ב (סי' תלא סק"ו) שטעימה בעלמא שרי, אלא שציין לביה"ל שהכריע שכ"ז רק בחצי שעה קודם שהגיע זמנו, אבל משהגיע זמן בדיקת חמץ גם ע"י פירות אין לשהות הרבה וכדעת רוב הפוסקים שהאיסור אינו מטעם שמא ישכח. ומבואר א"כ שכל זה שייך רק בבדיקת חמץ שיש טעם מיוחד לאיסור אכילה קודם ולכן אסור גם בטעימה משהגיע זמנו, אבל ברית מילה שגם האוסרים לאכול קודם מודים שהאיסור הוא מחשש שמא ישכח כבק"ש א"כ פשוט שטעימה בעלמא מותר אפי' משהגיע הזמן כמו שמצינו בק"ש, וכמו שמצינו בבדיקת חמץ לדעת המג"א.

³ לגבי בדיקת חמץ מצינו ב' טעמים בפוסקים למה אסור לאכול קודם הבדיקה, דעת הב"ח (סי' תלא ד"ה ומש"כ לקמן) הט"ז (סי' תלא ס"ק א ו-ד) הפר"ח (סי' תלא סק"ב) הגר"ז (סי' תלא סעי' ה-ז ובקונט"א סק"א) הגר"א (סי' תלא ס"ב ד"ה וי"א) והביה"ל (סי' תלא ד"ה ולא יאכל) שעיקר מצות בדיקה זמנה היא מיד בתחילת הלילה מעיקר הדין, ולא משום דחיישינן שמא ישכח, ובאם מאחר את הזמן שהוא מיד בתחילת הלילה נקרא עובר על תקנת חכמים, אמנם הטור המג"א והמקו"ח (סי' תלא) ס"ל שזמן הבדיקה הוא כל הלילה כק"ש, אלא משום חשש שמא ישכח ולא יבדוק אסרו לעשות את כל הדברים העלולים לגרום למשיכת זמן ושכחה, וכמו שאסרו בק"ש. והנפק"מ ביניהם. א. הוא מש"כ בסידור פסח כהלכתו (פי"ג אות ד) שלדעה הראשונה לא מהני שימנה שומר שיזכיר לו לבדוק חמץ, כדי שעיי"ז יוכל לאכול ולשתות, ולדעה השניה יוכל למנות שומר, וכמו שמצינו בק"ש. ב. והנפק"מ השניה הוא מש"כ

הבדלה שיכול לסמוך על קריאת השמש אם רגיל לילך לביהכ"נ במוצ"ש כמבואר במשנ"ב (סי' רצט סק"ג) בשם המג"א, (ועי' בשעה"צ שם סק"ו בשם הדה"ח), וכדמצינו גבי אכילה לפני תק"ש כמבואר בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' ז, וח"ז סי' לב, וח"ח סי' כא) להתיר ע"י שומר, וכדמצינו גבי אכילה לפני הנחת תפילין כמבואר בשו"ת אבני ישפה (ח"ה ריש סי' ג) להתיר על ידי שומר, וכן מצינו בכמה פוסקים גבי תפילת מוסף⁴, וכן מצינו גבי בדיקת

אכילה ע"י שומר אפי' שלא לצורך אכילה דמצוה, כדמצינו גבי אכילה לפני מנחה שהתיר הרמ"א (סי' רלב ס"ב) משום שעכשיו קורין לביהכ"נ לא חיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל, וכדמצינו גבי אכילה לפני מעריב שכתב המשנ"ב (סי' רלה סק"ח) בשם המג"א (סי' רלה סק"ד) להתיר ע"י שומר, וכדמצינו גבי אכילה לפני נטילת לולב כמבואר במשנ"ב (סי' תרנב סק"ז) בשם החת"ס להתיר ע"י שומר, וכדמצינו לענין מי שהתחיל לאכול בחצי שעה שקודם צה"כ במוצ"ש לפני

רשאי לאכול מהשגיע הזמן מנחה קטנה אף על גב דהר"מ והשו"ע מיידי בתפילת שחרית דאסרו משום גאווה, וי"ל דכיון שזהו צורך התפילה לית ביה גאווה אבל הכא דאסור באכילה שמא ימשך, חובת תפילה רמיא עליה השתא, לכאורה יש לומר דאסור, מיהו נראה דכיון דהר"מ כתב דלא יתפלל עד שיאכל אין עליו חובת תפילה ושרי באכילה עכ"ל. ומפורש בדבריו דאיסור אכילה קודם מוסף הוא מחשש שמא ימשך, וכן נקט הטעם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (כמובא בשש"כ פנ"ב הע' נב), ומטעם זה התיר לטעום יותר מכביצה כשיש את הסברא של מדכרי אהדידי וכן התיר שומר כמו שמצינו היתרים אלו לפני מעריב. מאידך יש פוסקים שמבואר מדבריהם שהטעם שאסור לאכול לפני מוסף הוא שמוסף ושחרית נחשבים לענין זה כתפילה אחת, ונשאר עדיין האיסור אכילה קודם שחרית שאסור מצד גאות ולא מצד שמא ימשך, ומה שהתירו טעימה לפני מוסף מה שלא התירו לפני שחרית הוא מכיון שהדרך ברוב פעמים להמשיך תפילת מוסף ולכן לא אסרו חכמים לטעום מעט קודם תפילת המוספין, אבל אכילת סעודה גמורה [או מזונות יותר מכביצה לדעת המג"א] אסורה, וכן משמע מדברי הערוה"ש מזה שהביא (סי' רפו סי"ג) מחלוקת הב"ח והט"ז לגבי איסור אכילה לפני מוסף וכתב "ולפי עניות דעתי שיש להביא ראיה להב"ח להתיר אפי' סעודה לפני מוסף, דהא דאסור לאכול קודם תפילה ילפינן לה מדכתיב "ואותי השלכת אחרי גויך", לאחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים, ומלכות שמים אינה

⁴ לגבי איסור אכילה לפני תפילת מוסף מצינו ג"כ ב' טעמים בפוסקים כמו שהארכתי בזה בשו"ת שמעתתא כהלכתא (סי' כב), דמהמג"א והט"ז מבואר שהאיסור הוא מחשש שמא ישכח כמו בק"ש שכן המג"א כתב (סי' רפו סק"א) שמדברי הרא"ש בברכות (פ"ד סי' יא) שכלל את דיני תפילת מנחה ותפילת מוסף יחד וכתב שמותר הטעימה לפנייה, משמע שדינם שווה וכשם שקודם תפילת המנחה אסור לקבוע סעודה (כמבואר בשו"ע סי' רלב ס"ב) כך גם אסור לקבוע סעודה קודם מוסף, וביאר המחצה"ש שטעם איסור קביעות הסעודה קודם מנחה הוא שמא ימשך הרבה בסעודה ויעבור הזמן ואם כן הוא הדין גם לענין מוסף יש לחוש כנ"ל, וכן מבואר בט"ז (סי' רפו סק"ב) מהא דדימה איסור טעימה לפני מוסף להא דאסור לאכול קודם מנחה, וכן מבואר בעולת שבת (סי' רפו סק"ג) שתמה על הב"ח מאי שנא תפילת מוסף מכל שאר התפילות שמיד שהגיע זמנם אסור לקבוע סעודה עד שיתפלל תחילה (כמבואר בסי' רלב), ומבואר שלמד שהאיסור לאכול קודם מוסף הוא מטעם שאסור לאכול קודם מנחה, וכן מבואר מדברי הגרמ"מ קארפ (משמרת מועד ברכות כח:) שהקשה מהא דמבואר בסי' פט ס"ד דחולה מותר לאכול קודם שחרית וכן הצמא והרעב בכלל חולין הן דיכולים לאכול קודם התפילה ובר"מ (פ"ה ה"ב) פסק דלא יתפלל עד שיאכל, ואם כן קשה מדוע רב אויא שנחלש לא טעם מידי, ותירץ דרב אויא יכל היה לכוין דעתו ורק לפרקא לא היה יכול לבוא, וכתב בזה"ל: "ונראה דהצמא והרעב

כתבו על הא דאיתא בשו"ע שסעודה אסורה מהא דתענית כו: שחרית ומוסף לא שכיחי שכרות, וע"כ פירושו א"א כלל, דהא גם במנחה לא שכיח כמש"כ בפרק קמא דשבת י. ע"כ, ונראה שההוכחה היא דאם מותר לאכול סעודה קודם מוסף ע"י שומר א"כ מדוע אמרינן דלא חיישינן לשכרות והא איכא שכרות בכהאי גוונא דסועד ושותה קודם מוסף ע"י שומר, ובהכרח שא"א כלל אף ע"י שומר, אמנם זה לא רק מוכח מדברי הגר"א דכו"ע מודי דהאיסור נלמד מהא דתענית דמוסף לא שכיח שכרות ובהכרח שגם ע"י שומר אין להתיר ודו"ק. וע"ע מש"כ בזה הגר"מ שטרנבוך (תשובות והנהגות ח"ה סי' קעט ד"ה ועוד) שהאיסור לאכול קודם מוסף אינו מחשש שמא ימשך דמהני רבים מדברי הדדי, רק שלפני מוסף אסור לסעוד, אך לא ביאר מה הטעם לזה. ועיין מה שהוא כתב בספר פשט ועיון (ברכות שם אות תמז) שהקשה מדוע רב הונא לא העמיד שומר, ומשמע שלמד שמהני בזה שומר עי"ש. ועכ"פ מבואר מכל הנ"ל שאם הטעם שאסור לאכול לפני מוסף הוא מחשש שמא ישכח, א"כ מהני גם שומר כמש"כ בשש"כ בשם הגרשז"א, ולפי"ז גם בברית מילה שהאוסרים לאכול לפני המילה אוסרים מחשש שמא ישכח, א"כ פשוט שמהני שומר לכך.

אלא בתפילת שחרית בקריאת שמע ובין גאולה לתפילה ותפילה, מה שאין כן במוסף, ועוד, שכיון שכבר התפלל שחרית לא שייך לומר ואותי השלכת אחרי גויך, ומיהו אין המנהג כן ע"כ, ומפורש בדבריו דטעם האיסור הוא כמו האיסור לאכול לפני שחרית שנלמד מהפסוק הנ"ל ולא מצד שמא ימשך, ולכן במוסף שאין לנו קריאת שמע וגאולה לתפילה היה לנו להתיר אלא שאין המנהג כן, וכן הביא בשם הגרי"ש אלישיב בס' שיעורי מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (ברכות כ"ה:), ולפי זה כתב שכן גם משמע מלשון הלבוש (סי' רפו ס"ג) שכתב וז"ל: "וכיון שדרך ברוב פעמים להמשיך תפילת מוסף לא אסור חכמים לטעום מעט קודם תפילת המוספין, אבל אכילת סעודה גמורה אסורה" עכ"ל. ומבואר מדבריו שבעצם היה צריך להמשיך איסור אכילה קודם תפילת שחרית עד אחרי מוסף, רק הואיל ונמשך ותיארך הזמן הקילו בה חכמים בטעימה, ויתכן לפי"ז שלטעם הערוה"ש יהיה היתר לאכול סעודה קודם מוסף ע"י שיעמיד שומר שיזכיר לו להתפלל, וכן פסק הגרי"ח זוננפלד (שו"ת שלמת חיים סי' רנו) שנשאל אם מותר לאכול סעודה קודם מוסף על ידי שיעמיד שומר, והשיב שמראיית הגר"א שם בסי' רפו מה שכתב בתענית נראה דאין בזה היתר, ושם בגר"א

חמץ⁵, ספירת העומר⁶, וקריאת המגילה⁷, ואכמ"ל, ומטעם זה לכאור' יש להתיר גם

⁵ עי' לעיל הע' 3 שהבאנו ב' טעמים בפוסקים לאיסור אכילה קודם בדיקת חמץ, ושאחת הנפק"מ ביניהם הוא לגבי שומר שלדעת המג"א ודעימיה שאיסור האכילה הוא מחשש שמא ישכח כבק"ש א"כ גם שומר מהני, ולדעת החולקים שאינו מטעם שמא ישכח, לא מהני שומר כמש"כ בסידור פסח כהלכתו, א"כ פשוט שהאוסרים אכילה לפני ברית מילה שהוא מחשש שמא ישכח א"כ גם שומר מהני, ולא דומה לבדיקת חמץ שי"א שהוא מטעם אחר.

⁶ בספיה"ע גם מצינו ב' טעמים כבבדיקת חמץ, דהנה כתב המשנ"ב (סי' תפט סק"ג) שבמקום שהשמש קורא לספור ספירה אין להחמיר בקודם זמנו, ומשמע מדבריו שבהגיע זמנו אסור גם ע"י קריאת השמש, וכן הוכיח הגרמ"מ קארפ מדברי המשנ"ב, ובטעם הדבר שבספיה"ע החמירו יותר הביא הגר"י שוב (בנתיבות ההלכה חלק לט עמ' 372) בשם הגר"ע אויערבאך משום שספיה"ע יותר חמור מק"ש, ובטעם הדבר שספיה"ע יותר חמור מק"ש כתב הגר"א אפרים גרינבלאט (שו"ת רבבות אפרים חאו"ח ח"א סי' שלג) שממה שנזכר במ"ב היתר של שומר לענין ק"ש ותפילה ולא לענין ספיה"ע הוא משום שבערבית החשש הוא שמא יתמשך וישכח להתפלל משא"כ בספיה"ע שזה דין מיוחד שאסור להקדים אכילה לספירה. ונלע"ד שביאור הטעם בספיה"ע הוא כמש"כ בספר ספירת העומר (פ"ג הע' סט) ובפסקי תשובות (סי' תפט הע' 9) לחלק שק"ש ותפילה קדימתה לתחילת הלילה הוא רק משום שמא ישכח, אבל בספיה"ע דבענין "תמימות" מדינא יש להקדימה וכעין שי' הפוסקים לגבי בדיקת חמץ כמש"כ לעיל הע' 3, וא"כ מבואר שמה שאסר המשנ"ב אכילה לפני ספיה"ע אפי' משהגיע זמנה גם ע"י שומר אין זה אלא דין מיוחד בספיה"ע וכמו בבדיקת חמץ, אבל בברית מילה שהאוסרים אכילה קודם המילה הוא מחשש שמא ישכח כמו בק"ש א"כ פשוט שמותר לאכול אם מעמיד שומר, ומה עוד שהאיסור לאכול קודם הספירה גם ע"י שומר אינו מוסכם דדעת גדולי פוסקי זמננו שגם בספיה"ע מותר אכילה ע"י שומר כמש"פ הגר"מ פיינשטיין (שו"ת

אג"מ ח"ד סי' צט) הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פס"ד אות ה') והגר"ר בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו ח"ו סי' נב) שמותר לאכול משהגיע זמנה ע"י שומר או מנין קבוע וק"ו הוא מק"ש שכתב המ"ב (סי' רלה סק"ח) שמועיל שומר לקריאת שמע שהיא דאורייתא אפי' לאחר שהגיע הזמן ודאי מהני שומר גם לגבי ספיה"ע שלרוב הפוסקים הוא מדרבנן, ומש"כ המשנ"ב שקריאת השמש מותר רק קודם שהגיע זמנו ביאר הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ד קובץ ענינים עמ' שעו) שאף שלענין איסור אכילה קודם ק"ש כתב המ"ב (סי' רלה סק"ח) שאם ביקש מאחד שיזכירו מותר לו לאכול אפי' כשהגיע זמן ק"ש, ואילו בספיה"ע כתב שע"י הזכרת שמש אינו מותר אלא קודם זמנו יש לבאר שכיון שהעמיד לעצמו שומר באופן פרטי רשאי לאכול אפי' לאחר שהגיע זמן ק"ש, והוא הדין בספיה"ע, משא"כ בקריאת השמש שאינו שומר פרטי אין לסמוך על כך ולאכול אלא קודם שהגיע הזמן. וכן הגרמ"מ קארפ (הל' חג בחג על ספיה"ע פ"א הע' 15) כתב לחלק שהואיל והיתר השמש לאו היתר ברור הוא, וכמש"כ השעה"צ (סי' רלב סק"ו) בשם רע"א, לפיכך בספיה"ע דליכא טירחא לספור קודם שיתחיל לא סמכין על היתר קריאת השמש אחר שהגיע הזמן, ולכן לא היתר המ"ב השמש אלא קודם זמנו, וכ"כ הגר"א רובנשטיין זצ"ל בשו"ת מגדנות אליהו (ח"ב סי' ב) די"ל דספיה"ע שהוא דבר קל החמיר המשנ"ב כיון שחשש למ"ד דהוי מן התורה. ולפי"ז פשוט שגם בברית מילה מותר לאכול קודם אם מעמיד שומר.

⁷ לענין קריאת המגילה כתב המשנ"ב (שם סקט"ז) שאם הוא אדם חלוש והשהיה יזיק לבריאותו ויכול לבוא לידי חולי וטעימה מעט אינו מספיק לו נראה דשרי לאכול קודם קריאת המגילה אך יבקש מאחר שיזכירו לקרא את המגילה אחר אכילתו, ומשמע מדבריו שלאדם בריא אסור לאכול אף אם יבקש מאחר שיזכיר לו לקרא, וכן הוכיחו פוסקי זמננו מדברי המ"ב הנ"ל, ולכאור' זה קשה מאי שנא מק"ש שהיא דאורייתא ואעפ"כ התירו אכילה ע"י שומר, מכ"ש קריאת המגילה שהוא מדברי קבלה או מדברי

הכנים שאין היתר של שנים ביחד, ועוד תירץ שהתם גזרינן שמא יחתוך זמורה קודם שישב על הסוס כדי להנהיגו כי היכי דאמרי' (ביצה לו, ב) אין שטין שמא יעשה חבית של שייטין וכן עיקר עכ"ד. ומבואר א"כ שלדעת המג"א רק לדבר מצוה התירו שומר שיזכירו ולא במילי דרשות, ועיין במחצה"ש שם שהביא דברי התוספת שבת שהקשה, "מאי פסקא, הא משכחת ליה רכיבה דמצוה כגון להביא לולב ושופר וכד', וגם משכחת קריאת רשות, כגון לקרות באגרת רשות, ולענ"ד לא קשה מידי, דדוקא קריאה שרוב הקריאות הן דבר מצוה, ואע"ג דלפעמים ימצא קריאה דרשות דבאמת אסור, משום האי מיעוטא דרשות לא נאסר קריאה דמצוה משום לא פלוג, משא"כ ברכיבה הוא להיפך, דרוב הרכיבות הן לדבר הרשות דאסורים, ואם לפעמים יקרה רכיבה דמצוה, ג"כ אסור משום לא פלוג" עכ"ל. וכן ביאר הגרי"ש אלישיב זצ"ל בשיעורו (ס' הערות שבת יב:).

אמנם הט"ז כתב (סק"ג) וז"ל: "משמע דלענין פולין אין חילוק דאפי' בשנים אסור דכל אחד שהוא מפלה ובודק אחר כנים הוא בודק במקום אחר, והוה ליה כמו לענין קריאה בב' "

הוא יתחיל לאכול הוא יפסיד את הענין של מגילה בציבור, משא"כ בק"ש ולולב שאין חיוב לקיימם בציבור, וגם שיש בדרך כלל מנינים עד חצות ויש פחות חשש שהוא יפסיד, ומה עוד שבשו"ת שלמת חיים להגרי"ח זוננפלד זצ"ל (סי' שסח) כתב שעל אף שאין לפניו ספר משנ"ב, מ"מ יש לבאר שגם בקריאת המגילה כשמעמיד שומר, מותר מעיקר הדין אף לאדם בריא לאכול כמו לענין ק"ש, ולאדם חלש מותר לאכול אף ללא העמדת שומר, אלא שראוי להשתדל גם כשהוא חלש להעמיד שומר שיזכיר לו לקרא לאחר שיאכל, עי"ש. ועכ"פ כל הטעמים הנ"ל לא שייך גבי ברית מילה שבזה לכאור' כן יהיה את ההיתר של שומר.

אכילה קודם המילה ע"י שיעמיד שומר שיזכיר לו.

אך בפתחי תשובה (שם) ציין לדברי המג"א בסי' ערה ששם מבואר שלא מועיל שומר אלא רק לדבר מצוה, דשם בסי' ערה ס"א נפסק בטור ובשו"ע שאין פולין לבער את הכינים מהבגדים ואין קורין בספר לאור הנר שמא יטה, ובסעי' ב' כתב, שדוקא אחד אבל שנים קורין יחד, שאם בא האחד להטות יזכירו חבריו, והוא שקורין בענין אחד, שאז ישגיח האחד במה שיעשה חבריו, אבל בשני ענינים לא, והיתר זה הוא מדינא דגמ', ועי"ש בב"ח (ס"ב) שהקשה דמשמע דלפלות אפי' בשנים אסור ולמה תני לא יפלה בלשון יחיד, וי"ל דאידי דתני לא יקרא דחד הוא דלא ליקרי הא תרי שפיר דמי תני נמי לא יפלה בלשון יחיד אבל ודאי בלפלות אפי' בשנים אסור עכ"ל, והובא לדינא במג"א (סק"ד), ועפי"ז כתב המג"א (סק"ה) ליישב קושית המהרי"ל שהקשה דא"כ יהיו שנים מותרים לרכוב ע"ג בהמה דאם בא לחתוך זמורה יזכירו אחר, וכתב המג"א לתרץ דלפי דברי הב"ח הנ"ל לא קשה מידי דדוקא בקריאה התירו לו אבל במילי דרשות לא, כמש"כ הב"ח גבי לפלות

סופרים שצריך להיות היתר של שומר, אלא שגם שם ביאר הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שבות יצחק דיני שהיה וחזרה עמ' שיא) שבמגילה שמצוותה לקרותה ברבים משום פרסומי ניסא, אסור לטעום גם באופן זה, כי חששו שאפי' טעימה בעלמא תגרום להפסד הקריאה ברבים. ועוד הביא הגר"י זילברשטיין בשמו (חשוני חמד עמ' רמד ואשרי האיש פמ"ג ס"א) שבאיסור טעימה קודם קריה"מ, יש גם פרסומי ניסא טפי, בכך שכולם מתכנסים לשמוע את הקריאה עוד לפני שטעמו כלום. ועוד יש שביארו שיתכן שמה שהחמירו במגילה יותר משום שמגילה יש ענין לקרותה בציבור ברוב עם, ובדרך כלל הציבור קורא את המגילה מיד בתחילת הלילה ויש חשש יותר שאם

בשעה"צ שם שמקור הדין שמותר לפלות כשהשני משמרו הוא מהט"ז והמג"א, הרי רק לט"ז דבר זה מותר, ולמג"א לא מהני שומר לדבר הרשות, וכבר עמד בקושיה זו הגרא"א רובנשטיין זצ"ל בשו"ת מגדנות אליהו (ח"ב סי' ב), וכתב שאולי נאמר דמש"כ השעה"צ דהמקור הוא מט"ז ומג"א קאי על תחילת דבריו שאסור לשנים לפלות, דזה לכו"ע אסור שכל אחד עוסק בענינו כמש"כ באמת הט"ז והמג"א. ועי' בכתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה (פ"ג הע' עג) שכתב שהמנהג להקל לאכול כשמעמיד שומר כדעת הט"ז שגם בדבר הרשות מהני שומר.

ועיין עוד בשו"ת מגדנות אליהו (שם) שהקשה סתירה זו גם בשו"ע הגר"ז, שבסי' ערה (ס"ד) כתב הרוצה לקרות וכו' וכן אם מפלה את בגדיו והיא משמרתו שלא יטה מותר וכו', הרי שפסק כדעת הט"ז דגם לדבר הרשות מהני שומר, ובסי' תלא (סי"א) כתב שאם יושב ולומד קודם צה"כ ואומר לחבירו שאינו לומד שכשיגיע זמן הבדיקה יזכיר לו וכו' מותר, ובקונטרס אחרון שם (אות ב) כתב: בא"ד העתיק ללמוד, משמע אבל לדבר הרשות לא מהני, וכן הוא במג"א סי' ערה לחד שינוי"א ועי"ש בט"ז וכו', משמע שפסק כדעת המג"א דלא מהני שומר לדבר הרשות, וא"כ למה בסי' ערה פסק כדעת הט"ז דמהני שומר לדבר הרשות.

ומכל הנ"ל כתב בשו"ת מגדנות אליהו (שם) לתרץ וז"ל: "ואולי יש לתרץ דהנה התוספת שבת (אות ה) כתב על יסוד קושית המג"א הנ"ל שנתיר רכיבה ע"ג בהמה בשנים, שאין לדמות גזירות חז"ל זה לזה, דדוקא בשמא יטה שהיא גזירה רחוקה שהרי מיירי בפתילות ושמנים כשרים כו' מהני שומר, אבל בשאר

ענינים, אם לא שאחד מפלה והשני משמרו שזה ודאי מותר" עכ"ל. ומבואר מדברי הט"ז שגם לדבר הרשות התירו שומר, אלא שלפלות כנים יש היתר של שומר רק כשאחד מפלה והשני משמרו, אבל כששניהם מפלין כיון שכל אחד מפלה במקום אחר הו"ל כקריאה בב' ענינים שאין היתר של שומר גם בקריאה כמב' בשו"ע, ומבואר א"כ שנחלקו המג"א והט"ז אם התירו שומר רק לדבר מצוה או גם לדבר הרשות, שלדעת המג"א לא התירו אלא לדבר מצוה, ולדעת הט"ז התירו גם לדבר הרשות, וכ"כ הפמ"ג (משב"ז סק"ג): "עי' במג"א בשם הב"ח דדוקא לדבר מצוה התירו בשנים, לא לרשות, ולט"ז לרשות נמי שרי, רק אין פולין דכל אחד מעיין בדידיה". וכן הוא כתב בא"א (סק"ה): "עי' מג"א דמילי דרשות אפי' שנים אסור, ואפשר אפי' אחד עומד ואומר 'תן דעתך' לא התירו אלא בלקרות, ועי' ט"ז אות ג משמע דדוקא אין פולין, דכל אחד מעיין בדידיה, הא בשאר דבר הרשות מהני שנים", עכ"ל.

ובמשנ"ב מצינו בזה סתירה, דבסק"ה כתב וז"ל: "שנים קורין אבל אין פולין, אם לא שהאחד מפלה והשני משמרו, שזה ודאי מותר" עכ"ל, ובשעה"צ (שם סק"ד) הביא שהמקור הוא מהט"ז והמג"א, ומאידך בסק"ו כתב וז"ל: "ודוקא לענין קריאה, שהוא מילתא דמצוה, התירו בזה, אבל לא לענין רשות, כ"כ המג"א, ומדברי הט"ז סק"ג משמע שהוא חולק ע"ז" עכ"ל, וא"כ המשנ"ב סותר עצמו שבסק"ה פסק בפשיטות כדברי הט"ז שאם האחד מפלה והשני משמרו מותר אפי' שזה אינו דבר מצוה, ובסק"ו הביא ששומר לדבר הרשות זה מח' המג"א והט"ז, ואף אי נימא דכוונת המשנ"ב לפסוק כהט"ז מהא דהביא דברי הט"ז באחרונה, אך עדיין צ"ע למה הביא

ובספר חוט שני (שבת ח"ד פפ"ד סק"ג) ביאר סתירת המשנ"ב, שמה שכתב בסק"ה שאם האחר מפלה והשני משמרו מותר, אע"פ שזה דבר הרשות והמג"א סובר שהותר שומר רק לדבר מצוה, היינו משום שמאחר שמינהו לשומר עליו, עדיף הדבר ומותר לכל הדעות אף לדבר הרשות, משא"כ מה שכתב בסק"ו ששומר לדבר הרשות תליא במח' המג"א והט"ז היינו כשאנו מעמידו במיוחד כשומר, אלא קוראים יחד, וכן ביאר בפסקי תשובות (מהדו' תשע"א סי' ערה הע' 21).

אך גם זה קשה לומר בביאור המשנ"ב, מכיון שהמשנ"ב בסק"ה העתיק דברי הפמ"ג כמש"כ בשעה"צ (שם סק"ה), ובפמ"ג (א"א סק"ה) כתב במפורש "ואפשר אפי' אחד עומד ואומר תן דעתך לא התירו אלא בלקרות" עי"ש, ומבואר מדבריו שאף במינהו שומר במיוחד לדעת המג"א לא הותר אלא לדבר מצוה, ולכן דברי המשנ"ב צ"ע.

וכן מבואר מדברי החיד"א בברכ"י (סי' ערה שיורי ברכה אות ג) שכתב וז"ל: "יש מן הגדולים שכתב שני בנ"א אסורים לפלות יחד בבגד אחד שזה מעיין בצד אחד וזה מעיין בצד אחר ואינו דומה לשנים שקורין בספר בענין אחד שהם נסמכים יחד בקריאה וכל אחד עינו על חבירו, ויש מי שהתיר דבר זה זהו אחר שיסכמו ביניהם שיזכיר האחד על חבירו, ויראה לי שגם זה אסור שהמפלה כלים וכיוצא בזה עינו לפלות הבגד ואינו משגיח במה שעושה חבירו אבל אם אחד עולה עליהם לשומרם בזה יראה שהוא מותר - ס' הבתים, ומכאן תשובה למ"ש הרב המג"א שלא התירו בדבר הרשות אלא בקריאה שהיא מצוה והבאתיו לפני, ומה שנשמך הרב ב"ח יראה שאין כוונת הב"ח כן אלא דכשנים פולין לא

מקומות לא סמכו ע"ז להתיר, ולפי"ז מש"כ הנחלת צבי (סי' תלב) לענין בדיקת חמץ דאם אמר לאחר תן דעתך עלי להזכירני מהני, ולמד מדינא דהכא עי"ש ליתא. ולפי"ז י"ל דמה"ט הקילו המשנ"ב והגר"ז דמהני שומר גם לדבר הרשות בשמא יטה מכיון שהיא גזירה רחוקה, וגם מצינו שחז"ל התירו בשומר בשמא יטה, אבל בשאר דברים כבדיקת חמץ דחמירא טפי שהיא גזירה קרובה שישכח מלבדוק חמץ שלומד או אוכל, ולא מצינו שהתירו חז"ל מפורש לאכול או ללמוד ע"י שומר בבדיקת חמץ כמש"כ בתוס' שבת הנ"ל, ע"כ גם המשנ"ב והגר"ז דס"ל דמהני שומר בדבר הרשות לא הקילו בבדיקת חמץ כולי האי רק לדבר מצוה ללמוד תורה וא"ש בס"ד, ורק באכילה לפני תפילה שמצינו ברמ"א שם ומקורו מאגודה שמותר לאכול לפני תפילת מנחה על סמך שקורא השמש וא"כ ה"ה לפני תפילת ערבית על סמך שומר פרטי וצ"ע" עכ"ל.

אך דבריו אינם מיישבים כלל ועיקר מכל המקומות בפוסקים שמצינו שהתירו אכילה לפני מצוה ע"י שמעמיד שומר אע"פ שלא מצינו מפורש בחז"ל שהתירו דבר זה מלבד בשמא יטה, ובין השאר הוא אכילה לפני תפילת ערבית שהמג"א בעצמו הוא מקור ההיתר שמתיר לאכול לפני מעריב ע"י שמעמיד שומר אפי' שזה אכילה של רשות ולא של מצוה כמש"כ לעיל, ובאמת גם המגדנ"א נשאר בצ"ע מזה שהתיר הרמ"א אכילה לפני מנחה על סמך שקורא השמש, אלא א"כ נדחוק לומר שגם איסור אכילה לפני מצוות זה גזירה רחוקה כמו שמא יטה שזה חשש רחוק שישכח, אבל זה דחוק מאד.

פרטי מתירים אכילה לפני מצוות, ואף לא הזכירו את שי' הבאר שבע והחולקים על האגודה שמחמירים גם בקריאת השמש, מלבד לענין רחיצה לפני מנחה שאנשי מעשה לא סומכין על קריאת השמש שאינו היתר ברור כמש"כ בשעה"צ (סי' רלב סקכ"ו) בשם רעק"א.

ולענ"ד נראה דיתכן לומר בביאור דברי המג"א שבסי' ערה כתב שמהני שומר רק לדבר מצוה, ואילו בסי' רלה כתב שמהני שומר לאכילה לפני מעריב אף שזה דבר הרשות, שיש חילוק בין גזירות חז"ל בענין מלאכות שבת כמו גזירת שהייה חזרה והטמנה שיש חשש שיחתה בגחלים המבואר בסי' רנג, וכן איסור קריאה לאור הנר ולפלות לאור הנר שגזרו חז"ל מחשש שמא יטה לאור הנר המבואר בשו"ע סי' ערה, וכן גזירת יציאה בשבת שמא יבוא לטלטלו ד' אמות ברה"ר המבואר בסי' שא, וכן איסור רכיבה ע"ג בהמה שגזרו חז"ל שמא יחתוך זמורה מן המחובר כדי להנהיגה המבואר בשו"ע סי' שה סי"ח, וכן איסור מוקצה שגזרו חז"ל שמא יבוא להגביה ולהעביר כלים ממקום למקום ושמא יבואו לעשות מלאכות האסורות תוך כדי שמטלטל כלים שמלאכתם לאיסור כמש"כ הרמב"ם (סוף פכ"ד משבת) המבואר בשו"ע סי' שח-שיא, וכן גזירת המרחצאות שגזרו חז"ל עקב הבלנים שהיו מחממים בשבת ואומרים מער"ש החמנו כמבואר בגמ' (שבת מ.) ומחשש שמא יחתה בגחלים משחשיכה או שמא יתן צונן לתוך חם בכלי ראשון כמש"כ בשו"ע הגר"ז (סי' שכו ס"א) בשם הר"ן והרשב"א המבואר בשו"ע סי' שכו, וכן איסור ריקוד והשמעת קול שגזרו חז"ל שמא יתקן כלי שיר המבואר בשו"ע סי' שלח, ושלט, וכן עוד גזירות רבות שגזרו חז"ל במלאכות שבת,

דמי לשנים קורין וכמש"כ הגדולים הנז' אבל מודה דאם אחד שומר שרי וכמש"כ בס' הבתים, וכ"כ הרב ט"ז עכ"ל.

ועיין במחזיק ברכה להחיד"א (יו"ד סי' כה ד"ה ומאי) שכתב על קושית המהרי"ל המובא במג"א וז"ל "בשו"ת דבר שמואל (סי' קלט) כתב שעיקר התירוץ בזה הוא דאין לדמות גזירות חז"ל רבנן אהדדי כמש"כ התוס' בחולין (דף קד. ד"ה ומנא) והרב המגיד (פ"ו דשבת ה"ט) וכיון לזה הרב התוספת שבת, ואל תשיביני דהרי כתב האגודה (פ"ק דשבת ס"ו) דנוהגים לאכול סמוך למנחה יען דהשמש קורא לביהכ"נ והביאו הרמ"א סי' רלב, חדא דהמעין באגודה שם יראה דסיים דהוי פלוגתא דרוותא, ותו דהרב באר שבע בקונטרס באר מים חיים (סי' יב) דחה דברי האגודה ופסק להיפך, ואף לדברי האגודה לא דמי להכא, דהתם שמש קבוע לזה ורגיל בעבודה ורגילותו בזה, ומה גם כי ירא מלעג השאננים יחד עשירים שאננו שאגה להם אם לא יעשה כמצותו, ומה דמות יערוך לאיש אלא אחיו בציווי קל דיש לחוש לשכחת שניהם" עכ"ל. ומבואר מדבריו שאין ללמוד היתר של שומר מדברי האגודה הנפסק ברמ"א שהתירו אכילה לפני מנחה על סמך קריאת השמש כי יש חילוק בין קריאת השמש הרגיל בעבודתו לשומר פרטי, וגם שעצם דברי האגודה שנוי במח'. ולדבריו גם לא יהיה לנו היתר אכילה לפני ברי"מ גם כשמעמיד שומר.

אמנם נהי דכל המקור של אכילה לפני מצוות על סמך זה שמעמיד שומר נלמד מדברי האגודה שהוא מן הראשונים שמזכיר היתר זה, והאגודה מיירי בקריאת השמש ולא בשומר פרטי כמש"כ החיד"א, מ"מ הפוסקים לא חילקו בזה ולמדו מזה שגם כשמעמיד שומר

ו. העולה לדינא, דזה פשוט וברור שמותר לשנות לפני ברי"מ כשם שמותר לשנות לפני כל המצוות, דשתיה לא אסרו לפני שום מצוה כמבואר בשו"ת השיב משה (סי' יט), ואף טעימה מצינו בפוסקים להיתר כמש"כ לעיל בשם המהרש"ם, וגם לענין אכילת סעודה לפני ברי"מ כתב בנחלת צבי שיש לחלק בין אבי הבן שלא מל בעצמו לבין המוהל, שאם אבי הבן לא מל בעצמו מותר לו לאכול לפני המילה כשם שבכל המצוות הותר למשלח לאכול לפני המצוה, ואף למוהל שהוא רק שליח דעת הבצל החכמה שמותר לו לאכול לפני המצוה, ואף לנחלת צבי שאוסר לשליח לאכול קודם קיום המצוה ומטעם זה אוסר למוהל לאכול קודם המילה, מ"מ דעת הגרי"ש אלישיב שמותר למוהל לאכול קודם המילה משום שאבי הבן נותן דעתו על המילה ועדיף משומר, ואף שדעת הפרי השדה וס' הברית שאפי' אם אבי הבן לא מל בעצמו אסור לו לאכול כיון שיש לו עדיין מצוה למוסרו למוהל, מ"מ יש פוסקים שמתירים בפשיטות לאכול לפני מצות ברי"מ שזו מצוה שאין גוף המצוה עוברת כמש"כ לעיל בשם המהר"ם שיק, ויש מתירים מטעם שיש רבים שמדכרי אהרדי כמש"כ לעיל בשם הגר"פ שיינברג, וכן הבאנו עדות מהגר"ש דבליצקי שהחזו"א התיר לאכול קודם המילה, ואף למחמירים לאכול קודם המילה ולא סמכו על ההיתרים הנ"ל מ"מ אם מעמיד שומר יכול לסמוך ע"ז כמו שפסק הגר"מ גרוס וכשם שמצינו בכל המצוות כמש"כ לעיל מכמה מקומות בפוסקים, ואף שהמג"א בסי' ערה מתיר שומר רק לדבר מצוה, מ"מ לא מיבעיא שהט"ז חולק ומתיר אף לדבר הרשות וגם בשו"ת מגדנות אליהו (שם) מביא ערך שי שכתב שגם הרשב"א מתיר שומר לדבר הרשות ואין לנו

ולא מצינו בכל הגזירות הנ"ל שהתירו אם מעמיד שומר שיזכיר לו לא לעשות את המלאכה שחששו חז"ל שיעשה אותה מלבד בקריאה לאור הנר שמפורש בגמ' שאם מעמיד שומר שמותר, אבל לא מצינו כן בשאר הגזירות שגזרו חז"ל, ועל זה כתב המג"א שהטעם שהתירו שומר רק בקריאה לאור הנר ולא בשאר גזירות שגזרו בשבת משום שקריאה זו מצוה ורק לדבר מצוה התירו שומר, אבל בשאר איסורים דרבנן כמו איסור אכילה לפני מצוות מחשש שמא יפשע ולא יקיימנה אינו קשור כלל לגזירות שגזרו חז"ל בשבת, והחילוק הוא, שלענין איסור אכילה לפני מצוות מחשש שמא לא יקיימנה, כיון שמצוות זה בקום עשה לכן אם מעמיד שומר שיזכיר לו לקיים המצוה מותר לו לאכול, כי מספיק שהשומר יזכיר לו פעם אחת לקיים המצוה ואז עליו לגמור סעודתו ולקיים המצוה, אבל בגזירות חז"ל בשבת שהאיסור הוא בשב ואל תעשה, אם יעמיד שומר שיזכיר לו לא לעשות האיסור א"כ השומר יצטרך לעמוד עליו כל זמן המלאכה, ומספיק רגע אחד שהשומר לא שם לב והוא נכשל באיסור, ועוד שלא פלוג רבנן, וכיון שחז"ל גזרו, הם לא חילקו בזה בין אם מעמיד שומר או לא, והגם שאין לנו מקור מדברי הש"ס להתיר אכילה לפני מצוות אם מעמיד שומר, אך מ"מ גם אין לנו מקור ברור מהש"ס שאסור לאכול לפני מצוות, מלבד במנחה וק"ש ולולב, אך גם בזה יש לנו מקור מהראשונים והוא מדברי האגודה שהתיר אכילה לפני מנחה על סמך קריאת השמש ונפסק ברמ"א ובמג"א סי' רלב, ומזה למדו הפוסקים להתיר גם כשמעמיד שומר פרטי לפני כל המצוות כמבואר בכל המקומות בפוסקים שהזכרנו לעיל, ועדיין צע"ק.

הנזכרות), ומצות הדלקת נר שבת יוכיח שלא אסרו הפוסקים לאכול קודם מצוה זו למרות שזו מצוה שזמנה קבוע מפלג המנחה ועד השקיעה, וכ"ש שלא מצינו זאת לגבי מצות ברי"מ שגם זה כתב המאמר מרדכי שלא מצא בו טעם נכון לאסור.

מיהו כתב הזכר דוד (מאמר ראשון פנ"א) שאבי הבן יתענה עד לאחר המילה, ע"פ הרוקח (סי' שנג) שכתב שחסידי הראשונים היו מתענים קודם קיום מצוה חביבה כמו לולב, וחתנים מתענים עד לאחר הברכה מפני שהמצוה חביבה עליהם, וה"נ בברית מילה, וכ"כ בכתבי הגר"מ גרוס על הל' מילה (פ"א ס"ל) שמעלה היא להתענות קודם המצוה שחביבה היא ביותר, עי"ש.

כלום אחרי הרשב"א שהוא מהראשונים, וגם הגר"מ גרוס כתב שנהגו להקל כהט"ז, אלא אף ביארנו שיש חילוק בין גזירות חז"ל בשבת שרק בזה לא התירו אלא לדבר מצוה, אבל באיסור אכילה לפני מצוה אף המג"א בעצמו התיר אכילה לפני מעריב על סמך זה שמעמיד שומר כמש"כ לעיל, ואף למש"כ החיד"א במחזיק ברכה שיש חילוק בין קריאת השמש שמותר לבין שומר פרטי שבזה לא התיר האגודה, מ"מ כל הפוסקים לא חילקו בזה, ואף אם ירצה להחמיר מ"מ מכל הצירופים הנ"ל נראה פשוט שאי"צ להחמיר בזה אלא לענין סעודה קודם אבל לא לענין טעימה בעלמא שבלא"ה מותר כמבואר בפוסקים, ומה גם שלא מצינו כלל לא בחז"ל ולא בראשונים שאסור לאכול לפני מצוות (מלבד כמה מצוות

סימן ג'

בענין כיבוד סנדקאות לאביו או לאבי אביו ובחיוב כבוד זקנו

א. אם חייב אדם בכבוד אבי אביו / ב. ראיית התשובה מאהבה שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ג. ראיית המהרש"א שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ד. אם הגדר בכבוד זקנו הוא כמו הגדר בכבוד אביו / ה. דחיית האחרונים את ראיית המהרש"א / ו. הטעמים שחייב אדם בכבוד זקנו / ז. ראיית הגר"א שאין אדם חייב בכבוד זקנו / ח. בחיוב לכבד את אבי אמו / ט. בחיוב לכבד את אם אמו ואם אביו (סבתא) / י. בחיוב לכבד את אבי זקנו (סבא רבא) / יא. העולה לדינא בענין כיבוד סנדקאות לאביו או לזקנו.

הפוסקים הלא המה: הב"ח (סכ"ד), הש"ך (סקכ"ג), והט"ז (סק"כ), וכן פסקו החרדים (מ"ע מה"ת פ"ד אות ג), החיי אדם (כלל סז סכ"ה) והשבות יעקב (ח"ב סי' צד).

אמנם כמה אחרונים כתבו ליישב דברי המהרי"ק ואף הביאו ראיות מכמה מקומות בש"ס שאין אדם חייב בכבוד זקנו, הלא המה: התשובה מאהבה, המהרש"א, והגר"א, ועוד, ונדבר מהם אחד לאחד.

ראיית התשובה מאהבה לדעת המהרי"ק

ב. בשו"ת תשובה מאהבה (סי' קעח) הקשה על הרמ"א מהגמרא בקידושין (לא). דאיתא התם, 'שאל בן אלמנה את ר' אלעזר אבא אומר השקיני מים ואמא אומרת השקיני מים איזה מהם קודם, אמר לו הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך, והכא נמי נימא כיון דאתה חייב בכבוד אביך זקנך ואביך חייב בכבוד אביו הנח כבוד אביך ועשה כבוד זקנך שאתה ואביך חייבים בכבודו, ואמאי חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו דמשמע שאם שניהם מבקשים הימנו בזמן אחד יניח כבוד זקנו ויעשה כבוד אביו, ומאי שנא מאבא ואמא דמניח כבוד אמו ועושה כבוד אביו. ומכח קושיה זו חולק התשובה מאהבה על דברי הרמ"א וסובר דאין אדם חייב בכבוד זקנו וכשיטת המהרי"ק, וכן

הנה, בענין כיבוד סנדקאות יל"ע מה סדר הקדימה בזה, שפעמים יש להורי התינוק הורים וסבים מב' הצדדים, ויל"ע מי קודם אביו או אבי אביו או אבי אמו, וכן חמיו וכו'. וזה נבאר בטוב טעם ודעת עד מסקנת ההלכה.

א. כתוב בפרשת ויגש (פמ"ו פס' א): 'וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וַיָּבֹא בְּאֶרֶץ שָׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹקֵי אָבִיו יִצְחָק', ואיתא במדרש (פצ"ד פ"ה) אמר ר' יהושע בן לוי חזרתי על כל בעלי אגדה שבדרום שיאמרו לי פסוק זה, ובהמשך המדרש שם שאלו לר' יוחנן וריש לקיש, למה כתוב ויזבח זבחים לאלוקי אביו יצחק ולא כתיב לאלוקי אברהם, והשיב ר' יוחנן חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו, ופירש רש"י שיעקב תלה באברהם שהוא בזכות אביו, ומה שלא תלה באברהם הוא לפי שחייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו.

ומכאן תמה הט"ז (יו"ד סי' רמ סק"כ) על המהרי"ק שפסק (שורש מד) שאין אדם חייב בכבוד אבי אביו, דלא מצינו בשום מקום שיהיה חייב בכבודו, והביאו הרמ"א (יו"ד שם סכ"ד), ותמה הט"ז על המהרי"ק דנעלם ממנו מדרש זה אחר שהובא מדרש זה גם ברש"י בחומש. ואכן, הרמ"א שם פסק שחייב אדם גם בכבוד אבי אביו והביא ראיה לדבריו מדברי המדרש הנ"ל, וכדברי הרמ"א הסכימו גדולי

ה"ג), דשם איתא בברייתא דאב שהרג את בנו אזי אחיו של ההרוג אינו נעשה גואל הדם להרוג את אביו, אך אם יש לההרוג בן הרי הוא נעשה גואל הדם להרוג את זקנו, הרי דאף שגואל הדם אינו הורג את אביו מכל מקום הורג את אבי אביו, הרי להדיא כדעת המהרי"ק דאין חייב לכבד אבי אביו. ועיין במהרי"ץ חיות (ברש"י שם) שכתב שלפי זה יש לתמוה על רש"י במכות שמשמע מדבריו שאין אדם חייב כלל בכבוד זקנו, והרי זה סותר לדבריו בפירושו על התורה. אמנם בגיליון מהרש"א שם כתב על זה שאין למדים מן המדרש, ורש"י במכות הוא העיקר.

אמנם בילקוט מבואר שלא כדברי המהרש"א, דהנה איתא בילקוט (פ' מסעי רמז תשפ"ז מספרי זוטא) "לפי שנאמר כבוד את אביו הרי מי שהרג את בנו מניין שבנו מותר בו ת"ל גואל הדם הוא ימית את הרוצח", ובפירוש זית רענן לבעל המגן אברהם כתב דבמכות שם מוקים לה בזקן שהרג את בנו שבן הבן נעשה גואל הדם להרוג זקנו, וביאר הזית רענן דכוונתו הילקוט דאף דאיכא מצות כבוד זקנו, ויליף לה מדכתיב את אביך לרבות זקינך, עם כל זה מותר לו להרגו. הרי מפורש מדברי הזית רענן בדברי הילקוט דאף דחייב אדם בכבוד אבי אביו עם כל זה אם גואל הדם הוא מותר לו להרוג את זקנו, ובטעם הדבר כתב הכלי חמדה (סי' א') דאף שפסק הרמב"ם (בפ"ו ממרים ה"א) שחייב אדם בכבוד אביו רשע, יש לומר דזהו דוקא באביו, אך אם זקנו רשע אינו חייב בכבודו, וכיון דזקנו רוצח הוא הרי אינו עושה מעשה עמך ומותר לבן להרגו, אלא שסיים שצריך עיון בסברא לחלק בזה בין כבוד אביו לכבוד זקנו.

פסקו השאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכט), והבית שמואל (אבהע"ז סי' קטו סקט"ז), וכן צידדו למעשה באליהו זוטא (סוף או"ח תשובה א), בשו"ת שארית יוסף (סי' יט), בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' קמח), ובשו"ת שמן המור (דרוש א'), ובמאה שערים (שער ס"ו).

אמנם במנחת אשר (בראשית פ' ויגש עמ' תל) דחה ראיית התשובה מאהבה, על פי מה דנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ סכ"ד) דחייב אדם בכבוד חמיו, ובסעיף י"ז פסק השו"ע דאשה נשואה פטורה מביבוד אב ואם בעודה נשואה מפני שמשועבדת לבעלה וחייבת בכבודו, ואמאי לא נימא דחייבת בכבוד אביה כיון דהיא ובעלה חייבים בכבודו (ועיין בפתחי תשובה סק"כ דהוכיח מקושיה זו כדברי הב"ח דאין חייב לכבוד חמיו אלא כשאר זקנים), וכמו כן נפסק בשולחן ערוך (סכ"א) דחייב אדם לכבוד אשת אביו אף על פי שאינה אמו, ובעל אמו אף על פי שאינו אביו וילפינן מיתורא דקרא ד"את אביך" ו"את אמך" אבל פשוט דאמו קודמת לבעלה, ואמאי לא נימא אתה ואמך חייבין בכבודו, ועל כרחך נראה דכל היכא דיש לפנינו ב' חיובי כיבוד ואחד מהם הוא גדול יותר כגון בכבוד בעל וכבוד חמיו כיון דכבוד בעל מצותו יותר גדולה מכבוד חמיו בזה ודאי דחייבת בכבוד הבעל ולא אמרינן את ובעלך חייבים בכבודו, וכן הדין באשת אב ובעל אמו דלא דרשינן אלא מיתורא דקרא, ומטעם זה גם כבוד אב גדול יותר מכבוד זקנו ואם כן פשוט הוא דצריך לכבוד אביו ולא אמרינן אתה ואביך חייבים בכבוד אביו.

ראיית המהרש"א לדעת המהרי"ק

ג. ובגיליון מהרש"א (ביו"ד שם) כתב להביא ראייה לדברי המהרי"ק מרש"י במכות (יב. ד"ה

ואביך וכו' שייך רק בחיובים שקולים כמו באביו ואמו, אבל כבוד אב וזקנו אינם חיובים שקולים, ולכן צריך להקדים את כבוד אביו. וכבר הבאנו לעיל שהמנחת אשר הביא לזה ב' ראיות, א. מכבוד חמיו, ב. ומבעל אמו, ומטעם זה דחה את קושית התשובה מאהבה. אך מכל מקום בשו"ת שתי הלחם (שם), וכן בשו"ת רעק"א (קמא סי' סח) בשם ספר לוית חן (פ' ויגש) כתבו שכל מה שצריך להקדים את אביו, הוא דווקא באופן שאין אביו חייב בכבוד זקנו, כגון לאחר מיתת אביו או זקנו, שאז כבוד האב קודם לכבוד זקנו, אבל באופן שגם אביו חייב בכבוד זקנו, כגון כששניהם צריכים לאיזה דבר, יקדים את זקנו, לפי שהוא ואביו חייבים בכבודו. ועיין בשו"ת שאילת יעב"ץ (שם) שדחה דברי השתי הלחם בשתי ידיים, וכתב עליו שזו סברא כרסית ושבוש הוא, רק תמיד כבוד אב קודם לאבי האב. אמנם בגמרא במכות מיירי שאביו מת ובזה לכולי עלמא אביו קודם לזקנו וכמו שכתב להדיא בשו"ת שתי הלחם ובלוית חן שם.

דחיית האחרונים את ראיית המהרש"א

ה. והאחרונים כתבו לדחות את ראיית המהרש"א מהגמרא במכות מעור ג' טעמים.

בגיליון הש"ס (במכות שם) ציין לדרשות הראנ"ח (פ' תולדות) המבאר בארוכה שאין להוכיח מהסוגיא במכות שאין אדם חייב בכבוד זקנו, אלא כוונת הגמרא היא שלדעת הסובר שמצוה ביד גואל הדם להרוג את הרוצח, אזי רשאי הוא להרוג את סבו, לפי שאינו חייב כל כך בכבודו, אך אינו רשאי להרוג את אביו, אמנם לדעת הסובר רשות ביד גואל הדם, אזי אינו רשאי להרוג אפילו את

ולכן נראה בטעם הדבר כמו שכתב היד דוד (מכות שם ד"ה לא קשיא) שלולי דברי רש"י היה אומר שאף על פי שהוא מצווה על כבוד זקנו לא קשה מהסוגיא במכות, כי מכיון שהוא מצווה על כבוד אביו ומכבדו בחייו ומכבדו במותו, וכבוד אביו קודם לכבוד זקנו הולכים אחר כיבוד אב, ומצות גואל הדם בידו להרוג לזקנו שהרג את אביו, משום שבכך מתקיים דין כבוד אב לגאול דמו ולנקום נקמתו. וכן כתב בחבצלת השרון (בראשית עמ' תרנו). ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' קלה) כתב שגם דעת רש"י הוא כן, ומה שכתב רש"י שאינו מוזהר על כבודו, כוונתו כשמתנגד לכבוד אב אינו מוזהר על כבודו של זקנו כיון דכיבוד אב עדיף.

אם הגדר בכבוד זקנו הוא כמו הגדר בכבוד אביו

ד. אמנם כל זה שייך רק אם נאמר שאינו חייב בכבוד זקנו ככבוד אביו ממש כמו שדייק השכות יעקב (שם) מדברי רש"י, וכמו שכתבו השאילת יעב"ץ (שם) והחתם סופר (יו"ד סי' שמה) ובשו"ת שתי הלחם למהר"ם חאגיז (סי' מג), אך לפי מה דמבואר בחרדים (שם אות ז) ובהג' רעק"א (יו"ד שם) בשם האליהו זוטא שהחיוב לכבד זקנו הוא ככל גדרי כבוד ומורא באביו ואמו, אם כן מניין שאביו קודם לזקנו גם אחרי פטירת אביו.

ואף שכן פשטות לשון המדרש שאביו קודם לזקנו וכמו שפסקו להדיא רוב הפוסקים הלא המה: אליהו זוטא (סוף או"ח תשובה א), שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכט), שו"ת הרי"ט ווייל (סי' נט), נחלת צבי (בגיליון השו"ע סי' רמב סכ"א), שו"ת משיב דברים (ס' קמ) מנחת אשר (שם), ועוד, וטעמם, דכל הדין של אתה

אבי אביו נקרא אביו, ועוד מדמבואר בקידושין (ל.) דאבי אביו חייב ללמדו תורה וילפינו מקרא ד"והודעתם לבניך ולבני בניך" ואין נאמר דהוא נחשב לו לבן ללמדו תורה ואין זקנו נחשב לאביו לענין כבוד. והמהרי"ק שסבר שאין חייב לכבד זקנו כתב דלא מצינו דבני בנים כבנים אלא לענין פריה ורביה אך לא בכל ענין.

2. טעם שני כתב הב"ח דבריש סימן רמ כתב הטור דצריך לזהר מאד בכבוד אביו ואמו דג' שותפין באדם אביו ואמו והקב"ה, ואם כן מטעם זה הרי גם אבי אביו מיקרי שותף ביצירתו וצריך לכבדו כאב.

3. בשו"ת הרי"ט ווייל (סי' נט) וביד שאול (יו"ד שם), ובשדי חמד (ערך כבוד אב מע' כ' כלל קכא) והגר"ש קלוגר (בשו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק ח"א סי' ריג) כתבו טעם נוסף בכבוד זקנו, דנכלל בכבוד אב דכבוד הוא לאב שבנו מכבד את אביו, והוא כעין דברי הרמב"ן בספר המצוות (שורש ב) דכבוד אחיו הגדול הוא ענף מכבוד אב דכבוד הוא לאב שבניו מכבדים זה את זה ולאחר מות האב שוב אינו חייב בכבוד אחיו הגדול.

ומעתה נראה דכל תירוץ היד אברהם שייך רק אם נאמר דהטעם הוא כמו שכתבו האחרונים שזה נכלל בכבוד אב שכבוד הוא לו שמכבד את אביו, משום כך אם אביו מת שוב אין בזה כבוד אביו, אבל לטעם שכתבו הראשונים דבני בנים כבנים וכן לטעם הב"ח שהוא שותף ביצירתו לכאורה נראה דגם אחרי מות אביו שייך טעמים אלו.

ואכן, בשאגת אריה (מכות ד"ה אלא הא בבנו) כתב שמדברי המדרש לא משמע כסברת היד אברהם, שהרי המדרש מיירי גבי יעקב שזבח

סבו, מאחר שעל כל פנים הוא חייב גם בכבודו.

ובהגהות יד אברהם (יו"ד שם) תירץ, לפי מה שהבאנו לעיל ממה שכתב בשו"ת רעק"א בשם הלוי' חן שרק בזמן שאביו חי הרי הוא חייב בכבוד זקנו שהרי גם אביו חייב בכבודו, אבל בסוגיא דמכות דמיירי שמת אביו שוב אינו חייב בכבוד זקנו.

אמנם המעיין ברעק"א בשם הלוי' חן שם יראה דאין כוונתו דאחרי מות אביו אין הוא חייב בכבוד זקנו, אלא שבחיי אביו חייב אדם בכבוד זקנו יותר מכבוד אביו, שהרי אתה ואביך חייבים בכבוד הזקן, אבל כשמת אביו וכמו במה שזבח יעקב זבחים שכבר מת יצחק, שוב ליתא להך סברא שאתה ואביך וכו', ובזה הדר דינא שהבן חייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו, וכתב שלכן יעקב תלה ביצחק ולא באברהם וכמו שמבואר במדרש. ואם כן מבואר מדבריו שגם כשמת אביו הוא חייב בכבוד זקנו אלא שאין הוא קודם לאביו. וכדברי הלוי' חן כתב בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' קלה) בדרך אפשר עיין שם.

הטעמים שחייב אדם בכבוד זקנו

1. ועוד יש להעיר על היד אברהם, דהנה מצינו ג' טעמים בפוסקים בטעם הדין שחייב אדם בכבוד זקנו.

1. בספר הפרדס (סי' רצ) ובראבי"ה (סי' תתמא) כתבו שהטעם שחייב אדם בכבוד זקנו הוא משום דבני בנים הרי הם כבנים, וכן הוא בב"ח (יו"ד שם) בטעמו הראשון, וחיזק טעם זה מטעם דזקנו נקרא אביו בתורה כמו שאמר ה' ליעקב (בראשית כח, יג) "אני ה' אלוקי אברהם אביך ואלוקי יצחק", וגו', הרי דאף

להשקותו מים ואמר לו לאו בריך אנא, ופירש רש"י "ואין עלי לכבודך כבן", ומוכח דאין חיוב על נכד לכבוד לזקנו. אך כיון שהרמ"א הביא ראיה לדבריו מהמדרש שחייב אדם בכבוד זקנו, לכן כתב הגר"א לחלק בין אבי אביו לאבי אמו, דאבי אביו חייב לכבדו וכמו שכתב במדרש, אך אבי אמו אינו חייב לכבדו וכמבואר בסוטה, וכתב הגר"א הטעם לחלק בזה, משום דכל מה דצריך לכבד את זקנו משום דבני בנים כבנים, ומבואר בבראשית רבה (פרשה צד אות ו') דבני בנות אינם כבנים. וכן מבואר בירושלמי (יבמות פ"ו ה"ו) דבני בנות לאו כבנים. וכדברי הגר"א כתב היד אברהם (שם) שאין אדם חייב לכבד את אבי אמו.

והנה על עצם ראיית הגר"א מהגמרא בסוטה אפשר לדחות על פי מה שכתבו התפארת ציון (סוטה מט.) והבית אפרים (אלף למטה דיני קדיש שער ד') שהגמרא בסוטה מיירי שר' יעקב היה עסוק בלימודו, ולכן לא היה רשאי ליבטל מלימודו. ולדבריהם אין ראיה שאין אדם חייב בכבוד זקנו.

אך מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) העיר ע"ז, דא"א לדחות כן שהרי מבטלין ת"ת למצוות שא"א לעשות ע"י אחרים.

ואף שאפשר לומר שהאחרונים הנ"ל ס"ל כדעת העמק שאלה (שאלתא יט אות ו') שכתב לחדש שכיבוד אב הוא בגדר יכול להעשות ע"י אחרים, כיון שהאב יכול למחול על כבודו, ולכן אין מבטלים ת"ת לכיבוד אב, אך דברי העמק שאלה מחודשים מאד וכבר חלקו עליו כל האחרונים (כמובא בס' פסקים ותשובות סי' רמ הע' 351), ובפרט שגם בסברא אין זה מובן מכיון שמצות כיבוד או"א

זבחים, ושם הרי יצחק כבר מת ואף על פי כן כתב המדרש שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו.

ובשו"ת תורה לשמה לבן איש חי (סי' רסה) כתב שדין בני בנים הרי הם כבנים הוא מדרבנן ולא מהתורה, ולכן כשכבוד זקנו סותר לכבוד אביו, כבוד אביו שהוא מהתורה קודם, ודוחה לכבוד זקנו שאינו אלא מדרבנן, ולכן אמרו בגמרא שבן הבן נעשה גואל הדם להרוג את זקנו, שכיון שיש בדבר משום כבוד אב לכבד את אביו הנרצח, ודין זה הוא מהתורה, הרי הוא דוחה מצות כבוד זקנו שאינה אלא מדרבנן, וכ"כ בשו"ת בית דוד (חו"מ סי' ג) ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' ר) שהחיוב לכבד זקנו הוא מדרבנן, וכן משמע במגן גיבורים (או"ח סי' קלט סק"ב).

אמנם בראשונים הנ"ל (ס' הפרדס והראבי"ה) שכתבו הטעם דחייב לכבד זקנו משום דבני בנים כבנים מבואר שחייב זה מהתורה וכמו שהבאנו לעיל בשם הב"ח, וכן מבואר בספר חסידים (סי' שמה) ובמנורת המאור (ח"ד עמ' כד) ובחרדים (שם) שחייב זה מהתורה, וכן משמע בשו"ת הרמ"א (סי' קיח). וכ"כ לי מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שלכאו' מהמדרש הנ"ל מהפסוק "ויזבח זבחים" מוכח שזה מה"ת. ועיין גם בחרדי דעה (יו"ד סי' רמ) שכתב שאין צריך לזה פסוק, דסברא היא שבני בנים כבנים.

ראיית הגר"א לדעת המהרי"ק

ז. ובביאור הגר"א (שם סקל"ד) גם הביא ראיה למהרי"ק מרש"י במכות, אך הביא גם ראיה נוספת מהגמרא בסוטה (מט.) ששם מבואר דר' אחא בר יעקב ביקש מבן בתו ר' יעקב

לאמו שמכבד את אביה, וכן לפי הטעם השני שכתב הב"ח משום דזקנו שותף ביצירתו אם כן טעם זה שייך גם באבי אמו.

ואכן, בשו"ת הרמ"א (שם) מפורש להדיא דחייב גם בכבוד אבי אמו, וכן פסק בשבות יעקב (שם), בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שמה), ובערוך השולחן (יו"ד סי' רמ סמ"ד) וכן מוכח משו"ת רעק"א (שם) שחייב אדם גם בכבוד אבי אמו. ועיין בשדי חמד (מע' ב סי' יח) שמאריך בענין זה. ועיין גם בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קכט). ויתכן שמחלוקת זו תלויה בטעמים הנ"ל בטעם חיוב כבוד זקנו.

ולשיטת הפוסקים הנ"ל צריך לומר שמה שמבואר בסוטה שאין חיוב לכבד את זקנו מיירי שאמו מתה, ובכהאי גוונא לטעם שכתבו האחרונים שהוא מטעם כיבוד הורים שכבוד הוא להם שמכבדים את אביהם, אם כן בכהאי גוונא שאביו או אמו מתו שוב אינו חייב לכבדם, וכמש"כ לעיל בשם היד אברהם, ואף שהבאנו בשם השאגת אריה שכתב שמדברי המדרש לא משמע כן, מכל מקום אפשר גם שסבירא ליה להני אחרונים שאין ראיה מהגמרא שאינו חייב לכבד את אבי אמו וכפי שדחינו לעיל על פי הבית אפרים והתפארת ציון.

בחיוב לכבד את אם אמו ואם אביו (סבתא)

ט. וכמו כן יש בזה נפק"מ גבי כיבוד אם אביו או אמו (סבתא), דלטעם הראשונים שהוא משום דבני בנים כבנים, אין זה שייך בסבתא ואינו חייב לכבדה, אך בטעם שכתבו האחרונים שהוא משום דזה נכלל בכיבוד אב שכבוד הוא לו שמכבד את אביו, אם כן טעם זה שייך גם בסבתא דכבוד הוא לאביו ואמו שמכבד את אמו, וכן לפי הטעם השני שכתב

אינה מצוה על התוצאה שיהיה להורים כבוד ונחת, אלא המצוה היא על כל אחד מהבנים לכבד בפועל את הוריו ובכך הוא מקיים את המצוה, ומה שאפשר לעשותו ע"י אחרים אין זה פוטר אותו מהמצוה שמוטלת עליו, וגם אי נמא דהמצוה היא על התוצאה שיהיה כבוד ונחת להורים, מ"מ מצוה זו מוטלת על כל אחד ואחד מהבנים בפנ"ע ואין זה פוטר מה שאפשר שאח אחד יעשה לבד את הכבוד להורים, אלא על כל אחד מוטלת המצוה.

אמנם בתורת הקנאות (סוטה מט.) ביאר שמה שר' יעקב לא השקוהו מים אף שמחויב לכבדו קצת, משום שר' יעקב כבר נתגדל בתורה, ואין לו לזלזל בכבוד תורתו משום החיוב המועט הזה לכבד את אבי אמו. ולדבריו אין ראיה מהגמ' שאין אדם חייב בכבוד אבי אמו.

בחיוב לכבד את אבי אמו

ח. וגם בעצם חידושו של הגר"א שאין אדם חייב לכבד את אבי אמו קשה בתרתי.

דהא מבואר בגמרא (יבמות סב:) דגם בני בנות כבנים, דאיתא התם "אמר ליה רבה לרבא בר מארי מנא הא מילתא דאמור רבנן בני בנים הרי הם כבנים אילימא מדכתיב הבנות בנותי והבנים בני וכו'", ופירש רש"י (שם ד"ה מנא) "מנא הא מילתא-אבני בתו קאי דבן בנו פשיטא לן". וזה דלא כהירושלמי והמדרש הנ"ל.

ועוד, דכל מה שכתב הגר"א הוא רק לטעם שכתבו הראשונים שחייב אדם לכבד זקנו מטעם דבני בנים כבנים, אבל לפי מה שכתבו האחרונים שהטעם הוא משום דזה נכלל בכיבוד אב שכבוד הוא לו שמכבד את אביו, אם כן טעם זה שייך גם באבי אמו דכבוד הוא

כבודו מחול, אלא מוכח שהיה חייב מדינא בכבודה.

אך בשו"ת זרע אמת (ח"ב סי' קמח ד"ה איברא) דחה דבריו, שאפי' לדעת הרמ"א שנכד חייב בכבוד זקנו לא כתב אלא שבן הבן בן בנה של רות, ועד כדי כך אין חיוב כיבוד, ועוד הקשה, שאפי' לדעת השבו"י שהיה בזה הכבוד שעשה שלמה לרות זלזול בכבוד המלכות, א"כ אפי' לגבי בת שבע אמו לא היה יכול למחול ששלמה שהיה מלך לא יכול למחול על כבודו אפי' לגבי אמו וכ"ש לגבי רות, אלא מסיק שם בזרע אמת שלא היה בזה זלזול כבוד מה ששם כסא לאם המלך כלל, ולכן היה מותר לו לעשות זאת. וכן בתורת הקנאות (סוטה מט. ד"ה בר בתך) דחה את ראיית השבו"י שאינו זלזול בכבוד למלך מה שיושב אחד אצלו ברשיונו, ולא שייך כאן מחילה. ובמטה אפרים (דיני קדיש יתום סק"ה) נסתפק בזה. ועיין בפתחי תשובה (שם) שהאריך בזה.

העולה לדינא בענין כיבוד סנדקאות

יא. ונמצא לדינא בענין כיבוד סנדקאות, אם לכבד את אביו או זקנו, שלענין אבי אביו לדעת המהרי"ק וכפי שהוכיחו גם המהרש"א והתשובה מאהבה שאין אדם חייב בכבוד זקנו, פשוט שיש לו לכבד סנדקאות את אביו לפני

שכבוד הוא לאביו שמכבדים את אביו וזה בכלל כיבוד אב, אין לנו בו אלא חידוש, וכשם שלא נאמר על דברי הרמב"ן שכתב בטעם הדבר שחייב אדם בכבוד אחיו הגדול משום שכבוד הוא לאביו שמכבדים האחים את האח הגדול, ונמצא מעצמינו שא"כ חייב אדם גם בכבוד אחי אביו או אחותו הגדולה משום שכבוד הוא לאביו שמכבדים אותם, והדברים פשוטים וברורים.

הב"ח משום דזקנו שותף ביצירתו אם כן טעם זה שייך גם בסבתא. ואכן, ברבינו מיוחס (שמות כ יב) בחרדים (שם) ובעוד פוסקים מבואר שחייב אדם גם בכבוד אם אביו ואמו.

בחיוב לכבד את אבי זקנו (סבא רבא)

י. וכמו כן יש בזה נפק"מ נוספת גבי אבי זקנו (סבא רבא), דלטעם האחרונים שהוא משום דזה נכלל בכיבוד אב שכבוד הוא לו שמכבד את אביו, אם כן טעם זה אינו שייך גבי אבי זקנו כמבואר בהערה¹, אבל לפי הטעם השני שכתב הב"ח שהוא שותף ביצירתו אם כן טעם זה שייך גם באבי זקנו דגם הוא שותף ביצירתו, וכן לפי טעם הראשונים שהוא משום דבני בנים כבנים אם כן לכאורה טעם זה שייך גם באבי זקנו. אמנם עיין בפתחי תשובה (חור"מ סי' רמז סק"ב) שהביא מחלוקת אם אמרינן בני בנים כבנים גם בדור רביעי.

ואכן, מצינו שנחלקו בזה הפוסקים, דבשבות יעקב (שם) כתב שחייב אדם גם בכבוד אבי זקנו, וראיתו מבבא בתרא (צא:) ששלמה המלך שם כסא לאמה של מלכות שהיתה זקנתו, וכיבד את רות אף על פי שהיה נכד של נכדה, ואם הוא לא מחויב בכבודה הרי קיי"ל (קידושין לב:) שמלך שמחל על כבודו אין

¹ ומורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) כתב לי דמנ"ל שלפי טעם זה אינו חייב. אמנם הביאור בזה, דזה פשוט שאין לנו להמציא חידושים ודינים מעצמינו, ואם לא כתוב במדרש שחייב אדם בכבוד אבי זקנו אז הוא אינו חייב, אולם אם נאמר דמה דמבואר במדרש שחייב אדם בכבוד זקנו הוא מסברא בעלמא דבני בנים הרי הם כבנים, א"כ סברא זו יש מקום לומר גם באבי זקנו, אבל אם נאמר דהטעם במדרש הוא משום

אך בענין זקנו מצד אמו - אבי אמו, אזי לדעת הגר"א והיד אברהם שכתבו שאין אדם חייב בכבוד אבי אמו פשוט שאביו קודם, אלא א"כ גם בזה הוא מוותר מדין כיבוד חמיו שחייב לכבדו, אך אם הוא מתעקש לקבל סנדקאות לפני חמיו הוא קודם, ואף לדעת הרמ"א, השבו"י, החת"ס, והערוה"ש שפסקו שחייב אדם גם בכבוד אבי אמו, מ"מ זה פשוט שכיבוד אביו קודם לכיבוד אבי אמו, ולכן אם אביו רוצה לקבל את הסנדקאות צריך ליתן לו לפני כולם.

וגם זה פשוט שאבי אביו קודם לאבי אמו, וכמו"כ פשוט שכל צד אבי הבן קודם לצד האם, ואביו קודם לחמיו, אך המנהג כהיום שמכבדים את הסבא של האם לפני אביו של אבי הבן, ומקובל ללכת תמיד אל הדורות הקודמים יותר, ואף לענין סב התינוק כתב הגר"ח פלאג'י בשו"ת חיים ביד (סי' עה) שמנהג האשכנזים לכבד בסנדקאות את אבי האם בבן הראשון, אך מנהגם ומנהג הספרדים לכבד בסנדקאות את אבי האב בבן הראשון, וכ"כ בס' ויקרא אברהם (פרק מקום שנהגו דף קכה ע"ב) שמנהג האשכנזים להקדים את אבי האשה לסנדקאות, ושכן מנהגם בעיר לוב, וכתב בס' שובע שמחות (ח"ב פ"ט ס"ד) שהכל כפי המנהג ולא ישנה מהמנהג מפני המחלוקת.

וכמדומה שגם אצל האשכנזים המנהג כהיום אצל רוב האנשים שמכבדים בסנדקאות את אבי האב בבן הראשון, וכ"כ הגר"מ גרוס (בדמ"ח ח"י פ"ב ס"ג) שבבן הראשון יכבד את אביו משום כיבוד אב ובשני את חמיו, אלא א"כ יש סיבה לשנות.

זקנו, אלא שיתכן שאביו צריך לוותר על הסנדקאות כדי לכבד את אביו בסנדקאות, וכן המנהג כהיום שמכבדים את הסבא קודם כיון שאביו רוצה בכך שאביו יהיה סנדק קודם, וכ"ש לדעת הרמ"א ושאר האחרונים שפסקו שחייב אדם בכבוד זקנו שיש לו לכבד את זקנו בסנדקאות, ואף שהשו"י הוכיח מרש"י שאינו חייב בכבוד זקנו ככבוד אביו ממש והחיוב לכבד את אביו גדול יותר מהחיוב לכבד את זקנו, וכ"פ היעב"ץ והחת"ס ועוד, מ"מ גם בזה אביו רוצה שיכבדו את אביו שהרי אחד הטעמים שחייב אדם בכבוד זקנו הוא שזה מדין כיבוד אב שכבוד הוא לאביו שמכבדים את אביו, אמנם אם אביו מתעקש שהוא רוצה את הסנדקאות לפני אביו (-זקנו) צריך ליתן לאביו לפני זקנו, אך כתבנו שדעת החרדים והאליהו זוטא שהחיוב לכבד את זקנו הוא ככל גדרי כבוד ומורא באביו.

וכ"כ בלקט יושר (ח"ב עמ' 52) בשם התרה"ד, וז"ל: "מי שיש לו בן למול ואינו רוצה להיות סנדק בעצמו ורוצה לכבד אחרים וכו', חייב ליתן לאביו והוא קודם לזקנו, אבל אם הוא ברצון אביו יכול ליתן לזקנו, והמנהג ליתן לזקנו משום שהעולם אומרים שמי שהוא בעל ברית לבן נינו (-כוונתו לבן נכדו) אינו רואה פני גיהנם" עכ"ל. וכ"כ הגר"ר מנשה קליין בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' רנז) שנהגו לכבד את אבי סב התינוק, משום שהעולם אומרים שמי שהוא בעל ברית לנינו אינו רואה פני גיהנם, וכ"כ בשו"ת מבשרת ציון (יו"ד סי' יא) בשם הגר"צ אבא שאול, ובס' דרך שיחה (עמ' רפו ושיב) בשם הגר"ח קנייבסקי.

סימן ד'

ציוהו אביו לעשות הברית אחרי חצות אם חייב לשמוע בקולו

א. אם זריזין מקדימין למצוות זה חיוב מה"ת או הידור מצוה בעלמא / ב. אמר לו אביו לעבור על חומרא או הידור מצוה אם חייב לשמוע לו / ג. מתי מבטל דין זריזין מקדימין למצוות / ד. מה עדיף כיבוד אב או זריזין מקדימין למצוות / ה. העולה להלכה.

(סי' רסב בליקוטי הלכות אות יג בסופו) והביא סיוע לדבריו מדברי האור זרוע (ח"ב סי' ערה) שכתב "מצוה מן המובחר להקדים מילה בהשכמה משום זריזין מקדימין", הרי דאי"ז אלא מצוה מן המובחר ולא חיוב, וכן דייק בגיליוני הש"ס למהר"י ענגיל (פסחים ד.) מדברי המאירי (יומא כח:) שכתב וז"ל: "כל היום כשר למילה, שנאמר וביום השמיני וכו', ומ"מ ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית, שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן, ולאחוז בדרכי האבות, שנאמר עליהם בכיוצא בה וישכם אברהם בבוקר", עכ"ל, ודייק הגר"י ענגיל מדבריו דאי"ז חיוב גמור, וענינו רק מפאת שראוי לאדם לאחוז בדרכי האבות, וגם לא נאמר בתורת חיוב שצריך לעשות כן, רק הכתוב סיפר שאברהם עשה כן, וע"כ ענינו רק שראוי לאחוז בדרכי האבות, ולעשות כמו שעשה אברהם.

ב. מכל מקום גם אם אמר לו אביו לעבור על הידור מצוה אינו ברור אם חייב לשמוע לו, דהא כתב הים של שלמה (קידושין פ"א סי' סג) שאם ציוה האב לבנו שלא ינהג במנהג שמקורו בפוסקים שאין לו שורש בחז"ל או שלא נתפשט בישראל כמנהג קבוע, אעפ"כ לא ישמע בקול האב, כי כל מנהג שנהגו בו אבותינו דוחה כיבוד אב ואם, והוי כאילו אומר לו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים, ומטעם זה פסק שאם ציוהו אביו שלא יאמר קדיש על אמו כי מקפיד עליו מאחר שהוא חי,

יל"ע במי שציוהו אביו לעשות הברית מילה אחרי חצות כדי שיוכלו אנשים נוספים להשתתף בברית, והוא רוצה לעשות הברית לפני חצות מדין 'זריזין מקדימין למצוות', אם חייב לשמוע בקול אביו ולעשות הברית אחרי חצות.

א. והנה בשאלה זו כבר נשאל מרן הגר"ש אלישיב (כמובא בס' כיבוד הורים פי"ב הע' יז עמ' קעט) ופסק שלא מצינו ש'זריזין מקדימין' ידחה כיבוד אב, ולכן הורה שבכה"ג יאחר הברית.

אך יל"ע בדבריו, דהא קיי"ל דאם ציוהו אביו לעבור על ד"ת לא ישמע לו, ומבואר בשדי חמד (מערכת יוה"כ סי' א' אות יד עמ' 127) בשם הרד"ך (בית ב חדר ה) והגר"ש קלוגר (ס' החיים על המג"א או"ח סי' תרד ס"א) שזריזין מקדימין למצוות זה חיוב גמור מדאורייתא ונלמד מהפסוק "וישכם אברהם בבוקר", וכ"כ בחי"א (כלל סח הל' זריזות במצוות ס"ו), וכ"כ החזו"א (יו"ד סי' קנג סק"ה) דאם מתעכב בלא טעם, יתכן שעובר בכל רגע באיסור עשה, וא"כ כיון שאומר לו אביו לבטל איסור עשה אין לו לשמוע לו.

ואף שהשדי חמד (מערכת האלף כלל שכא) כתב בשם שו"ת מקור חיים להגר"ש הכהן מוילנא (סי' ג) שזריזין מקדימין למצוות אינו חיוב אלא מצוה מן המובחר, וכ"כ בס' הברית

על דרבנן אינו חייב לשמוע לו, וכ"פ בשו"ת משאת בנימין (סי' נב) ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קכה אות ד) ובשו"ת באר משה (ח"א סי' פ) ובשו"ת פאת שדך (ח"א סי' קיא) ובחוט השני (יו"ד סי' רמ סקי"ט) ובס' כיבוד הורים (פי"ב הע' ב) בשם הגרי"ש אלישיב.

וכמו כן כשהבן רוצה להתפלל במקום מסוים כדי שיוכל להתפלל יותר בכוונה, ואין דעת האב נוחה מזה ומוחה על כך כתב בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמ סקכ"ב) בשם שו"ת חמודי דניאל שאי"צ לשמוע לו, והובא לדינא בערוה"ש (יו"ד סי' רמ סמ"ה).

ואכן, מטעם זה כתב בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קפו ענף ב) דלכאו' ה"ה בכל עניני הידור מצוה, כגון בנידו"ד שעושה ברית לבנו והוריו מבקשים שיעשה הברית רק אחר חצות כדי שיוכלו להשתתף בו, דגם בזה אמרי' שיעשה הברית קודם חצות מהטעם הנ"ל, אלא שמסיק להלכה שראוי שיעשה הבן כל טעדי שיוכלו הוריו להשתתף בברית מוקדם, ואם לא עלתה בידו ורואה שיוכל לצמוח מזה מחלוקת וכד', בכה"ג אפשר שעדיף שיאחר הברית כי גדול השלום.

אמנם מה שלמד האבני ישפה לנידו"ד מדברי הפת"ש בשם החמודי דניאל אינו דומה, דיחלק להכא טובא בין החמודי דניאל להכא, דהחמודי דניאל מיירי במקום שהבן רוצה להתפלל שאין זה נוגע לאב ואי"ז כיבוד שיש לו הנאה מזה, שהרי עיקר כיבוד אב זה מאכילו ומשקהו ומכבדו וכו' כמבואר בראשונים, ולכן לדעת כמה ראשונים אין הבן צריך לשמוע לאב בדברים שאינם נוגעים אליו ואין לו הנאה מזה, אבל בנידו"ד שאביו יוכל להשתתף בברית זה ממש נוגע לכיבוד האב שכבוד הוא לו להשתתף בברית ויש לו מזה הנאה, ואפשר

שאין לשמוע בקולו, כי הוי כאילו אומר לו שלא יעשה דבר שהוא מדברי סופרים, ועוד, דאביו שמוחה בדבר עובר על 'ואהבת לרעך כמוך', ואסור לו לשמוע בענין זה, עי"ש. ומורי חמי (הגר"ד סופר) הוסיף, שגם נחשב שאביו אומר לו לעבור על מצות כיבוד אם.

ואף שהחיד"א בברכ"י (יו"ד סי' רמ סק"ח) ובשו"ת חיים שאל (ח"א סי' ה) חולק על היש"ש וסובר דמאחר שמנהג אמירת קדיש יתום לא הוזכר בגמ', אלא הונהג בזמן הגאונים או אח"כ, י"ל דחייב לשמוע בקול אביו, ובפרט בכה"ג שלאב יש צער גדול אם יאמר הבן קדיש בחייו, דסבור הוא שזה גורם לו מיתה, ומצטער טובא ויכול לבוא לידי חולי, מכל מקום לא מיבעיא שרוב הפוסקים הכריעו כדברי היש"ש, כמו שפסקו בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' קכה אות ד) ובשו"ת באר משה (ח"א סי' ס) ובחוט שני (יו"ד סי' רמ סקי"ט), וכ"מ בשו"ת משפטי צדק (סי' פג), אלא אף מש"כ החיד"א אינו אלא באמירת הקדיש שאינו הוזכר בגמ' כמש"כ החיד"א בדבריו, אבל זריזין מקדימין למצוות שפיר הוזכר בגמ' (פסחים ד. ויומא כח:) ובפרט בענין מצות מילה, וכבר הוזכר כן בתורת כהנים (פ' תזריע).

ועוד יל"ע, דמכיון שיש פוסקים שסוברים שזריזין מקדימין למצוות הוא חיוב גמור מדינא כמבואר לעיל, א"כ זה בכלל מה שכתבו הפוסקים שאם ציווה האב לבנו שלא ינהג באיזה חומרא שנוהג בה, והיינו בחומרא שיש לה שורש בפוסקים שסוברים שאסור מדינא, (כגון שלא לטלטל בשבת) אינו צריך לשמוע לו, וכמש"כ בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' יט) שאין הבן צריך לשמוע בקול אביו, כי זה נחשב למצוה דרבנן שאם אמר לו אביו לעבור

ברח' בשבת, כשאב נושא ספסל ובנו צועד לצידו ואינו נושא כלום, ומיד אח"כ כשבא לישיבה דיבר על כך בסערת רוח האיך משום חומרא בהל' עירוב מזלזלים במצות כיבוד אב, וגם בס' פסקים ותשובות (סי' רמ הע' 389) הביא עובדא מהגרי"י פישר שכן אלמנה אחת לא רצה לאכול אצל אמו בסוכה, משום שאינה כחומרת חזו"א, והגרי"י פישר הזדעזע ומשך כמה שנים היה דורש בשבת שובה בגנות מעשה זה.

ד. ולכן נראה לבאר הוראת הגריש"א, דהנה מצינו שדנו הפוסקים מה עדיף, הידור מצוה או זריזין מקדימין למצוות (עי' מה שהבאתי בזה לקמן בבירור הלכה סי' ה אות יג ד"ה ונראה בביאור טעם זה), וכן דנו מה עדיף זריזין מקדימין למצוות או ברוב עם הדרת מלך, ומשמעות הפוסקים שאם הוא מקיים הידור מצוה ומפסיד את מעלת זריזין מקדימין למצוות, שבכה"ג הוא מבטל בכך את מעלת זריזין מקדימין למצוות, אלא שלדעת חלק מהפוסקים הידור מצוה עדיף, ולכן עדיף שיבטל דינא דזריזין מקדימין למצוות בשביל לקיים דינא דהידור מצוה, מלבד דעת השו"ע הרב (סי' צד ס"ט) שכתב גבי מי שנמצא בדרך ורוצה להמתין ולהתפלל כשיכנס לעיר, שעדיף שימתין להתפלל בעיר, ואין בזה משום אין מחמיצין את המצוות, וזריזין מקדימין למצוות, כיון שמתכוין כדי לקיים מצוה מן המובחר, ומשמע מדבריו שאין הוא מבטל בכך דינא דזריזין מקדימין למצוות בשביל לקיים מצוה מן המובחר, ואפשר דהגר"ז ס"ל כהשד"ח הנ"ל שכל שמאחר מפני איזה טעם ולא מחמת עצלות אינו מבטל דינא דזריזין מקדימין.

שבזה יודה החמודי דניאל שאין הידור מצוה דוחה כיבוד אב.

ג. והיה מקום ליישב הוראת הגריש"א בפשיטות, דס"ל דאם מאחר המצוה מאיזה סיבה אינו מבטל דין זריזין מקדימין למצוות, כמש"כ השד"ח (מע' יוה"כ סי' א אות יד) שכל שאינו מתעצל במצוה, ורק מפני איזו סיבה מוכרחת אינו מקדים לעשותה, אינו עובר משום הא דזריזין מקדימין למצוות עי"ש, וא"כ כיון שהוא מאחר את הברית אחרי חצות בשביל כיבוד אב שאביו יוכל להשתתף בברית אינו עובר בזה על זריזין מקדימין למצוות.

אלא שהגריש"א לא פסק כן מטעם זה, אלא להדיא ביאר הטעם, משום שמצד הדין כל היום כשר למילה, ומבואר מדבריו דס"ל דאע"פ שכיבוד אב דוחה מצוה זו מ"מ זריזין מקדימין מתבטל מפניו, והיינו שהוא ביטל את מצות זריזין מקדימין, ולא ביאר הטעם משום שאם מאחר הברית משום כיבוד אב אינו מבטל זריזין מקדימין וכדברי השד"ח, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, דאם אמר לו אביו לעבור על הלכה או הידור מצוה שיש לו שורש בש"ס ובפוסקים אינו חייב לשמוע לו. ואפשר שהגריש"א לא ס"ל כהשד"ח אלא כדעת הגר"ש קלוגר דמשמע מדבריו דגם אם מאחר המצוה מחמת איזה טעם ולא מחמת עצלות מ"מ הוא מבטל בכך דינא דזריזין מקדימין למצוות, כמו שהארכתי בזה לקמן בבירור הלכה (סי' ה' אות יג ד"ה ועוד טעם נראה לומר).

ומה גם שאף לענין חומרא שמקורו בפוסקים יש לציין מה שמובא בס' הליכות שלמה (הל' תפילה פי"ד הע' 95) בשם הגרש"ז אויערבאך, שפעם אחת ראה אב ובנו הולכים

כיבוד אב, מ"מ כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ז סי' שז) גבי כל דבר, שבאופן זה אם לא יגרום צער לאב אינו חייב לעשות כן, וכ"כ בשכנה"ג (הג' טור יו"ד סי' רמ אות כט) בשם שו"ת מהרש"ך (ח"א סי' קלו) ובמערכי לב (ח"ב דרוש עג).

וכמו"כ באופן שנראה שאין האב חפץ באמת בתכלית המעשה אלא אומר לו רק כעצה והדרכה בעלמא מבואר בחזו"א (יו"ד סי' קמט סק"ח) שאין חייב לשמוע לו.

ולפי"ז בנידו"ד אם אמר לו אביו שכדאי לו לעשות הברית אחרי חצות כדי שאנשים נוספים שאינם יכולים להגיע לפני חצות יוכלו להשתתף בברית, ונראה מדבריו שאינו חפץ באמת בתכלית המעשה אלא רק כעצה טובה, אינו חייב לשמוע לו.

אמנם מורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) כתב לי שנראה לו בכה"ג כיון שאם ישמע לאביו הרי יש כאן קיום מצות כיבוד אב זה עדיף על זריזין, ובפרט שמאחר מחמת מצוה.

ומעתה י"ל דאף שיתכן שאינו מחויב לשמוע בקול אביו לאחר הברית אחרי חצות, מ"מ מסתבר שאם כן יאחר את הברית יקיים בכך מצות כיבוד אב, וא"כ יש לו כאן מצות כיבוד אב ומצות זריזין מקדימין למצוות ויל"ע מה עדיף, וע"ז הכריע הגריש"א דכיבוד אב עדיף, משום דכיבוד אב לכו"ע זה דאורייתא, אבל זריזין מקדימין למצוות לא לכו"ע זה דאורייתא, ובפרט שיש פוסקים שסוברים שזה אינו חיוב אלא הידור מצוה, ובודאי שכיבוד אב עדיף מהידור מצוה בעלמא.

ה. העולה להלכה שיש לנהוג בזה כהכרעת הגרי"ש אלישיב ולעשות הברית אחרי חצות, ודלא כמו שפסק בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' קפו ענף ב) שאינו חייב לשמוע בקולו משום שאין אדם חייב לשמוע בקול אביו אם מצוהו לבטל הידור מצוה.

ויש לציין שבאופן שלא ציווה אותו אביו בפירוש שיעשה הברית אחרי חצות, אלא הבין יודע שרצון אביו שיעשה הברית אחרי חצות, הגם שבודאי אם יעשה רצונו מקיים בזה מצות

סימן ה'

מה עדיף במילה 'זריזין מקדימין למצוות' או 'ברוב עם הדרת מלך'?

א. הוכחת האחרונים מהגמ' בר"ה שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם / ב. דעת האחרונים ששניהם שקולים או שברוב עם עדיף / ג. דחיית הראיה מהגמ' בר"ה ע"פ הראב"ד והמאירי / ד. דחיית הראיה מהגמ' בר"ה ע"פ היד אליהו / ה. דעת המשנ"ב והביאור הלכה בענין זה / ו. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ המהרי"ץ דושינסקי / ז. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ הריטב"א / ח. דחיית הראיה מהביה"ל ע"פ המהרי"י אלגאזי / ט. החילוק בין קידוש לבנה לשאר מצוות / י. דחיית הראיה מהמשנ"ב / יא. אם בברית מילה שייך מעלת 'ברוב עם' / יב. אם יש ראיה מהמשנה בביכורים דזריזין מקדימין עדיף מברוב עם / יג. בענין הוראת החזו"א בנושא זה / יד. העולה לדינא בענין זה.

טעמא דשעת השמד היה צריך לומר את ההלל ולתקוע בשופר מיד בשחרית, מדינא דזריזין מקדימין למצוות, ולא להמתין עד מוסף ויקיים הדין דברוב עם הדרת מלך. וכ"פ הארצה"ח (סי' כה המאיר לארץ סקי"ב) והקיצושי"ע (סי' צז ס"ט) והגר"ח פלאג"י (בשו"ת לב חיים ח"ב סי' קכז, ובס' רוח חיים ח"א או"ח סי' רכט אות ג, ובס' ראה חיים פ' לך לך דף יג ע"ד), והדעת תורה למהרש"ם (סי' תכו ס"ב), והערוה"ש (סי' רסב ס"ח), דזריזין מקדימין למצוות דוחה את מעלת ברוב עם הדרת מלך, ולכן כתב הערוה"ש וז"ל: "שיש לנו לצווח על מנהג זמנינו שמאחרין המילה מפני שטותים שלא באו כל הקרואים וכדומה שטותים כאלה, ויש מקומות שמאחרין עד אחר חצות היום, והוא עוון פלילי", עכ"ל.

ומטעם זה כתב השד"ח (שם) וז"ל: "וצר לי על מנהג איזה אנשים במקומות אלו, שמאחרים המילה עד קרוב לחצי היום, וזימנין אשתהי עד אחר חצות, עד שיתקבצו המזומנים, ואין להם ע"מ שיסמוכו כדי שתעשה המצוה ברוב עם, דהא מוכח מר"ה (לב:), דהא זריזין מקדימין למצוות עדיף מההיא דברוב עם, והזריז הרי זה משובח.

כתב השו"ע (סי' רסה ס"א) שכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצוות ומלין מיד בבוקר, ומקורו מדברי הגמ' (פסחים ד: ויומא כח:) והתורה כהנים (פ' תזריע). ויל"ע בכה"ג שאם יאחר הברית יהיו יותר משתתפים ויקיים הברית מילה ברוב עם הדרת מלך, האם עדיף לאחר ולבטל דין זריזין מקדימין למצוות כדי לקיים ברוב עם הדרת מלך, או שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם הדרת מלך ויש לקיים הברית מוקדם ככל האפשר למרות שיהיה פחות משתתפים.

א. והנה, הברכ"י (סי' א אות ז) והחיי"א (ח"א כלל סח ס"ו) והשד"ח (מערכת ז' כלל ג ח"ב עמ' 152) והשע"ת (סי' רכט סק"ב) בשם המחזיק ברכה (או"ח סי' רכט אות ז) הוכיחו מהגמ' בר"ה (לב:) שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם הדלת מלך, מהא דאי' בגמ' שם, "העובר לפני התיבה ביו"ט של ר"ה השני מתקיע, ובשעת הלל הראשון מקרא את ההלל", ובגמ' שם איתא, "מאי שנא שני מתקיע, משום דברוב עם הדרת מלך, אלא מאי שנא הלל דבראשון, משום דזריזין מקדימין למצוות, תקיעה נמי נעבד בראשון, משום זריזין מקדימין למצוות, אמר ר"י, בשעת השמד שנו", עי"ש, ומוכח מדברי הגמ' דלולי

זריזין מקדימין למצוות, לבין הידור מצוה של ברוב עם הדרת מלך שאינו דוחה מעלת זריזין מקדימין למצוות, מצינו יסוד זה כבר בחי' החת"ס (ר"ה לב:) ובשד"ח (מערכת הפ"א כלל לט), שכן החת"ס הוכיח מהגמ' בר"ה שם שכל שאין ההידור בגוף המצוה לכו"ע אין דוחין את המצוה משום זריזין מקדימין למצוות, ומבואר מדבריו שאם ההידור הוא בגוף המצוה כן דוחין את המצוה, וא"כ מעלת 'ברוב עם' הוא הידור שאינו בגוף המצוה שהרי אינו דוחה מעלת זריזין מקדימין למצוות, וכ"כ להדיא השד"ח שמה שכתבו מצוה מן המובחר לא חיישינן משום שיהיו מצוה, כל שהוא ברור שיוכל אח"כ לעשות מצוה מן המובחר, דהיינו דוקא כדי לעשות גוף המצוה מהודרת, אבל כל שאין ההידור בגוף המצוה, רק משום ברוב עם, לא דחינן המצוה, ואמרי' זריזין מקדימין למצוות, כמתבאר בסוגיא דר"ה דלעיל, עכ"ד.

ואף שבחי' מהרי"ץ דושינסקי (ברכות בענין ברוב עם אות ב) כתב, דאין לומר ולחלק דהידור דברוב עם אינו בגוף המצוה, דהא חזינן בגמ' בברכות (נג.) דמחמת דינא דברוב עם מבטלין תלמוד תורה בביהמ"ד, ומוכח דהמצוה עצמה נתעלה בחשיבות יותר אם תהיה ברוב עם. אמנם דבריו אינם מובנים דמה זה שייך להידור בגוף המצוה.

ב. מאידך, הר"ש כהן בשו"ת מקור חיים (סי' ג) ובשו"ת בנין שלמה (ח"ב או"ח סי' יג) כתב דדינא דברוב עם הדרת מלך ודינא דזריזין מקדימין למצוות שניהם שקולים, וז"ל בשו"ת בנין שלמה: "וזה כשלושים שנה למפרע שמעתי ללמד זכות על המנהג פה שמאחרין ברית מילה עד חצות היום, בשביל שאבי הבן

וכן הוכיח הג"ר ישראל יעקב פישר (בהסכמתו לס' ברכת החמה כהלכתה) מהגמ' הנ"ל, ומטעם זה תמה על מש"כ בס' ברכת החמה כהלכתה (הע' 68) בשם ס' ויזרח אור שכתב בשם גדול אחד, דהיכא שדר במקום שיש רוב עם ורוצה להמתין מלברך ברכת החמה, דבכה"ג אפשר שאין בו משום זריזין מקדימין למצוות, וכתב הגרי"י פישר וז"ל "תמוה, דהרי מבואר להדיא בגמ' ר"ה (לב:), דזריזין מקדימין עדיף, ולא משגחינן על ברוב עם עי"ש, ומש"כ השע"ת (סי' תרנא סקי"ז) דלעשות מצוה מן המובחר עדיף מזריזין מקדימין, והוכיח כן מגמ' יומא (ז.), זהו רק לענין מצוה מן המובחר, אשר היא בעצמותה של המצוה, כההיא דיומא להדורי אטהורים במקום לעשות בטמאים, משא"כ ברוב עם אין המצוה בעצמותה נעשית מן המובחר, אלא דמעשה המצוה כמות שהיא נעשית ברוב עם, ובזה הוא דאמרו בר"ה, דזריזין מקדימין דוחה הא דברוב עם, וכן מבואר גם בשע"ת (סי' רכט סק"ב) בשם המחזיק ברכה, שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם, ולא משהינן את המצוה עבור זה, והוכיח כן מהגמ' בר"ה", עכ"ל.

ומטעם זה כתב הגרי"י פישר לתמוה על הביה"ל וז"ל "וכזה יש לתמוה על הביה"ל (סי' תכו ס"א ד"ה אלא) שכתב בשם החי"א, דגם בשלושה מיקרי ברוב עם, ולא בעינן דוקא עשרה, ולכן כתב בשם הא"א בוטשאטש לגבי קידוש לבנה, שאם יודע שיזדמן לו שלשה או עשרה עד ליל העשירי, ימתין עד אז לקדש הלבנה, וס"ל דברוב עם דוחה זריזין מקדימין למצוה, וזה נגד דברי הגמ' בר"ה הנזכר עכ"ל, עי"ש.

ויסוד זה של הגרי"י פישר לחלק בין הידור מצוה של מצוה מן המובחר שדוחה מעלת

ג. והנה מלבד מה שדחה הבנין שלמה הראיה מהגמ' בר"ה, יש לדחות הראיה מהגמ' בר"ה ע"פ מש"כ הראב"ד (בדרשת הראב"ד על מסכת ר"ה עמ' יב) וז"ל: "ואע"פ שהשמד בטל, לא עקרו את המנהג ממקומו, משום דאיכא רוב עם, וכתוב (משלי יד, כח) ברוב עם הדרת מלך", עכ"ל, וכ"כ המאירי (בחיבור התשובה עמ' 357) וז"ל: "ואע"פ שבטל השמד, והיה ראוי להחזיר הדבר לישנו, לתקוע על סדר הברכות בשחרית, אפשר שחזרו לקלוקלה, ולא זזה תקנתם ממקומה, או שמא מטעם ברוב עם הדרת מלך, על דמיון מה שאמרו בירושלמי (תענית פ"א ה"א) בענין הזכרת הטל, שאין מתחילין להזכירו עד המוסף, ואמרו שם הטעם לית כל עמא תמן, וכבר הזכירו בתלמוד שלנו טעם זה על ענין זה במס' ר"ה, אלא שלא היה אצלם טעם נכון, עד שהוקשה עליו, ונעתקו הימנו לומר הטעם שכתבו למעלה", עכ"ל.

ומדברי הראב"ד והמאירי מבואר דס"ל דמעלת ברוב עם עדיף ממעלת זריזין מקדימין, ולהכי לא החזירו הדבר לקדמותו לתקוע בשחרית משום שיש בזה חסרון של ברוב עם, אלא שלפ"ז צ"ב מדוע הגמ' לא הסתפקה בטעם של ברוב עם כדי לתקוע במוסף ומדוע הגמ' נצרכה לטעם של שעת השמד כדי לתקוע במוסף, ועי' בס' יקח מצוות (על עניני זריזין מקדימין סוס"י כד עמ' תפא) שביאר הסוגיא לדעת הראב"ד וז"ל: "ולפ"ז ביאור הסוגיא הכי הוי, דודאי כשמתקנים זמן יש לתקן את הזמן המוקדם ביותר, כדי לקיים זריזין מקדימין למצוות, ולכך גם תיקנו את ההלל בשחרית, ואין לחוש לחסרון דברוב עם הדרת מלך, דכיון דהתקנה היתה לומר את ההלל בשחרית, הזדרזו רוב העם לבוא בשחרית, וכמו בכל מצוה שאם יש לה זמן מסוים

ימתין עד שיבואו הקרואים, ומבטל בזה מצות זריזין מקדימין למצוות, ואמרתי ללמד זכות, דאף שמבטל בזה זריזין מקדימין, מ"מ מרויח בזה מצות ברוב עם הדרת מלך, ואפשר דשניהם שקולים הם, דודאי מצות זריזין מקדימין למצוות אינו אלא מדרבנן, ואף דילפינן מן וישכם אברהם בבקר, מ"מ ודאי אינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, דאטו מאברהם ניקום ונגמור, דהוא היה זריז טפי, ולפיכך שניהם שקולים הם. ואל תשיבוני מהסוגיא בר"ה הנ"ל, דמפורש שם להדיא דזריזין מקדימין למצוות עדיף מברוב עם הדרת מלך, ומשו"ה הראשון קורא את ההלל, והא דהשני מתקיע בשעת הגזירה שנו, דשאני הטעם דמצות ברוב עם הוי ספק, דמי יודע דבמוסף ירבו אנשים בביהכ"נ, וביטול הזריזות הוי ודאי, ואין ודאי נדחה מפני הספק, אבל גבי מילה שניהם וודאים. וזכרוני שאמרתי זה לפני כבוד הרה"ג המנוח מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל שהיה ראב"ד בפ"ק, ורצה לדחות דברי, דאפשר דגבי ברית מילה דהמצוה אינו אלא על האב, וכל העולם אינם עוסקים במצוה, לא שייך ברוב עם, והזכרתי לו הסוגיא דיומא הנ"ל גבי פר ושעיר הנשרפים, דמפורש שם להדיא דאף דאינו עוסק בה רק רואה שייך מצות ברוב עם, והודה לדברי, הנלע"ד כתבתי בעז"ה", עכ"ל. ועי' בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' יח אות ג) שכתב לדחות דברי הבנין שלמה, דהא סתמא תנן הראשון מקרא את הלל, ואפי' דידעינן שיבואו עוד אנשים, עי"ש.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' ה אות ב) כתב דאפשר דברוב עם עדיף טפי מהמעלה של זריזין מקדימין למצוות. ופלא גדול שלא התייחס בדבריו לגמ' בר"ה דמוכח משם דדינא דזריזין מקדימין עדיף טפי.

שחרית, ויש זמן אח"כ לילך לביהכ"נ, יותר טוב לילך להתפלל מוסף עם הציבור בביהכ"נ, דברוב עם הדרת מלך, והביאו המשנ"ב (סי' צ ס"ק כח) להלכה. והוסיף היד אליהו, שבזה ניחא מה שנוהגין למול אחר התפילה, כדי שיהיה ברוב עם, ודוחין זריזות המצוה. ועיין בזה לקמן באות י.

ה. ומכך שהמשנ"ב הביא להלכה את דברי היד אליהו, מוכח דס"ל למשנ"ב דמעלת ברוב עם עדיף ממעלת זריזין מקדימין, והמשנ"ב אזיל לשיטתו שכתב בביה"ל (סי' תכו ס"א ד"ה אלא) בשם הא"א בוטשאטש גבי קידוש לבנה, שאם יודע שיזדמן לו שלשה או עשרה עד ליל העשירי, ימתין עד אז לקדש הלבנה, וכמו שהבאנו לעיל באות א, והבאנו מה שתמה עליו הגר"י פישר דזה נגד דברי הגמ' בר"ה שזריזין מקדימין עדיף ממעלת ברוב עם.

ו. אמנם באמת נראה שאין להביא כלל ראייה מהביה"ל שכך ס"ל, ומכמה טעמים. חדא, יש לדחות ע"פ מש"כ בחי' מהרי"ץ דושינסקי (ברכות בענין ברוב עם אות ב) דכיון דמעיקרא בקידוש לבנה כך תיקנו לברך במוצ"ש כמבואר במס' סופרים, א"כ נמצא דמעיקרא כך תיקנו להמתין ולא לחוש לדינא דזריזין מקדימין למצוות, וממילא כך ראויה לעשות מצוה זו. ונראה כוונתו, שלא שייך זריזין מקדימין למצוות כשעדיין לא הגיע הזמן שתיקנו לברך ברכת הלבנה אף שמעיקר הדין אפשר לברך עוד קודם, אבל כיון שבמסכת סופרים כתב להמתין לברך במוצ"ש א"כ נחשב שאז הגיע זמן המצוה, ולא שייך זריזין מקדימין כי אם במוצ"ש עצמו.

ועל דרך זה מצינו ג"כ במשנ"ב, שהרי הב"י כתב (סי' מו ס"ט ד"ה ועכשיו) גבי ק"ש וז"ל: "ועכשיו נהגו העולם לומר פסוק ראשון של

לעשותו אפי' אם זה יהיה זמן מוקדם כל ישראל יעשו זאת בזמן, ולא יעברו על המצוה, ולהכי פריך בגמ', א"כ גם תקיעת שופר הו"ל לחז"ל לתקן לעשותה בשחרית, משום זריזין מקדימין למצוות, ולא יהיה חסרון של ברוב עם הדרת מלך, כיון שיזדרזו רוב העם לבוא בשחרית, ומשני דאח"כ דכך היה מעיקרא, אלא כיון שהיה שמד העבירו אותו למוסף, וע"ז מוסיף הראב"ד דעתה לחזור ולשנות את התקנה לא עושים, כיון שהכל רגילים לבוא לתקיעות במוסף, ואז יהיה חסרון בקיום המצוה של ברוב עם הדרת מלך. ועפ"ז תו אין לדקדק בההיא דר"ה דזריזין מקדימין למצוות עדיף מדינא דברוב עם הדרת מלך, אלא אדרבה עדיף דינא דברוב עם הדרת מלך, רק מכיון דבסוגיא דהתם מיירי על עיקר התקנה, שכשמתקנים צריך לתקן לעשות המצוה בזמן הראשון שאפשר לעשותה, ומשום דזריזין מקדימין למצוות, דזה ממילא יהיה גם ברוב עם, כיון דאז הוא זמן המצוה", עכ"ל.

ד. ובשו"ת יד אליהו להגר"א מלובלין (בהשמטות שבסוה"ס סי' מב) כתב, דאין להוכיח מהסוגיא בר"ה דזריזין מקדימין למצוות עדיף טפי, דשאני הלל דאינו כל כך ברוב עם, כי כל אחד קורא לעצמו, וכל אחד התפלל לעצמו שחרית כמש"כ רש"י שם, אך מוסף אינם מתפללים בריש שתא ביחידות, ולא רצו לדחות זריזות המצוה של הלל השייך לשחרית לקרות אחר תפילת מוסף, כדי שיקראו ברוב עם, דזה לדחות ממצוה למצוה אחרת.

ומטעם זה פסק היד אליהו שמי שהולך בשבת ויו"ט בהשכמה להתפלל במנין עשרה כי רוב הציבור מאחרים תפילתם, ובאותו מנין מתפללים גם תפילת מוסף תכף אחר תפילת

לדינא כהגר"א שעדיף לומר ק"ש בברכותיה מאשר לקרא ק"ש מיד ולקיים דינא דזריזין מקדימין למצוות¹.

ונראה בביאור דעת הגר"א והמשנ"ב, שאין ראייה מדבריהם שהידור מצוה עדיף ממעלת זריזין מקדימין למצוות, ואפשר ששניהם מודים שזריזין מקדימין למצוות עדיף טפי, אלא שס"ל שקריאת ק"ש כתיקונה זה לקרא אותה עם ברכותיה כדי להסמיך גאולה לתפילה, ומטעם זה הסתפק שם הביה"ל אם לדעת הגר"א עדיף להתפלל ביחידות ולקרא ק"ש עם ברכותיה מאשר להתפלל בציבור ולקרא ק"ש בלי ברכותיה עי"ש, ומעתה נראה שס"ל להגר"א והמשנ"ב שלא שייך כאן זריזין מקדימין למצוות לפני שקורא את הברכות ק"ש, כי זמן המצוה הוא רק כשקורא אותה עם ברכותיה ורק מאז שייך הדין של זריזין מקדימין למצוות, אבל לפני שקורא הברכות ק"ש לא שייך להקדים הק"ש בלא ברכותיה, וא"כ אין ראייה דס"ל דזריזין מקדימין עדיף מהידור מצוה, וה"נ בנידו"ד גבי קידוש לבנה, כיון שברכת הלבנה כתיקונה כפי שכתב במס' סופרים הוא לברכה במוצ"ש, א"כ כל עוד לא הגיע מוצ"ש לא שייך זריזין מקדימין, כי זמן המצוה כתיקונה הוא במוצ"ש ורק אז שייך

ק"ש כר' יהודה הנשיא משום דק"ש בציבור הוי אחר הנץ החמה ולכך קורין אותו פסוק קודם שמא שעת קריאת אותו פסוק יהיה קודם הנץ, ואפי' אם יהיה אחר הנץ מ"מ טוב למהר ולהקדים ק"ש דאורייתא כל מה שאפשר, ע"כ, וכן פסק הב"י בשו"ע (סי' נח ס"ב) שאם לא קרא אותה ק"ש קודם הנץ החמה, יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל, וכתב המשנ"ב (שם סק"י) הטעם, משום זריזין מקדימין למצוות, והוסיף, שמ"מ אי"צ להתפלל עבור זה ביחיד, או לקרות ק"ש בלא תפילין, וציין המשנ"ב לעיין בסוס"י מו מש"כ במשנ"ב שם, ושם כתב (ס"ק לא) לגבי מי שקרא ק"ש שאומרים קודם קרבנות, דאם יודע שבעת שיגיעו הציבור לק"ש בברכותיה, עדיין לא יעבור זמן ק"ש, יכוין במפורש לא לצאת ידי מצות ק"ש. ומבואר מדברי המשנ"ב דעדיפה אמירת ק"ש בברכותיה, על פני מעלת זריזין מקדימין למצוות. ומקור דברי המשנ"ב שצריך לקרא ק"ש בברכותיה כתב בביה"ל (סוס"י מו ד"ה כי לפעמים) שהוא מדברי הגר"א שכתב שאין נכון לקרא ק"ש בלא ברכותיה, משום שצריך להסמיך גאולה לתפילה. ומכך שהמשנ"ב כתב שהקורא ק"ש קודם התפילה שיכוין לא לצאת כדי לקרא ק"ש עם ברכותיה, מבואר שהמשנ"ב נקט

הגר"א שסובר שצריך לקרא ק"ש עם ברכותיה צ"ב מדברי הראב"ד שכתב שיפסיק לק"ש בלי ברכותיה, ודוחק לומר דהגר"א סובר כשי' הרמב"ם שסובר שאף לק"ש אינו צריך להפסיק אלא גומר ואח"כ יכול להתפלל ולקרא ק"ש עם ברכותיה כמבואר בשו"ע סי' ע' ס"ה שם, ועכצ"ל לדעת הגר"א שלענין עשיית מלאכה לפני התפילה הקילו חכמים שאינו צריך להפסיק לתפילה ולברכות ק"ש שהוא מדרבנן, ורק לק"ש שהוא דאורייתא צריך להפסיק אף שיקרא ק"ש בלי ברכותיה, ואחרי שקרא ק"ש יכול לגמור מלאכתו ואח"כ להתפלל ולקרא ק"ש עם ברכותיה.

¹ ושמעתי ממורי חמי (הגר"ד סופר שליט"א) שיש להוכיח מדברי המשנ"ב שק"ש עם ברכותיה לא תופס הרבה, מהא דכתב המשנ"ב (סי' ע סקכ"ג) שאם התחיל בעשיית מלאכה אחרי עלוה"ש לפני תפילת שחרית, דכיון שהתחיל באיסור לדעת הראב"ד צריך להפסיק באמצע לקרא ק"ש שהוא דאורייתא, אבל לא לברכות ולתפילה, ע"כ, ומדכתב המשנ"ב שמפסיק לק"ש בלי ברכותיה משמע דק"ש עם ברכותיה אינו תופס הרבה. אמנם באמת מקור דברי המשנ"ב הוא מהראב"ד שסובר כן, וא"כ

שייך דינא דזריזין מקדימין למצוות לפני זמן האיחור, כי בשבת הזמן של הקרבת קרבן התמיד הוא מזמן המאוחר מהזמן של ימות החול, ורק מזמן האיחור שייך דינא דזריזין מקדימין למצוות, וה"ה בתפילה שמאחרין בשבת שלא שייך דינא דזריזין לפני זמן האיחור שקבעו להתפלל בשבת, ורק מזמן התפילה בשבת שייך דינא דזריזין מקדימין למצוות.

ועוד טעם נראה לומר בזה, ע"פ מש"כ לקמן באות יג, דזמן של זריזין מקדימין למצוות לדעת הלבוש והשבו"י זה עד חצות, ולדעת המגדנות אליהו וכפי שהוכיחו מהביה"ל זמנו עד ג' שעות, ועד זמן זה אינו מבטל דינא דזריזין מקדימין למצוות, אלא שגם בתוך זמן זה יש ענין להזדרז בקיום המצוה כמה שיותר מוקדם משום זריזין מקדימין למצוות, ומכיון שבשבת יש ענין לאחר את הקרבת קרבן התמיד ואת תפילת שחרית משום עונג שבת לכן דחו את הענין של זריזין מקדימין בשביל זה, אלא שעם כל זאת לא ביטלו את דינא דזריזין מקדימין למצוות, כי הקרבת קרבן התמיד היה בתוך זמנו, להלבוש והשבו"י צ"ל דזה היה לכל הפחות עד חצות, ולמגדנ"א זה היה בתוך ג' שעות, ולפי המגדנ"א י"ל דמש"כ הרמ"א דמאחרין תפילת שחרית בשבת זה אינו אלא עד ג' שעות ולא יותר.

ז. ועוד יש לדחות הראיה מהביה"ל גבי קידוש לבנה, ע"פ מש"כ הגר"מ שטרנבוך (תשו"נ ח"א סי' רה) דכיון דברכת הלבנה הוי ברכת השבת, תו מעלת ברוב עם הדרת מלך חשובה יותר, דבכך משבח הוא יותר את הקב"ה, ולהכי עדיף טפי להמתין ולקיימה בציבור מאשר לברכה מיד ולקיים האי דינא דזריזין מקדימין למצוות.

זריזין מקדימין למצוות, וזהו כנראה סברת המהרי"ץ דושינסקי.

[ועוד י"ל לדעת הגר"א, דאין שום ראייה דהגר"א ס"ל דמצוה מן המובחר עדיף מזריזין מקדימין למצוות, דהא הגר"א בעצמו בשנות אליהו כתב בשם הירושלמי (פ"א ה"ב) דלא קיי"ל לכתחילה כר' יהושע דזמן ק"ש עד ג' שעות, ולכתחילה כדי לזרז את האדם הצריכו חכמים לקרותה לפני הנה"ח כשיעורו של ת"ק, ולכן כתב שלכתחילה אין לקרותה אחרי הנץ ולהתאחר עד ג' שעות, והביאו המשנ"ב להלכה (סי' נח סק"ג), וא"כ גם אם קורא ק"ש עם ברכותיה הוא קורא אותה מיד בזמנה ואפי' מעט לפני הנץ שהרי בנץ הוא כבר מסמך גאולה לתפילה, ובכך מקיים בזה זריזין מקדימין למצוות. אלא שעדיין צ"ב דא"כ הגר"א היה צריך לחלק ולומר דרק אם מתפלל בנץ עדיף לקרא ק"ש עם ברכותיה, אבל אם קם אחרי הנץ עדיף לקרא ק"ש קודם התפילה משום זריזין מקדימין למצוות].

וכן י"ל בביאור דברי הרמ"א שכתב (סי' רפא) שנוהגים שבשבת מאחרין יותר לבוא לביהכ"נ מבחול, משום דבתמיד של ימות החול נאמר 'בבוקר', ואצל שבת נאמר 'וביום השבת' דמשמע איחור, והטעם שמאחרים בשבת את קרבן התמיד, כתבו המהר"ל (הל' שבת אות לז) הלבוש והב"ח (סי' רפא), שהוא כדי שלא לבטל את שינת שחרית שיש בה עונג שבת. ולכאור' דברי הרמ"א צ"ב דנהי דיש טעם לאחר התפילה בשבת, אבל מה עם דינא דזריזין מקדימין למצוות, והאמת שזה קשה על מש"כ המהר"ל הלבוש והב"ח על עצם זה שהקריבו קרבן התמיד בשבת באיחור, מדוע לא חששו לדינא דזריזין מקדימין למצוות, ועכצ"ל דכיון שציווי התורה לאחר הקרבת קרבן א"כ לא

עם, ומעלה זו גדולה יותר, ולכן אף שזריזין מקדימין למצוות עדיף מהמעלה של ברוב עם כדמוכח מהגמ' בר"ה, מ"מ כל זה אינו אלא במצוות כמו הלל ושופר, אבל בברכת השבח שמשבחים את הקב"ה ראוי לעשות זאת ברוב עם.

וא"כ ליכא ראייה מהביה"ל גבי קידוש לבנה שמעלת ברוב עם עדיף מזריזין מקדימין, כי שאני ברכת הלבנה דהוי ברכת השבח ובזה רשאים לשהותה כדי לקיימה ברוב עם כמ"כ הריטב"א, ואף שיש אחרונים שחולקים על הביה"ל וס"ל שעדיף לברכה מיד ולא להמתין לברכה ברוב עם משום זריזין מקדימין, מ"מ אינם חולקים על הריטב"א כי גם הריטב"א כתב שאע"פ שרשאים לשהותה מ"מ אם רצה היחיד לאומרה בזמנה קודם ההלל יכול לאומרה. ונראה כוונתו, שאין בזה משום ביטול דינא דברוב עם, משום שמ"מ מקיים זריזין מקדימין למצוות, ולכן יכול להקדימה, אלא שמ"מ רשאים גם לשהותה כדי לקיים ברוב עם, ויתכן שכוונתו שבברכת השבח שניהם שקולים כמ"כ הבנין שלמה. ויל"ע.

ומטעם זה נראה ליישב מה שנהגו העולם בברכת החמה להמתין קצת לברכה ברוב עם הדרת מלך למרות שהקיצו"ש"ע (סי' ס"ז) והשע"ת (סי' רכ"ט סק"א) בשם המחזיק ברכה כתבו לברכה מיד ולא להמתין לברכה ברוב עם משום זריזין מקדימין למצוות, כמ"כ הגרי"מ טיקוצינסקי בקונטרס תקופת החמה וברכתה "ולמעשה כבר פשט המנהג בכל העולם מיד לאחר התפילה לברך ברוב עם, והכל משכימין לתפילת וותיקין שיתפללו כדרכם ויברכו אחר התפילה", וכ"כ בס' נברשת (ח"א דף מד ע"א) בשם מהרי"ל דיסקין זצ"ל שהורה כן למתפללים ותיקין

ומצאתי מקור לדבריו בדברי הריטב"א (תענית ו:), שכתב על הא דא"י בגמ' שם "אמר רבי אבהו, ממתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה, מאי מברך אמר ר"י אמר רב, מודים אנחנו ל' אלוקינו על כל טיפה וטיפה שהורדתה לנו וכו'", וכתב הריטב"א שם, שאין זה ענין למה שאמרו בתענית (כה:), שאומרים הלל גדול והיינו הודו לה' כי טוב, דהלל אינו אלא בציבור ועל הגשמים שבאים אחר התענית, אבל ברכה של מודים אנחנו היא חובה על כל יחיד בכל מקום ובכל זמן, אבל נהגו העם לאומרה אחר ההלל הגדול, ואח"כ אומרים מודים אנחנו לך וכו', ואילו פינו מלא וכו' עד הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וכו' וחותם, ובישיבות נהגו להוסיף בה מפני הציבור להשלים בסדר השבח, עד כי לך נאה ה' אלוקינו וכו', וחותם בא"י ק"ל ההודאות רוב ההודאות, אבל היחיד אינו מאריך כל כך, אלא אומר ואילו פינו עד הן הם יודו ויברכו וחותם, והוסיף וכתב וז"ל "וטעם מנהג זה כי לפי שכל יחיד ויחיד חייב בברכה זו מניחים אותה לאומרה עד שעת ההלל, כדי לאומרה בציבור ברוב עם הדרת מלך, ובכל כיו"ב בברכה של שבח רשאים לשהותה, אע"פ אם רצה לאומרה היחיד בזמנה קודם ההלל, וקודם שיאכל אומרה, ושוב אינו אומרה בציבור ומבואר מאד, אלא שהוצרכתי לבאר לפי ששגו רבים וגדולים", עכ"ל.

ומלשון הריטב"א שכתב "ובכל כיו"ב בברכה של שבח רשאים לשהותה", מבואר שבברכת השבח אפשר לאחר את ברכת השבח כדי לברכה ברוב עם הדרת מלך. ובביאור דברי הריטב"א נראה לומר, שבברכת השבח ההידור של ברוב עם הדרת מלך גדול יותר מהמעלה של ברוב עם הדרת מלך בברכת המצוות, משום שהוא מברך ומשבח את הקב"ה ברוב

מקדימין למצוות עדיף, דעכ"פ הא מיהת מקיים ברוב עם קצת, אבל אם אינו יכול לקיים עכשיו בלא ציבור או בלא שלושה אלא יחיד בלבד, שפיר דחינן ולא מקיימים דינא דזריזין מקדימין למצוות, אלא עדיף דינא דברוב עם הדרת מלך. וזהו שכתב הביה"ל שאם יברך מוקדם יחידי בכה"ג עדיף שימתין לברך בשלושה או בעשרה כדי לקיים ברוב עם, אבל אם יש לו כבר עשרה ואם ימתין לברך יהיה לו ברוב עם של הרבה יותר מעשרה בכה"ג יודה המשנ"ב שלא ימתין, כדי לקיים זריזין מקדימין למצוות.

ט. והחילוק בין קידוש לבנה לשאר המצוות יש ללמוד גם מדברי החמדת הימים שכתב בהל' ר"ח גבי קידוש לבנה שיכול להשהותה כדי שיברך בציבור, דברוב עם הדרת מלך, ואילו בהל' לולב (הו"ד גם בשו"ת לב חיים להגר"ח פלאג"י ח"ב סי' קכז) כתב שיש להקדים אמירת ההושענות לפני מוסף, וראיה לזה מר"ה דזריזין מקדימין למצוות דחי לטעמא דברוב עם הדרת מלך. ודבריו לכאור' סותרים שבהל' ר"ח כתב שעדיף להמתין בקידוש לבנה כדי לברכה בציבור ברוב עם, ובהל' לולב כתב שעדיף זריזין מקדימין מברוב עם, אלא בהכרח שיש לחלק בין קידוש לבנה לשאר מצוות מכל הטעמים שכתבנו לעיל, או משום שבקידוש לבנה תיקנו זמן המצוה במוצ"ש כמ"ש במס' סופרים וא"כ עד מוצ"ש לא שייך זריזין וכמ"ש לעיל בשם המהרי"ן דושינסקי, או משום שקידוש לבנה זה ברכת השבח ובזה רשאים להמתין ולא חוששים לזריזין מקדימין וכמ"ש לעיל בשם הריטב"א, או משום שיש לחלק בין ברוב עם של עשרה או שלושה שדחי לטעמא דזריזין מקדימין לבין ברוב עם של ציבור גדול יותר מעשרה או שלושה שאינו דוחה לזריזין

שיתפללו כדרכם ויברכו אחר התפילה, וכן נהגו החזו"א והסטייפלר (אורחות רבנו ח"א עמ' צה), וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' כה). ולפי מה שנתבאר אתי שפיר דסומכים על דברי הריטב"א שכל ברכת השבח רשאים לשהותה כדי לקיימה ברוב עם הדרת מלך, וא"כ כיון שברכת החמה הוי ברכת השבח לכן רשאים להמתין קצת כדי לברכה ברוב עם הדרת מלך.

ח. אמנם האמת יורה דרכו שיש לדחות הראיה מהביה"ל גבי קידוש לבנה ע"פ מש"כ הגר"י אלגאזי בקונטרס הספיקות (אות ה), וז"ל: "לברר לענין ברכת הלבנה שפסק מרן השו"ע סי' תכו, דלז' ימים זמן ברכתה, אם חל ז' שלה בליל הו', ואין עמו מנין דכולן ממתניין בכה"ג עד ליל מוצ"ש, שכולן מבוסמים ומברכים אז כולן, הי מנייהו עדיף, אי יברך ביחיד בזמנה, או ברוב עם הדרת מלך עדיף, ומן הנראה מסוגיא דפ"ד דר"ה לב: וכו' דזריזין מקדימין למצוות עדיף מרוב עם הדרת מלך, אלא דיש לדחות, דהתם שאני דהא מיהא איכא עשרה, ומשום זריזין מקדימין לא משגחינן לרוב יותר, אבל בנידו"ד דאפי' עשרה ליכא, אה"נ דטפי עדיף ברוב עם הדרת מלך במוצ"ש וצ"ע", עכ"ל.

וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' ל) דעיקר מעלת ברוב עם מתקיימת בעשרה אנשים, ומשם ואילך הוא תוספת מצוה, ותוספת זו נדחית בקל מחמת שאר מעלות, ושפיר דחינו למעלת ברוב עם מחמת דינא דזריזין מקדימין למצוות, אע"ג דמעלת ברוב עם הוי כהידור מצוה עי"ש.

ועפ"י ז"ל, דאה"נ אם יש לו עכשיו רוב של עשרה, אלא דאינו גדול כל כך כמו הרוב שיוכל להיות בעתיד, אמרי' דדינא דזריזין

וטעמם משום דכבר ידעת (ברכות כו:), דתפילות כנגד תמידים תיקנום ותפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים, וזמן התחלת תמיד של בין הערביים מה"ת היה משש שעות ומחצה, והוא נקרא מנחה גדולה, שאז אם היו רוצים היו מתחילים להתעסק בו בשחיטתו בהפשטתו ובכל צרכו, ונמשך עד הערב, ואח"כ בכמו תשע שעות ומחצה היה הולכת האברים למזבח, והוא עיקר הקרבתו וזמן קבלתו לפניו יתברך, והוא הנקרא זמן מנחה קטנה כמו שיתבאר בעז"ה, לפיכך אנו ממשיכים תפילתנו אפי' לכתחילה עד סמוך לאותו זמן, כדי שתתקבל תפילתנו יותר כמו בשעת הקרבת הקרבן, ולא נאמר בזה זריזין מקדימין בו להתפלל מתחילה שש שעות ומחצה, עכ"ל.

וכן מבואר בפני יהושע שהקשה על המבואר בגמ' בשבת שלא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל, ובגמ' שם מקשינן "הי סמוך למנחה, אילימא למנחה גדולה, אמאי לא, האיכא שהות ביום טובא", והקשה הפנ"י, דאכתי כי איכא שהות ביום טובא מאי הוי, הא קיי"ל בכל המצוות זריזין מקדימין למצוות, ואף בדבר שזמנו כל היום וכל הלילה. וכתב ליישב בתירוצו הראשון וז"ל: "חדא לכאור' היה נראה, דשאני הכא דנהי דזמן מנחה מתחיל ממנחה גדולה, אפ"ה עיקר זמנה אינה אלא בשעת מנחה קטנה, שהוא עיקר זמן הקרבת תמיד ברוב השנה, כפירש"י בסמוך, א"כ אפי' משום זריזין ליכא בשעת מנחה גדולה, ואע"ג דביומא (כח:) אמרי', דצלותא דאברהם אבינו הוי מכי משחרי כותלי, נראה דהיינו משום דעיקר הקרבת התמיד מדאורייתא הוי מכי משחרי כותלי, והיינו נמי משום דזריזין מקדימין למצוות, משא"כ לאחר שתיקנו חכמנו דהקרבת התמיד לאחר שמונה

מקדימין. ושוב ראיתי שכן ביאר דברי החמדת ימים בשו"ת יבי"א (ח"ב יו"ד סי' יח אות ב) עי"ש.

י. וגם את דברי המשנ"ב בשם היד אליהו (שהבאנו לעיל באות ד) שכתב שעדיף לאחר תפילת מוסף כדי להתפלל ברוב עם יש לדחות, אע"פ שהמקור של המשנ"ב הוא מהיד אליהו (שו"ת יד אליהו סי' מב) והיד אליהו בעצמו כתב בקונטרס אחרון על השו"ת הנ"ל לחזק דבריו שאין ראיה מהגמ' בר"ה שזריזין מקדימין דחי לדינא דברוב עם, משום דשאני הלל דאינו כל כך ברוב עם, כי כל אחד קורא לעצמו, וכל אחד התפלל לעצמו שחרית כמש"כ רש"י שם, אך מוסף אינם מתפללים בריש שתא ביחידות, ולא רצו לדחות זריזות המצוה של הלל השייך לשחרית לקרות אחר תפילת מוסף, כדי שיקראו ברוב עם, דזה לדחות ממצוה למצוה אחרת.

ואף שהמשנ"ב הביא את דברי היד אליהו להלכה, מ"מ נראה שאין להוכיח מדברי המשנ"ב דס"ל דברוב עם עדיף מזריזין מקדימין, וזאת ע"פ מש"כ הלבוש (סי' רלב ס"א) והפני יהושע (שבת ט:): שבתפילת מנחה אין דין של זריזין מקדימין למצוות, וזהו לשונו של הלבוש: "וזמן מנחה אע"פ שהיא מתחלת מן התורה משש שעות ומחצה, כמו שיתבאר בעז"ה בסימן אחר זה, מ"מ לא אמרי' בזה זריזין מקדימין למצוות, ואין נוהגין להקדים להתפלל מתחילת זה הזמן, ואדרבה אפי' לכתחילה ממתינים ומאחרין עד סמוך לערב, ומשום דקיי"ל מאן דמצלי מזמן מנחה קטנה ולמטה עדיף טפי, ואסמכוהו (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א) אקרא דכתיב (תהילים לב, ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, סמוך לעת מיצויו של יום והוא זמן מנחה קטנה,

דעדיף להתפלל תפילת מוסף במקום שהציבור גדול יותר, משום ברוב עם הדרת מלך, מאשר להתפלל אחרי שחרית בהשכמה בציבור קטן, זה אינו משום דברוב עם עדיף מזריזין מקדימין, אלא משום שתפילת מוסף בהשכמה לא קפדינן אדינא דזריזין מקדימין משום שזמן הקרבת קרבן מוסף הוא בשעה השישית, וכיון שליכא לדינא דזריזין מקדימין, בודאי שמעלת ברוב עם עדיף. ואף שהביה"ל (שם) חולק על הלבושי שרד, וכתב שעדיף להתפלל מיד אחרי שחרית, זה אינו משום דס"ל דעדיף להתפלל מוסף בהשכמה, אלא משום שזה עדיף מלהתפלל ביחידות ולבטל מצות עונג שבת שמתענה עד חצות כמבואר למעיין שם. ולפי"ז אין ראיה מהמשנ"ב שהביא את דברי היד אליהו להלכה, שס"ל שברוב עם עדיף מזריזין מקדימין, כי שאני תפילת מוסף שליכא לדינא דזריזין מקדימין. ושוב ראיתי שכע"ז כתב לדחות הראיה מהמשנ"ב בס' יקח מצוות (בעניני זריזין מקדימין למצוות סי' כד עמ' תעה ד"ה אמנם).

ומה שכתב השו"ע (סי' רפו ס"א) שזמן תפילת מוסף מיד אחר תפילת שחרית, זה אינו משום זריזין מקדימין למצוות כמו שראיתי שכתב בפסקי תשובות (סי' רפו אות א) ולא הביא שום מקור לדבריו, אלא כוונת השו"ע לומר לומר שזמן התחלת תפילת מוסף הוא אחר תפילת שחרית, משום שמן הדין אפשר להקריב מוסף אחר קרבן תמיד של שחר, ולא שחייב להתפלל מוסף מיד אחר תפילת שחרית. וכן מה שכתב הטור (ריש סי' רפו) "וכיון שזמנו בבוקר טוב הוא להקדימה מיד אחר תפילת שחרית", אי"ז משום זריזין מקדימין למצוות, אלא מטעם אחר, כמו שביאר דברי הטור במחצה"ש (סי' רפא סק"ב) שמסמיכים את תפילת מוסף לתפילת שחרית

ומחצה, וקרב בתשע ומחצה משום נדרים ונדבות, ולא חשו לטעמא דזריזין, א"כ בתפילת מנחה נמי עיקר שעתא מהאי זימנא הוא, ואפי' משום זריזין לא שייך ביה, ועוד דהא קיי"ל דיש להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, וזמן תפילת ציבור במנחה הוא בהאי שעתא, משא"כ באברהם דאכתי לא הוי שום תפילת ציבור, משו"ה היה מקדים מכי שחרי כותלי משום זריזין, וא"כ מקשה הכא שפיר סמוך למנחה גדולה אמאי לא, הא איכא שהות טובא, אפי' להתחלת עיקר זמן מצותה", עכ"ל.

ומעתה אפש"ל דכיון דכתב הביה"ל (סי' רפו ד"ה מיד) בשם הלבושי שרד דאם התפלל שחרית בהשכמה כוותיקין, טוב לכתחילה לאחר תפילת מוסף, דהא קרבן מוסף דשבת אמרי' בגמ' דזמן הקרבתו היה בשש, והתפילות הם כנגד הקרבנות, ולדעת הלבושי שרד מבואר דתפילת מוסף עדיף לאחר וללהתפלל אותה בזמן שהיו מקריבין קרבן מוסף, ונמצא דאין בזה ענין זריזין מקדימין למצוות, הואיל ומעיקר הדין זמן תפילת מוסף הוא בזמן הקרבת הקרבן מוסף בפועל, שהוא בשעה השישית ולא מיד אחר שחרית, ולפי"ד אפש"ל שגם בתפילת מוסף ליכא לדינא דזריזין מקדימין וכמש"כ הלבוש והפני יהושע גבי תפילת מנחה שאין בו דינא דזריזין מקדימין משום שזמן מנחה קטנה היתה הולכת האברים למזבח והוא עיקר הקרבתו ולפיכך לא קפדינן אדינא דזריזין מקדימין ולכתחילה אפשר להתפלל מנחה קטנה, ה"נ גבי תפילת מוסף אפש"ל דכיון דזמן הקרבתו הוא בשעה השישית א"כ לא קפדינן אדינא דזריזין מקדימין ולכתחילה מאחרין התפילת מוסף כדי שיתפלל בזמן ההקרבה, ולפי"ז אפש"ל דמש"כ המשנ"ב בשם היד אליהו

ומשוּם איסור אכילה לפני מוסף (וכמש"כ המג"א בסי' קנד ס"ק כג). ובשו"ת מחזה אברהם (ח"א סי' מד) כתב שכוונת הטור שכתב "וטוב להקדימה מיד אחר תפילת שחרית", שענין הסמכת תפילת מוסף לשחרית הוא רק זהירות בעלמא ואינו חיוב. ועי' בשו"ת יד הלוי (ח"א סי' מט) שכתב טעם אחר בביאור דברי הטור. ועי' גם בשו"ת משנה שכיר (סי' א-ב).

אולם מעיקרא דדינא פירכא היא, דהא הלבוש בעצמו כתב (סי' רפו ס"א) גבי זמן תפילת מוסף וז"ל: "תפילת מוסף היא במקום קרבן מוסף, וקרבן מוסף היה זמנו מיד בבוקר, לפיכך זמן התפילה ג"כ מתחלת מיד בבוקר, אלא שלכתחילה אין להתפלל אותה קודם תפילת השחר, לפיכך לא יאחר אותה ויתפלל אותה מיד אחר תפילת שחרית" עכ"ל, ומבואר מדבריו שזמן הקרבת קרבן מוסף הוא מיד בבוקר ולכן אין לאחר את זמן תפילת מוסף אלא יש להתפלל מוסף מיד אחר שחרית, ונהי שי"ל שאין הטעם משום זריזין מקדימין למצוות, אלא מטעם אחר כמו שביאר המחצה"ש בטור, מ"מ יהיה מאיזה טעם שיהיה אך הלבוש כתב להדיא דיש להתפלל מוסף מיד בבוקר ולא לאחר, ובהכרח שלא ס"ל במוסף כמו שס"ל במנחה, דבתפילת מנחה ס"ל דכיון דזמן הקרבת תמיד בין הערביים בפועל היה במנחה קטנה לכן אין דין של זריזין מקדימין למצוות להתפלל מנחה גדולה, ואדרבה עדיף להתפלל מוסף כמה שיותר מאוחר, אבל בתפילת מוסף כתב להתפלל כמה שיותר מוקדם, וא"כ אין סברא לומר שבתפילת מוסף אין דין של זריזין מקדימין למצוות כמו שס"ל במנחה.

וכמו כן י"ל בדעת הפנ"י, שכתב (ברכות כו. בתוד"ה תפילת השחר) ג"כ על דברי התוס' בברכות (כו. ד"ה תפילת) שהקשו מדוע לא כתוב במשנה שזמן תפילת מנחה הוא כל היום כמו שכתוב גבי תפילת מוסף שזמנה כל היום, ותירצו התוס' דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הבקר משא"כ במנחה אינו יכול להתפלל אלא משש שעות ומחצה, והקשה הפנ"י וז"ל: "ולכאור' יש לדקדק מאי ראייה צריך לזה, מהיכי תיתי לא להתפלל תפילת המוספין אפי' משחרית, אטו מי גרע משאר מצוות שזמנם ביום דעיקר מצותן מהנץ החמה דזריזין מקדימין כדתנן בהדיא בסוף"ב דמגילה (כ:), והתם נמי קתני מוספין בהדיא, והוא אפ"י משחרית, אטו מי גרע משאר כתיב 'בבוקר' ובמוספין כתיב 'ביום' אלמא דעיקר זמנם לאו בבוקר, ותו אשכחן נמי דאיכא למ"ד דאפי' בזיכין קודמין למוספין כדאי' ביומא (לד.) עי"ש, ועוד דבלא"ה נראה דעיקר זמן קרבן מוסף לא היה יכול אלא לאחר שלוש או ארבע שעות, שהרי כמה עבודות היו ששחיטת התמיד והקטרתו וקטורת והדלקת הנרות ומנחה וחביתין ונסכין, וא"כ סד"א דתחילת זמן מוספין לא מתחיל אלא מהאי שעתא, ומשו"ה הוצרכו להביא ראייה דזמן תפילת המוספין מתחילין נמי משחר כן נראה לי", עכ"ל. ומבואר מהפנ"י שלמסקנא שזמן תפילת המוספין מתחיל מיד בבוקר א"כ יש בו משום זריזין מקדימין למצוות, ודלא כמש"כ גבי תפילת מנחה שאין בו משום זריזין מקדימין למצוות כי עיקר זמנו במנחה קטנה. ודוחק לומר שהמשנ"ב ס"ל בתפילת מוסף כמו שסוברים הלבוש והפנ"י בתפילת המנחה, משום דלא מלבד שהלבוש והפנ"י בעצמם

יא. ומעתה בנידו"ד גבי ברית מילה אם עדיף להקדימה ככל האפשר לקיים זריזין מקדימין למצוות, או שעדיף לאחרה כדי שיהיו יותר משתתפים ויקיים מעלת ברוב עם הדרת מלך, לכאור' הדבר תלוי במח' הפוסקים שלדעת רוב הפוסקים זריזין מקדימין למצוות עדיף כדמוכח מהגמ' בר"ה, ורק לדעת המהרש"ג ברוב עם עדיף, ולדעת הבנין שלמה שניהם שקולים ויכול לעשות כרצונו.

אלא שבשו"ת לבושי מרדכי להגר"מ וינקלר זי"ע (או"ח סי' נו) כתב שבמילה לא שייך מעלת ברוב עם וז"ל: "והנה נלענ"ד, דלא שייך כלל לומר ברוב עם כי אם במצוה שיחיד מוציא רבים כגון ההיא דאו"ח סי' רחצ (ס"ד) לענין הבדלה, וכן בהלל (עי' ר"ה לב:) ולולב, ושם חזינן שהביא מג"א בסי' תתב (סק"ו) וכן תקיעת שופר (עי' מג"א סי' תמו סק"ב) דביעור חמץ לא מיקרי עשה דרבים מה"ט, וכן בדבר ששייך לציבור כגון קרבן ציבור ביומא (דף כו.), משו"ה מתחלק בפייס לכהנים משום ברוב עם, וכן בפסחים (דף סד:) לענין הושטת דם לזריקה, דאיכא נמי קרבן ציבור דבא בכנופיא כמש"כ שם יומא נא ע"א, אבל במצוה שאין בה הוצאה לרבים, וגם לא נקרא על שם ציבור, לא שייך ביה ברוב עם, וכי נמי דעדיף להניח תפילין וציצית בציבור מה"ט, ומעולם לא שמענו, ובהדיא איתא שם ביומא במתניתין (דף כו.) במה דברים אמורים בקרבן ציבור, אבל בקרבן יחיד מקריב בלא פייס ובלא חלוקה לכהנים, כמש"כ שם רש"י שם ע"ב ד"ה אם, וידוע הטור (יו"ד סי' רסה) כתב בשם רבי צמח גאון, דיש להדר במילה אחר עשרה היכא דאפשר, ומ"מ כתב דלא הוזכר בגמ', ודאי אינו משום דשייכי לציבור, ועוד הא כתב השבו"י (ח"א סי' ל), דאם אין לקהל שופר בזמנו ויבוא אחר תפילת מוסף אין

ס"ל שבתפילת מוסף צריך להקדימה, אלא כן כתבו גם הטור והשו"ע שיש להקדים תפילת מוסף מיד אחר שחרית, וא"כ אין שום סברא לומר שבתפילת מוסף אין דין של זריזין מקדימין למצוות.

אמנם האמת יורה דרכו שיש לדחות הראיה מהמשנ"ב ע"פ מש"כ שם המשנ"ב בהמשך דבריו בשם המגן גיבורים, וז"ל "וכל זה (מה שאמר היד אליהו) זהו דוקא אם מקום מיוחד לתפילתו הוא בביהכ"נ, אבל אם אין מקומו מיוחד להתפלל בביהכ"נ, טוב יותר שיתפלל כל התפילה במקום אחד", ע"כ. ויש להבין, הרי אם מעלת ברוב עם דוחה לזריזין מקדימין, אז מה לי אם זה מקומו מיוחד להתפלל בביהכ"נ או לא, ויותר מזה יש להבין, דבשלמא להתפלל במקום המיוחד לו בביהכ"נ יש ענין להתפלל במקומו הקבוע כמבואר בשו"ע (סי' צ ס"ט) שיקבע מקום לתפילתו וכו' וגם בביהכ"נ שקבוע בה צריך שיהיה לו מקום קבוע עי"ש, אבל להתפלל כל התפילות במקום אחד שאין זה מקומו הקבוע מה ענין יש בזה עד כדי שזה עדיף אפי' ממצלת ברוב עם. אלא הביאור הוא מוכרח, דזה ודאי דזריזין מקדימין עדיף ממצלת ברוב עם, אלא שמעלת קביעות מקום דוחה למעלת זריזין מקדימין, ולכן כתב המגן גיבורים שכל מה שעדיף להתפלל בביהכ"נ ברוב עם ולדחות דינא דזריזין מקדימין זה היינו דוקא אם הוא מקום מיוחד לתפילתו הוא בביהכ"נ שזה דוחה לדינא דזריזין מקדימין, אבל אם אי"ז מקום המיוחד לתפילתו שאין זה אלא מעלת ברוב עם בלבד, בכה"ג לא דחינן לדינא דזריזין מקדימין, ועדיף שיתפלל כל התפילות במקום אחד משום זריזין מקדימין למצוות.

והברכה אינה אלא הכשר והכנה למצוה ועיקר המצוה היא העשיה, וכיון דמעשה המצוה שהיא העטיפה בציצית א"א ליעשות אלא ע"י כל יחיד לחוד, דהא לא שייך שליחות במצוה שבגופו, ממילא ליכא שום מצוה גם לברך לכולן, דהברכה לא יכולה להיות עדיפא מן המצוה עצמה, וכיון דסגנון מצוה זו היא דוקא ביחיד א"כ גם ברכתו הוא ביחיד. וכן בשחיטה אין האחד שוחט בשליחותו של חברו, ומעשה המצוה היא על כל יחיד לחוד, לכן גם בברכת השחיטה ליכא מצוה שאחד יוציא את כולן, כיון דהמצוה עצמה מתקיימת ע"י כל יחיד לעצמו. ובברכת האור אשר שם המצוה היא רק הברכה עצמה, ואין המצוה בראיית האור אלא בהברכה, בזה אמרו שפיר דאיכא משום ברוב עם הדרת מלך, דהרי המצוה דהיינו הברכה שפיר מתקיימת ע"י יחיד המוציא את הרבים, עכ"ל.

ומוסיף הגר"נ גשטטנר (שם באות יג) וז"ל: "ובתבואת שור (סי' יט סק"ח) הקשה מהא דמשמע בשו"ע (יו"ד סי' רסה ס"ה) גבי שנים שמוהלין שני תינוקות שלכתחילה יברך אחד להוציא את כולם עי"ש, וזה לכאור' סתירה לדברינו, דהרי במילה מקיים כל אחד את המצוה לעצמו ובזה ליכא משום ברוב עם הדרת מלך, ברם י"ל דהתם מיירי דשני התינוקות הם של אב אחד, ונמצא דשני המוהלין הם שלוחו של אחד והאב המשלח הוא שמקיים את המצוה בשתייהן, ובכה"ג שפיר י"ל דאחד יברך להוציא את חברו, כיון דשתי המעשים מתייחסים לגברא חדא, הוא האב, שמקיים את המצוה בשניהם, ובזה שפיר איכא חשיבות שיברך ברכה אחת על שתי המצוות כיון דשתי המצוות חדא נינהו. ושוב עיינתי במקור הך דינא שהוא בתשו' הרא"ש (כלל כה סי' ד), וראיתי דמיירי בשני תאומים

להמתין במילה עד הזמן ההוא, דאין לבטל מצות זריזין דיליף בגמ' מקרא (בראשית כב, ג) דוישכם אברהם בבוקר, משום טעמים הנזכרים לעיל במהרי"ל ומפרשים, להסמיק ברית אברהם לעקידת יצחק שלא נזכר בגמ', וה"נ כיון דעשרה למנין גבי ברית מילה לא הוזכר בגמ', א"כ אין לעשות מזה דבר שציבור שייכים ביה, ולעשות מצוה מהמובחר ברוב עם, ולבטל מצות זריזין דילפינן מקרא הנ"ל, עכ"ל.

וכ"כ בשו"ת אז נדברו להגר"ב זילבר (חי"ג סי' סח) שאינו יודע טעם אם יש הידור להוסיף קהל רב יותר מעשרה, שתהא המצוה ברוב עם. ועי' לקמן באות יג מש"כ בזה.

וכע"ז כתב הגר"נ גשטטנר בשו"ת להורות נתן (ח"ו סי' כח אות יב-יד) וז"ל: "אולם נלע"ד לומר, דליכא דינא דברוב עם הדרת מלך אלא היכי שהיחיד מוציא את הרבים ידי חובתם, דעי"ז נעשית המצוה עשה דרבים, וכמש"כ המג"א (סי' תמו סק"ב) דדוקא שופר שהיחיד מוציא את הרבים ידי חובתם מקרי עשה דרבים, [ויש בזה לעיין במג"א (סי' תרפז סק"ג) ואכמ"ל] ועל כן בברכת הנהנין שכל עיקר המצוה אינה אלא עצם הברכה ולא האכילה, בזה ודאי דעדיף שאחד יוציא את הרבים ידי חובתם, כיון דהמצוה דהיינו הברכה נעשית באופן שהיחיד מוציא את הרבים ואיכא ברוב עם הדרת מלך. וכן במגילה דהמצוה היא עצם הקריאה, ולכן כשאחד קורא ואחרים יוצאין בקריאתו עדיף טפי, כיון דהאחד מוציא את הרבים בגוף המצוה, משא"כ בציצית, שכל אחד מתעטף בציצית בעצמו ואין האחד יכול להוציא חברו בגוף המצוה, בזה ליכא ברוב עם הדרת מלך גם בברכה, דהברכה לא עדיפא מן המצוה עצמה,

לברכה אחרי הלל כדי לברכה ברוב עם, וזה למרות שברכת הגשמים אינה ברכה השייכת לציבור אלא לכל יחיד ויחיד כמפורש בריטב"א שם, היינו משום דברכת הגשמים כל המצוה היא הברכה כי אין בה עשייה כלל, ושפיר שייך בזה ענין של ברוב עם באופן שאחד מוציא את כולם בברכת הגשמים, אבל במצוה שלא שייך בה ענין של ברוב עם, א"כ גם בברכה לא שייך ענין של ברוב עם, דהברכה לא עדיפא מהמצוה עצמה וכמש"כ שם.

אבל כל זה מובן לפי סברת הגר"נ גשטטנר, אבל לפי מש"כ הלבושי מרדכי דבמצוות היחיד לא שייך כלל ענין של ברוב עם, והוא לא חילק בין מצוה של עשייה לבין מצוה שכל המצוה זו הברכה כברכת הגשמים וכיו"ב, ומשמע מדבריו דבכל ענין לא שייך ענין של ברוב עם במצוות היחיד, א"כ צ"ב מדוע כתב הריטב"א שבברכת הגשמים יש ענין של ברוב עם, ולדבריו צ"ל דאף דברכת הגשמים זו ברכה השייכת לכל יחיד ויחיד, מ"מ ברכת השבח שאני, ובזה יתכן שגם הלבושי מרדכי יודה שיש הידור לברכה ברוב עם כדי לשבח את הקב"ה ברוב עם, והיינו טעמא דמברכים ברכת הלבנה וברכת החמה וברכת האילנות ברוב עם, אבל בברכת המצוות לא שייכת מעלת ברוב עם כי אם במצוות השייכים לציבור ולא למצוות היחיד.

אמנם החי"א (כלל סח סי"א) כתב להדיא שבכל מצוה שייך ברוב עם וז"ל: "כל מצוה שיוכל לעשות בחבורה יעשה בחבורה ולא ביחיד כדכתיב ברוב עם הדרת מלך, ואחז"ל אינו דומה מרובים העושים מצוה למיעוט שעושים", עכ"ל, ומשמע מדבריו שבכל מצוה שייך ענין של ברוב עם ואף במצוות היחיד שהרי לא חילק ביניהם. וכ"כ להדיא השו"ע

שמלו אותן שני מוהלין שכתב הרא"ש דמוהל אחד יברך והשני יצא ידי חובת הברכה על סמך אותה ברכה עי"ש, והיינו משום דשתי המצוות חדא נינהו דהא אב אחד לשניהם, אבל היכי דאין למצוה אחת שייכות לשניה וכל אחד עושה את המצוה לעצמו, אין לומר שיצאו בברכה אחת משום ברוב עם, כיון דעצם המצוה מתקיימת ע"י כל אחד לחוד ואין הברכה עדיפא מן המצוה עצמה, ובט"ז (יו"ד סי' רסה סקי"א) כתב דגם בשני חתנים מברך ברכה אחת, וכבשו"ע אבהע"ז (סי' סא ס"ג) עי"ש, והיינו משום דהתם ליכא מצוה אלא בעצם הברכה בלבד, ודינו כברכת הנהנין דאיכא ברוב עם הדרת מלך, וכנ"ל, עכ"ל.

ועוד כתב הגר"נ גשטטנר (שם באות יד) "דלדברינו יוצא, דבברכת אכילת מצה, כיון שכל אחד מקיים את מצות האכילה לעצמו ואין אחד יכול להוציא חבריו בגוף המעשה, ממילא ליכא דין דברוב עם הדרת מלך לענין שהאחד יוציא את חבריו בברכה, ובכה"ג נראה דעדיף לברך בעצמו וכדמשמע בשו"ע לענין ציצית וכנ"ל, והיינו משום מצוה בו יותר מבשלוחו, ואע"ג די"ל דהיכי דשומע בעצמו את הברכה יוצא מדין שומע כעונה עדיף טפי משליחות (יעוי' בשו"ת חת"ס או"ח סי' רא ואכמ"ל), אולם ברש"י קידושין (מא. ד"ה מצוה בו יותר מבשלוחו) כתיב "דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפיל", ובתוס' ר"י הזקן שם כתב "כל מצוה שמוטלת עליו יעשה בגופו ולא ע"י שליח", וא"כ כשאומר כל הברכה בעצמו דהוי טירחא טפי מלשמוע ולענות אמן איכא מצוה טפיל, עכ"ל עי"ש.

ולפי דבריו י"ל דמה שמבואר בריטב"א (שהבאנו לעיל באות ז) שבברכת הגשמים יש הידור לברכה ברוב עם, וכתב שמטעם זה נהגו

פריעה, ולהקבלת פניה נהגו כל ישראל לקיים את המצוה הזאת ברוב עם הדרת מלך", עכ"ל.

אך באמת סברת הלבושי מרדכי שכתב שלא שייך במצוות היחיד ענין של ברוב עם, וכתב משום דאטו האם יש ענין להניח תפילין וציצית ברוב עם, היא סברא חזקה מאד, וכן מש"כ הגר"נ גשטטנר דרך במצוות שאחד מוציא את הרבים יד"ח שייך ענין של ברוב עם, מלבד המצוות שכל המצוה זה הברכה, כברכת הנהנין וברכת השבח שבהם אחד יוכל להוציא את כולם יד"ח שגם בזה שייך ענין של ברוב עם, והיא ג"כ סברא חזקה, ודברי החיי"א צ"ב, וכן צ"ב דברי האחרונים שלמדו שגם במצוות שאינן שייכות לציבור שייך ברוב עם כמו מצות ברית מילה, וכן האחרונים שסוברים שעדיף מעלת זריזין מקדימין ממעלת ברוב עם שהם גם מסכימים שמ"מ שייך מעלת ברוב עם, ולא כתבו שלא שייך במילה מעלת ברוב עם, וצ"ב מדוע כל האחרונים הנ"ל לא כתבו שיש ענין גם להניח תפילין וציצית ברוב עם (ומה שמצינו במשנ"ב סי' ח סק"ג ענין של ברוב עם בברכת הציצית זה אינו אלא בברכה על מצות ציצית ולא במצות ציצית עצמה), ואף שבתפילין וציצית י"ל דהטעם שלא מצינו שיש ענין לקיים מצוות אלו ברוב עם משום

והו"ל שבות דשבות שמותר. הרי שבשביל הידור מצוה הוא התיר שבות דשבות. ולפי"ז צ"ל שמה שכתב המשנ"ב (סי' שכה ס"ק ס) שההיתר של שבות דשבות הוא רק במקום מצוה גמורה, כוונתו לאפוקי ענינים וכד', אבל הידור מצוה של מצוה גמורה הוא בכלל ההיתר כמש"כ גבי שופר. ועי' גם במשנ"ב בסי' תרכג (סק"ג) שכתב שמותר לנכרי ביו"כ בשעת תפילת נעילה לטלטל את הנרות ולפזרם בביהכ"נ כדי שהציבור יוכל לומר את הפיוטים מתוך המחזורים, משום שאי"ז אלא שבות דשבות. ומבואר שפשוט לו שלשם אמירת פיוטים גרידא התירו שבות דשבות.

הגר"ז (או"ח סי' שלא ס"ח) בדעת הט"ז (או"ח סי' רפו סק"ד וסי' שמט סק"א) גבי מילה שהתיר לומר לנכרי בשבת לטלטל בכרמלית את התינוק כדי למולו בביהכ"נ, ובטעם הדבר כתב הגר"ז משום דהוי שבות דשבות לצורך מצוה של ברוב עם הדרת מלך⁽²⁾, ודלא כהמג"א (או"ח סי' שלא סק"ד) שאסר לומר לנכרי לטלטלו לביהכ"נ משום שאפשר למול בבית, עי"ש. ומבואר להדיא מדברי הגר"ז בדעת הט"ז שגם במילה שייכת מעלת ברוב עם עד כדי שהתיר בשביל כך אמירה לנכרי בשבת. וממשמעות דברי החיי"א (הל' שבת כלל סט ס"ב) שג"כ מתיר אמירה לנכרי לטלטל את התינוק כדי למולו בביהכ"נ, מסתבר שטעמו כמש"כ הגר"ז בדעת הט"ז שכיון שזה צורך מצוה של ברוב עם הדרת מלך הו"ל שבות דשבות במקום מצוה, והחיי"א לשיטתו שס"ל שבכל מצוה שיכול לעשות בחבורה יעשה בחבורה משום ברוב עם הדרת מלך.

וכ"כ להדיא בהרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ב סי' ל) שגם במילה יש ענין של ברוב עם, וז"ל: "ובמילת את בריתו נתרבית שכינה השורה על ישראל בזכות הברית כדלעיל, ולכבודה ניתנה לנו מצות

⁽²⁾ ואף שהשו"ע (סי' שז ס"ה) התיר רק שבות דשבות במקום מצוה, ולא כתב שמותר גם שבות דשבות במקום הידור מצוה, מ"מ מעלת ברוב עם הדרת מלך זה אינו הידור מצוה אלא זה מצוה גמורה, כדמוכח מהגמ' ביומא (ע). שיש דין של אין מעבירין על המצוות במצות ברוב עם, ולא מצינו שיש דין של אין מעבירין על המצוות בהידור מצוה, אלא בהכרח שמעלת ברוב עם זה מצוה גמורה, ומה גם שאף לענין הידור מצוה מצינו במשנ"ב (סי' תקפו ס"ק פו) גבי מי שיש לו שופר כשר אך אינו שופר של איל, שהתיר אמירה לנכרי בשביל להשיג שופר של איל משום שיש מצוה לתקוע בשופר של איל שהוא מהודר טפי,

מדינא דגמ' כמו שהעיר הלבושי מרדכי א"כ קשה לומר שזו מצוה ששייכת לציבור.

ויותר מזה קשה, דאף אי נימא דגם במצוות היחיד כתפילין וציצית ואכילת מצה שייכת מעלת ברוב עם, היינו שכל אחד ואחד יקיים את המצוה בעצמו ורק יניח ציצית ותפילין בציבור ובזה מקיים מצוות ברוב עם, אבל במצות מילה כל המשתתפים לא מקיימים מצות מילה כלל מלבד המוהל ואבי הבן שממנה אותו שליח, ומה שייך מעלת ברוב עם בזה שמשתתפים ורואים את המברך.

ואין לומר דס"ל להני אחרונים דברכת להכניסו בבריתו וכו' הו"ל ברכת השבח ושפיר שייך בזה מעלת ברוב עם, משום דכל זה אינו אלא לדעת ר"ת (כמובא בתוס' בפסחים ז. ד"ה בלבער) והר"ן (שבת נה: בדפי הרי"ף) והכס"מ (הל' מילה פ"ג ה"א), שס"ל שברכת 'להכניסו בבריתו' הוי ברכת השבח, ומטעם זה פסק ר"ת לברכה אחר המילה ואין צריך שיהיה בזה עובר לעשייתן משום שזה ברכת השבח, אבל לדעת הרשב"ם (המובא בתוס' בשבת קלז: ד"ה אבי, ופסחים ז. ד"ה בלבער) והרשב"א (בתשובה ח"א סי' שפב) שסוברים שברכת 'להכניסו בבריתו' זה ברכת

משום תרי קולא לא משתמע, וצ"ע. אמנם ראיתי בס' ברכת הבית (שער כה סקי"ב) שכתב גבי ברכת המוציא שטוב שאחד יברך בקול רם והאחרים יאמרו אחריו מילה במילה בלחש, ולא יענו אמן, דבזה ליכא כל החששות הנ"ל כיון שמברך לעצמו וגם יש בזה ענין של ברוב עם הדרת מלך כיון שמברכין כולם ביחד. אך מדברי המשנ"ב (סי' ח סקי"ג) מוכח דכשכמה אנשים מברכים ביחד במקום אחד אין מקיימים בזה ענין של ברוב עם, ורק באופן שאחד מוציא את כולם מקיימים בזה ענין של ברוב עם, וצ"ע.

שבלא"ה מתפללים בציבור עם הציצית והתפילין ומקיימים בזה כבר ברוב עם וכשם שלא מצינו בק"ש ענין של ברוב עם משום שבלא"ה קוראים ק"ש עם ברכותיה בציבור (ואף אלה שקוראים ק"ש ביחידות לפני התפילה זהו רק משום שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם כדמוכח מהב"י סוס"י מו כמו שביארנו לעיל באות ו), ועוד, שציצית ותפילין הן מצוות מתמשכות בכל רגע ורגע, ולא שייך שיהיה האדם כל היום 'ברוב עם' כדי לקיים כל רגע המצוות הללו ברוב עם, משא"כ מצוות הציבור כשופר והלל שזה זמן קצוב, מ"מ יש עוד הרבה מצוות היחיד שלא מצינו בזה ענין של ברוב עם כמצות קידוש והבדלה³ ואכילת מצה וד' כוסות וספיה"ע ושילוח הקן ועוד, וכן שאר כל מצוות היחיד שאינן שייכות לציבור, [ומה שכתב השל"ה הק' (מס' פסחים פ' נר מצוה ד"ה כתב) המובא בבאר היטב (סי' תפט סק"כ) שיש ענין לספור ספיה"ע בציבור אי"ז משום מעלת 'ברוב עם' אלא מטעם אחר]. ואולי ס"ל להני אחרונים שכיון שלכתחילה צריך לעשות הברית מילה בעשרה כמבואר בטור (יו"ד סי' רסה ס"ו) בשם רב צמח גאון, לכן נחשב למצוה ששייכת לציבור ושייך לומר ביה דינא דברוב עם, אך מ"מ כיון שזה אינו

³ ואף שגם בקידוש והבדלה מצינו ענין של ברוב עם שהאחד מוציא את כולם כמש"כ הערוה"ש (סי' ריג ס"ז) וז"ל: "ודע דכבר ביארתי כמה פעמים דאף במקום שאחד יכול להוציא את חבריו ובגמ' משמע להדיא דעדיף טפי בכה"ג משום ברוב עם הדרת מלך, מ"מ אין אנו עושים כן מטעם דרחוק הוא שכל אחד ישמע בכוונה מחבירו את הברכה, ורק בקידוש והבדלה אחד מוציא לכולם אף בעמידה משום דמכניס עצמם לזה והוי כקביעות" עכ"ל, מ"מ כ"ז באופן שאחד מוציא את כולם, אבל לא מצינו שאם כל אחד עושה קידוש לעצמו שיש ענין שיעשו כולם את הקידוש במקום אחד משום ברוב עם, ואולי הוא

יריכות של שור הגדול שלקוח באלף זוז ומהלך עקב בצד גודל ולא הניחוהו אחיו הכהנים לעשות כן (להולין שני אברים אלא כמנין המפורש בסדר יומא כו: פר קרב בכ"ד משמרות - רש"י) משום ברוב עם הדרת מלך, ע"כ. והקשה הגבורת ארי (יומא כו: ד"ה אבל) שלא יתכן שמיירי בקרבן ציבור שא"כ נחשב שגזל מחלקם בפייס וגם הם היו צריכים למחות בו משום כך ולא רק משום ברוב עם, אלא ודאי שהיה זה בקרבן יחיד שאין בו פייס, ומכאן מוכח שאף בו לכתחילה עושין בכ"ד כהנים ודלא כרש"י ביומא כו: ד"ה אם ירצה. וע"ז כתב הנצי"ב דהגמ' בסוכה מיירי בקרבן יחיד וגם בזה יש מעלה של ברוב עם הדרת מלך.

ומבואר בדבריו שגם בקרבן יחיד שייך מעלת ברוב עם, אך מדברי הגבורת ארי שלא תירץ כן מוכח דס"ל דאין בקרבן יחיד מעלת ברוב עם כמבואר בהערה⁵. אמנם לפי דברי הנצי"ב

⁵ הגרי"ש אלישיב (ס' הערות עמ"ס סוכה נב:) רצה ליישב קושית הגבורת ארי, דהתם איירי דהוה קרבן ידידיה ממש, וא"כ בהא ודאי זכותו הוא להוליכו בעצמו, ואעפ"כ אמרו לו דמשום ברוב עם הדרת מלך, הרי דיותר מהודר שיהיה ברוב כהנים, ודין זה נפרד ממה שמבואר הכא דהכא מיירי מצד זכותו, ובודאי זכותו להוליכו בעצמו, אבל התם איירי מצד הידור. וביאר שצ"ל דהגבור"א לא רצה בתירוץ זה, דודאי אי הוה קרבן ידידיה ויש לו זכות בזה ודאי משום ברוב עם לא היו מפקיעים ממנו. ולעצם קושייתו היה נראה דהנה הוי עובדא דמרתא אי' בתוספתא דיומא (פ"א, יד) והתם אינו מבואר דלא הניחוהו אחיו הכהנים משום ברוב עם, וכן משמע התם דהוה האי עובדא בקרבן יחיד, ואדרבה מדלא מבואר שהיו צריכים למנוע ממנו כדמשמע סתמא דתוספתא, הרי משמע דכך היא הסברא דביחיד יכול לקחתו ולהולין בלא סיוע, ומה שמבואר בסוכה דלא הניחוהו אחיו הכהנים לא הוה להלכה, אלא נקט

המצוות, ומטעם זה פסק הרשב"ם שצריך לברכה לפני המילה כדי שיהיה עובר לעשייתו, וכן משמע מבעל העיטור (בהל' מילה והל' ציצית) שכתב שצריך לברכה מעומד דילפינן לכם לכם מעומר, ומשמע דהוי ברכת המצוות דרק בזה שייך עמידה ולא בברכת השבת, וכן מוכח מתשובת ר"י בן יקר (הו"ד בשו"ת רשב"ש סי' פט, והאבודרהם שהביא הב"י סי' רסה כתב כן בשם י"א) שכתב שאם אבי הבן מל בעצמו אינו מברך להכניסו, דלא מצינו ב' ברכות על מצוה אחת, ומוכח דשתיים זה ברכת המצוות כי אם זה ברכת השבת אז למה שלא יברך, וא"כ לדבריהם לא שייך בברכה זו מעלת ברוב עם⁴.

אמנם במרומי שדה להנצי"ב (סוכה נב:) הוכיח מהגמ' בסוכה (נב:) שאף בקרבן היחיד שייך מעלת ברוב עם ודלא כהלבושי מרדכי, מהא דאי' בגמ' שם, שבנה של מרתא בת בייתוס שהיה כהן היה נוטל מהקרבנות שתי

⁴ וכדברי הראשונים הנ"ל שס"ל דהוי ברכת המצוות, כן משמע גם מנוסח הברכה שמברך ככל המצוות "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להכניסו וכו'", דאם זה ברכת השבת מה שייך לומר אקב"ו, ולר"ת וסייעתו צ"ל דנוסח ברכה זו שונה מכל ברכות השבת, דכל ברכות השבת הוא משבח את הקב"ה על מעשי הבריא, כמו ברכת הלבנה שמשבחים אותו על הלבנה, וברכת החמה וברקים ורעמים שמשבחים אותו על מעשה בראשית, וכן כל ברכות השבת, אבל ברכת 'להכניסו בבריתו' זו ברכת השבת שמשבחים אותו על המצוה שזיכה אותנו, ולר"ת מה שאומר בנוסח הברכה 'אקב"ו' זה חלק מהשבח שמשבח את הקב"ה שהוא קידש אותנו במצוותיו שציוונו על מצות מילה וזיכה אותנו לקיים המצוה הגדולה הזו, ושונה מכל ברכת המצוות שאומרים 'אקב"ו' שאינו אלא חלק מטופס ברכת המצוות, אבל כאן זה חלק מהשבח.

רבים יש יותר מעלה, דקסברי רבנן שאין מוכרין ביהכ"נ של עיר גדולה כדי לקנות בדמיו ביהכ"נ של עיר קטנה, משום ברוב הדרת מלך, ומוכח דגם בתפילה שהיא מצוות היחיד יש ברוב עם, וכן ממה שמבואר בגמ' בר"ה (לב:) דהלל יש מעלה של ברוב עם הדרת מלך, אין להוכיח מזה שגם במצוות היחיד יש מעלה של ברוב עם הדרת מלך, דשאני ביהכ"נ שיש שם קריאת התורה שזו מצוות הציבור, וכן קדיש וקדושה וברכו שהש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן, וגם חזרת הש"ץ שהש"ץ מוציא את מי שאינו בקי ידי חובת תפילת שמו"ע, ובזה ודאי יש מעלה של ברוב עם הדרת מלך, וכן גבי הלל אין להוכיח כן, דהא הלל בזמן המשנה היה אחד אומר וכולן עונין אחריו ראשי פרקים כדאי' בסוכה (לח.) ובסוטה (ל:), וכ"פ הרמב"ם (פ"ג הי"ב), וא"כ ליכא ראייה למצוות היחיד שיש בזה מעלה של ברוב עם הדרת מלך כי אם המשנה בביכורים הנ"ל.

אמנם לכאורה יש ליישב דעת האחרונים שס"ל דגם במילה שייך מעלת 'ברוב עם', והוא ע"פ מש"כ לעיל שבברכת השבח ודאי שיש ענין של ברוב עם, או משום שברכת השבח כל המצוה היא הברכה משום שאין בה עשייה וכמש"כ הגר"נ גשטטנר, או משום שברכת השבח שונה מברכת המצוה וכמו שביארנו בדעת הלבושי מרדכי, ולפי"ז י"ל שכיון שבברית מילה מברכים ברכת 'אשר קידש ידיד מבטן' שזה ודאי ברכת השבח ולא ברכת המצוות, ומקורו מהתוספתא (ברכות פ"ו ושבת קלז:) והירושלמי (ברכות פ"ט ה"ג), א"כ שפיר שייך בזה מעלה של ברוב עם

שגם בקרבן יחיד שייך מעלת ברוב עם, א"כ צ"ב מדוע במצוות היחיד כתפילין וציצית ונטילת לולב לא מצינו שיש ענין לעשות זאת ברוב עם.

וצ"ל שגם להנצי"ב יש לחלק בין קרבן היחיד שבזה שייך מעלת ברוב עם, לבין מצוות היחיד כתפילין וציצית שבזה לא שייכת מעלת ברוב עם, וטעם החילוק, כי מצוות היחיד כתפילין וציצית זו מצוה המוטלת על כל אחד ואחד, ולכו"ע אין דין לקיים מצוות המוטלת על כל יחיד ויחיד ברוב עם, כי אין זו מצוה השייכת לציבור אלא לכל יחיד ויחיד, אלא שאם יש ענין של ברוב עם זה בחפצא של המצוה לקיימה ברוב עם, והיינו לחלק את המצוה לכמה אנשים, וזה לא שייך בתפילין שכל יחיד מחויב לקיים כל המצוה של הנחת תפילין וציצית בשלמות, ולא שייך שכמה אנשים יניחו את אותו תפילין או את אותו ציצית, משא"כ קרבן היחיד שהמצוה של הכהנים להקריבו ע"ג המזבח אי"ז מצוה המוטלת על היחיד, אלא זה מצוה השייכת לעבודת הכהנים, וכיון ששייך לחלק את המצוה הזאת לכמה כהנים שכל אחד יקרב את המצוה טפי ויעבירונו מאחד לשני, או שכל אחד יקח חלק אחר מהבהמה, שפיר מתקיים בזה ענין של ברוב עם הדרת מלך, משא"כ שאר מצוות היחיד שמוטל על כל יחיד לקיים את המצוה בשלמות ולא שייך לחלקו לכמה אנשים א"כ לא שייך בזה ברוב עם. ומעתה לענין ברית מילה שזו מצוה המוטלת על היחיד לקיימו בשלמות לא שייך בזה ענין של ברוב עם.

ואין להקשות על יסוד זה ממה שמבואר במשנה במגילה (כז:) שמקום שמתפללים בו

אפשר דעשו כן על דעת עצמם, ואינו כן להלכה. ע"ש.

הרמב"ם כסתמא דתוספתא דליחיד מותר להוליד לבדו וגם למה שמבואר שלא הניחוהו אחיו הכהנים

מצות מילה כלל מלבד המוהל ואבי הבן שממנה אותו שליח, ואף ברכת 'אשר קידש ידיד מבטן' אי"ז ברכת השבח המוטלת על כל יחיד ויחיד, ואף המברך אינו מכוין להוציא את כולם, ומה שייך מעלת ברוב עם בזה שמשתתפים ורואים את המברך.

אמנם ראיתי בשיעורי הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות עמ"ס יומא ע. ד"ה מאי מצוה) שהגריש"א הוכיח מהגמ' ביומא (ע.) שגם בברית מילה יש דין של ברוב עם לראות ולהשתתף בבריי"מ, ממה שמבואר בגמ' שם שיש מצוה לראות את הכהן כשהוא קורא או לראות את פר ושעיר הנשרפין, והגמ' שואלת מאי מצוה, ומתרצת, מצות ברוב עם הדרת מלך, עי"ש. ומזה הוכיח הגריש"א דמבואר שם מזה דאחד שעובר ליד מקום שעושים שם ברי"מ, צריך להשתתף במצוה משום ברוב עם הדרת מלך, דברוב עם מצוה בפנ"ע הוא, ומוטל על כל אחד ואחד, ועכ"פ אם כבר נמצא באותו מקום שמתקיים שם המצוה אסור לו לפרוש משם.

ולכאורה דבריו צ"ב, למה הוכיח כן רק גבי מצות מילה, הרי נימא כן גם בכל המצוות, כמו שופר ולולב ומגילה שבודאי שייך בזה מעלת ברוב עם, ונימא שמי שעובר ליד מקום שתוקעים בשופר או שקוראים במגילה שיש ענין להיכנס לביהכ"נ ולהשתתף במצוה, וזה בודאי לא שמענו שיש ענין לעשות כן, דכל מה שלמדנו דין של ברוב עם בשופר ומגילה היינו שאחד מוציא את כולם יד"ח במצוה, אבל לא שמענו שמי שכבר יצא ידי חובת המצוה שיש לו ענין של ברוב עם להשתתף במעמד התקיעת שופר או במעמד הקריאת מגילה, אלא ודאי שדברי הגמ' ביומא נאמר רק לגבי קריאת הכהן ופר ושעיר הנשרפין, ורק בזה

וכמש"כ הריטב"א גבי ברכת הגשמים, וכמו שנוהגין בברכת הלבנה וברכת החמה וברכת האילנות ושאר ברכות השבח שמהדרים לברכה ברוב עם, וא"כ אפשר דכו"ע מודו דבעניני מצוות לא שייך הידור של 'ברוב עם' כי אם במצוות השייכות לציבור ולא במצוות היחיד (מלבד דעת החי"א שהבאנו לעיל), ורק בברכת השבח שייך מעלת ברוב עם כדי לשבח את הקב"ה ברוב עם, ולכן במילה כיון שמברכים ברכת 'אשר קידש ידיד מבטן' שהוא ברכת השבח שפיר שייך בזה מעלת ברוב עם.

ואכן, כן משמע קצת מהשבלי הלקט (הל' מילה סי' ז) שכתב באחד הטעמים שנוהגים להדליק נרות במקום המילה, ע"פ הירושלמי (כתובות פ"א ה"ה) שאמרו בשעת הגזירה שגזרו שלא למול מה סימן עשו שידעו שעושים בבית זה ברית מילה, אור נר בברור חיל שבוע הבן, והיינו שהדליקו נרות שם שיכירו וידעו ישראל שיש שם ברי"מ וילכו שם לשמוע הברכות, עי"ש, ולכאו' צ"ב למה כתב הטעם שילכו לשם כדי לשמוע הברכות, וכי מצות המילה גם בלי הברכות אין ענין שילכו להשתתף משום ברוב עם?, אך לפי מש"כ אתי שפיר, דבאמת אין ענין של ברוב עם במצות היחיד כי אם בברכת השבח, וכיון שמברכים בשעת המילה ברכת השבח של "אשר קידש ידיד מבטן", א"כ יש ענין של ברוב עם שילכו לשמוע הברכות.

אך עדיין קשה, דאף שבברכת השבח שייך מעלת ברוב עם, מ"מ כל זה אינו אלא בברכת השבח שמצוה על כל יחיד ויחיד לברך ורק שכולם מברכים ביחד או שאחד מוציא את כולם, כברכת הגשמים, וברכת הלבנה, וברכת החמה, וברכת האילנות, ושאר ברכות השבח, אבל במצות מילה כל המשתתפים לא מקיימים

בתורה קודם המוהל, דהסנדק המחזיק הילד על ברכיו הוי כאילו בנה מזבח והעלה עליו קטורת, וכן מבואר במדרש פליאה (אות מה) שכתב שהמוהל והסנדק יהיו כהנים, ובס' ברית אפרים (סי' יח) הביא את הדברי יוסף שביאר דברי המדרש (וכן ביאר בדמשק אליעזר ערך מילה בשם ספר ישן) בדרך דרוש הטעם, שלא נתנה התורה רשות למול קודם שמונה משום דהמילה היא דוגמת קרבן שנאמר בו "וביום השמיני והלאה ירצה לקרבן", וזה מה שבא המדרש להוכיח דעיקר הטעם שהמילה היא ביום השמיני הוא משום שהיא כעין קרבן, וא"כ צריך שהמוהל והסנדק יהיו כהנים דוגמת קרבן שעבודתו בכהנים, וכ"כ בס' אות ברית שצריך להקדים מוהל שהוא כהן משום דמילה דומה לקרבן. ומטעם זה כתב הזכר דוד (מ"א פ"ה) בתו"ד: "ואל יבקש עשיר ואמיד בנכסים ועני במעשים טובים, כי ענין הסנדק נורא הוא מאד, דהא הוא במקום המזבח, וכי היכי דבעינן קדושה במזבח... ככה בנידון דידן", עכ"ל. ועי' בהערה⁶ עוד בענין המילה שהיא דוגמת קרבן.

הקרבת קרבן הוא מדינא ולא מאסמכתא בעלמא וכו' וכיון שכן היינו טעם להקל בתספורת בההוא יומא משום דקיי"ל דאנשי מעמד ואנשי משמר אסורים להסתפר ולכבס במשמרתם כשמקבלים פני שר גדול כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהם מנוולים וכו', א"כ ה"ה הכא ומכ"ש הכא לבעלי קרבן הללו (-בעל הברית), כי לא נאה ולא יאה ליכנס למשמרתם כשהם מנוולים, עכ"ל, ואח"כ בתשובה קנט כתב החת"ס שמילה היא שפיכת דם עצמו או בנו הוא חביב מקרבן, ואותה ברכה הבאה לרגלי חטאת עולה ושלמים יהיה במילה ג"כ, ואותה ברכה הבאה עם הקטורת, היינו העושר, תבוא לרגלי המילה, וכע"ז כתב בשל"ה הק' (מס' חולין ענין מילה) גבי המוהל "דהא הוא במקום הכהן העובד עבודה, כי דם מילה

שייך מעלת ברוב עם לראות עבודת הכהנים בזה, ומה שהגריש"א למד מזה גם לענין מילה אפש"ל ע"פ מה שמבואר בטור ובשו"ע (סי' רסה ס"ט) בשם בעל העיטור, שמנהג שאבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו כדאמרי' (תענית כו.) לגבי קרבן אפשר שיהא קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, ובטעם הדבר כתב בביאור הגר"א (שם סק"מ) שהמילה היא דוגמת קרבן כמש"כ במדרש רבה (פ' אמור פכ"ז אות י'), ואמרי' בפ"ד דתענית (כו.) היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד ע"ג, לפיכך התקינו הנביאים שיהיה מעמד בירושלים כהנים ליום וישראלים להודיעם שהם שלוחים של כל ישראל. והא דא"י במדרש רבה שהמילה היא דוגמת קרבן ראיתי בכתבי הגר"מ גרוס (על הל' מילה פ"א הע' קט) שהביא שכן כתוב גם בפרקי דר"א (פ"י ופכ"ט), ובמדרש תנחומא (פ' וירא ו'), ובפסיקתא (דר"כ פסיקתא ט'), ובזוה"ק (פ' לך לך דף צד ע"ב ופ' שלח דף קסד ע"א), וברבינו בחיי (בראשית יז, יג) עי"ש, וכ"כ בדרכי משה (יו"ד סי' רסה אות יא) בשם מהרי"ל דיפה כח הסנדק מהמוהל לקרות

⁶ ועי' במאמר מרדכי (סי' תסח סק"א) שכתב שמטעם זה אבי הבן לא יעשה מלאכה כל יום המילה, משום דמילה היא דוגמת קרבן ומבואר בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א) שביום שיחיד מביא קרבן אסור בעשיית מלאכה. וכמו"כ מטעם זה כתבו בתורת חיים (סנהדרין פט:) ובזכר דוד (מאמר א' פרק סא) שלכתחילה יש לערוך את הברית מילה בביהכ"נ, שהרי מילה היא דוגמת קרבן ולכן יש להביאו לביהכ"נ שהוא ביהמ"ק מעט, ובזכר דוד הוסיף, שקרבן אסור לשחטו בחוץ, ולכן מלין בביהכ"נ שהוא ביהמ"ק מעט. וכמו"כ מטעם זה כתב החת"ס (ח"א או"ח סי' קנח) שמותר לבעל הברית להסתפר בספיח"ע (כמבואר ברמ"א סי' תצג ס"ב) משום שנחשב למביא קרבן וז"ל: "יום המילה הוא יום

אמנם מדברי הבה"ג (במספר הפרשיות במצות הבאת ביכורים) מבואר דביכורים יש מצוה מיוחדת לבוא עם ביכוריו ברכים ולא לבוא יחיד, והוי כמצוה המוטלת על הציבור, וכן הביא הכלי חמדה בהקדמה לספר אמבוהא דספרי (עמ' יד) מתוס' בכת"י שכתב לבאר דברי התוס' בפסחים (לח: ד"ה הנאכלים) שביכורים נחשב כקרבן ציבור מחמת שכל ישראל חייבים במצוה זו. ולפי"ז לא קשיא מביכורים, דדינו כקרבן ציבור שבזה ודאי יש מעלה של ברוב עם הדרת מלך.

יב. ובזה מיושב קושיית הגרא"מ הורביץ שהביא בתשובת מלבושי יו"ט (ח"ב קונטרס הפלפולים סי' ב') שהקשה, מהא דתנן בביכורים (פ"ג מ"ב) שהעלו את הביכורים בחבורה, ופירש הרמב"ם בפיהמ"ש, דהטעם שהיו מתקבצים ולא היה הולך כל אחד בפנ"ע, היינו משום ברוב עם הדרת מלך, והלא אם כל אחד היה הולך לבדו, וא"כ מיד שביקרה תאנה בשדהו מביאו לביהמ"ק, והו"ל זריזין מקדימין, וכתב שבהכרח חזינן דמעלת ברוב עם עדיף על מעלת זריזין מקדימין למצוות. ועי"ש שיישב, דהרמב"ם פירש כן ע"פ דברי הירושלמי שם, ואפשר דהירושלמי לשיטתיה דסבר גם בר"ה (פ"ד ה"ח), וכמו"כ בריש תענית (פ"ק ה"א) דגם בשחרית היו צריכים לתקוע בר"ה, ורק מחמת מעשה שאירע, שפעם אחת תקעו בשופר בתפילת שחרית, והיו השונאים סבורין שמא עליהם הם הולכין, ועמדו עליהן והרגום, וממילא לית לן דין סייעתא לנידון אם זריזין עדיף על ברוב עם,

ומעתה אפש"ל, דכיון שמילה היא דוגמת קרבן, ובקרבן ופר ושעיר הנשרפין יש ענין לראות משום ברוב עם הדרת מלך כמבואר בגמ', הכא נמי במילה שהיא דוגמת קרבן יש ענין לראות ולהשתתף במעשה המילה משום ברוב עם הדרת מלך, ודו"ק.

אלא דאכתי יש להקשות, דהא להדיא איתא במשנה בביכורים (פ"ג מ"ב) שהעלאת הביכורים היתה ברוב עם, שכל העיירות שבמעמד מתכנסות לעירו של המעמד, כדי שלא יעלו יחידים, שנאמר ברב עם הדרת מלך, וכמש"כ הרמב"ם (בפירוש המשנה שם ובפ"ד מהל' ביכורים הט"ז), ומצוות ביכורים זה ודאי מצות היחיד ואעפ"כ מצינו בזה ענין של ברוב עם, וצ"ע, ואף שי"ל דביכורים דומה לקרבן דבשניהם בעינן שהבעלים יעמדו עליהם, ומטעם זה מינו את אנשי המעמד כשליחים שיעמדו עליהם, וכשם שבקרבן מצינו מעלת ברוב עם כך גם י"ל בביכורים, מ"מ הלא הלבושי מרדכי לומד שכל מה שמצינו ענין של ברוב עם בקרבן אינו אלא בקרבן ציבור שהכהנים מתחלקים במצוה, אבל בקרבן יחיד לא מצינו ודלא כמש"כ הנצי"ב, והלא ביכורים זה מצוות היחיד, ולכן דברי הלבושי מרדכי והגר"נ גשטטנר צ"ע ממשנה מפורשת בביכורים וכפי שביאר הרמב"ם שהטעם הוא משום ברוב עם הדרת מלך. ועי' ברע"ב (ביכורים פ"ג מ"ג, הו"ד בברכ"י סי' רסה סק"ב, ובגיליון רעק"א על השו"ע שם) שמשווה את העלאת ביכורים לברית מילה לענין עמידה בפניהם, עי"ש.

העובד", וכ"כ בשע"ת (סי' תקנא סק"א) "וקצת היה נראה להקל (בתספורת בביהמ"צ) להנותן על ברכי הסנדק לפי שרגלי הסנדק דומין למזבח".

במקום דם קרבן, ויותר במעלה, בסוד אדם כי יקריב מכם, וע"כ מילה ביום השמיני, כמ"ש בקרבן מיום השמיני והלאה ירצה, נמצא המוהל במקום הכהן

אותה לא מפני רשלנות, אלא כדי שישתתפו הציבור, ראוי לעשות כן, ונשאר עדיין בכלל זריזין, וכדברי האדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל, שאמר שמעלת זריזין ילפינן מאברהם, שנאמר בו וישכם אברהם בבקר, ואעפ"כ נתפרש בו "ויחבוש את חמורו", דהיינו שלא נמנע מלעשות מה שצריך לצרכי המצוה, ולא נקרא מאחר ומקיים גם בזה מצות זריזין, אף כאן האיחור שהוא לצרכי המילה, כדי דליהוי בהידור ברוב עם, שפיר שרי ואינו פוגם במעלת זריזין, עכ"ל.

וכך הוא גם כתב בתשובות והנהגות ח"ב סי' תפח וז"ל: "גמ' מפורשת בר"ה (לב:), דהלל בשחרית ולא במוסף כיון דהמעלה דזריזין מקדימין דהוא בשחרית קודם למעלת 'ברוב עם' דהוא במוסף, וא"כ לכאור' היה ראוי להקדים המילה אף שאין קהל שזריזין מקדימין למצוות, אבל בסעודת מילה דרשתי והבאתי דברי המדרש (ב"ר מז, יא) שאברהם אבינו מל בעיצומו של יום שנאמר בעצם היום הזה ולא בנץ כוונתיקין, שאם היה מל בלילה היו אומרים לא היינו מניחים אותו למול אלא מל בעצם היום עי"ש, הרי שאברהם אבינו ביטל מצות זריזין כדי לקיים מצות ברוב עם. אמנם נראה שאברהם אבינו קיים לא רק מצות 'ברוב עם הדרת מלך', אלא גם קידוש השם שזקן כמוהו מל עצמו לקיים מצות הבורא, ומצות קידוש השם ברבים ודאי עדיף ממצות זריזין ואתי שפיר, והוספתי שאנו כוונתיה בכל מילה שהרי מביא בנו כקרבן שמוציא דמו למצות הבורא ית"ש, וכששמח כמאמר הכתוב "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב", אף שמוציאים דם מבנו הקטן, זהו ג"כ קידוש השם, ולכן לענין מילה אנו חייבין בציבור וקהל רב דוקא, כדי לקדש שמו ברבים, ועדיף ממצות זריזין. וביותר מבואר במטה משה שרך

ובטעם הא דביכורים, י"ל לתלמודין טעם אחר, ואולי משום זהירות טהרתן עכ"ד, עי"ש.

אולם לפי מש"כ לעיל בשם הבה"ג והכלי חמדה דביכורים יש מצוה לבוא ברבים ולא ביחידי דהוי כקרבן ציבור לא קשיא מידי, דכיון שהמצוה היא לבוא בציבור וברבים א"כ לא שייך זריזין מקדימין שכל אחד יקדים להביא ביחידות, דעיקר המצוה הוא להביא ברבים, ולכן המתינו עד הזמן שקבעו להביא ברבים כדי לקיים המצוה בציבור וברוב עם הדרת מלך.

יג. והנה הגר"מ שטרנבוך (תשוה"נ ח"ד סי' רכו) כתב שהוא זוכר שכשנולד בן להגר"ר אברהם פרבשטיין זצ"ל (מר"י חברון) הוא השתוקק לקיים ענין זריזין מקדימין למצוות, ולמולו השכם בבוקר, ולכן רצה להתפלל כוונתיקין, ולמול את הבן מיד לאחר התפילה, אף שלא יאה אז אלא קהל קטן מאד, והוכיח כדבריו מהגמ' בר"ה (לב:) שזריזין מקדימין למצוות עדיף ממצלת ברוב עם הדרת מלך, והחזו"א השיב לו, שימול כרגיל בשעה שמונה או תשע בבוקר, ולא גילה את טעמו, וכתב הגר"מ שטרנבוך שנראה טעמו, "שאף שזריזין מקדימין עדיף מברוב עם, אבל במילה אם מקדים, הרבה לא יבואו בכלל, ומפסידים את המצוה להשתתף במילה, ולא אמרי' שכדי שהוא יזכה במעלת זריזין יפסיד לרבים שלא יזכו כלל בהמצוה להשתתף במילה, ועוד כתב לחלק, דהגמ' בר"ה מיירי בהלל שרצו לתקן זמן קבוע, בשחרית או במוסף, והעדיפו לתקן לאמרו מיד אחר התפילה והיינו אחר שחרית, ולא לקבוע זמן קבוע מאוחר במוסף, שאין ראוי להפסיד זריזין בתקנה קבועה רק בשביל להרויח רוב עם, אבל מילה זמנה הוא כל היום ולא שייכת לתפילה דוקא, ולכן אם מאחר

הברית לשעה הרגילה. אמנם כפי שהבאנו לעיל הגר"מ שטרנבוך כתב ג' טעמים לבאר את הוראת החזו"א.

טעם ראשון כתב (בתשובה"נ ח"ד סי' רכו) שאף זורזין מקדימין עדיף מברוב עם, מ"מ בברית מילה לא אמרי' שכדי שהוא יזכה במעלת זריזין יפסיד לרבים שלא יזכו כלל בהמצוה להשתתף במילה. וסברא זו שכתב דלא אמרי' זריזין מקדימין כשחבירו לא יזכה כלל במצוה, כן משמע גם מדברי הרמב"ן כמבואר בהערה⁷.

ואין להקשות על טעם זה, ממה שבכל מצוה שאמרי' זורזין מקדימין עדיף מברוב עם, הוא גם מפסיד את האחרים מהמצוה, דדוקא במילה וראיית פר ושעיר הנשרפין שיש מצוה לראות ולהשתתף איכא למימר שלכל אחד יש חלק במצוה לראות, ואם הוא יקדים לקיים המצוה מצד זריזין הוא מפסיד את האחרים מלראות ולהשתתף במצוה, אבל בשאר המצוות כדוגמת תקיעת שופר שכולם חייבים במצוה ויקיימו את המצוה הוא אינו מפסיד את האחרים כלל בקיום המצוה עצמה שהם בין כה חייבים לקיים, אלא הוא רק מפסיד להם את

נזדרז במצוות המילה שלהם תחילה ומל אותם הוא בעצמו, או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם, ואח"כ מל את עצמו, שאילו הקדים מילתו, היה חולה או מסוכן מפני זקנתו, ולא היה יכול להשתדל במילתם, עכ"ל. ומבואר מדבריו, דאברהם בתחילה מל את ילדי ביתו או שעמד על המוהלים, ואח"כ מל את עצמו, דאל"כ והיה מל את עצמו בתחילה, לא היה יכול למול אותם מחמת הזקנה או שהיה חולה, ומוכח דס"ל להרמב"ן, דעדיף לבטל דין זריזין מקדימין למצוות במצוותו, והעיקר שחבירו יוכל לקיים את גוף ועיקר המצוה, עי"ש.

הנימול הרי הוא כיצא מבית הסוהר, ולכן צריך הודאה בעשרה כמו בברכת הגומל, ובהגומל ענין "ברוב עם" אינו מעלה בעלמא אלא מעיקר דיני הגומל דילפינן ליה מקרא ד"וירממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו" ולכן צריך למולו ולברך בקהל רב דוקא. ומנהג ישראל תורה היא למול בזמן שיש ציבור שזהו ענין רב מאד לרומם ה' בקהל עם ובמושב זקנים דהיינו ת"ח, ואמנם למול אחר חצות מבואר באו"ז (הל' ר"ה) דאסור דנראה כמתעצל במצות ה', אבל לחכות עד שעה תשע בבוקר כדי שיגיע קהל רב נראה דשפיר עדיף כן, וכן שמעתי בשעתו כששאלו פעם לרבינו החזו"א זצ"ל שיהיו רוב עם כמנהג ישראל וכמ"ש, עכ"ל.

ולכאורה הוראת החזו"א צריכה ביאור, דהא מפורש בגמ' בר"ה דזריזין מקדימין למצוות עדיף ממעלת ברוב עם וכמ"ש לעיל, ולמה הורה לו לעשות הברית בשמונה או תשע ולא בנץ, ויותר מזה צ"ב, דהא החזו"א כתב (יו"ד סי' קנג סק"ה) בדינא דזריזין מקדימין, דאם מתעכב בלא טעם, יתכן שעובר בכל רגע באיסור עשה, הרי שדינא דזריזין זה חיוב גמור מדאורייתא, אבל 'ברוב עם' אינו אלא הידור מצוה, וא"כ צריך להבין למה הורה לאחר את

⁷ כן דייק בס' יקח מצוות (בעניני זריזין מקדימין למצוות פי"א הע' א) מדברי הרמב"ן שבאופן שאם ידחה את קיום מצותו ויפסיד מעלת זריזין מקדימין, יוכל חבירו לקיים את גוף ועיקר המצוה, עדיף שיעשה כן, ודייק כן מהא דכתב הרמב"ן (בראשית פי"ז פס' כג-כה) וז"ל: "סיפר הכתוב מעלתו ביראת ה', ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזין מקדימין למצוות, ואין טעם נימול אברהם, שנימול הוא בתחילה, אבל ישמעאל בנו נימול בתחילה וכל בני ביתו, כי כן כתב לעיל בפסוק כג ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילדי ביתו, ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו, והטעם כי אברהם

קידוש השם וצריך להיות בתוך עשרה מישראל.

ושוב מצאתי שכעין טעם זה כתבו להדיא בביאור הרד"ל (על הפרקי דר"א פכ"ט אות ג) ובפירוש התורה תמימה (בראשית פי"ז פס' כו אות נג) עה"פ "בעצם היום הזה", וזהו לשון התורה תמימה: "ובאגדות דרשו עוד מלשון "בעצם" בעיצומו של יום, ר"ל שהיה מל בחצי היום, ואע"פ דילפינן מאברהם דכתיב ביה וישכם בבוקר שהיה רגיל להזדרז למצוה בשחרית, צ"ל דכאן מל עצמו במכוון בחצי היום כדי לפרסם הדבר, דבחצי היום כל האנשים נעורים, ויהיה מכאן ראיה דהידור מצוה וכד' כוונה נאותה באיחור הזמן דוחה מצות זריזין", עכ"ל, ומבואר מדבריו שהידור מצוה וכוונה נאותה של פרסום המילה דוחה מצות זריזין. וכ"כ בביאור הרד"ל שם, דלכן מל אברהם אבינו בעצם היום משום לפרסומי מילתא, ועי"ש שכתב עוד טעם משום שבעצם היום החימום יפה למכה, וכתב שם עוד דבס' זית רענן הקשה דהא ילפינן בפסחים (ד). מזריזות דאברהם אבינו דמצפרא צריך להקדים המילה, וי"ל דכאן היה הדיבור עמו סמוך לחצי היום כדי שיהיה המילה בחצי היום.

והנה מש"כ הטעם כדי לפרסם המצוה, יש להבין שהרי בכל מצוה שעושה ברוב עם הוא מפרסם המצוה, ומה יש במילה יותר משאר מצוות, אלא הביאור הוא כמש"כ בכללי המילה לר"י הגוזר (עמ' 61) שהטעם שצריך עשרה בברי"מ, לפי שהמילה נקראת אות, וצריך לפרסם הנסיון והאות שבו נתנסה אברהם אבינו.

ואכן, זהו הטעם שכתב הטור והשו"ע (סי' רסה ס"ו) שהיכא דאפשר עבדינן למילה

המעלה של ברוב עם, ובזה זריזין מקדימין עדיף מברוב עם.

ועוד טעם כתב הגרמ"ש שם, דהגמ' בר"ה מיירי בהלל שרצו לתקן זמן קבוע, בשחרית או במוסף, והעדיפו לתקן לאמרו מיד אחר התפילה והיינו אחר שחרית, ולא לקבוע זמן קבוע מאוחר במוסף, שאין ראוי להפסיד זריזין בתקנה קבועה רק בשביל להרויח רוב עם, אבל מילה זמנה הוא כל היום ולא שייכת לתפילה דוקא, ולכן אם מאחר אותה לא מפני רשלנות, אלא כדי שישתתפו הציבור, ראוי לעשות כן, ונשאר עדיין בכלל זריזין.

ועוד טעם כתב הגרמ"ש (בתשו"נ ח"ב סי' תפח) שמנהג ישראל תורה היא למול בזמן שיש ציבור שזהו ענין רב מאד לרומם ה' בקהל עם, ויש בזה גם מצות קידוש השם, ומצות קידוש השם ברבים ודאי עדיף ממצות זריזין, וכמובא לשונו לעיל.

וטעם זה למד הגרמ"ש ממה דאי' במדרש רבה (בראשית מז, יא) ובפרקי דר"א (פכ"ט) שאברהם אבינו מל בעיצומו של יום שנאמר "בעצם היום הזה" ולא בנץ כוותיקין, ולכאור' זה סותר למה שנאמר "וישכם אברהם בבוקר" שממנו נלמד דין זריזין מקדימין למצוות, אלא ודאי שכיון שאברהם אבינו קיים גם מצות קידוש השם שזקן כמוהו מל בעצמו לקיים מצות הבורא, ומצות קידוש השם ברבים ודאי עדיף ממצות זריזין.

והאמת שזה הטעם שכתב הטור והשו"ע (סי' רסה ס"ו) שהיכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה, ובטעם הדבר כתב בס' למען בריתו (עמ' נט באות לטובה ס"ק קנט) בשם ס' סוד ה' (בס' שרביט הזהב) שהטעם הוא, משום שהוא שופך דמו לכבוד השי"ת, והרי זה כמו

דבר להנצי"ב (ח"ב סי' פה) שמה שנוהגים שפודין ביום ואין פודין כתקופת הראשונים שפדו בלילה, משום שנהוג לעשות פרסום כמש"כ מהר"י אסאד ובלילה אין פרסום כל כך, עי"ש. וע"ע מה שכתבתי בזה בקונטרס "זמן הפדיון" (פ"ב ס"ה).

ויתכן שזהו הטעם שנוהגים לברך ברכת החמה ברוב עם ולא חוששים לזריזין מקדימין לברכה מיד בבוקר, משום שבברכת החמה יש פרסום גדול על מעשה בראשית וראוי לאחרה כדי לפרסם הדבר ברוב עם, כשם שמצינו במילה ופדיון הבן וכמבואר לעיל.

ונראה בביאור טעם זה, שפרסום המצוה הוא בכלל הידור מצוה כלשון התורה תמימה המובא לעיל שכתב "ויהיה מכאן ראיה דהידור מצוה וכד' כוונה נאותה באיחור הזמן דוחה מצות זריזין", ולדעת הרבה מהפוסקים הידור מצוה ומצוה מן המובחר ודאי דוחה לזריזין מקדימין למצוות, כמו שהוכיחו האחרונים מדברי התרה"ד (סי' לה) שכתב גבי ברכת הלבנה שעדיף להמתין מלברכה בימות החול ולברכה במוצ"ש כשהן מבושמים בבגדי שבת, והוכיחו מדבריו דדינא דהידור מצוה עדיפא אדינא זריזין מקדימין, ומשו"ה יש להמתין מלקדש החודש מיד, אלא ימתין עד מוצ"ש שיהיה לבוש בבגדים נאים. וכ"כ בשו"ת דברי מלכאל (ח"א סי' יב) דעדיפא

ולכאור' מאי קמ"ל, וכי יש הו"א לומר שאם אין עשרה ידחו את המילה, ולא ימולו ביום השמיני, ומשמע שכוונתו לומר שעשרה לברי"מ זה הידור לכתחילה אם אפשר, ואם א"א עושין בלא עשרה ללא כל דחיה כלל, ואפי' אם אח"כ יהיו עשרה ורוצה להמתין כדי להיות ברוב עם אין לאחר הברית בשביל זה דזריזין מקדימין עדיפה על עשרה וכ"ש שעדיפה מברוב עם, עי"ש.

בעשרה, ומקורו מדברי רב צמח גאון, וטעם הדבר כתבו הדרכי משה (סי' רסה סק"א) והלבוש (סי' רסה) שלה"ר צמח הטעם דבעינן עשרה בשעת המילה הוא כדי לפרסם המצוה עי"ש. הרי שבשביל פרסום המצוה יש ענין לעשותו בציבור, ולכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' צ) שבמקרה שאם יעשו את המילה מוקדם יותר בשביל זריזין מקדימין יהיה חשש שלא ישתתפו עשרה אנשים בשעת המילה, ככה"ג ניתן לאחר הברית אפי' אחר חצות כדי לקיימה בעשרה, עי"ש⁸.

וכ"כ בשע"ת (סי' תקסח סק"ח) ובשו"ת מהר"י אסאד (יו"ד סי' רסב) גבי פדיון הבן, שמבואר בש"ך (יו"ד סי' שה סקי"ב) שהמנהג הוא שאין עושין פדיון הבן בלילה, והמהר"י אסאד תמה על המנהג שנהוג להמתין עד הבוקר, דהא זריזין מקדימין למצוות, ושוב הביא הטעם שלא חיישינן לזריזין מקדימין משום פרסומי מצוה, וכיון דפדיון הבן איכא פרסומי ניסא, נגד נס בכורי מצרים, לכן עדיף טפי ביום, וכתב דהמשהה משום טעם זה לקיימה מן המובחר שפיר דמי, אלא שכתב שמ"מ עדיף טפי לפדות בלילה כמשמעות הטור והרא"ש והשו"ע שכתבו לפדותו מיד, וכ"כ השע"ת שם שהטעם שאין פודין בלילה, משום פרסומי מילתא שע"י שעושין הפדיון ביום יש בזה פירסום טפי, וכ"כ בשו"ת משיב

⁸ וכ"פ הגר"ח קנייבסקי (קיצור דיני מילה ופדה"ב). אמנם בס' לברית הבט (שער ג' פ"א) הביא בשם הגרי"ש אלישיב, שהגרי"ח זוננפלד מל פעם אחת בלא מנין כשנתאחרה המילה עד חצות, וכ"כ בשו"ת מנחת אליהו להגר"א קולין (ח"ב סי' ז) דמדברי ר' צמח גאון משמע דעשרה לברי"מ אינה הלכה, שהרי כתב "והיכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה", משמע שזה בגדר הידור ולא הלכה ממש, וכן ממש"כ בהמשך "והיכא דלא אפשר עבדינן בפחות מעשרה",

ונראה להביא סמך לדבריו ע"פ הטעם הנ"ל, דמה דאי' במדרש רבה דאברהם אבינו מל בעיצומו של יום, פירש העץ יוסף (על המדרש רבה שם) בשם נזר הקודש, דאע"פ דמילה כשרה מהנץ החמה ואברהם היה מן הזריזין למצוות, מ"מ כאן המתין אברהם עד עיצומו של יום כמו אחר ג' שעות ביום בשעה שהכל נעורים כדי לפרסם הדבר. ומבואר מזה שאברהם איחר המילה רק עד הזמן שנעורים שהוא ג' שעות אחר הנץ כמבואר בברכות שכן דרך מלכים לעמוד בג' שעות, שעד אז הוא זמן קימה לענין ק"ש, ולכן הורה החזו"א שאפשר לאחר את הזריזין מקדימין עד הזמן שכולם ניעורים שהוא בשמונה או תשע (ואלה שקמים אחרי תשע באופן קבוע זה רק יחידים, ולא עליהם דיברה תורה). אמנם פירוש העץ יוסף בשם נזר הקודש נסתר ממה דאי' בפרקי דר"א (פכ"ט) דאברהם אבינו מל עצמו בחצות היום, ולא בג' שעות, וצ"ע.

ולפי ביאור זה נמצא שהוראת החזו"א לאחר את הברית עד שמונה או תשע אינו משום דפרסומי מילתא או 'ברוב עם' עדיף מזריזין מקדימין, אלא משום דעד שמונה או תשע הוא בכלל זריזין מקדימין, וא"כ יש לנו טעם נוסף בהוראת החזו"א, דהנה באמת יל"ע טובא לפי דברי החזו"א המובא לעיל שכתב (יו"ד סי' קנג סק"ה) בדינא דזריזין מקדימין, דאם מתעכב בלא טעם, יתכן שעובר בכל רגע באיסור עשה, ממתי הוא עובר בעשה, האם מהנץ החמה או ממתי, דהא גם בק"ש איכא דינא דזריזין מקדימין, והאם נאמר בזה שמי שקם אחרי הנץ מבטל מצות זריזין של ק"ש וכבר עובר בעשה, זו לא שמענו, אלא בהכרח שיש זמן שעד אז הוא בכלל זריזין, ורק מאותו זמן יש לומר דאם הוא מתעכב בלא טעם שהוא עובר בעשה, ומדברי הלבוש והשבות יעקב מבואר שעד

טפי מצוה מן המובחר ממעלת זריזין מקדימין למצוות, עי"ש, וכ"כ בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' לד) ובשע"ת (סי' תרנא סקי"ז) שהידור מצוה עדיף מזריזין מקדימין והביאו ראיה לזה מהגמ' ביומא (ו:), וכ"כ בשו"ע הגר"ז (סי' צד ס"ט) גבי מי שנמצא בדרך ורוצה להמתין ולהתפלל כשיכנס לעיר, שעדיף שימתין להתפלל בעיר, ואין בזה משום אין מחמיצין את המצוות, וזריזין מקדימין למצוות, כיון שמתכוין כדי לקיים מצוה מן המבחר, ולכאור' כן סובר גם התורה תמימה הנ"ל.

אמנם המג"א (או"ח סי' כה סק"ב) כתב בשם הילקוט (ויקרא סוף דף קכט) דמצוה לא משהינן אע"פ שיעשה אח"כ יותר מן המובחר דחביבא מצוה בשעתה, וכ"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' א) דזריזין מקדימין עדיף, ולכן כתב דמצוה הבאה לפניך יש לעשותה מיד, ואפי' להמתין על מצוה יותר מן המובחר אין ממתנין, וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סי' קו) ובשו"ת חסד לאברהם (מהדו"ת או"ח סי' עז) ובשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יב) שזריזין מקדימין למצוות עדיף מהידור מצוה, עי"ש.

אלא שעדיין הוראת החזו"א צריכה ביאור, דאף שאפשר לומר דבשביל לקיים המילה ברוב עם לפרסומי מילתא וכדי לקדש ולרומם ה' בקהל עם דחינן לזריזין מקדימין כמש"כ הגרמ"ש, מ"מ יש להבין למה הורה החזו"א לעשות המילה דוקא בשעה שמונה או תשע, הרי אם יהיה יותר משתתפים בשעה עשר ויותר, אז יהיה פרסום יותר, ואף שיתכן שהחזו"א הורה כן משום דאפשר דאז באותו מעשה היו כבר כל המשתתפים יכולים לבוא לברית בשעה תשע, אך נראה שהגר"מ שטרנבוך נקט כן לדינא שעד השעה תשע אפשר לחכות, ומשמע שאין לאחרת יותר.

ובס' יקח מצוות (בעניני זריזין מקדימין למצוות סי' יג עמ' רפג) כתב להוכיח כן גם מהביה"ל (סי' רנ ס"א ד"ה ישכים) שכתב על הא דאי' בשו"ע שם שכתב 'ישכים בבוקר ביום שישי להכין צרכי שבת', וכתב הביה"ל דהשכמה הוי עד ג' שעות, דכל זמן ק"ש מיקרי השכמה, והוכיח כן ממה שאמרו חז"ל (סוטה מב:), על ויגש הפלשתי השכם והערב (שמואל א, יז, טז) שזה היה כדי לבטלם מק"ש שחרית וערבית, אלמא כל זמן ק"ש נקרא השכמה, וע"כ כתב הביה"ל, דכל שמשכים תוך זמן ק"ש מקיים דינא דהשכמה ביום שישי להכין צרכי שבת עי"ש. ומבואר מדברי הביה"ל, דגדר השכמה הוא כל זמן ק"ש של שחרית, דהיינו עד ג' שעות ביום, וא"כ נראה דה"ה בנידו"ד, במאי דילפינן לדינא דזריזין מקדימין למצוות, מהאי דכתיב "וישכם אברהם בבוקר", דגדר זריזין הוא עד ג' שעות ביום, עכ"ד.

ומעתה י"ל דזה ודאי דמי שקם אחרי הנץ ועוד לא קיים המצוה, שהוא לא ביטל מצות זריזין מקדימין, כי זריזין מקדימין למצוות לדעת הלבוש והשבו"י זה עד חצות, ולדעת המגדנות אליהו וכדמוכח מהביה"ל זמנו עד ג' שעות, ולכן עד זמן זה בודאי לא ביטל מצות זריזין, ורק שבתוך זמן זה בודאי שיש מצוה לקיים המצוה כמה שיותר מוקדם מדין זריזין מקדימין למצוות, אלא שזמנו קצוב עד זמן זה. ולפי"ז אפשר"ל דהחזו"א ס"ל דעד ג' שעות הוא בכלל זריזין מקדימין שזהו זמן השכמה כמש"כ הביה"ל, ולכן הורה שאפשר לאחר את המילה למולו ברוב עם כמנהג ישראל עד שמונה או תשע, ולא משום דברוב עם עדיף מזריזין, אלא משום דעד ג' שעות הוא בכלל זריזין מקדימין, ושעה שמונה או תשע הוא בערך ג' שעות מהנץ, ומ"מ נראה דעד ג' שעות

חצות הוא בכלל זריזין מקדימין, שכ"כ הלבוש (או"ח סי' תקפד ס"ד) שצריכין למול קודם חצות משום זריזין מקדימין למצוות, וכן הביא הפתחי תשובה (יו"ד סי' רסב סק"ב) בשם שו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ל) שכתב שמהאי טעמא יש למחות בחזנים שמאריכים בשבת כשיש מילה עד אחר חצות, ומבטלין מצות זריזין, ובס' אוצר הברית (ח"א פ"ג סי' ה הע' ט) ובמשמרת שלום כתבו שיש אסמכתא לזה מתוס' בפסחים (ב. ד"ה וכאור הבוקר) דעד חצות מקרי בוקר, והביא מס' אבן ספיר (חדרי תימן עמ' סז) שבתימן המנהג למול בחצות היום, וביאור הענין שעד חצות הוא בגדר זריזין כתב בס' שם ושארית לנפש חיה (סי' א) שהוא על דרך שמצינו בריש ברכות בכל הנהו שמצותן כל הלילה, אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מהעבירה, וממילא ה"ה במצות מילה שמצותה כל היום, זריזין מקדימין מיד בהשכמה, עכ"פ מהראוי שלא לאחר עד אחר חצות היום, דלאחר חצות בודאי יצא מדרך הזריזות, עיי"ש.

אמנם בשו"ת מגדנות אליהו (ח"א סי' כב) כתב דאע"פ שגדר בוקר הוי עד חצות לדעת התוס', מ"מ זהו רק בנוגע לגדר בוקר, אבל הרי בדינא דזריזין מקדימין למצוות דכתיב גביה "וישכם אברהם בבוקר", והשכמה הוי מקודם, והוא רק עד ג' שעות, כדמוכח מויגש הפלשתי השכם וערב וכנ"ל, דהשכמה היינו רק עד זמן ק"ש, וא"כ אע"פ שבוקר הוי עד חצות, אבל השכמה בבוקר הוי בתחילת זמן הבוקר, דהוא רק עד ג' שעות, והוא כעין מה שמצינו במן דכתיב (שמות טז, כא) "וילקטו אותו בבוקר בבוקר", ומבואר בברכות (כז.) דהכוונה לג' שעות, דהגם בבוקר הוא עד ד' שעות, אבל בבוקר בבוקר הוא עד ג' שעות, עכ"ד, ועי"ש שהביא עוד ראיה לדבריו ריש מס' ברכות.

זריזין מקדימין למצוות, אלא שבתוך זמן זה יש מצוה לקיים המצוה כמה שיותר מוקדם מדין זריזין מקדימין למצוות, ולפי"ז אברהם אבינו לא ביטל דינא דזריזין מקדימין כדי לפרסם הדבר, אלא כיון שעד ג' שעות הוא בכלל זריזין מקדימין, א"כ הוא המתין עד סוף ג' שעות כדי לפרסם הדבר בשעה שהכל נעורים וגם יהיה עדיין בכלל זריזין מקדימין, ולכן לא המתין עד חצות כי אחרי ג' שעות כבר אינו בכלל זריזין מקדימין למצוות. ולפי"ז אפשר"ל גם דמש"כ בפרקי דר"א שא"א מל בעיצומו של יום והיינו בחצות, י"ל דגם הוא ס"ל דאברהם אבינו לא ביטל דינא דזריזין מקדימין למצוות, אלא דס"ל כדעת הלבוש והשבו"י דעד חצות הוא בכלל זריזין מקדימין,

ותשרי הוא ג' שעות א"כ קבעו חז"ל שזהו הזמן תמיד בין בקיץ ובין בחורף תמיד מחשבים ג' שעות זמניות, וכעין דמצינו לענין השקיעה וצה"כ שכתב הביה"ל (סי' רסא ס"ב ד"ה שהוא) בשם המנחת כהן שלדעת ר"ת ד' מיל דאי' בגמ' שלר"ת היא משקיעה ראשונה עד שקיעה שניה הם לפי שעות זמניות, ולא נאמרו דברי הגמ' אלא בזמן ניסן ותשרי שהימים והלילות שווים עי"ש, ואם כן גם לענין קריאת שמע אף שזמן קימה בחורף ובקיץ הם באותו זמן מ"מ קבעו זמן תמיד ג' שעות זמניות כפי שהזמן קימה בניסן ותשרי. ב. ובאופן אחר אפשר"ל, דאין ה"נ ובזמן חז"ל שלא היו שעונים והיו מחשבים את זמני היום לפי ראות העיניים, א"כ גם זמן שכיבה השתנה ובחודשי הקיץ ישנו יותר מאוחר מחודשי החורף, ואם זמן שכיבה השתנה אז גם זמן קימה השתנה, ותמיד בני מלכים היו קמים ברביע היום, ורביע היום בקיץ הוא יותר מאוחר מרביע היום בחורף, ואכן, כן דייק בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' לד) מדברי השו"ע (ריש סי' נח) שכתב "ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות שהוא רביע היום", ומהא דהוסיף השו"ע לומר "שהוא רביע היום", משמע דמחשבים לפי שעות זמניות שתמיד הוא ברביע היום בין בקיץ ובין בחורף.

זה אינו בדוקא ג' שעות מדויקות כמו בק"ש עד כדי שנדון אם זה שעות שוות או שעות זמניות ונאמר שדקה אחרי ג' שעות כבר ביטל את זמן המצוה⁹, אלא ג' שעות דזמן השכמה הוא בערך ג' שעות ולא במדויק, ומסתבר שכמה דקות אחרי ג' שעות הוא עדיין בכלל זריזין מקדימין למצוות, ויל"ע.

ובזה אפשר לבאר דמה שכתב העץ יוסף בשם נזר הקודש דאברהם אבינו מל את עצמו בעיצומו של יום כמו אחר ג' שעות ביום בשעה שהכל נעורים כדי לפרסם הדבר, ולא כתב שעיצומו של יום הכוונה לחצות היום כמו שכתוב בפרקי דר"א כמובא לעיל, משום דס"ל כדמוכח מהביה"ל דעד ג' שעות הוא בכלל

⁹ ואם נבוא לדון אם בעינן בדינא דזריזין מקדימין למצוות ג' שעות שוות או שעות זמניות, יותר י"ל דבעינן ג' שעות שוות, שהרי אף לענין זמן ק"ש אם כי קי"ל להלכה דחשבינן סוף זמן ק"ש לפי שעות זמניות, אבל דעת הפני יהושע (בליקוטים עמ"ס ברכות) והיעב"ץ במור וקציעה (סי' א ובלחם שמים ברכות פ"א מ"ב) שמחשבים זמן ק"ש לפי שעות שוות, דהיינו מחצות הלילה עד חצות היום י"ב שעות שוות של שישים דקות כל שעה, בין בקיץ בין בחורף, וטעמם משום שאין מסתבר שבני מלכים שדרך היה לקום בג' שעות שינו זמן קימתם לפי שעות זמניות מהנץ או מעלון"ש. וכמו"כ י"ל בנידו"ד דלא יתכן שזמן השכמה שהוא זמן זריזין מקדימין למצוות לדעת המגדנ"א יהיה לפי שעות זמניות כי אנשים לא משנים את זמן השכמתם בבוקר לפי הנץ ועלון"ש. וטענה זו של הפנ"י והיעב"ץ היא טענה חזקה דאיך יתכן לומר שאנשים שינו את זמן קימתם לפי הנץ או עלון"ש, וא"כ לכאור' צ"ב למה אנו מחשבים זמן ק"ש לפי שעות זמניות. ונראה לבאר זאת בב' אופנים, א. דבאמת מה דאי' במשנה שדרך מלכים לעמוד בג' שעות וזהו סוף זמן קימה לענין ק"ש מיירי בחודשים ניסן ותשרי שאורך היום הוא י"ב שעות של שישים דק' וא"כ השעות שוות והזמניות הם אותו זמן, וכיון שקבעו שזמן קימה של דרך מלכים בחודשים ניסן

מאחר שאינו דוחה אותה מפני עצלותו אלא מפני הידור מצוה.

ובביאור דברי השד"ח נראה לומר, דבטעם הדין של זריזין מקדימין למצוות מצינו כמה טעמים באחרונים, ועיקר הטעם הוא כדי שלא יהיה מצוות בזויות עליו, ועושה אותם דרך פירוק עול, לכן ציוו חכמים להזדרז במצוה, כמש"כ האור זרוע (ח"ב הל' ר"ה ס"י רעה) והמאירי בהוריות (י:), וז"ל האור זרוע: "דמצוה מן המובחר להקדים מילה בהשכמה משום זריזין מקדימין למצוות, ואין נכון לאחרת עד גמר תפילה, דרוב פעמים גמר התפילה בסוף ה' שעות (ויש גורסים ח' שעות), והמאחר מצות מילה כל כך נראה דמצות מילה בזויה עליו", עכ"ל, ומשמע מדבריו, דטעמא דזריזין מקדימין למצוות משום שלא יהיו מצוות בזויות עליו. וכן משמע מדברי המאירי בהוריות שכתב וז"ל: "לעולם יהא אדם מסלסל עצמו במידות, ולא יהא פורק עול בעניניהם וכו', וכ"ש כשתבוא דבר מצוה לידו, שיהא מכלל זריזין מקדימין למצוות, ולא יתאחר בעשיית מצוה, שא"ז אלא דרך מי שאינו עושה המצוה דרך כוונה מעולה, אלא כמי שעושה אותה דרך פירוק עול ומצוה מלמדה", עכ"ל, וביומא (כח:) הוסיף וכתב וז"ל: "כל היום כשר למילה, שנאמר וביום השמיני וכו', ומ"מ ראוי לזריזין להקדים בה בשחרית, שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן, ולאחוז בדרכי האבות, שנאמר עליהם בכיו"ב וישכם אברהם בבוקר" עכ"ל, ומשמע מדבריו, דטעמא דזריזין מקדימין למצוות משום שאם אינו עושה את המצוה בזריזות, מראה בעצמו שהם עליו לטורח, וכפורק עול המצוות מעליו. וא"כ לפי טעם זה נראה שכל האיסור לאחר המצוה אינו אלא אם עושה כן מחמת עצלותו ורשלנותו שבכה"ג

ולכן אברהם אבינו המתין עד חצות כדי לפרסם הדבר וגם יהיה עדיין בכלל זריזין מקדימין ולכן לא מל אחר חצות.

ועוד טעם נראה לומר בהוראת החזו"א לעשות את הברית בשעה שמונה או תשע כמנהג העולם, משום דס"ל כדעת השד"ח (מע' יוה"כ ס"י א אות יד) שכתב דכל שאינו מתעצל במצוה אינו מבטל דינא דזריזין מקדימין למצוות, שכן בס' החיים להגר"ש קלוגר (על המג"א ס"י תרד סק"א) כתב שאין להתענות אפי' לשעות תענית חלום בערב יו"כ משום דמבטל דינא דזריזין מקדימין למצוות, שיש מצוה לאכול בערב יו"כ ומצד זריזין מקדימין למצוות צריך לאכול מיד בבוקר, אך השד"ח כתב להעיר על דבריו וז"ל: "מ"מ משמע לי, דכל שאינו מתעצל במצוה, ורק מפני איזו סיבה מוכרחת אינו מקדים לעשותה, אינו עובר משום הא דזריזין מקדימין, וא"כ זה שחלם וירא לנפשו, ולכן מתענה איזה שעות כדי שתתישב דעתו, ולא יהא ליבו נוקפו מפחד ה', י"ל דאין בכה"ג משום זריזין מקדימין, ויכול לקיים המצוה אח"כ", עכ"ל.

ולפי"ז מובן הוראת החזו"א דאפשר לאחר את הברית עד שמונה או תשע לעשותו ברוב עם כמנהג העולם, משום דאם מאחר את המצוה לא משום שמתעצל בעשיית המצוה אלא מפני קיום המצוה ברוב עם כמנהג ישראל אינו מבטל בכך דינא דזריזין מקדימין למצוות. ולפי"ז אפשר"ל דמה שכתבו הפוסקים שמעלת זריזין מקדימין דוחה מעלת ברוב עם כדמוכח מהגמ' בר"ה, זה אינו אלא עדיפות גרידא, דמעלת זריזין מקדימין עדיף ממעלת ברוב עם, אבל ודאי שאם דוחה המצוה לקיימה ברוב עם אינו מבטל בכך דינא דזריזין מקדימין למצוות

זריזין מקדימין למצוות, שמא ימות ויפסיד המצוה של אכילה בעריו"כ.

יד. העולה לדינא, שדעת הברכ"י, והחיי"א, והשד"ח, והמחזיק ברכה, וארצה"ח, והקיצוש"ע, והגר"ח פלאג"י והמהרש"ם, והערוה"ש, שזריזין מקדימין למצוות עדיף מברוב עם הדרת מלך כדמוכח מהגמ' בר"ה, ורק המהרש"ג ס"ל דברוב עם עדיף והוא שי' יחידאה, כי הבנין שלמה כתב דאפשר ששניהם שקולים, ומה שיש שהוכיחו מהביה"ל ומהמשנ"ב בשם היד אליהו שברוב עם עדיף מזריזין מקדימין, כבר דחינו הוכחות אלו בכמה אנפי, ומה שכתבו הלבושי מדרכי והגר"נ גשטטנר שבמילה לא שייך ענין של ברוב עם, מ"מ מדברי החיי"א והגר"ז מבואר להדיא דגם במילה יש ענין של ברוב עם, והגר"ש אלישיב הביא לזה ראיה מהגמ' ביומא, וגם בנצי"ב מבואר שאף בקרבן היחיד שייך ענין של ברוב עם, ולכן נראה שודאי שזריזין מקדימין עדיף ממעלת ברוב עם אפי' בברית מילה, ומיהו כבר כתב הגר"מ שטרנבוך בשם החזו"א שאי"צ לעשות הברית בנץ החמה אלא יכול לעשות הברית מילה כרגיל בשעה שמונה או תשע ברוב עם כמנהג ישראל, ומה שנראה בביאור הוראת החזו"א כתבנו לזה כמה טעמים, ואחד הטעמים שאפשר לומר בזה, משום שעד ג' שעות הוא בכלל זריזין מקדימין למצוות כדמוכח מהביה"ל (וכן נקט בשו"ת מגדנות אליהו), ולכן עד ג' שעות (שהוא בערך בשמונה או תשע) יכול לאחר הברית בשביל לקיימה ברוב עם, אך לדעת הלבוש והשבו"י עד חצות הוא בכלל זריזין מקדימין למצוות, ולפי"ד אפשר לאחר עד חצות בשביל לקיימה ברוב עם, ועכ"פ לכו"ע אין לאחר הברית אחרי חצות בשביל לקיימה ברוב עם, ולכתחילה לא יאחר

נראה מצוות בזויות עליו וכפורק עול המצוות, אבל אם עושה כן מסיבה מסוימת ובפרט אם מאחר המצוה משום הידור מצוה, בכה"ג נראה שאין איסור לאחר המצוה, ויתכן שזהו סברת השד"ח.

אמנם בביאור דברי הגר"ש קלוגר שס"ל שאין להתענות בערב יו"כ משום דמבטל דינא דזריזין מקדימין, ומבואר מדבריו דאף שאינו מאחר המצוה מחמת עצלותו מ"מ הוא מבטל דינא דזריזין מקדימין, אפש"ל דהגרש"ק ס"ל בטעמא דזריזין מקדימין למצוות כמש"כ בשו"ת חוות יאיר (סי' ט בהשמטות) וז"ל: "עי' בתשובת רדב"ז ח"ד סי' אלף פז, שר שהרשה לתפוס שיתפלל פעם אחת בשנה בעשרה, ופסק שיבחר יום ראשון, דזריזין מקדימין, ולענ"ד נראה דטעם פן ימות עדיף, ואפשר שזהו טעם דזריזין מקדימין למצוות", עכ"ל, ומדבריו מבואר, דטעמא דזריזין מקדימין למצוות משום דיש חשש שמא ימות ולא יוכל לקיים המצוה. וגם הגר"ח פלאג"י (בס' נפש כל חי מערכת ז' אות יא) הביא דבריו וכתב וז"ל: "זריז במצוה זוכה לאריכות ימים, ונראה לומר טעם לדבר, ע"פ מש"כ הרב חוות יאיר (סי' ט בהשמטות), דטעם זריזין מקדימין למצוות הוא משום דחיישינן שמא ימות עי"ש, וא"כ מידה כנגד מידה כי הוא מזדרז במצוות דחושש שמא ימות, ועל דרך שאמרו שוב יום לפני מיתתך, ואמרו ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה, כמו"כ נמצא כל ימיו מקיים במצוות, ואינו מתעצל להניחם, אדרבה זוכה לאריכות ימים", עכ"ל. ולפי טעם זה י"ל דאין לאחר המצוה אפי' מסיבה מסוימת כתענית חלום וכד', ולא רק מפני עצלותו אין לאחר המצוה, אלא מפני כל סיבה שייך טעם שמא ימות, ואפש"ל שלכן ס"ל להגרש"ק שאין להתענות בערב יו"כ משום

יותר משעה חמישית כמבואר באור זרוע,
והטעם משום שזריזין מקדימין למצוות לדעת
כל האחרונים עדיף ממעלת ברוב עם. אך יש
פעמים שאפשר לאחרה אפי' אחרי חצות כפי
שביארנו בפרק ו' סעי' ג-ט.